

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Бердянський державний педагогічний університет**

**ЗБІРНИК ТЕЗ
НАУКОВИХ ДОПОВІДЕЙ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
БЕРДЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

на Днях науки 13 травня 2025 року

**Том 1.
Суспільні науки**

**Запоріжжя
2025**

УДК 37.01(06)
ББК 74я5

- З 41** Збірник тез наукових доповідей здобувачів вищої освіти Бердянського державного педагогічного університету на Днях науки 13 травня 2025 року. Том 1. Суспільні науки. Запоріжжя : БДПУ, 2025. 562 с.

Друкується за рішенням вченої ради
Бердянського державного педагогічного університету.
Протокол № 10 від 24.04.2025 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Богданов Ігор Тимофійович – д.пед.н., проф., ректор, головний редактор; **Сичікова Яна Олександрівна** – д.тех.н., проф., проректор з наукової роботи, відповідальний редактор; **Богданова Марина Миколаївна** – к.філол.н., доц., декан соціально-гуманітарного факультету; **Жигір Вікторія Іванівна** – д.пед.н., проф., декан факультету фізико-математичної, комп'ютерної та технологічної освіти; **Линдіна Євгенія Юріївна** – к.пед.н., доц., декан факультету дошкільної, соціальної та спеціальної освіти; **Лесик Анжеліка Сергіївна** – к.пед.н., доц., декан факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв; **Кушнірюк Сергій Георгійович** – к.н. з фіз. вих. та спорту, проф., декан факультету фізичної культури, спорту та здоров'я людини.

У збірнику тез наукових доповідей здобувачів вищої освіти Бердянського державного педагогічного університету друкуються матеріали виступів на Днях науки університету 13 травня 2025 року. У публікаціях розглядаються актуальні проблеми педагогіки, дошкільної, початкової, соціальної роботи та інклюзивної освіти, професійної освіти; економіки, підприємств і фінансів; менеджменту та адміністрування; правознавства; психології тощо.

**© Бердянський державний
педагогічний університет**

ЗМІСТ

ПЕДАГОГІКА

БУРЯК Валерія. Цифрове середовище та ментальне здоров'я молоді: соціальні мережі як фактор впливу	13
ГОРЯНІНА Вероніка. Професійний розвиток учителів в умовах нової української школи	17
КУДІНА Анна. Використання сервісу Google в освітньому процесі	19
НЕТИКША Кирило. Активізація навчальної діяльності за допомогою енерджайзер-вправ	20
РІЗНИЧЕНКО Маргарита. Адаптація молодших школярів до навчання у закладі загальної середньої освіти	23

ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

БІЖКО Людмила. Теоретичні основи виховання ініціативності у дітей дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі	26
БІЛЕЦЬКА Вікторія. Адаптація дитини 3 років до закладу дошкільної освіти	30
ВЛАДИЧЕНКО Анастасія. Виховання культури взаєморозуміння в спілкуванні старших дошкільників з однолітками	33
ГОРБАЧ Марія. Розвиток діалогічних умінь спілкування в дітей шостого року життя в навчальному діалозі	35
ДІДЕНКО Світлана. Розвиток уяви дітей середнього дошкільного віку засобами творчої гри	37
ЗАЙЧЕНКО Катерина. Багаторівнева технологія розвитку усвідомленої мовленнєвої активності дітей шостого року життя	39
ІВАНОВА Катерина. Формування життєвих компетентностей дошкільників засадами морально-етичного виховання	42
КЛИМЕНКО Інна. Квест-гра як форма проведення фізкультурних занять в природних умовах	44
КОЛЬБА Алла. Розвиток самостійності дошкільників через середовище монтесорі-класу	46
КОМЛИК Рімма. Встановлення позитивного мікроклімату як умова емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку в процесі їх взаємодії з батьками	49
КУЦА Софія. Особливості використання народної казки як засобу розумового розвитку дітей дошкільного віку	51

МАЛИНА Аліна. Педагогічні умови реалізації принципу гендерної рівності у закладі дошкільної освіти	55
МАНОЛІЙ Олена. Організація фізкультурно-оздоровчої роботи в санаторних групах закладів дошкільної освіти	57
МАСЮТИНА Ганна. Формування soft skills компетенцій вихователів закладу дошкільної освіти	59
МИКИТЮК Олена. Формування у дітей дошкільного віку гендерних уявлень	62
МІНАКОВА Тетяна. Формування творчості в дітей дошкільного віку в процесі ознайомлення з предметним світом	65
МОСКАЛЬОВА Богдана-Вікторія. Педагогічні умови розвитку основ культури пізнання в дітей старшого дошкільного віку	67
НАГОРНА Наталія. Розвиток моральних почуттів дітей молодшого дошкільного віку засобами сучасних мультфільмів	70
НАУМІЧ Наталія. Формування гендерної толерантності в дітей старшого дошкільного віку в процесі гри-драматизації	72
НЕБОЯН Карина. Дослідження образу сім'ї у дітей шостого року життя	74
ОСТАПЕНКО Марина. Виховання милосердя у дітей старшого дошкільного віку в спільній діяльності	77
ПАШКЕВИЧ Оксана. Оптимізація адаптаційного процесу дітей раннього віку через співпрацю педагогів і батьків	80
ПЕНКІНА Аріна. Педагогічні умови формування гуманних стосунків між дітьми старшого дошкільного віку ігровими засобами	84
ПОПОВА Любов. Формування самостійності та активності старших дошкільників у процесі фізичного виховання	86
ПРОКОП'ЄВА Тетяна. Розвиток самостійності у дітей старшого дошкільного віку в трудовій діяльності	89
СЕВЕРИН Ксенія. Аквагримування як засіб творчого розвитку особисті дитини дошкільного віку	92
СЛОБОДЯНЮК Наталія. Партнерство закладу дошкільної освіти з сім'єю як умова гармонійного розвитку особистості дитини дошкільного віку	95
СОКУР Наталя. Формування основ раціонального харчування у дітей дошкільного віку	97
ТРИУСОВА Олена. Формування основ екологічної культури в старших дошкільників засобами ігрової діяльності	100
ТРОФИМЕНКО Любов. Формування навичок основних рухів у дітей молодшого дошкільного віку засобом рухливої гри	103

ФОМЕНКО Олександра. Використання ігор психологічного спрямування у фізичному вихованні старших дошкільників	105
ЯКОВЕНКО Марина. Сенсорний розвиток дітей дошкільного віку за методом Марії Монтессорі	107

ПОЧАТКОВА ОСВІТА

БУЧКО Наталія. Активізація пізнавальної діяльності здобувачів початкової освіти на уроках математики засобами ІКТ	111
ВОРОБІЙОВА Ангеліна. Розвиток пізнавальної активності здобувачів початкової освіти засобами віртуальних екскурсій	114
ДЕМЕЩИК Олена. Арт-терапія як інструмент розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти	117
КОБЕЦЬ Аліна. Мультимедіа як ефективний засіб активізації освітньої діяльності молодших школярів	121
КОНОНЕНКО Марина. Формування екологічної свідомості молодших школярів засобами підручників	123
КУЗА Андріан. Застосування проектних технологій на уроках математики в початковій школі	127
КУЗНЕЦОВ Микита. Особливості розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти	130
МАЛОФЕЄВА Ольга. Гейміфікація у початковій математичній освіті: переваги та виклики	133
НОСУЛЬКО Катерина. Розвиток математичної компетентності здобувачів початкової освіти засобами ігрових технологій	136
ПОЛІЩУК Катерина. Емоційно-ціннісний компонент у структурі підручників для початкової школи	139
САМБОРСЬКА Аліна. Сучасні тенденції розвитку критичного мислення здобувачів початкової освіти	142
СИДОРЕНКО Наталія. Педагогічні умови формування самоосвітньої компетентності здобувачів початкової освіти	145
ТКАЧЕНКО Наталія. Ігрові технології як засіб активізації пізнавальної діяльності здобувачів початкової освіти на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ»	149
ТОВСТОПЯТ Маргарита. LEGO освіта як спосіб реалізації діяльнісного підходу в початковій школі	151
ФЕДОРЧЕНКО Анастасія. STEM-освіта як фактор розвитку креативного мислення молодших школярів	154
ФОМІНА Каріна. Педагогічні умови статевого виховання здобувачів початкової освіти	156
ЧЕРКАСЬКА Оксана. Основні етапи формування в учнів початкової школи морфемно-словотвірної компетенції	160

ЧУБІН Андрій. Формування рефлексивних умінь молодших школярів як ключовий фактор їх успішного навчання	163
ШВЕД Ольга. Потенціал інтегрованого курсу «Я досліджую світ» для формування soft skills у здобувачів початкової освіти	166
ШЕРЕМЕТ Ольга. Формування критичного та системного мислення молодших школярів на уроках української мови засобом штучного інтелекту	169

ПРИКЛАДНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ЛОГОПЕДІЯ

АЛАДІНА Ганна. Психологічні стратегії підтримки родин, які виховують дітей з інвалідністю в Україні та за кордоном	173
АЛІСТРАТОВА Дар'я. Розвиток артикуляційної моторики у дітей дошкільного віку з поліморфною дислалією в ігровій діяльності	176
АНЦИБОР Мирослава. Сучасні підходи до логопедичного супроводу дітей молодшого шкільного віку з дисграфією	179
АШУРКО Вероніка. Формування складової структури слова, як важливий аспект профілактики дисграфії у дітей дошкільного віку	181
ГОНЧАРОВА Анна. Сюжетно-рольова гра як засіб корекції темпо-ритмічної сторони мовлення дітей дошкільного віку із заїканням	185
ДУБИНА Юлія. Корекція заїкання у дітей дошкільного віку засобами казкотерапії	188
КАЛІНкіНА Юлія. Розвиток артикуляційної моторики у дітей дошкільного віку зі стертою дизартрією в ігровій діяльності	192
КЛИМЕНКО Олена. Особливості емоційної сфери у дітей із розладами аутистичного спектру старшого дошкільного віку	194
КОВПАК Анастасія. Формування мовленнєвого дихання у дітей дошкільного віку із дизартрією	197
МАМАЙ Дар'я. Сюжетно-рольова гра як засіб корекції заїкання у дітей дошкільного віку	200
МЕЛЬНИК Марина. Психологічні стратегії формування спільного комунікативного простору з метою медичної просвіти осіб з рідкісними захворюваннями	202
ПАЛІЙ Алевтина. Формування граматичної будови мовлення через ігрову діяльність у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення II-III рівня	207
ПУЗИНА Анастасія. Дидактичні ігри як засіб корекції загального недорозвитку мовлення I-II рівня	209
РЄЗНІКОВА Євгенія. Психолого-педагогічна характеристика дітей з розладами аутистичного спектру	213
САЛІНА Софія. Профілактика порушень письма у дітей старшого дошкільного віку	216

СЕВЕРИН Ксенія. Корекція агресії у дітей дошкільного віку	219
СТУПКА Юлія. Професійне вигорання вчителів на прифронтових територіях під час війни	222
СУРЕЛО Катерина. Ігрові методи корекції дислалії у дошкільників: словесні дидактичні ігри	225
СУХОРУКОВА Анна. Особливості уваги глухих підлітків	229
ТКАЧУК Марина. Корекція дезадаптивних проявів першокласників із затримкою психічного розвитку	234
УСТЕНКО Тетяна. Актуальність логопедичного супроводу батьків дітей молодшого шкільного віку з порушенням слуху	236
ХАРЧУК Марина. Сюжетно-рольова гра як засіб розвитку комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення	240
ЧМАЛЬОВА Жанна. Застосування сенсорної інтергації в корекційно-розвитковій роботі з дітьми дошкільного віку з логопатологією	242
ШАПОВАЛ Єлізавета. Танцювально-рухова терапія як засіб психологічної реабілітації та емоційного відновлення	246
ШЕПЕЛЬСЬКА Анастасія. Корекція страхів у дітей дошкільного віку	251
ЩУР Анна. Особливості використання вербальних засобів спілкування молодшими школярами з помірною розумовою відсталістю	254

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА

БОНДАРЕНКО Юлія. Розвиток емоційного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах закладу вищої освіти	258
ГЕРУЛАЙТІС Наталія. Особливості відновлення психологічного благополуччя дітей, які пережили втрату сім'ї внаслідок війни	262
ГОНЧАРЕНКО Ганна. Соціально-педагогічна робота з дітьми групи ризику	265
ГРЕБЬОНКІН Владислав. Роль кулінарної терапії у психоемоційному відновленні, соціальній адаптації та реабілітації	267
ДАЙМИЧЕНКО Олександра. Вплив воєнного конфлікту на дітей дошкільного віку в Україні та за кордоном: порівняльний аналіз	270
ДАЦЮК Світлана. Вплив воєнного конфлікту на психічне здоров'я дітей	273
ДЕМЕДЕНКО Анастасія. Безробіття як соціальна проблема в умовах воєнного стану	276

ДЕРГАЧОВА Тетяна. Сімейна терапія та психосоціальне консультування як інструменти відновлення стосунків у родинях ветеранів війни	279
ДУДЕЦЬКИЙ Ігор. Формування стресостійкості як одна з важливих складових профілактики професійного вигорання педагогів	283
ДУДЛЯ Марина. Міжнародний досвід соціальної реінтеграції військових, які не брали участі у бойових діях	285
ЄРМАК Наталія. До проблеми профілактики суїцидальної поведінки серед військовослужбовців	289
ЗАБАВА Анна. Теоретико-методичні основи соціально-психологічного супроводу ветеранів війни з проявами суїцидальної поведінки	291
КАЛИНА Ірина. Техніки соціально-психологічної реабілітації дітей, постраждалих від війни	295
КІЖАПКІНА Олександра. Соціально-психологічна підтримка членів сім'ї військовослужбовців в Україні	297
КИРМА Лілія. Соціальна робота з сім'ями військовослужбовців, які перебувають у полоні	300
КОВАЛЕНКО Оксана. Синдром відкладеного життя у демобілізованих військових: поняття та сутність	304
КОЗОРОВСЬКА Наталія. Роль соціальної роботи в процесі інклюзивної освіти	308
КРАСИЛЬНИКОВ Максим. Соціальна робота в умовах кризи: інноваційні підходи та досвід	310
КУРАКСІН Дмитро, КУРАКСІНА Тетяна. Лекотека як інструмент відновлення та розвитку дітей з особливими потребами	313
ЛЕВШІНА Марина. Соціально-психологічна підтримка дітей дошкільного віку, які постраждали від війни: ключові підходи та міжнародний досвід	316
ЛЕНЧУК Юлія. Вплив арт-терапії, творчості та мистецтва на психологічне відновлення осіб, постраждалих від війни	319
ЛІСОВСЬКИЙ Олександр. Соціально-психологічна реабілітація осіб, які проживали на окупованих територіях	322
МОЩАНЕЦЬ Катерина. Соціально-психологічна підтримка у закладах освіти в умовах війни: поняття, сутність та основні напрями	324
ПІРУС Катерина. Особливості протікання ПТСР у дітей, які втратили батьків під час війни	327
СИВОДІД Ксенія. Проблема соціально-психологічної адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб молодшого шкільного віку до нового середовища: теоретичний аспект	331

СПОДИНЮК Анна. Самосвіта як важливий компонент професійної підготовки майбутніх соціальних працівників	334
СТАХЄЄВА Марина. Соціально-психологічна підтримка дітей дошкільного віку, які постраждали від війни: ключові підходи та міжнародний досвід	337
ТЕЛЬПИС Ірина. Сучасні підходи до застосування медіатерапії в реабілітації військовослужбовців	341
ТОКМАНЬ Олена. Взаємодія громадських організацій та соціальних служб у процесі соціально-психологічної реабілітації осіб, постраждалих від війни	344
ФЕЩЕНКО Олена. Формування емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку	347
ШАРАФУТДІНОВА Катерина. Особливості адаптаційних процесів у внутрішньо-переміщених осіб у новій громаді	351
ШВЕЦЬ Олеся. До проблеми соціально-психологічної адаптації військовослужбовців, ветеранів/учасників бойових дій до цивільного життя	354
ШЕНДЛЕР Максим. Міждисциплінарний підхід до реінтеграції військових та ветеранів війни: соціально-економічні, психологічні та культурні аспекти	358
ЯКУБЕНКО Марина. Реінтеграція військових у цивільне життя як проблема соціальної роботи	362
ЯРОВА Катерина. Особливості волонтерської діяльності в умовах воєнного стану	365
ЯЩЕНКО Тамара. Вплив воєнного конфлікту на дітей та їх соціально-психологічну адаптацію	369

ЕКОНОМІКА, ПІДПРИЄМСТВА І ФІНАНСИ

ГОРПИНИЧ Аркадій. Дестинації для турів вихідного дня: сучасні тенденції та перспективи розвитку в Україні	372
ДАНКОВ Ігор. Етика підприємництва	375
ДАНКОВ Ігор. Інвестиційний клімат України: проблеми і шляхи покращення	378
ДУБІНЧУК Ольга. Традиційні методи управління та важливість інновацій на підприємстві	382
ДУБІНЧУК Ольга. Регіональна політика України, її сутність та шлях до розвитку	385
КАЛЬМА Єгор. Аналіз впливу децентралізованих фінансів (DeFi) на фінансові системи, зокрема в контексті України	388
ЛЕБЕДЄВА Поліна. Формування державного бюджету	392
ЛЕБЕДЄВА Поліна. Попит на смартфони в сучасних економічних умовах	395

ЛИСАК Поліна. Фактори впливу на інвестиційний процес	398
МАКАРЕНКО Дмитро. Оптимізація структури капіталу підприємства	400
МИСАК Олексій. Економіка розвитку та боротьба з бідністю	403
РОМАНЕНКО Катерина. Теоретичні концепції виникнення і сутності грошей. Функція грошей та їх еволюція	405
ТЕЛЬЧАРОВ Максим. Роль соціальної економіки у вирішенні демографічних проблем	409
ТЕЛЬЧАРОВ Максим. Проблеми корупції та тіньової економіки у сфері державного регулювання	412
ТЕЛЬЧАРОВ Максим. Проблеми розвитку інфраструктури підприємництва в Україні	416

МЕНЕДЖМЕНТ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

АРДАБ'ЄВ Єгор. Міжкультурна комунікація в туристичній індустрії: подолання мовних та культурних бар'єрів	420
БУЦАНОВА Софія. Стратегії та підходи до управління якістю в готельній сфері	423
ВОВК Валерія. Стратегії удосконалення інноваційної діяльності готелів	426
КИРИЛЕНКО Анна. Ділова та міжособистісна взаємодія у професійній діяльності керівника закладу загальної середньої освіти та педагогічного колективу	429
МАРЕНИЧ Іван. Туристичні тренди: екотуризм, культурний туризм, гастрономічний туризм	431
ПАНКЕВИЧ Данило. Особливості управління іміджем підприємства сфери послуг	435
САКСОНІК Ілона. Особливості спілкування керівника закладу освіти	438

ПРАВОВИЗНАВСТВО

БОБРИКОВА Вероніка. Основні функції митної служби України	441
КАЛЮЖНИЙ Олександр. Особливості продовження та припинення договорів оренди державного нерухомого майна в умовах воєнного стану	444
КОРОТУН Карина. Євроінтеграційні зобов'язання України у сфері авторського права	448
СТАБІАС Сергій. Аналіз судових рішень у справах захисту честі, гідності та ділової репутації на предмет компенсації моральної шкоди	451

ПСИХОЛОГІЯ

АГАРКОВА Єлизавета. Психосоціальна підтримка співробітників ІТ-компаній після воєнних стресів	455
АГАРКОВА Оксана. Вплив воєнного конфлікту на підлітків та їх соціально-психологічну адаптацію	458
БАРАБАНОВА Тетяна. Розвиток стресостійкості психолога як фактор його професійного становлення	462
БОРКА Мирослава. Сутність поняття «емоційний інтелект» у психологічній науці: основні наукові підходи	464
БРАГІНЕЦЬ Ольга. Толерантність до невизначеності як ресурс психологічного благополуччя особистості в умовах війни	468
ВАСЮТИНСЬКА Анна. Психологічні особливості впливу емоційної напруги на психосоматику юнаків	473
ВІЗНЮК Олена. Психологічні особливості формування сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі вихователів ЗДО	476
ВОЛОШОК Марина. Вплив Інтернет-залежності на становлення підлітків	479
ГОРЯНІНА Вероніка. Психологічна підтримка здобувачів початкової освіти під час війни: роль учителя у збереженні емоційної рівноваги	482
ДЕНИСЕНКО Людмила. Психологічні особливості життестійкості внутрішньо переміщених осіб	487
КІРІЧОК Наталія. Формування життестійкості підлітків в умовах війни	489
КОВАЛЬ Єлизавета. Особливості усвідомлення цінностей та ціннісних орієнтацій в старшому юнацькому віці	493
КОЧЕРГА Євгенія. Важливість психологічної підтримки здобувачів вищої освіти під час війни	497
ЛЕВЧЕНКО Анна. Особливості психічного стану осіб похилого віку в умовах війни	499
ЛОГІЙКО Анастасія. Розвиток емоційного інтелекту для підвищення резильєнтності особистості в умовах воєнного стану	503
МАНЧЕНКО Оксана. Програма психологічного супроводу проживання втрати під час війни	507
МІЦЕЛЯ Марина. Психологічний супровід батьків дітей з особливими освітніми потребами	509
НОВАК Юлія. Практики арттерапії як інструмент для зменшення стресу та покращення самопочуття у дітей, які пережили домашнє насильство	512
ПАРФЬОНОВА Вікторія. Гендерні особливості уявлень про майбутню сім'ю	516

ПЕТРУК Ірина. Застосування казкотерапії та сенсорних коробок для корекції сенсорного розвитку дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами	517
РУДНЄВА Наталія. Психологічний супровід підготовки жінок до пологів та грудного вигодовування	520
САВИЦЬКА Тетяна. Особливості батьківського емоційного вигорання	522
СКРИПЧЕНКО Валерія. Сутність поняття «резильєнтність» у психологічній науці: основні наукові підходи	525
СМІРНОВА Катерина. Вплив психологічних ігор на психоемоційний стан особистості	528
СОКАЛЬ Алла. Особливості розвитку емоційної стійкості особистості в умовах конфлікту	530
СТЕПАНЮК Анастасія. Дослідження особливостей емоційного вигорання сучасних педагогів	533
ТЕЛИЧКО Ганна. Рівень сприйнятого стресу серед працівників освіти в умовах військових дій та соціально-економічної нестабільності	537
ТКАЧЕНКО Яна. Психологічний супровід подолання професійного вигорання педагогічних працівників	539
ФЕДОРЧУК Наталія. Тривога та тривожність як реакція на стресові ситуації	543
ФІРМАН Дар'я. Особливості та рівень розвитку психологічної стійкості підлітків	547
ЧУГУНОВА Наталія. Танцювальна терапія в профілактиці та корекції високої тривожності жінок середнього віку	550
ШУЛІКА Ольга. Підвищення рівня стресостійкості педагогічних працівників засобами арттерапевтичних технік	552
ЮДІНА Ася. Особливості мотивів вибору професії в ранньому зрілому віці	555
ЯЦЕНКО Діана. Подолання невпевненості в собі серед жінок, які зазнали психологічного насильства: емпіричне дослідження	558

ПЕДАГОГІКА

Валерія БУРЯК,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталія МАЦЕЙКО,**

старша викладачка (БДПУ)

ЦИФРОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ: СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ

Актуальність. У сучасному суспільстві цифрові технології та, зокрема, соціальні мережі стали невід'ємною частиною життя молоді, кардинально змінюючи способи комунікації, освіти, дозволяючи самовираження. Однак їхній вплив на ментальне здоров'я стає все більш помітним. Надмірне використання соціальних мереж призводить до інформаційного перевантаження, цифрової залежності, соціальної ізоляції, зниження самооцінки, тривожних розладів і депресії. Особливо небезпечним є порівняння себе з ідеалізованими образами власників аккаунтів, у тому числі відомих блогерів, що формує викривлене сприйняття реальності.

Водночас соціальні мережі можуть слугувати джерелом підтримки, взаємодопомоги, психоемоційного розвантаження та інформування з питань психологічного благополуччя особистості. Тому важливим є вивчення механізмів впливу цифрового середовища на ментальне здоров'я молоді для розробки ефективних стратегій цифрової гігієни, профілактики негативних психоемоційних станів та формування здорового ставлення до онлайн-простору.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема ментального здоров'я молоді та впливу на нього цифрового середовища активно досліджується сучасними науковцями: Д. Волков, І. Пінчук, М. Прокоф'єва, Л. Султанова, О. Черних та ін. (дослідження у сфері ментального здоров'я дітей та молоді); К. Журба, Л. Канішевська, В. Кремень, Р. Малиношевський, С. Сисоева, С. Федоренко та ін. (цифрове середовище та особливості його впливу на молодь); Л. Вольнова, О. Гречановська, М. Єгоренко, О. Жучкова, А. Камінська, О. Ліщун, О. Ляска та ін. (соціальні мережі як фактор впливу на психосоціальне благополуччя сучасної молоді).

Мета і методи дослідження. *Мета дослідження* – проаналізувати вплив цифрового середовища, зокрема соціальних

мереж, на ментальне здоров'я молоді, визначити основні ризики та позитивні аспекти даного впливу.

Методи дослідження: загальнонаукові (аналіз, синтез, систематизація, узагальнення – для вивчення наукової літератури з досліджуваної проблематики); конкретно-наукові (категоріальний аналіз – для розкриття змісту й уточнення дефініцій основоположних понять; структурно-функціональний аналіз; структурно-логічний аналіз).

Сутність дослідження. Ментальне здоров'я визначається як стан психологічного благополуччя, за якого людина здатна ефективно використовувати свої когнітивні та емоційні ресурси для подолання повсякденних труднощів, продуктивної діяльності й активної участі в житті суспільства. Це поняття не обмежується лише відсутністю психічних розладів чи недуг, а включає розвиток таких позитивних характеристик, як вміння контролювати власні емоції, проявляти емпатію, встановлювати стійкі міжособистісні зв'язки, успішно адаптуватися до змін і стресових ситуацій [1 : 35].

Основні характеристики ментального здоров'я можна окреслити наступним чином:

- *здатність любити* – встановлювати близькі стосунки, відкриватися іншим і вибудовувати емоційний зв'язок;

- *здатність працювати* – творча активність та можливість генерувати нові ідеї, що сприяє продуктивній діяльності;

- *здатність грати* – вміння «грати» словами та символами, використовуючи метафори і гумор для вираження власного досвіду;

- *безпечні відносини* – наявність здорового оточення, а також здатність розпізнавати та уникати насильницьких чи співзалежних зв'язків, що негативно впливають на психологічне благополуччя;

- *автономія* – здатність людини приймати самостійні рішення, усвідомлювати власні потреби та діяти відповідно до особистої системи цінностей, а не під впливом зовнішнього тиску чи очікувань суспільства;

- *цілісність особистості* – здатність зберігати зв'язок з усіма аспектами власного «Я», що дозволяє інтегрувати різні сторони себе для гармонійного розвитку [3 : 130].

В умовах цифрової ери ментальне здоров'я набуває особливого значення, адже саме воно є фундаментом для гармонійного розвитку особистості. Молодь активно використовує Інтернет-простір, соціальні мережі для розширення кола знайомств і підтримки стосунків, обміну думками, пошуку актуальних новин та інформації, демонстрації власних талантів, досягнень тощо. Проте, безперервне перебування в онлайн-просторі може стати джерелом

психологічних труднощів, зниження самооцінки, втрати реального соціального контакту та ізоляції від близьких [2 : 60].

Основні прояви впливу соціальних мереж на ментальне здоров'я молоді можна окреслити наступним чином.

1. *Порівняння з іншими.* Соціальні мережі відкривають безперервну можливість для зіставлення власного життя, зовнішнього вигляду та досягнень з життям інших людей, що може викликати почуття невдоволення собою, призвести до втрати самоцінності особистості.

2. *Формування залежності.* Часте використання соціальних мереж сприяє виникненню звички постійно перевіряти нові повідомлення, отримувати лайки та коментарі, що негативно позначається на психологічному самопочутті та здоров'ї.

3. *Кібербулінг.* Сучасні інформаційно-комунікаційні технології використовуються для здійснення актів насильства або залякування. Це форма агресії, що передбачає поширення образливої, загрозливої або наклепницької інформації про людину за допомогою соціальних мереж, електронної пошти, мобільних телефонів та інших каналів.

4. *Ідеалізація реальності.* Часто користувачі соціальних мереж діляться лише тими фактами про себе, які створюють позитивний та привабливий образ, що називається самопрезентацією. Це може призводити до формування ідеалізованої картини реальності.

5. *Самовираження та самоствердження.* Для молоді соціальні мережі є платформою для демонстрації власної унікальності, інтересів і стилю життя шляхом публікації фотографій, творчих робіт і персоналізації профілю. Така форма самовираження приносить позитивні емоції при отриманні схвалення, проте надмірна залежність від зовнішньої оцінки може негативно впливати на самооцінку [2 : 61].

На основі аналізу науково-методичної літератури виявлено й позитивні аспекти впливу соціальних мереж на молодь. Цей вплив проявляється у кількох ключових напрямках.

1. *Розширення кола спілкування.* Соціальні мережі дозволяють легко знаходити однодумців, підтримувати контакти з друзями та родиною, а також створювати нові соціальні зв'язки, що сприяє розвитку комунікативних навичок і соціальній інтеграції.

2. *Самовираження та творчий розвиток.* Молодь має можливість демонструвати свої таланти, ділитися творчими роботами, обговорювати актуальні теми та отримувати зворотний зв'язок. Це стимулює прагнення до розвитку й самовираження.

3. *Доступ до знань та інформації.* Соціальні мережі надають доступ до широкого спектра освітніх ресурсів, онлайн-курсів,

вебінарів і статей, що допомагає молодим людям поглиблювати знання в тій чи іншій сфері, формувати нові компетенції тощо.

4. Професійний розвиток. Через соціальні мережі молодь може налагоджувати професійні контакти, шукати можливості для стажувань і працевлаштування, а також долучатися до діяльності спеціалізованих спільнот, що сприяє кар'єрному зростанню.

5. Активізація громадянської позиції. Соціальні мережі стимулюють участь у соціальних ініціативах, волонтерських проєктах та обговоренні важливих суспільних питань, що сприяє формуванню відповідальної та активної громадянської позиції.

Таким чином, соціальні мережі можуть стати потужним інструментом для особистісного, професійного та соціального розвитку молоді, забезпечуючи платформу для комунікації, навчання і самовираження.

Висновки. Зважаючи на значний вплив соціальних мереж на ментальне здоров'я молоді, актуальною є необхідність впровадження профілактичних заходів, спрямованих на зниження ризиків онлайн-взаємодії. До таких заходів належать розвиток навичок цифрової гігієни, емоційної саморегуляції та критичного мислення, підвищення рівня цифрової грамотності, а також впровадження освітніх програм з безпечного використання соціальних платформ. Особливу увагу слід приділити навчанню молоді методам розпізнавання та запобігання кібербулінгу, а також формуванню здорового ставлення до онлайн-комунікації.

Таким чином, завданням педагогів соціальних є не обмеження доступу молоді до цифрових технологій, а раціоналізація їх використання, сприяння розвитку усвідомленої онлайн-активності, створення безпечного цифрового середовища, яке підтримуватиме особистісне зростання й самореалізацію молодих людей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басараба Н. Вплив цифрових технологій на ментальне здоров'я. Цифровий детокс: що це і як його організувати? *Формування цифрового освітнього середовища професійного розвитку фахівців в умовах відкритого університету післядипломної освіти* : матеріали III Всеукр. науково-практ. інтернет-конф., м. Київ, 12-13 черв. 2024 р. Київ, 2024. С. 35–39.
2. Гречановська О., Мегем О., Потапюк Л. Вплив соціальних мереж на психологічний стан та самооцінку української молоді. *Вчені записки Тернопільського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2023. № 4. С. 60–67.
3. Тумко М., Бочковська В. Ментальне здоров'я підлітків в умовах воєнного стану. *Психологія і соціальна робота у XXI столітті* : зб. наук. матеріалів I Міжнарод. наук.-практ. форуму, м. Полтава, 1-3 листоп. 2023 р. Полтава, 2023. С. 130–133.

Вероніка ГОРЯНІНА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Карина КОВАЛЬ,**
асистентка (БДПУ)

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК УЧИТЕЛІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Актуальність. Сучасні тенденції розвитку освіти в Україні передбачають суттєве оновлення підходів до організації освітнього процесу. Концепція Нової української школи орієнтована на створення інноваційного освітнього середовища, в якому ключову роль відіграє педагог. Саме професійний розвиток учителів є важливим чинником підвищення якості освіти та формування нового покоління громадян.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання професійного розвитку учителів в умовах Нової української школи щороку набуває особливої актуальності. Проблема осучаснення системи освіти та її відповідності європейським стандартам, впровадження передового досвіду у заклади загальної середньої освіти активно досліджується такими науковцями: О. Барабаш, Н. Бібік, М. Войцехівська, О. Глушко, О. Дідур, О. Фіданян та ін.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є визначення особливостей професійного розвитку учителів в умовах Нової української школи. Для досягнення цієї мети були використані такі методи дослідження: аналіз та порівняння психолого-педагогічної літератури, узагальнення та систематизація теоретичної інформації.

Сутність дослідження. Сучасні виклики, зокрема цифровізація освітнього процесу, впровадження компетентнісного підходу та необхідність формування в учнів ключових навичок XXI століття, вимагають від педагогів постійного вдосконалення знань і методик викладання. Підвищення кваліфікації, участь у тренінгах, вебінарах та обмін досвідом із колегами є обов'язковими компонентами професійного зростання, що сприяє підвищенню якості освіти та ефективній реалізації реформ [3].

Професійний розвиток учителів – це безперервний процес удосконалення знань, навичок, компетентностей та особистісних якостей педагога відповідно до вимог сучасної освіти. Він охоплює як формальне навчання (курси підвищення кваліфікації, семінари), так і неформальне (самоосвіта, участь у професійних спільнотах) [1].

Одним із ключових аспектів є методична підготовка, що передбачає опанування сучасними методами та технологіями навчання. Важливу роль відіграє також впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, що дає змогу використовувати цифрові

інструменти для підвищення ефективності освітнього процесу. Не менш значущою є психолого-педагогічна підготовка, яка допомагає вчителям працювати з учнями різного віку, враховуючи їхні психологічні особливості. Важливим напрямом є також самоосвіта й науково-дослідницька діяльність, яка включає опрацювання фахової літератури, участь у дослідницьких проєктах та написання наукових статей [2; 3].

Попри значущість професійного розвитку, сучасні педагоги стикаються з рядом викликів. Серед них – недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення, що ускладнює впровадження новітніх технологій в освітній процес. Також існує потреба у нових підходах до підготовки вчителів, які б відповідали сучасним освітнім реаліям. Однією з проблем є низька мотивація педагогів до самоосвіти, що може бути зумовлено високим рівнем навантаження та відсутністю відповідних стимулів [1]. Окрім того, динамічні зміни в освітньому середовищі вимагають від учителів постійного оновлення знань, що також є суттєвим викликом [4].

Для ефективного вдосконалення професійного розвитку вчителів необхідно запроваджувати комплексні рішення. Одним із важливих кроків може стати система наставництва, яка допоможе молодим учителям адаптуватися до професійної діяльності та перейняти досвід у більш досвідчених колег. Важливим є створення онлайн-платформ для обміну досвідом, де вчителі можуть ділитися напрацюваннями та отримувати нові знання. Важливим аспектом залишається також психологічна підтримка вчителів, що допоможе зменшити рівень професійного вигорання та сприятиме їхньому подальшому розвитку.

Основні висновки. Отже, професійний розвиток учителів є необхідною умовою ефективного функціонування Нової української школи. Від рівня підготовки педагогів залежить якість освітнього процесу та успішність реформ в освіті. Системний підхід до організації професійного розвитку сприятиме підвищенню престижу педагогічної праці та формуванню конкурентоспроможного освітнього середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабаш О. Професійний розвиток учителів початкових класів в умовах реалізації концепції «Нова українська школа». *Освітні обрії*. 2023. № 2 (57). Ч. 1. С. 89–92.
2. Глушко О. Еволюція європейської інтеграції України у галузі шкільної освіти. *Український педагогічний журнал*. 2024. № 4. С. 18–29.
3. Нова українська школа : poradnik dla uczytela / za zag. red. H. M. Bibik. Київ : ЛТД, 2019. 208 с.
4. Про освіту : Закон України від 01.01.2025 № 2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 26.02.2025).
5. Столична освіта: якість в умовах воєнного стану. Порадник IV. З досвіду роботи освітян міста Києва : навч.-метод. посіб. / упоряд.: О. Фідання, М. Войцехівський, О. Дідур. Київ : Київський університет ім. Б. Грінченка, 2023. 664 с.

Анна КУДІНА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Аннета ОМЕЛЬЧЕНКО,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ВИКОРИСТАННЯ СЕРВІСУ GOOGLE В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

У сучасному світі з'являються нові програми для пошуку та обробки інформації. Одним з таких сервісів є найпопулярніший пошуковий сервіс Google. Станом на 2023 рік, він має у власності, зокрема YouTube і Blogger, величезну кількість веб-сайтів і надає користувачам можливість швидко знаходити необхідну інформацію в Інтернеті.

Google почався у січні 1996 року як дослідницький проект Ларрі Пейджа та Сергія Бріна, коли вони обидва були аспірантами Стенфордського університету в Стенфорді, штат Каліфорнія. Доменне ім'я для Googl було зареєстровано 15 вересня 1997 року, а компанія була зареєстрована 1998 року. У вересні 1999 року компанія змінила свою назву на Google, яка походить від слова «googol» – математичного терміну, що позначає число, що складається з одиниць і нулів (1, а потім 100 нулів). З того часу Google стрімко розвивається і стає однією з найбільших технологічних компаній світу, представляючи не тільки пошуковий двигун, але й різноманітні інтернет-послуги та продукти.

У червні 2023 року, компанія Google відмовилася від хмарної ігрової платформи під назвою Google Stadia, яка вийшла на ринок відеоігор ще в 2019 році. Замість неї, Google розпочав тестування онлайн – ігри безпосередньо на YouTube, яка отримала назву Playables. Сервіси Google у свою чергу є не тільки хмарними, а й мають ще ряд переваг порівняно з іншими: безкоштовність, постійне оновлення, україномовний інтерфейс та можливість інтеграції між різноманітними додатками тощо. Переваги сервісів та інструментів Google – наявність централізованого сховища даних і продуманий інтерфейс, а також користуються популярністю сервіси Google (Google+, Gmail, календар Google, Google перекладач, диск Google, карти Google, сайти Google, групи Google, персональний пошук тощо). Сервіси знаходяться на обладнаній спеціальній панелі (багатофункціональним меню), що дозволяє не тільки виконувати пошук усередині сервісу, а й легко й швидко переходити від одного сервісу до іншого. Також за допомогою даного інструменту користувач отримує можливість поділитись будь-яким цікавим матеріалом зі своїми друзями в соціальній мережі Google+ або переглянути (змінити) свій профіль, що відповідає зареєстрованому

аккаунту Google. Найважливіше те, що через вищеназану панель будь-який користувач може швидко перейти до будь-якого іншого сервісу від розробників просто використавши спеціальну кнопку «Додатки Google».

Завдяки своїм технологічним інноваціям Google отримала безліч нагород, в тому числі приз «Голос Народу», за найкращі технічні досягнення і нагороду «Найкраща пошукова система в Інтернет» від Yahoo Internet Life. Google здобула приз за «Технічну досконалість» журналу PC і «Найкраща пошукова машина» журналу She net.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калініна Л. М., Носкова М. В. Google-сервіси для вчителя. Перші кроки новачка : навчальний посібник. Львів : ЗУКЦ, 2013. 182 с.
2. Носенко Т. І. Використання соціального сервісу Google групи в навчально педагогічній діяльності. *Інформаційні технології в освіті*. 2010. № 6. С. 97–10.
3. Офіційний блог – Google Україна. URL : http://google-ukraine-blog.blogspot.com/2012/04/google_25.html (дата звернення: 07.01.2024).

Кирило НЕТИКША,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу факультету фізико-математичної, комп'ютерної та технологічної освіти
Науковий керівник: **Микола КУДІНОВ**,
к.пед.н. (БДПУ)

АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ДОПОМОГОЮ ЕНЕРДЖАЙЗЕР-ВПРАВ

Актуальність. Сучасний освітній процес потребує нових підходів до активізації навчальної діяльності учнів, особливо в умовах зниження мотивації до навчання, перевантаженості інформацією та необхідності розвитку навичок самостійного мислення. Одним із ефективних засобів підвищення залученості учнів є використання енерджайзер-вправ – коротких активних завдань, спрямованих на фізичне, емоційне та когнітивне перезавантаження.

Значущість енерджайзерів зумовлена їхнім впливом на підвищення концентрації уваги, покращення взаємодії в групі та зменшення рівня стресу. Вони особливо ефективні у контексті інтерактивного навчання, де учні не лише отримують знання, але й активно включаються в освітній процес.

Актуальність теми також визначається сучасними тенденціями в педагогіці, які орієнтуються на розвиток компетентнісного підходу та створення комфортного навчального середовища. Використання енерджайзер-вправ сприяє формуванню в учнів навичок швидкої

адаптації, креативного мислення та командної роботи, що є важливими чинниками їхнього особистісного розвитку.

Таким чином, дослідження впливу енерджайзер-вправ на активізацію навчальної діяльності є важливим і своєчасним, оскільки сприяє вдосконаленню методів викладання та підвищенню ефективності освітнього процесу.

Ступінь досліджуваності проблеми. Енерджайзер-вправи ефективно збільшують активність учнів у шкільний час. Наприклад, учасники основної групи зробили значно більше кроків порівняно з контрольною групою, що вказує на вищий рівень фізичної активності [3].

Було показано, що ці вправи покращують поведінку учнів під час виконання завдань під час академічного навчання. Після впровадження Energizers спостерігалось покращення поведінки під час виконання завдання на 8%, а найменше учнів на завданні спостерігалось покращення на 20% [3].

Також було виявлено, що короткі перерви на фізичну активність, такі як 1-хвилинні енерджайзери, зменшують деструктивну поведінку та збільшують час, який учасники дослідження проводили зосереджено на завданнях [4].

Інтеграція фізичних занять з академічним контентом, наприклад жонгливання під час занять математикою, може підвищити задоволення учнів від уроків, що має вирішальне значення для сталої залученості [5].

Енерджайзер-вправи стимулюють як когнітивну, так і поведінкову активність. Фізична активність допомагає «розбудити» учнів, роблячи їх більш пильними та готовими до навчання [1].

Програми фізичної активності, включаючи енерджайзери, також можуть покращити соціальне та емоційне навчання учнів, покращуючи їхній рівень енергії та загальний настрій [2].

Включення кількох коротких періодів фізичної активності протягом шкільного дня може бути ефективним. Наприклад, було показано, що впровадження трьох коротких (5-хвилинних) Енерджайзер-вправ під керівництвом вихователя щодня збільшує помірну та інтенсивну фізичну активність серед дітей. Енерджайзери можна адаптувати для закріплення концепцій уроків з різних предметів, роблячи заняття більш інтерактивними та приємними.

Мета і методи дослідження. Усе вищенаведене зумовило актуальність мети дослідження: дослідити вплив енерджайзер-вправ на активізацію навчальної діяльності. Для досягнення поставленої мети були використані теоретичні (аналіз наукових джерел) і будуть застосовані практичні методи дослідження (у подальшому педагогічному експерименті).

Сутність дослідження. Аналіз стану дослідженості проблеми показав, що використання енерджайзер-вправ як засобу активізації навчальної діяльності учнів має значний потенціал для підвищення їхньої залученості до навчального процесу. Відповідно до сучасних досліджень, такі вправи позитивно впливають на фізичну активність, когнітивну діяльність та емоційний стан учнів.

У межах дослідження буде проведено педагогічний експеримент, який включатиме порівняльний аналіз ефективності використання енерджайзер-вправ у навчальному процесі. Очікується, що результати експерименту дозволять:

- оцінити вплив енерджайзерів на концентрацію уваги та навчальну продуктивність учнів;
- дослідити взаємозв'язок між короткими фізичними активностями та покращенням когнітивних функцій;
- виявити роль енерджайзер-вправ у зниженні рівня стресу та формуванні позитивного емоційного середовища в класі.

Методологічна основа дослідження спиратиметься на принципи активного навчання, компетентнісного підходу та інтеграції фізичних і когнітивних практик у навчальний процес. Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці рекомендацій для педагогів щодо ефективного використання енерджайзер-вправ у навчанні учнів.

Основні висновки. Енерджайзер-вправи є цінним інструментом для активізації навчальної діяльності в освітніх умовах. Вони не тільки збільшують фізичну активність і покращують поведінку під час виконання завдань, але й підвищують задоволення та залученість учнів до уроків. Інтегруючи ці короткі фізичні вправи в повсякденну рутину, з'являється додаткова можливість створити більш динамічне та ефективне навчальне середовище.

ЛІТЕРАТУРА

1. Butler S. R., Dee K. C. Active Learning Requires Learning – Not Just Activity. *ASEE Annual Conference and Exposition, Conference Proceedings*. 2013. URL : <https://www.scopus.com/inward/record.uri?eid=2-s2.0-84884338316&partnerID=40&md5=c440d1579d7f102aa67721875182ed14>.
2. Goh T. L., Leong C. H. Before-School Physical Activity Program on Middle School Students' Social and Emotional Learning and Energy Levels. *Journal of Teaching in Physical Education*. 2024. Т. 43, № 3. Р. 517–522. DOI: 10.1123/jtpe.2023-0153.
3. Effects of a classroom-based program on physical activity and on-task behavior / Mahar M. T., Murphy S. K., Rowe D. A., Golden J., Shields A. T., Raedeke T. D. *Medicine and Science in Sports and Exercise*. 2006. Т. 38, № 12. Р. 2086–2094. DOI: 10.1249/01.mss.0000235359.16685.a3.

4. Raney M., Henriksen A., Minton J. Impact of short duration health & science energizers in the elementary school classroom. *Cogent Education*. 2017. Т. 4, № 1. Стаття № 1399969. DOI: 10.1080/2331186X.2017.1399969.
5. Integrating juggling with math lessons: A randomized controlled trial assessing effects of physically active learning on maths performance and enjoyment in primary school children / Van den Berg V., Singh A. S., Komen A., Hazelebach C., van Hilvoorde I., Chinapaw M. J. M. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2019. Т. 16. № 14. Стаття № 2452. DOI: 10.3390/ijerph16142452.

Маргарита РІЗНИЧЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Карина КОВАЛЬ,**
асистентка (БДПУ)

АДАПТАЦІЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Актуальність. Адаптація молодших школярів до навчання в закладах загальної середньої освіти є важливим процесом, що визначає подальшу успішність їх навчання та розвитку. Особливої уваги це питання набуває в сучасних умовах соціальних змін, зокрема під час воєнного стану, коли діти стикаються зі значними психологічними, соціальними та емоційними викликами. Роль сім'ї у цьому процесі є визначальною, оскільки саме підтримка з боку батьків допомагає дитині краще адаптуватися до нових умов [3].

Емоційне напруження, нестабільність та зміни у звичному середовищі можуть негативно впливати на розвиток дітей та їх мотивацію до пізнавальної активності. У таких умовах основна роль належить педагогам, які повинні не лише забезпечувати якісні освітні послуги, а й налагоджувати ефективну взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу. Важливо розробляти та впроваджувати методики, які допоможуть дітям легше адаптуватися до нових умов, зберегти інтерес до навчання та підтримати їхній емоційний стан [5].

Ступінь досліджуваності проблеми. Особливості психолого-педагогічного супроводу дітей молодшого шкільного у процесі їх адаптації до навчання у ЗЗСО активно досліджується сучасними науковцями: І. Вінніченко, Т. Гавриленко, М. Мельничук, М. Рева та ін. Проблема адаптації в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності, оскільки вчителі та адміністрація закладів загальної середньої освіти мають комплексно враховувати аспекти фізичної, психологічної, емоційної та інформаційної безпеки, створюючи

безпечне та комфортне освітнє середовище для учнів. Адаптація молодших школярів до навчання у ЗЗСО є об'єктом наукових досліджень таких вчених, педагогів та методистів: О. Гнатюк, К. Коваль, І. Купіна, А. Лесик, О. Попова, Н. Фроленкова та ін.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є визначення особливостей адаптації молодших школярів до навчання в закладах загальної середньої освіти з урахуванням психологічних, соціальних та освітніх аспектів цього процесу. Для досягнення поставленої мети бути використані теоретичні методи дослідження: аналіз досвіду адаптації першокласників до навчання у ЗЗСО, порівняння та узагальнення отриманих даних, визначення періодизації досліджуваної проблеми.

Сутність дослідження. Адаптація є універсальною формою взаємодії людини з навколишнім середовищем, складним соціально зумовленим процесом, що охоплює три рівні адаптивної поведінки: біологічний, психологічний і соціальний, де ключову роль відіграє останній. Мотивацією адаптивної діяльності виступають соціально зумовлені потреби, проте вона також має біологічний аспект, притаманний людському організму. Сукупність цих чинників визначає адаптацію як цілісний біопсихосоціальний процес, що відображає складну взаємодію між фізіологічними, емоційними та соціальними компонентами людського життя [2].

Процес успішної адаптації дитини до ЗЗСО залежить від її попередньої підготовки, підтримки з боку батьків і педагогів, а також належної організації освітнього середовища [4]. Однак в умовах воєнного стану цей процес значно ускладнюється через додаткові стресові фактори, зокрема постійну небезпеку, вимушене переміщення та порушення звичного життєвого укладу. Для зменшення негативного впливу цих обставин важливо забезпечити дитині відчуття стабільності та безпеки, а також доступ до ресурсів емоційної підтримки [5].

Якщо ж дитина не може успішно адаптуватися до освітнього середовища, у неї може розвинутися шкільна дезадаптація. Це багатофакторний процес, який призводить до зниження освітньої мотивації та труднощів у засвоєнні матеріалу. Він виникає через невідповідність між умовами та вимогами освітнього процесу, соціальним середовищем дитини та її психофізіологічними можливостями й потребами. У таких випадках важливо вчасно помітити ознаки дезадаптації та застосувати індивідуальний підхід для підтримки дитини, допомагаючи їй поступово інтегруватися в освітній процес [2].

Щоб адаптація пройшла якомога легше, варто завчасно знайомити малюка з майбутнім закладом освіти, його вчителями та класом, адже це допоможе зменшити страх перед невідомим і викликати інтерес до навчання. Не менш важливо створити вдома

атмосферу затишку й розуміння, адже саме сімейна підтримка є запорукою впевненості дитини в собі [1; 2].

Організація комфортного робочого місця зі всіма необхідними матеріалами сприятиме зосередженості та продуктивності під час навчання. Водночас чіткий розпорядок дня, що включає не лише навчальні заняття, а й відпочинок та активний рух, допоможе зберегти баланс між розумовою та фізичною діяльністю. Варто також заохочувати дитину до відкритого вираження своїх почуттів і думок, щоб вона не боялася ділитися своїми переживаннями та емоціями [4].

Якщо виникають труднощі або питання щодо адаптації, не слід нехтувати можливістю звернутися до шкільного психолога, який може надати цінні поради та допомогу. Також важливо підтримувати зв'язок із педагогами, регулярно обговорювати успіхи дитини та вчасно реагувати на можливі проблеми. Активна участь у шкільних заходах створить у дитини позитивне враження про заклад освіти, допоможе йому відчути себе частиною спільноти та з радістю відвідувати освітній заклад.

Основні висновки. Отже, процес адаптації молодших школярів до навчання в закладах загальної середньої освіти є складним і має значний вплив на їхню успішність, емоційний стан та соціальну інтеграцію. На цьому етапі діти стикаються з новими умовами шкільного життя, що потребує підтримки з боку вчителів, батьків та однолітків. Ефективна адаптація призводить до підвищення навчальної успішності, розвитку навичок саморегуляції, зростання самооцінки та формування позитивного ставлення до навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гавриленко Т. Л., Вінніченко І. О. Організація психолого-педагогічного супроводу дітей на етапі адаптації до школи. *Перспективи та інновації науки*. 2021. № 4 (4). С. 114–127.
2. Гнатюк О. В. Проблема адаптації молодших школярів до навчання в умовах воєнного стану. *Психологічні особливості переживання ситуації невизначеності* : збірник матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції (16-17 березня 2023 р., м. Ніжин) / за ред. М. В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2023. С. 26–32.
3. Лесик А. С., Попова О. І., Коваль К. В. Організація безпечного освітнього простору в початковій школі в умовах воєнного стану: тенденції та перспективи розвитку. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 6 (40). С. 245–253.
4. Мельничук М. М., Рева М. М. Особливості соціально-педагогічної адаптованості першокласників із різним типом підготовки до школи. *Молодий вчений*. 2021. № 12 (100). С. 131–135.
5. Фроленкова Н. О., Купіна І. О. Адаптація дітей дошкільного та молодшого шкільного віку до навчання в умовах воєнного стану. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 7 (12). С. 471–482.

ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

Людмила БІЖКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталя ГРИГОР'ЄВА,**
доктор філософії, старший викладач (БДПУ)

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ ІНІЦІАТИВНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СЮЖЕТНО-РОЛЬОВІЙ ГРІ

Актуальність. Сучасний розвиток суспільства вимагає виховання громадян України, які здатні відстоювати власну позицію, генерувати нові ідеї та демонструвати основні якості особистості. Формування цих якостей розпочинається ще в дошкільному віці, що є одним із ключових напрямів дошкільної освіти. Базові якості особистості найефективніше розвиваються в дошкільному віці під час ігрової діяльності. Актуальність виховання ініціативності у дітей дошкільного віку зумовлена низкою важливих факторів, що відображають сучасні виклики та потреби суспільства. По-перше, це розвиток ключових компетентностей. Ініціативність є однією з основних якостей, що сприяють активному пізнанню світу, розвитку креативного мислення, умінню приймати рішення та брати відповідальність за власні дії. Сформована ініціативність сприяє активному включенню дитини в групову діяльність, здатності взаємодіяти з однолітками і дорослими, розвитку емоційного інтелекту. Якщо дитина є ініціативною в дошкільному віці, то вона буде успішною в навчанні та професійній діяльності. Саме такі навички життєво необхідні людині в сучасному світі з його темпом змін, що вимагає бути проактивною та адаптивною людиною. Врешті, розвиток ініціативності пов'язаний із формуванням у дитини позитивної самооцінки та внутрішньої мотивації. Це зменшує ризик появи пасивності, тривожності або залежності від інших.

Отже, тема виховання ініціативності є актуальною з огляду на сучасні виклики освітньої системи, потреби дітей у розвитку особистісних якостей і підготовку їх до активного життя у світі, що постійно змінюється. Виховуючи й розвиваючи дитину через гру (її провідну діяльність), ми сприяємо всебічному розвитку її особистості.

Ступінь досліджуваності проблеми. Сучасні дослідження у галузі психології та педагогіки підтверджують, що ініціативність закладається у ранньому віці через ігрову, творчу та комунікативну

діяльність. Поняття «ініціативність» є предметом дослідження багатьох філософів та психологів. Його коріння сягають праць М. Бердяєва, М. Бубера, А. Камю та інших мислителів. Українські науковці, такі як В. Андрущенко, В. Огнев'юк, Н. Кухарев та інші, аналізували це поняття в контексті творчості та самореалізації особистості. Існує кілька підходів до розуміння ініціативності: якість особистості (О. Погоніна, Н. Плотнік); виховання в діяльності (Л. Петухова); складова вольових якостей (І. Бех, Т. Піроженко, В. Котирло); складова творчості (І. Біла, Л. Божович, Л. Виготський); форма активності (К. Абульханова-Славська, О. Погоніна, Н. Тертична).

Теми, присвячені вихованню особистості та її базових якостей, розкрито у працях зарубіжних науковців (І. Адамек, Т. Горностаї, М. Ібука, С. Судзукі). Розвиток особистості через гру детально вивчали такі вчені, як Л. Артемова, Н. Дятленко та інші. Вони підкреслюють важливу роль сюжетно-рольових ігор у формуванні ініціативності у дітей дошкільного віку.

Теоретичному аналізу досліджень ігрової діяльності дітей дошкільного віку присвячені роботи Г. Беленької, А. Бурової, О. Кошелівської, Т. Поніманської, М. Савченко та ін.; вивченню впливу ігрової діяльності на виховання особистості – Л. Артемової, А. Богуш, Н. Гавриш, що підтверджує думку про ефективність ігрової діяльності як засобу виховання ініціативності в дошкільному віці. Науковці визначають сюжетно-рольові ігри важливою складовою життя дітей дошкільного віку: філософи (В. Огнев'юк, Л. Сморж); психологи дошкільця (І. Біла, Н. Дятленко, Т. Піроженко), педагоги у галузі дошкільної педагогіки (Л. Артемова, Г. Беленька, М. Савченко, О. Стаєнна, Л. Лохвицька, К. Крутий), педагоги-практики (І. Вруська, І. Григорчак, І. Кіндрат, І. Кондратець), зарубіжні науковці (І. Адамек, О. Васильєва, Гуанг-Ліа Лі, Нгуен Тхи Ким Ань, Л. Плаумен та Дж. МакПак, Л. Бредлі та К. Донован, Є. Стреха, Г. Хютер та ін.). Вони наголошують на тому, що найскладнішими питаннями для вихователів є такі: потреба в удосконаленні професійної майстерності з організації ігрової діяльності дітей, раціональний розподіл часу в освітньому процесі ЗДО.

Мета дослідження – проаналізувати психолого-педагогічну літературу з теми, обґрунтувати педагогічні умови виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі в освітньому процесі закладів дошкільної освіти. Під час роботи було використано теоретичні методи: аналіз та узагальнення філософської, психолого-педагогічної та методичної літератури для уточнення базових понять, з'ясування стану виховання ініціативності дітей у практиці дошкільного виховання, обґрунтування методичних засад виховання ініціативності дітей.

Сутність дослідження. Огляд психолого-педагогічної та теоретико-методичної літератури дає підстави стверджувати, що проблема виховання ініціативності виникла у зв'язку з сучасними вимогами суспільства та передбачає виховання активних, самостійних, творчих громадян, які спроможні не тільки адаптуватися до навколишнього простору, а й самореалізуватися, проявити індивідуальність. Серед основних базових якостей виокремлюємо ініціативність, яка є складовою більшості якостей і впливає на саморозвиток особистості. Компонентні складовими ініціативності є: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінково-діяльнісний. У ході теоретичного аналізу досліджень фахівців у галузі психології та педагогіки, було з'ясовано, що вагоме значення у вихованні базових якостей особистості має дитяча діяльність. Провідним видом діяльності в дошкільному віці залишається ігрова. Щодо старшого дошкільного віку, то більшість науковців однозначна у визначенні сюжетно-рольових ігор як основного виду дитячої гри.

Отже, можна висунути гіпотезу, що процес виховання ініціативності відбуватиметься природно та невимушено саме в сюжетно-рольових іграх, що виникають за власною ініціативою та бажанням дітей.

Ключовими поняттями дослідження є «ініціативність» і «особистість». Ініціативність – це здатність самостійно діяти, проявляти активність, брати на себе відповідальність за свої вчинки та приймати рішення. Визначення поняття «ініціативність» має суперечливий характер у дослідженнях науковців: спроможність особистості до активних дій, здатність висувати нові ідеї; ініціативність розглядалась як складна інтегрована якість у складі активності, самостійності, морально-етичних якостей, вольових якостей, елемент творчості. Відносно питання виховання ініціативності погодимося з авторське тлумаченням поняття «ініціативність дітей дошкільного віку» дослідниці В. Агіляр Туклер. Його інтерпретовано як якість особистості, що виявляється в її прагненні та вмінні реалізовувати власні ідеї, вносити елементи новизни у зміст діяльності, застосовувати вольові зусилля для здійснення активних і самостійних вчинків, практичних дій [1]. Поняття «виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі» авторки дисертаційного дослідження, що це «цілеспрямований, планомірний процес використання системи методів мотивації особистості до прояву власних бажань, умінь реалізовувати ідеї в процесі гри із залученням до цього інших, вносити елементи новизни в зміст гри, застосовувати вольові зусилля для здійснення активних та самостійних ігрових дій у соціально-комунікативній діяльності» [1 : 88] вважаємо оптимальним.

У нашому дослідженні дитяча гра – це провідний вид діяльності, в якому дитина дошкільного віку реалізує власний потенціал, проявляє активність, елементи творчості, самостійність із власної ініціативи. Сюжетно-рольова гра – це не просто розвага для дитини, а й потужний інструмент її розвитку. Саме в грі дитина моделює реальність, освоює соціальні ролі, вчиться взаємодіяти з іншими людьми та розвиває свою уяву. Одним з важливих аспектів розвитку в процесі гри є виховання ініціативності. Серед різних видів ігрової діяльності ми виокремлюємо сюжетно-рольові ігри, в яких діти реалізують свої ідеї.

В результаті теоретичного аналізу виокремлено способи оптимізації застосування сюжетно-рольових ігор в умовах ЗДО. Забезпечити відповідні умови повинен педагог – вихователь.

1. Створити сприятливу атмосферу: забезпечити достатню кількість ігрового матеріалу в середовищі, урізноманітнити сюжети, підтримувати інтерес дітей до гри.

2. Не обмежувати фантазію дітей: дозволяти їм самостійно придумувати сюжети, ролі, правила гри.

3. Заохочувати активність: хвалити дітей за прояв ініціативи, заохочувати їх до нових ідей

4. Співпрацювати з дітьми: брати участь у грі, але не нав'язувати свою точку зору.

5. Створити умови для взаємодії: організовувати спільні ігри, де діти могли б спілкуватися, домовитися, вирішувати конфлікти.

Основні висновки. Таким чином, ініціативність – це багатогранне поняття, яке досліджується з різних аспектів. Поняття «ініціативність» вивчається багатьма науковцями. Вони розглядають його як якість особистості, результат виховання, складову волі та творчості, а також прояв активності. Сюжетно-рольова гра – це потужний інструмент для виховання ініціативності у дітей дошкільного віку. Вона сприяє розвитку самостійності, активності, творчості та соціальних навичок. Для того, щоб досягти максимального ефекту, педагогу необхідно створити сприятливі умови для гри та підтримувати ініціативу дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агіляр Т. В. Виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Київ, 2020. 285 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). URL : https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 26.01.2025).
3. Богуш А. М., Грама Н. Г., Лучан Н. І. Розвиток особистості дитини дошкільного віку у різних видах діяльності. Одеса : Вид. Букаєв В. В., 2013. 236 с.

Вікторія БІЛЕЦЬКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Юлія СЕМЕНЯКО,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

АДАПТАЦІЯ ДИТИНИ З РОКІВ ДО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Адаптація дитини до дитячого садочка є важливим етапом у її житті, оскільки в цей період відбувається перехід від домашнього середовища до соціалізації в колективі. Вік 3 років є критичним для розвитку дитини, оскільки в цей час формуються основи соціальних навичок, емоційної сфери та самостійності. Актуальність теми зумовлена необхідністю забезпечення комфортного переходу дитини до нових умов, що вплине на її подальший розвиток, навчання та соціалізацію. Успішна адаптація сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання, розвитку комунікативних навичок і емоційного благополуччя.

У наукових працях О. Кононко акцентовано увагу на емоційних, соціальних та когнітивних аспектах процесу адаптації. Дослідження авторки показують, що адаптація може бути успішною або складною в залежності від багатьох факторів, таких як: особистісні характеристики дитини, підтримка з боку батьків і вихователів, а також організація освітнього середовища [2]. Однак, незважаючи на значний обсяг досліджень, питання адаптації дітей до дитячого садочка потребує подальшого вивчення.

Метою дослідження є вивчення особливостей адаптації дітей 3 років до закладу дошкільної освіти, а також визначення факторів, що впливають на цей процес. Для досягнення цієї мети використовуються різноманітні методи, такі як: спостереження (аналіз поведінки дітей у групі, їх взаємодії з однолітками та вихователями), анкетування (збір інформації від батьків про їхні спостереження за адаптацією дитини), інтерв'ю з вихователями для отримання їхнього досвіду та рекомендацій щодо адаптації малюків, а також аналіз документів (вивчення програм, методичних рекомендацій та літератури з питань адаптації дітей до закладу дошкільної освіти).

Науковець М. Битянова вважає, що адаптація до умов дитячого садка – це не тільки пристосування до успішного функціонування в новому для дитини середовищі, але і здатність до подальшого психологічного, особистісного, соціального розвитку. Тобто, адаптована дитина – це дитина, пристосована до повноцінного

розвитку свого особистісного, фізичного, інтелектуального та інших потенціалів в даному їй новому педагогічному середовищі [1].

Адаптація дитини 3 років до дитячого садочка включає кілька ключових аспектів.

По-перше, це емоційний аспект, який проявляється у відчутті тривоги, страху перед новими ситуаціями та відокремленням від батьків. Діти можуть відчувати труднощі в адаптації, якщо не отримують достатньої підтримки з боку дорослих.

По-друге, соціалізація є важливим етапом адаптації. Діти вчаться взаємодіяти з однолітками, ділитися іграшками, грати разом, що сприяє розвитку їхніх соціальних навичок.

По-третє, звикання до нового режиму дня є важливим етапом адаптації. Діти повинні навчитися слідувати розпорядку, що включає ігри, заняття, прийом їжі та відпочинок. Це може бути викликом для дітей, які звикли до домашнього середовища.

Батьки відіграють ключову роль у процесі адаптації, оскільки їхня підтримка, розуміння та готовність пояснити дитині нові умови можуть значно полегшити цей процес. Поступове введення дитини в нове середовище, наприклад, через короткі відвідування садочка, може допомогти зменшити тривогу.

Вихователі також мають важливе значення в адаптації. Вони повинні створити комфортну та безпечну атмосферу, щоб діти відчували себе впевнено. Використання ігор та творчих занять може допомогти в адаптації, оскільки це дозволяє дітям вільно виражати свої емоції та взаємодіяти з іншими. Перед прийомом дитини до садочка вихователю обов'язково необхідно провести роботу з сім'єю – дати кваліфіковані рекомендації з підготовки дитини до умов суспільного виховання (дотримання режиму дня в сім'ї, сформованості необхідних культурно-гігієнічних навичок, навичок самообслуговування, вміння дитини вступати в спілкування з дорослими і дітьми тощо). Батьки у свою чергу повинні розповісти вихователю про індивідуальні особливості дитини, що їй подобається, що ні, які уміння і навички сформовані, якої допомоги потребує дитина, про методи заохочення і покарання які використовуються в сім'ї.

Полегшенню адаптації сприяє також передбачуваність для дитини послідовність подій у дитсадочку. Це пов'язано із стабільним режимом дня та можливістю передбачити події, які відбуватимуться в групі. Наприклад, вихователька може коментувати ці події таким чином: «Ми йдемо мити руки, бо будемо обідати», «Ми збираємо іграшки, бо йдемо на вулицю». В такому разі дитина знає, що її очікує. З одного боку, це дає їй впевненість у собі, передбачуваність

оточуючого світу, стабільність. А з іншого – у неї не виникає бажання опротестовувати прохання вихователя. У звиканні до нових умов важливу роль відіграє можливість «інтимізувати» обстановку, наприклад принести з собою свої іграшки.

Залежно від поведінки дитини О. Нурєєва, та З. Шейнфельд поділяють процес адаптації дитини до умов закладу дошкільної освіти на кілька основних фаз:

1. «Шторм» – у відповідь на комплекс нових впливів усі системи організму дитини відповідають бурхливою реакцією і значним напруженням.

2. «Шторм стихає» – період нестабільного пристосування, коли дитячий організм шукає оптимальні варіанти реакції на зовнішні впливи.

3. «Штиль» – період відносно сталого пристосування [3].

Успішна адаптація дитини 3 років до дитячого садочка є важливим етапом у її розвитку. Вона сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання, розвитку соціальних навичок і емоційного благополуччя. Основні фактори, що впливають на адаптацію, включають емоційну підтримку з боку батьків, створення комфортного середовища в садочку, а також активну участь вихователів у процесі адаптації.

Регулярні спостереження за поведінкою дітей, співпраця з батьками та фахівцями, а також використання різноманітних методів навчання можуть значно полегшити процес адаптації. Важливо, щоб усі учасники освітнього процесу працювали разом, створюючи умови для гармонійного розвитку дитини в новому середовищі.

Таким чином, адаптація дитини до закладу дошкільної освіти є складним, але важливим процесом, який потребує уваги, підтримки та розуміння з боку дорослих. Успішна адаптація не лише сприяє розвитку дитини, а й закладає основи для її подальшого навчання та соціалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Битянова М. Р. Адаптація дитини в садку: діагностика, корекція, педагогічна підтримка: навчальний посібник. Київ: Освітній центр Педагогічний пошук, 2000. 403 с.
2. Кононко О. Л. Адаптація та психологічний вік. *Початкова школа*. 2002. № 1. С. 5–10.
3. Нурєєва О. С., Шейнфельд З. І. Таємниці адаптації. Психологічні особливості дітей дошкільного віку. Третій рік життя. Харків: Вид. група «Основа», 2008. 160 с.

Анастасія ВЛАДИЧЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Алла ОМЕЛЯНЕНКО,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ В СПІЛКУВАННІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ОДНОЛІТКАМИ

Актуальність дослідження. Особливої актуальності виховання культури взаєморозуміння набуває на щаблі дошкільного дитинства, оскільки саме в цей період життя відбувається первинна соціалізація дитини, входження у світ культури, засвоєння ціннісних орієнтацій, досвіду взаємовідносин та встановлення взаєморозуміння у спілкуванні (Л. Долинська, В. Котирло, О. Кононко, В. Кузьменко, С. Ладивір). Культура взаєморозуміння, яка відбиває накопичений дітьми морально-ціннісний досвід взаємодії з однолітками, є важливою складовою частиною особистісної культури сучасного дошкільника.

Ступінь дослідження проблеми. Положення про те, що взаєморозуміння постає як загальнолюдська цінність і компонент соціального досвіду підтверджено в дослідженнях В. Зеньковського, М. Костомарова, О. Дорошенкової.

У роботах Х. Алчевської, Г. Ващенко, С. Чавдарова, Я. Чепіга розкривається гуманістична цінність міжсуб'єктної взаємодії, її діалогічний характер, що є показниками культури взаєморозуміння між людьми, що спілкуються.

Психолого-педагогічні дослідження Г. Балл, І. Бех, А. Богуш, М. Боришевський, В. Васютинський, С. Гончаренко, Н. Ничкало показали, що розвинена здатність людей до розуміння один одного виступає як раціональна основа процесу міжособистісного спілкування, якому підпорядковані засоби вираження та передачі психічного та емоційного стану взаємодіючих індивідів.

Проблема виховання культури взаєморозуміння у спілкуванні не набула свого цілісного вивчення у межах дошкільного віку. До теперішнього часу існують емпіричні дослідження, щодо окремих аспектів цього питання. У дослідженнях підкреслюється значення культури взаєморозуміння у старшому дошкільному віці у розвитку дружніх, гуманних взаємин до одноліткам (Л. Артемова, М. Айзенбарт, Л. Алексєнко-Лемовська, В. Бабіч), співробітництва та партнерства (В. Бенера, І. Бодраченко, Л. Бурова, М. Галяпа, Н. Руднік), емоційного благополуччя у групі ровесників (О. Бухало, О. Половіна, О. Козлюк, Ю. Косенко), комунікативної компетентності (А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій, А. Омеляненко) [2; 3; 4; 5].

Вивчення ігрової діяльності старших дошкільників дає підстави розглядати культуру взаєморозуміння як необхідну умову розвитку дитячих ігрових та реальних взаємин, оскільки процес гри постає як ігровий діалог, спосіб розуміння та проникнення в сенс дій та намірів партнера, пов'язані з організацією спільної діяльності (Г. Григоренко, К. Щербакова, Н. Бойченко, О. Друзяк, В. Захарченко, Л. Кравчук).

Мета і методи дослідження. Використовувалася комплексна методика дослідження, що включає вивчення, аналіз та узагальнення психолого-педагогічної літератури з проблеми, що вивчається; педагогічне спостереження; розробка та проведення констатувального, формувального етапів експерименту.

Сутність дослідження. Структура культури взаєморозуміння представлена трьома взаємопов'язаними компонентами такими як нормативно-етичний, емоційно-смисловий та комунікативно-поведінковий. Старший дошкільний вік має значні передумови для оволодіння змістом цих компонентів.

Результати констатувального експерименту дозволили виділити групи дітей, що відрізняються різним рівнем культури взаєморозуміння у спілкуванні з однолітками, належність якого оцінювалася з погляду комплексного показника. Отримані дані в ході констатувального експерименту показали, що досягнення культури взаєморозуміння у спілкуванні з однолітками є для дошкільнят певною складністю, пов'язаною з освоєнням компонентів культури взаєморозуміння. Повноцінному прояву культури взаєморозуміння у спілкуванні старших дошкільників з однолітками перешкоджають особистісні, операційні та мотиваційні труднощі, які проявляються у відсутності стійких мотивів взаємодії; недостатньому рівні уявлень про правила культури взаєморозуміння; недосконалості способів взаємного регулювання, контролю та оцінки; недостатньому вмінні вести діалог; обмеженому колі можливостей для розвитку здатності розуміння партнерами один одного, умінні позначати та приймати рольові позиції один одного, адекватно «прочитувати» емоційні стани, оцінювати реальні можливості та труднощі партнерів.

У ході дослідження виявлено, що виховання культури взаєморозуміння у спілкуванні старших дошкільників з однолітками відбувається успішно при реалізації поетапної педагогічної технології, що забезпечує поступове оволодіння змістом структурних компонентів взаєморозуміння. Перший етап орієнтовно-ціннісний полягав у створенні позитивно-емоційного фону взаємодії у групі, розвитку уявлень дошкільників про однолітка як партнера спільної діяльності. Усе це дозволило підвести дітей до усвідомлення значення культури взаєморозуміння, для дружнього узгодженого спілкування з ровесниками. Перший етап створив основу для переходу до другого (базового) етапу, пов'язаного з формуванням змістовно-діяльнісних основ за трьома

компонентами взаєморозуміння (нормативно-етичного, емоційно-смыслового та комунікативно-поведінкового), тобто організація досвіду оволодіння та прояви культури взаєморозуміння у спілкуванні; третій етап вільного та варіативного використання способів культури взаєморозуміння дошкільників з однолітками, який сприяв активному та самостійному практикуванню умінь встановлювати взаєморозуміння у розгорнутих ситуаціях ігрового спілкування та спільній діяльності.

Основні висновки. Загалом, позитивна динаміка у прояві культури взаєморозуміння у спілкуванні старших дошкільників з однолітками, виявляється у зміцненні позитивних емоційних контактів між дітьми та сприйнятті однолітка як рівноправного партнера спілкування; у готовності узгоджувати у культуроподібній формі індивідуальні позиції в спілкуванні, ідентифікувати смисли та стани один одного; у самостійності та варіативності застосування способів досягнення взаєморозуміння у різних ситуаціях спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д. пед. наук; авт. кол-в: А. М. Богуш, Г. В. Бельська, О. Л. Богініч, Н. В. Гавриш, О. П. Долинна та ін. Київ : Видавництво «Слово», 2022. 26 с.
2. Богуш А. М. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник. Київ : Слово, 2018. 403 с.
3. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посіб. / Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ : Альма-матер, 2007. 495 с.
4. Крутий К. Освітній простір дошкільного навчального закладу : монографія. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2019. 320 с.
5. Омеляненко А. В. Роль мовленнєвої дидактичної гри у процесі навчання старших дошкільників складати розповіді-роздуми. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені М. Гоголя*. Серія «Психолого-педагогічні науки» / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2021. № 4. С. 172–177.

Марія ГОРБАЧ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Алла ОМЕЛЯНЕНКО,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

РОЗВИТОК ДІАЛОГІЧНИХ УМІнь СПІЛКУВАННЯ В ДІТЕЙ ШОСТОГО РОКУ ЖИТТЯ В НАВЧАЛЬНОМУ ДІАЛОЗІ

Актуальність дослідження Актуальність дослідження визначається тим, що традиційне навчання будується переважно у

монологічному пояснювальному мовленні, діалог на заняттях виникає тільки у формі розмови між педагогом та дітьми, де дорослий стає керівником, а дитина – підлеглим. Виникає суперечність між готовністю дітей шостого року життя до навчального діалогу, в основі якої лежать потреби в діалозі між однолітками, і тим, що на практиці ці потреби не враховуються. Таким чином, розвиток діалогічного мовлення дітей шостого року життя є необхідною умовою успішності взаємодії з довкіллям у різних видах діяльності (повсякденному спілкуванні, грі, навчальній діяльності), а також найважливішим напрямом соціально-особистісного розвитку, в якому оволодіння діалогом дозволить дитині використовувати цю форму мовлення у процесі навчання, опанувати навчальний діалог.

Ступінь дослідження проблеми. Роль навичок діалогічного мовлення стає найбільш очевидною під час навчання дитини (старших дошкільників – на заняттях, молодших школярів – у навчальній діяльності), коли відсутність елементарних умінь ускладнює її спілкування з однолітками і дорослими, порушує процес спілкування в цілому, не дає можливості включитися в хід занять (А. Аніщук, В. Баранова, А. Богуш, Н. Гавриш, В. Любашина, Г. Лопатіна, М. Вашуленко, А. Гончаренко, Н. Горбунова, І. Комарніцька, А. Пасічник, М. Ракітіна, Т. Шумейко) [2; 3; 4; 5]. У даний час, як зазначає А. Богуш, немає необхідності доводити, що розвиток дітей дошкільного віку проходить під впливом і в нерозривному зв'язку з процесом навчання, а одне з основних завдань дошкільного віку – це розвиток дитини, а не передача їй знань, умінь та навичок [3 : 18].

Мета і методи дослідження. Комплекс методів дослідження, що доповнюють один одного: порівняльний аналіз філософської, психолого-педагогічної, лінгвістичної літератури щодо проблеми дослідження, систематизація програмно-цільових підходів до формування уявлення про навчальний діалог; діагностичні методи: спостереження, бесіда, метод творчих завдань, аналіз структурних і мовних особливостей діалогічного мовлення дітей шостого року життя. Експериментальна частина представлена констатувальним, формувальним етапами, обробка експериментальних даних виконана за допомогою методів порівняльного аналізу.

Сутність дослідження. На основі аналізу теоретичної літератури та дослідно-експериментальної роботи визначено критерії сформованості уміння створювати навчальний діалог, серед них такі: адекватна реакція на репліку співрозмовника, вираження своєї власної суб'єктної позиції у навчальній діяльності, оформлення навчального діалогу як особливої форми мовлення, оцінювання навчального діалогу та своєї ролі в ньому.

При розробці методики навчання навчального діалогу дітей шостого року життя ми виходили з того, що вміння створювати

навчальний діалог представляє собою комплекс усвідомлених мовних дій, що здійснюються на основі знань у практичній діяльності дитини.

Формування вміння створювати навчальний діалог відбувається поетапно в різних ситуаціях спілкування: мотивація породження навчального діалогу; формування уявлення про структуру навчального діалогу, оволодіння мовними засобами, необхідними для створення ефективного навчального діалогу; формування та вдосконалення вмінь, необхідних для створення навчального діалогу в процесі говоріння та слухання.

Основні висновки. Запропонована експериментальна методика забезпечує ефективне навчання навчального діалогу дітей шостого року життя: вона поглиблює знання дітей про мовленнєву діяльність і діалог як один із її видів, удосконалює вміння дітей використовувати діалог для досягнення мети спілкування або діяльності, розвиває вміння будувати діалог відповідно до мети спілкування і особливостей мовленнєвої ситуації, забезпечує дитину засобами і способами, необхідними для ефективного використання діалогу в навчально-мовленнєвій ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д. пед. наук; авт. кол-в: А. М. Богуш, Г. В. Бельська, О. Л. Богиніч, Н. В. Гавриш, О. П. Долинна та ін. Київ : Видавництво «Слово», 2022. 26 с.
2. Баранова В. В. Стан розвитку зв'язного мовлення у процесі образотворчої діяльності дітей дошкільного віку. *Наука і освіта*. 2020. № 3. С. 10–13.
3. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Київ : Видавництво «Слово», 2021. 703 с.
4. Гавриш Н. Почуй мене, або Забезпечення ефективної діалогової взаємодії з дошкільниками. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2021. № 8. С. 29–36.
5. Лопатіна Г. О. Методика навчання діалогічного мовлення дітей молодшого дошкільного віку : монографія. Бердянськ : Ткачук О. В., 2019. 254 с.

Світлана ДІДЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Ольга ДОНЧЕНКО,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

РОЗВИТОК УЯВИ ДІТЕЙ СЕРЕДЬНОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ТВОРЧОЇ ГРИ

Розвиток уяви у дітей середнього дошкільного віку є важливим аспектом їхнього когнітивного та емоційного розвитку. Уява сприяє

творчому мисленню, адаптації до навколишнього середовища, формуванню соціальних навичок та емоційної виразності. Сучасні дослідження підкреслюють, що найефективнішим способом розвитку уяви є творча гра, яка дозволяє дітям експериментувати з образами, ситуаціями та сценаріями. В умовах зростаючого впливу цифрових технологій та зменшення активної ігрової діяльності у дітей актуальність дослідження ролі творчої гри в розвитку уяви значно зростає.

Дослідження уяви та її розвитку у дошкільному віці висвітлені у працях таких учених, як Л. Виготський, О. Скрипченко. Вони розглядали уяву як важливий компонент психічного розвитку дитини. Також вивчено вплив гри на когнітивний розвиток (Т. Дуткевич, А. Усова, Є. Кравцова). Проте недостатньо досліджені практичні аспекти використання творчих ігор для цілеспрямованого розвитку уяви у дітей середнього дошкільного віку.

Метою дослідження є теоретично та експериментально визначити вплив творчої гри на розвиток уяви у дітей середнього дошкільного віку та розробити рекомендації для педагогів та батьків. Для досягнення мети були використані такі методи дослідження: аналіз наукових джерел, експеримент (констатувальний і формувальний), спостереження за ігровою діяльністю, бесіди з дітьми та вихователями, аналіз отриманих результатів.

Дослідження проводилося у дошкільному закладі освіти «Лазурний» (м. Запоріжжя). Було визначено рівень розвитку уяви у дітей середнього дошкільного віку та розроблено програму творчих ігор. Протягом експерименту застосовувалися рольові, сюжетні та драматизаційні ігри, що стимулювали розвиток уяви. Початковий етап дослідження полягав у діагностиці рівня уяви за допомогою спостереження та тестових завдань, які оцінювали здатність дитини до комбінування образів, створення нових сюжетів та нестандартних рішень. На етапі формувального експерименту в роботу з дітьми інтегрували спеціально розроблені творчі ігри, які включали в себе імпровізаційні сценки, сюжетно-рольові ситуації та вправи на розвиток фантазії. Наприклад, дітям пропонували створити власні історії, використовуючи задані елементи (іграшки, картинки, предмети-замінники). Окрім цього, значну увагу було приділено взаємодії дітей у групових іграх, оскільки спільна діяльність сприяє обміну ідеями та активному розвитку творчого мислення. Після завершення експерименту було проведено повторне тестування дітей, яке показало значне зростання рівня уяви в експериментальній групі порівняно з контрольною. Діти демонстрували більшу гнучкість у створенні нових сюжетів, використовували нестандартні ідеї та проявляли вищий рівень самостійності у грі. Таким чином, було доведено, що творча гра є

ефективним засобом стимулювання уяви у дітей середнього дошкільного віку.

Отримані результати можуть бути використані у дошкільній педагогіці для вдосконалення методик розвитку творчої уяви у дітей. Вони підкреслюють важливість активного залучення дітей до творчих ігор та необхідність створення сприятливого середовища для розвитку їхнього креативного потенціалу. Важливо також навчати педагогів і батьків використовувати творчі методики у спілкуванні з дітьми, адже систематичне залучення до творчих ігор сприяє розвитку абстрактного мислення, самовираження та емоційного інтелекту. Таким чином, творча гра є ключовим інструментом розвитку уяви дітей середнього дошкільного віку, що вимагає подальшого впровадження та дослідження у педагогічній практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грузинська І. М. Особливості розвитку творчої уяви дітей дошкільного віку. *Молодий вчений*. 2017. № 8. С. 211–214.
2. Москаленко В. В. Гра як фактор розвитку творчої обдарованості особистості. *Актуальні проблеми психології*. 2012. № 12. С. 175–179.
3. Підлипняк І. Ю. Театралізована діяльність як засіб розвитку творчої особистості дітей дошкільного віку. *Acta Paedagogica Volyniensis*. 2022. № 4. С. 29–35.

Катерина ЗАЙЧЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Алла ОМЕЛЯНЕНКО,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

БАГАТОРІВНЕВА ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ УСВІДОМЛЕНОЇ МОВЛЕННЕВОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ШОСТОГО РОКУ ЖИТТЯ

Актуальність дослідження. Актуальність звернення до проблеми мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку визначається тим, що всі межі соціокультурного досвіду українського народу, який лежить в основі особистісного становлення дитини, передаються з покоління в покоління за допомогою мовних засобів. Одночасно весь засвоєний дитиною досвід (знання, поняття, смисли, відносини, способи предметно-практичної діяльності) проявляється у самостійній мовленнєвій діяльності, та залежить від того, наскільки багатий внутрішній світ людини, настільки вишукана її мова.

Ступінь дослідження проблеми. У психолого-педагогічної науці накопичено великий матеріал про шляхи та засоби розвитку мовленнєвої активності дітей, це роботи педагогів, психологів, психолінгвістів: Г. Балл, І. Бех, Г. Ващенко, Г. Костюк, І. Зазюн, О. Пономарів, О. Потебня, В. Русанівський, Ф. Соссюр. Широко розглядаються питання розвитку мовленнєвої активності в онтогенезі в роботах А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Калмикова, К. Крутій, І. Луценко, Т. Науменко, С. Русова, Є. Сухенко, Т. Косма, О. Лещенко. У дослідженнях цих вчених розглядається можливість і необхідність розвитку мовленнєвої активності, починаючи з раннього віку, тому що як особливо значущий період у вирішенні цього завдання виділяється вік 6-го року життя. Сензитивність цього року життя дитини у розвитку мовлення обумовлюється високою пластичністю вищої нервової діяльності, а зокрема тих її відділів, які відповідають за мовну функцію (Б. Баєв, Л. Балацька, М. Єфименко, О. Запорожець, Д. Ніколенко, І. Синиця, О. Скрипченко). Недостатність роботи або її повна відсутність у розвитку мовленнєвої активності в цьому віці призводять до серйозних, непоправних наслідків у розвитку мовлення дітей, а згодом і також в загальному інтелектуальному, особистісному розвитку. Вікові особливості даного періоду зумовили спрямованість нашої магістерської роботи у вивченні педагогічних умов розвитку мовленнєвої активності дітей 6-го року життя.

Завдяки низці досліджень, автори яких зробили значний внесок у розробку цієї проблеми. Дослідники приділяли увагу різним аспектам розвитку мовленнєвої активності дітей: мотивація мовленнєвої діяльності (Н. Харченко); причини мовленнєвої пасивності дітей (К. Крутій); формування зв'язності мовлення старших дошкільників (Л. Березовська, Н. Водолага, А. Омеляненко); особливості формування розумового плану дій у дітей 6-7 років (О. Пісарєва); створення педагогічних технологій розвитку зв'язного мовлення з використанням моделювання (І. Гречишкіна) та інших значущих проблем [2; 3; 4; 5].

Мета і методи дослідження. Комплекс методів дослідження, що доповнюють один одного: порівняльний аналіз психолого-педагогічної, лінгвістичної літератури щодо проблеми дослідження, систематизація програмно-цільових підходів до розвитку усвідомленої мовленнєвої активності; діагностичні методи: методика Фландерса для діагностики розвитку усвідомленої мовленнєвої активності дітей шостого року життя. Експериментальна частина представлена констатувальним, формувальним етапами експерименту. Формувальний експеримент за розробленою багаторівневою технологією розвитку усвідомленої мовленнєвої активності у дітей 6-го року життя.

Сутність дослідження. Розроблено та експериментально апробовано багаторівневу технологію розвитку усвідомленої мовленнєвої активності дітей 6-го року життя, що є оптимальною для розвитку мовленнєвої активності послідовністю педагогічних дій, що становлять алгоритм. Кожен «технологічний крок» відповідає рівням породження мовленнєвого висловлювання (звідси назва «багаторівнева»), вимогам розвитку елементарної усвідомленості мовлення та віковим психологічним особливостям дітей 6-го року життя у породженні висловлювання. Таким чином, технологія передбачає декілька частин у проведенні занять з обов'язковим застосуванням заданих методів та прийомів:

1 частина – створення мовленнєвоактивізуючих ситуацій, метою якої є розвиток полімотиваційної основи мовленнєвої діяльності та виведення мовленнєвих дій на рівень актуального усвідомлення. Методика роботи включає застосування мовленнєвоактивізуючих ситуацій, в яких діти опиняються в позиції «журналіста»: створення блогів, інтернет-сторінок, журналів, газет, радіо- та телепередач, вистав;

2 частина – розвиток дій програмування, метою якої є формування стратегій смислового розгортання мовленнєвих висловлювань різних жанрів та розвиток дій програмування. Методика роботи передбачає використання спеціально розроблених моделей, що відповідають структурам різних мовленнєвих жанрів: опису, розповіді, роздуму;

3 частина – створення умов сенсомоторного рівня мовлення, метою якої є активізація різних рівнів організації рухів як основи сенсомоторного рівня мовлення. Методика роботи характеризується включенням мовленнєворухових вправ, що передбачають послідовне виконання рухів загальної, дрібної та артикуляційної моторики. У організаційному плані мовленнєворухові вправи представлені фізкультхвилинками, тому у структурі заняття передують рівню мовленнєвого оформлення висловлювання;

4 частина – активізація мовленнєвого оформлення висловлювання, метою якої є актуалізація мовленнєвих умінь і навичок для оформлення висловлювання та підвищення самоконтролю за ходом мовлення. Методика роботи містить ситуацію «письмового мовлення» чи аудіозапис висловлювань дітей.

Основні висновки. У ході експериментальної роботи розроблено та апробовано компоненти багаторівневої технології розвитку усвідомленої мовленнєвої активності дітей 6-го року життя: цільовий, змістовний, організаційно-методичний компоненти. Дослідно-експериментальним шляхом апробована система занять, дидактичних ігор та вправ з використанням багаторівневої технології розвитку елементарної усвідомленої мовленнєвої активності дітей 6-го року життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д. пед. наук; авт. кол-в: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. В. Гавриш, О. П. Долинна та ін. Київ : Видавництво «Слово», 2022. 26 с.
2. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : [навч.-метод. посіб.] / Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ : Альма-матер, 2012. 495 с.
3. Гречишкіна І. А. Дидактична наочність як засіб навчання зв'язного мовлення в молодшому дошкільному віці. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. Херсон, 2021. Випуск LXXIX. Т. 1. С. 63–69.
4. Крутій К. Л. Причини мовленнєвої пасивності дітей. Дошкільне виховання. 2022. № 9. С. 20–24.
5. Омеляненко А. В. Формування готовності майбутніх вихователів до доцільної інтеграції різних видів діяльності в закладі дошкільної освіти. *Матеріали Міжнародної науково-практичної міждисциплінарної конференції «Формування професійної компетентності майбутніх фахівців: педагогічна та філологічна парадигма»* (11 травня 2023). Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет, 2023. С. 92–95.

Катерина ІВАНОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Ольга ДОНЧЕНКО,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСАДАМИ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Розвиток життєвих компетентностей дошкільників є важливим аспектом їхнього соціального та особистісного становлення. У сучасному суспільстві спостерігається криза морально-етичних ідеалів, що впливає на формування цінностей підростаючого покоління. Матеріальні аспекти часто превалюють над духовними, що зумовлює необхідність акценту на морально-етичному вихованні дітей ще в дошкільному віці. Саме в цьому віці формуються основи моральності, навички взаємодії, вміння співпереживати та приймати соціальні норми.

Питанням формування життєвих компетентностей дошкільників займалися такі вчені, як В. Сухомлинський, С. Русова, Г. Сковорода, які наголошували на важливості виховання гуманізму та моральних цінностей. У сучасній педагогіці дослідженням цієї проблеми займаються Л. Артемова, Н. Гавриш, В. Кудрявцев, які підкреслюють важливість інтеграції морального виховання в освітній

процес. Проте недостатньо дослідженими залишаються практичні методики впровадження морально-етичних засад у формування життєвих компетентностей дітей.

Метою даного дослідження є визначення ролі морально-етичного виховання у формуванні життєвих компетентностей дошкільників та розробка ефективних методичних підходів до цього процесу. Для досягнення мети використано методи аналізу наукової літератури, педагогічного спостереження, експериментальної роботи, анкетування педагогів і батьків.

Дослідження проводилося у кількох дошкільних закладах освіти, де вивчалися рівні сформованості життєвих компетентностей дошкільників. Визначені основні складові життєвої компетентності: емоційно-ціннісна, соціально-комунікативна, когнітивна та моральна сфери. Було розроблено та впроваджено комплекс морально-етичних занять, спрямованих на розвиток емпатії, відповідальності, чесності та колективної взаємодії. До занять включено казкотерапію, рольові ігри, дискусії на морально-етичні теми, виконання соціально значущих завдань. Результати дослідження засвідчили, що дошкільники, які брали участь у морально-етичних заняттях, демонстрували вищий рівень соціальної відповідальності, емоційної зрілості та здатності до конструктивного вирішення конфліктів. Було виявлено, що діти з більш розвинутою моральною свідомістю легше адаптуються до суспільного життя, швидше засвоюють соціальні норми та краще взаємодіють з однолітками.

Таким чином, морально-етичне виховання є невід'ємною складовою формування життєвих компетентностей дошкільників. Воно сприяє розвитку соціальної свідомості, формуванню ціннісних орієнтирів та гармонійному особистісному розвитку. Впровадження системного морального виховання у практику дошкільної освіти дозволяє виховувати морально стійких, доброзичливих та соціально активних дітей. Отримані результати можуть бути використані педагогами для вдосконалення освітніх програм та розробки ефективних методик виховання морально зрілої особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Довгополова М. Моральне виховання у творчій спадщині В. О. Сухомлинського. *Матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*. Кропивницький : ФОП Піскова, 2018. С. 77–80.
2. Лохвицька Л. В. Моральне виховання та моральне здоров'я дошкільників: взаємозалежність та взаємообумовленість. *Психологічні перспективи*. 2012. № 20. С. 135–144.
3. Поніманська Т. І. Моральне виховання дошкільників. Київ : Вища школа, 1993. 111 с.

Інна КЛИМЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Надія КОТ,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

КВЕСТ-ГРА ЯК ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ ФІЗКУЛЬТУРНИХ ЗАНЯТЬ В ПРИРОДНИХ УМОВАХ

Сьогодні кожен педагог змушений шукати нові педагогічні методи та прийоми, щоб сформувати у дошкільників відповідні компетенції. Зробити це можливо в ігровій формі, використовуючи ігри-квести. Дослідники вважають, що квест-технологія сприяє вирішенню однієї з ключових проблем у педагогічній практиці – формуванню пізнавальної мотивації дітей, оскільки саме від якості її сформованості залежить кінцевий результат усієї освітньої системи [1; 2; 3; 4].

Аналіз останніх досліджень показує зростаючий інтерес до квест-гри в різних аспектах та галузях освіти. На думку вчених, при використанні квест-ігор вихованці отримують досить потужну мотивацію: від зацікавленості до задоволення та захоплення, знайомляться з матеріалом, який можна вивчати, обговорювати, а також на його основі створювати нові усвідомлені концепції та відносини на тлі проблем навколишньої дійсності, розробляти значущі у практичному плані проекти [1; 4].

На думку Г. Лебідь, квест може використовуватися на заняттях з багатьох навчальних дисциплін, оскільки може бути взаємопов'язаний з іншими формами навчання та виховання та давати кращі результати у навчальному процесі [2 : 54].

Виходячи з цього положення, ми визначили мету нашого дослідження: обґрунтувати ефективності застосування квест-ігор у фізичному вихованні дітей старшого дошкільного віку.

Для обґрунтування ефективності застосування квест-ігор у фізичному вихованні дітей старших дошкільників ми розробили систему квест-подорожей, кожна з яких стала формою підсумкового фізкультурного заняття наприкінці місяця. При їх розробці ми дотримувалися таких правил: час проведення квесту – 45 хвилин; для кожного квесту повинен бути написаний сценарій, створено антураж для кожної зони проведення дій, підготовлено необхідний реквізит для проходження кожного випробування, продумано методику проведення ігрових завдань (на квестових станціях передбачалося застосування таких методів, як робота з картками-інформаторами; метод узагальнення за допомогою дослідів; активний метод навчання з візуалізацією; майстер-клас з

виготовлення схем маршрутів; розгадування криптограм; орієнтація на карті; взаємодія під час змагань тощо).

Виходячи з класифікації квестів [3 : 370], ми використовували в експериментальній роботі різні їх види: за формою проведення – пригодницькі (ігровими); за предметним змістом – міжпредметні (поєднувалися різні розділи програми: фізичне виховання, ознайомлення з природою та суспільним довкіллям, з елементами математики, художньої діяльності); за домінуючою діяльністю дітей – інформаційні, пошукові, ігрові; за типом проходження – лінійні; за способом пересування – пішохідні; за типом завдань – інтелектуальні, пошукові, освітні, пізнавальні.

На нашу думку, застосування ігор-квестів як форми проведення фізкультурних занять в природних умовах, дасть можливість реалізувати завдання, окреслені в Базовому компоненті дошкільної освіти, а саме:

Охорона та зміцнення фізичного та психічного здоров'я дітей, зокрема їх емоційного благополуччя;

Забезпечення наступності цілей, завдань і змісту освіти, реалізованих у рамках освітніх програм різних рівнів (далі – наступність основних освітніх програм дошкільної та початкової загальної освіти);

Формування загальної культури особистості дітей, у тому числі цінностей здорового способу життя, розвиток їх соціальних, моральних, естетичних, інтелектуальних, фізичних якостей, ініціативності, самостійності та відповідальності дитини, формування передумов навчальної діяльності;

Оволодіння дитиною основними культурними видами діяльності, прояв самостійності та власної ініціативи в різних формах діяльності;

Активна взаємодія дитини з дорослими та однолітками, її участь у колективних іграх; наявність здатності домовлятися, враховувати почуття та інтереси оточуючих, співпереживати у невдачах та радіти успіхам інших людей, адекватно проявляти свої почуття, такі як відчуття віри у власні сили, старатися мирно урегульовувати конфлікти;

Оволодіння навичками комунікації: здатність виражати свої думки та бажання, будувати розгорнуті мовленнєві висловлювання у процесі ситуації спілкування;

Здатність дитини проявляти вольові зусилля, у своїй поведінці дотримуватися соціальних норм, а також слідувати правилам у різних видах діяльності, зокрема у спілкуванні з однолітками та дорослими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Івенко В. В. Використання квест-технології у сучасному закладі дошкільної освіти. *Досвід роботи вихователів ЗДО: практичні розробки та теоретичні*

надбання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (20 листопада 2020 р. м. Житомир). Центр Прогресивної Освіти «Генезум» 2020. URL : <https://genezum.org/library/vykorystannya-kvest-tehnologii-u-suchasnomu-zakladi-doshkilnoi-osvity> (дата звернення: 04.02.2025).

2. Лебідь Г. Формування готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в НУШ засобами квест-технології. *Теорія, методика і практика навчання*. 2023. № 4. С. 51–63. URL : <file:///C:/Users/User/Downloads/05.+%D0%9B%D0%B5%D0%B1%D1%96%D0%B4%D1%8C.pdf> (дата звернення: 02.02.2025).

3. Сокол І. М. Класифікація квестів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя : КПУ, 2014. Вип. 36 (89). С. 369–375. URL : <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2014/36/55.pdf> (дата звернення: 03.02.2025).

4. Стаєнна О. О. Квест-технологія: гра, пошук, дослідження. *Дошкільне виховання*. 2019. № 7. С. 3–4.

Алла КОЛЬБА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталя ГРИГОР'ЄВА,**
доктор філософії, старший викладач (БДПУ)

РОЗВИТОК САМОСТІЙНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ ЧЕРЕЗ СЕРЕДОВИЩЕ МОНТЕССОРІ-КЛАСУ

Актуальність теми дослідження зумовлена сучасними вимогами до виховання та освіти дітей на етапі дошкільного віку, що є критично важливим для їх подальшого розвитку. У цей період формується основа для соціальної адаптації, розвитку особистісних якостей, зокрема самостійності, відповідальності та ініціативності. Ураховуючи високий рівень уваги до індивідуалізації навчання та виховання, методика М. Монтессорі пропонує ефективні підходи, спрямовані на розвиток цих якостей у дітей.

Одним із основних принципів Монтессорі є створення спеціально організованого розвивального середовища, яке спонукає дітей до активної діяльності, незалежної від дорослих. Це середовище дозволяє кожній дитині працювати в комфортних умовах і в своєму темпі, що позитивно впливає на формування самостійності, ініціативності, здатності до прийняття рішень.

З огляду на те, що в умовах традиційного навчання часто недостатньо уваги приділяється розвитку самостійності у дітей, методика Монтессорі стає важливим інструментом для педагогів, що прагнуть забезпечити повноцінний розвиток дітей дошкільного віку. Відповідно, дослідження цього аспекту набуває особливої

актуальності в умовах сучасної освіти, оскільки дозволяє розкрити потенціал методики Монтесорі для розвитку важливих життєвих навичок у дітей і, зокрема, самостійності.

Ступінь досліджуваності проблеми. Тему виховання самостійності дітей дошкільного віку в різних видах діяльності досліджували Л. Артемова, О. Андрейчик, Р. Буре, Н. Ветлугіна, Ю. Демидова, О. Дронова, М. Марусинець, С. Марутян, Н. Михайленко, Л. Островська, Н. Сакуліна, О. Удіна та ін). Дослідженню педагогічного доробку італійського педагога М. Монтесорі присвятили свої наукові праці такі сучасні дослідники як І. Дичківська, Н. Дудник, Н. Григор'єва, А. Ільченко, Н. Прибильська, М. Чепіль.

Метою дослідження став теоретичний аналіз психолого-педагогічних джерел за темою дослідження з метою окреслення можливостей розвивального середовища в монтесорі-класі для виховання самостійності в дітей дошкільного віку.

Методи дослідження. Для здійснення дослідницької роботи було використано теоретичні методи дослідження: аналіз, порівняння, систематизація та узагальнення.

Сутність дослідження. Сучасне дошкільне виховання спрямоване на всебічний розвиток дітей, формування у них основних життєвих навичок та якостей, серед яких самостійність займає одне з важливих місць. Самостійність є не лише складовою особистісного розвитку, а й передумовою для успішного адаптування до соціуму, розвитку критичного мислення та ініціативи. Виховання самостійності у дітей є важливою метою дошкільної освіти, і методика М. Монтесорі, яка базується на створенні спеціально організованого розвивального середовища, є одним із ефективних засобів досягнення цієї мети.

В основі методу лежить ідея, що дитина повинна бути активним учасником процесу свого навчання і розвитку, «будівничим самого себе» (так М. Монтесорі називала дітей дошкільного віку). Основні принципи монтесорі педагогіки створюють підґрунтя для формування самостійної особистості:

1. Індивідуалізація навчання, природовідповідність. Діти працюють у своєму темпі, що дозволяє кожному знайти власний підхід до засвоєння матеріалу та розвитку.

2. Середовище як педагог. Монтесорі вважала, що середовище є основним «педагогом» у розвитку дитини. Воно повинно бути організоване так, щоб спонукати дитину до самостійної діяльності та дослідження.

3. Свобода вибору. Діти мають можливість вибирати завдання відповідно до своїх інтересів, що дає їм відчуття контролю над своїми діями та сприяє розвитку самостійності. Малюків не

обмежують у виборі місця роботи з матеріалом та її тривалості. Діти дошкільного віку можуть самостійно обирати партнерів по грі. Така свобода не є вседозволеністю. Вона веде до свідомої дисципліни в класі. Певним чином обмеженнями виступають правила групи, але лише для того, щоб регулювати діяльність дітей [2 ; 3].

4. Роль дорослого. Вчитель не є безпосереднім джерелом знань, а виступає як наставник, спостерігач і консультант, який підтримує дитину в її діяльності. «Місце педагога в освітньому середовищі монтессорі-педагогіки інше, ніж у традиційній освіті: він перестає бути центральною фігурою освітнього процесу, «научателем», розпорядником і контролером. Тут педагог – компетентний та уважний спостерігач, який приходить на допомогу дитині тільки тоді, коли вона дійсно потребує цього. Він не порушує самостійності дитини – «Допоможи мені зробити це самому!». Основним завданням якого є не навчати, а направляти, скеровувати, допомагати дитині у самонавчанні [1 : 81].

Одним із основних компонентів методики є організація спеціального розвивального середовища, яке повинно сприяти формуванню самостійності у дітей. Це середовище включає:

- меблі та обладнання, що відповідають віку дітей, та спеціальні матеріали, які дозволяють дитині самостійно працювати з ними, освоювати різні види діяльності, розвивати моторику, мислення та творчість;

- самостійність у виборі діяльності, коли мають можливість вибору завдання, що їм цікаве, і виконують його на своєму рівні. Це створює умови для розвитку ініціативи та впевненості в собі, адже дитина відчуває себе відповідальною за свою діяльність;

- інтерактивність середовища. Монтессорі-матеріали дозволяють дітям самостійно перевіряти свої результати, помічати помилки і виправляти їх без сторонньої допомоги. Це стимулює розв'язання проблем і критичне мислення, що є важливими аспектами самостійності;

- емоційна атмосфера, яка є важливим аспектом у класі. Вчитель створює атмосферу, в якій кожна дитина відчуває себе комфортно, має право на помилки і на експерименти, що сприяє розвитку впевненості та бажання діяти самостійно.

Самостійність – це не тільки здатність до виконання завдань без допомоги дорослого, але й внутрішня готовність приймати рішення, проявляти ініціативу, бути відповідальним за свої вчинки та результати діяльності. Важливою характеристикою самостійної дитини є також здатність до самоорганізації та самоконтролю. Через розвивальне середовище Монтессорі діти вчаться управляти своїми діями, планувати свої кроки і, в результаті, отримують досвід, необхідний для подальшого життя.

Методика М. Монтессорі, створюючи умови для самостійної роботи, сприяє формуванню у дітей важливих психічних якостей:

1. Самоорганізація. Діти навчаються самостійно планувати свій час, обирати завдання та визначати порядок їх виконання.
2. Відповідальність. Кожен етап діяльності дитини є її особистою відповідальністю, що допомагає формувати адекватну самооцінку.
3. Самоконтроль. Автодидактичні монтессорі-матеріали дозволяють дітям перевіряти правильність виконання завдання без сторонньої допомоги, що розвиває здатність до самоконтролю та самооцінки.

Основні висновки. Педагогіка М. Монтессорі є ефективним засобом розвитку самостійності у дошкільників. Організація розвивального середовища в класі, яке спонукає дітей до самостійної діяльності, сприяє розвитку важливих якостей, таких як ініціативність, відповідальність, самоорганізація та здатність до критичного мислення. Діти отримують можливість не тільки розвиватися у відповідності до своїх потреб та інтересів, а й здобувати досвід, який стане основою для їх подальшого навчання й життєвого розвитку. Тому використання цієї методики є важливим інструментом у сучасній педагогіці для формування самостійних та відповідальних особистостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Григор'єва Н. Ідеї М. Монтессорі щодо ролі і функції педагога закладу дошкільної освіти та їх використання і умовах реформування вітчизняної дошкільної освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2021. Вип. 1 (5). С. 79–85. URL : [https://doi.org/10.31499/2706-6258.1\(5\).2021.235188](https://doi.org/10.31499/2706-6258.1(5).2021.235188) (дата звернення: 01.01.2024).
2. Дичківська І. М. Педагогіка М. Монтессорі: виклики сучасності : монографія. 2-ге вид., доп. Рівне : Волинські обереги, 2022. 384 с.
3. Чепіль М., Дудник Н. Педагогіка Марії Монтессорі : навч. посіб. Київ : ВД Слово, 2017. 272 с.

Рімма КОМЛИК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Ольга ІЛІШОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ВСТАНОВЛЕННЯ ПОЗИТИВНОГО МІКРОКЛІМАТУ ЯК УМОВА ЕМОЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ЇХ ВЗАЄМОДІЇ З БАТЬКАМИ

Сучасна дошкільна освіта орієнтована на підхід до дитини як до особистості, що розвивається, на повагу до її інтересів і прав.

Особливої значущості набуває емоційне самопочуття дитини в процесі взаємодії з оточуючими дорослими та однолітками. Тому від характеру взаємодії дитини з оточуючими залежить її самооцінка, соціальна компетенція, творча активність, емоційний комфорт. У зв'язку з цим, несприятливий характер взаємодії з оточуючими може призвести до виникнення емоційних труднощів у дітей.

Нині в практиці сімейного виховання виникає зіткнення двох різноспрямованих тенденцій. З одного боку, загальна гуманізація виховання, реалізація закликів бачити в дитині партнера у спілкуванні та діяльності, бути поруч, а не «над» нею, надати більше самостійності. З іншого боку, у зв'язку зі зростаючими вимогами школи розширюється інтелектуалізація спілкування в сім'ї. Прагнення батьків до додаткової освіти дітей для підготовки їх до школи вирішується нерідко авторитарними методами. Виникає суперечність цілей і способів пізнавального спілкування батьків з дітьми, що призводить до порушення гармонійного емоційного розвитку дитини [1 : 110].

Питання виникнення, прояву та діагностики емоційних труднощів у дітей вивчали в сучасній психолого-педагогічній науці. Авторами розглядалися різні аспекти цієї проблеми. Проблема емоційного розвитку досліджувалася багатьма психологами та педагогами (Л. Виготський, Л. Зінківський, О. Запорожець, Л. Неверович, Н. Карпенко, О. Кононко, В. Кудрявцев, О. Кульчицька та інші). Вивченням емоційних станів дітей займалися відомі психологи (М. Фігурін, Н. Денисова, М. Аскаріна, К. Бібанова та інші) та педагоги (І. Бех, Г. Кравцов, О. Кравцова, С. Ладивір, Т. Піроженко, Д. Фельдштейн та інші).

Деякі дослідники приділяли найбільшу увагу виявленню причин виникнення емоційних труднощів, до яких насамперед належать дисгармонія сімейних взаємин, різновиди неправильного сімейного виховання (В. Гарбузов, Е. Ейдемільер, А. Захаров, В. Ковальов, З. Матейчек, Т. Мішина, М. Раттер, О. Співаковська та інші).

Однак проблема подолання емоційних труднощів менш розроблена в теорії дошкільної педагогіки, що зумовило вибір теми нашої магістерської: «Педагогічні умови подолання емоційних труднощів у дітей старшого дошкільного віку в процесі їх спілкування з батьками».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати педагогічні умови встановлення позитивного мікроклімату як умова емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку в процесі їх взаємодії з батьками.

Методи дослідження: в основу нашого дослідження було покладено вивчення філософської та психолого-педагогічної літератури, психолого-педагогічних досліджень, практичного досвіду роботи вихователів з цього питання і власного досвіду роботи з

старшими дошкільниками, використання педагогічного експерименту, статистичної обробки даних.

Причини виникнення емоційних труднощів у дітей лежать у сфері дисгармонії сімейних взаємовідносин і психотравмального характеру пізнавального спілкування в сім'ї, а не в спілкуванні та навчальній діяльності в умовах закладу дошкільної освіти.

Тривалий вплив цих чинників спричинює виникненню і закріпленню дезадаптованої неправильної поведінки дітей, що посилює дисгармонію в дитячо-батьківських стосунках.

Отже, отримані результати зумовили необхідність розробки педагогічної програми з подолання емоційних труднощів у дітей старшого дошкільного віку в процесі їх спілкування з батьками, яка передбачала: формування у батьків переконання у необхідності подолання емоційних труднощів у дошкільників та накопичення батьками знань щодо грамотної організації пізнавального спілкування в сім'ї. Використовувалися колективні, групові та індивідуальні форми роботи: індивідуальні консультації за запитами батьків, загальні теоретичні консультації, групові дискусії, ігрове моделювання педагогічних ситуацій, вирішення педагогічних завдань, аналіз власної виховної діяльності та минулого досвіду, обговорення змісту прочитаних книжок, метод домашніх завдань. Така педагогічна програма зорієнтована на вироблення у батьків установки на зміну взаємовідносин із дітьми, формування педагогічно рефлексивної позиції щодо своєї дитини та подолання ряду емоційних труднощів у спілкуванні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / А. М. Богуш, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш, С. М. Курінна, І. П. Печенко ; наук. ред. А. М. Богуш ; за заг. ред. Н. В. Гавриш. Луганськ : Альма-матер, 2006. 368 с.

Софія КУЦА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Тетяна ЄСЬКОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НАРОДНОЇ КАЗКИ ЯК ЗАСОБУ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність дослідження. Народна казка супроводжує малюка з раннього дитинства, задовольняє жадобу дитячого

пізнання, інтерес до навколишнього світу. Доцільність звернення до обраної проблеми підтверджується низкою нормативних документів (законами України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», «Базовим компонентом дошкільної освіти»), чинних комплексних освітніх програм для закладів дошкільної освіти, у змісті яких наголошується на особливому значенні казкового жанру як надзвичайно ефективного освітньо-виховного засобу [1]. Казка є одним із засобів розумового виховання, який сприяє збагаченню об'єму знань і словникового запасу, розвитку пам'яті, вчить послідовно і логічно викладати думки.

Ступінь досліджуваності проблеми. Казка – це фольклорний наративний твір про вигадані або фантастичні події, що виникли з народних оповідей. Термін «казка» походить від слова «казати», оскільки вона передавалась усно [2 : 85]. Казка є частиною художньої прози та має багато спільного з легендами, билинами і баладами. Особливістю української народної казки є оптимізм, тепло, вірування, духовні цінності та побут українського народу.

Казка – це думка, втілена в художнє слово. Вона запалює вогник дитячої допитливості та творчості. Під її впливом дитина починає бачити навколо себе незвичайні взаємозв'язки між предметами і явищами, досягаючи єдності образів. Водночас дитина переживає хвилюючу радість, яка породжує бажання поділитися своєю думкою з товаришами. Казки допомагають дітям вчитися та розвиватися, закладаючи основи соціальної адаптації, взаємоповаги і дружби. Такі народні казки, як «Батько та син», «Котигорошко» і «Ріпка», формують правильні стосунки, моральні цінності, розвивають мовлення і творче мислення дітей. Завдяки казкам діти засвоюють важливі принципи добра, справедливості та взаємодопомоги, що сприяє їхньому інтелектуальному та моральному вихованню.

Різні аспекти використання казки у роботі з дітьми дошкільного віку висвітлювалися в роботах Н. Гавриш, Т. Лаврентьевої, К. Крутій, Т. Науменко, О. Нікіфорової, Л. Турової та ін. Вчені наголошують на важливості використання казок у вихованні дітей та їх впливі на всебічний розвиток особистості. Дошкільнята охоче розповідають казки, запам'ятовують образні вирази (метафори, порівняння, епітети) і вивчають структуру речень і стилістику, характерні для казок. У дослідженні К. Суятинової розглянуто вплив казки на розвиток логічного мислення у дітей старшого дошкільного віку [3]. Науковці, зокрема С. Черняєва та Т. Ткач, систематизували казково-метафоричний матеріал, який використовують педагоги і психологи у вихованні та підкреслювали важливість його використання для розвитку мовлення та мислення дошкільників. Використання

народних казок для розумового розвитку підкреслює значення народних казок як потужного інструмента для розвитку мислення у дошкільників. Казкові багаті образи, символіка, доступні моральні уроки та проста структура дають унікальні можливості для розвитку аналітичних здібностей, критичного мислення та творчої уяви. Загалом, використання народних казок у педагогіці охоплює досягнення різних наук, зокрема педагогіки, психології, психотерапії та літературознавства, що сприяє всебічному розвитку дитини.

Мета дослідження. Теоретично обґрунтувати педагогічні умови розумового виховання дітей засобом народної казки, експериментально перевірити їх ефективність.

Методи дослідження: було використано комплекс теоретичних, емпіричних, статистичних методів дослідження.

Сутність дослідження. Експериментальне дослідження проводилося на базі ЗДО № 134 м. Одеса. Дослідницька вибірка становила 28 дітей старшого дошкільного віку (14 експериментальна група (далі – ЕГ) та 14 дітей контрольна група (далі – КГ). Нами було визначено критерії і показники рівня розумового розвитку дітей старшого дошкільного віку: Рівень розвитку наочно-дійового мислення (уміння якомога точніше відтворити інформацію); Рівень розвитку логічного мислення (уміння виявити зв'язок предметів один з одним); Рівень розвитку словесної творчості (уміння складати казки, володіння словниковим багатством рідної мови, зв'язності мови; вміння будувати зв'язне висловлювання оповідального типу); Рівень розвитку зорової пам'яті (уміння знайти героїв казки з пам'яті та знайти їх на картках). У дослідженні були використані такі методики: «Обведи контур», «Четвертий зайвий», методика вивчення зв'язного мовлення В. Глухова, «Запам'ятай і розстав картки», «Розпізнавання фігур». Нами було визначено рівні розумового розвитку дітей старшого дошкільного віку в ЕГ та КГ. Результати дослідження виявили загалом недостатній рівень розумового розвитку дітей. Так, переважна більшість дітей ЕГ 75% знаходилась на низькому та середньому рівнях. В контрольній групі також переважна більшість дітей 78% була на низькому та середньому рівнях. Це спонукало нас до розробки експериментальної методики щодо використання народної казки для розумового розвитку дітей.

Спеціально організована експериментальна робота з упровадження педагогічних умов розумового розвитку дошкільників засобами народної казки проводилась із дітьми ЕГ. Діти КГ займалися за традиційною освітньою програмою. Нами були запропоновані такі педагогічні умови для розумового розвитку дітей

старшого дошкільного віку з використанням народної казки та особливості їх реалізації:

1. Збагачення вражень та знань дітей про народні казки. Ця умова реалізовувалася наступним чином: читання та розповідання казок вихователем та дітьми протягом дня, їх обігрування в ігровій діяльності; організація виставок малюнків та дитячих виробів за мотивами казок, проведення свят та розваг «Мої улюблені казкові герої», проведення дозвілля «Вечір загадок про казки»).

2. Створення в групі куточку «Мої улюблені народні казки» та атмосфери загадковості, стимулюючи допитливість дітей. Наприклад, перед читанням казки «Лисиця та Журавель» демонстрували дітям казкові атрибути, щоб зацікавити їх та пропонували вгадати, про яку казку піде мова або пропонували запитання, що давали можливість розмірковувати: «Як ви думаєте, чи зможуть герої знайти спільну мову?», «А як би закінчилася казка, як би вони потоваришували?» та ін.

3. Проведення занять з художньо-мовленнєвого розвитку дітей з акцентом на використання казок. Ефективними у роботі з дошкільниками на заняттях виявилися такі види творчої роботи з казкою, як: переказ за схемами та малюнками, розповідь від першої особи або від імені інших героїв казки; групова розповідь; порівняння героїв (наприклад, «Чим відрізняється Лисичка в казці «Лисичка-сестричка» від мудрої сови?»; «Що спільного у Котигорошка та Кирила Кожум'яки?»), переказ відомої казки та придумування власного продовження; групове придумування казки (всі діти придумують назву казки, а потім кожен учасник групи придумує своє речення та продовження казки); групове малювання сюжетів та розповідь намальованої казки; придумування казки про улюблені іграшки.

4. Використання гри для стимулювання розумової діяльності дітей: дидактичних ігор («Казкове лото», «Казки навпаки», «Казкові пазли», «Згадай казку та розкажи» тощо); використання інтерактивної папки лепбуку «Мої улюблені казки» та «Моя казка» для самостійної діяльності дітей у вільні години для закріплення знань; розігрування улюблених епізодів з казок в іграх драматизацій та під час театралізованої діяльності.

Така комплексна робота сприяла не лише ознайомленню дітей з народними казками, а й розвитку пам'яті, уваги, мисленнєвих процесів, уяви та фантазії, вмінню створювати казки, оволодінню словниковим багатством рідної мови, зв'язності мови; вмінню будувати зв'язне висловлювання, що відповідним чином вплинуло на розумовий розвиток дітей. Результати прикінцевого експерименту підтвердили, що 85% дошкільників ЕГ знаходяться на високому та

середньому рівнях розумового розвитку. Таке цілеспрямоване використання народних казок за визначеними педагогічними умовами сприяє розумовому розвитку дітей старшого дошкільного віку та створює основу для їх успішного навчання в майбутньому.

Отже, народна казка є універсальним засобом для розумового розвитку, оскільки інтегрує в собі розвиток логічного мислення, мовлення, творчості та пізнавальної активності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (Нова редакція). URL : <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2021/01/nakaz-33-bazovyy-komponent-doshk-osv.pdf> (дата звернення: 08.01.2024).
2. Гавриш Н. В., Піроженко Т. О. Поліфункціональні можливості казки в освітньому процесі з дітьми дошкільного віку. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 10. С. 85–86.
3. Суятинова К. Розвиток логічного мислення у дітей старшого дошкільного віку. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Педагогічні науки*. 2024. Вип. 3 (62). С. 29–33.

Аліна МАЛИНА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 2 курсу факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Ольга ДОНЧЕНКО,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Гендерна рівність у дошкільній освіті є важливою складовою формування особистості, оскільки саме в цьому віці закладаються основи соціальної взаємодії, толерантності та рівноправності. Сучасне суспільство зазнає трансформацій у сфері гендерних відносин, що вимагає переосмислення освітніх підходів та формування нових методичних підходів до виховання дітей.

Дослідження гендерного виховання охоплює праці вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема О. Білан, Л. Возної, О. Максименко. Вони розглядали питання гендерної соціалізації, формування гендерної компетентності та впливу соціокультурного середовища на становлення особистості. Проте в сучасній науці бракує ґрунтовних досліджень щодо практичного впровадження принципів гендерної рівності у закладах дошкільної освіти.

Метою дослідження є аналіз педагогічних умов реалізації принципу гендерної рівності у закладах дошкільної освіти та розробка рекомендацій для педагогів. У ході дослідження застосовувалися методи аналізу наукових джерел, спостереження, анкетування, педагогічний експеримент та кількісно-якісний аналіз отриманих даних.

У дослідженні розглядаються ключові педагогічні умови, що сприяють реалізації гендерної рівності у дошкільній освіті. Серед них – підготовка педагогів до роботи з гендерною тематикою, створення освітнього середовища, вільного від стереотипів, забезпечення рівного доступу до навчальних матеріалів та активностей, а також співпраця з батьками у питаннях гендерного виховання.

Під час емпіричного дослідження було проведено аналіз стану реалізації принципу гендерної рівності у дошкільних закладах. Було встановлено, що у більшості випадків гендерне виховання не є цілісним і має фрагментарний характер. Вихователі часто використовують стереотипні моделі поведінки та рідко звертають увагу на необхідність формування гендерно-чутливого середовища.

У рамках експерименту було розроблено та впроваджено серію педагогічних заходів, спрямованих на усунення гендерних стереотипів та створення рівних умов для розвитку всіх дітей незалежно від їхньої статі. Виявлено, що після впровадження цих заходів у дітей покращилася здатність до співпраці, зросла толерантність та зменшилася кількість випадків гендерної упередженості у спілкуванні.

Результати дослідження свідчать про необхідність цілеспрямованого впровадження гендерної рівності у дошкільну освіту шляхом навчання педагогів, розробки методичних рекомендацій та активної роботи з батьками. Гендерно-чутливе виховання сприяє розвитку емоційного інтелекту, критичного мислення та соціальних навичок у дітей, що є важливим фактором для їхньої майбутньої адаптації у суспільстві.

Таким чином, педагогічні умови реалізації принципу гендерної рівності у закладах дошкільної освіти потребують подальшого дослідження та вдосконалення. Важливо забезпечити системний підхід до гендерного виховання, який включатиме рівноправний доступ до освітніх ресурсів, формування толерантного середовища та розширення педагогічних методик, що сприяють вихованню дітей у дусі рівності та взаємоповаги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кізь О. Гендерні знання у змісті психологічних дисциплін підготовки педагогів дошкільної і початкової освіти. *Сучасні стратегії гендерної освіти в умовах євроінтеграції* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (10–11 вересня 2020 р.). Тернопіль : ТНПУ, 2020. С. 205–210.

2. Кікінежді О. Становлення егалітарної особистості майбутнього педагога: історія, здобутки та перспективи діяльності кафедри психології. *Humanitarium*. Переяслав; Ніжин: Лисенко М. М., 2020. Том. 43, вип. 1 : Психологія. С. 7–22.
3. Листопад О. Педагогічні умови гендерного виховання старших дошкільників в закладах дошкільної освіти. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2019. № 1 (64), лютий. С. 145–151.

Олена МАНОЛІЙ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Науковий керівник: **Надія КОТ**,
к.пед.н., доцент (БДПУ)

ОРГАНІЗАЦІЯ ФІЗКУЛЬТУРНО-ОЗДОРОВЧОЇ РОБОТИ В САНАТОРНИХ ГРУПАХ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Проблема стану фізичного і психічного здоров'я підростаючого покоління є нині глобальною. Особливу гостроту вона придбаває в сучасних соціально-економічних умовах, коли високі показники дитячої захворюваності й смертності набули характеру стійкої і прогресуючої тенденції. Для дітей, які мають хронічні захворювання, часто хворіють на гострі респіраторні вірусні інфекції в закладах дошкільної освіти діють санаторні групи, завдання яких – надати оздоровчо-лікувальну допомогу ослабленій дитині, підвищити резистентність дитячого організму [1; 2]. Проте аналіз практики показує, що система роботи груп санаторного типу не забезпечує комплексне рішення лікувальних, оздоровчих освітніх і виховних завдань. Адже лікувально-профілактичної роботи у цих групах проводиться виключно медичними працівниками, а освітній процес реалізується педагогами і в основному за програмами, розрахованими на здорову дитину. Крім того, поза увагою практиків залишається психопрофілактична робота, адже ослаблені хворобами діти мають певні проблеми з емоційно-вольовою сферою. Отже, виникає нагальна потреба комплексного вирішення проблеми оздоровлення й навчання та виховання дитини з ослабленим здоров'ям [3].

Метою дослідження є розробка і експериментальна перевірка ефективності системи фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми санаторної групи, яка дозволить комплексно вирішити завдання освіти і оздоровлення ослабленої дитини.

Обстеження дітей на етапі констатації (стан здоров'я, фізична працездатність, фізична підготовленість, емоційний стан) показало,

що потреба у спеціально організованих заходах, які б комплексно вплинули на психофізичний стан ослабленої дитини є нагальною.

Виходячи з отриманих показників ми розробили систему фізкультурно-оздоровчих заходів, яка включала: фізкультурні заняття, дихальну та звукову гімнастику, різні види загартовування, ЛФК, психогімнастику, медикаментозне лікування тощо.

Для реалізації запланованих заходів створені такі умови:

- надання пріоритету розвивальним формам фізкультурно-оздоровчої роботи, якій дозволяють вирішувати завдання компенсації і реабілітації в ширшому гуманітарному контексті: дитина з об'єкту медико-педагогічних дій перетворюється на суб'єкт свого оздоровлення, яке виступає як одна з ліній її нормального розвитку;

- переважання у руховій активності дітей циклічних вправ (ходьби, бігу, повзання, стрибків), які є фізіологічно обґрунтованими засобами розвитку загальної витривалості, а отже – фізичної працездатності;

- щоденне проведення комплексів вправ, спрямованих на формування у дітей навичок раціонального дихання, яке є запорукою оздоровлення саме дихальної системи та правильної постави. Яка є чинником повноцінного дихання;

- використання системи ефективного загартування, що сприятиме підвищенню стійкості організму до змін в оточуючому середовищі;

- організація оздоровчого режиму з урахуванням стану здоров'я ослабленої дитини, що забезпечить розумний баланс між руховою активністю і відпочинком. Ослаблені діти, з одного боку, більшою мірою потребують відпочинку, чим здорові, а з іншого, – дефіцит рухів негативно позначається на їх психофізичному стані;

- забезпечення повноцінного лікувального харчування, яке складається з продуктів, багатих білками, мінеральними речовинами, вітамінами;

- застосування психогігієнічних і психопрофілактичних методів і засобів, що дозволяє досягати оздоровчого ефекту переважно опосередкованим способом – через роботу з психомоторною сферою дитини;

- створення і закріплення цілісного позитивного психосоматичного стану при виконанні різних видів діяльності (праця. Ігри, художня діяльність);

- формування усвідомлення значущості і унікальності своїх і чужих психічних і фізичних можливостей, що впливає на формування «образу Я», адекватної самооцінки та впевненості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пангелова Н. Є. Круцевич Т. Ю., Данилко В. М. Теоретико-методичні основи оздоровчої фізичної культури : навчальний посібник. Переяслав

Хмельницький : ФОП Домбровська Я. М., 2017. 505 с. URL : <https://ehsupir.uhsp.edu.ua/server/api/core/bitstreams/175fd909-7760-4162-ab08-f7fd1810ab51/content> (дата звернення: 02.02.2025).

2. Педагогіка здоров'я / за заг. ред. акад. І. Ф. Прокопенка. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2018. 404 с. URL : http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/Kaf_zdor_ta_korr_os/Pedag_zdor_2018.pdf (дата звернення: 02.02.2025).

3. Рибалко П., Гвоздецька С., Прокопова Л. Сучасні підходи до організації фізкультурно-оздоровчої роботи в закладах освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 3. С. 340–347. URL : <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b81fa803-d5cf-4728-847b-1d078b89b613/content> (дата звернення: 01.02.2025).

Ганна МАСЮТИНА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, соціальної та спеціальної освіти

Науковий керівник: **Надія КОТ**,
к.пед.н., доцент (БДПУ)

**ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS КОМПЕТЕНЦІЙ ВИХОВАТЕЛІВ
ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Термін «soft skills» («м'які навички») є одним із трендів світу, що динамічно змінюється. Сучасна людина повинна мати не просто знання, а компетенції, які необхідні й достатні для свого власного розвитку і продуктивної роботи в цілому.

Оновлена редакція Базового компоненту дошкільної освіти в Україні (2024) та новий Закон України «Про дошкільну освіту», який набув чинності 1 січня 2025 року наголошують на тому, що «компетентність як результат дошкільної освіти та особистісне надбання відображає систему взаємопов'язаних компонентів фізичного, психічного, соціального, духовного розвитку особистості дитини» [1; 3].

Вихователі закладів дошкільної освіти (ЗДО) працює в системі «людина-людина», тобто є представником соціономічної професії. Особистісний ресурс педагога – один із головних чинників, що впливають на розвиток дітей. Від вихователя дітей дошкільного віку, його вміння розв'язувати складні завдання, креативно і критично мислити, комунікувати і співпрацювати, залежить якість дошкільної освіти, метою якої є «забезпечення цілісного розвитку дитини, її фізичних, інтелектуальних і творчих здібностей шляхом виховання, навчання, соціалізації та формування необхідних життєвих навичок» [4 : 11].

Аналіз наукової літератури з проблеми показав, що вчені О. Білаковський, Е. Панасенко, Н. Перхайло, Т. Рожко-Павлишин та ін. виділяють наступні soft-skills:

- комунікативні: вміння слухати; переконувати та аргументувати; вміння робити самопрезентацію та публічно виступати;
- міжособистісні: здатність до командної роботи; здатність надихати інших на участь в роботі; вміння вирішувати конфлікти;
- аналітичні/дослідницькі: здатність оцінити ситуацію; креативне мислення; логічне мислення; пошук і аналіз інформації; проектне мислення;
- гнучкість/адаптивність/управління декількома пріоритетами: управління емоціями; управління стресом; управління власним розвитком; планування і цілеспрямовування; тайм-менеджмент;
- лідерство/навички управління: здатність брати на себе відповідальність; організаторські здібності; контроль реалізації завдань;
- саморозвиток: здатність до навчання; відповідальність; розвиток наукового і творчого потенціалу.

Дослідженню проблеми формування soft skills приділяють увагу як вітчизняні, так і зарубіжні науковці: Х. Вагнер, Д. Гоулман, Н. Длугонович, Ю. Дроздова, Н. Дуб, О. Дубініна, Л. Загородня, К. Коваль, Н. Коляда, О. Кравченко, Ю. Лавриш, С. Наход, О. Пометун, А. Тютюнник, О. Фунтікова, та ін. Разом з тим, проаналізувавши першоджерела треба зазначити, що в українській освіті немає системного дослідження розвитку soft skills компетенцій педагогічних працівників ЗДО.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування soft skills компетенцій вихователів закладу дошкільної освіти засобами тренінгових технологій.

Методи дослідження: теоретичний аналіз наукової літератури, експеримент (констатувальний, контрольний, формувальний), анкетування, методи математичної обробки експериментальних даних.

Ми вважаємо, що реалізація мети нашого дослідження повинна відбуватися в три етапи: організаційно-пошуковий, експериментально-практичний, узагальнюючо-впроваджувальний.

На організаційно-пошуковому етапі було проаналізовано проблему в науково-педагогічній літературі, визначено теоретичні засади дослідження, уточнено ключові терміни, теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування м'яких навичок у вихователів ЗДО.

На початку експериментально-практичного етапу було проведено анкетування вихователів щодо рівня сформованості їх soft skills. Для проведення дослідження нами була розроблена анкета «Рівень розвитку soft skills», яка передбачає аналіз таких категорій soft-skills: комунікативні навички, емоційний інтелект, лідерство та

управління командою, адаптивність та стресостійкість, критичне та креативне мислення (з закритими та відкритими питаннями).

Експериментально-практичний етап передбачає експериментальну перевірку педагогічних умов, до яких ми віднесли:

- засоби формування soft skills компетенції повинні відповідати компетентністному підходу в освіті;
- повідомлення педагогам знань про інтерактивні технології та впровадження їх використання;
- основою методики формування soft skills є застосування тренінгу, який є формою організації навчання що дозволяє включити педагогічних працівників в комунікативну діяльність, в процесі якої відбувається розвиток компетенцій.

На третьому етапі – узагальнювально-впроваджувальному – ми сподіваємося математично підтвердити ефективність даних умов, які, на нашу думку, є необхідними для підвищення якості освітнього процесу в ЗДО.

Висновки.

1. Різні підходи науковців та фахівців до розгляду «soft skills» можна пояснити особливостями сприйняття і сферою наукових інтересів кожного з них. Умовно їх можна поділити на три функціональні групи: особистісні якості, міжособистісні навички, додаткові навички / знання.

2. Високі вимоги до компетенцій педагогічного працівника ЗДО зумовлені тим, що вихователь перебуває в постійному контакті з дітьми, тому має забезпечувати їхню безпеку та комфорт, сприяти гармонійному розвитку та набуттю необхідних віку навичок і знань. Застосування тренінгових технологій, активних методів навчання створять можливість формувати такі важливі soft skills, як комунікація, емоційний інтелект, лідерство та командна робота, які необхідні педагогу дошкільної ланки освіти в розв'язанні освітніх і виховних завдань в роботі з дітьми, покращенні взаємодії з батьками, співпраці з колегами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти (державний стандарт дошкільної освіти). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0033729-21#Text> (дата звернення: 05.02.2025).
2. Білаковський О. Панасенко Е. Формування soft skills компетентностей у викладачів вищої освіти засобами тренінгових технологій (на прикладі кафедри дошкільної педагогіки). URL : [file:///C:/Users/Admin/Downloads/ 315095-Текст%20статті-729684-1-10-20241113.pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/315095-Текст%20статті-729684-1-10-20241113.pdf) (дата звернення: 05.02.2025).
3. Закон України «Про дошкільну освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text> (дата звернення: 25.01.2025).
4. Закон України «Про освіту». URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 25.01.2025).

5. Перхайло Н. Рожко-Павлишин Т. Softskills як умова ефективної професіоналізації майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти. URL : [https://www.academia.edu/91305424/Softskills як умова ефективної професіоналізації ї майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти](https://www.academia.edu/91305424/Softskills_як_умова_ефективної_професіоналізації_майбутніх_педагогів_закладів_дошкільної_освіти) (дата звернення: 05.02.2025).

Олена МИКИТЮК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти,
Науковий керівник: **Юлія СЕМЕНЯКО**,
к.пед.н., доцент (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ГЕНДЕРНИХ УЯВЛЕНЬ

Період дошкільного дитинства є визначальним для формування гендерних уявлень, ідентичності та поведінки дітей. Важливу роль процесі формування гендерної ідентичності грають батьки, вихователі та громадські інститути, зокрема заклади дошкільної освіти. За М. Трофименко, гендерні уявлення – це погляди певної соціальної групи на чоловіка (хлопчика) та жінку (дівчинку). Вони формують гендерні уявлення, які засвоюються під час соціалізації під впливом гендерних стереотипів. Ці уявлення склались протягом століть та часто визначають сприйняття представників статі незалежно від їхніх індивідуальних та вікових особливостей [1 : 54].

У дошкільному віці відбувається первинна ідентифікація, коли дитина свідомо розуміє і приймає свою статеву приналежність. У неї проявляється інтерес до поведінки, що відповідає чоловічій або жіночій статі. Дитина також усвідомлює, що в суспільстві до людей різних статей висуваються різні вимоги. Образ себе («Я-концепція») формується під впливом оцінного ставлення інших людей, яке співвідноситься з соціальними нормами поведінки в конкретному суспільстві. Це складний процес, що включає біологічні, соціальні та особистісні чинники [2 : 52]. Науковці Л. Карнаух та О. Авраменко, спираючись на дослідження О. Кононко, зазначають, що вже з раннього дитинства проявляється різниця в поведінці хлопчиків та дівчаток, які пов'язані зі статтю. Хлопчики є більш рухливими та наслідують ризиковану поведінку, мають настирливість та допитливість, часто розподіляють ролі, але менш вимогливі до якості. Дівчатка зберігають набуте, чутливі до стосунків в грі та реагують на все активно. Проте, у старшому дошкільному віці, дівчатка можуть проявляти дещо вищу соціальну зрілість порівняно з хлопчиками. У цьому віці дитина розвиває свій «Я-образ» шляхом самоствердження відповідних ролей та накопичення соціального досвіду [3 : 73].

Початкові уявлення про гендерні ролі діти отримують у родині. Батьки часто неусвідомлено відтворюють гендерні стереотипи, поділяючи обов'язки та види діяльності між хлопчиками та дівчатками. Це може виявлятися у таких аспектах, як-от:

1. Поділ обов'язків: батькам часто властиво пропонувати хлопчикам завдання, які потребують фізичної сили, рішучості, самостійності, тоді як дівчат спонукають бути дбайливими, уважними до інших, виконувати більш «домашні» обов'язки.

2. Нав'язування умовно «гендерних» іграшок, наприклад: хлопчикам – машинки, конструктори, тоді як дівчаткам частіше пропонують ляльки, набори для приготування та готування, що відображає традиційний розподіл гендерних ролей.

3. Різні підходи до емоційного розвитку дітей, зокрема хлопчиків можуть привчати придушувати емоції, особливо такі як страх чи смуток, підкреслюючи, що «хлопчики не плачуть», а дівчаток, навпаки, вчать бути більш емоційними та чуйними.

4. Очікування поведінки: у сім'ях часто бувають встановлені певні норми поведінки для хлопчиків та дівчат. Від хлопчиків очікують, що вони будуть сильними, активними, іноді навіть агресивними, тоді як дівчаток виховують більш стриманими, акуратними та поступливими.

Відтак, такий поділ ґендерних ролей має неоднозначний вплив на дітей. З одного боку, дитина починає розуміти свої соціальні ролі у суспільстві. З іншого боку, надмірна акцентуація ґендерних стереотипів може обмежувати її можливості для самовираження та особистісного зростання. Для хлопчиків: акцент на незалежність та силу може призвести до труднощів у висловленні емоцій та створенні теплих міжособистісних зв'язків. Це може вплинути на здатність до емпатії та вміння долати стресові ситуації. Для дівчаток: орієнтація на дбайливість і слухняність може обмежити їхню впевненість у собі та знизити прагнення до лідерства, професійного розвитку чи самоствердження.

Для того щоб уникнути закріплення жорстких гендерних ролей, дорослим важливо створити атмосферу, де діти можуть проявляти себе незалежно від їхньої статі. Це включає в себе: рівний розподіл обов'язків між хлопчиками та дівчатками; надання можливості вибору інтересів та занять, не пов'язаних із гендерними стереотипами; повага до індивідуальності дитини та підтримка у розвитку її інтересів та навичок, незалежно від того, чи відповідають вони громадським очікуванням для статі.

Заклад дошкільної освіти також значно впливає на формування гендерних уявлень у дітей. Педагоги, програми, за якими вони працюють і навіть навчальні матеріали можуть несвідомо

транслявати традиційні гендерні ролі, закріплюючи різницю між хлопчиками і дівчатками. Для запобігання цьому необхідно прагнути гендерно-нейтрального підходу, який надає дітям рівні можливості для самовираження та розвитку. Для успішного гендерного виховання важливо створювати середовище, де діти можуть розвиватися, спираючись на свої особисті інтереси та здібності, а не на очікування, пов'язані з їхньою статтю. Педагоги та батьки повинні враховувати потреби кожної дитини та допомагати їй розвивати як емоційні, так і інтелектуальні здібності, незалежно від традиційних гендерних ролей.

Педагоги можуть активно впливати формування гендерної ідентичності через ігри та освітні практики. Наприклад, важливо пропонувати однакові можливості як для хлопчиків, так і для дівчаток у різних видах діяльності. Акцент на рівність у доступі до ігор, творчості, спорту та наук дозволяє кожній дитині досліджувати свої інтереси без обмежень, нав'язаних статтю. Вихователі та батьки можуть активно вибирати матеріали (іграшки), які демонструють різноманітність ролей, дозволяючи дітям бачити, що вони можуть бути будь-ким незалежно від їхньої статі.

Сім'я грає основну роль формуванні гендерних установок в дітей віком. Батьки, активно залучені до виховання, повинні показувати на особистому прикладі рівність та повагу до партнера, уникаючи поділу обов'язків на «чоловічі» та «жіночі». Чим менше в сім'ї акцентується на гендерних відмінностях, тим більше дитина буде готова сприймати світ через призму своїх можливостей, а не очікувань суспільства. Таким чином, гендерне виховання у дошкільному віці спрямоване на розвиток особистості через підтримку рівності можливостей. Це допомагає дітям вирости впевненими, вільними від стереотипів та готовими до повноцінної соціальної взаємодії.

Отже, гендерне виховання у дошкільному віці має значення формування особистості дитини. Педагогам та батькам важливо підходити до цього питання усвідомлено, створюючи умови для розвитку дітей. Уникнення нав'язування гендерних стереотипів сприяє більш гармонійному розвитку особистості та допомагає дітям вирости відкритими та соціально відповідальними громадянами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карнаух Л. П., Авраменко О. О. Гендерні аспекти формування «Я-концепції» особистості дошкільника. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 77. Т. 1. С. 51–55.
2. Лебідь І. Ю. Гендерна педагогіка : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2015. 130 с.
3. Терещенко М. В. Розвиток гендерних уявлень дошкільника в умовах основних інститутів соціалізації. *Психологія неперервної професійної освіти*. 2011. № 5. С. 74–78.

Тетяна МІНАКОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Алла ОМЕЛЯНЕНКО,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОСТІ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПРЕДМЕТНИМ СВІТОМ

Актуальність дослідження. Розуміння значимості предметного світу, успішне його використання у формуванні творчості в дітей дошкільного віку багато в чому залежить від рівня професійної підготовки педагогів. Тільки педагог, який глибоко обізнаний з питаннями предметного світу та його багатофункціональності, може ознайомити дітей із предметним світом і на цій основі формувати творчість.

Ступінь дослідження проблеми. Зазначимо, що проблема творчості не є новою для педагогічної теорії та практики. Вже накопичено значний досвід у формуванні творчості у дітей різного віку. У педагогіці можна назвати напрями у дослідженні творчості дітей дошкільного віку у різних видах діяльності: музичній (І. Газіна, С. Нечай, Ю. Новгородська, Т. Лісовська, А. Шевчук), образотворчій (В. Захарова, А. Івершинь, Г. Підкурманна, О. Половіна, Л. Шульга), літературній (О. Монке, І. Попова, А. Просенюк, О. Соцька), театральній (Н. Водолага, Л. Макаренко), ігрової (Л. Артемова, В. Захарченко, Н. Савінова), руховій (О. Богініч, Е. Вільчковський, Н. Кот, О. Курок).

Безперечно, що перелічені напрями у дослідженні творчості дітей є важливими та значущими для педагогічної науки. У них простежується загальна ідея, що життя дитини саме собою не гарантує «виращування» елементів творчості. Для їхнього виникнення та розвитку потрібні спеціальні та науково обґрунтовані концепції та соціально-педагогічні практики у реалізації яких провідна роль належить педагогу-вихователю.

Проте в раніше проведених дослідженнях дитячої творчості з формування творчості у дітей у процесі ознайомлення з предметним світом не було предметом наукового інтересу.

У численних дослідженнях психологів та педагогів В. Барко, І. Біла, І. Карабаєва, С. Ладивір, В. Моляко, Т. Пироженко, Л. Зайцева, Т. Фасолько, Г. Яворська, О. Якубчик предметний світ виступає як об'єкт розумової, трудової діяльності дітей і системності пізнання світу. Вченими не вивчалися ставлення дитини до творця і продуктів його перетворення, прагнення брати участь у зміні

предметного світу і виявляти творчість, не розкривалися зв'язки «людина-предмет», «дитина-предмет».

У низці робіт А. Богуш, Н. Гавриш, А. Омеляненко, Л. Присяжнюк запропоновано підходи до побудови моделі формування творчості дітей [2; 3; 4; 5]. Інтерес представляє модель «творчого потенціалу особистості: розвитку та навчання» (В. Моляко), побудована на основі спірально-концентричного принципу. Автор виділив коло розумових дій, що забезпечують ефект дитячої творчості. У дослідженні Ю. Лимар описується модель розвитку у дітей здібності до творчості, в основі якої лежать емоційні, пізнавальні та індивідуальні (задатки, темперамент) процеси. Проте в авторських моделях немає спрямованості на розвиток творчості засобами предметного світу.

Мета і методи дослідження. Теоретичні – аналіз та узагальнення психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми, моделювання; емпіричні – педагогічне спостереження, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, педагогічний експеримент, що складався з констатувального, формувального етапів експерименту. На констатувальному етапі експерименту використовувалися методи вивчення емоційно-оцінного сприйняття та осмислення предмета як результату діяльності дорослого, як продукту творчої думки.

Сутність дослідження. Творчість – це надзвичайно складна активність людини, що виявляється у різноманітних формах. Пізнання сутності, закономірності та структури творчості стало можливим лише на сучасному етапі розвитку суспільства в цілому та науки зокрема. Система «дитина–предметний світ» займає особливе місце у нашій магістерській роботі. Ми пристаємо до позиції науковців, які розуміють предметний світ як результат діяльності людини та відображення її сутнісних характеристик. Штучне предметне оточення це те середовище, в якому дитина безпосередньо існує, живе, розвивається і яке засвоюється за допомогою дорослого. У результаті проведеної роботи встановлено, що творчість як інтегральна якість особистості дитини дошкільного віку, представлена через сукупність її характеристик (наявність знань та уявлень, способів дій, прагнень до перетворення предмета), реалізується у перетворювальній діяльності. Акт перетворення співвідноситься з актом творчості і дозволяє розглядати зв'язок «дитина – предметний світ, її перетворення – творчість» через взаємодію з дорослим.

У процесі дослідження розроблено та апробовано експериментальну методику формування творчості, згідно з якою творчість як інтегральна якість особистості формується у дітей дошкільного віку не відразу, а шляхом поступового ускладнення уявлень про предметний світ, оволодіння способами дій з присвоєння та перетворення предметного світу. Вік виступає чинником, що впливає на

підвищення творчих проявів. Визначено вікові особливості пізнання дітьми предметного світу: пізнання дітьми молодшого віку має констатувальний характер, дітьми середнього дошкільного віку – диференційований характер та дітьми старшого – перетворювальний характер.

Основні висновки. Розроблено та експериментально перевірено модель формування творчості, що включає інформаційний, дієвомисленнєвий та перетворювальний блоки. Розроблені зміст, методи та прийоми, ситуації їх використання (навчальні, ігрові), творчі завдання у комплексі з психолого-педагогічними умовами та ігровою технологією (системою дидактичних ігор) утворюють педагогічну систему, що забезпечує ефективність розв'язання завдань щодо формування творчості у дітей дошкільного віку засобами предметного світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д. пед. наук; авт. кол-в: А. М. Богуш, Г. В. Бельська, О. Л. Богініч, Н. В. Гавриш, О. П. Долинна та ін. Київ : Видавництво «Слово», 2022. 26 с.
2. Богуш А. М. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник. Київ : Слово, 2018. 403 с.
3. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : [навч.-метод. посіб.] / Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ : Альма-матер, 2007. 495 с.
4. Омеляненко А. В. Формування готовності майбутніх вихователів до доцільної інтеграції різних видів діяльності в закладі дошкільної освіти. *Матеріали Міжнародної науково-практичної міждисциплінарної конференції «Формування професійної компетентності майбутніх фахівців: педагогічна та філологічна парадигма»* (11 травня 2023). Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет, 2023. С. 92–95.
5. Присяжнюк Л. Екологічна казка у роботі зі старшими дошкільнятами. *Дошкільне виховання*. 2022. № 9. С. 20–24.

Богдана-Вікторія МОСКАЛЬОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Алла ОМЕЛЯНЕНКО,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ОСНОВ КУЛЬТУРИ ПІЗНАННЯ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність дослідження Залучення ідей гуманізму до процесу створення сучасного образу особистості передбачає «повернення» освіти в контекст культури. Культурологічні підходи

викристалізовувалися із праць Г. Сковорода, Г. Ващенко, Б. Грінченко, М. Драгоманов, І. Сікорський, у психолого-педагогічних концепціях Х. Алчевська, Н. Лубенець, С. Русова. Феномен особистісної культури на всіх етапах її розвитку відображає сучасні тенденції побудови педагогічного процесу, обґрунтовує необхідність культурологічного підходу до його організації (І. Соколянський, С. Чавдаров, П. Чамата, Я. Чепіга, М. Ярмаченко). Культурологічний підхід знайшов своє відображення у документах щодо нормативно-правового, науково-дослідного та методичного забезпечення системи дошкільної освіти.

Ступінь дослідження проблеми. Пошук змісту поняття «культура пізнання» вимагає дослідження таких категорій, як «пізнання», «пізнавальна діяльність», «культура» з позицій гносеологічного, системного, діяльнісного та аксіологічного підходів на методологічному та теоретичному рівнях.

Аналіз гносеологічних теорій показує, що немає пізнання поза межами пізнавальної діяльності індивіда. Остання характеризується власною структурою, процесуальною логікою розгортання.

С. Русова, характеризуючи специфіку пізнання у дошкільників, розкрила залежність ефективності його формування від якості навчання. У зв'язку з цим виникає проблема розробки умов освітнього процесу відповідно до логіки розгортання всіх аспектів пізнавальної діяльності. Проте щодо цілісного особистісного розвитку вивчення окремих аспектів цієї діяльності виявляється недостатньо.

Своєчасними для реалізації цієї проблеми є системні знання відповідно до яких культура – це якість, що розкриває надприродний характер пізнання, але не властиве окремим структурним компонентам даного процесу. Культурологічні системні дослідження Г. Балл, І. Бех, Н. Гавриш, В. Рибалка, дозволяють розглядати культуру пізнання з погляду її предметної, процесуальної та особистісної модальності; наповнити конкретним змістом названі модальності як логічні основи розробки моделі культури пізнання дитини дошкільного віку [2; 3; 4; 5].

Мета і методи дослідження. Теоретичні – аналіз та узагальнення психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми, моделювання; емпіричні – педагогічне спостереження, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, педагогічний експеримент, що складався з констатувального, формувального етапів експерименту. На констатувальному етапі експерименту використовувалися методи вивчення рівнів розвитку спонукального компонента культури пізнання.

Сутність дослідження. Аналіз сучасних педагогічних підходів висвітлює гуманістичні ідеї, що лежать в основі проектування комплексу педагогічних умов та забезпечують розвиток основ культури пізнання у дитини в освітньому процесі закладу дошкільної освіти У цьому аспекті

проаналізовані існуючі у педагогіці підходи до розробки змісту освіти: гносеологічний (В. Давидов, В. Зінченко, Г. Костюк, Л. Балацька); діяльнісний (Г. Балл, Г. Костюк, П. Чамата); культурологічний (Г. Сковорода, Г. Ващенко, Б. Грінченко, М. Драгоманов, І. Сікорський); аксіологічний (І. Огієнко, О. Духнович, В. Сухомлинський, Г. Ващенко). Такий різноплановий аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволяє зробити висновок про те, що розвиток основ культури пізнання у старших дошкільників є метою гуманістичного, гносеологічного, культурологічного, діяльнісного підходу до освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. Реалізація цієї мети може бути здійснена, якщо вихователь інтегрує у змісті пізнавальної діяльності дитини цінності та смисли предмета, процесу, продукту пізнання; репродуктивні та творчі способи пізнання; конструює та впроваджує у практику роботи систему активних розвивальних методів, диференційованих відповідно до компонентів моделі культури пізнання старшого дошкільника.

Перевірка комплексу педагогічних умов здійснювалася у процесі дослідно-експериментальної роботи. На констатувальному етапі дослідження виявили якісні показники розвитку спонукального та технологічного компонентів культури пізнання. На їхній основі систематизовано та апробовано діагностичні методики, що дозволяють вивчити рівень розвитку компонентів культури пізнання у дітей старшого дошкільного віку; визначені характеристики низького, середнього та високого рівнів розвитку компонентів культури пізнання у дитини старшого дошкільного віку.

На формувальному етапі дослідження конкретизувався зміст спеціально організованої педагогом пізнавальної діяльності дітей коригувався відповідно до вимог інтеграції у ньому аксіологічного, когнітивного, діяльнісного компонентів. Було встановлено, що цінності та смисли предмета, процесу, продукту пізнання; методи пізнавальної діяльності є інваріантом змісту пізнавальної діяльності та однією з умов розвитку основ культури пізнання.

Диференційовані активні методи розвитку основ культури пізнання у дитини старшого дошкільного віку відповідно до спонукального, технологічного, емоційно-оцінного, управлінського та смислового компонентів. Апробовані у дослідженні методи виступили ключовою та найактивнішою умовою становлення дитини як суб'єкта пізнання.

Основні висновки. Таким чином, основи культури пізнання розвиваються у дітей старшого дошкільного віку, якщо в освітньому процесі закладу дошкільної освіти створено такі педагогічні умови: а) вихователь проектує модель культури пізнання як мету освітнього процесу; б) визначає предметну, процесуально-діяльнісну та

особистісну модальності як логічну основу розробки моделі культури пізнання дошкільника; в) інтегрує у змісті пізнавальної діяльності дитини цінності та смисли предмета, процесу, продукту пізнання; репродуктивні та творчі способи пізнання; г) конструює систему активних диференційованих методів відповідно до компонентів культури пізнання дитини старшого дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д. пед. наук; авт. кол-в: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. В. Гавриш, О. П. Долинна та ін. Київ : Видавництво «Слово», 2022. 26 с.
2. Балл Г. О. Проблема гуманізації освіти та деякі напрямки її розв'язання. *Психологічні засади гуманізації загальної середньої освіти* : збірник статей. Рівне, 2021. С. 3–13.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності. Київ : Либідь, 2016. 272 с.
4. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : [навч.-метод. посіб.] / Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ : Альма-матер, 2007. 495 с.
5. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості. Київ : ІЗМН, 2021. 236 с.

Наталія НАГОРНА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Ольга ДОНЧЕНКО,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

РОЗВИТОК МОРАЛЬНИХ ПОЧУТТІВ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СУЧАСНИХ МУЛЬТФІЛЬМІВ

Формування моральних почуттів у дітей молодшого дошкільного віку є важливим аспектом їхнього особистісного становлення. Саме в цей період відбувається активний розвиток соціальних навичок, емпатії та етичних орієнтирів. Сучасні мультфільми, завдяки своїй доступності та емоційному впливу, можуть стати ефективним інструментом для виховання моральних цінностей у дітей. У світі цифрових технологій мультфільми дедалі більше замінюють традиційні джерела морального виховання, що робить їхнім вплив ще значущішим.

Проблема розвитку моральних почуттів у дітей досліджувалася вітчизняними та зарубіжними вченими, зокрема В. Волковою, У. Горкун, О. Гнізділовою. Вони підкреслювали значущість емоційного досвіду у формуванні моральних почуттів та роль соціального середовища у цьому процесі. Однак недостатньо

вивченим залишається питання системного використання сучасних мультфільмів як засобу морального виховання у дошкільній освіті.

Метою дослідження є визначення ефективності використання мультфільмів у процесі формування моральних почуттів дітей молодшого дошкільного віку. Для досягнення цієї мети застосовувалися методи педагогічного спостереження, анкетування вихователів та батьків, а також експериментального дослідження із залученням дітей дошкільного віку.

Дослідження проводилося у дошкільних закладах освіти, де було створено експериментальну та контрольну групи. У ході експерименту дітям пропонували переглядати спеціально відібрані мультфільми, які містили позитивні моральні уроки. Перегляд мультфільмів відбувався двічі на тиждень протягом двох місяців. До експериментальної групи входило 20 дітей, яким підбиралися мультфільми з сюжетами, що відображають важливі моральні цінності, такі як чесність, справедливість, співчуття та відповідальність. Після перегляду кожного мультфільму проводилися групові обговорення, під час яких діти разом з вихователями аналізували вчинки персонажів, їхні наслідки та альтернативні варіанти поведінки. Крім того, організовувалися рольові ігри, у яких діти мали змогу відтворити сюжетні лінії мультфільмів і втілити моральні уроки у власній поведінці. Контрольна група також переглядала мультфільми, однак без спеціально розробленої методичної підтримки. Порівняння результатів контрольної та експериментальної груп показало, що діти з експериментальної групи значно частіше виявляли моральні почуття у повсякденній діяльності, проявляли співчуття до однолітків, краще розуміли соціальні норми та демонстрували вищий рівень моральної свідомості.

Важливим висновком дослідження є те, що використання сучасних мультфільмів у вихованні може бути ефективним за умови їхнього правильного підбору та педагогічного супроводу. Мультфільми, які містять чіткі моральні меседжі, допомагають дітям усвідомити етичні норми та моделі поведінки. Таким чином, мультфільми можуть відігравати ключову роль у розвитку моральних почуттів дітей молодшого дошкільного віку, якщо вони використовуються у поєднанні з інтерактивними методами виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова В. А., Безух В. С. Використання мультфільмів в освітньому процесі закладу дошкільної освіти. *Challenges in Science of Nowadays*. 2021. С. 130–134.
2. Волошина О., Колесник К. Розвиток медіакомпетентності здобувачів дошкільної освіти: європейський досвід. *Comparative Professional Pedagogy*. 2022. № 12 (2). С. 74–81.

3. Канарова О., Семеняко Ю., Шикиринська О. Забезпечення інформаційної безпеки дітей дошкільного віку в умовах сучасного медіапростору. *Молодь і ринок*. 2024. № 5/225. С. 104–108.

Наталія НАУМІЧ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Алла ОМЕЛЯНЕНКО,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ГРИ-ДРАМАТИЗАЦІЇ

Актуальність дослідження. Проблема виховання толерантності стає особливо актуальною на етапі розвитку суспільства, коли фізичне, емоційне, насильство, акти агресивності, расизму, дискримінації стають звичними проявами соціальної дійсності. Силкові методи боротьби з даними явищами носять по суті тактичний характер, стратегічно ж необхідний аналіз причин ментальної несумісності людських суспільств. Тільки на цій основі можуть бути знайдені ефективні засоби попередження конфронтаційних процесів, у тому числі – і з використанням можливостей освітньої галузі, одним із найвищих ціннісно-цільових пріоритетів якої, на думку С. Максименка, має стати виховання толерантності [5 : 14]. У свідомості молоді існує уявлення про толерантність швидше як про доброзичливо пасивне ставлення до іншої людини, ніж як про активну діяльну позицію визнання та прийняття іншої.

Ступінь дослідження проблеми. Більшість авторів обґрунтовують необхідність визнання толерантності важливим елементом системи демократичних цінностей, оптимальним механізмом взаємодії різних соціальних груп та головною умовою становлення гуманного суспільства (В. Андрющенко, Г. Балл, І. Бех, А. Богуш, М. Боришевський, В. Васютинський, Н. Гавриш, К. Крутій). проблемі виховання толерантності все ще приділяється недостатньо уваги на всіх рівнях освітньо-виховної діяльності: у філософії освіти, у міждисциплінарних та освітньо-педагогічних теоріях, у стратегічних освітніх доктринах і у повсякденній педагогічній практиці. Вивчення толерантності в педагогічному аспекті, як зазначає В. Кравець, відстає від її вивчення у філософському (О. Іващенко, В. Морозов, Л. Тарасюк), що розкриває основні положення, які стосуються ролі та місця толерантності в суспільному житті. Отже, виникає протиріччя між визнанням толерантності як універсальної цінності сучасної цивілізації, обґрунтуванням її значущості у філософському та

правовому аспекті та недостатньою розробленістю проблеми виховання даної інтегративної особистісної якості у дітей.

Глобалізація сучасної цивілізації вимагає не тільки визнання толерантності як універсальної цінності, а й універсалізму самої толерантності. Тому толерантність повинна охоплювати майже всі сфери нашого суспільства та здійснюватися як політична, етнічна, релігійна, гендерна, соціокультурна, особистісна толерантність (Н. Круглова, О. Морозова, Т. Мотуз). Незважаючи на те, що чоловіки і жінки є найчисельнішими представниками різних соціальних групами, проблема формування гендерної толерантності, на відміну від толерантності етнічної, релігійної, міжособистісної, практично не розроблена. У низці досліджень (М. Боровцова, О. Іващенко, В. Кротенко) обґрунтовується значущість проблеми формування толерантності у відносинах між представниками різної статі та дається її філософське осмислення. Отже, виникає суперечність між визнанням необхідності прояву толерантності в гендерній сфері та відсутністю постановки спеціальних завдань щодо її формування в освітніх закладах.

Як зазначається у нормативних документах, формування толерантності як інтегративної особистісної якості має здійснюватися на всіх освітніх рівнях, проте більшість досліджень присвячена формуванню толерантності у учнів шкіл та студентів середніх та вищих навчальних закладів (І. Дичківська, О. Гуренко, В. Ляпунова). Оскільки в дошкільному віці закладається підґрунття культури особистості, відбувається становлення механізмів толерантності, то цілком виправдано, на думку Н. Гавриш, Н. Горбунової, А. Омеляненко, розглядати цей вік як сензитивний період у формуванні інтегративної особистісної якості [2; 3; 4].

Мета і методи дослідження. Теоретичні – аналіз та узагальнення психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми, моделювання; емпіричні – педагогічне спостереження, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, педагогічний експеримент, що складався з констатувального, формувального етапів експерименту. На констатувальному етапі експерименту використовувалися методи вивчення рівнів сформованості гендерної толерантності в дітей старшого дошкільного віку.

Сутність дослідження. Ефективність роботи з формування гендерної толерантності у дітей старшого дошкільного віку вимагає дотримання наступних умов: концептуальної визначеності основних, відповідних сфер до особистісного розвитку параметрів (показників, критеріїв рівнів) гендерної толерантності як інтегральної особистісної якості; цілеспрямованого підбору змістовної основи гри-драматизації (літературних творів), що включає яскраві, образні прояви гендерної

толерантності у різних ситуаціях взаємодії; поетапного керівництва грою-драматизацією з позначенням домінуючих завдань формування гендерної толерантності на кожному з них. Впродовж усіх етапів організації гри-драматизації відбувалося вирішення завдань формування гендерного змісту як за рахунок тематики запропонованих дітям вправ, так і за рахунок включення дошкільників у реальні та ігрові відносини з представниками протилежної статі.

Основні висновки. Так як у дошкільному віці закладається підґрунтя культури особистості, відбувається становлення механізмів толерантності, то цілком виправдано розглядати цей вік як сприятливий період для формування даної інтегративної особистісної якості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д. пед. наук; авт. кол-в: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богінч, Н. В. Гавриш, О. П. Долинна та ін. Київ : Видавництво «Слово», 2022. 26 с.
2. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : [навч.-метод. посіб.] / Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ : Альма-матер, 2007. 495 с.
3. Горбунова Н. Розвиток словника дітей у процесі статевого виховання. *Дошкільне виховання*. 2022. № 2. С. 21–29.
4. Максименко С. Емоційний розвиток дитини. Київ : МікросСВС, 2021. 112 с.
5. Омеляненко А. В. Гендерні стереотипи мовленнєвої поведінки дітей старшого дошкільного віку. *Людина в мовному просторі: історична спадщина, проблеми, перспективи розвитку*: матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Бердянськ, 18 травня 2023 р.) [Електронний ресурс] / упоряд. : Герасименко Ю. А., Шиманович І. В. Бердянськ : БДПУ, 2023. С. 120–124.

Карина НЕБОЯН,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти,
Науковий керівник: **Юлія СЕМЕНЯКО,**
к.пед.н., доцент (БДПУ)

ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗУ СІМ'Ї У ДІТЕЙ ШОСТОГО РОКУ ЖИТТЯ

З перших днів життя дитини починає формуватися образ сім'ї. Умови, уклад життя в сім'ї, де виховується дитина, закладають фундамент на розвиток очікувань своєї власної майбутньої родини. Порівняно з іншими соціальними інститутами сім'я має надзвичайні можливості для залучення дітей до соціальних цінностей.

У роботах І. Бежа, О. Горецької, М. Лісіної, О. Смирнової та інших учених висвітлено результати досліджень впливу ціннісних орієнтацій особистісно значущих членів родини на процес формування особистості дитини, її самосвідомості та світогляду, ставлення до навколишнього світу. Емоційна атмосфера, яка панує в сім'ї, – фундамент формування емоційно-ціннісної сфери дошкільника, його узагальненого образу світу, оскільки саме усвідомлення сімейних цінностей передбачає не лише їхнє відтворення та розуміння, а й зумовлює особливості ставлення до навколишнього світу [3]. Саме сім'я – джерело наслідування соціальної поведінки з перших років життя. У зв'язку з цим деякі вчені (А. Варга, О. Кононко, І. Таран та ін.) вказують на взаємозв'язок складу сім'ї, її моральних норм, ціннісних орієнтацій, характеру відносин між членами родини, психологічного клімату з її виховними можливостями. Усвідомлення батьками цієї функції може сприяти не лише становленню повноцінної особистості дошкільника, а бути дієвим поштовхом до позитивних змін в усій системі сімейних відносин, збагачення самоосвіти та самовиховання [1]. Однак, на думку О. Горецької, сьогодні українська сім'я досить часто не має змоги належним чином реалізувати виховну функцію через низку об'єктивних і суб'єктивних чинників (економічну кризу, зміну умов життя, переоцінку суспільних та особистісних цінностей, конфліктні стосунки подружжя, порушення емоційних зв'язків між батьками й дитиною), що зрештою призводить до серйозних порушень особистісного розвитку дитини [2].

Деякі дослідники (О. Кононко, О. Рейпольська та ін.) стверджують, що поводиться дитина відповідно до зразка відносин батьків на початкових етапах онтогенезу на рівні підсвідомості завдяки механізмам ідентифікації та наслідування. Унаслідок цього відбувається закарбування образів батьків, братів, сестер, дідусів, бабусь та інших значущих родичів, а разом із цим засвоюються і норми соціальної поведінки, наслідуються їхні дії, слова, почуття, відбувається ототожнення себе з близькими людьми [1].

У дослідженнях вчених (О. Куліш, Н. Круглової та ін.) виокремлюють декілька аспектів психологічного змісту узагальненого образу сім'ї: когнітивний, емоційний, поведінковий. Відповідно до цього в дослідженнях Н. Демидової виділено такі критерії та показники «образу сім'ї» старших дошкільників: 1) зміст «образу сім'ї» (уявлення про дім, сімейний устрій, сімейні ролі, сімейні цінності, традиції, уявлення про те, як до мене ставляться члени родини і як я ставлюсь до них); 2) настроїв у родині (переважають емоції задоволення або незадоволення, переживання комфорту як основи демократичних стосунків, переживання оцінки членами родини результатів власної активності, емпатійне ставлення до

членів родини); 3) орієнтація на майбутнє сімейне життя (плани дитини щодо створення власної родини в майбутньому).

Отже, образ сім'ї становить основу моральності дошкільника, впливає на Я-образ, самооцінку, вибірковість стосунків з іншими людьми, здатність до самоствердження та самореалізації. Для виявлення особливостей «образу сім'ї» в дітей дошкільного віку ми проводили дослідження на базі закладів дошкільної освіти м. Запоріжжя. У дослідженні взяли участь 46 дітей старшого дошкільного віку із сіблінгових сімей, у яких наявні обое батьків й інші члени родини (дідусь, бабуся, тітка, дядько та ін.). Для емпіричного дослідження використали проєктивну методику «Малюнок сім'ї», аналіз сюжетно-рольових ігор задля визначення ставлення дитини до значущих для неї членів сім'ї, перенесення типу стосунків в ігрову діяльність. Для вихованців була надана інструкція: намалювати свою сім'ю так, щоб кожен займався якоюсь справою. На всі запитання необхідно відповідати без будь-яких вказівок, наприклад: можеш малювати як хочеш. Під час малювання ми записували всі спонтанні висловлювання дитини, відзначати міміку, жести, а також фіксували послідовність малювання. Після того, як малюнок був закінчений, з дитиною проводилася індивідуальна бесіда за наступною схемою: Хто намальований на малюнку? Де це відбувається? Що робить кожен член сім'ї? Чи весело або нудно членам сім'ї? Чому? тощо.

Якісний аналіз даних дав підставу зробити висновок про те, що найбільш значущим та повним у свідомості дітей є образ матері. Значне місце в образі матері займає саме її ставлення до дитини, оцінка нею поведінки та результатів діяльності дошкільника, більша кількість часу, яку вона приділяє дитині порівняно з іншими членами родини.

Нами було розроблено методичні рекомендації щодо покращення спілкування з дітьми, якісне розуміння своєї дитини, її індивідуальності, її особливостей та вміння з нею спілкуватися. Отже, образ сім'ї формується під впливом тих поглядів, які притаманні членам родини дошкільника. Інститут сім'ї формує не тільки когнітивну сферу дитини, а й, в першу чергу, емоційну. Вона є моделлю суспільства на конкретному історичному етапі розвитку, відображає його моральні та духовні особливості; робить вирішальний вплив на розвиток особистості дитини, закладаючи фундамент людських якостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Соціально-психологічні особливості сімейного виховання як умови розвитку особистості. Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти. 2015. 168 с.

2. Кононенко Н. Сім'я як осередок формування культури поведінки. *Рідна школа*. 2005. № 7. С. 32–34.

3. Маргаритова Г. Особливості уявлень дітей старшого дошкільного віку про сім'ю та сімейні ролі. *Дошкільне виховання*. 2010. № 1. С. 83–89.

Марина ОСТАПЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Тетяна ЄСЬКОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ВИХОВАННЯ МИЛОСЕРДЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СПІЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність. Проблема духовно-морального виховання особистості дитини дошкільного віку є актуальною та має незаперечне практичне значення. Поняття добра, совісті й милосердя нині, в умовах військового стану в нашій державі, набуває особливого значення, незважаючи на певне його знецінення в попередні роки. На важливість проблеми морального виховання підростаючої особистості наголошено у державних документах (Закон України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Концепція дошкільного виховання в Україні, оновлений Базовий компонент дошкільної освіти в Україні та ін.). У них визначено пріоритетність виховання дитини на засадах дитиноцентризму та загальнолюдських чеснот, а саме таких, як людяність, доброта, милосердя [1]. На жаль, на сьогодні в практиці виховання дошкільників ми спостерігаємо той факт, коли питання навчання займають переважне місце у педагогічному процесі перед питаннями виховання.

Ступінь досліджуваності проблеми. Сучасна наука розглядає милосердя як моральну якість особистості, яка характеризується відношенням до особистості як до найвищої цінності суспільстві. Дослідниця Ю. Глінчук зазначає, що милосердя – це здатність людини до співпереживання, співчуття, жалісливості, реальної допомоги ближньому і всьому живому на основі людинолюбства, терпимості, доброти, вміння пробачати й не осуджувати [2 : 13]. Науковців розглядають моральні якості людини як інтегровані, найбільш узагальнені та стійкі якості особистості, в основі яких лежать інтелектуально-емоційні зв'язки, які поєднують у собі моральні уявлення, гуманні почуття й поведінку. Як зазначають вчені, у формуванні гуманних почуттів до яких відноситься і милосердя, основою виступає емпатія, яка базується на здібності людини до

співчуття та співпереживання іншим людям, до розуміння їх стану, готовності надати допомогу. Моральний розвиток дітей дошкільного віку розглядали у своїх дослідженнях Л. Артемова, М. Воробйова, В. Котирло, І. Княжева, О. Кошелівська, Г. Лаврент'єва та інші. Ефективним засобом виховання милосердя є спільна діяльність дошкільників(гра, праця, спілкування, заняття тощо), яка створює умови не лише для розуміння правил та моральних норм поведінки, а й надає можливості для вчинкових дій дитини щодо допомоги іншим.

Мета нашого дослідження: теоретично обґрунтувати педагогічні умови виховання милосердя у дітей старшого дошкільного віку в спільній діяльності та експериментально перевірити їх ефективність.

Методи дослідження було використано комплекс теоретичних, емпіричних, статистичних методів дослідження.

Сутність дослідження. Експеримент проводився на базі закладу дошкільної освіти № 315 м. Дніпро. У педагогічному експерименті брали участь 30 дітей старшого дошкільного віку. Нами було визначено критерії, показники та рівні сформованості милосердя у дітей старшого дошкільного віку, а саме: когнітивний, емоційний та поведінковий:

- когнітивний критерій (розуміння дітьми понять добра і зла, здатність змістовно оцінювати моральні та аморальні вчинки, розрізняти їх, вміння помічати і сприймати однолітка як об'єкт переживання);

- емоційний критерій (сила та глибина емоційних переживань дитини, здатність зрозуміти стан, настрої однолітка та свій за емоційними проявами та вміння описати їх);

- поведінковий критерій (власне дії дитини у різних ситуаціях: уміння співпереживати іншим, бажання прийти на допомогу тим хто цього потребує та здійснити її, бажання самостійно надати допомогу одноліткові).

За основу в даній експериментальній роботі була взята методика, запропонована дослідниками Т. Репіною, Г. Кошелевою, М. Чистяковою. Метою констатувального експерименту було дослідження рівнів сформованості милосердя у дітей старшого дошкільного віку дітей у експериментальній та контрольній групах. За результатами констатувального експерименту було виявлено, що більшість дітей ЕГ (85%) та КГ (84%) знаходяться на низькому та середньому рівні сформованості милосердя. Такі результати спонукали нас до розробки педагогічних умов виховання милосердя та програми з цього питання.

Нами було визначено педагогічні умови виховання у старших дошкільників милосердя: збагачення та конкретизація знань та уявлень дітей про милосердя; оволодіння дітьми емпатійними діями та опанування засобами вираження милосердя; організації спільної емоційно насиченої діяльності однолітків, забезпечення їхнього

міжособистісного спілкування в ЗДО. Експериментальна робота щодо виховання милосердя старших дошкільників проводилась в три етапи з вихователями та дітьми. На першому зверталась увага на розвиток емоційної сфери дітей: проводилось знайомство з основними емоціями (радість, подив, сум, гнів, страх), формувалась здатність розуміти стан та настрій людини за емоційними реакціями. Для цього проводились етичні бесіди, психологічні вправи, читання казок, завдання з малювання «малюємо настрій», дидактичні ігри та вправи. Обов'язковим на цьому етапі роботи було використання дидактичних та театралізованих ігор «Добрі та злі слова», «Як можна зробити приємне іншому?» та ін. Діти вчилися робити компліменти, використовувати фрази, які допомагали успішно розв'язувати конфлікти, суперечки, які виникали в сюжетно-рольових іграх, на прогулянці. З метою закріплення вивченого матеріалу використовувались завдання «Малюємо настрій». Робота з дітьми проводилась диференційовано, в залежності від рівнів вияву милосердя у дітей.

На другому етапі проводилось знайомство з моральними рисами характеру. Для вирішення цих завдань ми використовували наступні методичні прийоми: читання та аналіз казок (відокремлення героїв з різними рисами характеру); драматизація та обігрування епізодів (уривок із казки), передача різних рис характеру, малювання та обговорення малюнків на етичні теми; програвання етюдів з невизначеним кінцем розглядання проблемних ситуацій («Як би ти поступив у цій ситуації?»). Ефективною для розвитку вміння орієнтуватися в емоційному стані інших були і дидактичні ігри, до яких залучається підгрупа дітей: «Куб емоцій» та «Танець емоцій», які можна використовувати як на заняттях, так і у вільні години.

На третьому етапі зверталась увага на розвиток комунікативних здібностей дошкільників. З цією метою використовувались різні види спільної діяльності дітей: сюжетно рольові ігри, трудова діяльність(чергування), рухливі ігри, ситуації морального вибору. Саме різноманітні види спільної діяльності дітей надають їм можливість отримувати досвід спілкування, співчуття, розуміння того, які емоції по відношенню до інших виявляє дитина в тій чи іншій ситуації, можливість вправлятися в добрих справах. Продовжуючи роботу над формуванням основ милосердя у дошкільників, нами було розроблено проект «Квітка наших чеснот», який дозволив дітям розповісти про свої добрі вчинки та показати це на фото, в малюнках та аплікації. До всесвітнього дня милосердя було проведено в групі акцію «День милосердя» для якої діти разом з батьками виготовляли різні вироби та солодощі, а отримані кошти використали для допомоги дітям-переселенцям, які відвідують цей дошкільний заклад. Саме

різноманітні види спільної діяльності дітей надають їм можливість отримувати досвід спілкування, співчуття, розуміння того, які емоції по відношенню до інших виявляє дитина в тій чи іншій ситуації, можливість вправлятися в добрих справах. За результатами прикінцевого етапу дослідження високий та середній рівень сформованості проявів милосердя було зафіксовано у 70% дітей експериментальної групи (в контрольній групі цей рівень склав 52%). Низький рівень засвідчили 30% дітей експериментальної та 48% дітей контрольної груп. У результаті проведеної експериментальної роботи у більшості дітей сформувались більш чіткі уявлення про чуйність, доброту, для їх поведінки стали характерними більш активні дієві форми співпереживання і допомоги товаришам у важкій ситуації, що свідчить про вияви милосердя.

Отже, ми вважаємо, що розроблена нами методика виховання милосердя у дітей старшого дошкільного віку в спільній діяльності та педагогічні умови її реалізації може бути використана в практиці роботи закладів дошкільної освіти. Проблема виховання милосердя дітей старшого дошкільного віку не вичерпується результатами виконаної роботи і потребує подальшої розробки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (Нова редакція) <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2021/01/nakaz-33-bazovyy-komponent-doshk-osv.pdf> (дата звернення: 08.01.2024).
2. Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку на християнських цінностях: навч. програма та календарно-тематичний план / А. М. Богуш, І. Л. Сіданіч, В. Є. Сучок та ін. Київ : ВБФ «Східноєвропейська гуманітарна місія», 2016. 124 с.

Оксана ПАШКЕВИЧ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталя ГРИГОР'ЄВА,**

доктор філософії, старший викладач (БДПУ)

ОПТИМІЗАЦІЯ АДАПТАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ЧЕРЕЗ СПІВПРАЦЮ ПЕДАГОГІВ І БАТЬКІВ

Актуальність. Дошкільна освіта є важливим етапом для цілісного розвитку дитини та є обов'язковою складовою у системі безперервного навчання. Нинішній розвиток дошкільної освіти є відображенням поточного розвитку українського суспільства.

Зважаючи на сучасний ритм життя, велика кількість батьків змушена віддавати дітей до закладу дошкільної освіти (ЗДО) у ранньому віці. Беручи до уваги реалії сьогодення, діти і так змушені жити у стресі, тому вихователі і батьки мають зробити усе можливе щоб пом'якшити процес адаптації дітей до умов ЗДО, а досягнути цього можна лише спільними зусиллями.

У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначено: «Взаємодія закладів дошкільної освіти з родинами дітей як учасниками освітнього процесу спрямована на формування високого рівня психологічної культури всіх учасників освітнього процесу і на рівні знань та настанов, і на рівні повсякденного спілкування»[1:32].

У Законі України «Про дошкільну освіту» визначено, що базовими етапами дошкільної освіти є:

- 1) ранній вік (з віку немовляти до трьох років);
- 2) дошкільний вік (від трьох до шести (семи/восьми) років) [2:7].

Ранній вік є значущим періодом у формуванні психолого-фізіологічних процесів, однією із умов повноцінного розвитку дитини раннього віку є вчасно розпочате її виховання. Науковці вважають що третій рік життя для дитини є сприятливим для початку відвідування ЗДО. На третьому році життя дитина уже підросла, розвинулися навички самообслуговування та комунікації. Це важливі чинники для вдалої адаптації дитини до умов ЗДО, хоча процес пристосування проходить досить індивідуально. Діти мають практикуватися в умінні входити до соціального середовища, розвивати в собі мобільність, гнучкість поведінки, адаптивні механізми (І. Бех, І. Печенко та ін.). У дошкільній педагогіці адаптація трактується як активне засвоєння прийнятих у суспільстві норм та оволодіння відповідними формами спілкування та діяльності [3:89].

Ступінь дослідженості цієї теми можна оцінити як досить високий. Багато українських (Л. Поздняк, Н. Ляненко, Н. Петриченко) і міжнародних науковців вже розробили різні теоретичні концепції, практичні методи і стратегії, спрямовані на покращення адаптації дітей до дошкільних установ. Однак ця тема ще продовжує розвиватися, зокрема в контексті інноваційних підходів до співпраці між педагогами та батьками.

Великий внесок у вивченні проблеми адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти зроблений у педагогічних роботах В. Постового, Л. Грінченко, О. Гордієвич, І. Шиян та ін. Автори вважають, що важлива роль у період адаптації відводиться вихователю та роботі з сім'єю вихованця.

Успішність процесу адаптації багато в чому залежить від умінь педагогів та батьків ефективно комунікувати між собою. В основі цього

партнерства має бути покладене єднання поглядів на виховний процес, прагнень, а також шляхів досягнення результатів. Проблемі взаємодії дошкільного закладу із сім'єю розглядається в педагогічних доробках І. Підласого, Т. Поніманської, Л. Обухова, Н. Коваль та ін.

Мета дослідження: проаналізувати психолого-педагогічну літературу з означеної теми та з'ясувати, які є засоби полегшення адаптації дітей раннього віку у взаємодії з батьками, які форми взаємодії сприятимуть її полегшенню.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз і узагальнення філософської, психолого-педагогічної та методичної літератури.

Заклад дошкільної освіти відіграє ключову роль у процесі адаптації дітей раннього віку. Для полегшення цього періоду використовуються різні педагогічні, психологічні та організаційні заходи. Л. Поздняк і Н. Ляшенко пропонують наступні форми роботи ЗДО з батьками: загальні і групові батьківські збори; педагогічні консультації, бесіди; спільне проведення занять, дозвілля; клуб за інтересами: (національні традиції, молода сім'я, професійний статус); участь батьків у методичних заходах (виготовлення костюмів, організація відеозйомок); дні відкритих дверей; педагогічна світлиця тощо [3:67].

Науковці виділяють такі форми взаємодії родини з закладом освіти:

- індивідуальні (вступне анкетування, попередні візити батьків з дітьми до садка, співбесіди, консультації, відвідування педагогами своїх вихованців удома, телефонний зв'язок);

- наочно-письмові (батьківські куточки, тематичні стенди, ширмочки, планшети, папки-пересувки, дошка оголошень, інформаційні листки, тематичні виставки, анкетування, скринька пропозицій, індивідуальні зошити, неформальні листи, родинні газети, педагогічна бібліотека, запрошення, вітання тощо. Найпоширенішими наочно-інформаційними формами роботи є виставки дитячих робіт; реклама книг, публікацій у періодиці, в системі Інтернет з проблем сімейного виховання);

- групові (консультації, практикуми, школа молодих батьків, гуртки за інтересами, вечори запитань та відповідей, зустрічі з цікавими людьми вчителями, лікарями, психологом, юристом тощо);

- колективні (батьківські конференції, тематичні зустрічі за «круглим столом», засідання батьківського комітету, дні відкритих дверей, створення групи батьків-порадників, перегляд ранків, спільні свята, спортивні змагання, відпочинок у вихідні дні тощо) [5:27].

Л. Мельник виділяє такі форми взаємодії ЗДО й родини з питання формування успішного процесу адаптації дітей:

1. Відвідування родини дитини допомагає встановити, вивчити контакт з дитиною, її батьками, з'ясувати умови виховання, але не повинно перетворювати у формальний захід.

2. Бесіди. Бесіди проводяться як індивідуальні, так і групові.
 3. Консультації для батьків. Можуть бути плановими і позаплановими.
 4. Семінари-практикуми. Ця форма роботи дає можливість розповісти про способи формування успішного процесу адаптації дітей.
 5. Групові батьківські збори проводяться раз в 2-3 місяці.
 6. Круглий стіл – форма публічного обговорення чи висвітлення якихось питань.
 7. Дискусія. Необхідно дати можливість висловитися представникам протилежних думок, надати слово фахівцеві, аргументувати правильну точку зору. Наприкінці підвести підсумок.
 8. Усні журнали.
 9. Наочні форми роботи з батьками включають підготовку пам'яток, папок-пересувов, матеріалу на стендах, фотовиставки тощо.
 10. Брифінг. Зустріч, на якій коротенько викладається позиція по одному з теми використання вправ щодо формування процесу адаптації дітей до умов дошкільного закладу.
 11. Батьківські конференції. Основна мета конференції – обмін досвідом з проблем адаптації дітей.
 12. Сімейні клуби. На відміну від батьківських зборів, клуб будує відносини з родиною на принципах добровільності, особистої зацікавленості.
 13. Бібліотека спеціальної літератури – значна допомога в роботі клубів з проблем співпраці закладу дошкільної освіти і сім'ї, зокрема з формування успішного процесу адаптації дітей, навчання й розвитку дітей.
 14. «Батьківська пошта» і «Телефон довіри» це нетрадиційні форми спілкування з родиною. Будь-який член сім'ї має можливість у короткій записці висловити сумніви, щодо того як відбувається процес адаптації в дитини, звернутися по допомогу до конкретного фахівця тощо.
 15. Бібліотека ігор (ігротека). Нетрадиційна форма взаємодії з сім'єю [4:19].
- Ці форми можуть стати ефективними за умови, якщо вдалося знайти індивідуальний стиль взаємин з батьками. Важливо знайти спільну мову, завоювати їхню довіру, розбудити бажання поділитися з педагогом своїми думками, сумнівами. Все це допоможе краще зрозуміти дитину, знайти оптимальні способи вирішення проблем в дошкільному закладі й вдома. Психологічною умовою такої успішної міжособистісної взаємодії є уважність, проникливість, неквапливість.
- Таким чином, розгляд питання взаємодії вихователів та батьків з метою полегшення адаптації дітей раннього віку до умов ЗДО має

важливе значення, оскільки напрацьована система роботи з використання форм взаємодії вихователя з батьками здатна пом'якшити пристосування, що є основою для забезпечення сприятливих умов виховання та формування цілісної і гармонійної особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти: Державний стандарт. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. URL : <https://mon.gov.ua/static> (дата звернення 05.01.2025).
2. Закон України «Про дошкільну освіту» від 06.07.2024 №3788-IX. Відомості Верховна Рада України, 2024, №30, ст.250. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20> (дата звернення 12.01.2025).
3. Каньоса Н. Теорія та методика поведження ДНЗ з родинами : навчальний посібник. Кам'янець-Подільський, 2015. 121 с.
4. Мельник Л. Психолого-педагогічні аспекти взаємодії закладів дошкільної освіти та сім'ї. *Актуальні проблеми психології*. 2015. № 16. С. 19–22.
5. Петриченко Н. Місточки взаємодії та довіри. *Дошкільне виховання*. 2020. № 10. С. 26–28.

Аріна ПЕНКІНА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Ольга ІЛІШОВА,**
к.пед.н., доцент (БДПУ)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГУМАННИХ СТОСУНКІВ МІЖ ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІГРОВИМИ ЗАСОБАМИ

Гуманізм – одна з фундаментальних характеристик суспільного буття і свідомості, суть якої полягає у ставленні до людей як до найвищої цінності. Він виявляється в альтруїзмі, прагненні сіяти добро, у милосерді, співчутті, бажанні допомагати людям [1 : 17].

Аналіз наукових джерел засвідчив, що нині закладено міцний теоретичний фундамент для вивчення проблеми формування позитивних взаємостосунків між дітьми старшого дошкільного віку в дитячому колективі, зокрема таких її аспектів: концептуальні засади виховання особистості (І. Бех, І. Зязюн, В. Сухомлинський); прояви позитивних стосунків між однолітками на різних етапах дошкільного дитинства (В. Нечаєва, А. Пасічніченко та ін.); психологічні механізми становлення й розвитку моральних почуттів, уявлень, суджень, переконань і поведінки (С. Анісімов, Л. Божович, Д. Ельконін, О. Запорожець, С. Карпова, О. Кононко, Г. Кошелева, В. Малахов). Вагомими для дослідження є роботи А. Богуш,

Н. Гавриш, О. Кононко, Т. Поніманської, Г. Скірко, О. Фунтікової, які презентували різні аспекти теорії та методології дошкільної освіти.

Розвиток гуманних почуттів дітей є однією з основ формування доброзичливих взаємовідносин між дітьми в групі. У практичній діяльності формування гуманних стосунків дітей старшого дошкільного віку здійснюється багато в чому стихійно, незважаючи на існування різних методик. Тому механізм формування гуманних стосунків старших дошкільників залишається багато в чому прихованим для ефективного контролю, своєчасної корекції як з боку педагогів, так і вихованців.

Виникає певна суперечність між необхідністю формування гуманних стосунків і відсутністю ефективної технології організації цього процесу. У зв'язку з цим особливу роль ми відводимо тренінгам. Тренінг є іншим, відмінним від традиційних, засобом формування гуманних стосунків. Це становить сутність проблеми нашого дослідження, окресленої нами як проблема використання ігрового тренінгу у формуванні гуманних стосунків старших дошкільників, що передбачає можливість формування гуманних стосунків, постійного відстеження цього процесу, коригування та визначення ефективності цього тренінгу.

З точки зору семантики, тренінг – це навчання, тренування. З психологічної точки зору, це одна з інтенсивних форм пізнання в процесі навчання. З педагогічної точки зору, тренінг – це система взаємопов'язаних способів педагогічного впливу на тих, хто навчається, з метою вироблення у них знань, умінь, навичок певної поведінки.

Однак проблема ефективності тренінгів у формуванні гуманних стосунків дітей старшого дошкільного віку до одностаттків не піддавалася спеціальному науковому дослідженню, що й визначило тему нашого дослідження. Мета дослідження: теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування гуманних стосунків між дітьми старшого дошкільного віку ігровими засобами. Методи дослідження: вивчення філософської та психолого-педагогічної літератури, психолого-педагогічних досліджень, практичного досвіду роботи вихователів з цього питання і власного досвіду роботи зі старшими дошкільниками, використання педагогічного експерименту, статистичної обробки даних.

Під час зіставлення результатів констатувального експерименту було виявлено невідповідність між наявними в дітей моральними уявленнями та рівнем прояву їхніх реальних стосунків з одностаттками. Рівень сформованості гуманних стосунків у дітей не відповідає віковим можливостям. У дітей є знання про гуманні якості та способи прояву гуманних стосунків, але вони мають не конкретний, не точний характер. Виявилася значна невідповідність між знаннями дітей про норми моралі та їхньою реальною поведінкою. Емоційний досвід дітей бідний.

Частина дітей не вміють помічати стан однолітків, інші, бачачи скрутне становище товариша, не співчують йому і не намагаються допомогти. Треті, співпереживаючи, не можуть надати істотної допомоги. Така ситуація зумовила необхідність подальшої роботи щодо підвищення рівня сформованості гуманних стосунків між дітьми старшого дошкільного віку ігровими засобами.

Отже, педагогічна програма формування гуманних стосунків між дітьми старшого дошкільного віку ігровими засобами передбачала конструювання комплексу ігрових засобів, таких як: ігрові вправи, рольові ігри та ігри-драматизації, спрямовані на формування гуманних стосунків шляхом засвоєння норм і правил поведінки, прояву емоційного ставлення до іншого, соціальної орієнтації дитини на однолітка, впливу на емоційну сферу дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виховання гуманних почуттів у дітей / за ред. Т. Піроженко, С. Ладивір, Ю. Манилюк. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 168 с.

Любов ПОПОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Надія КОТ**,
к.пед.н., доцент (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ САМОСТІЙНОСТІ ТА АКТИВНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Загальновідомо, що в період дошкільного дитинства закладаються міцні основи фізичного, психічного, морального та духовного здоров'я, а також відбувається функціональне вдосконалення всіх органів і систем організму (Т. Андрущенко, Е. Вільчковський, Н. Денисенко, Л. Калуська, О. Кононко, Л. Лохвицька та ін.). Якщо не виховати у дітей цього віку усвідомленого ставлення до свого організму через здоровий спосіб життя, суспільство ніколи не зможе зберегти той потенціал здоров'я, який закладений у дитини від народження.

З метою зміцнення здоров'я дітей та формування у них стійкої потреби в регулярній фізкультурній діяльності особливого значення набуває пошук засобів і методів підвищення ефективності фізкультурно-оздоровчої роботи у дошкільних закладах [1]. Необхідно впроваджувати нові форми роботи з дошкільниками, які стимулюють їх активність і самостійність у руховій діяльності. Ці форми, впливаючи на мотиваційно-емоційну сферу, створюють стійкий інтерес до фізичних

вправ, позитивно впливають на оптимальний розвиток дитини та покращують її фізичну підготовленість [2; 3; 4].

Актуальність нашого дослідження обумовлена: реалізацією Базового компоненту дошкільної освіти, де самостійність та активність визначаються як ключеві компетенції, яких дитина повинна набути наприкінці дошкільного віку; суперечностями між зростаючими вимогами до організації самостійної рухової діяльності дошкільників та недостатнім рівнем професійної підготовки вихователів дошкільних закладів з цього питання; не достатньою розробленістю проблеми формування самостійності та активності дошкільників саме у руховій діяльності, зокрема відсутністю педагогічних рекомендацій, які розкривають організацію, зміст, засоби і методи фізкультурно-пізнавальних занять, що сприяють розвитку самостійності та активності дошкільників у руховій діяльності.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування самостійності та активності в процесі проведення фізкультурно-пізнавальних занять з дітьми старшого дошкільного віку.

У ході констатувального експерименту на основі вивченої наукової літератури було виділено критерії оцінки самостійності та активності в руховій діяльності: наявність інтересу до рухової діяльності, творчість під час виконання фізичних вправ, здатність організувати рухливу гру, діяти активно за будь-яких умов, проявляти самоконтроль, досягати мети, надавати собі та одноліткам адекватну оцінку. Це дало вам змогу встановити рівні сформованості даної якості у старших дошкільників: високий – 13,1%, середній – 47,8%, низький – 39,1% обстежених дітей. Ці дані підтвердили актуальність досліджуваного напрямку і необхідність проведення спеціальної роботи з формування самостійності та активності дошкільників у руховій діяльності.

Ми спланували експериментальну роботу, перший етап якої був спрямований на розвиток у дошкільнят ініціативи та навчання плануванню власної рухової діяльності. На другому етапі ми формували цілеспрямовані дії для досягнення запланованого результату, виховували наполегливість і старанність у досягненні конкретної мети, розвивали увагу, зосередженість на техніці виконання індивідуальних дій. Для цього застосовувався комплекс методів і прийомів (репродуктивні, пошукові) та змінювався характер проведення фізкультурних занять (заняття змішаного типу замінювалися на фізкультурно-пізнавальні). На третьому етапі ставилося завдання розвитку у дитини самостійності в руховій діяльності через створення проблемних ситуацій та постановки пошукових завдань.

Вважаємо, що на кожному етапі з метою формування самостійності та активності у дітей старшого дошкільного віку в руховій діяльності необхідно дотримуватися таких правил:

- Вивчати коло інтересів дошкільнят.
- Визначати мотиви рухової активності.
- Створювати доброзичливу атмосферу на заняттях.
- Оцінювати гідність, самостійність думки, творчий пошук дитини.
- Давати дітям можливість висловлювати свою думку, будувати припущення, робити вибір.
- Частіше наголошувати на тому, що всі діти здатні й можуть долати труднощі під час вивчення нових складних фізичних вправ.
- Відмовитися від частого підкреслення здібностей одних і невдач інших дітей.
- Порівнювати дитину не з іншими дітьми, а з нею самою, її попередніми результатами, оцінювати за індивідуальним внеском у те чи інше досягнення.
- Проводити індивідуальну роботу не тільки з дітьми, які мають слабку фізичну підготовку, але й з тими, у кого добре сформовані рухові навички та вміння.
- Не сварити дитину перед усіма, частіше розмовляти з нею наодинці, помічати навіть невеликі успіхи у слабких у фізичному плані дошкільнят.
- Уважно ставитися до всіх зовнішніх проявів кожної дитини.
- Не перетворювати заняття на переговори з однією дитиною: важливо, даючи завдання одній дитині, зацікавити ним усю групу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гозак С. В. Здоров'я дітей в умовах сучасних викликів. Матеріали XIV Всеукраїнського фестивалю науки. *Журнал Національної академії медичних наук України*. 2020. URL : <https://amnu.gov.ua/zdorov-ya-ditej-v-umovah-suchasnyh-vyklykiv/> (дата звернення 04.02. 2025).
2. Дудник Н. Виховання самостійності у дітей дошкільного віку. *Гірська школа Українських Карпат*. 2018. № 19. С. 118–122. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/gsuc_2018_19_272018 (дата звернення: 03.02.2025).
3. Зданевич Л В., Атрощенко Т. О., Розгон В. В. Виховання самостійності у дітей дошкільного віку як проблема вітчизняних та зарубіжних наукових студій. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Випуск 69. Том 1. URL : http://innovpedagogy.od.ua/archives/2024/69/part_1/44.pdf (дата звернення: 03.02.2025).
4. Лісовець О. В. Виховання самостійності у дітей різної статі віком 5–7 років : монографія. Ніжин : НДУ ім. Миколи Гоголя, 2022. 223 с.

Тетяна ПРОКОП'ЄВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталія ГРИГОР'ЄВА,**
доктор філософії, старший викладач (БДПУ)

РОЗВИТОК САМОСТІЙНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ТРУДОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність. Тема розвитку самостійності дітей старшого дошкільного віку в трудовій діяльності актуальна з різних причин. Сучасне життя має стрімкий глобальний розвиток. Система освіти трансформується для поліпшення навчальних процесів та результатів навчання. Володіючи високим рівнем навичок в трудовій діяльності, діти та підлітки почуваються впевнено у засвоєнні нових знань, набутті фізичних та інтелектуальних вмінь. Сталі навички в трудовій діяльності, отримані дитиною в дошкільному віці, є запорукою якості оволодіння новими видами праці в майбутньому.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблему трудового виховання, трудової діяльності дітей досліджували Т. Мор, Ж.Ж. Руссо, Й.-Г. Песталоцці, Георг Кершенштейнер, К. Ушинський, О. Усова, Л. Порембська, Я. Неверович, С. Русова. Вивченням проблеми трудової діяльності дітей сьогодення займаються українські наукові-дослідники: З. Борисова, В. Павленчик, М.Машовець, О. Чоботарьова, Т. Поніманська та інші [2 : 125].

Мета дослідження – аналіз існуючих наукових робіт різних педагогів, матеріалів статей, доповідей, тощо з трудової діяльності дітей. Визначення дієвих методик та засобів навчання для забезпечення розвитку самостійності у дітей старшого дошкільного віку в трудовій діяльності.

Методи дослідження. Аналіз, порівняння та систематизація є основними прийомами у реалізації мети дослідження розвитку самостійності дітей старшого дошкільного віку в трудовій діяльності.

Сутність дослідження. Трудове виховання спрямоване не тільки на отримання первинних знань і умінь, а й на формування якостей поведінки в соціумі, духовне збагачення особистості [4 : 4].

Дошкільний період розвитку дитини сповнений подіями. Це час, коли закладаються основи особистості дитини, спілкування, навичок. За В. Сухомлинським праця формує якості особистості такі як самостійність, ініціативність та відповідальність. Відомий педагог, звертаючись у своєму вислові до дорослих, вміло визначив природне первинне бажання дитини до трудової діяльності: «Дайте дітям радість

праці. Ця радість їм несе успіх, усвідомлення своєї вмілості, значимості виконаної роботи, можливість приносити радість іншим» [1 : 1].

У старшому дошкільному віці відбуваються вдосконалення трудових навичок дитини набутих раніше. Діти старшого дошкільного віку опановують нові навички, що в минулому здавалися складними. Дітей, що знаходяться на одному віковому етапі, на одному рівні психічного та фізіологічного розвитку, об'єднують спільні інтереси та потреби, види дитячої діяльності, відношення до оточуючих людей та речей.

Старшому дошкільному віку передували криза трьох років та емоційний всебічний розвиток молодшого віку. Діти старшого дошкільного віку швидко розвиваються одночасно в різних напрямках, дивують новими знаннями та вміннями. Такі діти досягли рівня самоусвідомлення, та мають уявлення про навколишній світ, правила поведінки, оточуючі предмети, їх призначення. Виявляють прояви власної індивідуальності у спілкуванні та безпосередньо через демонстрацію навичок, вчать контролювати свою поведінку, бажання та почуття.

Діти 5-6 років успішно засвоїли орієнтування у світі речей, безпомилково розрізняють кольори, розміри та форми, поєднують тактильне, слухове та нюхове сприйняття. Діяльність дошкільника цілеспрямована. Дитина весь час прагне нового. Так, дорослі мають організувати дитині безпечну можливість досліджувати світ, можливість набуття навичок, умови для розвитку трудової діяльності.

У старшому дошкільному віці отримання трудових вмінь дитиною відбувається не лише під час гри, а й в цілком реальних умовах побуту. На думку Т. Поніманської: «Навіть найпростіший результат трудових зусиль дитини (вимитий посуд, прибрана кімната тощо) сприяє самоусвідомленню дитини, вселяє їй впевненість у собі, прагнення випробувати себе у нових видах діяльності» [2 : 271].

Дітям молодшого дошкільного віку складно довгий час затримувати увагу на одному предметі, зображенні, займатися однією справою. Діти старшого дошкільного віку можуть зосередитися на цікавому виді діяльності більш тривалий час, їх увага стійкіша. Так, ефективність сприйняття нового залежить від багатьох факторів [3].

Старші дошкільники допитливі. Мають добре розвинені компоненти мовлення. Дошкільники впевнено розповідають, висловлюють думки, запитують. Такі діти добре розуміють мову. Уява старших дошкільників розвинена та стійка, спирається на досвід та власні знання. Діти старшого дошкільного віку здатні встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Емоційні реакції дітей більш передбачені. Багато завдань діти здатні виконувати самостійно. Участь дорослих у оволодінні новими навичками дитини обов'язкова.

З одного боку, діти все ще потребують участі дорослих, а з іншого – дорослі мають слідувати за безпекою та правильністю виконання поставлених завдань. Діти 5-6 років зростають, їх рухи впевнені. Вони здатні запам'ятовувати та відтворювати. Один наочний приклад більш ефективний у засвоєнні навичок, ніж довга детальна розповідь. Здатність дитини самостійно виконувати завдання за вказівкою вихователя – є показником готовності дитини навчатися у школі. Посилюється інтерес до навчання.

У дітей старшого дошкільного віку провідним видом діяльності все ще залишається гра. Тепер гру вже не можна розглядати як лише розвагу. Гра – це пізнання світу, розвиток психічних процесів, мовних, набуття навичок.

У закладах дошкільної освіти та в родині прагнуть виховати самостійну працелюбну людину. Праця – чинник розвитку дитини. Діти, що мають сталі трудові навички більш впевнені, краще орієнтуються у просторі, розуміють, що таке час. Рухи такої дитини точні, виважені. Під час трудової діяльності дитина зіставляє предмети, порівнює їх, об'єднує деталі, то що – так розвивається логічне мислення, розвиваються пізнавальні процеси. Діти знайомляться з різноманітними матеріалами та мають змогу дослідити їх властивості, вчать користуватися інструментами праці. Праця виховує незамінні якості дитини – старанність, самостійність, ініціативність. Діти вчать працювати в колективі, вчать радіти власному успіху та спільному.

Колективна праця, доручення та чергування – це форми організації праці в закладах дошкільної освіти. Повсякденну трудову діяльність можна організовувати за допомогою доручень. Діти старшого дошкільного віку здатні доглядати за рослинами та тваринами, допомагати один одному, дорослим. Доручення, як форма залучення дітей до праці, безпосередньо сприяє розвитку самостійності дитини. Доручення мають бути посильними [1 : 6; 3].

Важлива оцінка яку дає дорослий за виконання завдання або доручення. Оцінка процесу виконання та результату формує ставлення дитини до праці в цілому. Тут важливі не тільки слова, а й міміка, інтонація. Так, дитина відчуває радість від успіху та згладжує негативні емоції при невдачі [3].

Основні висновки. Розвиток самостійності в трудовій діяльності дітей не може відбуватися виключно в стінах закладу дошкільної освіти. До формування навичок активно долучаються батьки. Обов'язок педагога допомогти батькам правильно зрозуміти та втілити практичні дії в процесі формування самостійного підходу дітей до трудової діяльності. Дитина старшого дошкільного віку добре розуміє цей світ.

Тому дитина з радістю буде виконувати роботу, результат якої важливий. Марна праця, неправильна оцінка – ведуть до зневіри. Небажання дитини працювати, розвиватися, засвоювати нове – не є природнім. Така поведінка зумовлена насамперед помилками у вихованні дитини, ставленням оточуючих.

ЛІТЕРАТУРА

1. Машовець М. Трудове виховання дітей дошкільного віку: пошук нових ідей. *Інноватика у вихованні*. 2018. Т. 2. Вип 7. С. 147–153. URL : <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iu/article/view/82/53> (дата звернення: 26.02.2025).
2. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка : підручник. Київ : Академвидав, 2013. 464 с.
3. Трудове виховання дітей дошкільного віку : доповідь на педраду. URL : <https://naurok.com.ua/dopovid-na-pedradu-na-temu-trudove-vihovannya-ditey-doshkilnogo-viku-416270.html> (дата звернення: 25.02.2025).
4. Чеботарьова О. Комплексне програмно-методичне забезпечення змісту навчання та виховання розумово відсталих дітей дошкільного віку : програма з трудового виховання, методичні рекомендації, дидактичні матеріали. Київ, 2012. 112 с.

Ксенія СЕВЕРИН,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Тетяна ЄСЬКОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

АКВАГРИМУВАННЯ ЯК ЗАСІБ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність. У Законі України «Про дошкільну освіту» та Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні визнається пріоритетна роль дошкільної освіти у формуванні особистості дитини, розвитку її творчої складової. Одним із важливих завдань освіти має бути формування творчої індивідуальності, яка буде жити активно, цікаво і працювати на користь рідної держави.

Ефективним засобом формування творчої особистості в дошкільному віці є продуктивні види діяльності, серед яких важливе місце займає і малювання, яке розглядають як ефективну форму засвоєння дітьми навколишнього світу, і в якій вони відображують свої враження. Воно надає значні можливості для розвитку творчості як в процесі створення малюнку, так і його використання.

Ступінь досліджуваності проблеми. Дослідники Т. Казакова, Т. Комарова, В. Котляр, Н. Сакуліна, Г. Сухорукова та ін. зазначають, що розвивальна значущість малювання полягає у тому, що воно

створює можливості мислити нестандартно, розвивати оригінальність у власному задумі, дає можливість розвивати творчу активність у дітей дошкільного віку.

В освітньому процесі ЗДО використовуються як традиційні, так і нетрадиційні техніки малювання, які впливають на розвиток творчості особистості. Нетрадиційні – це нові техніки, досить відомі але які ще не знайшли широкого застосування, хоча можуть бути досить ефективними для зображення певних тем та розвитку дитячої творчості. Нетрадиційність дає можливість відійти від стереотипів, надати дитині максимальну свободу в її образотворенні. Нетрадиційні техніки досить прості в технічному плані, тому діти легко їх засвоюють і отримують задоволення від результатів. Також такі техніки дають дітям унікальні можливості для експериментування, пошуків образів, сміливих втілень та взаємодію з різними матеріалами та інструментами, незвичайних фантазій, вражень, думок (І. Біла, Н. Горошко, І. Ликова, О. Терещенко, Л. Шульга та ін.).

Однією із таких інноваційних технік є аквагримування, що сприяє не лише художньому самовираженню дитини, а й розширенню соціальної взаємодії, розвитку комунікативних навичок, впевненості у собі та емоційної стійкості. Аквагримування (фейс-арт) – це малюнок-маска на обличчі або інших частинах тіла (руки, ноги), який створюють за допомогою гіпоалергенних фарб на водній основі. Аквагримування виступає ефективною формою засвоєння дитиною світу, розвитку сенсорних еталонів, розвиває почуття прекрасного, прищеплює дітям естетичний смак, дає можливість розвивати творчість, виступає своєрідним засобом психотерапії. Крім того, будь яка художньо-творча діяльність, до якої належить і аквагримування, виконує терапевтичну функцію, що є актуальним зараз: відволікає дітей від сумних подій, зменшує страхи, знімає нервову напругу, викликає радісний, піднесений настрій, забезпечує позитивний емоційний стан [1]. Тому так важливо включення в педагогічний процес ЗДО занять з використання аквагримування та активного залучення до них дошкільників.

Мета і методи дослідження. Метою роботи є аналіз теоретичних аспектів впливу аквагримування на розвиток творчості дітей дошкільного віку. Для досягнення поставленої мети використано методи аналізу наукової літератури, порівняльний аналіз підходів до художньо-творчого розвитку дітей, узагальнення педагогічного досвіду використання аквагриму в освітньому середовищі ЗДО.

Сутність дослідження. У сучасній педагогічній літературі аквагрим розглядається як частина театралізованої та художньо-естетичної діяльності дошкільників. Дослідженнями, присвяченими цьому напрямку, займаються українські науковці, зокрема О. Тимофеева (2017) у праці «Театр ляльок», яка наголошує на важливості

використання аквагриму для розвитку емоційної сфери дітей. У дослідженнях Л. Кондратенко (2019) аквагрим розглядається як засіб соціальної адаптації та вираження особистих емоцій дитини. Науковець В. Соколенко (2021) висвітлює та аналізує використання кольору та символіки в дитячому мистецтві, розуміння яких є важливим для аквагримування. У ряді міжнародних досліджень акцентується увага на впливі аквагриму на розвиток когнітивних та творчих здібностей, емоційного самоконтролю та соціалізації дітей. Методику навчання аквагриму дошкільників розглянуто у наукових доробках О. Борсук, С. Римакової, К. Овсієнко, І. Коляди, О. Половіної та ін. [1; 2; 3; 4].

Аквагримування є однією з форм художньо-естетичної діяльності, що дозволяє дітям не лише виразити свої емоції та творчі задуми, а й розвивати важливі психосоціальні навички. Процес створення малюнків на шкірі вимагає точності, акуратності та уваги до деталей, що позитивно впливає на когнітивний розвиток. Малювання на тілі дозволяє дітям експериментувати з кольорами, формами та текстурами, що стимулює їхню уяву та креативне мислення. Крім того, аквагримування розширює можливості самовираження дітей, оскільки вони можуть перевірятися в різні образи, моделюючи своє емоційне сприйняття світу.

Використання аквагримування в освітньому процесі ЗДО можна починати з молодшого дошкільного віку, поступово залучаючи дітей до активної самостійної творчості. У соціальному аспекті аквагрим сприяє зміцненню групової взаємодії, адже діти залучаються до спільної творчої діяльності, обговорюють свої ідеї та підтримують одне одного у процесі створення образів. Важливим є також елемент самопрезентації, коли дитина, відчувачи себе частиною художнього процесу, отримує позитивний емоційний досвід та розвиває впевненість у собі. Аквагримування може використовуватися у сюжетно-рольових іграх, іграх-драматизаціях, театралізованих діяльностях, на святах, що впливатиме на розвиток фантазії та дитячої творчості та надає можливості навчитися краще розуміти почуття і переживання інших. Також використання аквагримування сприяє пропедевтичній профорієнтації дитини, тому що ознайомлює з такими професіями дорослих, як гример, художник, візажист, перукар, які є цікавими та затребуваними зараз. Тематика робіт з аквагримом буде залежати від вікових особливостей дітей та їхніх інтересів. Наприклад, за мотивами популярних мультфільмів, казок та ігор: Еквестрія, поні, Крижане серце, різних принцес тощо. Доречним буде аквагрим і до дитячих свят: дні народження; випускний у ЗДО; тематичні вечірки тощо.

Завдання педагога – створювати всі умови для вияву творчості: забезпечити емоційне, образне сприйняття дійсності, формувати естетичні почуття і уявлення дітей, розвивати образне мислення та уяву, навчати їх способів створення образів, засобів їх виразного втілення. Особливу увагу

слід звернути на самостійність дошкільнят у виконанні аквагриму. Основними методами залучення дошкільників до аквагримування є демонстрація образу та його обговорення, практичне виконання малюнку, творчий підхід та рольові ігри, які дають змогу застосувати художні навички, отримані на заняттях з малювання у нових художніх образах. Педагог має спонукати до творчого самовираження в художній діяльності, акцентуючи увагу на яскравості, фантазії, задуму дитини. Усе це буде сприяти розвитку творчої особистості дитини.

Основні висновки. Аквагримування є ефективним засобом творчого розвитку та особистісної культури дошкільників. Воно сприяє творчому самовираженню, розвитку соціальних навичок, підвищенню самооцінки, формуванню навичок міжособистісної взаємодії, покращує психічний стан. Використання аквагриму в освітньому процесі має значний потенціал і може бути інтегровано у виховну діяльність дошкільних закладів як елемент мистецької освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борсук О. В., Римакова С. В., Овсієнко К. В. Грим та макіяж. Навчальна програма для позашкільних навчальних закладів. Схвалено для використання в освітньому процесі. Рішення експертної комісії з позашкільної освіти від 29.03.2023 (протокол № 1). Зареєстровано у Каталозі надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам за № 8.0007-2023. Київ, 2023. URL : <https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovna-robota/navchalni-programi/hudozhno-estetichniy-napryam/> (дата звернення: 13.03.2025).
2. Коляда І. Аквагримування – на личках малювання. *Дошкільне виховання*. 2020. № 7. С. 22–25.
3. Кондратенко Л. Соціальна адаптація дітей засобами художньої діяльності. Харків : Ранок, 2019. 128 с.
4. Тимофеева О. Театр ляльок. Київ : Освіта, 2017. 156 с.

Наталія СЛОБОДЯНЮК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Ольга ІЛІШОВА,**
к.пед.н., доцент (БДПУ)

ПАРТНЕРСТВО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ З СІМ'ЄЮ ЯК УМОВА ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Проблема взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї в Україні в сучасних умовах розвитку суспільства є найбільш актуальною. Одна з головних проблем дошкільної освіти в Україні, є організація взаємодії

закладу дошкільної освіти з сім'єю для вироблення єдиних цілей і завдань з питань всебічного та гармонійного розвитку особистості дошкільника.

Як відомо, сім'я є першим і головним інститутом соціалізації дитини, в умовах сім'ї формується перший соціально-моральний досвід, сім'я визначає рівень і зміст емоційного і соціального розвитку особистості дитини.

Але, на жаль, сьогодні потенційні можливості сім'ї зазнають серйозні трансформації, наприклад, такі як зниження виховного потенціалу, зміна ролі батьків в процесі первинної соціалізації дитини, тенденція відсторонення батьків від відповідальності за свою дитину. Тому для зміни ситуації в позитивну сторону батькам необхідна соціально-педагогічна допомога, і так як першим внутрішньо сімейним інститутом соціалізації дитини є дитячий садок, то помічниками можуть бути кваліфіковані педагоги та фахівці дошкільної освітньої організації [1 : 11].

Заклад дошкільної освіти – це установа, яка працює з батьками дитини в ваших інтересах. Виховання свідомого громадянина є важливим завданням для всіх дорослих. Дошкільне виховання в сім'ї є одним з етапів на шляху до досягнення цієї мети. Діти, хоча і маленькі, але цікаві люди, і завдання батьків і вихователів – вказати шлях і визначити напрямок дорослішання і розвитку. Саме в сім'ї закладаються основи розвитку дитини, відбувається її первинна соціалізація, формується її ставлення до себе і навколишнього. Сім'я є першим і найважливішим місцем для кожної дитини, а батьки є першими вчителями, відповідальними за її здоров'я, розвиток і благополуччя. Включення сім'ї як партнера і активного учасника в освітнє середовище дошкільної освітньої організації якісно змінює умови взаємодії педагогів і батьків, що мають власні уявлення про сферу дошкільної освіти дитини.

Досить велику увагу даній тематиці приділяли такі видатні вчені, як: В. Аверін, Г. Задорожна, Т. Валентьева, М. Головки, С. Ладивір, В. Кузьменко, Ф. Карагозлю, О. Кононко, Н. Ковалевська, О. Рудік, І. Молодушкіна, О. Остапенко, Н. Отчак, Н. Салищева, О. Тильчик та ін. Проте недостатньо вивченими залишаються окремі аспекти зазначеної проблеми, що зумовило вибір теми нашого дослідження: «Партнерство закладу дошкільної освіти з сім'єю як умова гармонійного розвитку особистості дітей дошкільного віку».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати педагогічні умови партнерства ЗДО із сім'єю дошкільника. **Методи дослідження:** в основу нашого дослідження було покладено вивчення філософської та психолого-педагогічної літератури, психолого-педагогічних досліджень, практичного досвіду роботи вихователів з цього питання і власного досвіду роботи з старшими дошкільниками, використання педагогічного експерименту, статистичної обробки даних.

Робота за педагогічною програмою дала змогу рекомендувати вихователям і батькам окремі моменти гуманного ставлення до дорослих за допомогою казок, що сприятиме підвищенню виховного рівня цієї якості у дітей: 1. Створення в групі сприятливих умов для розвитку високих моральних якостей особистості дитини. 2. Пам'ятайте, що у формуванні поваги до дорослих, а також щирості та людяності не обійтися без психологічних знань (мислення, відчуття, бажання): «Треба не тільки вміти бачити, що хтось поганий, але й мати пожалійте їх, запропонуйте допомогу».

За допомогою різноманітних форм взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї можна пробудити прихильність і довіру батьків до закладу дошкільної освіти, налагодити контакти, які позитивно сприятимуть розвитку дитини дошкільного віку в майбутньому. Для цього ми пропонуємо: 1) педагоги та інші спеціалісти проводять індивідуальні бесіди з дорослими членами родини; 2) відвідування вихователями місць проживання дітей; 3) проведення анкет для батьків «Чи знаєте ви свою дитину?», «Які ви батьки?», «Вплив сімейної атмосфери на розвиток дитини» допомагає отримати інформацію про проблеми, з якими стикаються батьки в повсякденному житті, стикаються з розкриттям своїх бажань і сподівань щодо майбутнього дитини; 4) залучення батьків до виховної діяльності; 5) користуватися «Гарячою лінією» та «Батьківською поштою»; 6) створення умов для того, щоб усі члени сім'ї могли висловити зауваження та пропозиції, поділитися радістю чи сумнівом та звернутися за допомогою до конкретного спеціаліста.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галицька Т. В. Взаємодія закладу дошкільної освіти з родиною: сучасні підходи. *Дошкільний навчальний заклад*. 2018. № 11. С. 11–13.

Наталя СОКУР,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Юлія СЕМЕНЯКО,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ РАЦІОНАЛЬНОГО ХАРЧУВАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Останнє десятиліття у світі намітилася тенденція до погіршення здоров'я дитячого населення. Хімічні добавки в продуктах харчування, екологічні проблеми та інші фактори, агресивно впливають на здоров'я

дошкільнят. Культура раціонального (здорового) харчування є життєвою необхідністю сучасної людини. Упровадження знань та формування навичок такого харчування є не тільки важливим елементом освіти з основ здоров'я, а й базою для розвитку життєвих компетентностей особистості. Наразі, безумовно, потрібно знати основи споживання здорової їжі, вміти робити свідомий вибір серед широкого спектру продуктів харчування, бути економічно освіченим та грамотним споживачем. У науковій літературі надається велика увага дослідженню стану здоров'я особистості, впливу на нього умов зовнішнього середовища. Проте проблема культури харчування як складової формування здорового способу життя висвітлена фрагментарно і потребує більшої уваги та вивчення.

Культура харчування є системою знань і навичок, спрямованих на оздоровлення організму дитини через споживання їжі. Культура харчування передбачає наявність знань з фізіології травлення, режиму та раціону харчування, кількості та якості їжі, питного режиму, способів приготування, споживання, умов зберігання, правил поєднання, особливостей впливу різних продуктів на психофізіологічний стан людини тощо [1].

Споживча освіта, зокрема освіта з основ раціонального харчування, реалізується в закладі дошкільної освіти шляхом проведення різних форм роботи з валеологічного виховання, що сприяють формуванню відповідної свідомої поведінки здобувачів освіти. Здорове харчування – це один з факторів, що забезпечує нормальний розвиток дитини і досить високий рівень опірності організму до захворювань.

Теоретичний компонент в контексті досліджуваної проблеми, вважаємо має будуватися на трьох основних принципах раціонального харчування: забезпечення відповідності енергетичної цінності раціону харчування енергозатратам організму; задоволення фізіологічних потреб організму у визначеній кількості енергії і співвідношенні у харчових речовинах; дотримання оптимального режиму харчування, тобто фізіологічно обґрунтованого розподілу кількості споживаної їжі протягом дня. Метою нашого дослідження є навчання дітей шостого року життя загальним підходам до раціонального харчування, формування основ культури здорового харчування та життєвих навичок здоров'язбережувальної поведінки щодо свідомого та відповідального ставлення до здорового харчування як компоненту власного здоров'я, здорових харчових нахилів, налаштованість на дотримання правил раціонального харчування.

Реалізація поставленої мети може бути успішною за умов використання як традиційних методів та форм роботи з дітьми, так і впровадженням інноваційних здоров'язберігаючих технологій.

Інноваційні здоров'язберігаючі технології – це винахід нового для системи оздоровлення. Працюючи з дітьми, що часто хворіють, ми помітили, що з кожним роком зростає кількість дітей, які мають харчову алергію, у багатьох порушений травний тракт. Діти принципово відмовляються від корисних продуктів, віддаючи перевагу різним шкідливим ласощам, які часто вживають вдома. Відповідно, вони не мають уявлень про залежність здоров'я від правильного харчування. У дітей експериментальної групи ми вирішили сформувати уявлення про навички правильного харчування, як складової частини здорового способу життя. Тема харчування інтегрується з усіма іншими освітніми областями, і тому тему харчування ми включили до всіх видів дитячої діяльності. Наприклад: ми створювали різні ігрові ситуації, де діти перетворюються на дослідників, кухарів, продавців, рекламників. Дуже сподобались дітям сюжетно-рольові ігри «Магазин корисних продуктів», «Чекаємо на гостей», «Смачний і корисний челендж» тощо [2].

Велику увагу приділяли дидактичним іграм, у яких ставляться перед дітьми завдання раціонально використовувати наявні знання про користь правильних продуктів. Наприклад, такі дидактичні ігри як: «Корисні та шкідливі продукти», «Об'єднай у групи», «Що змінилось?», «Їжте на здоров'я». Разом з батьками створили колекцію «Корисні та шкідливі продукти», де батьки поширювали свій досвід, а діти закріплювали отримані знання. Велику зацікавленість викликали бесіди-міркування на тему: «Що треба їсти, щоб стати сильнішим», «Вітамінна їжа». У ході дослідницької діяльності разом із дітьми проводили досліди: «Чудеса кока-коли», «Чіпси – не їжа для дітей». Цікавим методом в роботі з вихованцями був проєкт «Меню для казкових героїв», в якому закріпили уявлення дітей про корисні продукти харчування, їх оздоровчий вплив на органи та системи людини. Заняття, які ми проводили, були побудовані на основі діяльнісного підходу. Так, діти могли закріпити отриману теоретичну інформацію під час виконання практичних завдань. Наприклад, на занятті «Гостини з друзями» діти закріпили правила гостинності та правила поведінки в гостях, правила поведінки за столом, правила подачі страв та правила етикету, споживання їжі; уточнили терміни «етикет», «гість», «правила поведінки», «запрошення»; пояснювали як правильно перебувати у гостях. Під час виконання практичної роботи на тему «Корисне меню» вихованці називали відмінності між основними прийомами їжі та перекусами; демонстрували вміння відрізняти корисні продукти та напої від тих, які можна вживати зрідка; моделювали та малювали корисне меню на день (страви та напої); аналізували власне меню.

Отже, харчування людини – це складний процес взаємодії організму людини з їжею, в результаті якого підтримується в стабільному стані його фізичне тіло. Для організму, що росте, харчування має особливу важливість. У нашій практиці зустрічалися діти, які не бажали, навіть після пояснення про користь даної їжі, виживати її. Щоденно ми розповідали і переконували дітей, що для організму, що росте, важливі білки, жири, вуглеводи, вітаміни, мінеральні елементи. Пріоритетним напрямом у нашій роботі є підвищення рівня здоров'я дітей, освоєння дітьми навичок правильного харчування як складової частини здорового способу життя. В експериментальній групі проводилися дозвілля «Вітамінний калейдоскоп», «Поради лікаря», вікторина «Веселі та здорові», батьківські збори «Улюблена їжа вашої дитини», «Правильне харчування» [3]. Таким чином, з розмов з батьками ми дізналися, що діти стали просити включати до свого раціону продукти, які корисні для зростання та розвитку. Саме в дошкільному віці в результаті цілеспрямованого впливу формуються здоровий спосіб життя, закладаються основи міцного здоров'я, правильного харчування, відбувається вдосконалення діяльності основних фізіологічних систем організму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко Н. В. Виховання здоров'язбережувальної поведінки дітей старшого дошкільного віку: теоретичний аспект. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Педагогічні науки*. 2016. № 6. С. 7–12.
2. Нестеренко В. В. Проблема виховання у дошкільників навичок здорового способу життя. *Наука і освіта*. 2015. № 9. С. 138–143.
3. Субота Н. Здоров'я через освіту. *Науковий світ; Атестаційний вісник*. 2007. № 4. С. 20–21.

Олена ТРИУСОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник **Алла ОМЕЛЯНЕНКО,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність дослідження Однією з найважливіших причин екологічного неблагополуччя є низька екологічна культура людей, відсутність у них екологічної самосвідомості та чіткої позиції в

природоохоронній діяльності, тому одним із значних шляхів зміни сучасної екологічної ситуації в країні є екологічна освіта (Н. Гавриш, Л. Присяжнюк, Т. Науменко).

На соціально-педагогічному рівні актуальність нашого дослідження визначається тим, що з прийняттям стратегії сталого розвитку в країні змінилася і роль освіти у вирішенні суспільних проблем. При цьому базою реалізації даної стратегії розглядається саме екологічна освіта як міждисциплінарна реформа всієї системи освіти на всіх рівнях та для всіх вікових груп, розвиваючи у кожного індивіда здібності вирішувати життєві завдання, спираючись на природозберігаючий підхід до них.

Людину, наділену екологічною культурою, відрізняє, передусім, вміння досягати гармонії як зі своїм внутрішнім, так і із зовнішнім світом. У дитячі роки це вміння формується за рахунок спеціальних знань, розвитку емоційної сфери та практичних навичок екологічної діяльності.

Індивідуальні вікові відмінності дітей як знання, досвід емоційних переживань і практичної участі в природоохоронній діяльності зумовлюють різний рівень їхньої екологічної культури, різну міру здатності гармонізувати свої відносини з навколишнім світом.

Формування основ екологічної культури дітей потребує розвитку не тільки конкретних знань і умінь, а й загального розуміння природи, заходів відповідальності за життя у конкретному місці і на планеті в цілому.

Ступінь дослідження проблеми. Результати проведених психолого-педагогічних досліджень дозволяють сьогодні ставити питання про формування основ екологічної культури (початків екологічної грамотності) дітей дошкільного віку як системи життєвих установок, спрямованих на цілісний аналіз екологічної ситуації, що обумовлює екологічно доцільну поведінку.

Істотне значення у розробці проблеми розвитку основ екологічної культури мають праці педагогів, які досліджували процеси ознайомлення дітей з предметним світом та природою (С. Русова, Н. Лубінець, О. Дорошенкова). Їхні дослідження визначили характер сучасних наукових пошуків, що вивчають вплив ознайомлення з довкіллям на психічний розвиток дитини (А. Богуш, Л. Зайцева, З. Плохій, Н. Яришева).

Особливе значення для нашого дослідження мають концепції виховання екологічної культури, в яких сформовані положення про самостійність екологічної культури особистості, що розвивається на основі її інтелектуальної, емоційно-чуттєвої та діяльнісної сфер та виражається в системі ставлення дитини до природи, людей і самої себе (Г. Беленька, А. Богуш, Н. Горобаха, Л. Присяжнюк) [2; 3; 4; 5].

Мета і методи дослідження. Теоретичні – аналіз та узагальнення психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми, моделювання; емпіричні – педагогічне спостереження, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, педагогічний експеримент, методи діагностики екологічних знань дітей старшого дошкільного віку (З. Плохій).

Сутність дослідження. Система формування екологічної культури у старших дошкільників засобами ігрової діяльності має у своїй структурі цільовий, організаційно-змістовий, процесуальний, коригувальний та результативний блоки. Особливістю даної системи є взаємозв'язок когнітивного, емоційно-мотиваційного та творчодіяльнісного компонентів аналізованого процесу, що реалізуються засобами ігрової діяльності.

На основі системного, культурологічного та діяльнісного підходів нами розроблена методика формування екологічної культури у старших дошкільників засобами ігрової діяльності, що забезпечує ефективність реалізації розробленої системи та передбачає розвиток у дітей здатності емоційно-чуттєво сприймати природу, спонукання дітей до усвідомлено-правильної поведінки в природі, ставлення до всього живого та розвиток здатності у дитини до самостійної активної природодоцільної поведінки.

Основні висновки. Результат проведення формувального етапу та аналіз діяльності дітей у режисерській грі дозволив виявити: сформований стійкий інтерес до розігрування екологічних сюжетів; діти стали більш свідомо ставитися до природних об'єктів; рідше стала проявлятися негативна поведінка в природі; діяльність дітей характеризувалася вираженою потребою допомагати природі. У цілому формувальний етап педагогічного експерименту забезпечив формування основ екологічної культури та культури екологічно виправданої поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д. пед. наук; авт. кол-в: А. М. Богуш, Г. В. Бельська, О. Л. Богініч, Н. В. Гавриш, О. П. Долинна та ін. Київ : Видавництво «Слово», 2022. 26 с.
2. Бельська Г. В. Дошкільнятам про світ природи: старший дошкільний вік : навч.-метод. посіб. Київ : Генеза, 2021. 214 с.
3. Богуш А. М. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі : підручник. Київ : Слово, 2018. 403 с.
4. Горобаха Н. Закладання основ екологічної культури особистості у дошкільному дитинстві. *Нова педагогічна думка*. 2021. № 1. С. 105–109.
5. Присяжнюк Л. Екологічна казка у роботі зі старшими дошкільнятами. *Дошкільне виховання*. 2022. № 9. С. 20–24.

Любов ТРОФИМЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Надія КОТ,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ОСНОВНИХ РУХІВ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ РУХЛИВОЇ ГРИ

У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначається, що заклад дошкільної освіти повинен створити всі умови для збереження здоров'я дітей та їх повноцінного фізичного розвитку. Тому, в першу чергу, перед вихователями стоїть завдання вибору найбільш оптимальних засобів, форм та методів впливу на фізичний розвиток та виховання дітей дошкільного віку.

Фундаментальне дослідження проведене Е. Вільчковським у 80-ті роки минулого століття переконливо доводить, що дошкільний вік є найбільш важливим періодом у формуванні моторики в генетичному плані [1]. Тому навчання в процесі фізичного виховання повинно бути спрямовано головним чином на формування та удосконалення різноманітних рухових навичок, творчого їх використання в різноманітних життєвих ситуаціях. На основі широкого арсеналу рухів, які дитина засвоїть в дошкільний період, в подальшому будуть формуватися більш складні в технічному плані рухи.

Проблемі формуванню навичок основних рухів присвячені праці багатьох дослідників (Е. Вільчковський, Н. Денисенко, Ю. Коваленко, О. Некрасова, В. Фастовець, С. Титаренко та ін.). Ці автори зазначають, що в процесі навчання основних рухів доцільно використовувати різноманітні методи й прийоми навчання, але пріоритет слід віддавати таким, що є найбільш близькими природі дитини дошкільного віку та займають провідне місце в її житті. Це відповідає положенню, що склалося в вітчизняній психології: методи педагогічного впливу повинні бути адекватними віку дитини та органічно поєднуватися з провідною діяльністю дошкільного періоду – з грою.

Загальноприйнятим є положення про те, що у процесі фізичного виховання дітей дошкільного віку провідна роль належить рухливій грі. Як один з основних засобів і методів фізичного виховання, рухлива гра сприяє ефективному вирішенню оздоровчих, освітніх і виховних завдань.

Проблема рухливої гри як засобу всебічного виховання і розвитку дітей, була предметом досліджень багатьох науковців: І. Бичук, О. Богініч, О. Валькевич, А. Вольчинський, А. Залізняк, Р. Іваніцький, П. Кандибаба, М. Кравченко, С. Матюшин, М. Пашенко,

Ю. Цюпак та ін. Вони переконливо доводять, що рухлива гра особливого значення набуває в період накопичування дітьми досвіду різноманітних рухів, тобто у рухливих іграх закріплюються й удосконалюються основні рухи. Сприяють цьому й ігрові прийоми, які конкретизують й доповнюють ігровий метод [2; 4].

Мета дослідження: експериментально перевірити ефективність організаційно-методичних умов комплексного використання рухливої гри у процесі формування навичок основних рухів у дітей молодшого дошкільного віку.

Для реалізації даної мети ми розробили експериментальну програму навчання дітей основних рухів. Вона включає

- проведення наступних типів занять з фізичної культури: сюжетних занять; занять ігрового типу; імітаційних занять; занять з використанням ігрового тотального методу (за методикою М. Єфименка). На цих заняттях одночасні активні дії всіх дітей експериментальної групи повинні забезпечуватися сюжетними рухливими іграми, введенням сюжету, використанням імітацій й сюжетних розповідей та ін.;

- розширення програмного переліку рухливих ігор, створення їх варіантів з метою вирішення навчальних завдань;

- широке застосовування ігрових прийомів як складових ігрового методу (сюжетна розповідь, імітація, елементи чарівності, ігрові вправи, сюрпризність, уявна ситуація, дія від імені героя та ін.) під час проведення різних форм роботи з фізичного виховання: ранкова гімнастика, спортивні розваги, фізкультхвилинки, заняття фізичними вправами на свіжому повітрі та ін.

Ми передбачаємо, що дана програма вплине на рівень сформованості навичок основних рухів у дітей молодшого дошкільного віку якщо будуть розроблені й реалізовані організаційно-методичні умови комплексного використання рухливої гри у процесі фізичного виховання, а саме:

- навчання основних рухів буде відбуватися на фізкультурних заняттях, де провідним методом виступає ігровий метод як сукупність ігрових прийомів;

- у повсякденному житті буде збільшена кількість ігор, які добиратимуться відповідно етапів засвоєння рухів;

- на етапі закріплення навичок будуть широко застосовуватися варіанти знайомих рухливих ігор, що сприятиме гнучкості рухової навички.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вильчковский Э. С. Развитие двигательной функции у детей. Киев : Здоровье, 1983. 264 с.
2. Залізняка А. Рухлива гра як засіб формування фізичних якостей у дітей дошкільного віку. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи: збірник*

- наукових праць. 2023. Вип. 1. С. 65–71. URL : https://library.udpu.edu.ua/library_files/probl_sych_school/2023/1/8.pdf (дата звернення: 20.01.2025).
3. Коваленко Ю., Некрасова О., Фастовець В. Особливості впливу спрямованого навчання на формування основних рухів у дітей дошкільного віку. *Вісник Запорізького національного університету. Фізичне виховання та спорт*. 2015. № 1. С. 27–32. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_FViS_2015_1_7 (дата звернення: 18.01.2025).
4. Кравченко М., Матюшин С., Пащенко М. Особливості організації та проведення рухливих ігор з дітьми дошкільного віку. *European Science*, 2019 November С. 92–98. URL : file:///C:/Users/User/Downloads/OSOBLIVOSTI_ORGANIZACII_TA_PROVEDENNA_RUHLIVIH_IGO.pdf (дата звернення 20.01.2025).

Олександра ФОМЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Надія КОТ,**
к.пед.н., доцент (БДПУ)

ВИКОРИСТАННЯ ІГОР ПСИХОЛОГІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ У ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Старший дошкільний вік є ключовим періодом онтогенезу, коли відбувається інтенсивний розвиток і дозрівання основних морфофункціональних, психічних та рухових функцій організму. Дослідження вчених (І. Бех, Е. Вільчковський, В. Котирло, Т. Круцевич, С. Максименко, Н. Пангелова та ін.) підкреслюють, що саме в цей час формується фундамент майбутнього здоров'я людини, як фізичного, так і психічного.

Одним із базових принципів вітчизняної дошкільної педагогіки є виховання дітей через різні види діяльності – ігрову, трудову, навчальну. Серед них особливе місце займає гра, як провідний вид діяльності дошкільників, що забезпечує їхній всебічний розвиток та впливає на становлення особистості (І. Дичківська, О. Кононко, С. Піроженко, Т. Поніманська, С. Ладивір та ін.).

У практиці дошкільних закладів активно застосовуються різні види ігор – рухливі, сюжетно-рольові, будівельні, театралізовані, дидактичні тощо. Сучасні науковці все більше звертаються до проблеми використання психологічних ігор в практиці освітнього процесу закладу дошкільної освіти. Ще на початку ХХ століття В. Штерн ввів термін «психотехніка» для позначення практик впливу на психіку та її регулювання. Отже, ігри психологічного спрямування являють собою групові вправи, спрямовані на розвиток різних психічних функцій, таких

як увага, пам'ять, уява, мислення тощо. Проте значення психологічних вправ та ігрових завдань з позиції впливу на розвиток моторики розглядався здебільшого в спеціальній педагогіці та психології.

Анкетування вихователів та батьків показало, респонденти у своїх відповідях виокремлювали різні аспекти рухової поведінки дітей, такі як активність, участь у заняттях, контактність з однолітками, емоційний стан, риси характеру (агресивність, капризи, доброзичливість тощо) та особливості навченості (уважність, зосередженість, творчий підхід до гри). Ці особливості позначаються на якості рухових навичок, на загальному фізичному розвитку.

Отже, актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю створення системи вправ, ігор та ігрових завдань психологічного спрямування як засобу фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Ми вважаємо, що психологічні ігри в процесі навчання рухів можуть виконувати декілька важливих функцій:

- навчальна – включає навчання дітей основам психотехніки, спрямованим на розвиток, уваги, мислення пам'яті (особливо рухової) тощо;

- комунікативна – сприяє об'єднанню учасників гри, формуванню емоційних контактів і доброзичливого ставлення до однолітків;

- релаксаційна – допомагає зняти емоційне напруження, нейтралізувати гостро-невротичні реакції, а також подолати емоційно негативні переживання та страхи;

- розважальна – створює сприятливу атмосферу для гри, перетворюючи її на захоплюючу, цікаву та пізнавальну подію.

Тому нами спланована система роботи з інтеграції і психологічних вправ та ігри в різні форми фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми старшого дошкільного віку: заняття, індивідуальні та групові бесіди, прогулянки, фізкультурні свята, ранкова гігієнічна гімнастика, фізкультхвилинки та інші.

У кожну частину фізкультурного заняття включаються психологічні вправи та ігри, наприклад: у вступну частину – «Шеренга», «Уявімо собі», «Акробат» та інші. В основній частині проводяться вправи та ігри, такі як: «Дзеркало уяви», «Дзеркало», «Стоп», «Стіна», «Уповільнені рухи». Заклучна частина заняття включає вправи та ігри для зниження фізичного навантаження, перемикавання уваги, такі як: «Лабіринт», «Карусель», «Доміно».

Психологічні ігри входять також до фізкультхвилинки, де вони використовуються для зняття втоми, підвищення продуктивності розумової діяльності. Прикладом таких ігор є: «Перебирання пальців», «Уявімо собі», «Пальчики». «Кулачок» та інші. Вони допомагають дітям зняти втому, відновити працездатність і перемкнути увагу.

Ігри для послаблення психофізичного навантаження та для активного відпочинку використовуються під час рекреаційних заходів, допомагаючи створити атмосферу радості і невимуженості, що дозволяє дітям виконувати рухи в нових умовах.

Займаючись самостійно, дитина зосереджується на досягненні мети, що сприяє розвитку цілеспрямованості і наполегливості. Психотехнічні ігри «Стіна», «Стиковка», «Монета» та інші допомагають дітям вибирати найбільш доцільні способи дій.

Ми вважаємо, що розроблена система психологічних вправ та ігор суттєво підвищить результативність формування рухових умінь та навичок, вплине на розвиток когнітивної та емоційно-вольової сфери старших дошкільників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кондратюк С., Кушнір І. Теоретичні основи використання ігор психологічного спрямування в роботі з дітьми дошкільного віку. *Освітнологічний дискурс*. 2020. № 3. С. 92–106. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/32317/1/S_Kondratiuk_TOVPSVRZDDV_2020.pdf (дата звернення: 25.01.2025)
2. Кондратюк С., Мандзяк Н. Методика проведення психологічних ігор в закладі дошкільної освіти. *Молодий вчений*. 2021. № 8. URL : https://www.researchgate.net/publication/354878845_METODIKA_PROVEDENNA_PSIHOLOGICNIH_IGOR_V_ZA_KLADI_DOSKILNOI_OSVITI (дата звернення: 23.01.2025).
3. Чухрій І. Дитяча гра в процесі психологічної допомоги дітям раннього та дошкільного віку. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія*. 2022. Випуск 3 (56). С. 85–89. URL : <https://journals.maup.com.ua/index.php/psychology/article/view/2392/2866> (дата звернення: 23.01.2025).

Марина ЯКОВЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталя ГРИГОР'ЄВА,**
доктор філософії, старший викладач (БДПУ)

СЕНСОРНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗА МЕТОДОМ МАРІЇ МОНТЕССОРІ

Актуальність. Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що в умовах реформування системи дошкільної освіти, модернізації її змісту, пошуку дієвих механізмів підвищення якості освітнього процесу, особливої значущості набуває проблема сенсорного розвитку дітей дошкільного віку. У Базовому компоненті дошкільної освіти (2021) виокремлено один із провідних освітніх напрямів – «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі» [1].

Сенсорний розвиток є фундаментом розумового розвитку дитини, оскільки саме через відчуття та сприйняття дитина пізнає навколишній світ. Повноцінне сприйняття є необхідним для ефективного навчання в дошкільному закладі, школі та багатьох видів праці. Саме тому розвиток сенсорних здібностей дітей є одним із пріоритетних завдань сучасної дошкільної освіти.

Актуальним і цінним є сьогодні звернення до зарубіжного педагогічного досвіду, зокрема італійського лікаря, психолога, педагога М. Монтесорі. Її методика, яка спрямована на розвиток чуттєвого пізнання зовнішнього світу, стає важливою ланкою пізнавальної діяльності дитини. Педагогічна система, що являє сукупність прийомів, об'єднаних певними провідними ідеями та ґрунтується на науковому методі спостереження й експерименту викликає інтерес до її дослідження.

Недостатня розробленість проблеми сенсорного розвитку дітей дошкільного віку за методом М. Монтесорі в умовах традиційного дошкільного закладу та затребуваність системи роботи з означеної проблеми зумовила вибір теми дослідження.

Ступінь досліджуваності проблеми. Означену тему сенсорного розвитку дітей дошкільного віку досліджували видатні зарубіжні вчені в галузі дошкільної педагогіки (Ж. Декролі, М. Монтесорі, Ф. Фребель), а також відомі представники вітчизняної дошкільної педагогіки та психології (О. Запорожець, С. Русова, Н. Сакуліна, Є. Тихеева). Проблема сенсорного виховання і розвитку дітей раннього віку висвітлено у доробках сучасних науковців: В. Ачкасової, А. Богуш, О. Дроботій, А. Кошель, В. Кошель, М. Кривоніс, І. Петрової, Т. Поніманської, О. Свйотник, С. Трикоз, О. Тарасової та ін.

Вивченню педагогічного доробку М. Монтесорі присвятили свої наукові праці такі сучасні дослідники як І. Дичківська, Н. Дудник, А. Ільченко, Н. Прибильська, О. Сторонська, М. Чепіль.

Метою дослідження є зробити теоретичний аналіз психолого-педагогічних джерел за обраною темою, визначити потенційні можливості педагогіки М. Монтесорі для сенсорного розвитку дітей дошкільного віку.

Методи дослідження. Для реалізації поставлених завдань використані теоретичні методи дослідження: аналіз, порівняння, систематизація.

Сутність дослідження. Ранній та дошкільний вік дитини М. Монтесорі вважає тим періодом життя, коли людина виховує свої відчуття. Сенсорне виховання забезпечує перехід від чуттєвого до раціонального, від сприйняття до мислення.

Дидактичний матеріал, який наповнює підготовлене розвивальне середовище, структурується за напрямками сенсорного виховання, які виокремлює Марія Монтесорі:

1. Виховання загальної чуттєвості (тактильне почуття, баричне, термічне, стереогностичне).

2. Виховання почуття смаку та нюху.

3. Виховання почуття зору: зорове розрізнення сприйняття розмірів; зорове розрізнення сприйняття форм; зорове розрізнення сприйняття кольорів (хроматичне відчуття).

4. Розпізнавання звуків [4].

Відповідно до кожного з цих напрямів Монтесорі пропонує дидактичний матеріал, виконання вправ з яким дає можливість дитині розвивати певну категорію почуттів [3].

Знайомство з комплектами матеріалів відбувається на індивідуальних уроках, до яких педагог висуває певні вимоги: готовність дитини до роботи, позитивне налаштування, педагог знаходиться праворуч від дитини; дії педагога з матеріалом мають бути повільними, точними і лаконічними; словесний коментар майже відсутній; обов'язкова умова – зацікавленість дитини матеріалом; завершення роботи – це повернення матеріалу на місце.

Провідний метод, яким користується монтесорі-педагог – це спостереження. Якщо дитина, яка розпочала роботу з матеріалом, щось робить не вірно, її не можна зупиняти і робити зауваження.

Суттєву роль в сенсорному розвитку має словесне означення різних якостей предметів. Слово для дитини має набути певного значення, отримати підґрунтя в її чуттєвому сенсорному досвіді. Для цього педагог проводить триступеневі уроки.

Згідно з філософією М. Монтесорі важливе значення в розвитку дитини відіграють тактильні відчуття. З метою їх виховання у дітей були створені таблички-«шершавчики». Роботу з ними доповнюють вправи з різними видами тканин. Для вправлення в термічному почутті пропонується робота з кухлями, які наповнені водою різної температури. Для виховання баричного почуття використовують дерев'яні дошки з різних сортів дерев. Метою виховання стереогностичного почуття є навчити дітей розпізнавати предмети з одночасною участю тактильного і мускульного відчуттів. Діти вчаться розрізняти схожі форми. Не залишила Монтесорі поза увагою і виховання почуття смаку та нюху (вправи на розрізнення запахів квітів, парування ємностей з однаковим смаком). Існує ціла серія матеріалів, спрямована на зорове розрізнене сприйняття розмірів (блоки з циліндрами-вкладками). Коричневі сходи, Штанги, Рожева вежа – матеріали для зорового розрізнення відчуття

товщини. Для зорового розрізнення сприйняття форм Монтессорі пропонує використовувати на занятті геометричний комод. Для виховання у дітей хроматичного відчуття використовують кольорові таблички. Основним матеріалом для розвитку у дітей почуття слуху в Будинку дитини були дзвіночки, для розпізнавання відтінків шуму – «шумові» коробочки. У вихованні почуття слуху велика увага приділяється вправам у тиші – «Уроки тиші». Італійський педагог зауважувала, що сенсорне виховання здійснюється у зв'язку з такими видами діяльності дитини, як малювання і ліплення.

Основні висновки. Розвиток сенсорних здібностей дитини — це фундамент для пізнання навколишнього світу. При цьому, дошкільний вік вважається найважливішим періодом у житті дитини, від якого залежить подальший розумовий, психічний, мовленнєвий розвиток людини. Педагогічна система М. Монтессорі з її філософією та різноманітними дидактичними матеріалами якнайкраще демонструє можливість сенсорного розвитку дітей. Значимість пояснюється тим, що відчуття є першоджерелом всіх знань людини про світ і себе. До того ж в системі закладені та науково обґрунтовані засоби, за допомогою яких можна здійснювати сенсорний розвиток дітей дошкільного віку та отримувати гарні результати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). URL :https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_re_daktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 26.01.2025).
2. Григор'єва Н. Ідеї М. Монтессорі щодо ролі і функції педагога закладу дошкільної освіти та їх використання і умовах реформування вітчизняної дошкільної освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. 2021. Вип. № 1 (5). С. 79–85. URL : [https://doi.org/10.31499/2706-6258.1\(5\).2021.235188](https://doi.org/10.31499/2706-6258.1(5).2021.235188) (дата звернення: 01.01.2024).
3. Дичківська І. М. Педагогіка М. Монтессорі: виклики сучасності : монографія. 2-ге вид., доп. Рівне : Волинські береги, 2022. 384 с.
4. Чепіль М., Дудник Н. Педагогіка Марії Монтессорі : навч. посіб. Київ : ВД Слово, 2017. 272 с.

ПОЧАТКОВА ОСВІТА

Наталія БУЧКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна МУХІНА,**
старша викладачка (БДПУ)

АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ ЗАСОБАМИ ІКТ

Актуальність. Необхідність активізації пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках математики засобами ІКТ зумовлена сучасними викликами в освіті. Інформаційно-комунікаційні технології створюють нові можливості для інтерактивного та індивідуалізованого навчання, що відповідає концепції Нової української школи. Вони сприяють зацікавленості учнів, візуалізації матеріалу, розвитку логічного мислення та формуванню ключових компетентностей, необхідних для успішної адаптації до цифрового світу. Застосування ІКТ забезпечує активну участь дітей в освітньому процесі, що особливо актуально в умовах дистанційного навчання, коли цифрові технології стають основним інструментом комунікації.

Ступінь досліджуваності проблеми. Активізація пізнавальної діяльності здобувачів початкової освіти на уроках математики засобами ІКТ є важливим напрямом досліджень у сучасній науці. Так, у роботі Н. Бібік підкреслюється, що інтеграція ІКТ в освітній процес НУШ дозволяє ефективно активізувати пізнавальну діяльність молодших школярів [1]. Наукові праці В. Зінченко та Т. Фадєєвої висвітлюють важливість використання інтерактивних засобів як інструментів активізації пізнавальної діяльності учнів [2]. Учені Л. Савлучинська та І. Філь зосереджуються на формуванні пізнавальних інтересів молодших школярів [3]. О. Янкович та І. Кузьма досліджували освітні технології у початковій школі, які забезпечують активізацію пізнавальної діяльності учнів [5]. Проте проблема активізації пізнавальної діяльності здобувачів початкової освіти на уроках математики засобами ІКТ потребує додаткових розвідок.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження – розкрити особливості активізації пізнавальної діяльності здобувачів початкової освіти на уроках математики засобами ІКТ. Для досягнення поставленої мети було використано такі методи: аналіз, синтез, класифікація, систематизація та узагальнення.

Сутність дослідження. Математика в початковій школі є важливим етапом у системі неперервної математичної освіти, що

забезпечує формування базових компетентностей для подальшого навчання. Важливими її завданнями є розвиток здатності здобувачів початкової освіти розпізнавати проблеми, що потребують застосування математичних методів, уміння розв'язувати сюжетні задачі, логічно мислити, обґрунтовувати свої дії та виконувати завдання за алгоритмом. Особлива увага приділяється формуванню у молодших школярів навичок використання математичної термінології, знакової та графічної інформації, орієнтації на площині та у просторі, застосуванню обчислювальних умінь у практичних ситуаціях і розумінню сутності вимірювання величин. Також важливо розвивати в учнів пізнавальний інтерес до вивчення математики, творчий підхід до роботи та здатність ефективно навчатися. Використання інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє зробити освітній процес інтерактивним, захопливим, результативним, сприяючи розвитку креативного та критичного мислення.

Охарактеризуємо способи, засоби та методи активізації пізнавальної діяльності здобувачів початкової освіти на уроках математики за допомогою ІКТ. Так, на нашу думку, серед способів активізації пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках математики за допомогою ІКТ важливими є інтерактивне навчання, гейміфікація та індивідуалізація освітнього процесу. Зокрема, інтерактивне навчання є важливим способом активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках математики, який передбачає активне залучення до процесу навчання через використання інтерактивних технологій. Завдяки інтерактивним дошкам, спеціалізованим платформам та програмам діти можуть безпосередньо взаємодіяти з навчальним матеріалом, вирішувати задачі, малювати графіки або використовувати візуальні моделі для кращого розуміння математичних концепцій. Такий підхід стимулює здобувачів початкової освіти до самостійної роботи, робить уроки динамічними та цікавими, сприяючи більш глибокому засвоєнню матеріалу [2; 5].

Гейміфікація, у свою чергу, використовує елементи гри для підвищення мотивації та інтересу учнів до математики. Впровадження різноманітних ігор, вікторин, математичних змагань дозволяє дітям виконувати завдання в захоплюючій формі, що робить навчання менш формальним і більш приємним. Завдяки використанню електронних освітніх платформ молодші школярі мають можливість змагатися один з одним, що сприяє розвитку колективної роботи та здорової конкуренції. Ігрові елементи також допомагають зробити складні математичні завдання більш доступними та зрозумілими для дітей [6].

Індивідуалізація навчання полягає в адаптації завдань відповідно до рівня підготовки кожного учня, що дає змогу забезпечити підтримку

для тих здобувачів початкової освіти, які потребують додаткових пояснень, і одночасно надає можливість більш підготовленим працювати з більш складними завданнями. ІКТ забезпечує можливість створювати персоналізовані програми навчання, де кожний молодший школяр отримує завдання, що відповідають його індивідуальним потребам і рівню розвитку. Завдяки цьому, діти можуть навчатися в комфортному темпі, що підвищує ефективність їхньої пізнавальної діяльності та допомагає уникнути відставання чи перевантаження [4].

До засобів активізації пізнавальної діяльності здобувачів початкової освіти на уроках математики засобами ІКТ віднесемо інтерактивні дошки, мультимедійні матеріали, онлайн-платформи та додатки. Так, інтерактивні дошки є потужним інструментом для активізації пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках математики, оскільки вони дозволяють створювати наочні графіки, схеми та вирішувати задачі в реальному часі, що сприяє кращому розумінню математичних концепцій через візуалізацію та інтерактивну взаємодію з матеріалом. Мультимедійні матеріали, такі як відеоуроки, анімації та презентації, значно покращують пояснення складних тем, оскільки дають можливість уявити абстрактні математичні процеси у наочному та доступному форматі, що полегшує їх засвоєння учнями. Онлайн-платформи та додатки, наприклад LearningApps та Kahoot!, дають можливість здобувачам початкової освіти виконувати завдання та тестування в інтерактивному форматі, що не тільки підвищує їх зацікавленість до навчання, але й дозволяє здійснювати індивідуальний підхід до кожного учня, враховуючи його рівень підготовки та потреби [1; 3; 6].

Серед методів активізації пізнавальної діяльності молодших школярів на уроках математики засобами ІКТ варто зазначити проблемне навчання, дослідницький метод та навчання через гру. Зокрема, проблемне навчання активно застосовується на уроках математики з використанням ІКТ, оскільки створює ситуації, що потребують розв'язання задач за допомогою математичних методів, залучаючи учнів до пошуку рішень у реальних або вигаданих контекстах, що сприяє розвитку критичного мислення. Дослідницька діяльність заохочує здобувачів початкової освіти до самостійного пошуку рішень та експериментування з математичними ідеями, що значно покращує їх здатність до аналізу та синтезу інформації, а також стимулює до глибшого розуміння математичних процесів через взаємодію з різноманітними цифровими ресурсами та програмами. Навчання через гру використовує математичні ігри та онлайн-завдання, які допомагають розвивати логічне мислення та інтелектуальні здібності учнів, адже ігрові елементи надають можливість молодшим школярам не тільки вивчати теорію, але й застосовувати свої знання на практиці, роблячи процес навчання захоплюючим [1; 2; 5].

Основні висновки. Отже, використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках математики у початковій школі значно підвищує ефективність навчання, сприяючи активізації пізнавальної діяльності здобувачів початкової освіти. Інтерактивні методи, гейміфікація та індивідуалізація процесу навчання забезпечують створення цікавого й динамічного освітнього середовища. Інтерактивні дошки, мультимедійні матеріали, онлайн-платформи та додатки дозволяють краще візуалізувати навчальний матеріал і полегшують його засвоєння. Завдяки таким методам, як проблемне навчання, дослідницька діяльність і навчання через гру, учні розвивають критичне мислення, креативність і здатність до самостійного навчання. Зазначені підходи не лише формують у молодших школярів інтерес до математики, але й забезпечують набуття необхідних компетентностей для успішного функціонування у цифровому світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібік Н. М. Нова українська школа : poradnik dla vchitelja. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
2. Зінченко В. І. Використання інтерактивних форм і методів навчання в ході реалізації навчальних програм в початкових класах. *Початкове навчання та виховання*. 2016. № 19–21. С. 35–37.
3. Савлущинська Л. Г., Філь І. В. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. *Наука і освіта*. 2013. № 6. С. 176–178.
4. Фадеева Т. О. Інноваційні технології навчання математики в початкових класах. Кіровоград : Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка, 2011. 95 с.
5. Цивенко Я. І. Використання інтерактивних технологій навчання на уроках математики : методичні рекомендації. Маріуполь, 2013. 55 с.
6. Янкович О. І., Кузьма І. І. Освітні технології у початковій школі : навч.-метод. посіб. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. 290 с.

Ангеліна ВОРОБЙОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна ФАТЬЯНОВА,**
асистентка (БДПУ)

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ВІРТУАЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ

Актуальність. У сучасних умовах цифровізації освіти виникає необхідність у використанні інноваційних підходів до навчання, які сприятимуть підвищенню пізнавальної активності молодших школярів.

Одним із таких засобів є віртуальні екскурсії, що дозволяють зануритися у навчальний матеріал, розширюючи межі традиційного освітнього процесу.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання використання цифрових технологій в освітньому процесі активно досліджується як українськими, так і закордонними науковцями. Віртуальна екскурсія як один із сучасних методів навчання висвітлена у працях Т. Гордієнко, Є. Александрової, В. Голубкової тощо. Особливості використання віртуальних екскурсій в початковій школі висвітлено в роботах О. Ващенко, С. Паламар, Л. Романенко, А. Плугіної, Є. Починок тощо.

Мета дослідження – визначити вплив віртуальних екскурсій на розвиток пізнавальної активності молодших школярів та обґрунтувати переваги їхнього використання у початковій школі.

Сутність дослідження. Говорячи про екскурсію, варто зазначити, що її головною дидактичною метою є формування нових знань через спостереження за природними та соціальними об'єктами і явищами. Такий вид діяльності сприяє залученню здобувачів початкової освіти до дослідницької діяльності, зокрема аналізу та порівнянню властивостей об'єктів, пізнанню навколишнього світу, узагальненню отриманої інформації.

На сучасному етапі розвитку освіти віртуальні екскурсії займають особливе місце, набувши поширення в умовах дистанційного навчання. Є. Починок визначає поняття «віртуальна екскурсія», як організаційну форму навчання, що, на відміну від традиційної екскурсії, базується на віртуальному відображенні реальних об'єктів, створюючи умови для самостійного спостереження, збору необхідних фактів та аналізу отриманої інформації [3].

Віртуальні екскурсії є певним технологічним засобом навчання, що дає змогу здобувачам освіти відвідувати історичні місця, музеї, природні заповідники та інші об'єкти без необхідності фізичного переміщення. Використання віртуальних екскурсій допомагає розширити світогляд школярів, розвинути їхню уяву та сприяє формуванню стійкого інтересу до навчання. Окрім зазначених переваг, вчені виділяють ряд наступних: доступність – можливість відвідування будь-яких об'єктів, незалежно від їх географічного розташування; візуалізація навчального матеріалу – засвоєння інформації відбувається краще завдяки наочності; інтерактивність – можливість активної участі молодших школярів в освітньому процесі; розвиток когнітивних навичок – формування вмінь критично осмислювати, оцінювати та узагальнювати отриману інформацію; економія ресурсів – зменшення витрат на організацію реальних екскурсій [1 ; 3].

Крім того, використання віртуальних екскурсій сприяє розвитку медіаграмотності у здобувачів початкової освіти. Оскільки робота з

різними джерелами інформації вчить перевіряти факти та критично оцінювати матеріали.

А. Плугіна зазначає, що серед основних методів активізації пізнавального інтересу молодших школярів під час проведення віртуальної екскурсії, ключову роль відіграє пошуковий метод. Він передбачає активне залучення учнів до збору інформації відповідно до тематики екскурсії, розв'язання проблемних питань та виконання творчих завдань. Дослідниця підкреслює, що важливим етапом є підбиття підсумків після завершення екскурсії, а також аналіз виконаної діяльності. Крім того, молодші школярі можуть взаємодіяти між собою, ставлячи запитання або пропонуючи завдання, спрямовані на узагальнення вивченого матеріалу [2]. Такий підхід сприяє не лише закріпленню знань, а й розвитку критичного мислення та комунікативних навичок учнів. У цьому контексті доцільним є використання віртуальних екскурсій, які можна інтегрувати в освітній процес початкової школи в межах різних освітніх галузей. Пропонуємо декілька варіантів, які допоможуть урізноманітнити традиційні уроки.

1. Мовно-літературна освітня галузь. «Як створюють книжки?» – віртуальна екскурсія друкарнею, видавництвом чи бібліотекою, де учні можуть дізнатися про процес написання, редагування, друкування та розповсюдження книг.

2. Математична освітня галузь. «Математика навколо нас» – віртуальна екскурсія містами України, де здобувачі початкової освіти шукають геометричні фігури та числа в архітектурі міст.

3. Природнича освітня галузь. «Подорож у космос» – віртуальна екскурсія на Міжнародну космічну станцію, де молодші школярі дізнаються про життя та роботу космонавтів, а також здійснюють «подорожують» Сонячною системою.

4. Технологічна освітня галузь. «Від волокна до одягу» – віртуальна екскурсія швейною фабрикою, яка демонструє етапи створення тканин, розкрою та пошиття одягу, а також знайомить учнів із сучасними технологіями у сфері текстильної промисловості.

5. Інформатична освітня галузь. «Фабрика роботів» – віртуальна екскурсія на виробництво роботів та автоматизованих пристроїв, де школярі можуть дізнатися про основи робототехніки, штучного інтелекту та автоматизації.

6. Соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь. «Наше здоров'я» – віртуальна екскурсія до сучасних медичних центрів, лабораторій, де здобувачі освіти можуть ознайомитися з роботою лікарів, дізнатися про профілактику захворювань і важливість здорового способу життя.

7. Громадянська та історична освітня галузь. «Музеї історії України» – віртуальна екскурсія у минуле, яка знайомить учнів з

історією Київської Русі, козацькою добою, національними традиціями та визначними історичними подіями.

8. Мистецька освітня галузь. «Як створюють мультфільми?» – віртуальна екскурсія на анімаційну студію Pixar або Disney, де діти можуть побачити процес створення мультфільмів від ідеї до готового продукту, ознайомитися з основами анімації та дизайну персонажів.

Основні висновки. Віртуальні екскурсії є ефективним інструментом розвитку пізнавальної активності молодших школярів. Вони сприяють глибшому розумінню навчального матеріалу, формуванню інтересу до процесу отримання нових знань та розширенню кругозору здобувачів початкової освіти. Використання цифрових технологій в процесі навчання відкриває нові можливості для модернізації освіти та підвищення її ефективності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко О., Паламар С., Романенко Л. Теоретичний аспект проблеми формування дослідницьких умінь молодших школярів засобом віртуальної екскурсії. *Молодь і ринок*. 2020. № 1 (180). С. 51–55.
2. Плугіна А. Віртуальні екскурсії як засіб формування пізнавального інтересу молодших школярів. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2023. № 52. С. 240–247.
3. Починок Є. Особливості використання віртуальних екскурсій в умовах дистанційного викладання курсу «Я досліджую світ». *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 35, том 5. С. 203–210.

Олена ДЕМЕЩИК,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Крістіна ПЕТРИК,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Актуальність. Арт-терапія є важливим засобом психологічної підтримки, розвитку емоційного інтелекту та формування комунікативних навичок у здобувачів початкової освіти. У сучасному освітньому просторі, особливо в умовах стресових викликів (війна, соціальні трансформації, дистанційне навчання), молодші школярі потребують не лише академічного розвитку, а й емоційної стабільності. Розвиток емоційного інтелекту сприяє підвищенню стресостійкості, саморегуляції та гармонізації міжособистісної взаємодії учнів.

Впровадження арт-терапевтичних методів у початковій школі відповідає Цілям сталого розвитку ООН, зокрема: Ціль 3 «Міцне здоров'я», що передбачає підтримку психічного благополуччя дітей, Ціль 4 «Якісна освіта», яка акцентує увагу на необхідності всебічного розвитку учнів, Ціль 10 «Зменшення нерівності», яка наголошує на важливості інклюзивного підходу до навчання дітей з різними соціальними та психологічними особливостями. Арт-терапія має різноманітний арсенал методів, які забезпечують можливість глибокого впливу на психіку здобувачів початкової освіти при мінімальному втручанні або допомозі.

Позитивний вплив мистецтва і арт-терапії на покращення психічного здоров'я, зниження стресу та покращення емоційного стану особистості досліджували Харлін К. Ріц, К. Малчецькі, Дж. Рубін, Ш. Макніфф та ін. Роль емоційного інтелекту як найважливішого чинника успішності життєдіяльності людини у своїх роботах описували К. Борисенко, Л. Гільова, Д. Гоулман, А. Костюк, Н. Кулик та ін.; зв'язок емоційного інтелекту та академічних здібностей учнів розкривали Т. Строгаль, А. Чернявська, А. Четверик-Бурчак, О. Щербакова та ін.; найбільш ефективні шляхи його розвитку аналізували О. Біла, Л. Бондаревська, І. Євтушенко, В. Зарицька, З. Кобринчук, М. Кононова, В. Ляшенко, О. Ляц, П. Теслюк, І. Чернуха та ін., серед яких значне місце відведене засобам арт-терапії, ключовий зміст яких полягає у рефлексивному осмисленні суб'єктом своїх проблемних емоційних переживань. В Україні вивчення емоційного інтелекту набуло значного поштовху завдяки дослідженнями Н. Ковриги, Е. Носенко, Є. Іванової, В. Моргунова, М. Шпак та ін., які підкреслювали провідну роль емоційного інтелекту у структурі психологічної культури та успішної соціалізації особистості. Світова практика також підтверджує ефективність використання арт-терапії в освітньому процесі, однак в українських реаліях цей підхід ще не отримав достатнього поширення, що робить тему дослідження особливо актуальною.

Мета – дослідити вплив арт-терапевтичних методів (зокрема, психомоторної терапії та танцювальних практик) на розвиток емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти, визначити їхню ефективність у формуванні соціальних та емоційних навичок.

Методи дослідження: теоретичний аналіз наукової літератури з психології, педагогіки та арт-терапії; порівняльний аналіз українського та європейського досвіду використання арт-терапевтичних методик у початковій школі; спостереження за динамікою емоційного розвитку молодших школярів, які беруть участь у програмах арт-терапії.

Сутність дослідження. Арт-терапія є важливим напрямом сучасної психолого-педагогічної практики, що поєднує творчі процеси та терапевтичний вплив на особистість. Вона входить до ширшого кола

методів терапії через творчі мистецтва, які включають танцювально-рухову терапію, драматерапію, музикотерапію, психодраму та поезіотерапію [2]. Ці підходи сприяють не лише емоційному розвантаженню, а й розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти, що є ключовим чинником їхнього психологічного благополуччя та соціальної адаптації.

У «Психологічному словнику-довіднику» емоційний інтелект визначається як «здатність сприймати і розуміти емоційні прояви особистості, керувати емоціями на основі інтелектуальних процесів» [1 : 294].

Сучасні дослідження засвідчують, що зростає кількість дітей молодшого шкільного віку, які стикаються із соціально-емоційними труднощами. Це вимагає впровадження нових підходів до їхнього навчання та емоційної підтримки. У цьому контексті розвиток емоційного інтелекту набуває особливого значення, оскільки він охоплює здатність усвідомлювати, виражати та контролювати власні емоції, а також розуміти почуття інших [3]. Формування цих навичок є основою для гармонійного особистісного розвитку та ефективної взаємодії з оточенням.

Арт-терапія, як метод розвитку емоційного інтелекту, створює безпечний простір для самовираження, сприяє подоланню емоційних бар'єрів та формуванню навичок саморегуляції здобувачів початкової освіти. Використання таких методів, як психомоторна терапія, терапія танцем, малювання, ліплення та інші творчі практики, допомагає учням краще розпізнавати свої емоції, керувати ними та вибудовувати ефективну комунікацію.

Здобувачі вищої освіти з високим рівнем емоційного інтелекту демонструють кращі соціальні навички, мають вищий рівень впевненості в собі та загального життєвого задоволення. Для молодших школярів ці вміння є фундаментальними, оскільки впливають не лише на їхню емоційну стійкість, а й на успішність у навчанні та майбутній професійний розвиток.

Батьки відіграють ключову роль у моделюванні емоційного вираження та регуляції, а також у створенні середовища, що сприяє успішному розвитку дитини. Проте соціалізація емоцій через взаємодію з батьками – не єдиний механізм формування емоційного інтелекту дітей [4]. Саме в молодшому шкільному віці особливого значення набуває вплив соціуму, зокрема через методи арт-терапії, які створюють умови для розвитку емоційної чутливості, самовираження та регуляції емоцій здобувачів початкової освіти.

Одним із ефективних методів арт-терапії, що сприяє розвитку емоційного інтелекту молодших школярів є психомоторна терапія. Вона поєднує фізичну активність із емоційним самовираженням, допомагаючи учням краще усвідомлювати та контролювати свої почуття.

Психомоторна терапія сприяє зміцненню зв'язку між розумом і тілом, що дозволяє ефективно працювати з емоційним станом людини через фізичні рухи та дії. Цей метод має багато спільного з танцювально-руховою терапією. Важливою особливістю психомоторної терапії є її здатність об'єднувати тілесні вправи з емоційним самовираженням, що допомагає здобувачам початкової освіти і підліткам з різними труднощами, зокрема в соціальній, емоційній та моторній сферах.

У Швейцарії психомоторна терапія набула популярності серед практикуючих фахівців з арт-терапії завдяки успішному впровадженню в школах. Вона використовується як метод для роботи з дітьми шкільного віку та молоддю, які мають особливі потреби у розвитку соціальних, емоційних і моторних навичок. Цей підхід поєднує творчі методи самовираження, танцювальні вправи та психодраму, що дозволяє учасникам відчувати свої внутрішні образи та символізувати емоції через рухи та невербальне вираження.

В психомоторній терапії рухи тіла використовуються як індикатори свідомих і несвідомих емоцій, почуттів і настроїв. Це особливо важливо для дітей, які мають труднощі у вираженні своїх емоцій словами. Ключовим аспектом цього методу є взаємозв'язок між сприйняттям, відчуттями, мисленням, рухом і поведінкою. Таким чином, рух стає центральним елементом психомоторної терапії, що дозволяє дітям через фізичну активність працювати з емоціями, усвідомлюючи власне тіло та відчуття, що з ним пов'язані.

Дослідження показали, що використання танцю як інструменту для розвитку соціальних навичок може позитивно впливати на психічне здоров'я учнів і сприяти створенню більш дружньої атмосфери в школах. Учасники досліджень відзначили значне покращення фізичної підготовки, когнітивних та соціальних навичок, а також позитивні зміни в настрої. Це свідчить про важливість танцю в розвитку емоційних та соціальних якостей дітей.

Виявлено, що тривалість і регулярність танцювальних занять мають значний вплив на отримання як фізичних, так і соціальних переваг. Чим більше часу і уваги діти приділяють танцю, тим виразнішими стають їх соціальні та емоційні досягнення. Наприклад, мистецький проєкт «Generational Dances», який об'єднує учасників різного віку, продемонстрував позитивні зміни, які відбулися на рівні довіри, комунікації та взаєморозумінні між людьми різних поколінь [5].

Принагідно зазначимо, що саме арт-терапія позитивно впливає на психологічний і соціальний розвиток здобувачів початкової освіти, одночасно сприяючи формуванню їхнього емоційного інтелекту.

Основні висновки. Арт-терапія є ефективним засобом розвитку емоційного інтелекту молодших школярів, сприяючи їхньому психологічному благополуччю, соціальній адаптації та

формуванню навичок емоційної саморегуляції. Використання психомоторної та танцювально-рухової терапії дозволяє дітям краще усвідомлювати та виражати свої емоції, що позитивно впливає на їхню комунікативну компетентність і мотивацію до навчання. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розширення використання арт-терапії у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, оцінку впливу таких методик на емоційний розвиток учнів та розробку рекомендацій для їх впровадження в освітню практику.

ЛІТЕРАТУРА

1. Приходько Ю., Юрченко В. Психологічний словник-довідник : навч. посіб., 2-ге вид. Київ: Каравела, 2014. 344 с.
2. Art therapy and its positive impacts on mental health and well-being. *Frontiers in Psychology*. 2021. URL : <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2021.678397/full> (дата звернення: 12.02.2025).
3. Hogrefe M. Emotional intelligence and its role in child development. *Science Direct*. 2023. URL : <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0197455623000588#bib31> (дата звернення: 12.02.2025).
4. The first five years of emotional development. *Encyclopedia of Children*. 2023. URL : <https://www.child-encyclopedia.com/emotions/according-experts/emotional-intelligence-first-five-years-life> (дата звернення: 12.02.2025).
5. The impact of «Generational Dances» on social and psychological well-being. *Science Direct / Douse E., et al.* 2020. URL : <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0001691825000496#bb0040> (дата звернення: 12.02.2025).

Аліна КОБЕЦЬ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв.

Науковий керівник: **Ольга ПОПОВА,**
к.пед.н., доцент (БДПУ)

МУЛЬТИМЕДІА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Одні з найбільш доступних інструментів, які досить популярні в початковій школі, є мультимедійні технології, оскільки саме в цей період у здобувачів формуються основи навчальних знань та навичок. Використання мультимедійних технологій допомагає стимулювати навчальну діяльність молодших школярів, підвищувати їх мотивацію до навчання та розвивати творчі здібності, а також реалізувати такі принципи, як наочність, доступність, систематичність, послідовність і науковість. Якщо новий навчальний матеріал подається через пояснення

вчителів та пасивне слухання учнів, то це вже застарілі методи навчання, які не є ефективними для сучасного освітнього процесу [1].

Мультимедійні технології дозволяють об'єднувати різні типи інформації, такі як текст, ілюстрації, аудіо-та відео-файли, мультфільми, слайди та графіку, у програмному продукті. Вони можуть бути використані для створення електронних додатків до підручників, енциклопедій, довідників, тренажерів, розвивальних ігор, що сприяють активному навчанню та розвитку нових навичок здобувачів. Крім того, за допомогою мультимедіа можна створювати віртуальні реалістичні середовища та застосовувати різні педагогічні форми діяльності, наприклад, відеоконференції, віртуальні екскурсії по музеях та бібліотеках, обмін досвідом між педагогами.

Використання мультимедійних технологій порівняно з іншими методами є ефективним способом стимулювання навчальної діяльності здобувачів початкової освіти та їх пізнавального інтересу до вивчення різних предметів.

Варто відзначити, що молодші школярі потребують особливого підходу, оскільки їхні когнітивні й емоційні здібності тільки починають розвиватися. Тому метою активізації є не тільки засвоєння знань, а й розвиток самостійного мислення, ініціативи, відповідальності за свої дії.

Найперше відзначаємо, що значну роль тут має відіграти мотивація навчання. Молодші школярі часто не усвідомлюють важливості самого освітнього процесу, необхідність засвоєння знань та формування компетентностей. Тому застосування активних методів, серед яких виокремлюємо мультимедійні, допомагають зробити навчання цікавим.

Крім того, для успішної реалізації освітніх завдань важливо, щоб здобувачі навчилися формулювати запитання, аналізувати інформацію і приймати власні рішення, що свідчить про розвиток їхнього критичного мислення.

Цілком закономірно, що під час активної діяльності, зокрема групової, здобувачі початкової освіти вчаться співпрацювати, домовлятися, поважати думки інших, тобто формують соціальні навички.

Для нашого дослідження важливо обґрунтувати застосування вчителем початкових класів мультимедійних технологій (інтерактивні дошки, планшети, комп'ютерні програми), які створюють умови для більш глибокого та інтуїтивного засвоєння матеріалу учнями. Найбільш доцільними з цією метою є інтерактивні вправи та ігри, які використовуються на уроці для закріплення знань або тренування навичок; відео- та анімаційні ресурси, що допомагають наочно продемонструвати складні концепти, тим самим підвищуючи інтерес до навчання.

Безумовно, учителі початкових класів відіграють ключову роль у створенні умов для активної участі молодших школярів в освітньому процесі. Важливо, щоб педагог був готовий створювати сприятливу

атмосферу, заохочувати до висловлення своїх думок, нехай і помилкових, щоб кожен відчував свою цінність і значущість. Постійна мотивація учнів до навчальної діяльності відбувається тоді, коли вони виконують цікаві завдання, беруть участь в іграх, проектах. Корисним буде вміння вчителя використовувати різноманітні методи, адже комбінування різних активних методів дозволяє залучати молодших школярів до освітньої діяльності, ураховуючи їхні особистісні риси та якості, темп засвоєння навчального матеріалу тощо.

Отже, моделювання і проведення уроків із використанням мультимедіа в початковій школі є результативним процесом. Оскільки життєвий досвід здобувачів ще дуже малий, то малюнки, фотографії, аудіозаписи та відео, які можна показати за допомогою комп'ютерних технологій, створюють особливу атмосферу і настрої у класі. За допомогою відповідних комп'ютерних програм учні мають можливість, наприклад, дізнатися важливі факти щодо природи України, її охорону та збереження; господарську діяльність людей; систему цінностей, пов'язаних із природою, людьми та собою. Мультимедіа можуть стати надійним помічником в організації практичних занять, важливих заходів, пов'язаних з безпекою життєдіяльності; вирішенні дидактичних завдань, піднятті загальної мотивації до навчання; отриманні базової інформації про предмет; розвитку самоконтролю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кобець А., Попова О. Активізація освітньої діяльності молодших школярів за допомогою мультимедійних технологій. *Нові педагогічні виміри професійного розвитку майбутніх учителів: сучасні реалії та виклики : матер. Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції* (15 листопада 2024 р.) / за ред. доц. А. Лесик, доц. Л. Чемоніної. Запоріжжя : Бердянський державний педагогічний університет, 2024. С. 180–184.

Марина КОНОНЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна ФАТЬЯНОВА,**
асистентка (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ПІДРУЧНИКІВ

Актуальність. Сучасний світ стикається з глобальними екологічними викликами, що вимагають формування відповідального ставлення до природи ще з раннього віку. Молодший шкільний вік є

сприятливим періодом для розвитку екологічної свідомості, оскільки саме в цей час закладаються основи екологічної культури, поведінкових моделей і світогляду дитини. Враховуючи це, особливу роль у формуванні екологічних цінностей відіграють навчальні підручники, які не лише передають знання, а й формують емоційне ставлення до довкілля та практичні навички екологічно відповідальної поведінки.

Однак аналіз сучасного освітнього простору свідчить, що попри інтеграцію екологічних тем у навчальні програми, ефективність використання підручників у формуванні екологічної свідомості потребує вдосконалення. Часто екологічні аспекти подаються без достатньої інтеграції в реальне життя учнів, а методи подачі інформації не завжди сприяють розвитку екологічного мислення [2]. Дослідження цього питання дозволить визначити ефективні методи та прийоми, що сприятимуть усвідомленню дітьми необхідності дбайливого ставлення до природи, розвитку екологічної культури та формуванню навичок екологічно доцільної поведінки в повсякденному житті. Це, своєю чергою, сприятиме вихованню нового покоління, здатного відповідально ставитися до природних ресурсів та активно впливати на розв'язання екологічних проблем у світі.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема формування екологічної свідомості у молодших школярів є актуальною в сучасній українській педагогіці. Вона розглядається в дослідженнях, присвячених екологічному вихованню, віковій психології та методиці навчання. Значний внесок у розвиток теорії екологічного виховання зробив В. Сухомлинський, який наголошував на важливості гармонійного співіснування людини та природи, розвитку в дітей любові до довкілля через практичний досвід.

Українські дослідники І. Бех, О. Плахотник акцентують увагу на формуванні екологічної культури в освітньому процесі, підкреслюючи необхідність інтеграції екологічного компонента в різні навчальні дисципліни. О. Савченко у своїх дослідженнях розглядала методичні засади формування екологічного мислення у молодших школярів через діяльнісний підхід, тоді як Т. Коршевнік аналізувала ефективність природничо-освітніх програм у початковій школі [5]. Попри численні наукові праці, питання змістового наповнення підручників для розвитку екологічної свідомості в учнів початкової школи потребує подальшого вивчення.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є визначення ролі навчальних підручників у формуванні екологічної свідомості молодших школярів, аналіз їхнього змісту, методичних підходів та ефективності використання в освітньому процесі. Для досягнення мети було використано такі методи: теоретичний аналіз наукових праць українських педагогів, аналіз змісту підручників початкової

школи, порівняльний аналіз підходів до екологічного виховання у різних підручниках, а також узагальнення педагогічного досвіду для аналізу успішних практик використання навчальних матеріалів.

Сутність дослідження. Екологічна свідомість є невід'ємною складовою формування особистості в сучасному суспільстві. У контексті глобальних екологічних викликів, зростання антропогенного навантаження на природу та необхідності збереження довкілля, виникає потреба у розвитку екологічної компетентності з раннього віку. Особливо важливою є роль початкової школи, адже саме у цей період формуються основи світогляду дитини, закладаються екологічні цінності та поведінкові моделі, які в майбутньому визначають її ставлення до природи та навколишнього середовища.

Одним із ключових засобів формування екологічної свідомості у молодших школярів є навчальні підручники. Вони виконують не лише інформаційну, але й виховну функцію, забезпечуючи здобувачів початкової освіти знаннями про природу, способами її збереження, принципами раціонального природокористування. Змістове наповнення підручників має значний вплив на розвиток екологічної культури дітей, оскільки саме через текстовий, ілюстративний та практичний матеріал учні засвоюють важливі екологічні ідеї та цінності.

Сучасні підручники початкової школи забезпечують інтеграцію екологічних знань у різні освітні галузі: природничу, мовно-літературну, математичну, мистецьку, соціальну та здоров'язбережувальну. Вони висвітлюють такі важливі аспекти, як біорізноманіття, екологічний баланс, охорона водних ресурсів, значення лісів, проблеми забруднення довкілля, сортування відходів, раціональне використання природних ресурсів тощо. Однак, попри наявність екологічних тем у підручниках, вони не завжди подаються систематично. Часто екологічні знання представлені у вигляді фрагментарної інформації, що не дає змоги учням усвідомити причинно-наслідкові зв'язки між діяльністю людини та станом довкілля. Тому важливим завданням є не лише наявність екологічного контенту, а і його правильне структурування, інтеграція в практичну діяльність учнів. Ефективність екологічного виховання значною мірою залежить від методів, які використовуються у процесі навчання. Підручники повинні містити не лише теоретичний матеріал, а й інтерактивні, дослідницькі та практичні завдання, що спонукатимуть дітей до активного пізнання природи, спостережень, експериментів [4].

Як зазначає Н. Гаврилюк, серед основних методичних підходів до використання підручників у формуванні екологічної свідомості можна виділити діяльнісний підхід, що передбачає виконання учнями практичних завдань (висаджування дерев, сортування сміття, догляд за

рослинами). Досить ефективним є й інтегрований підхід, коли екологічна тематика вивчається в комплексі з іншими освітніми галузями. Учні аналізують екологічні проблеми через дискусії, дослідження, творчі завдання, що сприяє розвитку критичного мислення. Важливим аспектом є гейміфікація та використання інтерактивних технологій, зокрема екологічних ігор, квестів, відеоматеріалів, що підвищують мотивацію учнів до навчання [1]. Підручники, що ґрунтуються на цих методах, не лише сприяють засвоєнню екологічних фактів, а й формують практичні навички екологічної поведінки.

Аналіз літератури та підручників показав, що екологічна складова найчастіше реалізується через інформаційні тексти, ілюстрації, практичні вправи. Водночас деякі підручники мають недостатню кількість завдань, спрямованих на практичне засвоєння екологічних знань, що обмежує можливості формування екологічної культури у дітей. Загалом, результати дослідження свідчать, що екологічне виховання у початковій школі має бути не лише інформаційним, а й діяльнісним, що вимагає вдосконалення змісту підручників у напрямку інтеграції практичних завдань, проєктної діяльності, використання сучасних технологій навчання [3].

Основні висновки. Формування екологічної свідомості у молодших школярів є важливим завданням сучасної освіти, оскільки від рівня екологічної культури підростаючого покоління залежить майбутній стан довкілля. Навчальні підручники відіграють у цьому процесі ключову роль, адже саме вони є основним джерелом знань та ціннісних орієнтацій для дітей. Однак ефективність екологічного виховання значною мірою залежить від методичних підходів до подання екологічної інформації та практичного залучення учнів до природоохоронної діяльності. Аналіз навчальних підручників показав, що для підвищення рівня екологічної компетентності учнів необхідно в першу чергу посилити інтеграцію екологічних знань у міжпредметний простір, забезпечивши їхню логічну зв'язність між освітніми галузями. Розширити кількість практичних завдань, спрямованих на формування екологічно доцільної поведінки (проєкти, спостереження, експерименти, інтерактивні вправи). Впроваджувати сучасні технології навчання (доповнена реальність, інтерактивні підручники, мультимедійні ресурси) для підвищення інтересу до екологічних питань. Забезпечити методичну підтримку вчителів щодо застосування ефективних екологічних стратегій в освітньому процесі.

Таким чином, вдосконалення змісту підручників у напрямі екологічного виховання є важливим кроком на шляху до розвитку екологічної відповідальності у майбутніх покоління. Запровадження інтерактивних методів, використання діяльнісного та міжпредметного підходів сприятиме ефективнішому засвоєнню екологічних знань та

формуванню екологічної культури у молодших школярів. Дослідження підкреслює необхідність подальшого вдосконалення підручників з урахуванням сучасних освітніх тенденцій, щоб екологічне виховання стало невід'ємною частиною особистісного розвитку кожної дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилюк Н. Використання мультимедійних технологій в освітньому процесі. Київ : Педагогічна думка, 2021. 132 с.
2. Газда Т. Орієнтири сучасної української школи. *Педагогічний вісник Поділля*. 2023. № 2. С. 52–54.
3. Карук І. В. Екологічна освіта та виховання дошкільників як пріоритетний напрям розвитку культури європейського суспільства. *Наука і техніка сьогодні. Серія «Педагогіка»*. 2023. № 9 (23). С. 321–328.
4. Підготовка майбутніх педагогів до реалізації середовищного підходу до організації освітнього процесу в закладах дошкільної і початкової освіти в контексті впровадження європейського досвіду / Присяжнюк Л. А., Колесник К. А., Карук І. В., Король А. В. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2022. Вип. 64. С. 161–173.
5. Стахова І. А. Формування готовності майбутніх учителів до організації природоохоронної діяльності в початковій школі : дис. ... доктора філософії : 015 – Професійна освіта; галузь знань 01 Освіта/Педагогіка. Вінниця, 2021. 382 с.

Андріан КУЗА,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна МУХІНА,**
старша викладачка (БДПУ)

ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЄКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Актуальність. Застосування проєктних технологій на уроках математики в початковій школі є сучасним підходом до організації навчання, що відповідає викликам компетентнісного підходу в освіті. Цей метод дозволяє інтегрувати знання, формувати ключові вміння та розвивати в здобувачів критичне й креативне мислення. Проєкти сприяють активізації навчальної діяльності, підвищенню інтересу до математики та формуванню практичних навичок, необхідних для адаптації у майбутньому житті. Важливість проєктної діяльності також обумовлена можливістю розвивати соціальні навички та компетентності в умовах командної роботи та міжпредметної інтеграції.

Ступінь досліджуваності проблеми. Впровадження проектної діяльності на уроках математики в початковій школі має низку особливостей, що сприяють розвитку творчості та навичок роботи в команді. Створення учнями проєктів сприяє формуванню у них фінансової грамотності, планування, аналізу даних, уміння презентувати результати. Завдяки застосуванню проектної діяльності на уроках математики молодші школярі не просто запам'ятовують формули, а розвивають корисні навички для майбутнього: логіку, управління часом тощо. Це робить навчання цікавим і практичним. Зокрема дану тему досліджували чимало науковців, серед яких О. Савченко, О. Коротяєва, О. Пометун та ін.

Метою дослідження є розкрити особливості застосування проєктних технологій на уроках математики в початковій школі. Для досягнення мети було використано такі **методи**, як аналіз, синтез, систематизація, порівняння та узагальнення представленого матеріалу.

Сутність дослідження. Проєктне навчання в початковій школі підвищує інтерес здобувачів до математики, сприяє розвитку творчого і критичного мислення, а також навичок самонавчання. Цей метод дозволяє інтегрувати теоретичні знання в практичну діяльність, що є важливим для формування життєвих компетентностей молодших школярів.

Використання методу проєктів в початковій школі вимагає уважного врахування вікових та психологічних особливостей учнів. Це означає, що завдання проєкту має мати чітку структуру і потребує постійної підтримки вчителя. Ключовим етапом є кропітке планування діяльності, оскільки проєкт повинен відповідати рівню розвитку кожної дитини. Вибір теми проєкту також важливий: вона повинна бути цікавою дітям і мати практичне значення. Поступове ускладнення завдань, від простих до складніших, сприяє розвитку учнівської незалежності та творчості [1].

Щодо типів навчальних проєктів, то виокремлюють три основні: пошуково-дослідницькі, інформаційні та творчі. Наприклад, у проєктах з математики можуть розглядатися теми, пов'язані з повсякденним життям, що дозволяє здобувачам бачити практичну цінність знань. Так, участь у проєкті розвиває у дитини навички командної роботи, відповідальність, аналітичні здібності та відповідну самооцінку. Крім того, здобувачі початкової освіти розвивають навички аналітичного мислення та систематизації знань, необхідних для вивчення математики [2].

Таким чином, підготовка до проєктів на уроках математики вимагає інтеграції різних методів навчання, активного залучення учнів до пошукової діяльності та орієнтації на розвиток їхніх

компетентностей. Цей підхід є ефективним засобом підвищення мотивації та зацікавленості учнів у навчанні.

Пропонуємо розглянути авторський математичний проєкт «У гостях Королеви Математика», зорієнтований на здобувачів початкової освіти 2 класу. У даному проєкті за основу було взято казку, створену за допомогою ЕОР «Kazka.fun».

Загальний задум проєкту полягав у тому, що казка про Королеву Математика задає тематичну основу для інтеграції проєктних технологій. Учні залучаються до виконання трьох етапів (випробувань), які побудовані на вирішенні практичних завдань і розвивають як математичні, так і соціальні навички.

На першому етапі «Розв'язання складних математичних вправ» учні діляться на групи та отримують набір завдань (наприклад, вирази на додавання, віднімання, прості рівняння чи логічні задачі), що інтегрують знання з різних тем уроку математики. Кожна група молодших школярів працює автономно, використовуючи співпрацю та обговорення для досягнення результату. За виконання завдань здобувачі отримують винагороди, які стимулюють їхню мотивацію.

Другий етап «Лабіринт чисел» передбачає проходження учнями лабіринту, рухаючись лише за певними правилами (наприклад, обирати числа, які відповідають умові задачі: парні, непарні, кратні 5). Лабіринт може бути фізичним (наприклад, розкладений на підлозі) або графічним (на картках чи інтерактивній дошці). Даний етап проєкту сприяє формуванню логічного мислення та навичок стратегічного планування, адже здобувачі початкової освіти обговорюють можливі шляхи, використовуючи уяву та математичні знання.

Третій етап «Пошук скарбу в саду» проходить у шкільному саду чи на подвір'ї, де приховані математичні головоломки. Для їх вирішення потрібно, наприклад, скласти правильний ланцюжок рівнянь чи виконати обчислення, що приведуть до місця «скарбу». Таким чином використання карти саду стимулює роботу з просторовими уявленнями, а співпраця в групах розвиває комунікативні навички.

Основні висновки. Отже, застосування проєктних технологій на уроках математики в початковій школі сприяє не лише засвоєнню нового матеріалу через практичну діяльність, а й розвитку логічного мислення, уважності та здатності розв'язувати завдання в нестандартних умовах. Робота над проєктами формує в учнів навички ефективної комунікації, вміння співпрацювати в команді та самостійно приймати рішення. Інтерактивний формат навчання підтримує зацікавленість, мотивує до дослідження й творчого пошуку. Завдяки цьому діти сприймають математику як захопливу подорож, що формує стійкий інтерес до предмета та позитивне ставлення до навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Проекти на уроках математики у 1-2 класах. URL : <https://formula.education/2024/01/12/proyekty-na-urokah-matematyky-u-1-2-klasah/> (дата звернення 16.11.2024).
2. Проекти на уроках математики у 1-2 класах. URL : https://znayshov.com/News/Details/proiektyna_urokakh_matematyky_u_1-2_klasakh (дата звернення 16.11.2024).

Микита КУЗНЕЦОВ,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Лада ЧЕМОНИНА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Актуальність. У сучасному світі емоційний інтелект є невід'ємною частиною нашої особистості та загальним аспектом розвитку людини, що допомагає нам усвідомлювати та розуміти свої емоції і емоції інших людей. М. Шпак зазначає, що вміння та здатність до розуміння свого емоційного стану та розпізнавати емоційний стан інших людей дає можливість краще проявляти свої емоції в певній ситуації, що є одним із найважливіших аспектів у взаємодії з людьми та собою [3; 4]. Разом із тим складність функціонування сучасного суспільства, як органічного соціального організму вимагає підвищення його системних змін, що зумовлює потребу розвитку потенціалу емоційного інтелекту людини для результативної соціальної адаптації та вдалої самореалізації.

Ступінь досліджуваності проблеми. Вітчизняні (Є. Носенко, Н. Коврига, В. Зарицька, В. Юркевич, Є. Голубева, В. Небиліцин, В. Русалов, Б. Теплов, О. Тихоміров, М. Холодна, Я. Пономарьов та ін.) і зарубіжні (Д. Гоулман, Дж. Майер, П. Саловей та ін.) науковці присвятили низку праць проблемі розвитку емоційного інтелекту. Названі вчені одноголосно вказують на те, що процес розвитку емоційного інтелекту учнів початкової школи відзначається цілим рядом соціальних і педагогічних проблем.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати роль емоційного інтелекту у формуванні особистості здобувача початкової освіти.

Дослідження проводилося за допомогою **теоретичних методів** (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення),

що використовувалися для вивчення результатів досліджень зарубіжних і вітчизняних науковців.

Сутність дослідження. Кожна людина характеризується різними психічними процесами, серед яких важливе місце посідають емоції, що є одним із фундаментальних складників у формуванні особистості дитини.

Поняття «емоційний інтелект» вперше використали американські дослідники-психологи П. Саловей та Дж. Майєр у 90-х роках ХХ століття. Вони подали таке визначення названої дефініції: «Емоційний інтелект включає здатність правильно сприймати, оцінювати та виражати емоції, здатність отримувати доступ до почуттів та їх генерувати, коли вони можуть допомогти мисленню, здатність розуміти емоції та розуміти емоційні знання, а також здатність регулювати емоції для підтримки емоційного розвитку інтелекту» [2]. Нам імponує позиція П. Селовей та Дж. Майєра, що емоційний інтелект є складним інтегративним утворенням особистості та містить чотири складники: ідентифікацію емоцій, використання емоцій, розуміння й управління емоціями [5].

Сучасні науковці (О. Мельник, Т. Котик, М. Шпак, Т. Палева, І. Лисенко) зазначають, що основи емоційного інтелекту дітей закладаються в сім'ї, тому що першим освітнім середовищем є сім'я. Отже, сімейне середовище створює умови для розвитку дитини та забезпечує перші знайомство із зовнішнім світом, переживання під час контакту з іншими людьми та власне процес соціалізації.

О. Мельник зауважує, що невід'ємну частину виховання складає емоційна культура сім'ї, стиль стосунків у ній, поведінка, загальна емоційність батьків. Саме ці аспекти мають вагомий вплив під час виховання в дітей моральних почуттів та звичок щодо виконання обов'язків, ставлення до інших членів сім'ї, тварин, речей, навчання їх виражати власні емоції, розуміти емоційні стани (як власні, так і інших людей) тощо [2].

Важливим етапом у розвитку емоційного інтелекту є освітній процес, а саме така структура навчання у закладах загальної середньої освіти, що враховує різні вікові етапи й емоційний складник інтелекту дитини, уможливлює прищеплення різних цінностей, звичок, ставлення до освіти, мови, людей, знань, навколишнього середовища, місцевої культури, а також сприяє реалізації життєвих і професійних потреб, а отже, забезпечує ефективну взаємодію в інформативному сучасному соціумі.

Значущою подією для дитини стає шкільне навчання. Уже з першого класу учень починає робити перші кроки щодо засвоєння фундаментальних правил і звичок дорослої людини, що значно впливає на розвиток пізнавальної (мислення, пам'ять, рівень

спрямованості уваги, цілісне сприйняття навколишнього світу) та поведінкової сфер дитини. Проте для успішного формування когнітивних, мотиваційних, соціальних і емоційних процесів учитель має звертати увагу на індикатор, а саме емоції, що являють собою показник стану молодшого школяра.

Емоції, емоційна зрілість, емоційний інтелект є головним чинником розвитку пізнавального інтересу здобувача початкової освіти. Учені та педагоги стверджують, що позитивні емоції стимулюють пізнавальну активність дітей, та сприяють виникненню в них бажання вчитися. Разом із тим цілісне сприйняття світу відбувається лише тоді, коли молодший школяр не тільки аналізує події, а й ставиться до них емоційно [3; 4].

Д. Големан, підтримуючи позиції П. Саловея та Дж. Майєра, виокремив чотири компоненти емоційного інтелекту (самосвідомість; особистісні навички самоконтролю; соціальна чутливість; управління відносинами) та пов'язані з ними навички [1; 5].

З огляду на зазначене вище можна констатувати, що організація освітнього процесу в сучасному ЗЗСО має передбачати точний аналіз і врахування індивідуальних особливостей учня, проєктування уточненого навчального плану із застосуванням зібраних об'єктивних даних про саморозвиток дитини. Освітній процес має сприяти формуванню ряду якостей, а саме: вольових, комунікативних, розуміння власних потреб, самовизначеності, розуміти себе, самоаналізу, критичного мислення, прогнозування, самооцінки і саморефлексії тощо.

Зауважимо, що головну роль у процесі навчання відіграють компетентності вчителя та його особистісні якості, оскільки планування освітнього процесу вимагає володіння глибокими знаннями психіки дітей, що уможливорює моделювання психологічно комфортного і безпечного освітнього середовища. Психологічна компетентність педагогів, які вміють контролювати свою діяльність і поведінку, також є успішною запорукою співпраці між педагогом і учнем, що сприяє реалізації ефективного розвивального навчання та корекції поведінки.

Висновки. Отже, розвиток емоційного інтелекту забезпечує формування у здобувачів початкової освіти емоційної стійкості та спроможності взаємодіяти із зовнішнім світом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер. з англ. С. Л. Гумецької. Харків : Віват, 2020. 512 с.
2. Мельник О. Підготовка вчителів початкових класів до формування емоційного інтелекту учнів. *Початкова школа*. 2019. № 11. С. 51–55.
3. Шлак М. Вікові особливості розвитку емоційного інтелекту молодших школярів. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. № VI (68). Is. 164. P. 71–74.

4. Шпак М. М. Психологія розвитку емоційного інтелекту молодших школярів : монографія. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2016. 372 с.
5. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. Models of emotional intelligence. *Handbook of intelligence* / R. J. Sternberg (Ed.). Cambridge University Press, 2000. P. 396–420.

Ольга МАЛОФЕЄВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна МУХІНА,**
старша викладачка (БДПУ)

ГЕЙМІФІКАЦІЯ У ПОЧАТКОВІЙ МАТЕМАТИЧНІЙ ОСВІТІ: ПЕРЕВАГИ ТА ВИКЛИКИ

Актуальність. Гейміфікація – це інноваційний підхід у освіті, що дозволяє інтегрувати елементи гри в процес навчання, роблячи його більш захоплюючим і мотивуючим для учнів. У початковій математичній освіті гейміфікація сприяє подоланню страху перед складністю математики, формує позитивне ставлення до предмета та стимулює пізнавальну активність. У сучасному інформаційному суспільстві, де діти активно використовують цифрові пристрої, гейміфікація стає необхідним елементом, який відповідає їхнім інтересам та стилю навчання.

Ступінь досліджуваності проблеми. Поняття гейміфікації активно обговорюється в наукових дослідженнях. Зокрема, увага приділяється питанням її впливу на мотивацію учнів та освітні результати. Гейміфікація в освіті є предметом активного вивчення як в Україні, так і за її межами. Українські науковці О. Саган, Л. Петренко, С. Толочко розглядають її як сучасний освітній феномен, що здатний змінити підхід до формування математичної компетентності. Вчені наголошують на тому, що використання гейміфікації сприяє інтеграції міждисциплінарного підходу в освіті [3].

Дослідники О. Наливайко, Н. Міськова, Л. Жиділова, К. Ляшенко вивчали питання впровадження гейміфікації у початкових класах і довели, що ігрові елементи сприяють кращому сприйняттю математичних понять, адаптуються під індивідуальні потреби учнів, а системи винагород і викликів в ігрових середовищах покращують внутрішню мотивацію молодших школярів [1]. Незважаючи на значну кількість праць, тема залишається відкритою щодо оцінки довгострокового впливу гейміфікації на освітній процес.

Мета і методи дослідження. Метою цієї роботи є аналіз впливу гейміфікації на залученість учнів до вивчення математики,

якість формування математичних компетентностей, а також оцінка викликів і переваг використання ігрових елементів у навчанні. Для досягнення поставленої мети було використано такі методи, як аналіз наукових праць, синтез, систематизація, порівняння та узагальнення представленого матеріалу.

Сутність дослідження. Сучасний розвиток цифрових технологій зумовив уведення нових підходів до організації навчання. Гейміфікація, як методика, що використовує ігрові елементи у неігровому контексті, демонструє значний потенціал в освіті. Використання гейміфікації в математичній освіті дозволяє поглибити знання молодших школярів, формувати навички критичного мислення та взаємодії. Наприклад, платформи, як-от Matific (<https://www.matific.com/ua/uk/home/>) і Math Playground (<https://www.mathplayground.com/>), пропонують ігрові завдання, спрямовані на розвиток теоретичних і практичних знань з математики. Використання платформ значно покращує математичні навички учнів за рахунок адаптивного підходу та інтерактивності [2; 4].

Наше дослідження щодо визначення переваг та недоліків впровадження гейміфікації на уроках математики в початковій школі охоплювало кілька аспектів. Розглянемо їх більш детально на прикладі використання ігрових платформ Matific і Math Playground.

Насамперед, важливою перевагою при впровадженні гейміфікації на уроках математики є підвищення мотивації здобувачів початкової освіти. Учні активно залучаються до виконання завдань завдяки ігровим елементам. Використання гейміфікації дозволяє перетворити математику зі «складного предмета» на захоплюючий процес пізнання. Вона допомагає молодшим школярам самостійно вирішувати математичні задачі через ігрові ситуації, стимулюючи їхню активність. Наприклад, на платформі Math Playground у грі Canoe Puppies вчитель може створити колективну гру для учнів, де вони змагаються один з одним вирішуючи вирази на швидкість. Така система рейтингів і досягнень стимулює у здобувачів початкової освіти інтерес до навчання.

Гейміфіковані платформи відкривають можливості для індивідуалізації освітнього процесу. Вони дозволяють кожному учню рухатися власним темпом. Наприклад, на Matific завдяки адаптивним алгоритмам завдання автоматично підбираються відповідно до рівня підготовки молодшого школяра. Адже ще під час реєстрації на платформі потрібно обрати рівень знань учня і завдання будуть підбрані відповідно до його потреб. Це забезпечує комфортне і продуктивне засвоєння матеріалу.

Також гейміфікація сприяє розвитку математичних навичок. Так, завдання на платформах містять різноманітні формати: від розв'язування простих виразів до логічних задач (ігри за темами

«Числа до 10, 20, 100», «Стратегія» на платформі Matific) і геометричних вправ (розділи 2D та 3D геометрія на платформі Matific, розділи Shapes and Graphs на сайті Math Playground), завдяки яким відпрацьовуються логічне мислення, увага до деталей та вміння вирішувати проблеми, що є ключовими у навчанні математики.

Разом із позитивним впливом використання математичних цифрових платформ виявлено і виклики, що постають перед учасниками освітнього процесу. Насамперед, це виникнення технічних складнощів, адже у деяких ЗЗСО виникають проблеми з доступом до стабільного інтернет-з'єднання, що ускладнює використання платформ.

Також постає потреба в навчанні вчителів, оскільки ефективне впровадження гейміфікації за допомогою різноманітних онлайн-ресурсів потребує кваліфікованого супроводу. При цьому варто не забувати про можливе перевантаження ігровими елементами. Адже надмірна кількість ігрових стимулів відволікає учнів від основної мети навчання.

Основні висновки. Отже, гейміфікація є дієвим інструментом для підвищення якості навчання математики в початковій школі. Вона позитивно впливає на мотивацію, залученість учнів та їхній інтерес до навчання. Проте для її успішного впровадження необхідні належна технічна база, підготовка вчителів початкових класів, системний підхід до використання гейміфікації та підтримка оптимального балансу між ігровими елементами та освітніми цілями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мар'єнко М. В., Борисюк І. Ю. Гейміфікація освітнього процесу під час вивчення дисциплін природничо-математичного циклу учнями ЗЗСО. *Фізико-математична оесіма*. 2020. Вип. 4 (26). С. 72–78. URL : http://fmo-journal.fizmatsspu.sumy.ua/journals/2020-v4-26/2020_4-26-Marienko-Borysiuk_FMO.pdf (дата звернення: 06.01.2025).
2. Побризгаєва В., Наливайко О. Гейміфікація навчання у початкових класах в умовах дистанційного навчання. *Open educational e-environment of modern University*. 2024. № 16. С. 134–149. URL : <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2024.1610> (дата звернення: 06.01.2025).
3. Толочко С. В. Теоретико-методологічний аналіз гейміфікації як сучасного освітнього феномена *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка»*. 2023. № 1 (19). С. 369–383. URL : [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-1\(19\)-369-383](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-1(19)-369-383) (дата звернення: 06.01.2025).
4. Шикітка Г., Лагодич М. Впровадження гейміфікації в освітній процес із математики в початковій школі України. *Педагогічна Академія: наукові записки – академічний електронний журнал*. 2024. № 11. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/67344> (дата звернення: 06.01.2025).

Катерина НОСУЛЬКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна МУХІНА,**
старша викладачка (БДПУ)

РОЗВИТОК МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Актуальність. Початкова школа є фундаментом для здобуття основних знань, на яких будується подальший освітній розвиток учня. У цей період спостерігається висока пізнавальна активність молодших школярів, хоча вона проявляється по-різному в різних освітніх галузях. Математика, як одна з базових дисциплін, потребує особливої уваги щодо активізації пізнавальної діяльності учнів. Крім того, знання з цього предмету є основою формування математичної компетентності, яка в рамках Концепції Нової української школи охоплює культуру логічного та алгоритмічного мислення; уміння застосовувати математичні (числові та геометричні) методи для розв'язання прикладних завдань у різних сферах діяльності; здатність до розуміння та використання простих математичних моделей, а також уміння їх будувати для вирішення проблем.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема розвитку математичної компетентності здобувачів початкової освіти за допомогою ігрових технологій досліджували Н. Алєндарь [1], В. Дубровський [2], М. Марко [3], Г. Туровська [5] та ін. Вони підкреслюють доцільність і ефективність використання ігор для формування математичних навичок у молодших школярів. Водночас, у контексті сучасних освітніх викликів виникає потреба у детальному аналізі розвитку математичної компетентності учнів початкової школи з використанням ігрових технологій.

Мета дослідження – розкрити особливості розвитку математичної компетентності здобувачів початкової освіти засобами ігрових технологій. Для досягнення мети було використано такі **методи**, як аналіз, синтез, систематизація та узагальнення представленого матеріалу.

Сутність дослідження. У молодшому шкільному віці відбувається перехід від ігрової до навчальної діяльності, проте гра залишається важливим складником шкільного життя. Ігри є ефективним засобом успішного засвоєння учнями математичних знань, умінь і навичок. Вони є однією з найважливіших сфер життєдіяльності дитини та суттєвим елементом її розумового розвитку.

Під ігровою технологією вчені розуміють певну послідовність дій та операцій вчителя, який виконує відбір інформаційного,

навчально-пізнавального матеріалу, здійснює проєктування, підготовку й організацію гри, забезпечує включення всіх учнів в колективну ігрову взаємодію, безпосередньо проводить гру, контролює її перебіг, аналізує кінцеві результати та підводить підсумки проведеної гри. У ході використання ігрових технологій на уроках математики у початковій школі можуть бути реалізовані такі форми: рольові та імітаційні ігри; використання певних ігрових завдань (урок-мандрівка, урок-КВК, урок-змагання; урок-конкурс тощо); ігровий підхід до звичайних традиційних дидактичних завдань уроку; ігрові види позакласної роботи (екскурсії, олімпіади, змагання; ігри-подорожі, ігри-загадки, ігри-бесіди) [4].

Серед ігрових технологій в освітньому процесі найчастіше використовуються дидактичні ігри – це форма організації навчання, виховання та розвитку особистості, яка здійснюється педагогом на основі цілеспрямовано організованої діяльності учнів за спеціально розробленим ігровим сценарієм. Так, дослідниця Н. Алєндарь виокремлює кілька унікальних характеристик дидактичної гри, а саме: ігрова діяльність є багатогранною, поєднуючи навчання, відпочинок та самовиховання; вона є основною формою спілкування дітей, що супроводжує їх протягом усього життя; гра є природною і вільною формою активності молодшого школяра, де він пізнає навколишній світ, відкриває простір для творчості, самовираження і самопізнання; вона впливає на інтелектуальний, психологічний та біологічний розвиток й виступає засобом соціалізації. Також гра сприяє саморозкриттю і розвитку через підсвідомість, мислення й творчість, даючи задоволення від процесу та сприяючи розвитку здібностей [1].

Ігровий процес на уроках математики включає такі компоненти, як ідею, правила, ігрові дії, дидактичні завдання, матеріальне забезпечення та кінцевий результат. Завдяки цим складникам, гра допомагає долати труднощі, сприяє мотивації учнів, розвиває їхню уяву та ініціативність, дозволяючи ефективно передавати знання і навички. Обов'язковою частиною гри є винагорода (матеріальна, моральна чи психологічна), що стимулює участь і підвищує інтерес до навчання [2].

Використання гри на уроках математики в початковій школі повинно відповідати певним вимогам, серед яких: ігрове завдання має бути сумісним із навчальним змістом; математичний зміст гри повинен відповідати дидактичній меті уроку та бути посиленням для кожного здобувача; дидактичний матеріал має бути простим у виготовленні й використанні; правила гри мають бути простими і чітко сформульованими; гра повинна залучати всіх учнів; підсумок гри має бути чітким і справедливим [2].

Науковцями та педагогами-практиками доведено, що під час гри у здобувачів початкової освіти формуються звички до зосередженої роботи, самостійного виконання завдань; розвиваються логічне і творче мислення, пам'ять, уява, увага, ініціативність та бажання здобувати нові знання. Гра дозволяє дитині зануритися в багатогранний світ людських почуттів і взаємин, сприяючи розрізненню понять добра і зла. Вона розвиває здатність учня виражати свою індивідуальність та розуміти, як вона сприймається оточуючими, і коригувати свою поведінку з урахуванням можливих реакцій інших людей. У процесі гри також формується навичка спостережливості, аналізу, порівняння та узагальнення, що є важливими для інтелектуального зростання. Крім того, ігрова діяльність мотивує досягати конкретної мети, часто вираженої у вигляді перемоги в грі, що допомагає усвідомити важливість знань і навичок для досягнення результату, створюючи конкурентне, але рівноправне середовище. У грі всі учасники рівні, незалежно від попередніх досягнень, що знижує бар'єр між «відмінниками» та «середніми» учнями, дозволяючи їм проявляти себе як частина єдиної команди [4].

Загалом ігрові технології в навчанні базуються на цінностях, що включають вільне спілкування, взаємну довіру, підтримку, а також практичну значущість знань і їх глибокий інтелектуальний зміст. Вони роблять акцент на активному та динамічному процесі гри, яка стимулює пізнання через захоплення та натхнення. Гра не лише сприяє глибшому розумінню термінів, понять і правил, а й викликає щирий інтерес, пробуджуючи емоційний відгук, що значно посилює виховний ефект. Такий підхід формує у молодших школярів особистісне ставлення до навколишнього світу та виховує ціннісне сприйняття. Ігрові методи навчання, зокрема у процесі вивчення математики в початковій школі, сприяють інтенсивній активізації навчально-пізнавальної діяльності, створюючи доброзичливу та комфортну емоційну атмосферу. Вони стимулюють розвиток інтересу до навчання, розкривають творчий потенціал учнів, формують наполегливість у подоланні труднощів [3].

Основні висновки. Отже, застосування ігрових технологій на уроках математики в початковій школі є ефективним засобом розвитку математичної компетентності учнів. Ігровий підхід активізує пізнавальну діяльність, сприяє розвитку логічного та творчого мислення, покращує здатність до аналізу та узагальнення інформації. Ігри, що використовуються на уроках, допомагають створити позитивну емоційну атмосферу, що мотивує учнів до навчання та дає можливість поглибити розуміння математичних концепцій через практичне застосування знань. Важливим аспектом є те, що ігрові методи дозволяють зробити освітній процес більш інтерактивним і захоплюючим, що сприяє розвитку не лише математичних, але й соціальних та комунікативних навичок учнів,

формуючи у них позитивне ставлення до навчання та готовність до подолання навчальних труднощів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алєндарь Н. Застосування ігрових технологій на уроках у початкових класах. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2017. № 1 (350). С. 24–29.
2. Дубровський В. Л. Технологія організації і проведення дидактичної гри на уроках математики у початковій школі. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. 2018. № 2. С. 90–94.
3. Марко М. М. Педагогічні можливості навчально-ігрових технологій в освітньому процесі початкової школи. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2017. Вип. 2 (6). С. 144–147.
4. Туровська Г. П. Ігрові технології як засіб формування позитивної мотивації учіння. *Підготовка майбутніх фахівців у контексті становлення Нової української школи: компетентнісний підхід* : зб. наук. праць / за заг. редакцією В. Є. Литньова, Н. Є. Колесник, Т. В. Завязун. Житомир : ФО-П «Н.М. Левковець», 2019. С. 96–102.

Катерина ПОЛІЩУК,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна ФАТЬЯНОВА,**
асистентка (БДПУ)

ЕМОЦІЙНО-ЦІННІСНИЙ КОМПОНЕНТ У СТРУКТУРІ ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Актуальність. Сучасна початкова школа має не лише передавати знання, а й формувати емоційно-ціннісні орієнтири для учнів, що є важливим для їхнього гармонійного розвитку. Тому одним із ключових напрямів модернізації змісту початкової освіти є реалізація ціннісного підходу. Підручники відіграють ключову роль у цьому процесі, адже через тексти, ілюстрації та інтерактивні елементи вони сприяють становленню особистісних цінностей, вихованню емпатії та соціальної відповідальності. У початковій школі формування ціннісних орієнтацій є важливим завданням виховної роботи, що передбачає цілеспрямований педагогічний вплив.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема емоційно-ціннісного виховання та його впливу на освітній процес висвітлена у працях багатьох учених, серед яких: І. Бех, М. Вебер, Т. Котик, Н. Тодосієнко, Л. Гриневич, С. Калашнікова тощо. Вони акцентують увагу на формуванні особистісного досвіду дитини через освітній

матеріал. Сучасні праці О. Савченко, О. Пометун, Н. Бібік вказують на необхідність інтеграції емоційного та ціннісного складника в підручники, зокрема через використання інтерактивних методів [1].

У дослідженнях закордонних науковців також підкреслюється значення емоцій у навчанні. Зокрема, Г. Гарднер у своїй теорії множинного інтелекту зосереджував увагу на важливості емоційно-соціального інтелекту для розвитку особистості. Д. Гоулман, досліджуючи емоційний інтелект, довів, що саме здатність розпізнавати та контролювати власні емоції є основою успішної соціалізації. Таким чином, проблема включення емоційно-ціннісного компонента до змісту підручників є актуальною, оскільки саме в початковій школі закладається фундамент соціального та емоційного розвитку дитини.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження – проаналізувати концепцію, функції та вплив емоційно-ціннісного компонента у структурі підручників для початкової школи. Методи дослідження: аналіз педагогічної та психологічної літератури, контент-аналіз підручників, спостереження.

Сутність дослідження. Емоційно-ціннісний компонент у структурі підручників для початкової школи відіграє важливу роль у формуванні особистості дитини, оскільки сприяє не лише засвоєнню знань, а й розвитку моральних орієнтирів, емоційного інтелекту та соціальних навичок. Молодший шкільний вік є найбільш чутливим періодом для засвоєння ціннісних орієнтацій, оскільки саме в цей час у дітей формуються ключові психічні властивості, що впливають на їхню поведінку та ставлення до навколишнього світу, людей і предметів. Н. Тодосієнко зазначає, що підручник у початковій школі є важливим інструментом для формування ціннісних орієнтацій, оскільки він виконує кілька основних функцій: інформативну, розвивальну, мотиваційну та виховну. Ці функції взаємопов'язані та допомагають дітям не лише отримувати знання, а й формувати власні ціннісні уявлення про світ [4].

У підручниках для молодших школярів важливо не лише передавати фактичні знання, але й допомогти дітям осмислити їх через призму моральних, етичних та соціальних цінностей. Такий підхід сприяє розвитку не лише когнітивних, а й емоційно-ціннісних якостей, що є основою для розвитку гармонійної особистості. Емоційно-ціннісний компонент є невід'ємною частиною освітнього процесу, що допомагає дітям усвідомлювати власні емоції та почуття, будувати здорові соціальні взаємини.

На думку Т. Котик, функції емоційно-ціннісного компонента в підручниках для початкової школи визначаються його здатністю не тільки впливати на емоційну сферу учнів, а й сприяти формуванню їхніх ціннісних орієнтирів. Насамперед, це виховна функція, яка полягає у розвитку моральних якостей, таких як доброта, чесність,

відповідальність. Важливе значення має також функція соціалізації, що забезпечує вміння дитини взаємодіяти з іншими людьми на основі емоційного сприйняття і розуміння соціальних норм. Крім того, значущою є функція розвитку емоційного інтелекту, яка сприяє самовираженню, рефлексії та усвідомленню власних почуттів, що є ключовим аспектом особистісного становлення [3].

Вплив емоційно-ціннісного компонента на освітній процес виявляється на кількох рівнях. По-перше, правильно структурований зміст навчального матеріалу, що враховує емоційні та моральні аспекти, допомагає учням засвоювати матеріал глибше, оскільки емоційна залученість сприяє кращому запам'ятовуванню та розумінню. По-друге, використання емоційно забарвлених текстів, художніх творів, казок, притч, сприяє розвитку співчуття, співпереживання та здатності до морального оцінювання ситуацій. Вказані переваги допомагають здобувачам початкової освіти формувати своє ставлення до таких цінностей, як правда, дружба, справедливість, що є основою для побудови здорових соціальних взаємодій.

Ефективні методи реалізації емоційно-ціннісного компонента у підручниках початкової школи включають використання інтерактивних елементів навчання, таких як завдання, що стимулюють рефлексію учнів. Це можуть бути ситуації для обговорення, рольові ігри, проєктна діяльність, що дають змогу дитині не тільки пізнати нові знання, але й розвинути здатність до емпатії та моральних оцінок. Інтеграція емоційно-ціннісних тем через візуальні матеріали також є важливою складовою. Ілюстрації, малюнки, діаграми можуть бути використані для вираження емоційних реакцій, які допомагають учням не лише осмислити навчальний матеріал, але й виразити свої власні почуття. Крім того, включення текстів, які містять етичні дилеми чи моральні уроки, допомагає розвивати у дітей здатність до критичного мислення та аналізу ситуацій через призму цінностей [2].

Таким чином, емоційно-ціннісний компонент у підручниках початкової школи є не тільки важливим інструментом для формування знань, але й для розвитку особистісних якостей учнів, їхньої здатності до взаємодії в суспільстві та морального самовизначення.

Основні висновки. Отже, емоційно-ціннісний компонент у підручниках для початкової школи важливий для формування моральних і етичних орієнтирів дітей. Емоційно насичений контент сприяє розвитку емпатії, соціальної відповідальності та емоційного інтелекту учнів. Інтерактивні та художні елементи підвищують мотивацію до навчання та роблять засвоєння знань осмисленим. Формування цього компонента має ґрунтуватися на міждисциплінарному підході, поєднуючи психологію, педагогіку та

соціологію. Подальші дослідження можуть бути зосереджені на розробці рекомендацій для авторів підручників щодо ефективної інтеграції емоційно-ціннісного компонента, оскільки підручники є не лише джерелом знань, а й важливим інструментом формування цінностей та розвитку емоційного інтелекту дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібік Н. Нова українська школа : poradnik dla vchitelja. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
2. Гриневич Л., Калашнікова С. Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа». Київ : Шкільний світ, 2021. 312 с.
3. Котик Т. М. Нова українська школа: теорія і практика формування емоційного інтелекту в учнів початкової школи : навч.-метод. посіб. для вчителів початкової школи. Тернопіль : Астон, 2020. 192 с.
4. Тодосієнко Н. Л. Формування естетичного сприймання у молодших школярів в процесі використання інтегративних художньо-педагогічних технологій. *Електронний науковий журнал «New Inception» Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2021. № 2. С. 49–59.

Аліна САМБОРСЬКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв
Науковий керівник: **Лада ЧЕМОНИНА,**
к.пед.н., доцент (БДПУ)

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Актуальність. Безперечним є той факт, що сучасний світ не є постійною субстанцією: він постійно змінюється, наповнюючи життя людини новими технологіями, великими обсягами доступної інформації, яку потрібно вміти правильно використовувати. Зорієнтуватися в такому потоці різноманітних даних особистість може за допомогою критичного мислення.

Критичне мислення є необхідною навичкою людини і впливає на ефективність сьогоденної життєдіяльності, яка вимагає сформованість таких важливих умінь, як-от: шукати, аналізувати й оцінювати інформацію, що надходить з різних джерел, приймати рішення на основі фактів і логіки, відстоювати власну позицію, оцінювати достовірність позиції співрозмовника тощо [5].

Загальновідомо, що початкова школа є тією ланкою освіти, мета якої полягає у формуванні всіх ключових компетентностей особистості, що слугують в подальшому фундаментом для здобуття дитиною різних рівнів

освіти. Саме тому розвиток критичного мислення кожного здобувача початкової освіти має бути безперервно у полі зору вчителів-практиків.

Ступінь досліджуваності проблеми. Розвиток критичного мислення в учнів початкової школи є актуальною проблемою, дослідженню якої присвятили свої праці багато зарубіжних і вітчизняних учених у галузі педагогіки, психології та освітніх технологій, а саме: Дж. Дьюї, Л. Елдер, О. Засєкіна, М. Ліпман, Р. Пол, О. Пометун, І. Сущенко, С. Терно, О. Тягло, Д. Халперн та ін. Проте наразі бракує спеціальних досліджень щодо особливостей формування цієї ключової компетентності у здобувачів початкової освіти під час вивчення навчального матеріалу різних освітніх галузей.

Мета дослідження – визначити сучасні тенденції розвитку критичного мислення в учнів початкової школи.

З метою досягнення поставленої мети нами використано ряд **теоретичних методів дослідження, як-от:** аналіз, синтез, систематизація, узагальнення наукових положень із проблеми розвитку критичного мислення дітей молодшого шкільного віку.

Сутність дослідження. Аналіз результатів наукових пошуків із названої вище проблеми дозволяє нам констатувати, що зарубіжні дослідники (Дж. Дьюї, Л. Елдер, Р. Пол та ін.) тлумачать критичне мислення як здатність особистості аналізувати, оцінювати, реструктурувати інформацію, що забезпечує розвиток самостійності у прийнятті рішень. Ці вчені переконані, що сьогодення вимагає сформованості в кожній людині таких навичок: аналіз, синтез, оцінка, аргументація та рефлексія. Досягти цього можна через застосування в освітньому процесі інтерактивних методів, до яких вони відносять дискусії, мозковий штурм, роботу в групах, проектну діяльність. На думку зазначених науковців, розвитку аналітичних навичок сприяє використання в освітньому процесі цифрових платформ, а також використання спеціально розроблених вправ, у тому числі дидактичних ігор, головоломок і проблемних завдань, що стимулюють мисленнєву активність учнів [1].

Вітчизняні учені (О. Засєкіна, О. Пометун, І. Сущенко, С. Терно, О. Тягло та ін.) одногосно переконані у важливості розвитку критичного мислення і вбачають в ньому складник компетентнісного підходу в освіті. За їх переконанням, критичне мислення являє собою інструмент, що забезпечує формування самостійної та творчої особистості, здатної адаптуватися до змін у суспільстві [3; 4].

О. Пометун, І. Сущенко, С. Терно, О. Тягло та ін., погоджуючись із зарубіжними колегами щодо провідної ролі інтерактивних методів навчання, визначають, що найважливішими у формуванні названої вище ключової компетентності учнів початкової школи виступають

«Мікрофон», «Дерево рішень», «Сенкан» і «Асоціативний куш» («Кластер»). Для нас важливою є позиція вітчизняних науковців щодо акцентуації уваги на імплементацію технології розвитку критичного мислення в методику навчання предметів, що викладаються в початковій школі, зокрема української мови, літературного читання, математики, інтегрованих курсів «Я досліджую світ» і «Мистецтво» тощо. Відповідно, цей процес вимагає розробку навчальних програм та підручників, які містять завдання на розвиток аналітичних і творчих здібностей. Результати нашого дослідження дозволяють стверджувати, що сьогодні зазначені вище чинні документи, які визначають зміст освіти в Новій українській школі, повністю відповідають цим вимогам, а отже, забезпечують розвиток критичного мислення учнів [2; 3; 4].

Визначимо фактори, що сприяють розвитку в молодших школярів названої ключової компетентності:

- створення мотиваційного освітнього середовища;
- забезпечення реалізації принципів педагогіки співпраці;
- використання на уроках проблемних ситуацій;
- робота з різноманітними джерелами інформації;
- робота в командах над дискусійними питаннями;
- використання дидактичних ігор та інтерактивних методів навчання;
- наведення прикладів із повсякденного життя;
- використання завдань творчого характеру;
- обов'язкове проведення рефлексії [3; 5].

Висновки: Отже, розвиток критичного мислення в учнів 1-4 класів в контексті концептуальної реформи «Нова українська школа» є визначальним завданням сучасної початкової освіти. Формування в молодших школярів названої ключової компетентності має здійснюватися на засадах системного підходу, складниками якого є спеціальна підготовка вчителів, створення оновленого навчального середовища та мотивація дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ліпман М. Чим може бути критичне мислення. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2006. № 27. С. 17–23.
2. Пометун О. І., Сущенко І. М. Навчаємо мислити критично : посібн. для учителів. Дніпропетровськ, 2016. 144 с.
3. Пометун О. І. Нова українська школа: розвиток критичного мислення учнів початкової школи : навч.-метод. посіб. Київ : ВД «Освіта», 2020. 192 с.
4. Тягло О. В. Критичне мислення : навч. посібн. Харків : ВГ «Основа», 2008. 189 с.
5. Якими будуть основні 10 навичок у 2025 році – Всесвітній економічний форум опублікував список. URL : <https://nus.org.ua/news/yakymy-budutosnovni-10-navychok-u-2025-rotsi-vsesvitnij-ekonomichnij-forumopublikuvav-spysok/> (дата звернення: 28.02.2025).

Наталія СИДОРЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Анжеліка ЛЕСИК,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Актуальність. Сучасний світ вимагає від людини постійного оновлення знань, умінь і компетентностей. Швидкий розвиток науки й технологій призводить до стрімкого застарівання інформації, що робить безперервне навчання необхідністю.

Одним із ключових завдань сучасної освіти є підготовка молодого покоління до самоосвіти. Вчитель уже не просто передає знання, а й формує в учнів уміння самостійно їх здобувати, критично осмислювати та застосовувати на практиці. Це допомагає розкрити потенціал кожного учня, визначити його здібності та покликання.

Важливим аспектом освіти є створення умов для розвитку самоосвітньої компетентності, що сприятиме успішній адаптації учнів до вимог сучасного суспільства.

Ступінь досліджуваності проблеми. Аналіз філософських, педагогічних, психологічних праць з проблеми формування самоосвітньої компетентності засвідчив, що це питання не залишалося поза увагою науковців. Однак слід зауважити, що значного поширення ця проблема набула останніми роками у зв'язку зі змінами в освітніх цінностях («Відкритість до змін», «Збереження», «Самоствердження», «Вихід за межі власного Я») та реформуванням освіти в Україні. Зокрема, Л. Адарюкова, О. Бойдюк, Б. Коломієць, К. Кучерява, В. Макарчук досліджували формування самоосвітньої компетентності студентів закладів вищої освіти, В. Гайда розглядала цю проблему у контексті навчання учнів старшої школи, а О. Кміть, О. Кравченко-Дзондза, Л. Крилова та І. Мося досліджували формування цієї компетентності у здобувачів початкової освіти.

Поділяючи думку багатьох науковців, ми вважаємо, що процес становлення самоосвітньої компетентності передбачає активну позицію учня як суб'єкта навчання в урочній і позаурочній діяльності. Вчитель, у свою чергу, має формувати позитивне ставлення до самостійної роботи, а також сприяти розширенню освітнього потенціалу здобувача початкової освіти.

Мета і методи дослідження. Метою наукової роботи є визначення ефективних педагогічних умов формування самоосвітньої компетентності здобувачів початкової освіти. У ході дослідження

використовувалися такі методи: аналіз і систематизацію наукової літератури, розроблення педагогічних умов формування самоосвітньої компетентності здобувачів початкової освіти.

Сутність дослідження. Самоосвітня діяльність передбачає не лише інтеграцію певних навичок для конкретної діяльності, а й формування загальних умінь, зокрема: постановку мети та визначення завдань; вибір методів, прийомів і засобів; планування дій; аналіз отриманих результатів; прогнозування подальших дій.

Поняття «самоосвітня компетентність», як зазначають науковці О. Кміть, О. Кравченко-Дзондза, Л. Крилова, І. Мося, охоплює ширший спектр характеристик, ніж просто самоосвітня діяльність, оскільки він безпосередньо пов'язаний із кінцевими результатами навчання та слугує основою для концепції «навчання впродовж життя» [2; 3; 5]. Сформована самоосвітня компетентність відіграє важливу роль у процесі особистісної самореалізації.

Отже, самоосвітня компетентність здобувачів початкової освіти – це складна інтегрована характеристика, що забезпечує здатність учня задовольняти індивідуальні та соціальні потреби у пізнанні шляхом активного оволодіння знаннями, навичками й методами пізнавальної діяльності. Вона також включає застосування набутого досвіду для систематичного самостійного освоєння соціального досвіду людства.

Процес формування самоосвітньої компетентності здобувачів початкової освіти включає такі етапи: формування позитивного ставлення до самостійної роботи; формування навичок співпраці та роботи в колективі; розвиток здатності до самовдосконалення через усвідомлення суспільних вимог та інтеграцію їх у власну систему цінностей; створення умов для самореалізації та особистісного зростання.

Першою ключовою умовою формування самоосвітньої компетентності здобувачів початкової освіти є ефективне педагогічне керівництво цим процесом, засноване на гуманістичних принципах організації освітньої діяльності.

Це передбачає: систематичний і цілеспрямований виховний вплив педагога на учнів; ретельний добір змісту, форм, методів і засобів навчання; гармонійне поєднання навчальної та позаурочної діяльності; організацію як колективної, так і індивідуальної роботи учнів; вибудовування партнерських стосунків між учителем і дітьми; сприяння формуванню гуманних взаємин між учнями; поступове впровадження елементів самовиховання серед здобувачів початкової освіти; розвиток суспільної думки у класному колективі; а також своєчасну діагностику і корекцію виховного процесу.

Учитель початкової школи має цілеспрямовано та систематично формувати готовність здобувачів початкової освіти до співпраці з дорослими, які можуть дати їм важливі поради,

рекомендації з питань самоосвітньої діяльності, побудувати спілкування, взаємодію на основі партнерства.

Другою педагогічною умовою формування самоосвітньої компетентності є систематична педагогічна діагностика здобувачів початкової освіти. Цей процес слід розпочинати з розвитку самосвідомості дітей через спілкування, поведінку, діяльність і, насамперед, самопізнання. Для цього на різних етапах формування самоосвітньої компетентності педагог може використовувати методику «Який я?» з метою оцінки рівня самопізнання учнів.

Основними параметрами, що має фіксувати учитель є особливості спілкування, поведінки та діяльності здобувачів початкової освіти:

- зміст самосвідомості – ті аспекти зовнішньої реальності, яким дитина надає найбільше значення;
- рівень усвідомлення себе (високий, середній, низький): частота використання займенника «я»; аргументованість відповідей, здатність пояснити власну думку; активність під час розповідей про себе;
- стійкість самосвідомості (висока, середня, низька) – визначається сталістю особистісних переваг та вибірковістю відповідей, а також здатністю дитини послідовно характеризувати саму себе.

Процес самопізнання відбувається успішно, якщо дитина вміє аналізувати власні емоції, якості та здібності. Здатність розмежовувати свої психологічні характеристики є ключовим показником сформованої самосвідомості.

Третьою педагогічною умовою формування самоосвітньої компетентності здобувачів початкової освіти є удосконалення навчально-методичного забезпечення їхньої самостійної роботи.

З огляду на те, що урок виступає основною формою організації освітнього процесу в початковій школі, саме в цьому контексті необхідно вирішувати ключові завдання щодо підготовки учнів до самостійного навчання. Ми згодні з думкою вчених А. Бобро, Т. Коваль, що одним із фундаментальних аспектів цього процесу, є стимулювання школярів до активного та відповідального засвоєння знань [1].

Самостійна навчальна діяльність передбачає систематичний і цілеспрямований процес, організований педагогом, у межах якого учні залучаються до пошуку, осмислення, закріплення та узагальнення знань, а також до формування необхідних навчальних умінь та навичок.

Основна мета самостійної роботи – сприяння становленню самоосвітньої компетентності молодших школярів.

До ключових завдань самостійної навчальної діяльності належать: засвоєння теоретичного матеріалу; розвиток навчальних умінь і навичок; набуття досвіду самостійного опрацювання інформації, творчої та дослідницької діяльності.

Організація самостійної роботи учнів охоплює три основні етапи:

1. Підготовчий етап – визначення освітніх завдань, розроблення алгоритму діяльності, окреслення часових меж, очікуваних результатів та методів оцінювання, підготовка необхідних навчальних матеріалів, погодження завдань з учителем.

2. Основний етап – виконання запланованої роботи, застосування різних підходів до пошуку, аналізу й обробки інформації, формування індивідуальних висновків, отримання методичних рекомендацій від педагога.

3. Підсумковий етап – оцінювання результатів роботи, їхній аналіз, узагальнення здобутих знань, визначення подальших векторів особистісного освітнього розвитку учня.

Відтворюючі, реконструктивно-варіативні, евристичні та творчі роботи – це основні типи самостійних робіт в початковій школі, кожен з яких складається з різноманітних видів робіт, які використовують на різних етапах уроків та в позаурочній діяльності. Отже, дидактично доцільна організація самостійної роботи здобувачів початкової школи сприяє формуванню їхньої самоосвітньої компетентності.

Основні висновки. Формування самоосвітньої компетентності здобувачів початкової освіти є важливим завданням сучасної педагогіки, оскільки воно сприяє розвитку самостійності, критичного мислення та готовності до навчання впродовж життя. Успішна реалізація цього процесу залежить від педагогічного керівництва, систематичної діагностики рівня сформованості компетентності та вдосконалення методичного забезпечення. Важливу роль відіграє створення освітнього середовища, що мотивує учнів до самостійного пізнання та сприяє їхньому особистісному розвитку. У майбутньому подальші дослідження можуть бути зосереджені на розробленні ефективних методик і технологій, що підвищать рівень самоосвітньої компетентності здобувачів початкової освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобро А., Коваль Т. Дидактичні умови організації самостійної роботи молодших школярів. *Психолого-педагогічні науки*. 2018. № 3. С. 78–82.
2. Кміть О. В. Формування самоосвітньої компетентності учнів початкових класів. *Наукові інновації та передові технології: журнал*. 2021. № 2 (2). С. 220–230.
3. Кравченко-Дзондза О. Формування самоосвітньої компетентності учня початкових класів як педагогічна проблема. *Педагогічні науки : теорія та практика*. 2024. № 1. С. 86–92.
4. Крилова Л. Формування самоосвітньої компетентності учнів як важливої складової освітнього процесу у школі. *Педагогічна Житомирщина*. 2024. № 1 (33). С. 56–62.
5. Мося І. А. Формування самоосвітньої компетентності учнів засобами бібліотечних ресурсів. *Науково-педагогічні студії*. 2018. № 1. С. 91–98.

Наталя ТКАЧЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна ФАТЬЯНОВА,**
асистентка (БДПУ)

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ НА УРОКАХ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

Актуальність. Головним завданням початкової школи є підготовка всебічно розвиненої, творчої особистості, здатної до самостійного навчання, самовдосконалення та активної участі в сучасному суспільстві. Зважаючи на це, в освітньому процесі важливо використовувати активні методи навчання, серед яких особливе місце займають ігрові технології. У початковій школі гра є природною формою навчання, що дозволяє поєднувати теоретичні знання з практичною діяльністю, сприяючи засвоєнню матеріалу в невимушеній та цікавій формі.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема використання ігрових технологій у навчанні здобувачів початкової освіти є предметом досліджень багатьох учених, зокрема В. Сухомлинського, Я. Коменського, М. Монтесорі, Ж. Піаже, О. Савченко, Н. Лалак, Л. Фенчак тощо. У працях вчених підкреслюється значущість гри як засобу розвитку мислення, уваги, пам'яті, підвищення мотивації та розвитку комунікативних навичок. Водночас питання інтеграції ігрових технологій у структуру курсу «Я досліджую світ» потребує подальшого опрацювання та методичного обґрунтування.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є виявлення особливостей використання ігрових технологій на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» та визначення їхнього впливу на активізацію пізнавальної діяльності молодших школярів. Під час дослідження використовувалися наступні методи: теоретичний аналіз науково-методичних джерел, порівняння та зіставлення отриманих результатів.

Сутність дослідження. Гра була і залишається природним способом взаємодії здобувачів початкової освіти, завдяки якому вони гармонійно розвиваються та вільно пізнають світ. Використання ігрових методів сприяє інтелектуальному зростанню учнів, стимулює їхню самостійність і допомагає знаходити нестандартні рішення [3].

Як зазначає Н. Бібік, ігрова діяльність сприяє емоційному та психологічному зануренню дитини в навколишній світ, формуванню соціальних почуттів та розвитку особистості. Особливо важливим є використання ігор на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ»,

адже завдяки цьому можливо активізувати попередній досвід учня, повторити, уточнити та закріпити знання про природні явища, людську діяльність та побут [1].

Н. Лалак та Л. Фенчак у своїх дослідженнях розглядають ігрові технології як ефективний засіб активізації навчальної діяльності здобувачів початкової освіти в процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» [2]. Використання ігрових методів сприяє:

- розвитку когнітивної сфери молодших школярів через моделювання реальних життєвих ситуацій;
- формуванню вміння працювати в команді, приймати рішення та аналізувати результати власної діяльності;
- підвищенню мотивації до навчання завдяки емоційному забарвленню процесу пізнання;
- формуванню дослідницьких навичок шляхом використання рольових, дидактичних та інтерактивних ігор.

Ігрова діяльність на уроках «Я досліджую світ» буде ефективною за умови, що дидактичні завдання є зрозумілими та доступними для здобувачів початкової освіти, викликатимуть у них інтерес, а також передбачатимуть засвоєння правил і виконання ігрових дій. Важливу роль у цьому відіграє рівень ігрового досвіду учнів, який впливає на їхню здатність застосовувати набуті знання про об'єкти та явища навколишнього світу. Отже, зважаючи на це, на уроках «Я досліджую світ», задля активізації пізнавальної діяльності, ефективний вплив мають такі ігрові методи, як:

1. Сюжетно-рольові ігри. Наприклад, уроки-мандрівки, під час яких здобувачі початкової освіти уявляють себе дослідниками, мандрівниками або науковцями. Вони отримують спеціальні завдання, які потрібно виконати під час віртуальної подорожі Україною чи іншими країнами світу.

2. Дидактичні ігри. До них належать логічні задачі, кросворди, ігри на класифікацію та порівняння природних об'єктів. Наприклад, гра «Знайди пару», де молодші школярі мають зіставити природні явища з їхніми наслідками.

3. Ігри-змагання. Використання командних завдань сприяє розвитку здорової конкуренції. Наприклад, «Екологічний марафон», у ході якого діти повинні відповісти на запитання про природу та запропонувати способи її збереження.

4. Інтерактивні ігри. Використання мультимедійних технологій для віртуальних експериментів або моделювання життєвих ситуацій дозволяє дітям краще зрозуміти матеріал.

Ігрова діяльність має залишатися невіддільною частиною сучасного освітнього простору, адже її скорочення може негативно вплинути на моральний, інтелектуальний та емоційний розвиток дітей, а також на їхнє фізичне і психічне здоров'я. Завдяки своїм

навчальним, виховним, корекційним та психотерапевтичним можливостям ігрові технології відіграють ключову роль у гуманізації освітнього процесу та підвищенні його ефективності.

Основні висновки. Застосування ігрових технологій на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» є важливим засобом активізації пізнавальної діяльності здобувачів початкової освіти. Використання сюжетно-рольових, дидактичних, інтерактивних ігор та ігор-змагань допомагає створити позитивну емоційну атмосферу, що робить освітній процес більш захопливим та ефективним. Отже, подальше дослідження й удосконалення методики використання ігрових технологій у початковій школі є актуальним і необхідним напрямом розвитку освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібік Н. Навчально-методичний комплект з курсу «Я досліджую світ» у вимірах компетентісно орієнтованого навчання. *Проблеми сучасного підручника*, 2019. № 22. С. 6–22.
2. Лалак Н. В., Фенчак Л. М. Ігрова діяльність здобувачів початкової освіти на уроках «Я досліджую світ». *Вісник науки та освіти. Серія «Педагогіка»*. 2023. № 7 (13). С. 609–618.
3. Фатьянова Т. О. Гейміфікація в навчанні: ігрові технології у викладанні інтегрованого курсу «Я досліджую світ». *Вісник науки та освіти. Серія «Педагогіка»*. 2024. № 11 (29). С. 1691–1701.

Маргарита ТОВСТОПЯТ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна ФАТЬЯНОВА,**
асистентка (БДПУ)

LEGO ОСВІТА ЯК СПОСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Актуальність. Сучасна початкова освіта спрямована на розвиток особистості учня через активну взаємодію з навчальним матеріалом, що відповідає засадам діяльнісного підходу. Одним із ефективних засобів його реалізації є використання LEGO-технологій, які поєднують елементи гри та навчання, стимулюючи пізнавальний інтерес молодших школярів і сприяючи розвитку їхніх когнітивних, комунікативних і соціальних компетентностей. LEGO освіта створює сприятливе середовище для формування практичних навичок та інтеграції знань із різних галузей науки, що особливо важливо в умовах Нової української школи.

Ступінь досліджуваності проблеми. Концепція навчання через гру, що лежить в основі LEGO освіти, розглядається в наукових працях багатьох дослідників, зокрема О. Роми, О. Міхеєва, Ю. Максаєва, Н. Бібік, А. Костецької, Н. Шалди. Науковці підкреслюють важливість активного навчання та сенсорно-моторної діяльності в розвитку дитини.

Метою дослідження є визначення ефективності використання LEGO-технологій для реалізації діяльнісного підходу в початковій школі.

Сутність дослідження. LEGO – це одна з популярних сучасних педагогічних систем, яка містить у собі моделювання реального світу та предметно-ігрового середовища для навчання і розвитку дітей. Її основний принцип – «Навчання через дію»: діти засвоюють знання, створюючи та досліджуючи моделі з конструктора [3]. Такий підхід робить навчання цікавим і наочним, а також сприяє формуванню ключових компетентностей, необхідних у сучасному освітньому середовищі.

Ми поділяємо думку О. Роми, яка зазначає, що використання конструктора LEGO в освітньому процесі початкової школи сприяє вирішенню низки важливих педагогічних завдань, зокрема:

- розвиток дрібної моторики рук, що позитивно впливає на подальший мовленнєвий розвиток та інтелектуальні здібності здобувачів початкової освіти;

- засвоєння математичних понять, формування навичок розв'язування задач;

- розширення знань про навколишнє середовище, включно з архітектурою, транспортною інфраструктурою та природними ландшафтами;

- покращення уваги, пам'яті та розвиток креативного мислення;

- формування комунікативних навичок, зокрема діалогічного мовлення та збагачення словникового запасу;

- розвиток соціальних компетентностей, таких як уміння працювати в команді, ефективно взаємодіяти та демонструвати толерантність у спілкуванні;

- навчання просторовому орієнтуванню, що сприяє швидкому й правильному сприйняттю інформації [3].

Використання освітніх конструкторів LEGO дозволяє здобувачам початкової освіти у форматі пізнавальної гри опановувати важливі ідеї та розвивати універсальні навички, необхідні в майбутньому. Створюючи моделі, учні знайомляться з різними сферами знань: соціальним середовищем (оцінюючи актуальність проєкту), архітектурою та навколишнім світом (розробка

дизайну та його практичне застосування), а також аналізують корисність і новизну своїх рішень.

Практична робота з конструктором LEGO підвищує мотивацію до навчання, а усвідомлення власної ролі в колективі допомагає дитині зрозуміти важливу істину: «Я можу все зробити сам». Конструювання дає можливість втілювати ідеї, фантазувати, будувати та отримувати задоволення від процесу й кінцевого результату [2 ; 4]. Для цього можна використовувати різноманітні вправи, що сприяють реалізації діяльнісного підходу в початковій школі.

1. Завдання «Створення міста мрії». Молодші школярі працюють у групах або парах і використовують конструктор LEGO для створення макета міста, що включає різні елементи: будинки, дороги, парки, магазини, школи. Під час роботи вони обговорюють важливі аспекти планування та організації міського середовища, а також взаємодіють у процесі співпраці та прийняття рішень.

2. Завдання «Побудова ідеальної школи». Робота учнів полягає в тому, щоб створити модель школи, в якій діти можуть навчатися, грати та відпочивати. Здобувачі освіти повинні врахувати потреби різних учнів і включити важливі елементи (класні кімнати, спортивні майданчики, бібліотеки, зони відпочинку).

3. Завдання «Робота з геометричними фігурами». Використовуючи LEGO, молодші школярі можуть створювати різноманітні геометричні фігури: квадрати, трикутники, прямокутники тощо. Це дозволяє їм на практиці освоювати поняття геометрії, розвивати логічне мислення та вміння орієнтуватися в просторі.

Основні висновки. Використання LEGO-технологій у початковій школі є ефективним засобом реалізації діяльнісного підходу, оскільки поєднує гру та навчання, сприяючи розвитку ключових компетентностей молодших школярів. LEGO освіта активізує пізнавальну діяльність учнів, сприяє засвоєнню нових знань у інтерактивному форматі та розвитку ключових навичок, необхідних для подальшого навчання і соціальної адаптації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібік Н. М. Нова українська школа: poradnik для вчителя. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
2. Булах Л. М., Стрілецька Н. М. Теоретичні аспекти використання LEGO-технології в освітньому процесі початкової Нової української школи. *Молодий вчений*. 2022. № 2 (102). С. 112–115.
3. Рома О. Ю. Шість цеглинок в освітньому просторі школи : методичний посібник. The LEGO Foundation, 2018. 32 с.
4. Шалда Н. В. Інтеграція LEGO-конструювання в освітній процес. *Палітра педагога*. 2018. № 6. С. 7–10.

Анастасія ФЕДОРЧЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна МУХІНА,**

старша викладачка (БДПУ)

STEM-ОСВІТА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Актуальність. STEM-освіта в початковій школі є сучасним освітнім підходом, який інтегрує природничі науки, технології, інженерію та математику, орієнтуючись на формування в учнів критичного мислення, креативності та навичок розв'язання практичних задач. В умовах стрімкого розвитку технологій та глобальних викликів, таких як цифровізація, зміни в економіці та екологічна криза, STEM-освіта стає одним із ключових чинників підготовки молодших школярів до життя в сучасному світі.

Важливою перевагою STEM-освіти є її здатність стимулювати розвиток креативного мислення. Завдяки міждисциплінарному підходу та використанню інтерактивних методик навчання, учні не лише здобувають нові знання, а й вчаться генерувати інноваційні ідеї, шукати нестандартні рішення до розв'язання завдань і застосовувати отримані знання у реальних ситуаціях. Формування креативності у молодшому шкільному віці є надзвичайно важливим, оскільки саме в цей період діти найбільш відкриті до нових ідей та активно розвивають уяву, що закладає основу для подальшого навчання і професійної діяльності.

Початкова школа відіграє важливу роль у формуванні базових компетентностей, які є необхідними для успішного майбутнього. Це робить STEM-освіту надзвичайно актуальною для учнів та системи освіти загалом [1].

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання інтеграції STEM-технологій висвітлювали О. Барна, І. Гавриш, Н. Морзе, Л. Мельниченко, Н. Валько, О. Кузьменко та ін. Вони наголошували на важливості поєднання різних галузей знань для розвитку гармонійної особистості учня. Упровадження STEM в освітній процес досліджували А. Дрокіна, Н. Поліхун, І. Сліпухіна, Г. Шмигер та ін., акцентуючи увагу на практичному застосуванні отриманих знань.

Психолого-педагогічні аспекти розвитку креативного мислення через STEM-підхід досліджували Н. Вовчаста, О. Байрамова, Г. Чорна та інші вчені, які наголошували на важливості інтеграції різних дисциплін та використанні інноваційних методів навчання для стимулювання творчого потенціалу учнів. Зокрема, науковці пропонують впроваджувати проєктні методи, кооперативне навчання

та ігрові форми, що допомагають учням 1-4 класів знаходити нетривіальні рішення та підвищувати мотивацію до навчання.

Мета дослідження – визначити вплив STEM-освіти на розвиток креативного мислення здобувачів початкової освіти. Для досягнення мети було використано такі **методи**, як аналіз, синтез, систематизація, порівняння та узагальнення представленого матеріалу.

Сутність дослідження. Значення STEM-освіти полягає у формуванні інтегрованих знань і навичок, що дозволяють учням застосовувати отримані теоретичні знання у реальних життєвих ситуаціях. Інтерактивні уроки, які поєднують математику, природознавство та технології, включають проведення простих дослідів, що допомагають здобувачам освіти не лише зрозуміти принципи роботи наукових концепцій, але й стимулюють їхнє творчо-аналітичне мислення [2].

Коли учні самостійно формулюють гіпотези, експериментують та перевіряють свої ідеї, вони розвивають навички креативного вирішення проблем. Наприклад, молодші школярі можуть працювати над завданнями з розробки моделей простих механізмів, побудови геометричних фігур із конструктора або дослідження властивостей матеріалів. Такі задачі дозволяють їм самостійно конструювати рішення, знаходити оригінальні підходи та перевіряти їх на практиці. Подібні заняття включають створення макетів будівель, спостереження за фізичними явищами або аналіз екосистеми на шкільному подвір'ї. Вони сприяють формуванню когнітивної гнучкості, адже діти вчаться адаптувати свої стратегії до нових умов і результатів експериментів. Завдяки цьому учні здобувають здатність мислити нестандартно та ефективно пристосовуватися до змін, що є основою креативного мислення [3].

Важливим аспектом впливу STEM-освіти на розвиток креативності молодших школярів є створення багатофункціональних освітніх просторів, що надають доступ до сучасного обладнання для проведення експериментів та досліджень. Наприклад, шкільні лабораторії та спеціально облаштовані майданчики для природничих спостережень дозволяють здобувачам початкової освіти безпосередньо взаємодіяти з природою та наукою. Це не лише підвищує їхній інтерес до навчання, але й сприяє розвитку інноваційного підходу до вирішення реальних проблем [2].

Проведення різноманітних олімпіад, конкурсів та проектних виставок є одним із основних компонентів значення STEM-освіти у процесі розвитку креативного мислення молодших школярів. Ці заходи стимулюють творчий потенціал учнів, дозволяючи їм застосовувати свої знання на практиці. Наприклад, під час виставок молодші школярі можуть презентувати свої розробки, такі як моделі екологічно чистих транспортних засобів або систем очищення води. Через ці активності учні

формують математичні, екологічні та інформаційно-комунікаційні компетентності, розвиваючи здатність до креативної самоорганізації [4].

Таким чином, STEM-освіта є потужним інструментом для розвитку креативного мислення молодших школярів. Вона надає їм можливість відкривати нові горизонти, експериментувати з ідеями та створювати інноваційні рішення для вирішення проблем сучасності.

Основні висновки. Отже, STEM-освіта в початковій школі є не лише освітнім підходом, а й інвестицією в майбутнє України. Вона сприяє розвитку креативності, критичного мислення та здатності застосовувати знання в різних контекстах. Такий підхід забезпечує підготовку проактивних особистостей, здатних адаптуватися до сучасних викликів і робити внесок у розвиток інноваційної економіки країни. У результаті STEM-освіта створює фундамент для успішного навчання, професійної діяльності та самореалізації молодших школярів у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гецман І. В. Планета STEM. Посібник для вчителя : метод. посібник. Констянтинівка, 2023. URL : <https://docs.google.com/document/d/1Sa0eREPSLN5aNVI2elTT82sy7f2dAb/edit?usp=sharing&ouid=113099864401872399875&rtpof=true&sd=true> (дата звернення: 09.10.2024).
2. Методичні рекомендації щодо розвитку STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2024/2025 навчальному році : Лист ІМЗО № 21/08-1242 від 12.08.2024. URL : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/92801/ (дата звернення: 09.10.2024).
3. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) до 2027 року : Розпорядження КМУ України № 131-р від 13.01.2012. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/131-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.10.2024).
4. Технології STEM-освіти : навч.-метод. посіб. / уклад. : І. С. Найдюк. Умань : Візаві, 2023. 142 с.

Каріна ФОМІНА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Анжеліка ЛЕСИК,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Актуальність. Стратегічним завданням сучасної освіти України є формування в дітей і молоді відповідального ставлення до

власної статевої культури та здоров'я, усвідомлення ролі статевої ідентичності, здорового способу життя та сімейних цінностей.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема статевого виховання завжди була у полі зору вчених. Зазначену проблему досліджували педагоги минулого, а саме: О. Захаренко, А. Макаренко, В. Сухомлинський. Сучасні науковці І. Бех, О. Бялик, О. Голоцван, М. Дубовик, А. Корнят, І. Кулик, Н. Лещук, Я. Сивохоп, А. Собчук зазначають, що статеве виховання має стати невід'ємною частиною цілісного освітнього процесу, сприяти психологічному, духовному та соціальному розвитку особистості учнів. Проблеми статевого виховання здобувачів початкової освіти присвятили свої дослідження К. Десятник, С. Теслюк, Т. Юферева та ін.

Усі науковці одностайні в думці, що статеве виховання є важливою складовою морального виховання, пов'язаною з педагогічними та медичними аспектами. Воно сприяє формуванню цілісної особистості, усвідомленню соціальних, моральних, психологічних і фізіологічних особливостей, допомагаючи встановлювати гармонійні стосунки з іншими.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є визначення ефективних педагогічних умов статевого виховання здобувачів початкової освіти. Для досягнення цієї мети використано такі методи педагогічних досліджень, як аналіз і систематизація наукової літератури, розроблення педагогічних умов статевого виховання здобувачів початкової освіти.

Сутність дослідження. Сучасні умови вимагають від науковців та вчителів початкової школи розглядати проблему статевого виховання здобувачів початкової освіти крізь призму нових інтегративних процесів впливу на особистість, становлення культурологічного та педагогічного мислення.

Отже, *статеве виховання* – це складова загального процесу виховної роботи, що забезпечує правильний статевий розвиток здобувачів початкової освіти, оволодіння нормами взаємин із представниками протилежної статі, формування правильного ставлення до питань статі, підготовка дитини до майбутніх ролей у сім'ї та суспільстві відповідно до моральних норм і гігієнічних вимог.

Професійна культура вчителя початкової школи полягає у педагогічній майстерності не лише організовувати навчальну роботу у класі, а й здійснювати виховну діяльність, обирати різноманітні форми, методи та засоби позакласної роботи, впливати на особистість учнів молодшого шкільного віку, сприяючи їхній статевій вихованості.

У результаті вивчення філософської, педагогічної, психологічної літератури та практичної діяльності вчителів

початкової школи визначено педагогічні умови ефективного статевого виховання здобувачів початкової освіти, серед яких:

- створення розвивального освітнього середовища;
- запровадження факультативного курсу «Статеве виховання здобувачів початкової освіти».

Першою важливою педагогічною умовою ефективного статевого виховання здобувачів початкової освіти є створення сприятливого розвивального освітнього середовища в початковій школі. Воно має забезпечувати гармонійний розвиток дітей, сприяти їхньому вихованню, навчанню, а також фізичному та інтелектуальному зростанню. Важливими аспектами є активна взаємодія учнів та педагогів, комфортне навчальне середовище, використання відповідного обладнання й матеріалів для якісного засвоєння знань і формування моральних цінностей.

Як зазначають науковці Г. Товканець, Ю. Сідор, А. Цимбалару, розвивальне освітнє середовище початкової школи – це система навчально-методичних, соціокультурних, психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, естетичних та інформаційно-інноваційних умов, що сприяють навчанню, вихованню, соціалізації та гармонійному розвитку особистості дитини [4; 5].

Основними складовими освітнього середовища початкової школи є: зони навчально-пізнавальної діяльності, тематичні осередки, простір для ігрової та художньо-творчої діяльності, куточок живої природи, зона відпочинку, класна бібліотечка, облаштовані рекреаційні зони та шкільне подвір'я. Особливо важливими зонами для організації статевого виховання є варіативні тематичні осередки, простір для ігрової діяльності, класна бібліотечка.

Варіативні тематичні зони можуть включати тимчасові експозиції, конкурси малюнків, перегляди мультфільмів, створення альбомів на теми статевого виховання: «Моя майбутня сім'я», «Моя майбутня професія», «Моя мрія», «Світ тварин», «Історія національного українського вбрання – чоловічого та жіночого», «Давні професії українців» тощо.

Особлива увага приділяється класичним ігровим методам статевого виховання (в класному кабінеті, рекреації, на шкільному подвір'ї), зокрема іграм із правилами («Хто швидше – дівчата чи хлопчики?», «Черепаша та горобці», «Зима – літо», «Море та небо»), рольовим іграм «Лікарня», «Школа майбутнього», іграм-драматизаціям казок, мультфільмів і телепередач («Казка оживає», «Поезії світло» та ін.) [1]. У процесі гри в учнів розвивається самосвідомість, пам'ять та уява, формуються необхідні навички для ефективного спілкування як із дорослими, так і з однолітками обох статей. Розширення ігрового репертуару учнів початкової школи сприяє їхній соціалізації, адаптації в колективі та формуванню здорової статерольової поведінки.

Важливою другою педагогічною умовою ефективного статевого виховання здобувачів початкової освіти є впровадження факультативного курсу «Статеве виховання здобувачів початкової освіти» до навчальних планів початкової школи.

Основна мета курсу – надати учням базові знання про людину, власну особистість, особливості взаємодії з представниками протилежної статі, а також сформувати навички здорової статеворольової поведінки та культуру міжособистісного спілкування.

Перший тематичний блок «Людина і суспільство» складається з двох розділів: «Я і моя сім'я» та «Я і оточуючі». У ньому розглядаються питання родинних відносин, ролі матері, батька та інших членів сім'ї. Діти знайомляться з фізичними та психологічними особливостями хлопчиків і дівчаток, специфікою дружби між ними, а також навчаються розпізнавати небезпечні ситуації у відносинах.

Другий блок «Людина та її здоров'я» містить розділ «Як людина з'являється на світ», що охоплює теми «Як розвивається дитина до народження», «Народження дитини» та «Розвиток дитини».

На цьому етапі учні адаптуються до освітнього середовища школи, засвоюють моральні й духовні цінності, правила здорової статеворольової поведінки, а також розвивають комунікативні навички.

Третій блок передбачає розділи «Допоможи собі сам» (теми «Між нами, дівчатами», «Чоловіча розмова», «Як зберегти себе від біди», «Як не стати жертвою злочину») і «Все про стреси та конфлікти». На цьому етапі застосовувалися різноманітні методи, спрямовані на активізацію діяльності учнів та формування здорової статеворольової поведінки. Зокрема, організовувалися змагання між хлопчиками та дівчатками, використовувалися різні форми заохочення та коригування поведінки. Учні брали участь у проєктній діяльності, сюжетно-рольових іграх.

Результатом вивчення факультативного курсу стало розуміння учнями своїх кордонів, понять «статеворольова поведінка», особливостей чоловічої та жіночої статі, здатність відстоювати свою недоторканність і сформованість статевої культури.

Основні висновки. Отже, статеве виховання здобувачів початкової освіти є важливим напрямом сучасної педагогіки, що сприяє гармонійному розвитку особистості, формуванню відповідального ставлення до себе та інших, а також засвоєнню моральних і соціальних норм. У процесі дослідження визначено, що ефективними педагогічними умовами статевого виховання учнів є створення розвивального освітнього середовища у початковій школі та впровадження факультативного курсу з цієї тематики у навчальні плани, які активно сприяють становленню здорової статеворольової поведінки, формуванню морально-етичних

цінностей, розвитку комунікативних навичок і позитивних моделей взаємодії з представниками протилежної статі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боярова Л. М. Психолого-педагогічні ігри для молодших школярів. *Початкове навчання та виховання*. 2020. № 7–9. С. 65–70.
2. Десятник К., Теслюк С. Теоретичні основи статевого виховання дітей молодшого шкільного віку. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Р. І. Теорія виховання. 2017. 2 (351). С. 3–7.
3. Кулик І. В. Основи статевого виховання : методичні рекомендації. Івано-Франківськ : НАІР, 2020. 60 с.
4. Товканець Г. В., Сідор Ю. І. Освітнє середовище початкової школи у формуванні ціннісних орієнтацій молодших школярів. *Освіта і наука*. 2023. Вип. 2(35). С. 253–260.
5. Цимбалару А. Нова українська школа: освітній простір учня початкової школи. Київ : Освіта, 2020. 160 с.

Оксана ЧЕРКАСЬКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Лада ЧЕМОНИНА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ОСНОВНІ ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ МОРФЕМНО-СЛОВОТВІРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Актуальність. У чинному Державному стандарті початкової освіти визначено ключові компетентності, якими має оволодіти здобувач початкової освіти. Серед них чільне місце відведено спілкуванню державною і рідною (у разі відмінності) мовами, що визначається вміннями усно і письмово висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання, письмо, застосування мультимедійних засобів); здатністю реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ – у навчанні, на роботі, вдома, у вільний час; усвідомленням ролі ефективного спілкування [1].

Загальновідомо, що основним засобом поповнення лексичного складу української мови є словотворення. Саме тому виникає необхідність не тільки опрацювання матеріалу щодо морфемної будови слів, а й пропедевтичного ознайомлення учнів початкової школи із найпоширенішими морфологічними способами творення слів [2; 4].

Ступінь досліджуваності проблеми. Основним аспектам вивчення будови слова і словотвору на уроках української мови в закладі загальної середньої освіти свої дослідження присвятили М. Вашуленко, М. Плющ, Л. Чемоніна та ін. Для нас важливою є одностайна позиція названих вище вчених: усвідомлення дітьми морфемної будови лексем і основ словотвору сприяє збагаченню, уточненню та систематизації їхнього словника.

Мета дослідження – визначити етапи формування морфемно-словотвірної компетенції здобувачів початкової освіти.

З метою окреслення теоретичних засад зазначеної вище проблеми нами використано ряд **теоретичних методів дослідження, як-от:** аналіз, синтез, систематизація, узагальнення тощо.

Сутність дослідження. Аналіз чинних програм з української мови для початкової школи дозволяє нам констатувати, що система роботи над морфемним складом слова в першому концентрі закладу загальної середньої освіти покликана практично реалізувати основну мету вивчення української мови – розвивати мислення і мовлення учнів, сприяти усвідомленню ними словотвірної системи, виховувати любов до української мови і прищеплювати інтерес до пізнання її законів [1]. Підтвердженням цього є дібраний зміст підручників з теми «Будова слова», вивчення якої здійснюється системно та зумовлює, відповідно, логічну послідовність у процесі опрацювання навчального матеріалу та формування відповідних компетенцій.

Система опрацювання морфемної будови слова і словотвору в початковій школі передбачає три умовних етапи: пропедевтичний (підготовчий), основний, закріплення та поглиблення набутих знань [2]. Кожен з них вирізняється змістовим наповненням, завданнями стратегіями та дидактичним матеріалом.

Пропедевтичний етап стартує у процесі навчання грамоти в 1 класі. Фахівець у галузі початкової освіти під час ознайомлення здобувачів початкової освіти з лексемою вказує на те, що кожне слово має значущі частини, слова-«родичі» та може утворювати інші лексеми. Таке повідомлення не має вмещувати терміни та теоретичний матеріал. Нам імпонує позиція М. Вашуленка, К. Пономарьова та Л. Чемоніної, які зазначають, що саме правильно організоване опрацювання теоретичного матеріалу, достатня кількість доцільно дібраних вправ, системний підхід щодо здійснення словотвірної роботи на уроках читання й письма в 1 класі є запорукою усвідомлення дітьми істотних ознак кожної морфеми, успішного формування навичок установлювати зв'язки між морфемною будовою слова і його семантикою, засвоєння основних (морфологічних) способів творення лексем [2; 4].

Пропедевтична робота щодо ознайомлення учнів початкової школи з морфемною будовою слова та словотвором продовжується у другому класі. На цьому етапі молодші школярі набувають практичних умінь і навичок з названих розділів мовознавства під час опрацювання орфографічного, лексичного та морфологічного матеріалу.

Особливу увагу на першому етапі опрацювання морфемної будови слова і словотвору учитель має приділити практичним спостереженням дітей щодо ролі префіксів у творенні слів української мови та семантики цієї морфеми. Для нашого дослідження важливою є думка М. Вашуленка, який наголошує на доцільності використання прийому ілюстрації слів діями. Так, учитель пропонує комусь зі здобувачів початкової освіти вийти з навчального кабінету, потім зайти, підійти до своєї парти, відійти від неї на кілька кроків тощо [2]. Така пропедевтична робота уможливорює розуміння й осмислення дітьми не тільки характерних ознак префікса, а й його ролі.

За чинними програмами з української мови у третьому класі розпочинається основний етап вивчення морфемної будови слова та пропедевтичного ознайомлення зі способами творення слів. У цей період молодші школярі ознайомлюються з особливостями спільнокореневих (споріднених) слів, визначають роль і специфіку кожної морфеми, вчать використовувати спільнокореневі слова у власних мовленнєвих ситуаціях та зв'язних висловлюваннях.

Важливого значення на цьому етапі набувають практичні вміння змінювати слова за питаннями, розрізняти форми слова та спільнокореневі слова, що впливає на формування комунікативної компетентності та допомагає запобігти такого стилістичного недоліку як близьке уживання в тексті чи висловлюванні форм одного і того ж слова чи споріднених лексем.

Не можна не погодитись із М. Вашуленком, К. Пономарьовою, Л. Чемоніною та ін. у тому, що осмислити й усвідомити ознаки і функції суфіксальної та префіксальної морфем третьокласники зможуть краще, виконуючи вправи, що передбачають елементарний словотвірний аналіз та схематичні ілюстрації словотвірної «залежності» лексем [2; 3; 4].

Аналіз чинних програм і підручників з української мови дозволяє нам констатувати: закріплення та поглиблення набутих знань щодо морфемної будови слова та способів словотворення (на дотеоретичному рівні) відбувається у четвертому класі. Здобувачі початкової освіти під час більш детального ознайомлення із самостійними частинами мови – іменником, прикметником, дієсловом, займенником, числівником і прислівником – не тільки визначають морфемний склад названих морфологічних одиниць, а й

визначають, від якого слова і за допомогою чого утворилося нове, встановлюють логіко-семантичні зв'язки між словами одного гнізда.

Висновки: Отже, формування в учнів початкової школи морфемно-словотвірної компетенції відбувається у три етапи (пропедевтичний (підготовчий), основний, закріплення та поглиблення набутих знань), що забезпечує поступове розвиток необхідних предметних компетенцій і компетентностей та забезпечує спадкоємність у їх виробленні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт початкової освіти. URL : <http://nus.org.ua/news/uryadopublikuvav-novyj-derzhstandart-pochatkovoyi-osvity-dokument/> (дата звернення: 07.03.2025).
2. Методика навчання української мови в початковій школі : навч. посіб. / [кол. авторів за наук. ред. М. С. Вашуленка]. Київ : Літера, 2011. 364 с.
3. Пономарьова К. І. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови. Київ, 2019. 131 с.
4. Чемоніна Л. В. Особливості формування морфемно-словотвірних компетенцій здобувачів початкової освіти (на прикладі ігрових технологій і технологій розвитку критичного мислення). *Молодь і ринок*. 2022. № 6/204. С. 77–82.

Андрій ЧУБІН,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Надія ЩЕРБАКОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСИВНИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР ЇХ УСПІШНОГО НАВЧАННЯ

Актуальність. У Концепції Нової української школи, Законі України «Про освіту», Державному стандарті початкової освіти та інших нормативних та правових документах, що регулюють систему початкової освіти, наголошується, що організація освітнього процесу для молодших школярів має забезпечити їх здатність до якісного та ефективного навчання, що сприятиме повноцінному розвитку їх особистостей. У межах цього підходу до побудови освітнього процесу розвиток молодших школярів характеризується проявом у них низки психічних новоутворень, що визначають їх самостійність та ініціативність у процесі навчально-пізнавальної діяльності. Серед новоутворень учнів початкової школи є рефлексивні вміння, які зумовлюють успішність пізнання та навчання школярів упродовж усього періоду їх перебування в закладах освіти та подальшої самостійної життєдіяльності.

Ступінь досліджуваності проблеми. Відповідно до наукових розвідок (Н. Артюнова, П. Дячук, В. Желанова О. Пометун та ін.) навчальна рефлексія формується саме в молодшому шкільному віці і це дозволяє учням не лише відстежувати процес та результат власної діяльності, але й корегувати шляхи та способи вирішення завдань надалі, а також змінювати власну мотивацію до пізнання. Сформовані в молодших школярів рефлексивні вміння забезпечують підвищення ефективності освітнього процесу і є умовою налагодження взаємодії між педагогом та учнями, а також учнів між собою. Рефлексивні вміння допомагають школярам абстрагуватись і здійснювати глибокий самоаналіз, а також дозволяють усвідомлювати цінність думок і дій інших учасників соціуму в порівнянні з власним досвідом. Під час здійснення рефлексивної діяльності учні – суб'єкти навчання – здатні управляти власною активністю відповідно до прийнятих цінностей суспільства.

Мета дослідження. Виявити та обґрунтувати педагогічні умови формування рефлексивних умінь молодших школярів.

Сутність дослідження. Дослідження щодо формування рефлексії як основного способу регуляції свідомості молодших школярів спрямовані в основному на становлення їх як суб'єктів навчально-пізнавальної діяльності.

На початку навчання дії молодших школярів щодо вирішення поставлених перед ними завдань та виконання мисленнєвих операцій щодо оцінки отриманого результату, як зазначають дослідники цієї проблеми (Н. Бібік, О. Савченко та ін.), є досить неорганізованими і неусвідомленими. Проте з часом вони починають набувати особистісного значення для дітей. І саме це свідчить про поступовий перехід до усвідомлення себе й виявлення суб'єктної позиції в учінні.

Важливим у розвитку рефлексії молодших школярів є здатність учнів порівнювати результати власної діяльності з діяльністю однокласників та оцінкою вчителя. Саме реальні життєві ситуації створюють умови, коли дитині необхідно здійснювати процес особистісної рефлексії. Тобто, науковці вказують на те, що формування рефлексії в молодшому шкільному віці здійснюється під впливом дорослих. Саме тому розвиток рефлексивних дій молодших школярів залежить від того, чи створюються умови для аналізу їх власних дій, вчинків, планів. Під час цілеспрямованого формування рефлексивних умінь учні молодшого шкільного віку починають усвідомлено оцінювати свої можливості і здібності, а також вчать давати розгорнуті пояснення здійснюваній ними діяльності. Отже, рефлексія як особистісне та когнітивне новоутворення, яке активно розвивається в молодшому шкільному віці, дозволяє дітям завдяки обґрунтуванню своїх думок, висловлювань, дій, учинків, реалістично й адекватно сприймати навколишню дійсність й оточуючих.

У даному контексті важливо враховувати й те, що період початкового навчання є сенситивним для формування основ навчальної діяльності молодших школярів. На думку О. Савченко, це період, коли формується вміння вчитись, яке є ключовим для учнів початкової школи. У наукових розвідках наголошується також на взаємозв'язку понять «рефлексія» та «вміння вчитись» і доводиться, що вони пов'язані поняттям «суб'єкт». При цьому суб'єктом є людина, яка вміє навчати сама себе. Вона визначає межі свого знання і здатна самостійно їх розширювати. Рефлексія є основою уміння вчитись, діяти усвідомлено, розуміти виконувані дії. Коли в суб'єкта навчально-пізнавальної діяльності рефлексія відсутня, то це значить, що він повністю залежить від зовнішніх факторів та впливів. Тоді як рефлексивна діяльність дозволяє будь-які дії виконувати усвідомлено й чітко розуміти їх мотив та цінність [2].

Так, аналізуючи структурні компоненти навчальної діяльності В. Желанова, наголошує на рефлексивній природі кожного з них. Водночас учена доводить, вміння вчитися є наскрізним, яке певним чином об'єднує всі інші компоненти. Відповідно здатність до рефлексії є суттєвою складовою вміння вчитися. Її поява є важливою подією в психічному розвитку молодших школярів і визначає подальшу успішність [1].

На основі аналізу та синтезу досліджень науковців щодо проблеми формування рефлексивних умінь учнів, можна зазначити, що рефлексивні вміння молодших школярів характеризуються як загальнонавчальні вміння. Вони формуються на основі різних навчальних предметів. Компонентами рефлексивних умінь є: мотиваційний, змістовий та процесуальний. Поєднання дій цих компонентів дозволяє учням аналізувати зміст, процес і результат виконуваної діяльності; застосовувати різні способи самоконтролю, самокорекції та самооцінки; прогнозувати результат; оцінювати власну діяльність. Важливим є й те, що формування рефлексивних умінь забезпечує можливість школярам використовувати різні способи виправлення помилок.

Для того, щоб учні оволодівали рефлексивними вміннями необхідно здійснювати відповідне управління індивідуальною і колективною роботою школярів, в освітньому процесі створювати й використовувати систему спеціальних завдань, залучати учнів до спільного обговорення самостійно виконаних завдань. Це вимагає цілеспрямованого вправдження в освітній процес відповідної методики, яка має включати методи, прийоми, організаційно-педагогічні умови, що забезпечуватимуть створення атмосфери співробітництва, спонукання до розгорнутого словесного пояснення всіх виконуваних учнями розумових операцій, а також оптимальне чергування різних

форм роботи. Організація такої діяльності має здійснюватись поетапно відповідно до логіки формування рефлексивних умінь як компонента навчально-пізнавальної діяльності.

Отже, формування рефлексивних умінь у молодших школярів є ключовим чинником їхнього успішного навчання та загального розвитку. Оскільки рефлексивні вміння забезпечують підвищення якості навчання та забезпечують активне формування особистісної позиції учнів, їх здатності самостійно навчатися. Упровадження ефективних педагогічних умов сприятиме створенню оптимального освітнього середовища для розвитку рефлексивного мислення, що в свою чергу забезпечить якісний освітній процес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Желанова В. В. Рефлексивні аспекти вміння вчитися як ключової здатності молодшого школяра. *Зб. матеріалів других міжнародних педагогічних читань пам'яті О. Я. Савченко (3 листопада 2022 року)*. Київ, 2022. С. 31–41.
2. Савченко О. Я. Рефлексивний компонент уроку. *Учитель початкової школи*. 2015. № 4. С. 2–6.
3. Фідкевич О., Бакуліна Н. Нова українська школа: теорія і практика формувального оцінювання у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти : навч-метод. посіб. Київ : Генеза, 2019.

Ольга ШВЕД,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Тетяна МУХІНА,**

старша викладачка (БДПУ)

ПОТЕНЦІАЛ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» ДЛЯ ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Актуальність. У сучасних умовах динамічного інформаційного суспільства особливого значення набувають м'які навички (soft skills), що забезпечують успішну соціалізацію та особистісну реалізацію здобувачів початкової освіти. Інтегрований курс «Я досліджую світ» постає інноваційним педагогічним інструментом розвитку компетентностей, здатних забезпечити всебічний розвиток особистості молодшого школяра в контексті реформування системи освіти.

Ступінь досліджуваності проблеми представлений науковими дослідженнями вчених, які присвятили свої праці різним аспектам реформуванню початкової освіти та формуванню soft skills. Зокрема, Н. Бібік, І. Ісаєв, І. Зимня, Н. Кузьміна, К. Коваль,

А. Маркова, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, І. Тимофєєва та ін., які наголошують на необхідності впровадження інноваційних підходів до формування soft skills у початковій школі.

Мета дослідження – розкрити потенціал інтегрованого курсу «Я досліджую світ» як інноваційного педагогічного інструменту у процесі формування soft skills у здобувачів початкової освіти та обґрунтувати його ефективність.

Сутність дослідження. Інтегрований курс «Я досліджую світ» має значний потенціал для формування soft skills у молодших школярів, оскільки створює унікальне освітнє середовище, що сприяє всебічному розвитку особистості. Цей навчальний предмет виходить за межі традиційного підходу до вивчення окремих дисциплін і пропонує холистичну модель пізнання навколишнього світу [2; 3].

Зміст курсу спрямований на розвиток комунікативних навичок через активне спілкування, групову роботу та командні проекти. Здобувачі початкової освіти мають можливість навчитися висловлювати власні думки, аргументувати позицію, слухати інших та будувати конструктивний діалог. Така діяльність безпосередньо впливає на формування соціальних компетентностей, емоційного інтелекту та вміння працювати в команді [2; 3].

Важливою перевагою курсу «Я досліджую світ» є розвиток критичного мислення та креативності. Через дослідницькі завдання, проблемні ситуації та творчі проекти молодші школярі вчаться аналізувати інформацію, генерувати нестандартні ідеї, приймати рішення та знаходити оригінальні розв'язання. Це сприяє формуванню адаптивності, гнучкості мислення та здатності до інновацій [1].

У процесі вивчення навчального предмету «Я досліджую світ» значна увага приділяється розвитку емоційного інтелекту. Учні навчаються розпізнавати та керувати власними емоціями, розуміти почуття інших, виявляти емпатію. Виконання групових завдань, рольові ігри та моделювання соціальних ситуацій допомагають здобувачам початкової освіти набувати навичок саморегуляції, стресостійкості та конструктивної взаємодії [1].

Практико-орієнтована спрямованість інтегрованого курсу «Я досліджую світ» забезпечує розвиток адаптаційних навичок. Діти опановують вміння застосовувати здобуті знання в реальних життєвих ситуаціях, вчаться швидко реагувати на зміни та знаходити нестандартні рішення. Також особливістю навчального предмета є створення середовища для розвитку лідерських якостей та особистої ініціативи. Через самостійне планування досліджень, презентацій результатів та групову роботу молодші школярі вчаться брати на себе відповідальність, проявляти активність та розвивати впевненість у собі [2; 3].

Міждисциплінарний характер інтегрованого курсу «Я досліджую світ» дозволяє формувати навички тайм-менеджменту та організації власної діяльності. Здобувачі початкової освіти вчатья структурувати інформацію, планувати послідовність дій, розподіляти час та ресурси, що є важливими компонентами особистісної ефективності. Важливим аспектом є формування навичок самонавчання та саморозвитку. Курс заохочує учнів до постійного пізнання, створює простір для саморефлексії, допомагає усвідомлювати власні сильні сторони та зони для розвитку [1].

Варто зазначити, що для ефективної реалізації потенціалу інтегрованого курсу «Я досліджую світ», вчителю важливо створювати атмосферу підтримки, довіри та взаємоповаги, використовувати інтерактивні методи навчання, заохочувати дитячу ініціативу та забезпечувати партнерську взаємодію між учасниками освітнього процесу.

Висновки. Отже, інтегрований курс «Я досліджую світ» має значний потенціал для формування soft skills у здобувачів початкової освіти, що є основою для їхньої успішної соціалізації та особистісної реалізації. Завдяки поєднанню комунікативної, дослідницької та проектної діяльності курс сприяє розвитку ключових м'яких навичок, таких як комунікативні компетентності, критичне мислення, креативність, емоційний інтелект, адаптивність, лідерські якості та здатність до самонавчання.

Міждисциплінарний характер інтегрованого курсу забезпечує цілісний підхід до формування особистості молодшого школяра, дозволяючи поєднувати знання з різних галузей та застосовувати їх у реальних життєвих ситуаціях. Практико-орієнтована спрямованість предмета сприяє формуванню стресостійкості, організаційних здібностей, навичок тайм-менеджменту та саморозвитку, що є важливими у сучасному динамічному суспільстві. Таким чином, інтегрований курс «Я досліджую світ» є потужним інструментом для гармонійного розвитку особистості здобувача початкової освіти та підготовки його до викликів майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воронцова Т., Пономаренко В., Хомич О., Гарбузюк І., Андрук Н. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу: навч.-метод. посіб. Київ : «Алатон», 2019. 128 с.
2. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 1-2 клас. URL : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Savchenko.pdf> (дата звернення: 08.12.2024).
3. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. 3-4 клас. URL : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf> (дата звернення: 08.12.2024).

Ольга ШЕРЕМЕТ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ПОПОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО ТА СИСТЕМНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗАСОБОМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Сучасний розвиток технологій, зокрема штучного інтелекту (ШІ), значно змінює способи отримання, обробки та аналізу інформації. У зв'язку з цим виникає потреба у формуванні в молодших школярів критичного та системного мислення, що дозволить їм не лише опановувати нові знання, а й аналізувати, порівнювати та застосовувати їх на практиці.

Українська мова як навчальний предмет відіграє ключову роль у когнітивному розвитку здобувачів, адже саме через мову здійснюється засвоєння інформації, розвиток логіки, комунікативних навичок та вміння аргументовано висловлювати власні думки. Використання технологій штучного інтелекту в освітньому процесі може стати ефективним засобом для розвитку цих навичок.

Формування критичного та системного мислення в молодшому шкільному віці має особливе значення, оскільки цей період є сенситивним для розвитку аналітичних здібностей, умінь розпізнавати маніпуляції, робити висновки на основі фактів, а також створювати логічні зв'язки між елементами інформації. Застосування технологій штучного інтелекту (зокрема інтерактивних платформ, чат-ботів, адаптивних навчальних програм) сприяє урізноманітненню освітнього процесу, підвищенню мотивації здобувачів і вдосконаленню методичних підходів викладання [1].

Дослідження проблеми формування критичного та системного використання штучного інтелекту (ШІ) в освіті є новою темою, яка активно вивчається останнім часом. Так, Б. Барбер, Т. Дейвенпорт, К. Хемпель аналізували вплив штучного інтелекту на освітній процес, Дж. Андерсон, Дж. Брунінг розглядали можливості адаптивного навчання із використанням ШІ. В Україні питання цифрових технологій в освіті, зокрема інтеграцію ШІ в освітній процес, вивчають В. Биков, Ю. Триус, Н. Морзе.

Однак проблема формування критичного та системного мислення молодших школярів засобами штучного інтелекту на уроках української мови ще недостатньо досліджена. Переважна частина

наукових робіт зосереджується на загальних питаннях критичного мислення або впровадженні цифрових технологій, але немає систематизованих досліджень щодо поєднання цих аспектів саме в контексті викладання української мови у початковій школі. Отже, дослідження цієї проблеми є актуальним і перспективним, оскільки воно доповнює науковий дискурс новими підходами до розвитку когнітивних здібностей учнів у сучасному освітньому просторі.

Сучасне інформаційне середовище висуває високі вимоги до освітнього процесу, зокрема до розвитку когнітивних навичок у молодших школярів. Критичне та системне мислення є базовими компетентностями, що допомагають аналізувати інформацію, робити логічні висновки, оцінювати достовірність даних і використовувати знання в практичних ситуаціях. В умовах цифровізації освіти штучний інтелект (ШІ) відкриває нові можливості для формування цих навичок у здобувачів під час навчання української мови. У них поступово формується здатність критично осмислювати інформацію, адже учні починають звертати увагу на відповідність почутого чи прочитаного їхнім власним уявленням про світ.

Розвиток мислення молодших школярів потребує використання інтерактивних та наочних методів навчання, оскільки інформація краще засвоюється через візуальні образи, практичні завдання та гру. Саме тому важливо інтегрувати в освітній процес елементи інтерактивного навчання, такі як робота з електронними підручниками, мультимедійними презентаціями, онлайн-завданнями та освітніми додатками. Візуалізація складних понять через інфографіку, схеми та діаграми допомагає дітям встановлювати зв'язки між елементами інформації, що сприяє розвитку системного мислення [3].

Важливим аспектом є створення ситуацій проблемного навчання, які стимулюють молодших школярів до активного пошуку рішень, формулювання запитань та аргументованих відповідей. Запропоновані навчальні ситуації повинні містити елементи когнітивного конфлікту, коли треба критично оцінювати інформацію та формувати власну точку зору. Наприклад, аналіз суперечливих текстів, порівняння різних точок зору або виконання завдань на пошук логічних помилок сприяють розвитку критичного мислення здобувачів [5].

Штучний інтелект може ефективно доповнювати традиційні методи навчання, створюючи умови для персоналізованого розвитку мислення школярів. Інтерактивні платформи, адаптивні тести та освітні чат-боти допомагають працювати з інформацією в індивідуальному темпі, формуючи здатність до аналізу та самостійного прийняття рішень. Завдяки цьому здобувачі не лише засвоюють мовні норми та правила, а й набувають умінь оцінювати отриману інформацію та застосовувати її в практичній діяльності [2].

Українська мова як навчальний предмет сприяє розвитку когнітивних навичок, оскільки передбачає роботу з текстами, мовленнєвою діяльністю та аналізом структури слів і речень. Завдяки цьому учні мають змогу розвивати критичне та системне мислення під час виконання спеціально підібраних завдань. Це допомагає навчитися аналізувати тексти, розпізнавати маніпулятивні техніки та оцінювати достовірність інформації. Формування аргументованих висловлювань сприяє розвитку в молодших школярів умінь логічно вибудовувати думку, підкріплювати її доказами та переконливо висловлювати. Порівняння різних точок зору в текстах розвиває здатність до критичного осмислення інформації та усвідомлення багатогранності проблем.

Системне мислення формується в молодших школярів у процесі виконання завдань на встановлення логічних зв'язків між мовними явищами. Побудова схем, таблиць і діаграм дозволяє узагальнювати знання та структурувати інформацію про мову. Виконання морфемного та синтаксичного аналізу допомагає краще зрозуміти будову мовної системи та виявити закономірності в її функціонуванні [4].

ШІ може бути ефективним інструментом розвитку мислення здобувачів завдяки своїй здатності містити великі обсяги даних, генерувати завдання, надавати миттєвий зворотний зв'язок і адаптувати освітній процес до рівня кожного учня. З метою формування критичного та системного мислення в молодших школярів на уроках української мови доречним буде використовувати такі форми штучного інтелекту:

1) адаптивні навчальні платформи (Grammarly, ChatGPT, Google Bard), які не лише допомагають учням аналізувати мовні помилки, а й розвивають навички редагування та критичного оцінювання власних текстів. Вони пропонують пояснення помилок і недоліків, що сприяє глибшому розумінню мовних норм та правил;

2) інтерактивні чат-боти, що створюють реалістичні ситуації спілкування, які дозволяють учням практикувати мовлення та покращувати комунікативні навички. Взаємодія з такими технологіями сприяє розвитку логічного мислення, оскільки під час формування запитань і відповідей здобувачі навчаються аналізувати контекст, вибудовувати аргументацію та структурувати свої думки;

3) гейміфіковані освітні застосунки, такі як Quillionz, Classcraft, інтегрують елементи гри в освітній процес, що робить його більш захопливим та мотивуючим для учнів. Використовуючи інтерактивні завдання, ці платформи стимулюють аналіз текстів, розвиток уважності та пошук логічних зв'язків у мовному матеріалі;

4) автоматизовані системи перевірки текстів, які допомагають учням розвивати навички самоконтролю та рефлексії, аналізуючи власні письмові роботи без сторонньої допомоги. Завдяки таким інструментам молодші школярі вчаться критично оцінювати свої тексти, вдосконалювати формулювання думок та свідомо працювати над покращенням мовленнєвої грамотності.

Висновки. Таким чином, упровадження штучного інтелекту під час навчання української мови в початковій школі є важливим етапом її модернізації, що відкриває нові можливості для розвитку критичного та системного мислення здобувачів. Завдяки використанню адаптивних технологій молодші школярі можуть отримувати персональні завдання, що відповідають їхньому рівню знань та потребам, що значно підвищує ефективність навчання. ШІ дозволяє не лише автоматизувати процес перевірки завдань, а й пропонувати інтерактивні методи для розвитку в здобувачів навичок аналізу, аргументації та формулювання логічних висновків, когнітивних здібностей, зокрема критичного осмислення інформації, аналізу текстів, побудови логічних ланцюжків та формування власної точки зору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гриневич Л., Ліннік О., Старахіна І. Формування наскрізних умінь у молодших школярів в умовах реформи «Нова українська школа». *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2022. № 2 (85). С. 28–34.
2. Петухова Л. Є., Поспєлова О. О. Штучний інтелект як важливий концепт сучасної освіти. URL : <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4632> (дата звернення: 28.02.2025).
3. Тітова Л. О. Штучний інтелект як інструмент для оптимізації педагогічної діяльності. URL : https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/17385/1/%D0%A2%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%A8%D0%86%20%D0%B2%20%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D1%96%D0%B9%20%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96.pdf (дата звернення: 28.02.2025).
4. Федоренко В. В., Собченко Т. М. Штучний інтелект як засіб активізації пізнавальної діяльності здобувачів у мовно-літературній освітній галузі НУШ. *Матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. «Наука та освіта в дослідженнях молодих учених (16 травня 2024 р., Харків)»*. Харків, 2024. С. 41–43. URL : <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/beb71655-30f6-476d-bd8a-7a488cb11fd4/content> (дата звернення: 28.02.2025).
5. Шквир О. Критичне мислення молодших школярів: сутність і особливості. *Молодь і ринок*. 2019. № 4. С. 27–32.

ПРИКЛАДНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ЛОГОПЕДІЯ

Ганна АЛАДІНА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Оксана СТРІЛЬЧУК,**
к.психол.н., старша викладачка (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ПІДТРИМКИ РОДИН, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

Актуальність. Сучасні умови розвитку суспільства вимагають підвищеної уваги до соціально-психологічної підтримки родин, які виховують дітей з інвалідністю. Дані сім'ї стикаються з численними викликами – емоційними, соціальними та економічними, що потребує розробки ефективних психологічних стратегій допомоги. Важливо не лише усунути бар'єри в доступі до ресурсів, а й сприяти соціальній інтеграції сімей, підвищенню їхнього рівня життя та психологічного благополуччя [1 ; 2].

У сучасному світі проблема підтримки родин, які виховують дітей з інвалідністю, стає дедалі актуальнішою. Соціальні служби та неурядові організації відзначають, що ці сім'ї стикаються з багатьма викликами, зокрема з психологічними труднощами, браком фінансових ресурсів і соціальною ізоляцією [3 ; 4]. В Україні, де процес соціально-економічних реформ ще не завершено, ситуація ускладнюється нестачею спеціалізованих програм допомоги та підтримки [2 ; 200].

Ступінь досліджуваності проблеми. Психологічна підтримка родин, які виховують дітей з інвалідністю, охоплює комплекс заходів, спрямованих на зміцнення психологічного здоров'я батьків та дітей, формування адаптивних механізмів, розвиток стресостійкості та позитивного світосприйняття. Успішна підтримка сприяє зниженню рівня стресу, запобіганню емоційному вигоранню батьків та створенню сприятливого середовища для розвитку дитини [3 ; 5].

Дослідження питання підтримки родин, які виховують дітей з інвалідністю, зосереджуються на таких аспектах, як емоційна підтримка, психологічні консультації, розвиток адаптивних навичок та зміцнення соціальних зв'язків [1 ; 2]. Однак у різних країнах існують свої підходи до вирішення цієї проблеми, що робить порівняльний аналіз особливо важливим для розробки оптимальних стратегій в Україні.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження було визначити особливості психологічної підтримки родин, які виховують дітей з інвалідністю в Україні та за кордоном, дослідити чинники, що впливають на ефективність такої підтримки, та розробити рекомендації для покращення психоемоційного благополуччя цих родин. Методами дослідження виступили загальнонаукові методи пізнання: теоретичний аналіз і синтез, класифікація, систематизація та узагальнення [2 ; 4].

Сутність дослідження. Дослідження показали, що ефективні стратегії підтримки родин, які виховують дітей з інвалідністю, включають когнітивно-поведінкові методи, групову та сімейну терапію, навчальні програми, підтримуючі соціальні мережі, психоедукацію та арт-терапію [3 ; 5]. У міжнародному досвіді накопичено значний масив знань про психологічні механізми підтримки таких сімей, що створює перспективи для адаптації ефективних практик в Україні.

Фізична, емоційна та фінансова підтримка є важливими складовими успішної стратегії. Наприклад, у США та Канаді використовуються програми сімейного консультування та психоедукації, які спрямовані на підвищення стресостійкості батьків та розвиток навичок ефективної взаємодії з дітьми [4 ; 5]. В Україні акцент робиться на створенні підтримуючих соціальних мереж та розвитку програм психосоціальної реабілітації [2 ; 4].

Основними методами надання психологічної підтримки є:

- **Когнітивно-поведінкові методи:** спрямовані на зміну негативних установок та розвиток позитивного мислення.
- **Групову та сімейну терапію:** надання емоційної підтримки та зміцнення взаємин у родині.
- **Навчальні програми:** інформування батьків про особливості розвитку дитини та навички ефективної взаємодії.
- **Підтримуючі соціальні мережі:** створення спільнот батьків, обмін досвідом та ресурсами.
- **Психоедукація:** розвиток емоційного інтелекту та механізмів адаптації у батьків.
- **Арт-терапія:** зниження рівня емоційного напруження через творчі заняття.

Порівняння досвіду різних країн показало, що успішні програми підтримки родин, які виховують дітей з інвалідністю, повинні включати мультидисциплінарний підхід. Це означає, що не тільки психологи, але й соціальні працівники, педагоги, медики та інші фахівці повинні працювати разом для надання комплексної підтримки таким родинам [4 ; 5].

Іншою важливою складовою є інтеграція таких програм у шкільну систему, де вони можуть бути реалізовані як частина

освітнього процесу. Це забезпечує постійну підтримку дітей з інвалідністю та їхніх родин у звичному для них середовищі, що сприяє кращій адаптації та соціалізації [3 ; 4].

Психологічна підтримка також включає індивідуальні консультації та групову терапію для батьків, що дозволяє їм ділитися досвідом, обговорювати труднощі та знаходити спільні рішення. Такі підходи виявилися ефективними в багатьох країнах, де вже впроваджено успішні програми підтримки родин, які виховують дітей з інвалідністю [2 ; 5].

Дослідження також показали, що важливим фактором є розвиток навичок саморегуляції та управління стресом у батьків. Це включає навчання методам релаксації, медитації, фізичним вправам та іншим технікам, які допомагають знижувати рівень стресу та покращувати емоційний стан. В Україні такі програми лише починають впроваджуватися, проте вже є позитивні результати їх застосування.

Соціальна підтримка також має велике значення для родин, які виховують дітей з інвалідністю. Це включає створення спільнот, де батьки можуть обмінюватися досвідом, отримувати емоційну підтримку та знаходити нових друзів. У багатьох країнах існують спеціалізовані центри підтримки, де родини можуть отримати необхідну допомогу та консультації з різних питань [3 ; 5].

Основні висновки. Дослідження психологічних стратегій підтримки родин, які виховують дітей з інвалідністю, є надзвичайно важливим як для академічної науки, так і для практичної діяльності. Аналіз зарубіжного досвіду та його адаптація до українських реалій сприятиме покращенню якості життя таких сімей і забезпечить ефективну інтеграцію дітей з інвалідністю у суспільство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вахоцька І., Деркач Н. Соціально-психологічні якості батьків дітей з інвалідністю, як умова їх адаптації. *Психологічний журнал України*. 2020. № 4. С. 18–23.
2. Прокоф'єва О., Закладна Н., Закладний І. Формування стресостійкості матерів дітей із розладами аутистичного спектра як необхідна умова успішної адаптації до викликів особливого батьківства. *Габітус*. 2024. Вип. 67. С. 199–203.
3. Hastings R., Taunt H. Positive perceptions in families of children with developmental disabilities. *American Journal on Mental Retardation*. 2002. Vol. 107, No. 2. P. 116–127.
4. Norlin B., Broberg M. Parents of children with and without intellectual disability: couple relationship and individual well-being. *Journal of Intellectual Disability Research*. 2013. Vol. 57, No. 6. P. 552–566.
5. Woodman A., Hauser-Cram P. The role of coping strategies in predicting change in parenting efficacy and depressive symptoms among mothers of adolescents with developmental disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*. 2013. Vol. 57, No. 6. P. 513–530.

Дар'я АЛІСТРАТОВА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталя АНАСТАСОВА,**

старша викладачка (БДПУ)

РОЗВИТОК АРТИКУЛЯЦІЙНОЇ МОТОРИКИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОЛІМОРФНОЮ ДИСЛАЛІЄЮ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність. Проблема розвитку мовлення дошкільників на сучасному етапі набуває особливого значення. Актуальність цієї проблеми обумовлена високою кількістю дітей з порушеннями мовлення, а саме, найпоширенішим в сьогоденному житті, порушенням мовлення – дислалією. Дислалією називають порушенням мовлення, при якому дитина спотворює окремі склади, звуки, та частково цілі слова, відбувається заміна одних звуків іншими звуками і складами або взагалі діти їх гублять, не вимовляють їх, або вимовляють нечітко, невиразно, тощо. Частіше до таких спотворень піддаються лише деякі звуки, переважно однієї артикуляційної бази, – у наявності часткова дислалія, коли ці порушення охоплюють більшість звуків, – ми маємо повну дислалію [7].

Саме однією з найпоширеніших мовленнєвих порушень серед дітей дошкільного віку є поліморфна дислалія. Вона характеризується порушенням вимови кількох груп звуків, що може суттєво вплинути на загальний розвиток мовлення дитини, її спілкування та успішність у навчанні. Корекція таких порушень вимагає системної роботи, спрямованої на розвиток артикуляційної моторики, яка забезпечує правильну вимову звуків.

Важливим для корекційної роботи є використання ігрових методів, оскільки у дошкільному віці гра є провідним видом діяльності дітей дошкільного віку, сферою прояву особистої ініціативи й активності, оскільки вона відповідає психічним і фізичним можливостям дитини та зумовляє найважливіші зміни в її психічних процесах [1].

Використання ігрових технологій дозволяє зробити процес корекції більш ефективним, мотивуючи дітей до активної участі в заняттях і сприяючи швидкому досягненню позитивних результатів.

Ступінь досліджуваності проблеми. Слід зазначити значну кількість наукових праць, таких вчених Л. Волкова, Ю. Волошина, Г. Грибань, Б. Гриншпун, В. Кондратенко, С. Миронова, Ю. Пінчук, О. Ревуцька, Ю. Рібцун, М. Савченко, Є. Соботович, Л. Тищенко, М. Фомічова, М. Шеремет та ін. присвячених логопедичній роботі з дітьми з дислалією, питання ефективного використання ігрових методів

для розвитку артикуляційної моторики залишаються недостатньо вивченим. Вивчення впливу гри на корекцію мовленнєвих порушень є результатом для підвищення ефективності логопедичної роботи.

Мета дослідження – визначити ефективність ігрових методів у розвитку артикуляційної моторики дітей дошкільного віку з поліморфною дислалією. **Методи дослідження.** Для досягнення поставленої мети й розв'язання завдань використано комплекс методів: системний аналіз педагогічної і спеціальної літератури щодо - особливостей розвитку артикуляційної моторики та корекційної роботи з дітьми з поліморфною дислалією; систематизація різних поглядів науковців на проблему, що досліджується; узагальнення результатів проведеного наукового теоретичного дослідження, виділення загальних тенденцій та закономірностей.

Сутність дослідження. Дошкільний вік є початковим етапом формування особистості та характеризується розвитком потреби дитини в спілкуванні. Мовлення дітей цього вікового періоду досягає високого рівня розвитку: діти можуть уже правильно вимовляти всі звуки рідної мови, завершується процес фонематичного сприймання, провідним типом спілкування виступає спілкування з однолітками, діти оволодівають навичками зв'язного мовлення, розвиток усвідомлення звукової сторони рідної мови є центральним новоутворенням психічного розвитку дитини дошкільного віку.

Посідаючи важливе місце у життєдіяльності дитини, мовлення виступає інструментом спілкування, пізнання, регуляції її поведінки, засобом розвитку й виховання [3].

Мовленнєвий розвиток дитини дошкільного віку – це процес набуття оптимального щодо віку кола лінгвістичних уявлень, граматичних умінь і навичок, розвиненість мовлення, сформованість мовленнєвої активності, самостійність у наслідуванні мови та оволодінні лінгвістичною інформацією, уміння використовувати різноманітні засоби спілкування [5].

Період мовленнєвого розвитку дітей від 1 до 6 років вважають сензитивним, тобто особливо чутливим як до сприймання мовлення людей, що оточують їх, так і до впливу різних чинників зовнішнього і внутрішнього середовища. Саме в цей період діти можуть особливо продуктивно оволодівати усним мовленням за умови доброго здоров'я дитини і сприятливого мовленнєвого оточення.

Як ми вже зазначали, що поліморфна дислалія є одним з найпоширеніших мовленнєвих порушень серед дітей дошкільного віку. Вона характеризується порушенням вимови кількох звуків, що може суттєво вплинути на загальний розвиток мовлення дитини, її спілкування та успішність у навчанні.

На основі досліджень Є. Соботович, Б. Гриншпун, М. Фомічова, М. Шеремет, Ю. Рібцун, Л. Волкової та І. Мартиненко поліморфну дислалію можна визначити як мовленнєве порушення, яке характеризується одночасним порушенням вимови кількох груп звуків (свистячих, шиплячих, сонорних тощо). На відміну від мономорфної дислалії, коли порушується вимова лише однієї групи звуків, поліморфна дислалія є більш складним порушенням, що потребує комплексного підходу до корекції, включаючи розвиток артикуляційної моторики, фонематичного слуху та формування правильної звуковимови.

Для формування правильної звуковимови корекційна робота при поліморфній дислалії неможлива без роботи над артикуляційною моторикою. Артикуляційна моторика – діяльність органів мови (губ, язика, м'якого піднебіння, голосових складок), що необхідна для проголошення окремих звуків мови та їх комплексів.

Для правильного вимовляння звуку дитині потрібно відтворити артикуляційний уклад, що складається зі складного комплексу рухів, при цьому артикуляція, фонація і дихання повинні бути достатньо скоординовані у своїй роботі, а мовнорухові співвіднесені з відповідними слуховими відчуттями. Для розвитку звукової сторони мовлення має величезне значення розвиток рухливих м'язів артикуляційної моторики: губ, язика, нижньої щелепи, м'якого піднебіння [2].

Формування правильної звуковимови неможливе без диференційованої роботи органів мовнорухового апарату, дихання та голосу, їхньої комплексної взаємодії. У мовленні звуки вимовляються не ізольовано, а плавно один за одним, тому органи артикуляційного апарату повинні швидко змінювати своє положення, пристосовуватися один до одного (артикуляція). Чим чіткіше дитина вимовляє звуки, тим краще вони розрізнятимуться нею на слух, а отже, краще розвиватимуться фонематичні процеси [4].

Вирішити це завдання допомагає артикуляційна гімнастика – своєрідна фізкультхвилинка, сукупність спеціальних вправ, спрямованих на укріплення м'язів мовнорухового апарату, розвиток сили, рухливості та диференційованості рухів тих органів, які беруть участь у мовленнєвому процесі [4].

Розвиток артикуляційної моторики у дітей дошкільного віку – це складний педагогічний процес, так як він здійснюється за рахунок спеціальних багаторазово повторюваних вправ. Для точного сприйняття, розуміння і засвоєння кожної вправи необхідна достатність, сформованість зорового і слухового сприйняття, увага, пам'ять, здатність концентрації волі, посидючість, добре розвинена працездатність [2].

Основні висновки. Проблема розвитку мовлення дітей дошкільного віку, зокрема корекція поліморфної дислалії, залишається актуальною через значну кількість дітей із мовленнєвими

порушеннями. Поліморфна диспалія, яка характеризується порушенням вимови кількох груп звуків, вимагає комплексного підходу до корекції. Важливу роль займає розвиток артикуляційної моторики, фонематичного слуху, а також диференційована робота органів мовнорухового апарату, дихання та голосу.

Ігрові методи відіграють значну роль у корекції мовленнєвих порушень, забезпечуючи активність, мотивацію та створюючи сприятливі умови для розвитку дітей. Використання артикуляційної гімнастики сприяє зміцненню м'язів артикуляційного апарату та формуванню правильної звуковимови. Оскільки мовленнєвий розвиток є важливим етапом у становленні особистості дитини, подальші наукові дослідження та впровадження ефективних практичних методів корекції залишаються необхідними для успішного навчання, комунікації та соціальної адаптації дітей дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутенко В. Г. Психолого-педагогічні основи ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2016. Т. 1, № 72. С. 51–56.
2. Книш Є. В., Турубарова А. В. Особливості дрібної та артикуляційної моторики у молодших школярів із дизартрією. *Всеукраїнської науково-практичної конференції «Соціальна та життєва практика в структурі професійної підготовки: теорія і практика»* : зб. тез. Запоріжжя, 2018. С. 110–111.
3. Михальська С. А. Психологічні особливості мовленнєвого розвитку дошкільників урізний віковий період. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2019. Т. 1. С. 164–170.
4. Рібцун Ю. В. Інноваційний підхід до організації та проведення артикуляційної гімнастики в логопедичній групі. *Дошкільна освіта*. 2011. № 3 (33). С. 31–43.
5. Соловей О. А. Психолінгвістичне дослідження мовлення дітей дошкільного віку. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2010. № 1.

Мирослава АНЦИБОР,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталя АНАСТАСОВА,**

старша викладачка (БДПУ)

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЛОГОПЕДИЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ДИСГРАФІЄЮ

Актуальність дослідження. Одним із найпоширеніших та специфічних порушень письма у дітей молодшого шкільного віку є дисграфія, яка суттєво впливає на їхню навчальну успішність,

мовленнєвий розвиток, соціальну адаптацію та психологічний стан. Вона проявляється у стійких специфічних помилках, зокрема у пропусках і замінах літер, спотворенні звуко-буквеного складу слова, порушенні граматичної структури речення, що ускладнює формування письмового мовлення. Незважаючи на активне вивчення дисграфії вітчизняними та зарубіжними науковцями (Е. Данілавічюте, О. Гопніченко, Л. Журавльова, В. Ільяна, В. Тарасун, Є. Соботович, Л. Трофименко, М. Шеремет, V. Berninger, A. Fawcett, S. Graham, R. Nicolson, S. Shaywitz, B. Shaywitz, L. Siegel, L. Sprenger-Charolles, N. Weintraub), ця проблема заслуговує на особливу увагу через збільшення кількості дітей, які стикаються з труднощами письма [3].

О. Лурія визначав читання як «особливу форму імпресивного мовлення, а письмо – як особливу форму експресивного мовлення», та відзначав, що «письмо в будь-якій його формі починається з певного задуму, збереження якого сприяє загальмовуванню всіх сторонніх тенденцій (забігань наперед, повторювань і т.п.)» [1].

Несвоєчасна корекція дисграфії може призвести до низької академічної успішності, формування комплексу неповноцінності, зниження самооцінки та соціальної ізоляції дитини. Уявіть дитину, яка хоче висловити свої думки на папері, але слова плутаються, літери змінюють місцями, а рядки ніби розбігаються. Вона знає відповідь, розуміє матеріал, але письмо для неї – це справжнє випробування. Це не лінощі й не неухважність, а дисграфія – порушення, яке часто залишається непоміченим, але здатне серйозно вплинути на майбутнє.

Корекція дисграфії потребує комплексного підходу, який охоплює традиційні та інноваційні методи. А саме, до ефективних сучасних підходів належать графомоторні вправи, логопедичні заняття, використання цифрових платформ, інтерактивних методик та спеціалізованих програм. Важливим аспектом дослідження є розробка методичних рекомендацій для вчителів, логопедів та батьків, які можуть сприяти більш ефективному подоланню цього порушення [2].

Мета дослідження. обґрунтувати та визначити ефективні сучасні підходи логопедичного супроводу дітей молодшого шкільного віку з дисграфією, спрямованих на подолання специфічних порушень письма та розвиток мовленнєвих навичок.

Таким чином, дослідження спрямоване на обґрунтування та визначення оптимальних методів логопедичного супроводу дітей з дисграфією, що допоможе не лише покращити їхні навички письма, але й сприятиме гармонійному розвитку мовлення та успішній соціальній адаптації. Сучасні підходи до логопедичного супроводу дітей молодшого шкільного віку з дисграфією передбачають використання інноваційних методик, що поєднують традиційні та цифрові технології. Ефективними є графомоторні вправи, які сприяють розвитку дрібної моторики та

координації рухів, необхідних для правильного письма. Також використання цифрових платформ дозволяє зробити корекційний процес більш динамічним та доступним, забезпечуючи інтерактивне навчання.

Основні висновки. Крім того, сучасна логопедична практика активно застосовує інтерактивні методи, які сприяють підвищенню мотивації дитини до навчання та корекційної роботи. До них належать дидактичні ігри, мультимедійні вправи, інтерактивні презентації та навчальні додатки, які допомагають дітям легше засвоювати матеріал і закріплювати навички правильного письма. Однак, важливим аспектом ефективної корекції дисграфії є етапний підхід, що передбачає тісну співпрацю логопеда, психолога, педагогів, вчителів та батьків. На противагу, така взаємодія дозволяє забезпечити всебічну підтримку дитини, створити індивідуальну програму розвитку та поступово усунути труднощі письма.

У підсумку, є впевненість у тому, що поєднання інноваційних логопедичних технік, інтерактивних методів та міждисциплінарного підходу сприяє ефективному подоланню дисграфії у дітей молодшого шкільного віку, допомагаючи їм розвинути мовленнєві та письмові навички.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винокур А. С. Особливості писемної зв'язної мови учнів-дисграфіків з частковим недорозвиненням мови. Питання дефектології. Респ. наук – метод. збірник. 1972, вип. 7. С. 4.
2. Лурия А. Р. Очерки психофизиологии письма. Москва, 1990. 496 с.
3. Соколова Г., Кучіна К. Теоретичні підходи до вивчення проблеми дисграфії у дітей молодшого шкільного віку. *Науково-методичний збірник «Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови»*. 2023. № 22. С. 120.

Вероніка АШУРКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталія АНАСТАСОВА,**

старша викладачка (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ СКЛАДОВОЇ СТРУКТУРИ СЛОВА, ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ПРОФІЛАКТИКИ ДИСГРАФІЇ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність. Тенденція до збільшення числа дітей із дисграфією у початковій школі визначає потребу вивчення шляхів профілактики даного порушення мовлення, а саме роботу над засвоєнням складової структури слова, стан сформованості якої впливає на успішність засвоєння звукового аналізу, оволодіння

граматичною будовою, письма і читання, а також розвиток багатьох психічних процесів. Викривлення складової структури слова обумовлюють порушене формування усієї системи фонемного аналізу і синтезу, що неминуче призводить до дисграфії і дислексії.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема порушення звуко-складової структури займалися такі вчені, як: Є. Левіна, Р. Лалаєва, Н. Серебрякова, А. Аркін, Е. Винарська, О. Гвоздев, О. Леонтьев, О. Лурія, А. Салахова, Є. Соботович, Ю. Рібцун, Л. Трофименко, Л. Андрусишина, І. Брокане, В. Воробйова, та інші. З. Агранович, Т. Ткаченко, Г. Бабина, Н. Сафонкіна, Н. Курдвановська розробили практичні аспекти логопедичної роботи з корекції порушень складової структури слова у дітей з мовленнєвої патологією.

Мета і методи дослідження. Метою проведеного дослідження стало теоретично обґрунтувати та підібрати систему корекційно-розвиткових вправ щодо формування звуко-складової структури, розкрити особливості роботи над формуванням складової структури слова у дітей з ТПМ, як важливого аспекта профілактики дисграфії у шкільному віці. В своїй роботі ми використали як теоретичні, так і емпіричні методи: аналіз та синтез, узагальнення психолого-педагогічної літератури, метод спостереження, дібрані діагностичні методики корекції звуко-складової структури у дітей дошкільного віку.

Дисграфія – частковий розлад процесу письма, яке виражається специфічними і стійкими помилками, які зумовлені несформованістю або порушенням функцій, що забезпечують процес письма.

Зростаюча кількість дітей у школі із специфічними порушеннями письма вказує на необхідність раннього втручання. Одна із причин дисграфії часто корениться у проблемах з оволодінням складової структури слів.

При нормотиповому мовленнєвому розвитку оволодіння складовою будовою іде інтенсивно, упереджуючи звукову наповненість слова, і закінчується близько трьох років. Проте у дітей із різними мовленнєвими розладами порушення складової структури, що притаманні періоду переддошкілля, не зникають. Вони залишаються у дошкільному, а іноді й у шкільному, віці, що обумовлюється руховою або слуховою недостатністю, незрілістю просторових, динамічних і ритмічних факторів психічної діяльності, нездатністю під час сприймання послідовно переробляти звукові сигнали, а під час вимови лінійно будувати артикуляційні рухи [2].

За матеріалами книги А. Гвоздева «Питання вивчення дитячої мови», формування складової структури слів проходить за такими етапами [1]:

1 р. 3 міс – 1 р. 8 міс. дитина часто відтворює один склад почутого слова (ударний) або два однакові склади: га-га, ту-ту,

1 р. 8 міс – 1 р. 10 міс. відтворюються 2-складні слова; в 3-складних словах часто опускається один із складів: мако (молоко);

1 р. 10 міс. – 2 р. 1 міс. в 3-складних словах іноді все ще опускається склад, частіше попереджувальний: кусу (укушу); може скорочуватися кількість складів у 4-складних словах;

2 р. 1 міс. – 2 р. 3 міс. у складних словах частіше опускаються попередні склади, іноді приставки: ципілася (зачепилася);

2 р. 3 міс – 3 р. складова структура порушується рідко, головним чином у малознайомих словах.

Порушення складової структури слова у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку (загальний недорозвиток мовлення, алалія, дизартрія) мають стійкий характер, не зникають без цілеспрямованої роботи і відносяться до групи викривлень слова (додавання складів, перестановки, скорочення, повторення складів і т. п.).

Оволодіння звуко-складовою структурою слова залежить від стану фонематичного слуху та сприймання, розвитку артикуляційної моторики, семантичної недостатності, мотиваційної сфери дитини. Останні дослідження доводять той факт, що оволодіння звуко-складовою структурою слова залежить також й від особливостей розвитку таких немовленнєвих процесів, як оптикопросторової орієнтації, ритмічної організації рухів, здатності до серійнопослідовної обробки інформації, лінійного поелементного аналізу мовних одиниць, ймовірного прогнозування, упереджувального синтезу, генералізації, різних видів контролю (Б. Кіттерман, Р. Левіна, А. Маркова та ін.) [1 ; 3].

Методи корекційної роботи. Усунення порушень звуко-складової структури слова базується на ретельній корекційній роботі, що включає корекцію мовленнєвого дефекту і підготовку до повноцінного навчання грамоти (Г. Каше, Т. Філічева, Г. Чіркiна, В. Коноваленко) [4].

Корекційна робота з подолання порушень складової структури слів складається з розвитку речеслухового сприйняття та речерухових навичок. У корекційній роботі можна виділити два етапи:

- підготовчий (робота проводиться на невербальному та вербальному матеріалі; мета даного етапу – підготувати дитину до засвоєння ритмічної структури слів рідної мови);

- власне корекційний (робота ведеться на вербальному матеріалі; мета цього етапу – безпосередня корекція дефектів складової структури слів у конкретної дитини).

На підготовчому етапі дітей вчать слухати та відтворювати немовленнєвий ритм, відстукувати ритм з певним інтервалом (швидко – повільно), відтворювати ритм за кількістю ударів, впізнавати інструмент, що звучить, та тривалість його звучання, напрям звуку, розрізняти шепітне та гучне мовлення,

диференціювати звуки за силою, тембром. Також даний етап передбачає формування загальної координації рухів під ритмічну музику, розвиток координації та динамічного праксису рук.

Корекційний етап передбачає кілька напрямів: формування в дітей вміння диференціювати слова, що різняться за кількістю складів; формування в дітей вміння диференціювати склади та швидко переключатися з одного складу на інший; розрізнення складових систем мовлення; подолання скорочень слів; усунення перестановок складів у слові.

Слід зазначити, що одночасно з роботою над структурою слова необхідно здійснювати коррекцію звуків, які дитина спотворює. Під час формування звуко-складової структури слова в дітей із ТПМ слід паралельно здійснювати роботу з навчання вимови слів зі збереженими звуками та роботу над словом у період автоматизації поставлених звуків. Слова нової складової структури слід вводити в мовлення дітей лише після закріплення й засвоєння ними попереднього матеріалу. Чітку послідовність у роботі над складовою будовою пропонує А. Маркова [5]. Закріплення сформованої складової структури слів у фразовому мовленні передбачає усунення порушень звукоскладової структури слова в словосполученнях та реченнях.

Працюючи за вказаною методикою, логопед має можливість допомогти дитині усунути порушення звуко-складовій структурі слів, а також сприяти правильному формуванню фонетико-фонематичного мовлення.

Висновки. Раннє виявлення і корекція порушень складової структури слова у дітей дошкільного віку є одним із найважливіх напрямів корекційно-розвивальної роботи щодо профілактики дисграфії. Корекцію порушень звукоскладової структури мовлення необхідно здійснювати поетапно та послідовно, обираючи вид корекційних завдань залежно від типу помилок відтворення складової структури слова. Робота передбачає активне використання ігрової діяльності дітей, залучення їх до цікавих форм навчальної, виховної, логопедичної роботи. Також необхідно забезпечити сприятливе психологічне середовище та поєднати зусилля логопеда та вихователя групи дошкільників, які мають порушення мовленнєвого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гвоздев А. Питання вивчення дитячого мовлення. Москва : Просвітництво, 1961. 471 с.
2. Рібцун Ю. В. До проблеми порушення звукоскладової структури слова у дітей. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : зб. наук. пр.* 2013. Випуск № 23. С. 206–208. (Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія)
3. Соботович Є. Ф. Вибрані праці з логопедії. / укл. В. В. Тищенко, Є. Ю. Ліндіна. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 308 с.

4. Стахова Л. Формування звуко-складової структури мовлення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації* : матеріали V Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції. Квітень 2016. С. 136–139.
5. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення: програмно-методичний комплекс / ПП «Актуальна освіта». Київ, 2013. 110 с.

Анна ГОНЧАРОВА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Науковий керівник: **Наталія АНАСТАСОВА,**
старша викладачка (БДПУ)

СЮЖЕТНО-РОЛЬОВА ГРА ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ ТЕМПО-РИТМІЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАЙКАННЯМ

Актуальність. Заїкання є складним мовленнєвим порушенням, яке негативно впливає не тільки на якість мовленнєвої діяльності особистості, але й надає деструктивний вплив на комунікативні здібності людини, її здатність продуктивно функціонувати у соціальному просторі. Воно характеризується порушенням мовленням через окрему мовленнєву судому. У дітей із заїканням спостерігаються проблеми з розвитком темпо-ритмічної сторони мовлення, зокрема, мовленнєвим ритмом та темпом. Окреслені проблеми погіршують стан мовленнєвої діяльності дітей із зазначеним тяжким порушенням мовлення.

Гра є провідною діяльністю дітей дошкільного віку. Вона має змогу виконувати різноманітні функції у житті дитини: розважальну, розвиваючу, виховну та корегуючу. Серед сучасних логопедів зростає тенденція до використання ігор у логопедичній роботі. Це стосується й сюжетно-рольових ігор.

Доцільність використання сюжетно-рольових ігор з дітьми дошкільного віку, які мають заїкання, пояснюється тим, що вони є поліфункціональними для зазначеної категорії дітей. Вони можуть зумовлювати не тільки корекцію їх мовленнєвого дефекту, але й здійснювати їх соціальний, комунікативний розвиток. Останнє є дуже важливим для дітей, які мають заїкання, бо для них властиві замкнутість та сором'язливість.

Ступінь досліджуваності проблеми. Заїкання як тяжке порушення мовлення стало об'єктом вивчення у працях таких науковців як: J. Sacks, М. Баранова, С. Долженко, Т. Іванова, О. Козинець, О. Літовченко, І. Марченко, Ю. Рібцун, С. Скляр, О. Ткач та інші.

Сутність та функціональні можливості сюжетно-рольової гри у роботі з дошкільниками, які мають заїкання висвітлені у працях таких науковців як: Н. Dennis, Н. Gross, О. Керик, М. Кузіна, Р. Кулаков, Ю. Петровська, В. Пономарьова, І. Середа, Я. Сідун, С. Скляр, М. Федорова та інші.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є теоретично обґрунтувати та емпірично перевірити можливості сюжетно-рольової гри як засобу корекції темпо-ритмічної сторони мовлення у дітей дошкільного віку із заїканням.

Для досягнення поставленої мети використовувалися такі методи як: теоретичні: вивчення теоретичного матеріалу за темою, аналіз та узагальнення отриманих знань; практичні (констатувальний, формувальний, контрольний етапи експерименту).

Сутність дослідження. На основі аналізу наукових літературних джерел, зроблений висновок, що під заїканням доцільно розуміти тяжке мовленнєве порушення, яке зумовлене спадковими, фізіологічними, психологічними чи соціальними чинниками, які провокують порушення темпо-ритмічної сторони мовлення через наявний патологічний умовний рефлекс, у вигляді мовленнєвої судоми.

Чинники виникнення заїкання у дитини можуть мати різноманітний характер. На нашу думку, більш ширшою та зрозумілою є класифікація причин виникнення зазначеного мовленнєвого порушення, автором якого є О. Козинець. На думку останнього, чинники появи заїкання, мають такий характер як:

1) спадковий (слабкий вроджений мовленнєвий апарат, який зумовлений генетичними особливостями);

2) фізіологічний (ураження головного мозку дитини через отримання травми під час внутрішньоутробного розвитку, пологів, ускладнення дитячих хвороб);

3) психологічний та соціальний (психологічна травма, конфліктне соціальне середовище, психологічне перенапруження) [1 : 331].

Аналіз наукових літературних джерел, надав нам можливість стверджувати, що під сюжетно-рольовою грою доцільно розуміти образну гру, яка має певний задум, сюжет, ігрові дії та ролі та стосується системи міжособистісних стосунків.

У контексті теми нашого дослідження, було виявлено, що іноземні вчені Н. Gross та Н. Dennis зазначають, що сюжетно-рольові ігри мають змогу зменшити прояви заїкання та дозволити вільно висловлювати свої думки. Це пояснюється тим, що зазначений вид ігор містить у собі практику соціальних ситуацій, які спонукають особистість до активної мовленнєвої діяльності. Під час таких ситуацій, діти із заїканням навчаються керувати своїм мовленням, зокрема, його темпом та ритмом [3 ; 4].

Водночас Р. Кулаков радить використовувати з дітьми дошкільного віку із заїканням сюжетно-рольові ігри, які мають: 1) сюжети з уявним співрозмовником, що забезпечує установку для правильної мовленнєвої поведінки у реальних ситуаціях спілкування з однолітками; 2) побутовий характер; 3) різноманітні ролі; 4) компонент інсценування сюжету [2 : 112].

Отже, сюжетно-рольові ігри є оптимальним засобом для корекції заїкання у дітей дошкільного віку. Вони мають можливість здійснювати не тільки мовленнєвий розвиток дітей окресленої категорії, але й розвивають їх особистісні якості та риси, формують комунікативні здібності та підвищують показники впевненості у собі.

Нами було проведено емпіричне дослідження з метою визначення впливу сюжетно-рольової гри на розвиток темпо-ритмічної сторони мовлення дітей дошкільного віку із заїканням. Воно було проведено на базі школи «Мозаїка» у м. Київ. Це школа для дітей з особливими освітніми потребами. У ньому взяли участь 14 випробуваних дітей старшого дошкільного віку із заїканням. Емпіричне дослідження передбачало наявність трьох етапів (констатувальний, формувальний, контрольний). На констатувальному етапі дослідження було виявлено, що серед дітей старшого дошкільного віку із заїканням експериментальної та контрольної групи переважала тенденція до низького рівня сформованості ритму та темпу мовлення. Формувальний етап дослідження характеризувався розробкою та апробуванням з дітьми експериментальної групи системи роботи для розвитку темпо-ритмічної сторони мовлення дошкільників засобом сюжетно-рольової гри. Вона передбачала реалізацію 7 логопедичних занять, з використанням сюжетно-рольових ігор. Вже на контрольному етапі дослідження, було виявлено позитивні зміни у сформованості мовленнєвого ритму та темпу дітей експериментальної групи після апробування запропонованої системи роботи з розвитку темпо-ритмічної сторони мовлення засобами сюжетно-рольової гри. На цьому етапі у дітей зазначеної групи переважали середні показники розвитку окресленої сторони мовлення.

Основні висновки. Таким чином, можемо зробити висновок, що впровадження сюжетно-рольових ігор для розвитку темпо-ритмічної сторони мовлення дітей старшого дошкільного віку із заїканням є оптимальним та дієвим рішенням. Вони надають позитивний вплив на мовленнєві темп та ритм дітей зазначеної категорії. Радимо використовувати сюжетно-рольові ігри для розвитку темпо-ритмічної сторони мовлення дітей старшого дошкільного віку із заїканням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козинець О. В. Психологічні особливості дітей старшого дошкільного віку із заїканням. URL : http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17134/Kozynets_Kyrylenko.pdf?sequence=1 (дата звернення: 05.11.2024).

2. Кулаков Р., Сосна К. До проблеми використання сюжетно-рольової гри для корекції заїкання дошкільників. *Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти* : матеріали III Міжнародних педагогічних читань пам'яті професора Т. І. Поніманської. Рівне, 2020. С. 111–113.
3. Dennis H. Creative role-playing as therapy for stuttering children; with special reference to the use of masks. URL : https://eurekamag.com/research/024/417/024417684.php?srltid=AfmBOoovGtTOPejgnlfrEacZDrHNU3_1SzSgpNAdk_s64sWRws8bHIC7 (дата звернення: 20.11.2024).
4. Gross H. Role-Playing as a Therapy Technique to Help Stuttering. URL : <https://www.expressable.com/learning-center/stuttering/role-playing-as-a-therapy-technique-to-help-stuttering> (дата звернення: 20.11.2024).

Юлія ДУБИНА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Науковий керівник: **Наталія АНАСТАСОВА,**
старша викладачка (БДПУ)

КОРЕКЦІЯ ЗАЇКАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ КАЗКОТЕРАПІЇ

Актуальність дослідження. Заїкання є одним із найбільш розширених мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку, яке значною мірою впливає на їхню соціальну взаємодію, рівень самооцінки та емоційний добробут. Дошкільний вік є найбільш чутливим періодом для розвитку мовлення, тому необхідно забезпечити своєчасну діагностику та корекцію мовленнєвих пошкоджень.

Одним із інноваційних підходів до корекції заїкання є казкотерапія, яка має значний потенціал у психолого-педагогічній практиці. Казки сприяють зниженню мовленнєвого напруження, розвитку комунікативних навичок, зняттю емоційної напруги та подоланню страху перед мовленням. Через казкові сюжети діти можуть вільно висловлювати свої емоції, що створює безпечне емоційне середовище, яке дозволяє їм долати свої труднощі природним шляхом – через гру та творчість [2].

Актуальність дослідження також підтверджується потребою вдосконалення методів корекції мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку. Вивчення та впровадження казкотерапії в роботу з дітьми, які мають заїкання, дозволяє не тільки покращити мовленнєві показники, а й поліпшити психоемоційний стан дітей. У зв'язку з цим, дослідження казкотерапії в контексті мовленнєвих порушень є надзвичайно важливим для розробки нових методик, що сприятимуть успішній корекції заїкання та розвитку комунікативних навичок [4].

Це питання неодноразово розглядали вчені, такі як Л. Белякова, С. Миронова, О. Дьякова та інші, що підкреслювали необхідність розвитку ефективних методик корекції мовленнєвих порушень, зокрема заїкання. Методика казкотерапії як інструменту корекції заїкання набуває популярності завдяки своїй здатності поєднувати терапевтичний вплив казок із розвитком мовленнєвих навичок та емоційного комфорту у дітей [3].

Ступінь досліджуваної проблеми. Проблема заїкання у дітей є об'єктом численних досліджень у сфері психолого-педагогічної практики. Заїкання, як одне з найпоширеніших порушень мовлення серед дітей, привертає увагу як теоретиків, так і практиків, оскільки воно значно впливає на розвиток мовлення, емоційний стан і соціальну адаптацію дитини. Вчені, такі як Л. Белякова, С. Миронова, О. Дьякова, Г. Волкова та інші, провели численні дослідження, що допомогли виявити різноманітні фактори, які можуть сприяти розвитку заїкання у дітей, а також розробили методики для його корекції.

Л. Белякова в своїх дослідженнях зазначала, що заїкання часто є результатом поєднання спадкових, фізіологічних і соціальних факторів. Вона підкреслювала важливість ранньої діагностики та втручання в процесі корекції мовленнєвих порушень, оскільки своєчасна допомога може запобігти розвитку психологічних ускладнень, таких як логофобія (страх мовлення). Вона також акцентувала увагу на необхідності комплексного підходу в корекційній роботі, включаючи мовленнєву терапію, психологічну підтримку та роботу з емоційним фоном дитини [3].

С. Миронова є однією з провідних дослідниць у галузі корекції заїкання у дітей дошкільного віку. Її дослідження фокусуються на застосуванні інтегративних підходів, які поєднують методи логопедії, психології та педагогіки. Миронова наголошує на важливості включення творчих методів, таких як казкотерапія, в процес корекції заїкання. Казки, на її думку, створюють необхідні умови для зняття емоційної напруги, розвитку мовленнєвих навичок та підвищення впевненості дітей у своїх силах [3].

О. Дьякова, у свою чергу, акцентує увагу на розвитку мовленнєвих навичок через різноманітні активні методи, включаючи казкотерапію. Вона підкреслює, що казки допомагають не лише знижувати рівень тривожності, але й дають можливість дітям відкривати свої емоції через героїв казок, що в результаті сприяє розвитку здорових комунікативних навичок і позитивного ставлення до мовлення. Особливо важливо це для дітей дошкільного віку, коли мовленнєвий розвиток перебуває на етапі активного становлення [3].

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є вивчення особливостей заїкання у дітей дошкільного віку, аналіз методів казкотерапії для його корекції та розробка рекомендацій для педагогів і батьків. Методами дослідження є аналіз психолого-педагогічної літератури.

Сутність дослідження. Дослідження зосереджено на застосуванні казкотерапії як одного з ефективних методів корекції заїкання у дітей дошкільного віку. Заїкання є складним порушенням мовлення, яке значно впливає на соціальну взаємодію, емоційний стан і самооцінку дітей. Згідно з сучасними уявленнями, заїкання – це поліморфний розлад мовлення, порушення комунікації у вигляді дискоординації плавності, ритму, виникнення окремих запинань, повторів ряду звуків і складів унаслідок мовленнєвих судом через перенапруження чи стреси [4].

Враховуючи серйозність цього порушення, важливо застосовувати методи, які не лише працюють над поліпшенням мовлення, але й знижують емоційну напругу, допомагають долати страхи та підвищують впевненість дітей у своїх силах.

Одним із таких методів є казкотерапія, яка включає використання казок для покращення психоемоційного стану дітей та розвитку їхніх мовленнєвих навичок. Термін «казкотерапія» з'явився в 1990-ті роки, і його авторство належить казкотерапевтам А. Бреусенку-Кузнецову, Т. Зінкевич-Євстигнєєвій та ін., які під казкотерапією розуміють засоби передачі психологічних знань про соціальне становлення особистості через використання метафоричних засобів. Казкотерапія також може бути розглянута як процес перенесення казкових змістів у реальність, тобто створення зв'язків між поведінкою в реальному житті та казковими подіями [2].

Казки мають унікальні можливості впливати на внутрішній світ дитини, знижувати тривожність і стрес, допомагаючи долати різноманітні труднощі. Через казки діти можуть виражати свої почуття, переживання та фантазії, що сприяє не лише поліпшенню мовлення, а й розвитку емоційної сфери, розширенню словникового запасу та покращенню навичок комунікації. У контексті корекції заїкання казкотерапія дозволяє створити безпечне емоційне середовище для дітей. Кожна казка містить елементи, що розвивають уяву, творчі здібності та емоційну відкритість, що сприяє зняттю мовленнєвого напруження [5].

Крім того, казкотерапія позитивно впливає на соціалізацію дитини, адже через сюжетні ігри та ролі діти навчаються взаємодіяти з іншими, що важливо для розвитку комунікативних навичок. Завдяки таким підходам діти починають сприймати мовлення як природний процес, а не як джерело страху чи тривоги. Такі дослідження, як Н. Пезешкіан (позитивна терапія притчами та історіями), М. Осоріна (дослідження дитячої субкультури), О. Гнездилов (психотерапевтичні казки), показують, що казкотерапія ефективно працює з емоційними

та поведінковими труднощами дітей, а також має значний вплив на комунікативні рефлексивні процеси [5].

Т. Вохмяніна, Д. Соколов, О. Петрова, Т. Зінкевич-Євстигнєєва у своїх дослідженнях довели, що казкотерапія дає позитивні результати в корекційній діяльності з дітьми дошкільного віку, які мають різноманітні емоційні та поведінкові труднощі, проблеми в сприйнятті своїх відчуттів (сорому, провини, обману та ін.) Крім того, А. Захаров активно застосовує сугестивну дію в процесі казкотерапії на дітей з різними формами неврозів і заїкання, підкреслюючи ефективність цього методу в корекції мовленнєвих порушень. Всі ці аспекти казкотерапії сприяють розвитку зв'язного мовлення, подоланню порушень звуковимови, логофобій і дають дітям можливість відчувати впевненість у своїх силах [5].

Основні висновки. Отже, дослідження підтверджує ефективність казкотерапії як методу корекції заїкання у дітей дошкільного віку. Заїкання є складним мовленнєвим порушенням, яке може мати значний вплив на емоційний стан, соціальну взаємодію та самооцінку дитини. Воно часто стає джерелом стресу та тривожності, що може призвести до розвитку логофобії та соціальної ізоляції. Своєчасне втручання, особливо в дошкільному віці, є ключовим фактором для запобігання хронізації заїкання та розвитку серйозних психологічних проблем у майбутньому.

Казкотерапія дозволяє не лише покращити мовлення дітей, а й знизити емоційну напругу, підвищити самооцінку та розвиток комунікативних навичок. Завдяки створенню безпечного емоційного середовища, казкотерапія допомагає дітям долати страх перед мовленням, що сприяє їхній соціалізації та розвитку. Казки стимулюють уяву дітей, дозволяють їм вільно виражати емоції, а також відкривають нові можливості для творчої самовираженості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барсуковська Г. М. Модель логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку із заїканням. *Path of Science*. 2024. Т. 10, № 5. С. 3071–3075.
2. Замелюк М. І., Мілішук С. О. Казкотерапія як психологічний метод у роботі з дітьми дошкільного віку. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. Вип. 63, т. 1. С. 41–44.
3. Коновалова Л. М., Ласточкіна О. В. Казкотерапія як засіб корекції мовлення дітей дошкільного віку. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали VI Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції* (14 квітня 2017 року, м. Суми). Суми : ФОП Цьома С. П., 2017. С. 29–32.
4. Рібцун Ю. В. Заїкання: підтримка дитини з особливими мовленнєвими потребами в освітньому середовищі : навч.-метод. посіб. Київ : ФОП Цибульська В. О., 2023. 272 с.
5. Шестопад І. А. Казкотерапія як ефективний метод роботи психотерапевта з дітьми. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2020. № 10. С. 143–147.

Юлія КАЛІНкіНА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталя АНАСТАСОВА,**

старша викладачка (БДПУ)

РОЗВИТОК АРТИКУЛЯЦІЙНОЇ МОТОРИКИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗІ СТЕРТОЮ ДИЗАРТРІЄЮ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність. Розвиток мовлення є важливою складовою загального розвитку дитини, а порушення мовлення можуть негативно впливати на її соціалізацію, навчання та психологічний стан. Одним із таких порушень є стерта дизартрія, що характеризується порушенням артикуляційної моторики, нечіткістю мовлення, слабким контролем мовленнєвого дихання та недостатньою координацією рухів органів артикуляції [1 ; 3].

Своєчасне виявлення та корекція стертої дизартрії сприяють значному покращенню мовленнєвих навичок дітей. Ігрова діяльність є одним із найефективніших засобів корекційної роботи, оскільки дозволяє інтегрувати мовленнєві вправи у природне середовище розвитку дитини [2 ; 5]. Використання ігрових методів сприяє розвитку моторики, формуванню чіткої артикуляції, підвищенню мовленнєвої активності та комунікативних навичок дошкільників.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблематика розвитку артикуляційної моторики у дітей із дизартрією висвітлюється у працях багатьох науковців. Т. Білоцерківська, Н. Богданова, О. Висоцька досліджували механізми формування артикуляційної моторики та методи логопедичної корекції [1; 2; 3]. Л. Іванова, І. Чернишова акцентують увагу на ефективності використання ігрових методів у процесі логопедичної роботи [4; 5].

Дослідження підтверджують, що поєднання традиційних логопедичних методів із ігровими технологіями підвищує ефективність корекційної роботи та полегшує засвоєння мовленнєвих навичок дітьми. Проте потребує подальшого вивчення питання індивідуального підходу до дітей із різними формами дизартрії та адаптації ігрових методик до конкретних мовленнєвих порушень.

Мета та завдання дослідження

Мета дослідження – проаналізувати ефективність використання ігрових методів у розвитку артикуляційної моторики у дітей дошкільного віку зі стертою дизартрією, розробити та обґрунтувати методичні рекомендації для оптимізації корекційної роботи.

Завдання: 1. Визначити теоретичні основи артикуляційної моторики та її значення у мовленнєвому розвитку [1; 3]. 2. Дослідити особливості стертої дизартрії та її вплив на мовлення дітей [2]. 3. Проаналізувати роль ігрової діяльності у корекції артикуляційної моторики [4]. 4. Дослідити ефективність різних ігрових методик у логопедичній роботі [5]. 5. Розробити методичні рекомендації щодо використання ігрових технологій у корекційній роботі [1; 4].

Методи дослідження:

- Теоретичні: аналіз і узагальнення наукової літератури з питань розвитку артикуляційної моторики, особливостей стертої дизартрії та застосування ігрових методів у логопедичній практиці; порівняння існуючих методик корекції мовленнєвих порушень у дітей.
- Емпіричні: спостереження за дітьми дошкільного віку, експериментальне дослідження ефективності ігрових методик у розвитку артикуляційної моторики, діагностичні методи оцінки мовленнєвого розвитку (тестові завдання, логопедичне обстеження, оцінка артикуляційного праксису).
- Статистичні: обробка отриманих результатів для оцінки ефективності використаних методик.

Сутність дослідження. Артикуляційна моторика – це система координованих рухів органів мовлення (губ, язика, щелепи, м'якого піднебіння), що забезпечує чітку вимову звуків. Порушення артикуляційної моторики призводять до мовленнєвих дефектів, серед яких стерта дизартрія є одним із найпоширеніших діагнозів у дошкільників.

Стерта дизартрія – це легка форма дизартрії, яка проявляється у порушенні вимови окремих звуків, нечіткому мовленні, слабкій артикуляції та недостатній координації мовленнєвого апарату. Діти зі стертою дизартрією часто мають труднощі з контролем мовленнєвого дихання та голосоутворенням [1].

Корекція мовленнєвих порушень потребує комплексного підходу, який включає: 1. Артикуляційну гімнастику для зміцнення м'язів мовленнєвого апарату. 2. Вправи на мовленнєве дихання (контрольований видих, координація мовлення та дихання). 3. Роботу з дрібною моторикою (маніпуляції з дрібними предметами, пальчикова гімнастика). 4. Ігрові методики, що підвищують мотивацію та сприяють засвоєнню навичок.

Роль ігрових методик у корекції стертої дизартрії підтверджується дослідженнями, які доводять, що гра як природний вид діяльності дитини сприяє швидшому засвоєнню мовленнєвих навичок [3; 5].

Основні висновки.

1. Артикуляційна моторика є основою для формування чіткої вимови та мовленнєвої координації [1].

2. Стерта дизартрія впливає на вимову звуків, мовленнєве дихання та координацію рухів органів артикуляції [2].

3. Ігрові методики підвищують ефективність логопедичної корекції та сприяють активному залученню дітей до процесу навчання [4].

4. Використання артикуляційних, дихальних, фонетичних і рольових ігор допомагає не лише покращити мовлення, але й розвиває загальну координацію та комунікативні навички [5].

5. Комплексний підхід у роботі з дітьми зі стертою дизартрією включає традиційні логопедичні вправи, розвиток моторики та використання ігрових прийомів [3].

Таким чином, поєднання традиційних логопедичних методик із ігровими технологіями є ефективним засобом корекції мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоцерківська Т. П. Корекція мовленнєвих порушень у дітей дошкільного віку : навч.-метод. посіб. Київ : Освіта, 2020. 256 с.
2. Богданова Н. В. Формування артикуляційної моторики у дітей із порушеннями мовлення. Харків : Логос, 2019. 198 с.
3. Висоцька О. О. Логопедична робота з дітьми, що мають дизартрію : метод. реком. Львів : Педагогічна преса, 2018. 174 с.
4. Іванова Л. А. Ігрові методики у корекційній педагогіці: ефективність застосування. Одеса : НУ «Острозька академія», 2021. 210 с.
5. Чернишова І. І. Сучасні технології корекції мовленнєвих порушень у дітей. Дніпро : Інноваційна освіта, 2022. 190 с.

Олена КЛИМЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Ганна СИЗКО,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ У ДІТЕЙ ІЗ РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Розлади аутистичного спектру є однією з важливих тем у сучасній психології та педагогіці, оскільки кількість дітей із таким діагнозом постійно зростає. Емоційна сфера дітей із РАС має унікальні риси, що впливають на їхнє сприйняття навколишнього світу, формування комунікативних навичок і процес навчання. Вивчення цієї сфери є ключовим для розробки ефективних підходів

до підтримки гармонійного розвитку дітей з РАС.

Серед науковців, які займалися дослідженням розвитку емоційної сфери виділяємо М. Варій, Т. Дудкевич, М. Захарову, Н. Компанець, М. Кузнєцова, В. Москалець, Н. Трафаїлу та ін. Вивченням емоційної сфери у дітей з розладами аутистичного спектру займалися: О. Гаяш, К. Островська, В. Помогайба, Ю. Рібцун, В. Тарасун та ін. Існуючі дослідження є досить узагальненими, тому вивчення даної сфери надалі залишається актуальним.

Мета нашої роботи – дослідити особливості емоційного розвитку дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру та застосування характеру їхніх емоційних реакцій у різних ситуаціях.

Методи дослідження включають збір і систематизацію інформації, аналіз та порівняння отриманих даних, критичне осмислення матеріалу, а також вдосконалення та уточнення власних наукових положень.

Емоції є важливою складовою психічної діяльності людини, оскільки вони визначають її суб'єктивне ставлення до навколишнього світу та власних потреб. Вони відіграють значну роль у формуванні уявлення про ставлення інших людей, їхній настрій і психічний стан.

Аналізуючи різні джерела, ми можемо визначити, що емоції – це психічна реакція людини, яка виникає внаслідок впливу зовнішніх чи внутрішніх чинників, які є значущими для неї. Варто зазначити, що емоції мають різні класифікації. Н. Компанець пропонує наступну класифікацію емоцій: за джерелом походження, за механізмом виникнення, за впливом на тонус організму та життєдіяльність, за глибиною, за складністю, за суб'єктивним тоном [3 : 12].

Деякі дослідники також виділяють окрему класифікацію емоцій – за функцією. М. Варій зазначає, що «емоції й почуття, виконуючи різні функції, беруть участь у керуванні поведінкою людини як невимушений компонент, втручаючись у нього як на стадії усвідомлення потреби й оцінки ситуації, так і на стадії ухвалення рішення та оцінки досягнутого результату» [2 : 437]. Коли людина відчуває позитивні емоції, вона отримує підтвердження того, що все йде добре. Натомість, у разі якщо негативні емоції викликають зворотну реакцію – людина зупиняється, аналізує проблему та коригує свої подальші дії, щоб досягти кращих результатів. Отже, емоції відіграють важливу роль у прийнятті рішень.

Формування психічного та фізичного розвитку людини починається від самого народження. Найпершою емоцією у житті людини є плач.

Ю. Рібцун зазначає: «З перших днів свого життя немовля проявляє здатність до переважно негативних емоційних переживань, викликаних дискомфортом відчуттями: яскраве світло, гучні звуки, холод, голод і т. ін» [4 : 208]. Це явище ми можемо пов'язати зі

стресом положів (больових відчуттів дитини) та різкою зміною її оточуючого середовища з внутрішньоутробного на зовнішній світ.

У процесі дорослішання емоційні прояви дитини змінюються, набуваючи нових особливостей. Згодом емоції стають більш складними, відображаючи не тільки фізичні потреби, а й соціальні стосунки, естетичні переживання та моральне судження.

У ранньому віці дитини властиві яскраві емоційні спалахи та швидкі зміни настрою. Усі емоції виражаються через міміку, жести, позу та поведінку. Діти раннього віку традиційно егоцентричні та мають завищену самооцінку, що є нормальним. Вони ще не вміють керувати емоціями, тому ті часто беруть верх. Наприкінці раннього віку дитина починає розрізняти позитивні та негативні емоції [3 ; 4].

На думку Н. Компанець, у дошкільному віці емоційний розвиток полягає у формуванні певних параметрів емоційного інтелекту: розпізнавання емоцій (власних, інших людей), пояснення емоцій (встановлення причиново-наслідкових зв'язків між подією та емоцією), перші кроки до керування власними емоціями, а відтак – в участі в міжособистісному спілкуванні з урахуванням соціально прийнятих правил [3 : 17].

Для якісної діагностики рівня розвитку емоційної сфери дитини необхідно добре знати особливості її формування. Виявлення зміни базується на порівнянні із загальноприйнятими нормами.

Розвиток емоційної сфери у дітей з розладами аутистичного спектру має свою специфіку. Н. Базима зазначає: «Аутистичний спектр розвитку включає: порушення соціального мислення; порушення емоційної регуляції; особливість оброблення сенсорної інформації; специфічність побудови взаємовідносин з оточуючим світом; специфічність комунікативних (мовленневих) процесів» [1 : 6]. Спираючись на тезу дослідниці, можемо говорити, що РАС впливає на всі сфери розвитку життєдіяльності дитини, у тому числі й на емоційну.

Починаючи з раннього віку у дітей з РАС можна спостерігати відсутність комплексу поживленості. При нормальному розвитку він проявляється у яскравій емоційній реакції (посмішка) на появу близької для немовляти людини – мами чи тата. В той час у дитини зі спектром аутизму дана реакція може мати збіднілий характер, відставання у термінах появи, бути мало виражена або повністю відсутня [1 : 11].

Прослідковується специфічність прояву емоцій. «Почуття та емоції можуть носити бурхливий характер, дитина ніби поринає в емоцію, що її повністю захоплює. Ця емоція може або так само несподівано зникнути, перейти в іншу емоцію (інколи навіть в діаметрально протилежну), або захопити дитину на тривалий час» [1 : 13]. Таким чином, емоції дітей з РАС відзначаються інтенсивністю та нестабільністю. Швидка зміна емоційних станів або їх

тривала фіксація свідчать про незавершеність механізмів саморегуляції, що у нормі є природним етапом емоційного розвитку дитини.

Емоції відіграють важливу роль у психічній діяльності людини, відображаючи її ставлення до світу та власних потреб. Вони допомагають орієнтуватися, сигналізувати, регулювати поведінку та сприяти адаптації. Емоційна сфера формується з внутрішньоутробного періоду та активно розвивається після народження. З віком емоції дитини стають більш усвідомленими.

Аутистичні розлади мають широкий спектр проявів, зокрема й особливості емоційного реагування. Вони характеризуються бідністю проявів, запізнення розвитку, в деяких випадках повністю відсутні. Діагностика емоційної сфери таких дітей потребує комплексного підходу для подальшого підбору ефективних корекційних заходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базима Н. В. Розвиток мовлення дітей з аутизмом. Харків : Ранок, 2022. 144 с.
2. Варій М. Й. Загальна психологія : підр. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
3. Компанець Н. М. Розвиток та формування емоційно-вольової сфери у дітей дошкільного віку: науково-методичний посібник. Київ : Актуальна освіта, 2023. 42 с.
4. Рібцун Ю. В. Розвиток емоційної сфери дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2020. № 16. С. 205–222.

Анастасія КОВПАК,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталія АНАСТАСОВА,**

старша викладачка (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОГО ДИХАННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ДИЗАРТРІЄЮ

Актуальність. Формування мовленнєвого дихання є однією з найважливіших складових розвитку мовлення у дітей дошкільного віку, оскільки правильне дихання забезпечує чіткість, плавність та гучність мовлення. Дизартрія, особливо її стерта форма, значно ускладнює процес мовленнєвого розвитку, оскільки діти мають труднощі з регулюванням дихального циклу, що впливає на темп, ритм і виразність мовлення [1; 2].

На жаль, у сучасній системі корекційної педагогіки цьому аспекту приділяється недостатньо уваги. Більшість логопедичних

занять зосереджені на корекції артикуляційних порушень, тоді як мовленнєве дихання залишається другорядним компонентом [3; 4]. Водночас його порушення можуть призводити до таких проблем, як невиразна вимова, слабка інтонаційна виразність, швидка втомлюваність під час мовлення, недостатнє управління потоком повітря та неможливість вимовляти довгі фрази.

З огляду на це, розробка ефективних методик, що сприяють розвитку мовленнєвого дихання у дітей з дизартрією, набуває особливої актуальності. Використання ігрових методів у процесі корекції дозволяє не лише зробити заняття цікавими та доступними, а й підвищити мотивацію дітей до роботи над власним мовленням.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання розвитку мовленнєвого дихання активно вивчали такі науковці, як О. Стрельникова, В. Горощенко, Л. Волкова, Є. Соботович, Т. Філічова, а також О. Ткаченко, В. Лупан, С. Коноваленко, які розробляли методики розвитку дихальних навичок у дітей із мовленнєвими порушеннями [5].

Дослідники підкреслюють, що правильне дихання є основою для чіткої вимови звуків та фразової плавності мовлення.

Водночас недостатньо вивченим залишається питання використання ігрових технологій у процесі формування мовленнєвого дихання. Традиційні підходи до логопедичної роботи часто передбачають механічне повторення дихальних вправ, що може викликати у дітей нудьгу та зниження інтересу до занять. Використання ігор дозволяє залучити дітей до активної участі у процесі навчання, що сприяє більш ефективному засвоєнню матеріалу.

Крім того, важливо враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, рівень її мовленнєвого розвитку та ступінь порушень дихальної координації. Саме тому корекційна робота має базуватися на принципах доступності, систематичності та комплексного підходу.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є розробка та апробація методичних рекомендацій щодо формування мовленнєвого дихання у дітей дошкільного віку зі стертою формою дизартрії шляхом використання ігрових методів та спеціальних вправ [1].

Для досягнення цієї мети були використані такі методи дослідження: *Теоретичний аналіз наукової літератури*, що дозволив узагальнити сучасні підходи до корекції мовленнєвого дихання у дітей з дизартрією. *Експериментальне дослідження*, яке включало констатувальний і контрольний етапи, що дозволило оцінити ефективність використання ігрових методик. *Спостереження за дітьми* під час логопедичних занять для аналізу їхньої поведінки, рівня мотивації та прогресу у розвитку мовленнєвого дихання. *Бесіди з вихователями та батьками*, що сприяли отриманню зворотного

зв'язку щодо ефективності запропонованих методик та їхнього впливу на мовленнєвий розвиток дітей. *Практичне застосування ігрових методик* для формування мовленнєвого дихання, таких як «Повітряний футбол», «Чарівний струмок», «Дихай і співай» та інші.

Сутність дослідження. У дослідженні взяли участь 10 дітей дошкільного віку із діагнозом «стерта форма дизартрії», які відвідували логопедичні заняття у закладі дошкільної освіти. Дослідження проходило у два етапи:

1. Констатувальний експеримент – оцінка початкового рівня розвитку мовленнєвого дихання у дітей [2].

2. Контрольний експеримент – аналіз змін після впровадження ігрових методів [3].

У логопедичній роботі використовувалися такі методики:

- Розвиток діафрагмального дихання через вправи з дмуханням на легкі предмети (пір'їнки, кульки, свічки).
- Контрольований видих через виконання вправ на довгий плавний видих у вигляді гри (наприклад, «Задуй свічку», «Дихаючий дракон»).
- Координація дихання з мовленням – поєднання дихальних вправ із вимовою складів та коротких речень.
- Ігрові вправи на правильне дихання, що включають рухливі завдання та ритмічні мовленнєві ігри.

За результатами дослідження спостерігалася позитивна динаміка: покращилася координація дихальних рухів, збільшилася тривалість мовленнєвого видиху, діти стали вимовляти слова та фрази більш рівномірно і чітко.

Висновки. Результати дослідження підтвердили, що застосування ігрових методик у логопедичній роботі сприяє ефективному розвитку мовленнєвого дихання у дітей зі стертою формою дизартрії [5]. Зокрема, спостерігалася:

- Збільшення сили та тривалості мовленнєвого видиху.
- Покращення координації дихання з мовленням.
- Зменшення переривчастості мовлення, підвищення його плавності та інтонаційної виразності.
- Зростання мотивації дітей до логопедичних занять завдяки використанню ігрових прийомів.

Запропоновані методики можуть бути використані у практиці логопедів та вихователів для розвитку мовленнєвих навичок дошкільників. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вдосконалення ігрових методик для корекції інших мовленнєвих порушень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова Л. Логопедія. Львів : Світ, 2012. 200 с.

2. Горощенко В. Особливості формування мовленнєвого дихання. Харків : Освіта, 2015. 98 с.
3. Соботович Є. Логопедична робота з дітьми. Одеса : Педагогіка, 2016. 150 с.
4. Стрельникова О. Дихальні вправи для корекції мовлення. Київ : Логос, 2010. 120 с.
5. Філічова Т. Корекція мовленнєвих порушень. Київ : Основа, 2018. 135 с.

Дар'я МАМАЙ,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу,
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталія АНАСТАСОВА,**

старша викладачка (БДПУ)

**СЮЖЕТНО-РОЛЬОВА ГРА ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ ЗАЙКАННЯ У
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Актуальність. Заїкання у дітей дошкільного віку є одним із найбільш поширених порушень мовлення, що впливає на їхню соціальну адаптацію та психологічний комфорт. Корекція мовленнєвих порушень у ранньому віці є важливою для формування правильної мовленнєвої діяльності та впевненості у спілкуванні. Одним із ефективних методів корекції є сюжетно-рольова гра, яка сприяє розвитку мовлення у природному та невимушеному середовищі [1].

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема заїкання у дітей широко досліджується в сучасній логопедії, психології та педагогіці. Багато вчених наголошують на важливості використання ігрових методик у корекційній роботі. Проте питання ефективності саме сюжетно-рольових ігор для подолання заїкання потребує додаткового вивчення, що зумовлює актуальність даного дослідження. До проблеми заїкання зверталися такі вчені, як Л. Арнаутова, Л. Бегас, О. Керик, які розглядали ігрові методики у корекційній практиці [3 : 225].

Мета дослідження: визначити ефективність використання сюжетно-рольових ігор у корекції заїкання у дітей дошкільного віку.

Основні завдання:

1. Дослідити актуальний стан мовленнєвого розвитку у дітей із заїканням.
2. Розробити систему корекційної роботи із застосуванням сюжетно-рольових ігор.
3. Перевірити ефективність запропонованої системи.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури з питань мовленнєвого розвитку та корекції заїкання. Діагностика рівнів

мовленнєвого розвитку у дітей дошкільного віку. Проведення експерименту (констатувальний, формувальний та контрольний етапи).

Сутність дослідження. У дослідженні було визначено рівні мовленнєвого розвитку дітей із заїканням та розроблено систему корекційної роботи. На початковому етапі діагностики було виявлено, що 75% дітей із заїканням мали низький рівень мовленнєвого розвитку, тоді як 25% знаходилися на середньому рівні. Запропонована система включала використання сюжетно-рольових ігор, які сприяли покращенню комунікативних навичок, розширенню словникового запасу та зниженню мовленнєвого напруження [4 :185].

Основні висновки дослідження: висновки експериментальної роботи засвідчили позитивну динаміку. Низький рівень мовленнєвого розвитку у дітей із заїканням знизився з 75% до 50%. Частка дітей із середнім рівнем мовленнєвого розвитку зросла з 25% до 50%. У дітей із порушеннями мовлення (ПМР) частка низького рівня зменшилася з 40% до 35%, а середнього рівня – зросла з 60% до 65%.

Висновок. Сюжетно-рольові ігри є ефективним засобом корекції заїкання у дітей дошкільного віку [5 : 309]. Вони забезпечують природну мотивацію до мовлення, допомагають подолати страх перед комунікацією та сприяють формуванню правильної мовленнєвої діяльності. Отримані результати підтверджують доцільність використання сюжетно-рольових ігор у логопедичній практиці для дітей із заїканням, що виявляється у зростанні середнього рівня мовленнєвого розвитку на 25%.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнаутова Л. В. Корекція заїкання у вітчизняній та зарубіжній практиці. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2017. № 9 (1). С. 5–15.
2. Базовий компонент дошкільної освіти. 2021. URL : https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 01.12.2024).
3. Бегас Л. Д. Корекція заїкання дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2016. 239 с.
4. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник. 2-ге вид., доповнене. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 704 с.
5. Керик О. Психолого-педагогічні умови використання гри в корекційній роботі з дітьми, які мають вади мовлення. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2016. № 31. С. 309–317.

Марина МЕЛЬНИК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Оксана СТРІЛЬЧУК,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОГО КОМУНІКАТИВНОГО ПРОСТОРУ З МЕТОЮ МЕДИЧНОЇ ПРОСВІТИ ОСІБ З РІДКІСНИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ

Актуальність дослідження визначається необхідністю ефективної комунікації в рамках медичної просвіти, зокрема серед осіб, які страждають на рідкісні захворювання. Сьогодні рідкісні захворювання є важливою проблемою в медицині та суспільстві, адже вони часто супроводжуються низьким рівнем обізнаності як серед самих пацієнтів, так і серед медичних працівників. Тому створення спільного комунікативного простору для цих осіб є важливим завданням для підвищення ефективності лікування, надання психологічної підтримки та покращення якості життя. Особлива роль у цьому процесі належить психологічним стратегіям, які сприяють формуванню відкритого, безпечного та ефективного спілкування між медичними працівниками, пацієнтами та їх родинами.

Сутність дослідження полягає в аналізі та розробці психологічних стратегій для формування ефективного комунікативного простору з метою медичної просвіти осіб з рідкісними захворюваннями. Це дослідження спрямоване на вивчення психологічних аспектів взаємодії між пацієнтами, медичними працівниками та їхніми родинами, з акцентом на створення середовища, яке сприяє відкритості, підтримці та навчання. Одним із основних завдань є розробка ефективних стратегій, які допоможуть знизити рівень стресу, покращити комунікацію та підвищити рівень обізнаності про рідкісні захворювання серед пацієнтів. Дослідження має на меті також виявити бар'єри в медичній комунікації, визначити психологічні методи підтримки та розробити рекомендації для оптимізації взаємодії в рамках медичного процесу.

Стан досліджуваності теми. Тематика психологічних стратегій у сфері медичної просвіти осіб з рідкісними захворюваннями є новою і недостатньо дослідженою в науковій літературі. Вивчення цієї проблеми вимагає інтеграції знань з медицини, психології, соціальних наук та комунікаційних технологій. Зокрема, наукові дослідження зосереджуються на розробці психотерапевтичних стратегій, підтримці пацієнтів у процесі адаптації до хвороби, а також на підвищенні ефективності взаємодії між пацієнтами та медичними працівниками. Однак відсутність комплексних досліджень, які б включали специфічні

психологічні стратегії для формування комунікативного простору, робить цю тему важливою для подальшого розвитку наукової думки. Незважаючи на те, що тематика є недостатньо дослідженою на даний час, існують наукові праці та статті, які певною мірою вже досліджували її. Наприклад, у своїй статті «Медико-психологічне консультування осіб з серцево-судинними захворюваннями» Л. Магдисюк, Б. Павлова та І. Гнатойко розглядають значення психологічного консультування в медичній практиці та підкреслюють важливість урахування емоційного стану пацієнта під час надання медичної допомоги. Вони зазначають, що «ефективна комунікація між лікарем та пацієнтом сприяє кращому розумінню захворювання, знижує рівень тривожності та підвищує прихильність до лікування». Цей підхід можна застосувати і в контексті рідкісних захворювань, оскільки саме психологічні стратегії взаємодії допомагають формувати довіру між пацієнтами та медичними фахівцями, що є ключовим для медичної просвіти. О. Бондар у своїй роботі «Психоосвіта як засіб покращення комунікації між хворими на деменцію та їх родинами» досліджує психоосвіту як ефективний інструмент для поліпшення взаємодії пацієнтів та їхнього соціального оточення. Вона підкреслює, що поширення знань про особливості захворювання допомагає зменшити ізоляцію пацієнтів і змінює на краще їх стан. Ця робота є корисною в контексті дослідження психологічних стратегій у сфері медичної просвіти людей з рідкісними захворюваннями.

Методи дослідження включають як теоретичний, так і емпіричний підхід. Теоретичний метод передбачає аналіз наукових джерел, вивчення існуючих моделей медичної комунікації та психологічних стратегій, що застосовуються для підтримки пацієнтів з рідкісними захворюваннями. Емпіричні методи включають якісні та кількісні дослідження, серед яких інтерв'ю з пацієнтами, анкетування медичних працівників, а також спостереження за процесом комунікації в медичних установах. Крім того, в роботі планується використання методів контент-аналізу для оцінки інформаційних матеріалів, що сприяють формуванню медичних комунікаційних стратегій.

Опис психологічних стратегій формування спільного комунікативного простору для медичної просвіти осіб із рідкісними захворюваннями є особливо важливим у контексті аутоімунних патологій. Ці хвороби часто мають складний перебіг, тривалий діагностичний процес і значний вплив на якість життя пацієнтів, що потребує створення ефективних комунікативних умов для їхньої підтримки та інформування.

Формування такого простору починається з усвідомлення необхідності емпатійного діалогу між медичними працівниками, пацієнтами та їхніми родинами. Особливу роль відіграє психологічна

підтримка, адже особи з рідкісними аутоімунними захворюваннями часто стикаються зі стигматизацією, ізоляцією та відсутністю достатньої обізнаності у суспільстві щодо їхнього стану. Важливим є створення безпечного середовища, у якому пацієнти зможуть відкрито ділитися своїм досвідом, отримувати необхідну інформацію та підтримку, а також брати участь у прийнятті рішень щодо власного лікування.

Значний вплив на ефективність комунікації має адаптація інформації під індивідуальні потреби пацієнтів. Врахування когнітивних особливостей, емоційного стану та рівня стресу дозволяє коригувати подачу матеріалу, роблячи його більш зрозумілим і доступним. Використання зрозумілої, простої, але водночас науково обґрунтованої мови сприяє покращенню сприйняття та засвоєння знань про хворобу.

Важливим елементом є залучення мультидисциплінарної команди, яка включає не лише лікарів, а й психологів, соціальних працівників та інших фахівців. Такий підхід дозволяє врахувати всі аспекти життя пацієнта, включаючи психологічний комфорт, соціальну адаптацію та емоційну стійкість. Спільні освітні заходи, групи підтримки та консультації сприяють розвитку довіри до медичної системи, що, у свою чергу, підвищує прихильність до лікування та допомагає пацієнтам більш усвідомлено ставитися до власного здоров'я.

Для підвищення ефективності медичної просвіти доцільним є застосування інтерактивних форм взаємодії, які передбачають обговорення реальних ситуацій, використання візуальних матеріалів, проведення тренінгів і консультацій. Це дозволяє не лише передавати інформацію, а й формувати навички самостійного прийняття рішень, що стосуються здоров'я.

Створення підтримувального середовища є ще одним важливим елементом формування комунікативного простору [1]. Воно включає як емоційну підтримку з боку медичних фахівців, так і організацію груп взаємодопомоги, в яких пацієнти можуть обмінюватися досвідом, отримувати мотивацію та додаткову інформацію від інших осіб, які мають подібний досвід. Соціальна підтримка відіграє важливу роль у подоланні почуття ізольованості, що часто супроводжує осіб із рідкісними захворюваннями.

Значну увагу слід приділяти розвитку навичок саморегуляції та подолання стресу, оскільки процес отримання інформації про власне захворювання часто супроводжується емоційною напругою. Техніки когнітивно-поведінкової терапії, методи релаксації та усвідомленості допомагають пацієнтам краще адаптуватися до нової інформації та знижують рівень стресу [4].

Важливим напрямом є використання цифрових технологій для розширення доступу до освітніх матеріалів. Онлайн-платформи,

форуми, вебінари та мобільні додатки надають можливість отримувати актуальну інформацію, спілкуватися з фахівцями та іншими пацієнтами, що сприяє розвитку самостійності в управлінні своїм станом.

Формування спільного комунікативного простору для медичної просвіти осіб з рідкісними захворюваннями потребує комплексного підходу, що поєднує психологічні, соціальні та інформаційні аспекти. Центральним завданням цього процесу є створення довірливого середовища, в якому пацієнти можуть вільно обговорювати свої проблеми, отримувати достовірну інформацію та відчувати підтримку з боку медичних фахівців, родини та спільноти.

Одним із ключових психологічних механізмів, які сприяють ефективному формуванню комунікативного простору, є розвиток емпатії. Це означає не лише слухання пацієнта, а й сприйняття його емоційного стану, розуміння його переживань і створення відчуття прийняття. Важливо використовувати методи активного слухання, які включають вербалізацію почуттів пацієнта, рефлексивне повторення його думок та формулювання відкритих питань, що заохочують до діалогу.

Ще одним важливим аспектом є адаптація інформації відповідно до когнітивних можливостей та емоційного стану пацієнта. Особи з рідкісними захворюваннями часто стикаються з труднощами у розумінні складних медичних термінів, що може викликати додатковий стрес та відчуття безсилля. Використання зрозумілої, доступної мови, візуальних матеріалів, метафоричних пояснень сприяє легшому засвоєнню інформації та знижує рівень тривожності.

Формування мотивації до самостійного пошуку знань про своє захворювання є ще одним важливим компонентом ефективного комунікативного простору [3]. Для цього доцільно використовувати методи позитивного підкріплення, такі як відзначення навіть незначних успіхів у розумінні свого стану, підкреслення можливостей контролю та управління власним здоров'ям.

Значну роль у процесі медичної просвіти відіграє підтримка з боку інших людей, які мають подібний досвід. Групи самодопомоги та онлайн-спільноти можуть стати цінним джерелом як емоційної підтримки, так і обміну практичними знаннями. Взаємодія з людьми, які вже пройшли певний шлях у лікуванні або адаптації до хвороби, сприяє зниженню рівня ізольованості, підвищенню впевненості у своїх силах та розвитку навичок самостійного прийняття рішень.

Не менш важливим є залучення сім'ї пацієнта до процесу формування комунікативного простору. Близьке оточення часто виконує роль посередника між пацієнтом та медичними фахівцями, підтримуючи або, навпаки, ускладнюючи сприйняття інформації. Просвіта родичів, навчання їх ефективним комунікативним

стратегіям, розвиток їхньої емоційної компетентності дозволяє створити гармонійний простір для обговорення медичних питань без додаткового психологічного напруження.

Цифрові технології відкривають нові можливості для медичної просвіти та розширення комунікації між пацієнтами, лікарями та дослідниками. Використання мобільних додатків, онлайн-курсів, інтерактивних платформ дозволяє отримувати актуальну інформацію у зручний для пацієнта час, самостійно контролювати свої показники здоров'я та брати активну участь у лікувальному процесі.

Психологічні стратегії формування комунікативного простору включають також роботу зі страхами та бар'єрами, які можуть заважати ефективній взаємодії [1]. Пацієнти з рідкісними захворюваннями часто стикаються зі страхом невизначеності, можливих ускладнень або суспільного нерозуміння. Використання когнітивно-поведінкових методик для зміни негативних переконань, технік релаксації для зниження тривожності та методів підвищення самооцінки сприяє формуванню більшої відкритості до комунікації та навчання.

Отже, психологічні стратегії формування спільного комунікативного простору ґрунтуються на довірливій та адаптованій комунікації, емоційній підтримці, соціальній взаємодії, розвитку навичок саморегуляції та використанні сучасних технологій. Поєднання цих підходів сприяє ефективній медичній просвіті осіб із рідкісними захворюваннями, підвищує їхню залученість у процес лікування та покращує якість життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар О. М. Психосвіта як засіб покращення комунікації між хворими на деменцію та їх родинами. *Медицина третього тисячоліття: Фестиваль молодіжної науки*. 2024. С. 102. URL : <https://repo.knmu.edu.ua/items/2b502e41-5014-446a-a995-9bf43ddc3fcc> (дата звернення: 23.02.2025).
2. Магдисюк Л., Павлова Б., Гнатойко І. Медико-психологічне консультування осіб з серцево-судинними захворюваннями. *Психологія: реальність і перспективи*. 2020. № 14. С. 144–149. URL : https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi14.163 (дата звернення: 14.03.2025).
3. Практики комунікативної культури в медичному закладі. Пацієнт-центрований підхід. *Програма розвитку ООН в Україні*. URL : <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/praktyky-komunikatyvnoyi-kultury-v-medychnomu-zakladi-patsiyent-tsentrovanyy-pidkhid> (дата звернення: 23.02.2025).
4. Спілкування з пацієнтами. *LibreTexts*. URL : <https://ukrayinska.libretexts.org> вільний (дата звернення: 23.02.2025).

Алевтина ПАЛІЙ,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Альона БАБІЧЕНКО,**
асистентка (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ БУДОВИ МОВЛЕННЯ ЧЕРЕЗ ІГРОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ II-III РІВНЯ

Важливою умовою для повноцінного загального та мовленнєвого розвитку дитини є своєчасний розвиток граматичної сторони мовлення. Адже, своєчасне оволодіння правильним мовленням – основа розумового розвитку дитини, запорука повноцінного спілкування з оточуючими, що сприяє формуванню особистості в цілому. На сьогоднішній день все більше дітей мають порушення мовлення. Таким дітям складніше засвоювати необхідні знання у закладі дошкільної освіти, а в подальшому – у школі.

Одне з таких порушень – загальний недорозвиток мовлення (далі – ЗНМ). Проблема формування граматичної сторони мовлення є одною з найважливіших та актуальних проблем у дітей із ЗНМ.

Мета наукової роботи полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці впливу ігрової діяльності на процес формування граматичної будови мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ II-III рівня. **Об'єкт дослідження** – граматична будова мовлення у дітей дошкільного віку із ЗНМ II-III рівня. **Предмет дослідження** – ігрова діяльність як засіб формування граматичної будови мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ II-III рівня.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури; спостереження; бесіда; вивчення передового педагогічного досвіду; теоретичне узагальнення, педагогічний експеримент, розробка та використання конкретних дидактичних ігор, спрямованих на формування граматичної сторони мовлення.

Загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ) – складне мовленнєве порушення, при якому у дитини з нормальним слухом та інтелектом порушуються усі компоненти мови: лексика, фонетика, граматики. Прояви порушення багато в чому залежать від його ступеню складності. Діти із ЗНМ II-III рівня зокрема мають труднощі у формуванні граматичних конструкцій, що потребує систематичної корекційної роботи [2 : 7].

Вирішення даної проблеми відіграє важливе значення у практичному напрямку роботи, оскільки робота з корекції порушень мовлення вимагає особливої уваги та правильного підбору

методики, тому важливим є підбір правильних матеріалів та методів з метою урізноманітнення та зацікавлення вихованців.

Відзначається, що гра є ефективним засобом формування граматичної будови мовлення. Адже гра в дошкільному віці є провідною діяльністю. Вона дозволяє розвивати мовлення у природному для дітей контексті. Через гру діти можуть не тільки бавитися та весело проводити час, а й навчатися, активізуючи багато процесів (наприклад, когнітивні, емоційні тощо). Придумуючи та розвиваючи сюжети ігор, вони покращують свою уяву, навички розв'язування проблем через комунікацію, що сприяє повноцінному мовленнєвому розвитку.

Таким чином, гра виявляється важливим елементом у корекційно-розвитковій роботі з дітьми із недорозвитком мовлення, адже гарантує послідовний розвиток граматичних навичок, а комплексний підхід до використання ігрових методів сприяє ефективному засвоєнню граматики, бо є природним для дітей цього віку.

Нами було запропоновано низку ігор для дітей із ЗНМ II-III рівня. Вони були підібрані з урахуванням мети курсової роботи та специфіки порушення. Кожна гра спрямована на розвиток мовлення, допомагає запам'ятовувати граматичні конструкції, формує правильні мовленнєві навички, зокрема граматичної структури, лексичного запасу та комунікативних умінь, розширює словниковий запас. Зокрема, такі ігри, як мовленнєва гра «Чарівна скринька», гра «Про кого йде мова?», гра «Незнайко», м/г «Добавлянки» (з м'ячем), д/г «Згадайся, що у мене?», д/г «Яким буває...?» та інші. Для того щоб перевірити ефективність гри як засобу формування граматичної будови мовлення та запропонованих ігор, було проведено експериментальну роботу.

Дослідно-експериментальна робота показала, що використання мовленнєвих ігор сприяє покращенню граматичної компетентності дітей із ЗНМ. Зокрема, середній рівень сформованості граматичної будови мовлення у дітей із ЗНМ підвищився на 20%, тоді як кількість дітей із низьким та найнижчим рівнем зменшилася на 10%.

Педагогічний експеримент показав, що тільки комплексний підхід до використання ігрової діяльності у роботі з дітьми дошкільного віку із ЗНМ II-III рівня сприяє підвищенню ефективності процесу формування граматичної будови мовлення у дітей цієї категорії мовленнєвих порушень. Нами доведено, що ігрова діяльність є однією із найбільш активних й дієвих форм у процесі формування граматичної будови мовлення у дітей дошкільного віку із ЗНМ II-III рівня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : підручник. Вид. 2-ге, доповнене. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 704 с.

2. Проскуріна О., Кравченко А. Рівні ЗНМ та їх загальна характеристика. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*. 2018. С. 104–108.
3. Рібцун Ю. В. Ігри для ротики: Розвиток мовлення. *Дошкільне виховання*. 2007. № 4 (789). С. 28–29.
4. Руденко Т. Ю. Особливості розвитку мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення. *Теоретичні основи педагогіки й сучасні аспекти виховання*. 2022. С. 49–52.
5. Трофименко Л. І. Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку: навчально-методичний посібник / Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. Київ, 2014. 72 с.

Анастасія ПУЗИНА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Альона БАБІЧЕНКО,**
асистентка (БДПУ)

ДИДАКТИЧНІ ІГРИ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ ЗАГАЛЬНОГО НЕДОРОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ І-II РІВНЯ

Актуальність дослідження. У сучасній системі дошкільної освіти питання розвитку мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) І-II рівня є одним із пріоритетних напрямів роботи. Дефіцит мовленнєвих навичок не лише ускладнює процес навчання, але й обмежує можливості дитини в адаптації до соціального середовища, спричиняє труднощі у встановленні комунікації, знижує пізнавальну активність і впливає на формування емоційної стабільності. Ці фактори вимагають особливого підходу до подолання мовленнєвих порушень, що поєднує ефективні корекційні методи з елементами ігрової діяльності, яка відповідає віковим потребам дітей дошкільного віку.

Серед багатьох методів роботи з дітьми з мовленнєвими порушеннями особливу увагу привертають **дидактичні ігри**, які, окрім корекційного впливу, стимулюють дитину до активної участі у процесі навчання через залучення до цікавої ігрової діяльності. Такий підхід сприяє розвитку базових навичок, необхідних для мовленнєвого вдосконалення, зокрема слухового сприйняття, артикуляції, мовленнєвої пам'яті, а також формуванню соціальних і когнітивних компетенцій.

Аналіз наукової літератури доводить, що використання ігрових технологій у корекційній роботі є ефективним засобом поліпшення мовленнєвих характеристик дітей. Такі методи сприяють активізації пізнавальної діяльності, розвитку мовленнєвих навичок, покращенню комунікації та формуванню соціальних компетенцій у дітей з

мовленнєвими порушеннями. Однак у науковій літературі ще недостатньо розкриті методичні аспекти застосування дидактичних ігор саме для дітей із ЗНМ I-II рівня. Більшість наукових праць зосереджується на загальних методах корекційної педагогіки, залишаючи поза увагою детальне обґрунтування та розробку спеціалізованих ігрових прийомів для роботи з конкретними групами дітей. Зокрема, роботи таких авторів, як І. Брушневська, А. Голуб, Н. Мовчан, Ю. Рібцун, Х. Сайко, підтверджують важливість використання дидактичних ігор у корекції мовленнєвих порушень, однак ще необхідно більш глибоко розглянути їх застосування в контексті дітей із загальним недорозвитком мовлення I-II рівня.

Ця проблема набуває особливої актуальності в умовах реформування системи дошкільної освіти в Україні, спрямованого на інтеграцію інноваційних технологій та підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Розробка та впровадження методичних рекомендацій щодо використання дидактичних ігор у корекції ЗНМ I-II рівня сприятиме вирішенню нагальних завдань, пов'язаних із забезпеченням рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей, незалежно від їхніх мовленнєвих можливостей.

Мета дослідження: розкрити особливості використання дидактичних ігор як засобу корекції мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвитком мовлення I-II рівня та оцінити їхню ефективність у практиці.

Об'єкт дослідження: процес корекції мовленнєвого розвитку дітей із загальним недорозвитком мовлення I-II рівня.

Предмет дослідження: використання дидактичних ігор у корекції мовленнєвого розвитку дітей із ЗНМ I-II рівня.

Методи дослідження. У роботі використовувалися теоретичні методи (аналіз, синтез, узагальнення наукової літератури), емпіричні методи (спостереження, педагогічний експеримент), а також методи математичної обробки даних для оцінки ефективності запропонованих підходів.

Загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ) є складним системним порушенням, яке стосується всіх компонентів мовленнєвої діяльності – від звуковимови до граматичної будови мовлення. Це порушення характеризується недостатнім розвитком мовленнєвих засобів, які не відповідають віковим нормам дитини. У випадку ЗНМ I-II рівня спостерігається значне відставання мовленнєвого розвитку, що ускладнює соціальну адаптацію та навчання дітей.

Мовленнєві порушення у дітей із ЗНМ характеризуються затримкою формування основних мовленнєвих компонентів, таких як звуковимова, лексико-граматична структура та зв'язне мовлення. У цьому контексті дидактичні ігри спрямовані на поступове подолання цих труднощів через

інтеграцію корекційних завдань у природну ігрову діяльність, що робить процес навчання цікавим і невимушеним [32 : 253-255].

Один із ключових аспектів ефективності дидактичних ігор у корекції ЗНМ – це їхня здатність адаптуватися до індивідуальних потреб кожної дитини. Для дітей із першим рівнем ЗНМ потрібні ігри, спрямовані на стимуляцію мовленнєвої активності, наприклад, «Назви предмет» або «Покажи і скажи». Для другого рівня акцент робиться на вдосконалення лексики-граматичних структур через ігри «Склади речення» або «Закінчи фразу».

Дидактичні ігри сприяють одночасному розвитку кількох мовленнєвих компонентів. Наприклад, гра «Що змінилося?» стимулює розвиток слухової уваги, фонематичного сприйняття та лексичного запасу. Вона спрямована на покращення вміння дитини розрізняти звуки, слова та їх значення [18 : 37–41].

Наступним аспектом є формування у дітей мотивації до мовленнєвої активності. Завдяки ігровій формі навчання діти менш критично ставляться до власних помилок, що значно знижує рівень тривожності. Використання елементів сюжету в іграх, таких як «Подорож у казкову країну», сприяє створенню емоційно-насиченого середовища, де дитина відчуває себе впевнено (Таблиця 1)

Таблиця 1

Типи дидактичних ігор та їхній вплив на корекцію ЗНМ

Тип гри	Мета	Приклад гри
Фонематичні ігри	Розвиток звуковимови та фонематичного сприйняття	«Що за звук?»
Лексичні ігри	Розширення словникового запасу	«Назви всі предмети в кімнаті»
Граматики ігри	Формування граматично правильної побудови речень	«Закінчи речення»
Зв'язне мовлення	Покращення логічності та погіршення мовленнєвих висловлювань	«Склади історії за картинкою»
Сюжетно-рольові ігри	Розвиток комунікативних навичок у ситуаціях, наближених до реальних	«Магазин», «Лікарня»

Дидактичні ігри розглянуто як важливий інструмент корекційної роботи, який поєднує навчальні та розвивальні функції, враховує вікові потреби дітей та сприяє їхньому емоційному залученню до процесу навчання. Описано типи ігор, які ефективно впливають на розвиток мовленнєвих компонентів, і наведено їх приклади, що демонструють можливості застосування у корекційній роботі.

Аналіз методичних підходів показав, що успішна реалізація дидактичних ігор залежить від принципів індивідуалізації, системності та інтеграції у загальний корекційний процес. Встановлено, що структурованість і систематичність застосування ігор дозволяє досягти значних результатів у покращенні мовленнєвих навичок дітей із ЗНМ.

Емпіричне дослідження, проведене в межах цієї роботи, підтвердило високу ефективність використання дидактичних ігор для корекції мовленнєвого розвитку дітей із ЗНМ I-II рівня. Застосування таких ігор сприяло не лише розвитку мовленнєвих навичок, але й підвищенню мотивації дітей до навчання, активізації їхньої пізнавальної активності та розвитку соціальних навичок. Ігрова діяльність допомогла дітям покращити артикуляційні рухи, слухове сприйняття, мовленнєву пам'ять і координацію мовленнєвого апарату.

Важливою частиною роботи стало створення комплексу дидактичних ігор **«Граємо й говоримо: дидактичні ігри для розвитку мовлення»**, які можуть бути використані в корекційній роботі. Дидактичні ігри спрямовані на корекцію різних аспектів мовлення, таких як артикуляційна моторика, правильність вимови, розвиток зв'язного мовлення та слухового сприйняття. Ігри, як-от «Чарівний язичок», «Дзеркальце говорить», «Смачні завдання», «Говоримо з вітром», дозволяли ефективно залучати дітей до освітнього процесу через цікаві та творчі завдання. Такі ігри створювали умови для активної участі дітей у корекційній роботі, що позитивно впливало на досягнення поставлених цілей.

Результати дослідження свідчать, що використання дидактичних ігор сприяє значному покращенню мовленнєвих показників. У дітей, які брали участь у корекційних заняттях, спостерігалось поліпшення артикуляційних рухів, правильності вимови, здатності до контролю власного мовлення та покращення слухового сприйняття. Такі результати підтверджують ефективність обраного підходу та досягнення поставлених у роботі завдань.

Загалом, дослідження продемонструвало значущість ігрових технологій у корекційній роботі з дітьми, які мають мовленнєві порушення. Розроблений комплекс ігор має високу практичну цінність і може бути використаний у педагогічній і логопедичній практиці для вирішення проблем мовленнєвого розвитку дітей із ЗНМ I-II рівня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуш А. М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників. Мовленнєві ігри, ситуації, вправи. *Навчально-методичний посібник*. Київ : Слово, 2018. 187 с.
2. Кондукова С. В., Базима Н. В. Особливості застосування гри в системі дошкільного сенсорного виховання дітей із загальним недорозвитком мовлення. *Корекційна педагогіка. Вісник Української асоціації корекційних педагогів*. 2015. № 1. С. 15–21.

Свєнєія РЄЗНІКОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти.

Науковий керівник: **Тєтяна СУЩИНСЬКА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІТЕЙ
З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ**

Актуальність дослідження. Проблема психолого-педагогічної характеристики дітей з розладами аутистичного спектру (РАС) набуває все більшої актуальності у зв'язку зі зростанням кількості діагнованих випадків РАС у світі. Відповідно до статистичних даних, кожна 100-та дитина має певні прояви аутизму, що створює необхідність глибшого розуміння їхніх особливостей розвитку, навчання та соціалізації. Важливим є також пошук ефективних методик навчання та корекційної роботи, які сприятимуть покращенню комунікаційних навичок, когнітивного розвитку та інтеграції таких дітей у суспільство.

Завдяки розвитку інклюзивної освіти та оновленню підходів до педагогічної та психологічної підтримки дітей з РАС, виникає потреба у вдосконаленні методик навчання та виховання, які враховуватимуть їхні особливі потреби. Таким чином, дослідження психолого-педагогічних характеристик дітей із розладами аутистичного спектру є важливим не лише для освітян та психологів, а й для батьків, соціальних працівників і медичних фахівців.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема РАС активно досліджується в різних наукових дисциплінах, зокрема в психології, педагогіці, нейронауках та медицині. Перші фундаментальні дослідження розладів аутистичного спектру були проведені Лео Каннером (1943) та Гансом Аспергером (1944), які вперше описали аутизм як окремий розлад. Надалі науковці, зокрема Лорна Вінг, Саймон Барон-Кое, Олів'є Постель-Віне та інші, розширили розуміння цього явища, висунули теорії щодо когнітивних та соціальних особливостей осіб з аутизмом.

Сучасні дослідження спрямовані на визначення етіології розладу, виявлення нейропсихологічних механізмів його розвитку, удосконалення методів діагностики та ефективних підходів до навчання і соціальної адаптації дітей з РАС. В Україні проблема аутизму досліджується в межах педагогіки та спеціальної освіти. Вітчизняні вчені (Л. Фомічова, Н. Бабіч, Т. Сак та інші) вивчають особливості когнітивного розвитку, емоційно-вольової сфери та методи психолого-педагогічної підтримки дітей із РАС.

Проте, незважаючи на значний масив наукових даних, проблема адаптації, соціалізації та ефективних методів навчання дітей з РАС залишається недостатньо дослідженою, особливо у контексті впровадження інклюзивної освіти в Україні.

Мета дослідження – визначити психолого-педагогічні характеристики дітей з розладами аутистичного спектру та розробити рекомендації щодо ефективних методів навчання та корекційної роботи з ними. **Завдання дослідження:** охарактеризувати когнітивні, емоційно-вольові та соціальні особливості дітей із РАС; визначити вплив розладу на процес навчання та комунікації.

У дослідженні використано комплекс **методів**, що дозволяють всебічно охарактеризувати психолого-педагогічні особливості дітей з розладами аутистичного спектру. Теоретичний аналіз включає вивчення наукових джерел, психолого-педагогічних досліджень, нормативних документів, що регулюють освіту дітей із РАС. Метод спостереження передбачає аналіз поведінкових особливостей таких дітей у навчальному середовищі, під час спілкування з однолітками та дорослими.

Вивчаючи наукові джерела, можна дійти висновку, що поняття «аутизм» має глибоке коріння в історії розвитку знань про особливості діагностики та корекції дітей, які потребують спеціального підходу до навчання й соціалізації. Спочатку аутизм розглядався в контексті психіатричних розладів, зокрема, як один із симптомів ранньої шизофренії або шизоїдної психопатії. Вперше синдром дитячого аутизму як окреме явище був описаний у 1943 році Л. Каннером, який виділив його характерні особливості. Паралельно з ним австрійський дослідник Г. Аспергер описав схожий стан, що згодом отримав назву «синдром Аспергера» [1 : 51-55].

Дитячий аутизм зазвичай діагностується до трьох років, хоча у випадках атипового розвитку його ознаки можуть проявитися пізніше. Діагноз базується на головних симптомах: труднощі у соціальній взаємодії, стереотипна поведінка, стійкість до змін у навколишньому середовищі. Виявлено також широкий спектр індивідуальних проявів цього розладу, що варіюються від легких до важких форм [2].

Залежно від характеру соціальної взаємодії й поведінкових особливостей, дослідники виділяють кілька груп дітей із РАС:

1. Діти з вираженою ізоляцією від зовнішнього світу. Вони не демонструють активного інтересу до навколишнього середовища, часто не реагують на голос, жести або навіть сильні подразники, такі як біль чи гучний шум. Їхнє мовлення практично відсутнє або обмежується ехолалією. Поведінка відзначається монотонністю, пасивністю або випадковими, неконтрольованими реакціями на зовнішні фактори.

2. Діти з активним відторгненням зовнішнього середовища. Вони суворо дотримуються звичних ритуалів, а будь-які зміни викликають сильну тривожність або агресію. Часто мають вкрай вибіркові вподобання в їжі, одязі, маршрутах пересування. Їхнє мовлення зазвичай ригідне, одноманітне, із частими ехолаліями та нетиповими граматичними конструкціями.

3. Діти з надмірною захопленістю власними інтересами. Вони можуть мати багатий словниковий запас і добре розвинене мовлення, але часто не підтримують діалог, а ведуть монологи на обмежені теми, що цікавлять лише їх. Спілкування з іншими є механічним або демонструє відсутність емпатії до співрозмовника. Такі діти можуть запам'ятовувати великі обсяги інформації, але їхнє мислення часто буквальне та негнучке.

4. Діти з підвищеною вразливістю та соціальними труднощами. Вони мають потенціал до встановлення контактів, але часто стикаються з труднощами в спілкуванні. Їхня поведінка відзначається страхом перед змінами, невпевненістю у власних діях, а також потребою в постійній підтримці та заохоченні [3 : 77-82].

Аналіз досліджень засвідчує, що основними проявами аутизму у дітей дошкільного віку є нерівномірність когнітивного розвитку, обмежена соціальна взаємодія, стійкі страхи, специфічні інтереси та труднощі з адаптацією. Деякі діти демонструють високі інтелектуальні здібності, проте мають труднощі з комунікацією та розумінням соціальних норм. Також спостерігається висока втомлюваність, проблеми з увагою, буквальне сприйняття інформації та труднощі у символізації.

Отже, розлади аутистичного спектру пов'язані з порушенням когнітивного та соціального розвитку, що створює бар'єри для навчання і соціалізації дитини. Важливо враховувати ці особливості при розробці корекційних програм, щоб забезпечити ефективну підтримку та адаптацію таких дітей у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базима Н. В. Теоретичне вивчення проблематики аутизму. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. 2015. № 1. С. 51–56.

2. Мовленнєвий розвиток аутичної дитини URL : <http://www.uaui.info/osobyje-deti/autizm/article-10822-movlennjeviy-rozvitok-autichnoyi-ditini/> (дата звернення: 15.12.2024).
3. Парасей-Гочер А., Іванова Є., Мандрик Н.. Емпіричне дослідження психологічних особливостей емоційного вигорання у вихователів, що працюють з дітьми з РАС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія.* 2023. № 4. С. 77–82. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.4.15>

Софія САЛІНА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Альона БАБІЧЕНКО,**
асистентка (БДПУ)

ПРОФІЛАКТИКА ПОРУШЕНЬ ПИСЬМА У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність теми. Порухення письма є однією з основних проблем мовленнєвого розвитку дітей, що може впливати на їхню здатність до навчання та соціалізації. Письмо, як важливий елемент освітнього процесу, забезпечує не лише збереження та передачу знань, а й сприяє розвитку когнітивних і комунікативних здібностей дитини. Ранні порушення письмового мовлення можуть стати перешкодою для успішного освоєння грамоти, що підкреслюють роботи таких науковців, як О. Корнев, Н. Садовнікова, Л. Спірова та ін. Вони зазначають, що для формування навичок письма у дітей необхідна наявність добре розвинутих мовленнєвих (фонематичні процеси, зв'язне мовлення, лексико-граматичний компонент) та немовленнєвих (дрібна моторика, зорові та слухові функції) передумов.

Своєчасна профілактика порушень письма є необхідною умовою для попередження виникнення у дітей труднощів у навчанні, зокрема щодо опанування грамоти. Зокрема, це стосується дітей старшого дошкільного віку, у яких вже можуть проявлятися перші ознаки мовленнєвих порушень, що ускладнюють навчання письма. Порухення письма, такі як дисграфії, можуть виникати через недорозвинення фонематичного слуху, недостатність навичок просторової орієнтації чи слабку дрібну моторику, що є важливими складовими процесу письма.

Особливу увагу слід звертати на дітей, у яких є мовленнєві порушення. Проблеми з формуванням письма у них можуть бути зумовлені як недоліками в розвитку усного мовлення, так і виявами дефіциту психофізіологічних функцій, необхідних для ефективного

освоєння грамоти. Тому, ефективна профілактика порушень письмового мовлення повинна включати комплексний підхід, що поєднує корекційні та розвивальні методики. Особливо важливим є застосування логопедичних технологій, зокрема логогімнастики, для стимулювання розвитку мовленнєвих та психомоторних функцій, що є основою для успішного засвоєння письма.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати особливості профілактики порушень письма у дітей старшого дошкільного віку та на основі експериментального дослідження оцінити ефективність практичних підходів до їх впровадження. **Об'єкт дослідження** – профілактика порушень письмового мовлення у дітей старшого дошкільного віку. **Предмет дослідження** – методичні підходи та засоби логопедичної роботи для профілактики порушень письма у дітей старшого дошкільного віку. **Методи дослідження:** вивчення й аналіз психологічної, педагогічної і методичної (в тому числі логопедичної) літератури; анкетування, педагогічний експеримент; аналіз продуктів діяльності, кількісний та якісний аналіз експериментальних даних.

Розвиток писемного мовлення у дітей є складним та багатоступеневим процесом, який формується під впливом різноманітних механізмів. В онтогенезі, цей процес проходить через кілька етапів, що базуються на взаємодії когнітивних, психолого-педагогічних, мовленнєвих та соціальних факторів.

А. Ткаченко зазначає, що основним механізмом розвитку писемного мовлення є складні процеси інтеграції та взаємодії різних психофізіологічних функцій, які забезпечують здатність дитини до оволодіння письмом. До таких функцій належать слухова, зорова, моторна, пам'ять, увага та мислення. Ці механізми формують єдиний фундамент, необхідний для розвитку навичок читання та письма, а також їх усвідомленого використання [3 : 77].

Формування писемного мовлення є складним багатоступеневим процесом, який базується на інтеграції та взаємодії слухових, зорових, моторних функцій, а також пам'яті та мислення. Основою цього процесу є здатність диференціювати звуки, розуміння їхнього графічного відображення та зв'язок із мовленнєвою діяльністю. В онтогенезі становлення писемного мовлення є поступовим, залежним як від внутрішніх механізмів розвитку, так і від зовнішніх впливів, зокрема соціального оточення та педагогічної підтримки.

Готовність дошкільників із мовленнєвими порушеннями до засвоєння письма визначається рівнем розвитку їхніх мовленнєвих, когнітивних та моторних навичок. Діти з мовленнєвими порушеннями стикаються з низкою труднощів, серед яких невміння диференціювати звуки, недостатній розвиток словникового запасу та граматичних

структур, обмеження у сенсорному сприйманні. Ці чинники знижують їхню здатність до правильного засвоєння письма, що вимагає спеціальної корекційної роботи для підготовки до шкільного навчання.

Сучасні підходи до профілактики порушень письма орієнтовані на раннє виявлення та корекцію мовленнєвих і когнітивних труднощів у дітей. Застосовуються інтегровані методи, які поєднують логопедичну гімнастику, розвиток дрібної моторики, ігрові форми навчання, використання інноваційних технологій та індивідуальний підхід до кожної дитини. Значну увагу приділяють співпраці логопедів, педагогів і батьків, що сприяє створенню сприятливих умов для всебічного розвитку мовленнєвих та письмових навичок.

Таким чином, формування писемного мовлення та готовність до його засвоєння у дошкільників із мовленнєвими порушеннями потребує системного підходу, що враховує як механізми мовленнєвого розвитку, так і сучасні профілактичні методики.

Під час проведення експериментально-дослідної роботи, нами було запропоновано ряд методик та тестів, наприклад методика, розроблена О. Корньовим, дозволила оцінити мовленнєві, когнітивні та моторні навички дітей 6-7 років без грубих мовленнєвих порушень. У дослідженні взяли участь 25 дітей старшого дошкільного віку. Методика включала завдання для оцінки проговорювання рядів, повторення ритмів, тест Озерського, слухової пам'яті, дрібної моторики, просторової орієнтації та мовної творчості.

Результати показали, що 40% дітей мають труднощі в когнітивних і моторних завданнях, що можуть бути кориговані за допомогою своєчасної педагогічної підтримки. 24% дітей виявили високий ризик порушень, що потребує термінового втручання спеціалістів. 36% дітей продемонстрували нормальний рівень розвитку і не потребують корекційного втручання, але вимагають подальшої підтримки.

Доведено, що логопедична профілактика порушень письма у дітей старшого дошкільного віку є ефективним засобом попередження дисграфії та інших труднощів у письмі. Використання комплексного підходу, що поєднує мовленнєві, когнітивні та моторні вправи, дозволяє всебічно підготувати дитину до опанування навичок письма. В свою чергу, систематична взаємодія логопеда, вихователів та батьків сприяє гармонійному розвитку мовленнєвих і когнітивних здібностей дитини, що є основою для її успішного навчання в школі.

Результати дослідження показали, що 72% дітей (18 із 25) досягли нормального рівня розвитку мовленнєвих і моторних навичок, набравши 9 і більше балів. Це свідчить про успішне виконання більшості завдань, зокрема в повторенні цифр, де 80% дітей показали найкращі результати. 28% дітей (7 із 25) мали середній ризик, набравши 6-8 балів, зокрема через труднощі в тесті Озерського та

відтворенні ритмів. Завдання на проговорювання рядів виконали 21 дитина з гарними результатами, а найнижчі показники були в тесті Озерецького, де лише троє дітей отримали максимальний бал.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Н. С. Вплив мовленнєвого розвитку на готовність до письма у старших дошкільників. *Педагогічні науки: теорія і практика*, 2021. № 10. С. 98–103.
2. Демиденко Ю. А. Психолого-педагогічні аспекти профілактики дисграфії у дошкільників. *Проблеми сучасної освіти*. 2023. № 6. С. 55–59.
3. Федоренко О. Г. Методика формування графічних навичок письма. *Освітній простір*. 2019. № 5. С. 77–81.
4. Шевченко А. М. Використання технік арт-терапії у профілактиці письмових порушень. *Актуальні проблеми логопедії та реабілітації*. 2021. № 12. С. 14–19.

Ксенія СЕВЕРИН,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти.

Науковий керівник: **Тетяна СУЩИНСЬКА,**
к.психол.н., доцент (БДПУ)

КОРЕКЦІЯ АГРЕСІЇ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Агресивна поведінка є поширеним явищем у дошкільному віці та може виникати через нездатність до конструктивного вираження емоцій і труднощі у взаємодії з однолітками. Оскільки цей вік є критичним для формування базових соціальних і емоційних навичок, корекція агресії відіграє важливу роль у гармонійному розвитку дитини.

Ефективна корекція агресії потребує комплексного підходу, що включає психологічні методи, взаємодію з батьками та педагогами. Дошкільнята часто не можуть самостійно контролювати емоції, тому створення середовища, яке сприяє розвитку емоційної саморегуляції та соціальної адаптації, є необхідним. У цьому контексті ефективними є ігрові та арт-терапевтичні методики, що допомагають дитині конструктивно виражати емоції.

Своєчасне втручання у корекцію агресії позитивно впливає на розвиток комунікативних навичок та соціальну взаємодію дитини. Неврегульована агресія може призвести до майбутніх проблем у навчанні та спілкуванні. Вивчення методів корекції агресії спрямоване на мінімізацію цих ризиків та створення умов для здорового емоційного розвитку дітей.

Проблемою корекції агресії у дітей займалися такі науковці, як С. Березка, Н. Бураковська, Н. Буняк, В. Бучма, А. Гірняк, Г. Гірняк, О. Гурова, Л. Дзюбко, І. Євстігнєєва, В. Ільїна, Т. Журавко, Т. Карпенко, О. Колобич, О. Кононко, А. Корвач, О. Ляшенко, І. Мелетенко, У. Михайлишин, О. Мойсєєва, О. Остапенко, О. Петечел, В. Петрінко, А. Руденок, Г. Слозанська, І. Смазнова, Л. Таран.

Метою дослідження є аналіз та розробка ефективних методів корекції агресії у дошкільників, а також визначення факторів, що впливають на її формування. Об'єктом дослідження є агресивна поведінка дошкільників, а предметом – психологічні механізми, методи та корекційні програми для зниження рівня агресії.

Методи дослідження включають загальнонаукові та спеціальні, такі як аналіз, синтез, дедукція та індукція, що дозволяють визначити особливості агресивної поведінки дітей та оцінити ефективність корекційних заходів.

У межах дослідження було проведено емпіричне дослідження рівня агресії у дітей дошкільного віку. Вибірка складалася з 29 дітей віком 5 років. Використані методики: «Малюнок неіснуючої тварини» та «Фрустраційні реакції С. Розенцвейга», адаптована для дітей дошкільного віку. Перша методика дозволяла виявити приховані емоційні аспекти через малюнок, а друга – визначити, як дитина реагує на фрустраційні ситуації.

Методика «Малюнок неіснуючої тварини» (МНТ) була спрямована на оцінку психоемоційного стану дітей через вираження уяви в малюнках. Це одна з найбільш поширених проєктивних технік, що використовується для виявлення рівня агресивності у дітей. МНТ дозволяє вивчити особистісні характеристики та психологічні особливості дитини, адже через процес малювання вона демонструє свої уявлення, установки та можливі внутрішні проблеми. Оскільки методика є проєктивною, вона дає можливість виявити як свідомі, так і несвідомі аспекти психічного стану дитини. Мета цієї техніки – дослідити, як дитина сприймає себе і навколишній світ, а також, як вона виражає емоції та соціальні труднощі. Завдяки метафоричності малюнка, можна не лише побачити, як дитина уявляє реальність, а й зробити глибокий аналіз її психологічного стану, що дуже важливо для корекції агресії.

Методика «Фрустраційні реакції» С. Розенцвейга адаптована для дітей дошкільного віку та спрямована на дослідження того, як дитина реагує на фрустраційні ситуації. Ця методика допомагає виявити стиль поведінкових реакцій у стресових умовах, рівень адаптивності та стратегії подолання труднощів. Вона складається з серії малюнків, на яких зображені різні ситуації між персонажами, що можуть викликати фрустрацію. Дитині пропонується пояснити, що відбувається на зображенні, та припустити можливий розвиток подій. Інтерпретація відповідей базується на трьох основних категоріях

фрустраційних реакцій: екстрапунітивні (агресивні реакції, спрямовані на оточення), інтрапунітивні (самозвинувачення, уникнення) та імпунітивні (нейтральне або конструктивне ставлення до ситуації). Це дозволяє оцінити рівень агресивності, тривожності, а також готовність дитини до співпраці та конструктивного вирішення проблем.

За результатами методики «Малюнок неіснуючої тварини» виявлено, що у дітей з підвищеним рівнем агресії малюнки часто містять агресивні елементи (гострі зуби, кігті, роги, шипи), що свідчить про внутрішню напруженість та схильність до конфліктності. Також спостерігається динамічність зображення (наприклад, відкритий рот, рух вперед), що вказує на імпульсивність. У дітей з низьким рівнем агресії малюнки характеризуються округлими формами, м'якими лініями, відсутністю загрозливих елементів, що свідчить про спокійний емоційний стан та відсутність вираженої напруги.

Результати дослідження за методикою «Фрустраційні реакції» С. Розенцвейга показали, що більшість дітей мають середній рівень агресії (60%). Високий рівень агресії спостерігався у 30% дітей. Аналіз показав, що більшість дітей демонструють низьку агресивність у таких проявах, як підозрілість (50%) і образа (50%). Найбільш вираженими були захисні реакції, спрямовані на самозахист, що вказує на емоційну вразливість дітей.

Отримані результати свідчать про важливість корекційних заходів, які мають спрямовуватися на розвиток навичок конструктивного вираження емоцій, формування позитивних моделей поведінки та зниження рівня агресії та тривожності у дітей.

Програма психокорекції агресії у дітей дошкільного віку має на меті зниження рівня агресивних проявів. Для досягнення цієї мети використовуються різноманітні методи, серед яких ігрові техніки, арт-терапевтичні вправи, спрямовані на вирішення проблемних ситуацій, що можуть спричиняти агресивну поведінку в дитячому колективі. Важливим аспектом є розвиток емоційного інтелекту дітей, що дозволяє їм краще розуміти власні емоції та виявляти їх у соціально прийнятний спосіб, а також покращувати їхнє сприйняття навколишнього світу через позитивні моделі поведінки.

Програма включає 10 психокорекційних занять (25-30 хв), що проводяться двічі на тиждень у групах по 4-5 дітей. Вправи сприяють розвитку комунікативних навичок, навичок саморегуляції, зниженню конфліктності та агресії. Використовуються арт-терапевтичні техніки («Намалюй свою агресію», «Агресію в аплікацію»), фізичні вправи («Мішечок з криками»), а також інтерактивні ігри для розвитку емоційного інтелекту. Програма сприяє гармонійному розвитку дітей та формуванню позитивних соціальних навичок.

Таким чином, застосування психокорекційних методик у роботі з агресивною поведінкою дошкільників є важливим напрямом у сучасній психологічній практиці. Використання ігрових, арт-терапевтичних і інтерактивних підходів сприяє гармонійному розвитку дітей, формуванню навичок саморегуляції та соціальної адаптації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти): нова редакція Наказ МОН України №33 від 12.01.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0033729-21#Text> (дата звернення: 15.12.2024).
2. Кочерга О. Сензитивність як психофізіологічний стан людини. *Психологічні науки*. 2019. № 7. С. 10–11.
3. Піроженко Т. Ігрова діяльність дошкільника: молодший дошкільний вік. Київ : Генеза, 2018. 90 с.

Юлія СТУПКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Оксана СТРИЛЬЧУК,**
к.психол.н., старша викладачка (БДПУ)

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ВЧИТЕЛІВ НА ПРИФРОНТОВИХ ТЕРИТОРІЯХ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Актуальність. Війна спричиняє суттєві зміни у всіх сферах суспільного життя, зокрема в освіті. Вчителі, які працюють на прифронтових територіях, зіштовхуються з багатьма викликами: постійний стрес через небезпеку обстрілів, вимушені зміни у форматі навчання (онлайн, змішана або дистанційна форма), нестача ресурсів та психологічне виснаження. Ці фактори значно підвищують ризик розвитку професійного вигорання серед педагогів. Багато педагогів відчують хронічну втому, тривожність, зниження працездатності та емоційну виснаженість. Це не лише впливає на їхнє особисте життя, а й може погіршувати якість освітнього процесу, оскільки емоційний стан вчителя безпосередньо відображається на учнях.

Розуміння та подолання професійного вигорання вчителів на прифронтових територіях є важливим як для збереження їхнього психоемоційного здоров'я, так і для забезпечення сталого функціонування системи освіти в умовах воєнного стану. Вивчаючи це питання, можна прокласти шлях до розробки науково обґрунтованих стратегій, політик і втручань, які ефективно вирішують проблему професійного вигорання серед освітян в умовах військової агресії. Такі зусилля є важливими не лише для

благополуччя вчителів, але й для загальної якості освіти та майбутнього молодих поколінь в Україні [4 : 145].

Ступінь досліджуваності проблеми. Емоційне вигорання викладачів, особливо під час війни, привертає увагу як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Зокрема, у працях В. Бойка, М. Борисової, Дж. Грінберга, К. Маслач, С. Джексона, А. Пайнс, Т. Форманюк здійснено аналіз детермінант, стадій розвитку, моделей синдрому емоційного вигорання та представлено діагностичний інструментарій дослідження цього синдрому [1 : 90]. Особливості професійного стресу та окремі прояви синдрому професійного вигорання у працівників освітніх закладів досліджувались вченими О. Барановим, В. Зеньковським, Л. Колесніковою, Ю. Львовим, А. Шафрановою [2].

Питання формування стресостійкості, життєстійкості та стійкості до травми представлено у працях таких вітчизняних дослідників, як І. Каськов, В. Корольчук, О. Кравцова, О. Протасенко, О. Романчук, В. Татенко, Т. Циганчук, Н. Чепелева. Психологічні умови резильєнтності педагога та методи саморегуляції в період воєнного стану розкрито у дослідженнях З. Адамської, О. Нагули, О. Романчука, Т. Цюман [1 : 90].

Таким чином, незважаючи на значну кількість досліджень щодо професійного вигорання, специфічні аспекти цього явища в умовах війни та прифронтових територій залишаються мало вивченими. Це створює потребу у ґрунтовному аналізі проблеми та розробці ефективних стратегій підтримки вчителів, які працюють у кризових і небезпечних умовах.

Мета та методи дослідження. Метою дослідження було визначити особливості професійного вигорання вчителів на прифронтових територіях під час війни, дослідити його чинники та розробити рекомендації для підтримки психоемоційного благополуччя педагогів. Методами дослідження виступили загальнонаукові методи пізнання: теоретичний аналіз і синтез, класифікація, систематизація та узагальнення.

Сутність дослідження. Війна створює унікальні виклики для освітян, включаючи постійний стрес, фізичну небезпеку, нестабільність робочого процесу та необхідність надавати психологічну підтримку учням, які переживають травматичні події. Тривале перебування в умовах нестабільності та загрози життю суттєво впливає на психоемоційний стан освітян, призводячи до зниження їхньої мотивації, втрати професійного інтересу, а іноді – до повного залишення професії.

Згідно з визначенням ВООЗ «синдром вигорання» – це фізичне, емоційне або мотиваційне виснаження, що характеризується порушенням продуктивності в роботі, втомою, безсонням, підвищеною схильністю до соматичних захворювань, а також уживанням алкоголю

або інших психоактивних речовин із метою отримання тимчасового полегшення, що має тенденцію до розвитку фізіологічної залежності й (у багатьох випадках) суїцидальної поведінки. Синдром розглядається як стрес-реакція на емоційно виснажливі умови роботи, відданість своїй роботі та знецінення відпочинку [1 : 91].

Можна виділити такі фактори, що спричиняють професійне вигорання вчителів на прифронтових територіях під час війни:

- фізична небезпека та загроза життю;
- емоційне та психологічне навантаження;
- відсутність стабільності та непередбачуваність роботи;
- матеріальна нестабільність.

З огляду на значущість проблеми, необхідно розробляти та впроваджувати ефективні стратегії підтримки педагогів у прифронтових зонах. Педагогу важливо навчитися вгамовувати власні деструктивні думки, регулювати емоції та вчасно запобігати власному вигоранню [3 : 172].

Основними заходами профілактики вигорання є забезпечення відповідних умов організації діяльності та праці, а саме:

- створення атмосфери підтримки та взаєморозуміння в колективі;
- відвідування тренінгових занять, спрямованих на подолання вигорання;
- проходження консультацій з кризовими психологами;
- участь у програмах психологічної допомоги;
- надання вчителям необхідних ресурсів для проведення занять, гарантування безпеки на робочому місці;
- стабільні виплати, додаткові пільги та компенсації для педагогів, які працюють у небезпечних умовах.

Важливим аспектом у подоланні проблеми професійного вигорання вчителів на прифронтових територіях є розвиток спільнот взаємопідтримки та професійних мереж. Об'єднання педагогів у групи допомоги, проведення обміну досвідом, організація тренінгів та вебінарів сприятимуть не лише зниженню рівня стресу, а й підвищенню відчуття єдності та солідарності серед освітян. Такі ініціативи можуть допомогти вчителям адаптуватися до складних умов роботи, знайти ефективні стратегії подолання емоційного виснаження та зберегти мотивацію до професійної діяльності.

Основні висновки. Вивчення питання професійного вигорання вчителів на прифронтових територіях – це багатофакторна проблема, яка потребує комплексного підходу до вирішення. Вчителі, що працюють у критичних умовах, виконують не лише освітню функцію, а й соціальну та психологічну місію, підтримуючи дітей у важкий період. Постійний стрес, емоційне виснаження, фізична небезпека та нестабільність суттєво знижують професійну ефективність педагогів і можуть

призводити до серйозних психологічних та фізичних наслідків. Вигорання вчителів негативно впливає не лише на їхню особисту мотивацію та здоров'я, а й на якість освіти та емоційний стан учнів.

Для збереження психоемоційного здоров'я педагогів необхідно впроваджувати комплексні заходи підтримки, які включають психологічну допомогу, стабільне матеріальне забезпечення, покращення умов праці та навчання ефективних стратегій боротьби зі стресом. Лише за умов належної підтримки вчителі зможуть продовжувати виконувати свою важливу місію – забезпечувати дітей якісною освітою, формувати в них психологічну стійкість та допомагати адаптуватися до складних умов сучасного світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денишук І. П. Попередження емоційного вигорання та підвищення стресостійкості педагогів під час війни. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 3 (210). С. 89–95. DOI: 10.33272/2522-9729-2023-3(210)-89-95.
2. Комарова П. Прояви синдрому професійного вигорання у вчителів (в умовах роботи закладів нового типу). *Студентський альманах*. URL : https://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/23.pdf (дата звернення: 25.02.2025).
3. Міщенко М. С. Особливості емоційного вигорання педагогів в умовах війни. *Габітус*. 2023. Вип. 51. С. 168–172. URL : <http://habitus.od.ua/journals/2023/51-2023/28.pdf> (дата звернення: 14.03.2025).
4. Павелків Р. Синдром емоційного вигорання викладачів закладів вищої освіти в умовах військової агресії Росії проти України. *Збірник наукових праць РДГУ*. 2023. Вип. 20. С. 143–153.
5. Прокопенко І. Професійне вигорання педагогів як психолого-педагогічна проблема. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2019. Вип. 45. С. 59–64.

Катерина СУРЕЛО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Аліна СИНИЦЯ,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ІГРОВІ МЕТОДИ КОРЕКЦІЇ ДИСЛАЛІЇ У ДОШКІЛЬНИКІВ: СЛОВЕСНІ ДИДАКТИЧНІ ІГРИ

Актуальність. Кількість дітей із порушеннями звукомови постійно збільшується, це обумовлено широким спектром особливостей сучасного життя. Передчасні пологи, травми під час пологів, перенесені захворювання матері під час вагітності, так і немовляти, збільшення електронних гаджетів, зменшення живої комунікації, постійні стреси, а

також недостатня увага до мовленнєвого розвитку дітей в ранньому віці можуть негативно впливати на розвиток мовлення у дітей.

Ступінь досліджуваності проблеми. Найбільшою групою дітей з порушеннями звуковимови є діти з дислалією, що характеризуються порушенням звуковимови при збереженому слуху та іннервації артикуляційного апарату [2].

Враховуючи нормативні показники розвитку дітей старшого дошкільного віку за освітньою програмою «Дитина», яка рекомендована Міністерством освіти та науки, більшість дітей старшого дошкільного віку вже повністю повинні оволоділи звуковою стороною мови, мають досить розвинений словниковий запас і здатні граматично правильно будувати речення. Зокрема, у дітей з дислалією ці процеси утрудненні та потребують додаткової уваги та пошуку нових підходів закріплення навичок правильної вимови. У деяких випадках вона може бути спотворена, і тоді у дітей виникають різні порушення у мовленні, що спотворюють нормальний хід особистісного розвитку.

Питання негативних факторів, що призводять до дислалії вивчали фундатори логопедії І. Сікорський, М. Aleksandrovska, К. Becker, М. Khvattseva, О. Pravdina, М. Sovaka та ін., науковці пропонують розділити причини виникнення порушення звуковимови на дві великі групи: органічного характеру і соціально-психологічного.

Питання організації корекційно-розвиткової роботи з дітьми з порушеннями звуковимови, зокрема дислалією розглядають у своїй науковій праці Ю. Волошина, Б. Гриншпун, В. Кондратенко, Ю. Пінух, Ю. Рібцун, О. Ревуцька, М. Савченко, Є. Соботович, В. Тищенко, М. Фомічова, М. Шеремет та ін. Тож, на сучасному етапі розвитку логопедії та дошкільної освіти питання корекції мовлення є надзвичайно важливим, оскільки від формування правильної звуковимови залежить загальний розвиток дитини, її успішна адаптація в соціумі, а також подальші досягнення в навчанні.

Мета Обґрунтування ефективності застосування словесних дидактичних ігор у роботі з дошкільного віку з дислалією.

Методи дослідження Для досягнення поставленої мети й розв'язання завдань використано комплекс методів: *системний аналіз* педагогічної і спеціальної літератури щодо особливостей розвитку та корекційної роботи з дітьми з дислалією; словесні дидактичні ігри як засіб автоматизації правильної звуковимови у дітей дошкільного віку із дислалією; *систематизація* різних поглядів науковців на проблему, що досліджується; *узагальнення* результатів проведеного наукового теоретичного дослідження, виділення загальних тенденцій та закономірностей.

Сутність дослідження. Збільшення кількості дітей із різними мовленнєвими порушеннями є однією з актуальних проблем сучасної

освіти. Правильна вимова звуків, сформований фонематичний слух, наявність елементарних навичок звукового аналізу – важливі передумови навчання дітей дошкільного віку в закладах середньої загальної освіти. Одним з найпоширеніших мовленнєвих порушень, що спостерігаються у дітей дошкільного віку є *дислалія*.

Згідно визначенню М. Шеремет, *дислалія* – це порушення вимови при нормальному слуху та збереженій іннервації артикуляційного апарату [5].

Як зазначає сучасна українська дослідниця, логопедия Ю. Рібцун у своїй роботі «Дислалія: причини, прояви, шляхи подолання» до основних причин виникнення дислалії можна віднести: порушення зубно-щелепної системи; міофункціональні проблеми; патологічні зміни язика або губ; порушення фонематичних процесів, функцій та операцій; неправильне родинне виховання, коли батьки не приділяють мовленню дитини жодної уваги або коли «сюсюкання» стає звичним способом спілкування; патологічне наслідування неправильної вимови малолітніх дітей або дорослих з пошкодженою зубно-щелепною системою; раннє вивчення іноземної мови без достатнього опанування рідної [4].

Діти з дислалією часто демонструють обмежену мовленнєву активність через труднощі у вимові звуків. Це може викликати невпевненість, знижувати самооцінку та ускладнювати спілкування. Через усвідомлення власних мовленнєвих труднощів діти можуть відчувати стрес і невпевненість. Комплексна діагностика та корекційна робота сприяють ефективному розвитку мовленнєвих навичок дітей дошкільного віку з дислалією.

Є. Соботович наголошує, що одним із найважливіших загальнопедагогічних завдань корекційної роботи слугує формування установки на занятті: логопед перш за все повинен знайти контакт із дитиною, при цьому важливі доброзичливі стосунки. Потрібно зробити дитину повноправним партнером, адаптувати до середовища, де проводиться логопедична робота, викликати в дитини інтерес до занять [5].

Тому корекційна робота з усунення дислалії у дітей дошкільного віку є багатогранним процесом формування правильної звуковимови певної групи звуків або окремих звуків у дітей дошкільного віку. Оскільки дислалія може бути механічною, або функціональною, в залежності від цього для кожної дитини підбираються різні форми, методи роботи, спираючись також на вік, індивідуальні особливості дитини та її засвоєння тих чи інших фонем.

Спираючись на вище зазначений аналіз літератури про особливості розвитку дітей дошкільного віку з дислалією, вважаємо,

що саме використання ігрових методів, зокрема словесних ігор значно покращить корекційний процес.

Так, у своїй роботі Д. Опанасенко «Дидактичні ігри: поняття та види» пише, що *дидактичні ігри* – це різновид ігор з ігровими та навчальними завданнями, задумом, правилами, ігровими діями та результатом, що спеціально створюються і проводяться педагогами. Вони спрямовані на вирішення конкретних завдань розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку. Назва цих ігор вказує на їх основну особливість: це навчальні ігри. Вони спрямовані на надання дитині нової інформації, закріплення набутих раніше знань [3].

Словесні ігри вважають найскладнішим видом дидактичних ігор, оскільки вони опосередковані використанням слів і змушують дітей говорити про речі, з якими вони не взаємодіють у момент мовлення. Словесні ігри активізують пізнавальну діяльність дітей, виховують інтерес до засвоєння нових знань, навчають використовувати набуті раніше знання у своїй повсякденній діяльності. У роботі з дітьми дошкільного віку словесні методи поєднуються з практичними, наочними. При корекції дислалії в дошкільному віці вчитель-логопед використовує переважно ігрові і наочні методи в поєднанні із словесним (розповідь, бесіда) [1; 2].

Л. Бегас зазначає, що в процесі логопедичного впливу використовуються різноманітні словесні прийоми: показ зразка, пояснення, педагогічна оцінка.

А. Богуш класифікує словесні ігри за мовленнєвими завданнями або за метою: розвитку звукової культури мовлення і звукового аналізу слів, граматичної правильності мовлення, збагачення, уточнення і активізація словника; діалогічного мовлення, монологічного мовлення, комунікативної спрямованості мовлення і міжособистісного спілкування [5].

Висновки. Отже, словесні дидактичні ігри є дієвим інструментом корекції дислалії у дітей дошкільного віку. Вони сприяють розвитку правильної звуковимови, мовленнєвій активності та комунікативних навичок у невимушеній та цікавій формі. Особливості використання словесних ігор в логопедичній роботі визначаються віковими особливостями дітей, структурою і характером мовленнєвого порушення, метою та завданнями етапу корекційного впливу. Завдяки ігровим методам діти дошкільного віку з дислалією не тільки покращують своє мовлення, а й легше інтегруються в соціум, розвивають комунікативні навички та долають страх мовленнєвого спілкування.

Таким чином, використання словесних дидактичних ігор у корекції дислалії є ефективним методом, що сприяє мовленнєвому розвитку, психологічному комфорту та соціальній адаптації дошкільників. Перспективами подальшого дослідження є практичне використання словесних дидактичних ігор у корекційній роботі з дітьми дошкільного віку з дислалією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бегас Л. Д. Логопедичні практикуми. Умань : Ум. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, 2016. 123 с
2. Логопедія (дислалія) : навч.-метод. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Ф-т дошкільної та спец. Освіти ; уклад. Дар'я Миколаївна Хрипун. Умань : Візаві, 2023. 200 с.
3. Опанасенко Д. О., Єнгаличева І. В. Дидактичні ігри: поняття та види. *Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка–2018»* : XX Всеукр. наук. конф. молодих уч. 2018. С. 401–403.
4. Рібцун Ю. В. Дислалія: причини, прояви, шляхи подолання. *Дошкільне виховання*. 2017. № 2. С. 5–9.
5. Шеремет М. К., Ревуцька О. В. Логопедія (корекційна робота при дислалії) : навч. посіб. Київ : Слово, 2009. 244 с.

Анна СУХОРУКОВА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталія ЦИБУЛЯК,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ УВАГИ ГЛУХИХ ПІДЛІТКІВ

Актуальність. Глухота, як порушення слуху, створює значні перешкоди для нормального розвитку когнітивних функцій, зокрема уваги, яка є однією з основних компонент розвитку особистості та пізнавальних здібностей. У підлітковому віці увага стає особливо важливою, адже це період інтенсивного навчання, розвитку самосвідомості та соціальних взаємодій. Глухі підлітки, не отримуючи достатньо слухових стимулів, мають адаптувати свою увагу до інших сенсорних каналів, таких як зір або тактильні відчуття, що може впливати на якість і ефективність їхньої навчальної діяльності.

Особливості уваги глухих підлітків є важливою темою для дослідження, оскільки це дає можливість не тільки покращити розуміння когнітивних процесів у осіб із порушеннями слуху, а й розробити ефективні методи навчання і виховання, що враховують специфіку їхнього сприйняття інформації. Глухі підлітки часто стикаються з труднощами в класичних формах навчання, де домінує вербальна комунікація. Вони можуть мати знижений рівень концентрації уваги на завданнях, що передбачають слухову інформацію, і потребують більшої візуальної чи тактильної підтримки. Врахування таких особливостей дає змогу педагогам та психологам створювати індивідуальні методики для навчання та

розвитку, що базуються на сильних сторонах глухих підлітків, зокрема на їх здатності до візуального сприйняття і пам'яті.

Дослідження має важливе значення для створення інклюзивних програм навчання в школах, де глухі підлітки можуть отримати необхідну підтримку для розвитку уваги та інших когнітивних функцій. Включає в себе використання спеціальних методик, адаптованих для глухих учнів, таких як візуальні підказки, технічні засоби для покращення комунікації, а також індивідуальні підходи, що сприяють розвитку самостійності та впевненості в собі.

Ступінь досліджуваності проблеми є важливим аспектом наукового розуміння того, як порушення слуху впливає на когнітивні функції та психічний розвиток осіб, зокрема в підлітковому віці. Проблема уваги у глухих підлітків є багатогранною та комплексною, і за останні десятиліття вона привертає все більше уваги науковців та педагогів. У науковій літературі представлені різноманітні дослідження, які висвітлюють особливості когнітивного розвитку осіб з порушеннями слуху, зокрема їх здатність до концентрації, фокусування на завданнях та реакцію на зовнішні стимули в умовах дефіциту слухових відчуттів [1 : 24].

Попри значну кількість досліджень у галузі психології, нейропсихології та педагогіки, питання особливостей уваги глухих підлітків є ще недостатньо вивченим. Багато з існуючих робіт зосереджуються на загальних принципах когнітивного розвитку осіб з порушеннями слуху, зокрема на їх здатності до сприйняття візуальної інформації, пам'яті та мислення [1 ; 3 ; 5]. Однак її вплив на освітній процес і соціалізацію глухих підлітків, залишається важливою і не до кінця розкритою темою. Наявні дослідження часто акцентують увагу на загальних проблемах навчання глухих дітей та підлітків, але не завжди вдається поглиблено вивчити, як саме особливості уваги цих осіб взаємодіють з іншими когнітивними функціями та як вони відображаються у повсякденному житті.

Метою дослідження є вивчення специфічних аспектів когнітивного розвитку цієї категорії осіб, зокрема форм і рівнів їхньої уваги в умовах порушення слуху. Вивчення уваги у глухих підлітків є важливим для розробки ефективних педагогічних і психологічних стратегій, спрямованих на підвищення їх навчальної діяльності та соціальної адаптації. Основна мета дослідження полягає у визначенні особливостей концентрації уваги, здатності до фокусування на завданнях, а також вивченні взаємозв'язку між увагою та іншими когнітивними функціями, такими як пам'ять та сприйняття візуальної інформації. Окрім того, метою дослідження є з'ясування того, як порушення слуху впливає на соціальну взаємодію та комунікативні навички підлітків, а також які фактори сприяють або гальмують ефективність їхньої уваги.

Для досягнення поставленої мети використовуються комплексний підхід, що поєднує кількісні та якісні методи, які дозволяють глибше зрозуміти механізми уваги в умовах порушення слуху та розробити рекомендації для поліпшення навчального процесу та соціальної інтеграції глухих підлітків. Одним із основних методів є експериментальний, який включає спостереження за поведінкою підлітків у навчальних і соціальних умовах, а також проведення спеціальних тестів для оцінки рівня уваги, здатності до фокусування і концентрації на завданнях. Зокрема, застосовуються методи психометрії, такі як тести на визначення рівня концентрації, обробки візуальної інформації, а також тести на розподіл уваги. Використовується метод порівняння результатів виконання завдань між глухими підлітками та їх однолітками без порушень слуху, що дозволяє виявити специфічні труднощі та відмінності в роботі уваги.

Не менш важливими методами є якісні дослідження, зокрема інтерв'ю з глухими підлітками, їхніми батьками та педагогами, що дають змогу зрозуміти індивідуальні особливості їхнього сприйняття та концентрації уваги в різних життєвих ситуаціях.

Сутність дослідження полягає у різнобічному аналізі когнітивних процесів, пов'язаних із зосередженістю, вибірковістю та стійкістю уваги в осіб із порушеннями слуху. Дослідження має важливе значення, оскільки увага відіграє ключову роль у процесі навчання, засвоєння інформації та адаптації до соціального середовища. Дослідження включає аналіз того, як порушення слуху впливає на розвиток різних видів уваги, зокрема мимовільної, довільної та післядовільної.

Відомо, що глухі підлітки часто покладаються на візуальне сприйняття інформації, що впливає на специфіку їхньої уваги [4 ; 5]. Вони мають підвищену чутливість до зорових подразників, що сприяє кращій просторовій орієнтації та швидкому реагуванню на візуальні сигнали, але водночас може призводити до підвищеної відволікальності. Глухі підлітки змушені компенсувати відсутність слухового сприйняття за рахунок інших когнітивних і сенсорних механізмів, що позначається на особливостях їхньої уваги, її розподілі, переключенні та концентрації [2 : 60].

Глухі підлітки розподіляють свою увагу між кількома джерелами інформації, наприклад, одночасно сприймаючи мову жестів і письмові матеріали або виконуючи завдання, що вимагають швидкого реагування [3 : 77]. Водночас це важливо в навчальній діяльності, де необхідно координувати кілька каналів інформації, а також в соціальній взаємодії, коли доводиться слідувати за жестами, мімікою та письмовою мовою.

Через відсутність слухових подразників їхня увага може швидше виснажуватися при виконанні тривалих завдань, що потребують значних когнітивних зусиль. Наприклад, використання спеціальних прийомів організації навчального процесу, візуальних підказок, інтерактивних технологій і тактильних стимулів [4].

Увага глухих підлітків формується не лише в межах індивідуального когнітивного розвитку, а й під впливом взаємодії з навколишнім середовищем. Тому соціальні фактори, такі як підтримка з боку однолітків, педагогів і родини, впливають на їхню здатність до концентрації.

Окремо слід розглянути вплив сучасних технологій на увагу глухих підлітків. Використання цифрових пристроїв, таких як інтерактивні дошки, планшети, комп'ютери та мобільні додатки, може сприяти розвитку концентрації та покращенню навчального процесу. Водночас надмірне використання гаджетів може призводити до швидкої втомлюваності та відволікання уваги, тому необхідно виявити баланс між користю цифрових інструментів та ризиками їхнього впливу [5 : 152-153].

Якщо діяльність є структурованою, містить візуальну підтримку та передбачає активну участь підлітка, то його увага зберігається на високому рівні протягом тривалого часу. Натомість у ситуаціях, де відсутні чіткі візуальні орієнтири, спостерігається швидке зниження концентрації. У процесі групової роботи вони здатні одночасно сприймати інформацію від кількох джерел, включаючи жестову мову, письмові матеріали та міміку співрозмовників. Саме тому необхідно розробляти методики, що сприятимуть оптимальному використанню ресурсів уваги, зокрема шляхом чергування різних типів діяльності та введення коротких перерв для зменшення когнітивної втоми.

Основні висновки. Дослідження особливостей уваги глухих підлітків дозволило зробити низку важливих висновків, які мають значення як для теоретичного розуміння когнітивних процесів, так і для практичної організації освітнього процесу та соціальної адаптації цієї категорії молоді. Було встановлено, що увага глухих підлітків характеризується специфічними особливостями, які зумовлені необхідністю компенсувати відсутність слухового сприйняття за допомогою інших сенсорних каналів, насамперед зорового. Разом із тим, надмірне зорове навантаження може спричиняти швидку втомлюваність, що впливає на стійкість уваги та здатність до тривалого зосередження при виконанні складних когнітивних завдань.

Аналіз показав, що у глухих підлітків спостерігається підвищена вибірковість уваги, оскільки вони змушені приділяти більше часу аналізу візуальних сигналів та міміки співрозмовника, це сприяє розвитку навичок зорового сприйняття та запам'ятовування, але водночас може ускладнювати процес навчання в умовах, коли необхідно одночасно слідувати за кількома джерелами інформації.

Виявлено, що процес переключення уваги у глухих підлітків відбувається швидше, ніж у їхніх чуючих ровесників, що пояснюється необхідністю постійного контролю за довкіллям та пошуку важливих сигналів у навколишньому середовищі. Водночас це може призводити до підвищеної розсіяності уваги та труднощів у виконанні завдань, які вимагають тривалого зосередження.

Діти, які мають достатньо можливостей для взаємодії з різними інформаційними джерелами, демонструють кращі показники концентрації, ніж ті, хто обмежений лише одним типом стимуляції. В свою чергу, це підкреслює важливість створення сприятливого середовища, яке підтримує розвиток когнітивних функцій, зокрема за рахунок застосування мультимедійних ресурсів, інтерактивних навчальних платформ та адаптованих освітніх матеріалів.

На основі отриманих результатів можна зробити висновок, що розвиток уваги у глухих підлітків потребує спеціального підходу, який враховує їхні сенсорні особливості та когнітивні потреби. Впровадження адаптивних методик навчання, використання інтерактивних технологій та створення комфортного соціального середовища сприятиме покращенню їхньої здатності до зосередження, підвищенню навчальної ефективності та успішній соціалізації. Отримані висновки можуть бути використані для вдосконалення освітніх програм, розробки методичних рекомендацій для педагогів та створення інклюзивного середовища, яке сприятиме повноцінному розвитку глухих підлітків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василенко О., Корчак І. Формування у студентів-психологів «Soft skills» як чинник їх успішної майбутньої професійної діяльності. *Psychology Travelogs*. 2021. № 2. С. 17–24. URL : <https://elar.khmnpu.edu.ua/items/b374ee9a-4f33-48c4-b77d-44369091c06a> (дата звернення: 20.02.2025).
2. Дорожко І., Малихіна О., Турищева Л. Шкільний психолог в умовах НУШ. Професійний супровід початкової ланки освіти : навч.-метод. посіб. Харків : ВГ «Основа», 2020. 144 с.
3. Жовнич О. В., Стахова І. А. Діагностика розвитку soft-skills дітей молодшого шкільного віку. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Випуск 51. Том 1. С. 76–79. URL : http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/51/part_1/14.pdf (дата звернення: 20.02.2025).
4. Коляда Н., Кравченко О. Практичний досвід формування «soft-skills». *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 27. Том 3. С. 133–145. URL : https://www.aphn-journal.in.ua/archive/27_2020/part_3/26.pdf (дата звернення: 20.02.2025).
5. Турищева Л., Дорожко І., Малихіна О. Бібліотерапія як засіб розвитку соціального інтелекту в учнів з особливими потребами. *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку* : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 22–23 листоп. 2023 р.). Харків, 2023. Ч. 1. С. 152–153. URL : <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/15369> (дата звернення: 20.02.2025).

Марина ТКАЧУК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Ганна СИЗКО,**

к. псих. н., доцент (БДПУ)

КОРЕКЦІЯ ДЕЗАДАПТИВНИХ ПРОЯВІВ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Деадаптація – одне з найпоширеніших явищ у практиці сучасної школи. Останніми роками цій проблемі приділяється значна увага, оскільки від ступеня прояву деадаптації залежить успішність навчання дітей, особливості їхніх взаємин, ефективність засвоєння навчального матеріалу [1; 2; 3; 5].

Аналіз психологічних джерел показав, що більшість дослідників розглядають деадаптацію як прояв порушеної взаємодії індивіда з середовищем (Л. Алексєєва, С. Андрійчук, М. Блажівський, К. Бужинецька, О. Віщак, Н. Каут, С. Мельничук, І. Рудницька та ін.).

Ця проблема набуває особливої гостроти при вступі до школи дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР): поєднання особливостей розвитку з несприятливим соціокультурним середовищем значно перешкоджає своєчасному формуванню у таких дітей адаптаційних механізмів, що і призводить до деадаптації.

Ми вважаємо, що стосовно дітей із ЗПР одне із завдань школи полягає в тому, щоб максимально компенсувати наявні у них порушення розвитку шляхом створення спеціальних, адекватних їхньому рівню та можливостям психолого-педагогічних умов.

Ситуація систематичних невдач, у яку потрапляють діти із ЗПР в умовах загальноосвітньої школи, негативно впливає як на їх подальший психічний розвиток, так і сприяє аномальному формуванню особистості, що часто проявляється в агресії стосовно однокласників та вчителів, несформованості мотиваційного компонента навчальної діяльності, негативному ставленні до школи тощо. Усі ці фактори сприяють формуванню та закріпленню деадаптації у школі вже на початкових етапах навчання.

Метою нашого дослідження є вивчення психологічних особливостей особистісної деадаптації першокласників із ЗПР, її динаміки в традиційних умовах шкільного навчання та визначення можливості цілеспрямованої корекції їх особистісної сфери як найважливішого психологічного механізму, що сприяє успішній адаптації до шкільного навчання.

У констатувальному експерименті було використано наступний психодіагностичний комплекс: анкета для оцінки рівня шкільної

мотивації учнів початкових класів, соціометричний експеримент, модифікований восьмиколірний тест Люшера, тест самооцінки Дембо-Рубінштейн, проєктивна методика «Кінетичний малюнок сім'ї» (Р. Бернса і С. Кауфмана), цілеспрямоване спостереження за першокласниками із ЗПР у різних умовах педагогічної організації навчальної діяльності, позакласних заходах і спілкуванні з оточуючими їх дорослими та однолітками з метою уточнення психологічно-педагогічних характеристик учнів.

На основі отриманих даних була розроблена програма корекції особистісної сфери першокласників із ЗПР, яка включає 4 блоки Мета програми – допомогти учням першого класу досить успішно адаптуватися до ситуації у школі, адекватно реагувати на труднощі, що виникають, поліпшити взаємини з учителем та однолітками, знизити емоційне напруження, навчитися конструктивно виходити із конфліктних ситуацій. Програма реалізується шкільним психологом або корекційним педагогом [4].

Кожен блок включає 6 занять, які повинні проводитися у групах по 8-10 осіб. Частота групових зустрічей – 3 рази на тиждень. Тривалість занять – 35-40 хвилин (залежно від стану дітей, складності пропонованих вправ та часу, відведеного на заняття). Заняття повинні проводитися на останньому уроці, оскільки вони допоможуть зняти накопичене за день напруження.

Кожен блок має свої цілі та завдання. Це обумовлено тим, що кожна навичка повинна мати не лише навчальне значення, а й закріплюватися протягом кількох занять з допомогою ідентичних вправ.

Потрібно зазначити, що особлива увага приділяється формуванню у першокласників особистісних якостей та вмінь, що сприяють більш успішній адаптації до умов школи.

Заняття першого блоку спрямовані на знайомство дитини з однокласниками та вчителями, розвиток її комунікативних навичок. Основні завдання цього блоку: створення атмосфери довіри, дружнього налаштування, що дає дитині можливість «розкрити» свій внутрішній світ, дозволяє їй поділитися з дорослими своїми проблемами.

Другий блок спрямований на гармонізацію суперечливості особистості. Його завдання – формування вмінь розрізняти емоції інших та передавати свій емоційний стан.

Основною ціллю третього блоку є корекція неприйняття дитиною самої себе. Завдання: створення умов для задоволення потреби у визнанні повного образу самої себе; формування у учнів моральних уявлень про себе та впевненості у собі.

Четвертий блок спрямований на формування у дитини адекватних форм поведінки, емоційного усвідомлення своєї поведінки та її регулювання у колективі.

Ми передбачаємо, що програма нівелює труднощі адаптації, які виникають у дітей з ЗПР при вступі до школи і не дасть запуснитися дезадаптаційним процесам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бужинецька К. Психологічні бар'єри в навчанні дітей із затримкою психічного розвитку. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2020. № 3 (92), С. 35–43. URL : <https://doi.org/10.33189/ectu.v3i92.30> (Дата звернення: 15.01.2025).
2. Каут Н. М. Особистісна адаптованість молодших школярів. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2012. Випуск 17. С. 157–165.
3. Мельничук С. Л. Шкільна дезадаптація молодших школярів як психолого-педагогічна проблема. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2022. № 5. С. 39–43. URL : <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.5.7> (дата звернення: 15.01.2025).
4. Омельченко І. М. Методичні рекомендації з організації і проведення корекційно-розвивального навчання школярів із затримкою психічного розвитку. Київ : Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка, 2019. 59 с.
5. Сизко Г., Жмайло А. Дослідження психологічної адаптації до процесу навчання дітей із ЗПР. *Актуальні проблеми психології*: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ ; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2020. Том 14. Методологія і теорія психології. Вип. 3. С. 46–55. URL : <https://dspace.bdpu.org.ua/handle/123456789/638> (дата звернення: 18.01.2025).

Тетяна УСТЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Аліна СИНИЦЯ,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

АКТУАЛЬНІСТЬ ЛОГОПЕДИЧНОГО СУПРОВОДУ БАТЬКІВ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМ СЛУХУ

Актуальність. Логопедичний супровід батьків дітей молодшого шкільного віку з порушенням слуху стає дедалі важливішим у контексті зростання кількості дітей цієї категорії. Це пов'язано не лише з необхідністю забезпечення їхнього мовленнєвого розвитку, а й із роллю сім'ї як основного середовища, що впливає на виховання та соціалізацію дитини. Співпраця фахівців із родинами є критично важливим фактором для успішного

корекційного процесу, адже саме сімейне середовище сприяє створенню комфортних умов для навчання та розвитку дитини вдома, а також підсилює мотивацію до занять із фахівцем.

Зниження слуху у дітей створює значні виклики в комунікації та соціальній адаптації, що негативно позначається на їх навчанні та інтеграції в суспільство. У таких умовах батьки виступають ключовими партнерами для логопедів, адже вони здатні забезпечити безперервність логопедичної підтримки в повсякденному житті дитини. Проте багато батьків стикаються з труднощами, пов'язаними з нестачею знань і навичок, які необхідні для активної участі в корекційній роботі.

Ступінь досліджуваності проблеми. Досліджуючи проблему порушення слуху, науковці вважають, що такі діти потребують міждисциплінарної уваги зі сторони таких галузей науки: педагогіка, психологія, медицина, логопедія. Ці діти складають основну групу дітей, що потребують особливих освітніх умов та послуг і відповідно – нового підходу до їх впровадження у освітній простір в Україні. Впровадження логопедичного супроводу для батьків дітей молодшого шкільного віку з порушеннями слуху на належному рівні та під контролем державних установ як обов'язкової складової освітнього процесу відкриває перспективи використання потенціалу такого супроводу для подолання ряду існуючих протиріч. Логопедичний супровід батьків дітей з порушенням слуху є необхідним для формування у них необхідних знань та навичок, що сприятимуть якісному розвитку мовлення дитини у домашньому середовищі.

Проблема логопедичного супроводу у просторі сучасної логопедії піднімається сучасними науковцями, а саме Е. Данілавичує, В. Кисличенко, С. Конопляста, О. Ласточкіна, А. Синиця, В. Тарасун, В. Тищенко, М. Шеремет та ін. Дослідники наголошують на необхідності системної роботи з батьками для створення ефективного мовленнєвого середовища у сім'ї.

Ряд науковців (О. Корнєєв, Н. Пахомова, Ю. Рібцун) підкреслюють, що залучення батьків до логопедичної роботи сприяє прискоренню процесу мовленнєвого розвитку, а також покращенню когнітивної діяльності дитини. Проте недостатній рівень поінформованості, відсутність спеціальних навичок та емоційне виснаження батьків часто ускладнюють цей процес.

Метою дослідження є обґрунтування актуальності логопедичного супроводу батьків дітей молодшого шкільного віку з порушенням слуху з метою покращення ефективності корекційно-розвиткової роботи. **Методи дослідження:** теоретико-методичний аналіз літератури з теми наукового дослідження.

Сутність дослідження. Логопедичний супровід батьків є важливим компонентом у комплексній корекції мовлення дітей молодшого шкільного віку з порушенням слуху. Він включає просвітницьку діяльність, методичну підтримку, навчання технікам, методам, прийомам корекції мовлення, а також психологічну підтримку батьків [6].

Діти з порушеннями слуху мають складну та ієрархічну структуру порушення. Поряд з порушеннями слуху у цих дітей, майже завжди, прослідковуються мовленнєві порушення різноманітної складності. Зокрема, спостерігаються труднощі запам'ятовування слів (слухова пам'ять) дітьми з порушеннями слуху пов'язані з деякими особливостями оволодіння ними словесним мовленням. По-перше, слово для дитини з порушеннями слуху сприймається не як смислова одиниця, а як послідовність букв, складів. Це суб'єктивно збільшує загальне число елементів, які потрібно запам'ятати. На дане запам'ятовування дитина витрачає значні зусилля, і часто спотворює буквенний склад слова, пропускає, переставляє букви і склади. По-друге, не досягається необхідна диференціація значень слів, що відносяться до однієї ситуації. По-третє, рідше використовуються прийоми опосередкованого запам'ятовування, наприклад, угруповання слів за змістом [1; 6].

Психолого-педагогічні особливості дітей молодшого шкільного віку з порушеннями слуху показала, що зниження слуху затримують темп розвитку дитини, сприяють формуванню емоційних і особистісних відхилень. Велику роль у виникненні вторинних відхилень в розвитку грає недостатність або відсутність ранніх лікувально-корекційних та корекційно-педагогічних заходів.

Згідно з дослідженнями, розширення словникового запасу є одним із пріоритетних завдань у роботі з дітьми із порушеннями слуху, оскільки обмежений словниковий запас ускладнює комунікацію. Логопед працює над активізацією вже відомих слів та введенням нових. Це відбувається через тематичні бесіди, ігрові вправи та роботу з ілюстративними матеріалами. Наприклад, під час занять обговорюються конкретні теми, як-от сім'я, школа, природа, що дозволяє дитині поступово засвоювати тематичну лексику.

Поряд із цим розвивається граматична правильність мовлення. Логопед навчає дітей будувати прості та складні речення, правильно використовувати відмінки, узгоджувати слова за родом і числом. Цей процес супроводжується повторенням та багаторазовим закріпленням матеріалу. Весь процес корекційної роботи з дітьми з порушеннями слуху достатньо тривалий та потребує включення різних спеціалістів, зокрема важливими є батьки [3; 4]. Саме логопедичний супровід батьків дітей молодшого шкільного віку з порушеннями слуху може впливати на покращення ефективності корекційно-розвиткової роботи з дітьми молодшого

шкільного віку з порушеннями слуху та сприяти формуванню позитивних індикаторів розвитку особистості такої дитини, зокрема формування комунікативних навичок.

Логопедичний супровід – суттєво новий та важливий напрям організації міжгалузевого підходу при організації корекційно-розвиткової роботи з дітьми з порушеннями мовлення, зокрема у яких ще є порушення слуху. Вперше поняття «логопедичний супровід» запропоновано вітчизняними науковцями В. Кисличенко, С. Коноплястю, саме вони наповнили його змістом, який займає автономне місце у систематичі науково-педагогічних понять[2]

Згідно з науковими розвідками А. Синиці, логопедичний супровід – це не тільки рух поряд і разом з дитиною та родиною, а це рух попереду, такий, що вказує подальші поетапні орієнтири і шлях до них у зоні «актуального», «найближчого розвитку» дитини [6].

Згідно з даними наукових розвідок, визначаємо актуальність та переваги логопедичного супроводу батьків дітей молодшого шкільного віку з порушеннями слуху. По-перше, активна участь батьків у корекційній роботі сприяє створенню стимулюючого мовленнєвого середовища вдома. Завдяки регулярним вправам, які виконуються за рекомендаціями логопеда, діти розвивають артикуляційні, фонематичні та комунікативні навички. По-друге, покращення емоційного стану батьків. Отримання підтримки з боку фахівців допомагає батькам подолати стресові ситуації, знайти мотивацію для взаємодії з дитиною та зменшити почуття ізоляції. По-третє, зміцнення взаємодії у сім'ї.

Логопедичний супровід сприяє налагодженню комунікації між батьками та дітьми, а також допомагає будувати довірливі й підтримуючі стосунки на користь розвитку та корекції мовлення.

Сутність логопедичного супроводу батьків дітей молодшого шкільного віку з порушеннями слуху полягає в інтеграції теоретичних знань, практичних методів і емоційної підтримки для батьків дітей із порушенням слуху. Ефективність цього процесу залежить від тісної співпраці між батьками та фахівцями, адже саме ця взаємодія створює сприятливі умови для гармонійного розвитку дитини, її соціалізації та адаптації в освітньому просторі. Логопедичний супровід не лише підвищує мовленнєві компетенції дітей, але й зміцнює впевненість батьків у своїх силах, допомагаючи їм стати активними учасниками реабілітаційного процесу.

Основні висновки. Результати теоретико-методичного аналізу літератури з теми дослідження, підтвердили актуальність логопедичного супроводу батьків дітей молодшого шкільного віку з порушенням слуху. Окресленні переваги логопедичного супроводу батьків дітей молодшого шкільного віку з порушеннями слуху, свідчать про те, що активне

залучення батьків у корекційно-розвитковий процес, регулярне навчання батьків методам корекції мовлення сприяє покращенню комунікативних навичок дітей, їхній соціальній адаптації та академічній успішності.

Отже, спираючись на дані теоретичного дослідження, вбачаємо необхідність розробити зміст логопедичного супроводу батьків дітей молодшого шкільного віку з порушеннями слуху, що включають не лише інформаційні лекції, а й практичні тренінги та емоційну підтримку, що сприятиме ефективному мовленнєвому розвитку дітей з порушенням слуху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / авт. : О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
2. Кисличенко В. А., Конопляста С. Ю. Логопедичний супровід сім'ї, у якій виховується дитина з порушеннями мовлення: монографія. Миколаїв: «Іліон» 2016. 218 с.
3. Корекційна педагогіка : навчальний посібник / за ред. М. Шеремет. Київ : Освіта, 2017. 304 с.
4. Савченко О. Методика навчання дітей з особливими освітніми потребами. Київ : Освіта, 2019. 275 с.
5. Синиця А. О. Логопедичний супровід дитини раннього віку з церебральним паралічем : монографія / за заг. ред. проф. С. Ю. Коноплястої. Київ : «Книга-плюс», 2024. 186 с.
6. Пахомова Н. Логопедичний супровід дітей із порушеннями слуху. Харків: Основа, 2020. 198 с.

Марина ХАРЧУК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Інна САМОЙЛЕНКО,**

старша викладачка (БДПУ)

СЮЖЕТНО-РОЛЬОВА ГРА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

Особистість формується та функціонує у взаємодії з іншими людьми. Одним із механізмів цієї взаємодії є спілкування. Потреба у спілкуванні як потреба в іншій людині стає підставою для виникнення різноманітних контактів, під час яких відбувається взаємо- та самопізнання індивідів. Проблема навчання спілкуванню, пошуку шляхів впливу на комунікативні процеси у цьому зв'язку має соціальне значення і набуває особливої актуальності щодо дітей із мовленнєвими порушеннями, зокрема дітей з загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) [2; 3].

Загальне недорозвинення мовлення – складне мовленнєве порушення, при якому у дитини з нормальним слухом та інтелектом порушуються усі компоненти мови: лексика, фонетика, граматика. Мовленнєвий недорозвиток може бути виражений в різному ступені: від повної відсутності мовленнєвих засобів спілкування до розгорнутого мовлення з окремими елементами лексико-граматичного та фонетичного недорозвитку [1].

Цей дефект має різну природу і може відзначатися при різних формах дитячої мовленнєвої патології: алалії, дизартрії, ринолалії. Проблема навчання і виховання дитини, з загальним недорозвиненням мовлення, одна з актуальних у логопедії і розглядається у працях багатьох авторів: Л. Андрусишин, І. Баскакова, Г. Гончарук, І. Гудим, С. Дем'янчук, С. Конопляста, Н. Микитюк, Ю. Рібцун, Є. Соботович, Л. Трофіменко, М. Шеремет та ін.

Розвиток дитини з психофізичними порушеннями підпорядкований загальним законам дитячого розвитку і водночас відрізняється помітною своєрідністю. Це своєрідність виявляється у появі цілого ряду вторинних особливостей у психічному розвитку, які є відстроченими наслідками первинного дефекту. Майже у всіх випадках спостерігається ізолюваність дітей від групи однолітків, що призводить до порушення комунікативної компетентності [2].

Помітне зниження потреби у контакті, ізолюваність від колективу однолітків, ставлять педагогів перед необхідністю моделювання комунікативних ситуацій і визначають важливість комунікативної спрямованості всього комплексу педагогічних впливів, здійснюваних на логопедичних заняттях. Водночас досвід практичної роботи показує, що можливості сюжетно-рольової гри у корекційно-розвивальному процесі логопедичних груп використовуються у недостатній мірі. Основною формою навчання дітей є заняття, на яких формуються стереотипи комунікативної діяльності: спілкування носить односторонній характер, увага педагога приділяється організації поведінки, а не діяльності дітей.

Враховуючи це, ми припустили, що засобом розвитку вербальної комунікації дітей з ЗНМ може стати сюжетно-рольова гра, яка має здійснюватися у напрямку організації ігрового процесу як спільної діяльності на основі створення педагогом продуктивних у плані гри та спілкування ігрових об'єднань.

Предмет дослідження стала педагогічна стратегія керівництва сюжетно-рольовою грою старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення з метою розвитку вербальної комунікації.

В якості провідних ми визначили такі напрями роботи: збагачення дієвої сторони гри, формування гри як спільної діяльності. Основним

методом, який використовується нами у процесі навчання, є метод управління дитячими об'єднаннями. Критерієм ефективності була визначена можливість організації в діаді ігрового процесу як спільної діяльності і наявність продуктивних форм спілкування.

Експериментальна методика включає декілька циклів, які відповідають етапам становлення сюжетно-рольової гри. Зміст роботи у кожного циклі реалізується через підготовчий етап, який дає можливість уточнити та систематизувати знання дітей завдяки серії ігор-занять, екскурсій, читання художніх творів, проведення індивідуальних бесід з дітьми.

Основний етап передбачає ігри дитини з педагогом (виконує провідну роль), і з однолітками (під керівництвом педагога).

Така поетапність, на нашу думку, буде сприяти ускладненню змісту сюжетно-рольової гри в умовах кооперації зусиль декількох партнерів, а це, в свою чергу, позначиться на збільшенні числа продуктивних форм висловлювань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Керик Є. Особливості особистісного та соціального розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти*. URL : <https://aqce.com.ua/download/publications/62/52.pdf/> (дата звернення: 31.01.2025).
2. Куренкова А. В. Формування соціально-комунікативної компетентності дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Випуск 50. Том 1. URL : http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2022/50/part_1/24.pdf (дата звернення: 30.01.2025).
3. Мартиненко І. В. Психологічні засади формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку із системними порушеннями мовлення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : 19.00.08. Київ, 2017. 32 с.
4. Рібцун Ю. В. Організація ігрової діяльності дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку. *Дошкільне виховання*. 2018. № 1. С. 12–15. URL : <http://surl.li/nlike> (дата звернення: 31.02.2025).

Жанна ЧМАЛЬОВА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курс
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Аліна СИНИЦЯ,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ЗАСТОСУВАННЯ СЕНСОРНОЇ ІНТЕРГАЦІЇ В КОРЕКЦІЙНО- РОЗВИТКОВІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЛОГОПАТОЛОГІЄЮ

Актуальність. У сучасних умовах зростає кількість дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення, що обумовлює потребу

пошуку ефективних методів корекційно-розвиткової роботи. Одним із перспективних напрямків є застосування сенсорної інтеграції, яка сприяє формуванню мовленнєвих навичок через розвиток сенсорного сприйняття, моторики та когнітивної сфери.

Ступінь досліджуваності проблеми. Згідно аналізу літератури різних поколінь вітчизняних та зарубіжних дослідників: А. Заплатинської, І. Мартиненко, J. Ayres, A. Davydchuk, O. Decroly, M. Montessori, F. Frebel та ін., з'ясовано, що розумовий, фізичний та мовленнєвий розвиток в значній мірі залежить від сенсорного розвитку дитини, оперує інформацією та відображає ці знання в мовленні. Отже, спираючись на дані наукових досліджень, можемо зробити висновок, що саме використання методів сенсорної інтеграції сприяють розвитку сенсорних функцій, розумовому, фізичному та мовленнєвому розвитку.

Важливо зазначити, що проблема застосування сенсорної інтеграції в корекційно-розвитковій роботі з дітьми дошкільного віку з логопатологією є актуальною та широко досліджується в різних галузях – логопатології, нейрофізіології, психології і нейропсихології, лінгвістики та психолінгвістики (Н. Базима, Н. Гаврилова, С. Конопляста, І. Мартиненко, І. Мартинчук, Н. Пахомова, Ю. Рібцун, Є. Соботович, А. Савицький, В. Тарасун, В. Тищенко, М. Шеремет та ін.). Однак, за значної кількості досліджень, питання практичного впровадження сенсорної інтеграції в корекційно-розвиткову роботу з дошкільниками з логопатологією потребує подальшого вивчення.

Мета: обґрунтування необхідності застосування сенсорної інтеграції в корекційно-розвитковій роботі з дітьми дошкільного віку з логопатологією. **Методи дослідження:** теоретичний аналіз науково-методичної літератури з теми дослідження.

Сутність дослідження. Дані Центру медичної статистики МОЗ України станом на 2024 рік показують збільшення кількості дітей з порушенням мовлення, які зареєстровані та потребують корекційних послуг [1]. Специфічні порушення мовлення та уповільнений когнітивний розвиток спричиняють труднощі під час засвоєння дітьми граматичних структур, що ускладнює їх соціальну взаємодію та успішність в навчально-пізнавальній діяльності. У зв'язку зі збільшенням числа дітей дошкільного віку з логопатологією зростає проблема їх не готовності опановувати навчальну програму в умовах загальної середньої освіти.

У дітей з логопатологією вторинно страждає когнітивна сфера (Н. Базима, Н. Гаврилова, С. Конопляста, А. Яковенко та ін.), яка проявляється в зниженому обсягу вербально-слухової, зорово-просторової пам'яті, недорозвиненню операційного мислення, порушенню кінестетичного, кінетичного праксису (J. IuzziniSeigel), що

уповільнює процес засвоєння граматичного рівня мовлення. За дослідженнями вчених (О. Белова, Є. Соботович, D. Bishop, K. Govindarajan, J. Paradis) засвоєння граматичних вмінь дітьми цієї категорії має свої особливості: морфологічна і синтаксична системи мовлення розвиваються дисгармонійно; під час спілкування відбувається неузгоджене використання граматичних засобів; труднощі засвоєння та вибору правильної форми слів; виражений аграматизм в експресивному мовленні [1].

Порушення мовленнєвого розвитку та звуковимови у дітей дошкільного віку з логопатологією мають діапазон від простої заміни звуків до неможливості розуміти або використовувати мовлення під час комунікації. Деякі порушення звуковимови пов'язані з порушеннями слуху, неврологічними розладами, ушкодженнями мозку, затримками розумового розвитку, фізичними розладами. Більшість дітей з порушеннями мовлення мають знижений рівень точності вимови приголосних звуків, що часто супроводжується фонологічними порушеннями, можуть мати обмежений словниковий запас, що впливає на їхню здатність до повноцінного мовленнєвого розвитку. Часто мають труднощі в емоційній сфері, що може проявитися у деяких невротичних, акустичних або гіпердинамічних синдромах.

Сенсорний та мовленнєвий розвиток відбуваються в тісній взаємодії. Проблемою сьогодення можна назвати низьку рухову активність дітей і, як наслідок, знижується потреба в спілкуванні. Останнім часом радіус активності дітей (простору навколо будинку, в якому діти вільно досліджують навколишній світ) скоротився на 90%! Дитина не отримує необхідного їй досвіду, щоб розвинути досить важливі ділянки мозку, зокрема мовленнєві [2].

Сенсорна інтеграція («сенсорна» – походить від англійського слова «sensor», яке утворилося від слова «sense» і перекладається, як: «почуття, відчуття», «інтеграція» – від латинського «integratio» – з'єднання, об'єднання, поєднання») – процес об'єднання частин в ціле. Сенсорна інтеграція – це процес, під час якого мозок розпізнає, відбирає, упорядковує, а потім використовує відчуття від рецепторів. Метод сенсорної інтеграції був розроблений ерготерапевтом Південно-Каліфорнійського університету Лос-Анджелеса Джин Айрес (1923-1988) і був спрямований на стимуляцію роботи органів чуття в умовах координації різних сенсорних систем [3].

Сенсорна інтеграція є внутрішнім механізмом у розвитку дитини, завдяки чому забезпечується правильна взаємодія між органами чуття, моторною та мовленнєвою системами. Дослідження доводять, що діти з логопатологією часто мають труднощі із сенсорною переробкою інформації, що порушують їхню мовленнєву діяльність та комунікативні навички. Відтак, застосування методів

сенсорної інтеграції в корекційній роботі може сприяти покращенню мовлення, рівня комунікативних навичок, зниженню рівня тривожності.

Впровадження елементів сенсорної інтеграції в корекційно-розвиткову, логопедичну роботу пов'язано, перш за все, з тим, що в останні роки значно зросла кількість дітей зі складними порушеннями, які мають свої специфічні особливості – високу чутливість, слабкість нервової системи і високу емоційну лабільність, низький рівень уваги і пам'яті і, як наслідок, низький рівень розвитку мовлення.

При виникненні порушень обробки сенсорних сигналів з'являються дисфункції в моторному, пізнавальному розвитку, а також в поведінкових характеристиках дитини. Сенсорна інтеграція, необхідна для руху, говоріння, гри – це фундамент більш складної інтеграції, що супроводжує читання, письмо і адекватну поведінку. Метод сенсорної інтеграції в роботі вчителя-логопеда передбачає стимуляцію роботи органів чуття, спрямовану на активізацію пізнання, різносторонню корекцію поведінки через сенсоріку.

Сприйняття сигналів з оточуючого середовища та внутрішнього середовища організму людини формується на базі сумісної діяльності декількох сенсорних систем: зорової, слухової, тактильної, проприоцептивної, вестибулярної, смакової, нюхової. Завдяки багатоканальній системі сприйняття людина використовує декілька органів чуття одночасно. Різні сигнали в результаті складної аналітико-синтетичної діяльності мозку об'єднуються в єдиний образ. Дитина бачить будь-який предмет, одночасно торкається його, чує назву і розуміє, про що йде мова. Інформації, яка в той же час іде по декільком чуттєвим каналам і об'єднання цієї інформації в єдине ціле і називається сенсорною інтеграцією.

У корекційній роботі з дітьми з логопатологією, використовують елементи методу сенсорної інтеграції, які сприяють збагаченню словника, автоматизації поставлених звуків і введення їх в самостійне мовлення, розвитку граматичної будови і зв'язного мовлення. Окрім основних напрямків логопедичної роботи, проводиться робота з профілактики та подолання сенсомоторних порушень: вдосконалення загальної та дрібної моторики; розвиток тактильного, зорового, слухового, смакового і нюхового сприйняття; розвитку вищих психічних функцій, корекція емоційно-вольової сфери; вдосконалення ігрової, предметно-практичної та трудової діяльності [2].

Основні висновки. Отже, корекційно-розвиткові, логопедичні заняття із включенням елементів сенсорної інтеграції є однією з важливих та ефективних форм корекційного впливу на дітей дошкільного віку із логопатологією, оскільки вона допомагає створити сприятливі умови для розвитку мовлення та комунікаційних навичок.

Сенсомоторний досвід та інтеграція отриманих відчуттів виступають передумовою для формування психічних функцій, які мають першочергове значення для подальшого розвитку мовлення. Успішність розумового, фізичного, естетичного розвитку значною мірою залежить від рівня інтегрованості відчуттів, тобто від того, наскільки добре дитина сприймає зорову інформацію, звукові подразники, відчуває світ на дотик.

Крім того, зазначмо, що використання сенсорного обладнання дозволяє розкрити резервні можливості кожної дитини, є дієвим засобом профілактики вторинних порушень. Елементи сенсорної інтеграції сприяють збагаченню словника, розвитку граматичної будови мовлення, автоматизації поставлених звуків і введення їх в самостійне мовлення, а найголовніше – у дітей з'являється позитивна мотивація до мовленнєвої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова О.Б. Об'єктивізація проблеми розвитку граматичного рівня мовлення в дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць. Запоріжжя: КПУ, 2023. № 86. С. 119–126.
2. Долінчук І. О., Загребельна О. О. Застосування методів сенсорної інтеграції в роботі з дітьми, що мають порушення мовлення. *Актуальні проблеми сучасної психологічної науки: виклики сучасності* : збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської студентської інтернет-конференції (м. Житомир, 10 жовтня 2022 р.). Житомир, 2022. С. 145–147.
3. Ayres E. J. The child and sensory integration. Terevynf, 2017. 277 p.

Слізавста ШАПОВАЛ,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Оксана СТРИЛЬЧУК,**
к.пед.н., старша викладачка (БДПУ)

ТАНЦЮВАЛЬНО-РУХОВА ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА ЕМОЦІЙНОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Актуальність. У сучасному світі в умовах військових конфліктів, соціальної напруженості та економічної нестабільності все більшої актуальності набувають методи психологічної реабілітації та емоційного відновлення різних соціальних груп. Одним з перспективних та сучасних підходів пропонуємо розглянути танцювально-рухову терапію (ТРТ), яка поєднує у собі рух, самовираження, проживання та інші терапевтичні техніки. Вона активно застосовується як спосіб реабілітації військових, осіб з

посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), дітей з вадами розвитку, дітей та осіб, що пережили кризові ситуації.

Танцювально-рухова терапія є універсальним методом, що може бути адаптований під різні проблеми різних суспільних груп, що слугує дієвим інструментом у сфері психологічної реабілітації та психотерапії. Основа ідея методу базується на тому, що не існує різкої відмінності між діяльністю та станом мозку і психіки та станом тіла, простими словами психосоматика. По рухам можна визначити стан людини, а робота з тілом в межах танцювально-рухової терапії дозволяє людям набагато ефективніше виражати свої емоції, проживати їх та, що головне, пропрацьовувати психологічні труднощі через рухи тіла.

Фахівці з ТРТ по всьому світу результативно працюють з пацієнтами, що страждають порушеннями розвитку, з аутичними спектрами та ураженнями мозку. Паралельно відбувається психотерапевтичне пропрацювання таких психологічних рис як впевненість у собі, самооцінка, проблеми самоідентифікації, комунікативні навички тощо. В Україні дослідження у цій сфері тільки починають набувати достатнього поширення, що тільки підтверджує актуальність проблеми і обумовлює необхідність подальшого вивчення та повсюдного впровадження.

Актуальність використання танцювально-рухових методів терапії обумовлена також підвищеним інтересом людей до різноманітних видів танцю, що вплинуло на збільшення числа практикуючих психологів, котрі використовують в своїй роботі різноманітні види танцювальної терапії та їх складових. Поступово розширюються й сфери застосування танцювально-рухової терапії. Результативність практик танцювальної зумовила їх використання широким колом спеціалістів, психологами та психотерапевтами.

Ступінь досліджуваності проблеми. Техніки роботи з тілом існували ще задовго до того, появи писемності: шаманізм, йога та ритуальні танці. Люди помітили, що при натиску, терті чи особливих маніпуляціях з тілом біль відступає. Так з'явилися перші «тілесні напрями». Танцювально-рухова терапія як метод психотерапії отримала свій розвиток у середині двадцятого століття завдяки працям М. Чейс, Т. Шуп і Б. Еванс. Вона довела свою ефективність у лікуванні психоматичних порушень, тривожних розладів та депресії [4].

Перше застосування хореографії, як різновиду лікування сягає давніх часів. Відколи, американка Меріон Чейс, вивчаючи та практикуючи сучасний танок довела його практичне значення, як терапевтичного методу у реабілітації хворих із такими захворюваннями, як посттравматичні розлади, аутизм та інші психічні розлади. Маючи власний досвід покращення стану внаслідок занять хореографією, Чейс

почала впроваджувати її в маси, особливо у часи Другої світової війни та повоєнні часи. Пізніше вона стала першим президентом створеної Асоціації танцювально-рухової терапії у Америці (American Dance Therapy Association), яка активно впроваджує своє надбання і у наші дні.

В Європі та США танцювально-рухова терапія має активне застосування у військовій реабілітації, зокрема серед ветеранів війни. Ізраїль та Велика Британія впровадили державні програми, що використовують танцювально-рухову терапію для подолання наслідків бойового стресу та для соціальної адаптації. Сучасними дослідженнями доведено, що включення танцювально-рухових практик у комплексні реабілітаційні заходи значно підвищує ефективність відновлення психоемоційного стану, провокує підвищення настрою та допомагає у боротьбі з хворобами [2].

Важливий внесок у розвиток танцювально-рухової терапії зробила Анна Халпрін, яка розглядала рух як засіб глибокого самовираження та терапії. Її методика допомогла адаптувати танець до роботи з пацієнтами, що пережили психологічні травми, і значною мірою вплинула на сучасні підходи до ТРТ [3].

В Україні дослідження зосереджені переважно на загальному впливі танцювально-рухової терапії на психоемоційний стан, проте системних досліджень щодо застосування її у військовій та кризовій реабілітації недостатньо. Незважаючи на це, останнім часом спостерігається зростання інтересу до танцювально-рухової терапії серед українських науковців та практичних психологів таких як: Т. Вільховченко, О. Нечіпоренко, Ю. Бриндіков. Вже впроваджено окремі програми, спрямовані на підтримку військових та ветеранів, зокрема проєкти громадських організацій та ініціативи у співпраці з реабілітаційними центрами. Проте наразі відсутня єдина національна програма, що регламентує використання танцювально-рухової терапії у медичних та психологічних установах, що створює потребу у подальших дослідженнях.

Мета і методи дослідження. Метою роботи є проаналізувати ефективність танцювально-рухової терапії у процесі психологічної реабілітації, що пережили стресові ситуації, зокрема військових та цивільних осіб, дітей. Обґрунтувати, що практичне значення ТРТ не лише як методу боротьби з депресією, а й як повноцінного методу психосоціальної реабілітації. Також основною метою танцювально-рухової терапії є соціально адаптація пацієнтів через групові заняття, вплив на їх емоційний фон, тобто, покращення настрою, набування розуміння власного тіла та навичок управління ним, налагодження комунікативних навичок, тощо.

У танцювально-руховій терапії важливо усвідомлювати те, що технічному виконанню відводиться вторинна роль, у той час, коли на перший план виходить емоційність виконання, ритмічність та

розвиток власної танцювальної фантазії (імпровізація). Система занять танцювально-руховою терапією повинна мати ланковий характер. Обираючи програму тренувань необхідно, перш за все, підібрати середній рівень можливостей у танцювальній групі із подальшим ускладненням хореографічних зв'язок.

Велику увагу слід приділяти кожному пацієнту окремо, час від часу складаючи йому пару у вивченій композиції. Згодом, між парами можна влаштовувати маленькі змагання на кращу музичність, кращу техніку виконання, кращу харизматичність та інші, задля різноманіття тренувального процесу та підняття командного настрою.

Наступним кроком є **порівняльний аналіз** ефективності ТРТ у різних реабілітаційних програмах. Наприклад, порівнюються результати роботи терапевтичних груп, які використовували ТРТ, із групами, що отримували стандартну психологічну допомогу без рухової терапії. Це дозволить визначити, наскільки значущим є вплив танцю на психоемоційний стан учасників.

Крім того, використовуються **методи спостереження** за учасниками терапевтичних сесій. Психологи аналізували невербальні прояви емоцій, рівень залученості у терапію та зміни у поведінці учасників після кількох занять. Наприклад, військові, які на початку дослідження демонстрували закритість та напруження, згодом починали проявляти більшу відкритість у груповій роботі [4].

Ще одним важливим методом є **опитування** осіб, які брали участь у реабілітаційних програмах із використанням ТРТ. Діагностика спрямована на оцінку рівня тривожності, депресії та емоційного виснаження до та після курсу терапії [1].

Сутність дослідження. Дослідження спрямоване на комплексне вивчення механізмів впливу танцювально-рухової терапії на психоемоційний стан різних соціальних груп, зокрема військових та постраждалих у наслідку повномасштабного вторгнення:

- Вплив ТРТ на психоемоційний стан військових, що повернулися з фронту;

- Використання ТРТ у роботі з особами, які пережили кризові ситуації (біженці, цивільні жертви війни, жінки та діти, що постраждали від насильства);

- Механізми загального впливу танцювально-рухової терапії на емоційну регуляцію та зниження рівня стресу українців.

Окрему увагу приділено дослідженню того, як танцювальні рухи сприяють зниженню рівня стресу, розвитку навичок емоційної регуляції та покращенню міжособистісної взаємодії у групі та у житті. Досліджуються також можливості інтеграції ТРТ у загальну систему психосоціальної підтримки та реабілітації, а також можливість

комбінування цього методу з іншими психотерапевтичними підходами.

Танцювально-рухова терапія дозволяє інтегрувати різні підходи до реабілітації, зокрема поєднувати її з когнітивно-поведінковою терапією, арт-терапією та психодинамічними методами, що робить її універсальним і гнучким інструментом у сфері психологічної допомоги.

Основні висновки. Танцювально-рухова терапія при сумлінному та компетентному застосуванні та правильності підходу до тренувань покращує загальне самопочуття за рахунок піднесення емоційного стану, підвищення функціональної активності всіх органів та систем, покращення активності м'язово-суглобового апарату, підвищення рівня фізичної підготовки в цілому, покращення пам'яті через утворення нових асоціативних зв'язків під час вивчення хореографії. Даний метод терапії впливає на нервово-психічний стан та адаптаційні можливості в соціумі, дає чітке розуміння власного тіла відносно себе та в просторі, можливість краще координувати свідомі та несвідомі рухи, надає почуття задоволеності та впевненості у собі.

Будучи специфічною тілесною практикою, танець стає для багатьох способом культурного осягнення тіла, допомагаючи у рухах віднайти гармонійне поєднання тілесності та свідомості. Це стало винятково важливим для українців після повномасштабного вторгнення РФ в 24 лютого 2024 року, коли мільйони людей в Україні безпосередньо відчули перспективу припинення свого фізичного існування, знищення, розпад, перехід своїх тіл у нову невідому їм якість. Подолавши первісне відчуття жаху втратити власне тіло, який одночасно також охопив багатьох людей, спонукало хореографів і танцівників виробляти і популяризувати практики по убезпеченню тіла, збереженню його функціональності та ментальної сили.

Особливо позитивний ефект спостерігається у військових, які повернулися з бойових дій, а також у людей, що пережили психологічні травми. Подальші дослідження у цій сфері сприятимуть вдосконаленню програм реабілітації та ширшому впровадженню ТРТ у практику психологічної допомоги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гиршон А. Танець і терапія. *Танцювальний Клондайк*. 2001. № 5. С. 4–5.
2. Любан-Плоцца Б., Побережна Г., Белов О. Музика та психіка. Київ, АДЕФ-Україна, 2002. 200 с.
3. Рубан В. Застосування практик сучасного танцю у психоемоційному відновленні українців. *Fine Art and Culture Studies*. 2023. Випуск 6. С. 74–77.
4. Moawad H. How Dancing Can Keep Your Brain Young and Your Body Strong. *Verywell Health*. URL : https://www.verywellhealth.com/benefits-of-dancing-8749937?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 14.03.2025).
5. Halprin A. *Returning to Health with Dance, Movement & Imagery*, 2003. *LifeRhythm Books*. P. 10.

Анастасія ШЕПЕЛЬСЬКА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти.

Науковий керівник: **Тетяна СУЩИНСЬКА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

КОРЕКЦІЯ СТРАХІВ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Дошкільний вік є критичним періодом у формуванні емоційної сфери дитини, коли закладаються основи особистісного розвитку та механізми реагування на стрес. Одним із найбільш поширених явищ у цьому віці є страхи, які можуть мати адаптаційний характер або ж переростати у тривожні стани, що негативно впливають на розвиток дитини. Зростаючий інформаційний потік, соціальні очікування та вплив медіа посилюють емоційне навантаження на дошкільнят, що підкреслює актуальність питання корекції страхів.

В умовах сьогодення проблема дитячих страхів загострюється, незважаючи на значний доробок науковців щодо її подолання (А. Адлера, В. Астапова, Л. Божович, В. Гарбузов, Т. Даценко, Т. Дуткевич, Г. Еберлейн, О. Захаров, Н. Карпенко, В. Кузьменко, М. Осоріна, Г. Прихожан, М. Таймалу та ін.)

Страхи у дітей дошкільного віку зумовлені як біологічними, так і соціально-психологічними факторами. Неправильне реагування дорослих на дитячі страхи може спричинити замкнутість, агресивність або залежність від зовнішньої підтримки. Тому важливо розробляти ефективні методи діагностики та корекції, враховуючи вікові та індивідуальні особливості дошкільнят.

На практиці існує багато підходів до роботи з емоційними проблемами дітей, але не всі вони адаптовані для використання в умовах дитячих садків чи сімейного виховання. Це обумовлює потребу в доступних, ефективних та інтегрованих програмах, спрямованих на зменшення страхів та розвиток емоційної стійкості.

Метою дослідження було виявлення найбільш поширених страхів у дошкільників, визначення їхньої інтенсивності, характеру та причин виникнення, а також розробка і впровадження програми психокорекції страхів з використанням інтерактивних методик, таких як казкотерапія, арт-терапія та рольові ігри. Об'єкт дослідження: страхи у дітей дошкільного віку. Предмет дослідження: психологічні особливості страхів дітей дошкільного віку та методи їх корекції в умовах воєнного стану.

Дошкільний вік є критичним періодом у формуванні емоційної сфери дитини, коли закладаються основи особистісного розвитку та

механізми реагування на стрес. Одним із найбільш поширених явищ у цьому віці є страхи, які можуть мати адаптаційний характер або ж переростати у тривожні стани, що негативно впливають на розвиток дитини. Зростаючий інформаційний потік, соціальні очікування та вплив медіа посилюють емоційне навантаження на дошкільнят, що підкреслює актуальність питання корекції страхів. Страхи у дітей дошкільного віку зумовлені біологічними, психологічними та соціальними факторами. Неправильне реагування дорослих на дитячі страхи може спричиняти замкнутість, агресивність або залежність від зовнішньої підтримки.

Експериментальне дослідження здійснювалося в 2024 році на базі дошкільного навчального закладу № 265 «Вінні-Пух» у м. Дніпро. У ньому взяли участь 25 дітей віком від 4 до 6 років, які демонстрували різні рівні емоційної чутливості та прояви страхів. Також було залучено 25 батьків, які брали участь в анкетуванні, що дозволило отримати додаткову інформацію про поведінкові та емоційні особливості дітей.

У дослідженні було застосовано комплекс методів та методик. Анкетування батьків дозволило зібрати інформацію про поведінку дітей у домашньому середовищі, прояви страхів, їхню частоту та інтенсивність. Запитання анкети стосувалися основних причин виникнення страхів, способів їх подолання та реакції батьків на прояви тривожності у дітей. Використано проєктивну методику «Страхи в будиночках» (О. Захаров), яка дала змогу визначити спектр страхів у дітей. Дитині пропонувалося розселити названі страхи у два будиночки: чорний (страхи, які дійсно лякають) та червоний (страхи, які вже не турбують), що допомогло диференціювати рівень значущості страхів. Для глибшого розуміння емоційних переживань використано проєктивну методику «Намалюй свій страх», яка дала можливість візуалізувати дитячі страхи та проаналізувати емоційне ставлення до них. Спостереження за поведінкою дітей у процесі виконання завдань дозволило зафіксувати невербальні реакції, такі як напруження, хвилювання чи уникання відповіді, що надало додаткові дані щодо емоційного стану дітей.

Для вивчення видів страхів у дітей дошкільного віку було проведено анкетування батьків, результати якого вказують на домінування страхів, пов'язаних із війною та реальними загрозами: страх війни та вибухів (80%), повітряної тривоги (76%). Ці страхи значно переважають над типовими дитячими страхами, що підкреслює необхідність роботи з емоційним станом дітей у кризових умовах. Природні для віку страхи, такі як страх темряви та розлуки з рідними (72%), залишаються поширеними незалежно від ситуації.

Аналіз вікових особливостей засвідчив, що молодші дошкільники частіше бояться темряви та розлуки, тоді як старші – реальних загроз.

Дослідження за методикою «Страхи в будиночках» виявило домінування страхів, пов'язаних із реальними загрозами: страх війни (80%), вибухів (72%), втрати батьків (64%). Ці страхи значно переважають над фантазійними, що свідчить про вплив воєнного середовища на психіку дітей. Типові для дошкільного віку страхи темряви (72%), несподіваних звуків (68%) та страшних снів (68%) також виявилися поширеними. Аналіз показав, що кількість страхів у багатьох дітей перевищує вікові норми, особливо у дівчаток.

Методика «Намалюй свій страх» дозволила дослідити страхи дошкільників через їхнє образне самовираження. Аналіз малюнків показав, що реальні загрози, зокрема страх війни (65%) та втрати батьків (50%), домінують над уявними страхами, такими як монстри (30%) чи темрява (35%). Діти молодшого віку частіше зображували фантазійні страхи, тоді як старші – реальні небезпеки. Коментарі до малюнків вказують на різні стратегії реагування: відкриття страху, його подолання чи уникнення.

Аналіз показав, що кількість страхів у багатьох дітей перевищує вікові норми, особливо у дівчаток. Отримані результати підкреслюють необхідність корекційної роботи, спрямованої на зниження тривожності, формування почуття безпеки та формування емоційної стійкості у дітей.

На основі досліджень страхів у дошкільників розроблено психокорекційну програму «Подоласмо страх разом», спрямовану на зниження емоційної напруги та формування навичок подолання страхів через інтерактивні, ігрові та творчі методи. Програма враховує вікові особливості дітей 4-6 років та передбачає співпрацю психолога, дітей і батьків. Вона складається з 10 занять тривалістю 30-40 хвилин, що включають арт-терапію, казкотерапію, рольові ігри, релаксаційні вправи та групову взаємодію. Очікуваний результат – зменшення інтенсивності страхів, розвиток емоційної стійкості та позитивного ставлення до ситуацій, що викликають тривогу.

Отже, отримані результати підкреслюють високу емоційну вразливість дошкільників, зумовлену впливом воєнного середовища, та необхідність корекційної роботи задля емоційної стабільності й формування почуття безпеки у дітей.

За результатами експерименту було встановлено, що після впровадження психокорекційної програми рівень страхів у дітей значно знизився. Найбільш ефективними виявилися методи арт-терапії та казкотерапії, оскільки вони сприяли символічному вираженню страхів та їх поступовому подоланню. Також було помічено, що діти, які брали

участь у рольових іграх, продемонстрували кращу соціальну адаптацію та впевненість у собі. Анкетування батьків показало позитивну динаміку у поведінці дітей, зменшення проявів тривожності та підвищення їхньої емоційної стійкості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лисенко Л. М., Луговець Т. А. Шляхи та методи корекції страхів у дітей дошкільного віку. *The VII International Scientific and Practical Conference «Global learning problems: causes, solutions and theories», October 14-16, 2024, Thessaloniki, Greece*. Р. 199.
2. Подкоритова Л., Розквас В. Психологічна корекція страхів у дітей молодшого шкільного віку за допомогою арттерапії. *Простір арт-терапії* : [Зб. наук. праць] / УМО, 2021, ВГО «Арттерапевтична асоціація», 2021; [Редкол.: Лушин П.В. та ін.]. Київ : Золоті ворота, 2021. Вип. 1 (29). С. 44-74.
3. Шаврієва Т. М. Дитячі страхи: поняття, методи діагностики та корекції страхів. 2024. URL : <https://dspace.onu.edu.ua/items/2e065cb2-e45b-4361-8a3b-466e9fc1d232> (дата звернення: 01.08.2025).

Анна ЩУР,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Аліна СИНИЦЯ,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ СПІЛКУВАННЯ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ З ПОМІРНОЮ РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ

Актуальність. Формування та удосконалення мовленнєвої діяльності молодших школярів з помірною розумовою відсталістю є однією зі значущих проблем корекційної педагогіки. Ці діти мають значні труднощі в оволодінні зв'язним мовленням, що позначається на становленні комунікативної функції, а також міжособистісного спілкування. Уповільнення становлення комунікативної діяльності впливає на соціалізацію та результативність навчання. Можливості комунікативної і когнітивної діяльності напряду залежать від рівня сформованості у цих дітей вербальних засобів спілкування [2].

Ступінь досліджуваності проблеми. У психолого-педагогічній літературі зазначається, що дефіцитарність вищих коркових функцій, слабкість аналітико-синтетичної діяльності обумовлюють особливості психічного розвитку дітей із цією формою психічного дизонтогенезу та негативно впливають на процес розвитку всіх компонентів мовленнєвої системи, на становлення

комунікативної компетентності дітей, знижуючи ефективність мовленнєвого спілкування [4].

Дослідження вітчизняних науковців щодо порушень мовлення у дітей із помірною розумовою відсталістю відображають особливості фонетичної, лексичної, граматичної сторін їх мовленнєвої системи, вказують на недостатність регулюючої функції мовлення в організації та розвитку психічної діяльності дитини (Г. Блеч, І. Бобренко, А. Висоцька, О. Гаврилов, І. Гладченко, С. Миронова, В. Синьов, М. Супрун, Л. Тищенко, С. Трикоз, О. Чеботарьова та ін.). Водночас актуальність вивчення особливостей мовлення цієї нозологічної групи в плані актуалізації їх комунікації не зменшується.

Таким чином, проблема вивчення вербальних засобів спілкування та подолання порушень їх розвитку у дітей із помірною розумовою відсталістю, з позицій комунікативного підходу, який враховує сукупність лінгвістичних і психологічних дослідницьких даних, потребує подальшого вивчення. Це вимагає пошуку найбільш ефективних шляхів їх формування, теоретичного обґрунтування та експериментальної перевірки методики корекційного навчання в єдності її завдань, методів і змісту.

Мета дослідження – на основі теоретико-експериментального вивчення якісних особливостей вербальних засобів спілкування у дітей із помірною розумовою відсталістю, визначити методичні підходи до їх оптимізації в процесі корекційно-логопедичного впливу.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення наукової психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; педагогічне спостереження за комунікативно-мовленнєвою поведінкою дітей з помірною розумовою відсталістю в ситуаціях взаємодії з дорослими і однолітками в спеціально організованих ситуаціях; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний), бесіда, анкетування, тестові завдання, методи математичної обробки експериментальних даних.

Сутність дослідження. У спеціальній психолого-педагогічній науці та практиці найбільша увага приділяється найчисельнішій категорії осіб з інтелектуальними порушеннями – особам з різним ступенем розумової відсталості. На основі аналізу наукових праць О. Боряк, О. Гаврилова, Ю. Галецької, І. Гладченко, М. Матвєєвої, С. Миронової, О. Мякушко, В. Синьова, Г. Сухаревої, О. Хохліної, О. Чеботарьової, Л. Шипіциної та ін., виділимо ті особливості психічного розвитку учнів з помірною розумовою відсталістю, які є значущими для нашого дослідження.

Вчені визначають помірну розумову відсталість як середній ступінь психічного недорозвитку, що характеризується несформованими пізнавальними процесами. Мислення у таких дітей конкретне, непослідовне, інертне і, як правило, не здатне до утворення абстрактних понять. Учні з таким ступенем розумової відсталості мають відставання в розвитку розуміння та використання мовлення, їхні можливості у цій сфері обмежені. Мовлення починає формуватись у віці 3-5 років, супроводжується порушеннями та труднощами. Активний словник значно менший, ніж пасивний, але використання з пасивного словника слів дітьми даної групи спостерігається досить рідко. Ці діти краще розуміють звернене мовлення. Самостійно побудувати складну мовленнєву конструкцію не можуть; здатні повторити мовленнєві висловлювання інших. Ці особливості позначаються на процесі спілкування як з дорослими, так і з однолітками.

У процесі констатувального експерименту виявлено, що учні з помірною розумовою відсталістю зазнають специфічних труднощів при побудові діалогової взаємодії з використанням вербальних засобів спілкування. Для них характерні некооперативні, конфліктні тактики комунікативно-мовленнєвої взаємодії. Встановлено, що учням з помірною розумовою відсталістю властиві виражені труднощі при здійсненні обміну репліками у ході діалогу. Ці порушення обумовлені як низьким рівнем когнітивного розвитку, вузькістю уявлень про предметний, соціальний світ, так і недостатньою сформованістю механізмів побудови та координації мовленнєвої поведінки на дискурсивному рівні.

У той же час, характер мовленнєвої поведінки цих дітей значною мірою опосередкований особливостями взаємодії: відсутністю спільної гри, автономністю здійснюваних дій, орієнтованих на створення індивідуальних матеріальних продуктів діяльності, недостатністю спрямованості уваги, синхронізації емоційних станів та мовленнєвих дій. Дослідження показало, що більшість дітей з цією формою психічного дизонтогенезу перебувають на початковій стадії формування кооперативних відносин. Мовленнєва діяльність дітей цієї категорії у сукупності має властивості «колективного монологу» (Ж. Піаже) або «помилкового діалогу» (Д. Брчакова), чергування реплік в якому не створює єдиного комунікативно-мовленнєвого контексту.

Аналіз висловлювань дітей з помірною розумовою відсталістю дозволяє зробити висновок про несформованість комунікативних намірів, що проявляється в крайній обмеженості, одноманітності реалізованих комунікативних типів висловлень з перевагою висловлень-повідомлень, бідності лексико-граматичних мовних засобів.

Основні висновки. Отримані на констатувальному етапі дані свідчать про необхідність проведення корекційно-логопедичного впливу на формування вербальних засобів спілкування у молодших школярів з помірно розумовою відсталістю. Перспективним напрямом дослідження є розробка та конкретизація змістового, методичного та організаційного забезпечення формування вербальних засобів спілкування дітей зазначеної категорії у рамках різних форм комунікативної діяльності – ситуативно-ділової, внеситуативно-пізнавальної, внеситуативно-особистісної.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зелінська-Любченко К. О., Малашевич Т. В. Особливості комунікативних умінь та шляхи їх формування у молодших школярів із порушеннями інтелекту. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції м. Суми. 14 квітня 2017 року. С. 85–88. URL : <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/975f63bb-862f-478e-814c-5d137ffcfa10/content> (дата звернення: 26.01.2025).
2. Мартиненко І. В. Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення: монографія. Київ : ДІА, 2016. 304 с.
3. Особливості психолого-педагогічний супроводу дітей з помірно розумовою відсталістю в системі корекційно-розвивального навчання спеціального загальноосвітнього закладу : навчально-методичний посібник / авт.: О. В. Чеботарьова, Г. О. Блеч, І. В. Гладченко, С. В. Трикоз, А. В. Міненко та ін. Київ : ІСП НАПН України, 2016. 148 с. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/707272/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9F%D0%9F%D0%A1.pdf> (дата звернення: 20.01.2025).
4. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підручник. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. Частина II : Навчання і виховання дітей. 224 с.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА

Юлія БОНДАРЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталія МАЦЕЙКО,**

старша викладачка (БДПУ)

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Актуальність. Сучасне суспільство ставить перед фахівцями соціальної сфери високі вимоги щодо професійної компетентності, комунікативних навичок та емоційної стійкості. Робота з різними соціальними групами, зокрема з громадянами з числа вразливих категорій населення, потребує не лише фахових знань, а й здатності ефективно взаємодіяти, розуміти почуття інших людей, управляти власними емоційними станами та приймати виважені рішення в стресових ситуаціях.

Розвиток емоційного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери є важливим компонентом їхньої професійної підготовки, що потребує цілеспрямованого педагогічного впливу в умовах закладів вищої освіти. Створення розвиваючого та підтримуючого освітнього середовища відіграє ключову роль у формуванні емоційної грамотності, розвитку навичок саморефлексії, емпатії та конструктивного розв'язання конфліктів. Розробка та впровадження ефективних методик і підходів до розвитку емоційного інтелекту не лише сприятимуть підготовці висококваліфікованих фахівців соціальної сфери, але й їхній здатності до гнучкої адаптації в професійному середовищі, підвищенню рівня міжособистісної взаємодії, а також забезпеченню покращення якості надання соціальних послуг у майбутньому.

Ступінь досліджуваності проблеми. Роль та місце емоційного інтелекту в структурі особистості досліджували такі науковці, як О. Нестеренко, Т. Петренко, В. Санжаровець та ін. Особливості формування емоційного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери вивчали О. Галашова, З. Георгієвська, О. Мельничук, А. Харківська, Д. Чумак тощо.

Мета і методи дослідження. *Мета дослідження* – проаналізувати сутність емоційного інтелекту та особливості його розвитку у майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах закладу вищої освіти. *Методи дослідження:* загальнонаукові (аналіз, синтез, систематизація,

узагальнення – для вивчення наукової літератури з досліджуваної проблематики); *конкретно-наукові* (категоріальний аналіз – для розкриття змісту й уточнення дефініцій основоположних понять; структурно-функціональний аналіз; структурно-логічний аналіз).

Сутність дослідження. Емоційний інтелект є надзвичайно важливим у соціальній сфері, де якість взаємодії та міжособистісні стосунки безпосередньо впливають на ефективність роботи та рівень обслуговування. Фахівці цієї галузі, зокрема соціальні працівники, повинні вміти розпізнавати, розуміти та адекватно реагувати на емоційні стани інших людей. Розвинена емпатія сприяє встановленню довірливих взаємин і підвищенню якості надання соціальної допомоги.

Ключовими навичками для фахівців соціальної сфери є здатність ефективно комунікувати, вирішувати конфлікти та підтримувати позитивні стосунки. Люди з високим рівнем емоційного інтелекту краще розуміють мотивацію оточуючих та демонструють високу командну взаємодію. Оскільки робота у соціальній сфері часто супроводжується стресовими ситуаціями та емоційним навантаженням, навички саморегуляції допомагають фахівцям зберігати емоційну рівновагу та вчасно реагувати на потреби клієнтів [2 : 7].

Емоційний інтелект (EQ) можна розглядати як інтегральну характеристику особистості, що ґрунтується на здатності розрізняти добро і зло у ставленні до себе, оточуючих та світу загалом. Його розвиток передбачає гармонійне поєднання знань, емоційної усвідомленості та етичної рефлексії. Високий рівень емоційного інтелекту проявляється у здатності підтримувати емоційний баланс, де переважають позитивні переживання, що сприяє стійкості до стресу, конструктивній взаємодії та особистісному зростанню [1 : 68]. Він включає два основні аспекти:

– *внутрішньоособистісний* – пов'язаний із розумінням власних почуттів, самооцінкою, упевненістю в собі, відповідальністю, терпимістю, самоконтролем, активністю, гнучкістю, відкритістю до нового досвіду, мотивацією до досягнень та оптимізмом;

– *міжособистісний* – стосується комунікативних навичок, емпатії, здатності враховувати та підтримувати інтереси інших, поваги до людей, уміння будувати конструктивні міжособистісні відносини, прогнозувати їх розвиток та ефективно працювати в команді.

Таким чином, емоційний інтелект відіграє ключову роль у взаємодії з оточуючими та саморегуляції, що робить його важливим фактором особистісного та професійного розвитку [3 : 156].

Емоційний інтелект не лише визначає рівень емпатії, саморегуляції та комунікативних навичок, а й формується під впливом низки диспозиційних рис особистості. Саме ці

характеристики є основою для розвитку здатності керувати емоціями, будувати конструктивні стосунки та адаптуватися до складних життєвих ситуацій.

Основними диспозиційними характеристиками емоційного інтелекту є:

- *сумлінність* – здатність людини цілеспрямовано досягати поставлених цілей;

- *відкритість до нового досвіду* – готовність адаптуватися до ситуацій невизначеності, толерантність до змін;

- *емоційна стійкість* – здатність долати життєві труднощі, проявляючи самоконтроль і зберігаючи внутрішню рівновагу, особливо у стресових ситуаціях;

- *доброзичливість* – уміння контролювати власні емоції у спілкуванні, приймати інших без упереджень та будувати конструктивні взаємини;

- *екстраверсія* – соціальна активність і комунікабельність, що сприяють ефективній взаємодії з оточенням.

Перелічені ознаки формують основу емоційного інтелекту, забезпечуючи гармонійний розвиток особистості та її здатність до продуктивної міжособистісної взаємодії [1 : 68].

Варто зазначити, що емоційний інтелект є інтегративною характеристикою особистості, яка формується внаслідок взаємозв'язку емоційних, когнітивних та мотиваційних аспектів. Він забезпечує здатність усвідомлювати власні емоції, розуміти переживання інших, ефективно керувати емоційними станами та підпорядковувати емоції раціональному мисленню. Розвиток емоційного інтелекту сприяє самопізнанню, особистісній реалізації та розширенню емоційного й соціального досвіду, що є важливим для гармонійної взаємодії в суспільстві.

Існує широкий спектр методів і технологій, спрямованих на розвиток емоційного інтелекту. Серед найбільш ефективних можна виокремити наступні:

- *групові тренінги* – інтерактивні сесії, які сприяють розвитку навичок комунікації, співпереживання та адаптації до емоційно насичених ситуацій;

- *емоційне моделювання* – рольові ігри, що дозволяють програвати різні ситуації, сприяють кращому розумінню емоцій та їх регуляції;

- *ігрові методи* – настільні ігри, онлайн-платформи та інтерактивні вправи, які сприяють розвитку емоційного інтелекту в цікавій та невимушеній формі;

– *комунікативні тренінги* – інтерактивні сесії, спрямовані на розвиток навичок активного слухання, вираження емоцій та ефективного вирішення конфліктів;

– *практики усвідомленості (mindfulness)* – медитація, дихальні техніки та вправи на зосередженість, що допомагають розвинути навички розпізнавання та керування емоціями;

– *розвиток емпатії* – спеціальні вправи та техніки, спрямовані на розпізнавання й розуміння емоцій інших людей, що зміцнюють міжособистісні навички;

– *саморефлексія* – ведення щоденника емоцій, аналіз власних переживань та способів їх вираження, що допомагає усвідомлювати внутрішні процеси та їх вплив на поведінку.

Використання цих методів сприяє розвитку емоційної компетентності та ефективній взаємодії у соціальному середовищі [2 : 8].

Висновки. Заклади вищої освіти відіграють ключову роль у розвитку емоційного інтелекту майбутніх фахівців соціальної сфери, зокрема соціальних працівників, оскільки саме в освітньому середовищі формуються професійні компетентності, що включають не лише фахові знання, а й навички емоційної саморегуляції, емпатії та ефективної комунікації. Процес професійної підготовки вимагає інтеграції спеціально розроблених методик та підходів, які сприяють розвитку емоційної компетентності здобувачів, серед яких групові та комунікативні тренінги, інтерактивні навчальні методи, практики усвідомленості й саморефлексії тощо.

Емоційний інтелект сприяє формуванню ключових навичок, зокрема ефективного спілкування, емпатії, саморегуляції. Високий рівень його розвитку забезпечує здатність майбутніх фахівців до результативної взаємодії, збереження психологічної стійкості та надання якісної соціальної допомоги вразливим групам населення в умовах викликів сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боковець О. Емоційний інтелект як ресурс психічного здоров'я. *Габітус*. 2022. № 37. С. 68–76.
2. Кононенко О. Емоційний інтелект як фактор успішної діяльності в соціальній сфері. *Психологія та соціальна робота*. 2023. № 1 (57). С. 7–14.
3. Трофименко Н. Емоційний інтелект як здатність до розуміння та управління емоціями: теоретичний огляд. *Суспільство, наука, освіта: актуальні дослідження, теорія та практика* : Всеукр. науково-практ. конф., м. Біла Церква, 23-24 листоп. 2023 р. Біла Церква, 2023. С. 155–157.

Наталія ГЕРУЛАЙТИС,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Анастасія ТУРГЕНЄВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ ВІДНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ВТРАТУ СІМ'Ї ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

Актуальність. На тлі сучасних військових конфліктів, зокрема російської агресії проти України, питання відновлення психологічного благополуччя дітей, які втратили сім'ю, набуває особливої актуальності. Втрата близьких дорослих під час воєнних дій не лише завдає глибокої емоційної травми, а й спотворює уявлення дитини про безпеку та довіру до навколишнього світу. Діти, які втратили сім'ю, часто стикаються зі складнощами в процесі соціалізації: з'являються тривожність, депресивні стани, труднощі у навчанні. З огляду на масштаби явища, необхідно враховувати індивідуальні та вікові особливості дітей в процесі надання психологічної допомоги. Питання дослідження таких феноменів, як переживання втрати, пригніченість та формування механізмів психологічного захисту, має високу суспільну вагу, оскільки від цього залежить успішна адаптація дітей та їхня здатність будувати майбутнє.

Ступінь досліджуваності проблеми. Дослідження особливостей відновлення психологічного благополуччя дітей, які пережили втрату сім'ї внаслідок війни, є важливою темою сьогодення. Серед науковців, які досліджують різні аспекти даної проблеми можна виокремити наступних: С. Бойко, О. Гнатюк, О. Куліш, О. Купрєєва, І. Мазоха, В. Полякова, Н. Пророк, О. Столярчук, Л. Царенко, О. Чекстєре та ін. (соціальні та психологічні особливості дітей, які втратили батьків під час війни); Н. Євдокимова, В. Зливков, С. Ліпінська, С. Лукомська (психологічні реакції дітей під час війни); Л. Гридковець, Ю. Нерія, Н. Пророк, Т. Титаренко та ін. (значення підтримки психологічного благополуччя для реабілітації після травматичних подій війни).

Мета і методи дослідження. Мета дослідження – вивчення особливостей дітей, які втратили батьків, та аналіз процесу їх психологічного відновлення. Під час роботи над темою були використані такі методи дослідження як аналіз, синтез, систематизація та узагальнення.

Сутність дослідження. Воєнні дії суттєво змінили звичний уклад життя дітей. Наразі країна перебуває у стані війни, яка триває та має різну інтенсивність у різних регіонах. Війна принесла страх, біль, відчай і

втрати у мирні українські родини. Із початком повномасштабного вторгнення кількість постраждалих, зокрема дітей, які втратили батьків, значно зросла, досягнувши критичних показників.

Переживання втрати є природною реакцією людини на горе, проте жорстока, невинуватна та несправедлива війна здатна зруйнувати особистість, спричинивши дезінтеграцію її внутрішнього світу, втрату здобутків, матеріальних ресурсів, духовних цінностей і навіть сенсу власного існування.

Дитяча особистість ще не є повністю сформованою та стійкою, тому втрата батьків – найближчих та найрідніших людей – стає одним із найглибших психотравмуючих чинників. Така втрата може призвести до серйозних психологічних наслідків, зокрема розвитку невротів, гострих афективних реакцій та ситуативно обумовлених поведінкових порушень. Важливо не лише знизити рівень психологічного стресу, а й допомогти дитині адаптуватися до нових реалій життя. Однак, незважаючи на важливість цього питання, існує обмежена кількість наукових досліджень, присвячених розробці системного підходу до соціально-психологічного супроводу таких дітей [2 : 128].

Сучасна психолого-педагогічна література висвітлює питання надання соціально-психологічної підтримки вразливим категоріям населення та особам, які перебувають у складних життєвих обставинах. Водночас моделі психологічного супроводу дітей, які втратили батьків, залишаються недостатньо розробленими. До недавнього часу проблема дитячої втрати близьких, пов'язані з цим психологічні травми, емоційні переживання та стан не розглядалися в науковій літературі комплексно та системно.

Втрата одного з батьків є глибокою душевною травмою, яка може стати справжнім життєвим потрясінням для дитини. Однак, процес переживання втрати у дітей може проходити по-різному, залежно від їхнього віку, рівня психологічної стійкості, наявності підтримки з боку дорослих та оточення. Деякі діти можуть замикатися в собі, переживаючи емоційну кризу, тоді як інші демонструють агресію чи відчуженість. Відсутність належної допомоги може призвести до довготривалих психологічних проблем, таких як хронічна тривожність, депресія або труднощі в соціалізації.

Проте, попри всю складність переживань, цей досвід може мати і конструктивний вплив на її духовний розвиток. Процес горювання та скорботи сприяє глибшому усвідомленню цінності життя, людської гідності та нерідко призводить до передчасного дорослішання [1 : 163].

Відновлення психологічного благополуччя дітей, які втратили сім'ю через війну, має особливе значення, адже така втрата може суттєво вплинути на їхній емоційний стан і загальне психологічне здоров'я.

Саме тому відновлення психологічного благополуччя дітей, які втратили сім'ю через війну, має особливе значення, адже така втрата може суттєво вплинути на їхній емоційний стан і загальне психологічне здоров'я.

Важливою складовою процесу реабілітації є комплексний підхід, що враховує як фізичне, так і психоемоційне благополуччя дитини. Окрім психологічної підтримки, велике значення має створення безпечного середовища, яке сприятиме поступовій адаптації до нових умов життя.

Сучасні науковці наголошують, що при організації роботи з дітьми, які втратили батьків, треба враховувати такі важливі аспекти: відновлення фізичного здоров'я та забезпечення емоційної стабільності дитини; проведення медичних обстежень і надання необхідної медичної допомоги; психокорекція посттравматичного стресового розладу та мінімізація негативного впливу травматичних подій; застосування релаксаційних методик для підтримки психічної рівноваги, зміцнення фізичного та морального стану тощо [1 : 164].

Під час надання психологічної допомоги дітям необхідно враховувати їхній вік, стать, індивідуальні риси характеру, а також тривалість часу, що минув від моменту втрати. Такий персоналізований підхід сприятиме більш ефективній та цілеспрямованій підтримці, адаптованій до потреб кожної дитини [3 : 112].

Психологічна допомога дітям, які втратили батьків, охоплює кілька ключових компонентів, спрямованих на стабілізацію їхнього емоційного стану та адаптацію до нових життєвих умов:

1. Створення відчуття безпеки.
2. Психологічні заходи для стабілізації емоційного стану. Головна мета таких заходів – сприяти усвідомленню та опрацюванню дитини травматичного досвіду. Для цього використовуються різні методики: визнання та підтримка почуттів; психоедукація; адаптація з урахуванням вікових особливостей; методи стабілізації психоемоційного стану; ритуали пам'яті; соціальна підтримка; моніторинг стану дитини.
3. Психоедукація для батьків та опікунів: надання батькам, опікунам чи прийомним сім'ям необхідних знань та навичок для ефективної взаємодії з дитиною, що втратила батьків.
4. Співпраця з фахівцями: комплексний підхід до надання допомоги передбачає взаємодію з фахівцями різних сфер: психологами, психіатрами, соціальними працівниками, педагогами.
5. Довгостроковий супровід: процес переживання втрати може тривати довгий час, тому важливо забезпечити можливість довготривалої психологічної підтримки.

Забезпечення комплексного психологічного супроводу дітей, які втратили батьків, сприятиме їхній емоційній стабільності,

соціальній адаптації та подальшому розвитку в умовах нового життєвого середовища [3 : 112].

Висновки. Втрата батьків унаслідок війни є одним із найсерйозніших психологічних потрясінь для дитини, що може суттєво вплинути на її емоційний стан, соціальну адаптацію та подальший розвиток. Дослідження цього питання підтверджують необхідність комплексного підходу до надання психологічної підтримки, що включає стабілізацію психоемоційного стану, соціальну інтеграцію, психоедукацію та довгостроковий супровід.

Особливу увагу слід приділяти створенню безпечного середовища та використанню ефективних методів терапії, що враховують вікові та індивідуальні особливості дитини. Співпраця психологів, педагогів, соціальних працівників та родичів є ключовою у формуванні механізмів подолання втрати. Забезпечення якісного психологічного супроводу сприятиме емоційній стабільності, відновленню внутрішніх ресурсів дитини та її успішній соціалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горіна О. Психологічні особливості дітей, які залишилися без батьків. *Modern directions of scientific research development : proceedings of The 10 th International scientific and practical conference*, м. Chicago, 23–25 трав. 2022 р. Chicago, 2022. С. 163–167.
2. Краснокутський М. Аспекти відновлення психологічного здоров'я від травматичних подій. *Особистість, суспільство, війна* : тези доп. учасників міжнар. психол. форуму, м. Харків, 7 квіт. 2023 р. Харків, 2023. С. 128–131.
3. Овсяннікова Я. Особливості надання психологічної допомоги дітям, які пережили психотравмуючу подію. *Захист прав дитини в умовах військової агресії* : матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Одеса, 31 трав. 2024 р. Одеса, 2024. С. 112–114.

Ганна ГОНЧАРЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталя ЗАХАРОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ ГРУПИ РИЗИКУ

Актуальність. Проблема соціально-педагогічної підтримки дітей групи ризику є надзвичайно важливою в умовах сучасного суспільства. Зростання рівня соціального неблагополуччя, економічна нестабільність, поширення девіантної поведінки серед підлітків обумовлюють необхідність розробки ефективних методів і

стратегій соціально-педагогічної роботи.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема соціально-педагогічної роботи з дітьми групи ризику є актуальною у сучасному суспільстві та досліджується як в українській, так і в зарубіжній науковій літературі.

Питання впливу складних життєвих обставин на формування дитячої особистості, чинники соціального ризику в умовах навчального процесу, соціально-педагогічна підтримка дітей групи ризику розглядають плеядою українських науковців: Т. Алексеєнко, І. Зверева, А. Капська, І. Карпенко та ін. [1; 3]. Актуально звучить потреба комплексного підходу до роботи з дітьми групи ризику, зокрема через реалізацію соціальних програм, корекційних методів, профілактичних заходів [4].

Проблематика дітей групи ризику, психосоціальний розвиток дітей із проблемних сімей, формування поведінкових стратегій є предметом досліджень і в міжнародному науковому дискурсі [2].

Мета і методи дослідження. Для досягнення мети дослідження застосовано методи аналізу наукової літератури, узагальнення соціально-психологічних досліджень та сучасних практик соціальної роботи.

Сутність дослідження. Дослідження зосереджується на вивченні соціальних та психологічних факторів, які впливають на дітей групи ризику, аналізі існуючих методів їх соціально-педагогічного супроводу, розробці ефективних програм підтримки та адаптації, втілення та використання їх у практиці соціального педагога.

Аналіз наукових досліджень дозволяє констатувати, що до дітей групи ризику відносяться неповнолітні, які опинилися у складних життєвих обставинах та потребують особливої соціально-педагогічної підтримки. Це можуть бути:

- діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування;
- діти з малозабезпечених або неблагополучних сімей;
- діти, що мають досвід насильства або перебували в конфлікті з законом;
- діти з внутрішньо переміщених родин, мігрантів;
- діти, схильні до девіантної поведінки (наркоманія, алкоголізм, бродяжництво тощо [1].

Соціально-педагогічна діяльність спрямована на профілактику негативних явищ (насильство, правопорушення, бездоглядність), реабілітацію дітей, які вже зазнали негативного впливу соціального середовища, допомогу в соціальній адаптації шляхом інтеграції у суспільство, розвиток навичок комунікації та стрес стійкості.

Соціальний педагог виконує функції посередника між дитиною, сім'єю та соціальними інститутами, консультанта з питань подолання

життєвих труднощів та захисника прав дитини. Тому, дослідження ефективності методів та технологій соціально-педагогічної роботи є у фокусі безпосередньої роботи соціального педагога закладу освіти.

Практично значущою є також розробка соціальним педагогом інноваційних форм індивідуальної роботи з консультування, соціально-педагогічної підтримки; групових – тренінгів, виховних заходів, соціально-педагогічних акцій; профілактичних програм з метою мінімізації чисельності учнів категорії соціальних ризиків.

Основні висновки. Результати дослідження підтвердили, що комплексний підхід до соціально-педагогічної роботи з дітьми групи ризику, включаючи індивідуальну та групову роботу, профілактичні заходи та взаємодію з сім'єю й соціальними службами сприяє їхній успішній соціальній адаптації та інтеграції у суспільство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильченко В. П. Соціально-педагогічна робота з дітьми «групи ризику»: методичний посібник. Київ : Вид-во НПУ, 2020. 120 с.
2. Захист дітей у групі ризику: міжнародний досвід і рекомендації. URL : <https://www.unicef.org>. (дата звернення: 24.02.2025)
3. Капська А. Й. Теорія і практика соціальної роботи : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 224 с.
4. Колосюк О. В. Роль соціального педагога у роботі з дітьми «групи ризику» в освітньому середовищі. *Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2019. № 5. С. 12–18.

Владислав ГРЕБЬОНКІН,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Катерина ПЕТРОВСЬКА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

РОЛЬ КУЛІНАРНОЇ ТЕРАПІЇ У ПСИХОЕМОЦІЙНОМУ ВІДНОВЛЕННІ, СОЦІАЛЬНІЙ АДАПТАЦІЇ ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ

Актуальність. Сучасні соціокультурні та економічні виклики спричиняють підвищений рівень стресу та психоемоційного виснаження населення. Особливо гостро це питання стоїть перед військовослужбовцями, які повертаються із зони бойових дій, а також їхніми сім'ями, що перебувають у стані постійної напруги [1]. Реабілітація військових і членів їхніх родин вимагає комплексного підходу, що включає не тільки медичну, а й психологічну підтримку. Одним із перспективних напрямів такої підтримки є кулінарна

терапія. Вона сприяє зниженню рівня стресу, покращенню психоемоційного стану, розвитку комунікативних навичок та адаптації до змін у соціальному середовищі [5].

Процес приготування їжі дозволяє особистості зануритися у творчу діяльність, що сприяє покращенню концентрації уваги, координації рухів та емоційної регуляції. Крім того, кулінарна терапія може виконувати роль медитативної практики, допомагаючи людині повернутися в момент «тут і зараз», що є важливим для подолання посттравматичного стресового розладу (ПТСР) [4;5]. Важливо також враховувати соціальний аспект кулінарної терапії, оскільки спільне приготування їжі сприяє покращенню міжособистісної взаємодії та відновленню довіри у суспільстві. Таким чином, кулінарна терапія є ефективним інструментом не лише для зняття стресу, а й для глибокої психологічної реабілітації та соціальної інтеграції військових і їхніх сімей.

Ступінь досліджуваності проблеми. Кулінарна терапія як напрям психотерапевтичної практики активно розвивається в зарубіжній науковій спільноті. Дослідження надають глибоке розуміння ролі кулінарної терапії у психоемоційному відновленні та соціальній адаптації, а також пропонують практичні підходи до її застосування у реабілітаційних програмах (S. Mohapatra, S. Tino Kulnik, M. Iacovou, D. Pattieson, H. Truby, C. Palermo та ін.). Так, Н. Фармер, К. Тачтон-Леонард, А. Росс досліджують психосоціальні переваги кулінарних інтервенцій, включаючи покращення настрою, підвищення самооцінки та розвиток соціальних навичок. У своїх дослідженнях Р. Джонсон розглядає зв'язок між приготуванням їжі та психічним здоров'ям, розглядаються терапевтичні підходи та практичні рекомендації щодо впровадження кулінарної терапії у психотерапевтичну практику. В Україні це питання залишається недостатньо дослідженим, хоча окремі аспекти використання творчих підходів у реабілітації розглядаються у працях вітчизняних науковців (Т. Вебер, М. Войтович, О. Вознесеньська, Л. Гридкевець, Л. Гриценко, Л. Гридкевець, Н. Журавльова, О. Запорожець, В. Кочубей, О. Климишин, Д. Креймейер, А. Мокроусова, Л. Найдьонова, Н. Пророк, Н. Сиротич, Т. Сіренко, О. Скар, Л. Царенко, Н. Шапошник та ін.).

Деякі дослідження свідчать, що кулінарна терапія може сприяти психоемоційному відновленню, соціальній адаптації та реабілітації військових та членів їхніх родин, тоді як інші дослідження підкреслюють важливість інших видів соціальної реабілітації для досягнення цих цілей.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є оцінка ефективності кулінарної терапії як засобу реабілітації військових та членів їхніх родин після пережитих стресових подій. Методи

дослідження: теоретичний аналіз наукової літератури, опитування, методи спостереження та аналіз якісних даних.

Сутність дослідження. Перший етап нашого дослідження включав аналіз наукової літератури щодо застосування кулінарної терапії у сфері психоемоційного відновлення та реабілітації. Було опрацьовано низку наукових джерел, що містять відомості про механізми впливу кулінарної терапії, її використання у психотерапії, а також ефективність методики у різних соціальних групах [3; 4; 5]. Аналіз літератури засвідчив, що кулінарна терапія активно використовується в практиці роботи з пацієнтами, які мають психічні розлади, депресію, тривожність та ПТСР.

Другий етап дослідження передбачав проведення емпіричного дослідження, яке включало опитування, методи спостереження та експериментальне впровадження кулінарної терапії. Було залучено 25 учасників, серед яких 15 військовослужбовців та 10 членів їхніх родин. Опитування містило питання щодо рівня стресу, наявності симптомів ПТСР, ступеня соціальної адаптації та емоційного благополуччя. Аналіз результатів показав, що 78% опитаних мали високий рівень стресу, а 65% відзначали труднощі в соціальній адаптації.

Практична частина дослідження включала 10-тижневий курс кулінарної терапії. Програма складалася з групових занять, де учасники спільно готували їжу, ділилися враженнями, обговорювали емоційні стани та досвід. Спостереження показали, що в процесі занять покращувалася комунікація, учасники ставали відкритішими, зменшувався рівень тривожності.

Після завершення курсу повторне опитування показало зниження рівня тривожності на 40%, покращення соціальних навичок на 35% та загальне зростання рівня емоційного комфорту. Також було зафіксовано зменшення випадків соціальної ізоляції серед учасників та підвищення рівня довіри до оточення.

Основні висновки. Кулінарна терапія є ефективним методом реабілітації військовослужбовців та їхніх сімей, оскільки сприяє зниженню рівня стресу, покращенню соціальної адаптації та відновленню емоційного благополуччя. Отримані результати підтверджують доцільність впровадження кулінарної терапії у комплексні реабілітаційні програми. Вона сприяє формуванню позитивного емоційного стану, покращенню міжособистісних взаємин та підвищенню рівня довіри серед військовослужбовців.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на вдосконалення методики кулінарної терапії, визначення її оптимальної тривалості та впровадження у роботу з різними категоріями населення. Зокрема, перспективним є розширення цієї методики на осіб, які пережили кризові ситуації, та оцінка її довготривалого впливу на психоемоційний стан.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксьонова К. Реалії та перспективи соціальної реабілітації сімей військовослужбовців в умовах війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*, 57(1(57)), 2024. С. 26–31. <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2024.57.26-31>
2. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 3. Київ, 2018. 236 с.
3. Iacovou M., Pattieson D. C., Truby H., Palermo C. *Social Health and Nutrition Impacts of Community Kitchens: A Systematic Review. Public Health Nutrition*. 2013. Vol. 16 (3). P. 535–543.
4. Farmer N., Touchton-Leonard K., Ross A. *Psychosocial Benefits of Cooking Interventions: A Systematic Review. Health Education & Behavior*. 2018. Vol. 45 (2). P. 167–180.
5. Johnson R. *Cooking and Mental Health: A Therapeutic Approach*. New York : Springer, 2021. 310 p.

Олександра ДАЙМИЧЕНКО,

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Катерина ПЕТРОВСЬКА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ВПЛИВ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ НА ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Актуальність. В Україні війна спричинила масові переміщення населення, порушення сімейних зв'язків, стрес і психологічні травми у дітей. Багато сімей були змушені залишити свої домівки, що призвело до зміни соціального оточення дитини, втрати звичних умов проживання, обмеженого доступу до якісної освіти, медичних послуг і психологічної допомоги.

Воєнні конфлікти мають значний вплив на розвиток дітей, особливо дошкільного віку, коли формуються основні когнітивні та емоційні навички. На цьому етапі дитина активно досліджує навколишній світ, вчиться встановлювати соціальні зв'язки, розвиває мовлення та набуває базових навичок емоційної регуляції. Війна ж створює нестабільне середовище, де порушуються умови для гармонійного розвитку дитини. У дітей розвиваються страхи, тривожність, регрес у розвитку, порушення поведінки, що ускладнює їхню адаптацію в нових умовах [2].

Водночас, досвід інших країн, що зіткнулися з військовими конфліктами, може слугувати основою для ефективної адаптації та реабілітації таких дітей. Аналіз програм підтримки дітей у Сирії, Боснії і

Герцеговині, Іраку та інших країнах дозволяє визначити ефективні стратегії, які можуть бути застосовані в українському контексті. Це включає методики психологічної підтримки, освітні ініціативи, програми соціальної інтеграції та заходи щодо стабілізації емоційного стану дитини.

Зокрема, особливого значення набуває розробка та впровадження спеціалізованих методик роботи з дітьми, які пережили стресові події, використання арт-терапії, ігрових методів, створення безпечних просторів для навчання та соціалізації. Як зазначає психологиня Світлана Ройз у своїй роботі «Психологічна допомога дітям під час війни: добірка практичних інструментів і порад» [1], ці методи можуть стати основою для ефективної підтримки дітей в умовах війни, адже вони сприяють не тільки емоційному розвантаженню, а й розвитку психологічної стійкості. Комплексний підхід до підтримки дітей, який базується на кращих світових практиках, може значно покращити якість їхнього життя та сприяти гармонійному розвитку навіть у складних умовах воєнного часу.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблематика впливу воєнних конфліктів на дітей активно досліджується у психології, соціології та педагогіці. Світові організації, такі як ООН, ЮНІСЕФ, міжнародні гуманітарні місії, публікують звіти та рекомендації щодо підтримки дітей у кризових умовах [2]. Особливо актуальними є дослідження посттравматичного стресового розладу (ПТСР) у дітей, впливу війни на когнітивний розвиток і соціальну адаптацію.

Значний внесок у вивчення цієї проблематики зробили вчені, що досліджували наслідки воєн у Сирії, Боснії та Герцеговині, Іраку. Вони виявили, що своєчасне втручання та психологічна підтримка суттєво зменшують негативні наслідки для дітей. Водночас, специфічний вплив війни в Україні на дітей дошкільного віку та порівняльний аналіз з досвідом інших країн потребує подальшого дослідження. Оскільки війна в Україні має свої особливості – масова міграція, збереження дистанційного навчання, нестача кваліфікованих психологів, – необхідно розробити унікальні підходи до адаптації та підтримки дітей.

Мета дослідження – виявити основні наслідки воєнного конфлікту для дітей дошкільного віку в Україні та за кордоном, а також визначити ефективні підходи до їхньої соціально-психологічної адаптації. Для досягнення цієї мети необхідно комплексно вивчити психологічні, соціальні та когнітивні зміни, що виникають у дітей, які пережили воєнні події, а також розглянути стратегії допомоги, які застосовуються в різних країнах.

Методи дослідження:

Аналіз наукових праць і звітів міжнародних організацій – вивчення публікацій ЮНІСЕФ, ВООЗ, ООН, які висвітлюють вплив війни на психіку дітей та ефективність програм реабілітації [2], [3].

Порівняльний аналіз реабілітаційних програм у різних країнах – дослідження підходів, що використовуються в країнах, які пережили воєнні конфлікти та можливості їхнього застосування в Україні.

Інтерв'ю з фахівцями (психологами, педагогами, соціальними працівниками) – оцінка ефективності наявних в Україні методик підтримки дітей, що постраждали від війни.

Анкетування батьків дітей, які пережили воєнні дії – вивчення рівня стресу, проблем адаптації та потреб дітей у соціально-психологічній підтримці.

Сутність дослідження. Дослідження присвячене вивченню впливу воєнного конфлікту на дітей дошкільного віку через призму їхнього емоційного стану, соціальної адаптації та когнітивного розвитку. Розглядається, як саме бойові дії, вимушене переселення, розлука з близькими та нестабільність середовища впливають на дитячу психіку.

Аналізується досвід країн, які вже стикалися з подібними кризовими ситуаціями, та порівнюються механізми адаптації, що застосовуються в Україні та за кордоном. Особлива увага приділяється: виокремленню основних психологічних травм у дітей, які пережили війну; оцінці ефективності програм психологічної реабілітації, які використовуються у світі; вивченню механізмів інтеграції дітей-біженців у нові соціальні умови; розгляду методів зниження рівня стресу в умовах кризи через освітні та терапевтичні заходи.

Отримані дані дозволять виявити сильні та слабкі сторони існуючих програм та сформулювати рекомендації щодо їхнього покращення в Україні.

Основні висновки. У результаті аналізу наукової та статистичної літератури нами було з'ясовано, що діти дошкільного віку є особливо вразливими до впливу війни через незрілість нервової системи, емоційну нестабільність та повну залежність від дорослих. Втрата звичного способу життя, розлука з рідними, переїзд у нові умови чи перебування в зоні бойових дій спричиняють сильний стрес, який впливає на їхній емоційний, соціальний та когнітивний розвиток. Серед найбільш поширених наслідків пережитого військового конфлікту спостерігаються підвищений рівень тривожності, страхи, порушення сну, поведінкові розлади та зниження когнітивної активності. Часто діти демонструють регрес у поведінці, повертаючись до ранніх дитячих звичок, або ж стають надмірно агресивними чи замкненими.

В Україні поки що відсутня комплексна державна програма психологічної реабілітації дітей, які постраждали внаслідок війни, хоча окремі ініціативи реалізуються міжнародними організаціями та громадськими об'єднаннями. Проте ефективна допомога має базуватися на довготривалих стратегіях, що враховують

міжнародний досвід країн, які вже розробили дієві програми соціалізації дітей-біженців та реабілітації малолітніх жертв війни [3].

Адаптація до нових умов значною мірою залежить від стабільності соціального оточення, збереження сімейних зв'язків і доступу до психологічної підтримки. Важливу роль відіграють методи, спрямовані на зниження рівня стресу, зокрема арт-терапія, ігрові методики, казкотерапія, музикотерапія, анімалотерапія (контакт із тваринами), сенсорна терапія та тілесно-орієнтовані практики. Також важливими є інтеграція дітей у дошкільні заклади, гурткову діяльність, соціальні ініціативи та інклюзивні освітні програми, які сприяють відновленню навичок комунікації та створюють для дитини відчуття безпеки. Особливо цінним є використання адаптованих навчальних програм, які враховують особливі потреби дітей, що пережили психологічну травму.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані для розробки цілісних програм допомоги дітям, які пережили війну. Це має важливе значення для психологів, педагогів, соціальних працівників, а також державних структур, що займаються питаннями реабілітації та соціальної інтеграції таких дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ройз С. Психологічна допомога дітям під час війни: добірка практичних інструментів і порад. URL : <https://nus.org.ua/2024/01/09/psychologichna-dopomoga-dityam-pid-chas-vijny-dobirka-praktychnyh-instrumentiv-i-porad-vid-psychologyni-svitlany-rojz/> (дата звернення: 07.02.2025).
2. UNICEF. 25 Years of Children and Armed Conflict: Protecting Children in War. New York: UNICEF, 2022. 56 с. URL : <https://www.unicef.org/sites/default/files/2022-06/UNICEF-25-years-children-armed-conflict.pdf> (дата звернення: 10.02.2025).
3. UNICEF. Building Bright Futures: Early Childhood Education and Care for Ukraine's Refugee Children. New York: UNICEF, 2023. URL : <https://www.unicef.org/ukraine/reports/building-bright-futures> (дата звернення: 11.02.2025).

Світлана ДАЦЮК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Ольга ГУРЕНКО,**

д.пед.н., професор (БДПУ)

ВПЛИВ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ

Актуальність. У 2024 році науковцями Гарвардського університету було підраховано, що кожна п'ята дитина у світі (близько 468 мільйонів дітей) живе в зоні активного конфлікту [3].

Війна не лише загрожує життю та безпеці дітей, але й порушує їхній психоемоційний розвиток, впливає на стосунки з членами родини, однолітками та громадою, а також обмежує доступ до освіти й майбутніх можливостей. Наслідки воєнного конфлікту відчуються на рівні психіки, соціальної інтеграції та навіть біологічного розвитку дітей, залишаючи відбиток на майбутніх поколіннях. У зв'язку з цим важливим є вивчення впливу війни на психічне здоров'я дітей та розробка механізмів подолання її наслідків.

Проблема впливу війни на дитячу психіку активно досліджується вітчизняними (І. Бех, Л. Бурлачук, Н. Заверико та ін.) та зарубіжними (Дж. Гарбаріно, М. Вайс, К. Пелтонен, Т. Бетанкур) науковцями. Проте в Україні наразі недостатньо емпіричних досліджень, що аналізують довготривалі наслідки війни на психічне здоров'я дітей.

Сутність дослідження. Воєнний конфлікт має значний вплив на психічне здоров'я дітей, що може проявлятися у різних формах психоемоційних порушень. Насамперед, серед найпоширеніших наслідків слід виокремити посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), що виникає як реакція на пережиті жакливі події. Діти, які стали свідками насильства, руйнувань чи втрати рідних, можуть відчувати постійні флешбеки, страждати від нічних кошмарів, проявляти емоційну нестабільність і підвищену тривожність. Такий стан значно ускладнює їхню соціальну адаптацію та може призвести до довготривалих психічних розладів. За даними ЮНІСЕФ 2022 р., понад 30% дітей у зонах бойових дій демонструють симптоми ПТСР [1]. Хронічний стрес також спричиняє розвиток тривожних і депресивних станів, що виражаються у зниженні мотивації, апатії, соціальному відстороненні, а в окремих випадках – суїцидальних намірах [3]. Діти, які зазнали воєнної травми, можуть стати надмірно агресивними або, навпаки, соціально ізольованими, що ускладнює їхню інтеграцію в суспільство.

Ступінь психологічного ураження залежить від низки чинників, серед яких: вік дитини на момент травматичних подій, соціальна підтримка та тривалість перебування у стресовій ситуації. Молодші діти мають обмежені можливості для усвідомлення та вербалізації пережитих подій, що може проявлятися у вигляді регресивної поведінки (енурез, страх темряви, прив'язаність до батьків тощо). Діти старшого віку більш схильні до усвідомленого переживання втрат, що підвищує ризик депресивних та тривожних станів. Соціальна підтримка з боку родини, школи та громади відіграє ключову роль у психологічній реабілітації: дослідження ЮНІСЕФ 2022 р. показують, що сімейна підтримка зменшує ризик розвитку ПТСР на 40% [1].

Крім стимулювання емоційних і поведінкових порушень, війна впливає на когнітивний розвиток дітей. Під впливом стресу порушується концентрація уваги, знижується здатність до навчання, можуть виникати проблеми з пам'яттю та аналітичним мисленням. Дослідження Американської психологічної асоціації 2023 р. свідчать, що діти, які пережили бойові дії, у 1,5 рази частіше стикаються з труднощами у шкільному навчанні порівняно з тими, хто не мав такого досвіду [2]. Це зумовлено як безпосереднім впливом травматичних подій, так і відсутністю стабільного освітнього середовища.

Довготривалі наслідки війни можуть проявлятися навіть у дорослому віці. Досвід воєнного конфлікту підвищує ризик розвитку психосоматичних захворювань, тривожних розладів, а також складнощів у побудові соціальних зв'язків і довготривалих стосунків. Згідно з дослідженнями Гарвардської медичної школи 2025 р., діти, які пережили війну, мають на 35% вищий ризик розвитку генералізованого тривожного розладу у зрілому віці [2].

Основні висновки. Отже, воєнний конфлікт здійснює комплексний вплив на психічне здоров'я дітей, торкаючись їхніх емоційних, поведінкових і когнітивних процесів. Його наслідки можуть бути як короткостроковими, так і довготривалими, змінюючи подальше життя дітей і ускладнюючи їхню інтеграцію в суспільство. Для розробки ефективних механізмів подолання таких наслідків необхідні глибші наукові дослідження та впровадження спеціалізованих реабілітаційних програм.

ЛІТЕРАТУРА

1. ЮНІСЕФ. «Діти і війна в Україні: про становище дітей із сімейних форм виховання та інституційних закладів». Київ : Юнісеф Україна, 2022. 60 с. URL : https://www.unicef.org/ukraine/media/26731/file/UNICEF_CiAC-monitoring%20report.pdf (дата звернення: 26.02.2025)
2. Betancourt T. S. *Shadows into Light: A Generation of Former Child Soldiers Comes of Age*. Harvard University Press, 2025. URL : <https://doi.org/10.2307/jj.19192887> (дата звернення 02.03.2025)
3. Peltonen K. Children and war – vulnerability and resilience. *European Journal of Developmental Psychology*. 2024. P. 1–13. URL : <https://doi.org/10.1080/17405629.2024.2382410> (дата звернення 26.02.2025)

Анастасія ДЕМЕДЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталія МАЦЕЙКО,**

старша викладачка (БДПУ)

БЕЗРОБІТТЯ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність. Безробіття є однією з найгостріших соціально-економічних проблем сучасності, що набуває особливої актуальності у контексті війни. Війна призводить до масштабних руйнувань промислової та соціальної інфраструктури, змушує населення масово переміщуватися, а також порушує виробничі ланцюги. У таких умовах збільшується кількість осіб, які втрачають роботу або змушені переходити на неповну зайнятість, що, у свою чергу, провокує підвищення рівня бідності, соціальної нерівності та психологічної напруги. Багато кваліфікованих працівників через воєнні дії опиняються у скрутному становищі, втрачаючи не лише джерело доходів, а й можливість реалізувати власний професійний потенціал.

Подолання цих наслідків та відновлення економічної активності країни потребують узгоджених зусиль з боку державних органів, бізнес-структур та громадянського суспільства. Важливу роль відіграють заходи, спрямовані на забезпечення відбудови інфраструктури, підтримку малих та середніх підприємств, а також створення нових робочих місць. Водночас необхідно розроблювати та впроваджувати програми підвищення кваліфікації, перекваліфікації внутрішньо переміщених осіб і ветеранів війни, тим самим сприяючи їх працевлаштуванню і адаптації до умов приймаючих громад, реінтеграції до цивільного ринку праці.

Ступінь досліджуваності проблеми. Окремі аспекти безробіття, причини його виникнення та шляхи регулювання, зокрема в умовах війни, досліджували такі вчені, як В. Борисенко, І. Волкова, О. Золотарь, С. Ковальчук, І. Мельник, М. Петрова, О. Романенко, В. Тарасенко, Н. Сидоренко, О. Шевченко та ін.

Мета дослідження – проаналізувати сутність безробіття як соціальної проблеми та визначити його специфіку в умовах воєнного стану. **Методи дослідження:** загальнонаукові (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення – для вивчення наукової літератури з досліджуваної проблематики); конкретно-наукові (категоріальний аналіз – для розкриття змісту й уточнення дефініцій основоположних понять; структурно-функціональний аналіз; структурно-логічний аналіз).

Сутність дослідження. Безробіття є однією з ключових макроекономічних проблем, що характерна для більшості країн світу. Воно виступає невід'ємною частиною ринкової економіки та є одним із негативних наслідків її функціонування, оскільки безпосередньо залежить від механізму попиту і пропозиції. Рівень безробіття має тісний зв'язок із соціально-економічним розвитком країни: що слабша економіка, то вищий рівень незайнятого населення, і навпаки.

Сьогодні Україна переживає складну політичну ситуацію, що суттєво впливає на соціально-економічний стан як держави в цілому, так і її окремих регіонів. За офіційними даними, станом на 1 січня 2023 р. в країні налічувалося 186,5 тис. офіційно зареєстрованих безробітних, тоді як кількість вакансій становила 21,2 тис. До кінця жовтня 2023 р. цей показник знизився до 97,3 тис. осіб. При цьому більшість безробітних – жінки (72,1 тис. осіб) [3].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення», безробіття визначається як соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування [4].

Основними чинниками, які спричиняють безробіття, є:

- недостатній рівень платоспроможного попиту в економіці;
- обмежена мобільність робочої сили;
- структурні трансформації у сфері економіки;
- наявність дискримінаційних бар'єрів на ринку праці, що стосуються жінок, молоді та представників національних меншин;
- демографічні зміни, які впливають на чисельність і склад економічно активного населення;
- скорочення обсягів виробництва у певних галузях через сезонні коливання [1 : 31].

Безробіття суттєво впливає на добробут населення, знижуючи рівень доходів громадян і можливість їхнього доступу до якісних житлових, медичних та освітніх послуг. Втрата робочих місць спричиняє фінансову нестабільність, змушуючи людей обмежувати споживчі витрати та переглядати життєві пріоритети.

З поведінкового погляду, безробітні частіше схильні до соціальної ізоляції, зниження мотивації до саморозвитку, збільшення ризику розвитку залежностей (алкоголь, азартні ігри тощо). У психологічному контексті безробіття є значним стресовим чинником, що може спричиняти тривожність, депресію та невизначеність щодо майбутнього. Тривала відсутність роботи нерідко призводить до зниження самооцінки, втрати відчуття власної цінності, професійної стагнації та погіршення якості життя загалом.

Безробіття є одним із найважливіших соціально-економічних показників, що відображає стан ринку праці. Війна в Україні суттєво змінила його динаміку, структуру та наслідки. У довоєнний період безробіття було здебільшого пов'язане з економічними циклами та ринковими процесами, тоді як в умовах повномасштабного вторгнення – з проблемами руйнування інфраструктури, масового переміщення населення, мобілізації працездатного населення, скорочення інвестицій та падіння економічної активності загалом.

На основі аналізу літературних джерел і статистичних даних нами було проведено порівняльний аналіз показників безробіття в Україні у довоєнний та воєнний періоди (табл. 1):

Таблиця 1

Порівняльний аналіз довоєнних та воєнних характеристик безробіття в Україні

Критерій	Довоєнний період	Воєнний період
Рівень безробіття	У 2021 р. офіційний рівень безробіття становив приблизно 9,8%.	До кінця 2022 р. рівень безробіття зріс до 30%, а реальна зайнятість знизилася через тимчасове або приховане безробіття.
Основні причини безробіття	Структурні зміни в промисловості та сфері послуг; автоматизація виробництва та скорочення робочих місць; невідповідність професійної підготовки вимогам ринку праці; сезонний характер зайнятості в окремих галузях.	Руйнування підприємств, виробничої та логістичної інфраструктури; вимушене переміщення значної частини населення за кордон або в інші регіони країни; мобілізація працездатного населення; скорочення інвестицій та падіння економічної активності.
Галузева структура безробіття	Найбільший рівень безробіття спостерігався серед працівників сільгосппідприємств, підприємств виробничої сфери, а також об'єктів будівництва через сезонність і технологічні зміни.	Найбільших втрат зазнали сфери промисловості, торгівлі, транспорту та будівництва, адже ці галузі безпосередньо постраждали від воєнних дій.
Державна політика щодо безробіття	Політика зайнятості включала програми професійної перепідготовки, стимулювання малого бізнесу, підтримку молодіжного працевлаштування та боротьбу з тіньовою зайнятістю.	Створення тимчасових робочих місць у критично важливих сферах; підтримка малого та середнього бізнесу, зокрема шляхом грантів; працевлаштування громадян з числа внутрішньо переміщених осіб (ВПО); залучення міжнародної допомоги для відновлення економіки.

Висновки. Безробіття в умовах війни стало серйозним викликом для економіки України, спричинивши суттєві зміни в

структурі зайнятості, механізмах працевлаштування та соціальному забезпеченні населення. Подолання негативних наслідків даного явища потребує комплексного підходу: відновлення інфраструктури, підтримки малого та середнього бізнесу, стимулювання інвестицій, впровадження програм перекваліфікації та адаптації вимушено переміщених осіб, реінтеграції ветеранів до цивільного ринку праці. Лише скоординовані дії держави, бізнес-структур та громадянського суспільства сприятимуть стабілізації ринку праці та забезпеченню економічного відновлення України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безрідний М., Мілька А. Безробіття як економічна категорія. *Майбутнє – аудит* : Міжнар. науково-практ. інтернет-конф., м. Кривий Ріг, 15 січ. 2024 р. Кривий Ріг, 2024. С. 31–32.
2. Гаман О., Темченко О. Аналітичне дослідження безробіття як соціально-економічного явища ринкового середовища в умовах економічної нестабільності. *Економіка та суспільство*. 2023. № 50. С. 62–68.
3. Дані щодо кількості зареєстрованих безробітних та кількості зареєстрованих вакансій за окремими характеристиками. *Державна служба зайнятості*. URL : <https://dcz.gov.ua/opendate> (дата звернення: 05.02.2025).
4. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. Дата оновлення: 01.01.2025 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 05.02.2025).

Тетяна ДЕРГАЧОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Науковий керівник: **Анастасія ПОПОВА,**
к.пед.н., доцент (БДПУ)

СІМЕЙНА ТЕРАПІЯ ТА ПСИХОСОЦІАЛЬНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ВІДНОВЛЕННЯ СТОСУНКІВ У РОДИНАХ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Актуальність. Війна залишає глибокий слід не лише в тих, хто брав участь у бойових діях, але й у їхніх родинах. Повернення ветеранів до мирного життя є складним процесом, що супроводжується низкою психологічних і соціальних викликів. Особливо актуально це для України, де сучасний військовий конфлікт вплинув на тисячі сімей, які стикаються з труднощами адаптації близьких після бойового досвіду.

Сімейна терапія та психосоціальне консультування є ефективними інструментами для подолання наслідків

посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії та емоційної ізоляції, сприяючи відновленню довіри й гармонійних стосунків у родині. Дослідження цих методів є важливим для підтримки як ветеранів, так і їхніх родин, що особливо актуально в умовах сьогодення.

Ступінь досліджуваності проблеми. Сімейна терапія та психосоціальне консультування широко використовуються у світі як ефективні методи підтримки ветеранів і їхніх родин. В Україні ж, у зв'язку з тривалим військовим конфліктом, актуальність вивчення та впровадження цих підходів суттєво зросла. Проблематика надання психологічної допомоги ветеранам широко висвітлюється в науковій літературі, зокрема у працях Л. П'янківської, де вона досліджує питання психосоціальної підтримки членів родин військовослужбовців та ветеранів. У своїй роботі вона аналізує наукові джерела та нормативні документи, що стосуються надання соціальних послуг цій категорії населення. С. Гриненко — національний менеджер проєктів програми «Безпека людини» Координатора проєктів ОБСЄ в Україні. Він є співавтором рекомендацій для місцевих органів влади щодо організації психосоціальної допомоги ветеранам війни та членам їхніх сімей. Брюс Кроу — американський психолог, який понад 30 років працював з ветеранами та їхніми родинами в армії США. Під час візиту до України він поділився досвідом надання психологічної підтримки військовим та їхнім сім'ям Ці науковці та фахівці роблять значний внесок у розвиток сімейної терапії та психосоціального консультування для родин ветеранів війни, сприяючи покращенню їхнього психічного здоров'я та соціальної адаптації.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні ролі сімейної терапії та психосоціального консультування у відновленні сімейних стосунків ветеранів бойових дій, а також аналіз їхнього впливу на подолання емоційних та соціальних труднощів у родинах. Задля досягнення мети було використано наступні методи, такі як: аналіз, синтез та узагальнення.

Сутність дослідження. Сімейна терапія та психосоціальне консультування є взаємопов'язаними інструментами, що мають спільну мету — допомогти ветеранам війни та їхнім родинам подолати наслідки військового досвіду, відновити гармонійні стосунки та забезпечити адаптацію до мирного життя.

Сімейна терапія є формою психотерапії, яка розглядає сім'ю як цілісну систему, де кожен член впливає на динаміку стосунків і функціонування інших [1:12]. Основна увага приділяється міжособистісній взаємодії, пошуку джерел конфліктів і їхньому усуненню через зміну стилю комунікації та поведінки.

За Вірджинією Сатир, сімейна терапія зосереджується на гармонізації взаємин у родині шляхом розвитку емпатії, довіри та

відкритого обговорення проблем [4]. Вона спрямована на вирішення таких завдань, як діагностика психоемоційного стану, покращення комунікаційних навичок, створення підтримуючого середовища та адаптація сім'ї до нових обставин.

Принципи сімейної терапії ґрунтуються на тому, що сім'я розглядається як єдина структура, де зміни в одному елементі впливають на всю систему; кожен член сім'ї має право висловити свої почуття та позицію; терапевт спільно з родиною визначає конкретні й досяжні цілі роботи; велика увага приділяється розвитку навичок ефективного слухання, конструктивної критики та зворотного зв'язку [4].

Сімейна терапія забезпечує ефективне вирішення міжособистісних конфліктів, допомагає формувати нові ролі та взаємодії, які відповідають зміненим обставинам. Вона сприяє розвитку довіри між членами сім'ї, зменшенню емоційної напруги та створенню умов для підтримки ветерана в процесі реабілітації.

Однак цей підхід має обмеження: він є малоефективним у випадках, коли один із членів сім'ї відмовляється брати участь у терапії або коли в родині є активне насильство. Також сімейна терапія не завжди підходить для роботи з тяжкими психіатричними розладами, які потребують індивідуального втручання [2].

Психосоціальне консультування спрямоване на підтримку емоційного стану та соціальної адаптації особистості. Воно охоплює індивідуальний, сімейний і соціальний аспекти, допомагаючи клієнту знайти ресурси для подолання труднощів і навчитися ефективним стратегіям вирішення проблем.

Згідно з визначенням Д. Ларсена та Р. Стейжа, консультування допомагає клієнту усвідомити власні емоції та поведінкові патерни, а також адаптуватися до змін у житті [3]. Особливо це важливо для родин ветеранів, які стикаються з емоційними наслідками військового досвіду та його впливом на динаміку стосунків.

Принципи психосоціального консультування включають: створення безпечного простору для клієнта, де він може відкрито висловлювати свої почуття; виявлення та розвиток внутрішніх і зовнішніх ресурсів клієнта; адаптацію процесу консультування до потреб конкретної людини чи родини; врахування змінних обставин, що впливають на клієнта [3].

Консультування є особливо корисним у кризових ситуаціях, оскільки допомагає стабілізувати емоційний стан і надає практичні навички управління стресом, саморегуляції та вирішення повсякденних проблем.

Психосоціальне консультування є менш ефективним у випадках глибоких внутрішньосімейних конфліктів, які потребують

системного підходу, або при наявності травматичних переживань, що вимагають тривалої психотерапії.

Сімейна терапія та психосоціальне консультування є взаємодоповнюючими методами реабілітації, які функціонують на різних рівнях, але спрямовані на досягнення спільної мети – допомоги ветеранам і їхнім родинам у розвитку навичок для покращення комунікації та гармонізації взаємин.

Психосоціальне консультування забезпечує базову підтримку, спрямовану на стабілізацію емоційного стану членів родини, підготовку їх до системної роботи. У свою чергу, сімейна терапія вирішує глибинні системні проблеми через корекцію взаємодії, навчання навичкам активного слухання та розвитку емпатії. Активне слухання дозволяє членам сім'ї краще розуміти почуття і потреби один одного, що сприяє уникненню конфліктів і непорозумінь.

Ключовим елементом є розвиток навичок зворотного зв'язку, які дають змогу членам родини відкрито висловлювати свої емоції, не провокуючи захисної реакції чи агресії з боку ветерана. Це створює умови для повернення емоційної близькості, яка є основою відновлення здорових сімейних стосунків. За допомогою терапевта ветерани та їхні партнери поступово повертають довіру, втрачену через тривалий розрив чи емоційну ізоляцію, що часто виникає після військових дій. Відновлення близькості сприяє подоланню відчуження та зниженню напруги між членами сім'ї.

Ефективність інтеграції цих підходів залежить від їх правильної організації. У випадках гострої кризи або складних соціальних обставин робота може починатися з психосоціального консультування, а потім переходити до сімейної терапії. Водночас, ці методи можуть застосовуватися паралельно для вирішення індивідуальних та системних проблем, що забезпечує більш повний і комплексний підхід до реабілітації родини.

Основні висновки. Сімейна терапія та психосоціальне консультування є невід'ємними складовими комплексного підходу до реабілітації ветеранів та їхніх родин. Вони забезпечують можливість гармонійного вирішення індивідуальних та системних проблем, сприяючи емоційній стабільності та соціальній адаптації. Проте для досягнення максимального ефекту необхідно враховувати специфіку кожного підходу, їхні переваги, недоліки та обмеження, а також забезпечувати доступність цих послуг на державному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Школяр Л. А., Бочарова С. Ю., Рибалко Е. А. Сімейна психотерапія для ветеранів війни: психологічні особливості та підходи. *Психологічний журнал*. 2020. № 5 (3). С. 12–20.

2. Boss P. Loss, Trauma, and Resilience: Therapeutic Work with Ambiguous Loss. W. W. Norton & Company. 2006.
3. Larsen D. J., Stege R. Client Accounts of Hope in Early Counseling Sessions: A Qualitative Study. *Journal of Counseling & Development*. 2012. Vol. 90. № 1. P. 45–54. <https://doi.org/10.1111/j.1556-6676.2012.00007.x>.
4. Satir V. The Personhood of the Therapist: Effect on Systems. *The Personhood of the Therapist*. 2019. P. 1–14. <https://doi.org/10.4324/9781315786278-1>.

Ігор ДУДЕЦЬКИЙ,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Науковий керівник: **Ольга ГУРЕНКО,**
д.пед.н., професор (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ЯК ОДНА З ВАЖЛИВИХ СКЛАДОВИХ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПЕДАГОГІВ

Актуальність. Кризова ситуація виникає, коли людина стикається з перешкодами на шляху до досягнення важливих життєвих цілей і не може подолати їх звичними способами. Виділяють два основні типи таких ситуацій: ті, що пов'язані з природними етапами життєвого циклу, та ті, що спричинені травматичними подіями. У стані кризи людина відчуває значне фізичне та психологічне навантаження, намагаючись впоратися зі стресом. Наслідком такого напруження може бути як адаптація до нових умов, так і погіршення здатності виконувати повсякденні функції. Хоча деякі ситуації є стресовими для всіх, вони можуть перерости в кризу для тих, хто через особистісні особливості є більш вразливим до них.

Сутність дослідження. У психології та педагогіці значна увага приділяється особистісним якостям педагога, які безпосередньо впливають на його професійну діяльність. Дослідження свідчать про високу стресогенність цієї професії, оскільки вона вимагає витривалості в умовах постійної оцінки, тривалих контактів з учнями, їхніми батьками та колегами, а також через складність сприйняття результатів роботи та можливі конфлікти.

Розвиток особистості та формування її психологічних якостей нерозривно пов'язані з навколишнім середовищем, у якому вона перебуває. Відомий дослідник стресу Г. Сельє стверджував, що існує тісний взаємозв'язок між формуванням організму та його взаємодією із зовнішніми факторами. Педагогічна діяльність характеризується високим рівнем стресового навантаження, яке значно посилилося в

умовах дистанційного навчання, а також у період воєнних дій, коли навчання відбувається у форматі змішаного навчання, в тому числі у бомбосховищах. У зв'язку з цим вивчення психологічних аспектів стресостійкості педагогів набуває особливої актуальності [3].

Існує ряд індивідуально-психологічних та поведінкових факторів, що знижують здатність людини протистояти стресу. До них належать підвищена чутливість нервової системи, схильність до нетерплячості та дратівливості, завищені вимоги до себе, надмірне відчуття відповідальності за виконання робочих завдань, а також дискомфорт, що виникає у періоди відпочинку.

Зниження стресостійкості може призводити до негативних наслідків, таких як погіршення професійної ефективності, зниження загального рівня життєвої енергії та активності, складнощі у вирішенні повсякденних проблем, зростаюче невдоволення собою. Крім того, це може вплинути на стан здоров'я, спричиняючи розлади сну, підвищену психічну напругу, зниження інтересу до роботи та загальне погіршення емоційного стану [1].

Корекція емоційного стресу передбачає застосування методів і засобів, спрямованих на усунення його негативних проявів, викликаних психологічними або іншими стресовими факторами. Основними напрямками регулювання емоційного стресу є медикаментозний (фармакологічний), немедикаментозний (психокорекція, психотерапія, рефлексотерапія, фізіотерапія) та комплексний підхід. Усі ці методи спрямовані на подолання негативних наслідків стресу, їх усунення та заміну несприятливих симптомів на нейтральні або позитивні.

Стресові ситуації можуть мати як шкідливий, так і корисний вплив. Наприклад, вступ до університету є прикладом корисного стресу, тоді як труднощі в навчанні часто викликають негативний стрес. Важливо розуміти, що реакція на стрес залежить від його сприйняття. Якщо розглядати стресову ситуацію як можливість для розвитку, адаптація до змін відбуватиметься легше. Позитивний стрес мобілізує внутрішні ресурси для ефективного виконання завдань, тоді як негативний викликає напругу та відчуття загрози [2].

Основні висновки. Стрес – це не лише психологічний стан, а й фізіологічна реакція організму. Для підвищення стресостійкості важливо забезпечити собі повноцінний сон, збалансоване харчування, насичене вітамінами, регулярну фізичну активність, а також проводити більше часу на свіжому повітрі. Загальне фізичне благополуччя сприяє легшому подоланню щоденних труднощів і знижує ризик виникнення стресових станів. Важливим є й контроль власного ставлення до життєвих ситуацій: якщо шукати у кожній події позитивні моменти, вплив стресу на життя значно зменшиться.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жигайло Н. І. Психологія духовного становлення особистості майбутнього фахівця : монографія. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 336 с.
2. Максименко С. Д. Психологія особистості : підручник. Київ : КММ, 2007. 296 с.
3. A dimensional taxonomy of perceived characteristics of major life events / Luhmann M., Fassbender I., Alcock M., Haehner P. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2021. Vol. 121 (3). P. 633–645.

Марина ДУДЛЯ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Катерина ПЕТРОВСЬКА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

**МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ
ВІЙСЬКОВИХ, ЯКІ НЕ БРАЛИ УЧАСТІ У БОЙОВИХ ДІЯХ**

Актуальність. У сучасних умовах питання соціальної реінтеграції військовослужбовців, які не брали участі в бойових діях, набуває особливої значущості. Хоча основна увага зазвичай зосереджена на адаптації ветеранів бойових дій, значна частина військових, які виконували службові обов'язки в мирний час або поза зонами активних бойових дій, також стикається з труднощами адаптації до цивільного життя. Відсутність бойового досвіду не означає відсутності психологічних, соціальних чи економічних викликів при поверненні до мирного суспільства.

Повномасштабна війна в Україні ще більше актуалізує проблему реінтеграції всіх військовослужбовців, незалежно від їхнього бойового досвіду. У нинішніх реаліях важливо враховувати особливості соціальної адаптації тих, хто проходив службу, але не був безпосередньо задіяний у бойових діях. Вони можуть стикатися з суспільним нерозумінням, труднощами у професійній самореалізації та потребою в додатковій психологічній підтримці.

Міжнародний досвід показує, що такі військові можуть мати проблеми самореалізації, професійної перекваліфікації, соціальної ізоляції та зміни соціального статусу. У різних країнах діють програми реінтеграції, що включають психологічну підтримку, освітні ініціативи, професійну адаптацію та залучення до громадської діяльності. Вивчення найкращих міжнародних практик дає змогу визначити ефективні підходи до підтримки цієї категорії військових в Україні та сприяти розробці комплексних заходів соціальної адаптації.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема соціальної реінтеграції військовослужбовців, які не брали участі у бойових діях, залишається недостатньо дослідженою. Більшість наукових робіт зосереджені на адаптації ветеранів бойових дій, тоді як питання реінтеграції військових без бойового досвіду часто залишаються поза увагою дослідників.

Деякі дослідження, такі як звіт Міжнародної організації з міграції (МОМ) «Соціальна реінтеграція ветеранів в Україні», розглядають загальні аспекти реінтеграції ветеранів, але не роблять акценту на специфічних потребах тих, хто не брав участі у бойових діях [4]. Подібним чином, аналітичний звіт «Роль держави у соціальній реінтеграції ветеранів та ветеранок» фокусується на загальних питаннях реінтеграції, не виділяючи окремо групу військових без бойового досвіду [1].

Таким чином, існує значний пробіл у наукових дослідженнях, присвячених соціальній реінтеграції військовослужбовців, які не брали участі у бойових діях. Це підкреслює необхідність проведення спеціалізованих досліджень, спрямованих на вивчення їхніх унікальних потреб та розробку ефективних програм підтримки.

Мета дослідження – аналіз міжнародного досвіду соціальної реінтеграції військовослужбовців, які не брали участі у бойових діях, з метою виявлення ефективних практик, що можуть бути адаптовані для України. **Методи дослідження:** аналіз наукової літератури та документів – вивчення наукових праць, звітів міжнародних організацій (наприклад, ООН, НАТО, Міжнародної організації з міграції), а також державних програм соціальної реінтеграції військових у різних країнах; порівняльний метод – зіставлення міжнародних підходів до реінтеграції військовослужбовців з українським досвідом для виявлення найкращих практик; метод контент-аналізу – аналіз нормативно-правових документів, стратегій та програм, що регулюють соціальну адаптацію військових у різних країнах.

Сутність дослідження. Аналіз наукової літератури та документів показав, що в багатьох країнах існують комплексні підходи до реінтеграції військових. Ці ініціативи охоплюють різні аспекти підтримки, включаючи професійну перепідготовку, психологічну допомогу та соціальну адаптацію. Досвід таких держав, як США, Велика Британія, Німеччина та Канада, свідчить про важливість індивідуального підходу до кожного військовослужбовця. Наприклад, у США діють програми, що охоплюють не лише ветеранів бойових дій, але й військовослужбовців, які закінчили службу без бойового досвіду. Ці програми включають професійну перепідготовку, психологічну підтримку та соціальну адаптацію [3]. Так, наприклад, програма *Transition Assistance Program (TAP)* надає підтримку всім

військовослужбовцям, незалежно від їхнього бойового досвіду. Вона включає в себе професійну орієнтацію, допомогу у складанні резюме, підготовку до співбесід та навички пошуку роботи.

Застосування порівняльного методу дало змогу виявити ключові аспекти успішної реінтеграції військовослужбовців у різних країнах. Зокрема, ефективною є система менторства, коли досвідчені ветерани допомагають колишнім військовослужбовцям адаптуватися до цивільного життя. Також важливим фактором є створення державних та громадських програм, що надають можливість безкоштовного навчання та кар'єрного розвитку. Досвід Німеччини демонструє ефективність залучення військовослужбовців до громадських ініціатив та волонтерської діяльності, що сприяє їхній інтеграції у суспільство [3]. У Німеччині існує програма *Berufsförderungsdienst der Bundeswehr (BFD)*, яка забезпечує професійну підготовку та перепідготовку військовослужбовців. BFD пропонує фінансову підтримку для навчання, стажування та підвищення кваліфікації, а також допомогу у пошуку роботи.

Канадська програма *Second Career Assistance Network (SCAN)* спрямована на допомогу військовослужбовцям у переході до цивільного життя. SCAN пропонує семінари та консультації з питань кар'єрного планування, фінансового менеджменту та пенсійного забезпечення. Більше інформації доступно на офіційному сайті Збройних сил Канади.

У Великій Британії функціонує програма *Career Transition Partnership (CTP)* у партнерстві між Міністерством оборони Великої Британії та приватним сектором. Вона надає широкий спектр послуг для військовослужбовців, що залишають службу. CTP пропонує курси професійної підготовки, підтримку у пошуку роботи та консультації з питань кар'єри.

Метод контент-аналізу показав, що в Україні існують певні законодавчі ініціативи щодо соціальної адаптації військовослужбовців, однак вони орієнтовані переважно на ветеранів бойових дій [1]. Водночас відсутність спеціальних програм для військових без бойового досвіду створює ризик їхньої соціальної ізоляції та складнощів у професійному житті.

Результати дослідження вказують на необхідність розробки комплексних програм соціальної реінтеграції для військовослужбовців, які не брали участі у бойових діях. Важливо включати у ці програми психологічну підтримку, можливості для професійної перепідготовки, а також механізми залучення до громадських ініціатив. Адаптація міжнародного досвіду дозволить Україні розробити ефективні стратегії реінтеграції цієї категорії

військових, що сприятиме їхній успішній адаптації у суспільстві та забезпеченню їхнього соціального благополуччя.

Основні висновки. Отже, нами було проведено аналіз міжнародного досвіду соціальної реінтеграції військовослужбовців, які не брали участі в бойових діях. Результати дослідження підтверджують важливість розробки комплексних програм підтримки цієї категорії осіб. Незважаючи на відсутність бойового досвіду, вони стикаються з низкою проблем при поверненні до цивільного життя, таких як професійна самореалізація, соціальна ізоляція та необхідність психологічної допомоги.

Міжнародний досвід, зокрема в США, Великій Британії, Німеччині та Канаді, свідчить про ефективність програм, які включають професійну перепідготовку, менторство, психологічну підтримку та залучення до громадських ініціатив. Такі підходи дозволяють військовослужбовцям, які не брали участі в бойових діях, успішно адаптуватися до цивільного життя.

Для України важливо адаптувати ці міжнародні практики, створивши спеціалізовані програми для цієї категорії військових. Це дозволить забезпечити їх соціальну інтеграцію та допомогти у вирішенні питань професійної перепідготовки, психологічної реабілітації та залучення до громадських ініціатив. Таким чином, для ефективної реінтеграції військовослужбовців, які не брали участі в бойових діях, необхідно розробити індивідуалізовані та комплексні стратегії підтримки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналіз системи соціального захисту ветеранів та військовослужбовців. URL : <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022-Bila-kniga.pdf>. (дата звернення: 10.02.2025).
2. Комплексне дослідження потреб ветеранів та діючих військових. URL : https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2023/11/Potreby_veteraniv_2023.pdf (дата звернення: 12.02.2025).
3. Ніжейко К., Ковалівська К. Реінтеграція ветеранів у цивільне життя: міжнародний досвід та особливості в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. Випуск 67. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-161>
4. Підсумковий аналітичний звіт МОМ «Соціальна реінтеграція ветеранів в Україні» з акцентом на інклюзивність ветеранів як вразливої категорії населення і роль, яку ветеранські організації можуть відігравати у забезпеченні інклюзивності. URL : https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd1861/files/documents/2024-01/veterans-social_reintegration_ukr.pdf (дата звернення: 05.02.2025).

Наталія ЄРМАК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Анастасія ПОПОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ДО ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ СЕРЕД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Актуальність. Самогубство є складною соціальною та психологічною проблемою, що залишається актуальною протягом багатьох десятиліть. Питання профілактики суїцидальної поведінки набуває особливої важливості в контексті роботи з військовослужбовцями, які через специфіку своєї діяльності перебувають у стані постійного психоемоційного та фізичного навантаження. Ця проблема ускладнюється соціальною ізоляцією, обмеженою комунікацією з родиною та внутрішніми конфліктами у військових колективах. У сучасних умовах війни в Україні це питання потребує негайного реагування та наукового обґрунтування.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема суїцидальної поведінки військовослужбовців досліджувалася багатьма вченими, серед яких Melanie A. Homa, I. H. Stanleya, P. M. Gutierrezbc, Th. E. Joiner, C. N. Bryson, R. J. Cramer, A. T. Schmidt тощо. У цих роботах висвітлюються як індивідуальні, так і колективні аспекти суїцидального ризику, а також роль емоційної сфери в профілактиці самогубств. Водночас питання систематизації та адаптації наукових розробок до українського контексту залишаються недостатньо опрацьованими.

Мета і методи дослідження. Метою є вивчення ключових чинників суїцидального ризику серед військовослужбовців, аналіз сучасних підходів до профілактики суїцидальної поведінки та визначення напрямів удосконалення профілактичних заходів у військовій сфері. Методи дослідження – аналіз, синтез, систематизація, узагальнення.

Досліджуючи питання профілактики суїцидальної поведінки, варто зазначити про три основні напрямки роботи, а саме: дослідження ефективності наявних заходів профілактики розроблених на основі різних підходів; аналіз заходів що підтвердили ефективність на практиці, але не мають чіткого визначення механізмів профілактики; виокремлення нових підходів та механізму здійснення профілактики.

Профілактика суїцидальної поведінки серед військовослужбовців передбачає вивчення як окремих чинників її прояву, так і їх взаємозв'язки.

Вагомими є дослідження О. Романів та О. Хаустова, котрі виокремлюють дві основні групи чинників виникнення суїцидального ризику: 1) соціетальні (соціально-економічний, політико-правовий, духовно-моральний, соціокультурний тощо); 2) соціально-психологічні, пов'язані передусім із соціальним самопочуттям людей [3].

Досить потужним напрямком сучасних досліджень залишається визначення ролі емоційної сфери особистості у формуванні ризику самогубств серед військовослужбовців. Мова йде як про потребу в афекті, адреналіні, так і про низьку емоційну обізнаність, і слабкість контролю емоційної сфери (проблеми рефлексії, нав'язливості, імпульсивності тощо) та негативні переживання (тривога, депресія, психологічні і фізичні страждання тощо) [2].

На сучасному етапі досліджень суїцидальної активності військовослужбовців використання кластерного аналізу для узагальнення даних за багатьма факторами суїцидального ризику та створення типології суїцидів позиціонується як засіб, завдяки якому стає можливим здійснення успішного прогнозування і попередження вчинення суїциду військовослужбовцями [4].

Аналізуючи сучасні підходи до питання профілактики суїцидальної поведінки серед військовослужбовців, можна виокремити наступні основні напрямки боротьби з суїцидами: 1. Щорічне навчання заходам з попередження суїцидів та розповсюдження обізнаності з проблемою суїциду; 2. Навчання командирів підрозділів необхідним діям для превенції суїциду; 3. Навчання заходам з попередження самогубства військовослужбовців (з розрахунку не менше 1 військовика на 50 чоловік) [1].

Основним методом профілактики суїциду серед військовослужбовців є запобігання розвитку та зменшення впливу на особистість факторів і чинників, що призводять до виникнення суїцидальної поведінки. Наразі можна говорити про те, що в Україні немає чіткого алгоритму профілактики суїцидальної поведінки у військовій сфері. Наявні механізми дозволяють здійснювати заходи з профілактики частково або ситуативно.

Основні висновки. Отже, можемо говорити про те, що нинішня система профілактики суїцидальної поведінки серед військовослужбовців потребує дієвого комплексу практичних та теоретичних механізмів, що впроваджуються відповідно до алгоритму, спрямованого за зниження рівня прояву суїцидальної поведінки та запобігання суїциду серед військових.

ЛІТЕРАТУРА

1. Медичні заходи з попередження пресуїцидальних форм поведінки військовослужбовців в умовах воєнного конфлікту та після його завершення :

- метод. реком. / Швець А. В., Хорошун Е. М., Коваль О. В., Лук'янчук І. А., Чайковский А. Р. Київ, 2016. 59 с.
2. Психологія суїцидальної поведінки військовослужбовців : монографія / Я. В. Мацегора, О. С. Колесніченко, І. І. Приходько та ін. Харків : НА НГУ, 2021. 363 с.
3. Романів О. П., Хаустова О. О. Суїцид: сучасні підходи до профілактики. *Ліки України*. 2013. № 1. С. 89–94.
4. The clinico-psychological aspects of suicidal behavior of the children and adolescents / Usacheva E., Serebrovskaya O., Smirnov I., Pankova O., Beszmenov P., Vyaltceva I., Romanova O. Usacheva E. *Psychiatry psychotherapy and clinical psychology*. 2015. № 3 (21). P. 56–67.

Анна ЗАБАВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, соціальної та спеціальної освіти

Науковий керівник: **Анастасія ПОПОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-
ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ
З ПРОЯВАМИ СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ**

Актуальність дослідження. Українське суспільство стикається з численними викликами, зумовленими війною Росії проти України та тривалими бойовими діями. Одним із важливих соціальних наслідків цієї війни є збільшення кількості ветеранів, які потребують комплексної допомоги для успішної реінтеграції у мирне життя. Значна частина ветеранів зіштовхується з серйозними психологічними проблемами, такими як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія та схильність до суїцидальної поведінки. Ці обставини вимагають невідкладного створення ефективної системи соціально-психологічного супроводу, яка була б спрямована на запобігання та подолання зазначених труднощів.

Дослідження соціально-психологічного супроводу ветеранів війни з проявами суїцидальної поведінки є надзвичайно важливим, оскільки ця проблема має комплексний характер і обумовлена взаємодією соціальних, психологічних та фізіологічних факторів. Неналежна підтримка ветеранів може призвести до погіршення їхнього психоемоційного стану, соціальної ізоляції, втрати працездатності, а в найгірших випадках – до самогубств. Водночас, своєчасна розробка й впровадження профілактичних програм можуть значно зменшити ці ризики, сприяючи адаптації ветеранів до мирного життя, покращенню їхнього психічного здоров'я та збереженню життя.

Ступінь досліджуваності проблеми. Аналіз літератури свідчить, що проблеми, пов'язані із суїцидальною поведінкою ветеранів війни, активно досліджуються вітчизняними науковцями. Зокрема, соціально-психологічні аспекти та методи підтримки розглядають у своїх працях Т. Горбань, Л. Кисельова, К. Возніцина, Л. Литвиненко. Психологічні та соціальні чинники ризику досліджують І. Коваль, І. Ткаченко. Вплив залежностей на схильність до суїцидальної поведінки аналізує В. Мельник. Однак проблема залишається недостатньо висвітленою щодо міждисциплінарного підходу до профілактики, а також впровадження конкретних технологій супроводу ветеранів із проявами суїцидальної поведінки. Це створює необхідність проведення комплексного дослідження.

Мета і методи дослідження. Метою є теоретично обґрунтувати основи соціально-психологічного супроводу ветеранів війни з проявами суїцидальної поведінки та визначити технології його ефективного впровадження з метою профілактики суїцидальних проявів, покращення психоемоційного стану ветеранів і сприяння їхній соціальній адаптації. Для досягнення мети використано комплекс методів: теоретичні (аналіз та синтез), конкретно-наукові (категоріальний аналіз, структурно-функціональний аналіз, структурно-логічний аналіз).

Сутність дослідження. Суїцидальна поведінка серед ветеранів війни належить до найбільш гострих соціально-психологічних викликів сучасності, що потребують всебічного аналізу та пошуку ефективних рішень. Ця проблема є особливо актуальною для ветеранів, які зазнали важких випробувань у зоні бойових дій. Для багатьох із них повернення до мирного життя супроводжується значними труднощами, такими як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), складнощі соціальної адаптації, ізоляція та інші серйозні психологічні проблеми.

Згідно з міжнародними дослідженнями, ветерани війни мають суттєво вищий рівень схильності до суїцидальної поведінки порівняно з іншими соціальними групами [2]. Для України, яка тривалий час перебуває в умовах збройного конфлікту, ця проблема є особливо гострою через значне збільшення кількості ветеранів із підвищеним ризиком суїцидальних проявів. Вирішення цієї проблеми ускладнюється взаємодією низки факторів: психологічних, соціальних та культурних, що потребують комплексного і міждисциплінарного підходу.

Суїцидальна поведінка передую акту самогубства і включає в себе низку психологічних (ПТСР, депресія, тривожні розлади, безпорадність), соціальних (проблеми з адаптацією, ізоляція, відсутність підтримки з боку суспільства чи близьких, стигматизація) та особистісних чинників (низька самооцінка, наявність спроб суїциду в анамнезі, схильність до ризикованої поведінки) [4]. Вона може проявлятися у внутрішніх формах

(суїцидальні думки, наміри, задуми) та зовнішніх формах (демонстративні суїциди, афективні дії або істинні суїциди) [3].

Результати досліджень вітчизняних психологів показують, що ветерани часто намагаються уникати стресових ситуацій та травматичних спогадів через різні форми саморуйнівної поведінки, включно з суїцидом. Відсутність належної емоційної підтримки, соціальна ізоляція та складності адаптації до мирного життя значно посилюють ризики суїцидальної поведінки. Як зазначає Т. Горбань, ключові фактори, які спричиняють суїцидальну поведінку серед ветеранів, включають не лише психічні розлади, але й соціальні аспекти, такі як недостатня підтримка з боку родини та оточення, а також економічні труднощі [1].

Соціально-психологічна підтримка ветеранів війни, які мають прояви суїцидальної поведінки, являє собою комплексний процес, спрямований на поліпшення їхнього емоційного стану, сприяння соціальній адаптації та успішній інтеграції у суспільство. Його важливість підкреслюється потребою створення цілісної системи підтримки, яка включає в себе ранню діагностику, кризове консультування, емоційну підтримку та реабілітаційні заходи.

Правова база соціально-психологічного супроводу ветеранів в Україні формується низкою законодавчих та нормативних актів. Зокрема, Закон України № 3552-XII від 22.10.1993 «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» передбачає соціальні гарантії, серед яких право на психологічну допомогу та реабілітацію. Закон України № 12030 від 13.09.2024 «Про охорону психічного здоров'я» регулює надання психіатричної допомоги особам із психічними розладами, у тому числі ветеранам війни, та спрямований на запобігання суїцидам через доступ до психотерапії, медикаментозного лікування й реабілітації. Постанова Кабінету Міністрів України №1021 від 20.12.2017 визначає порядок надання соціальних послуг, зокрема психологічної підтримки ветеранів.

Соціально-психологічний супровід ветеранів війни є багатогранним процесом, що вимагає врахування особливостей їхніх психологічних і соціальних проблем. Ефективний супровід включає ранню діагностику, кризове консультування, емоційну підтримку та реабілітаційні заходи, спрямовані на відновлення психічного здоров'я, соціальної інтеграції та профілактику суїцидальної поведінки [4 : 15]. Важливо розуміти, що супровід ветерана – це міждисциплінарна робота, яка включає в команду психолога, соціального працівника, працівників державних установ, психіатра (та різного роду лікарів), реабілітологів, родини та ветерана-ментора.

Важливими компонентами соціально-психологічного супроводу є індивідуальний підхід, робота з родиною, групова терапія,

навчання навичкам стресостійкості та кризове втручання. Також необхідно створювати гарячі лінії психологічної допомоги, організовувати програми підтримки й проводити тренінги для соціальних працівників щодо роботи із суїцидальною поведінкою [5]. До основних елементів супроводу можна віднести:

- індивідуальний підхід, що базується на детальному аналізі стану ветерана, його психоемоційного стану, соціальних чинників та оцінці потреб;
- роботу з родиною ветерана, яка передбачає оцінку рівня підтримки з боку сім'ї, залучення до терапевтичних груп або індивідуальних консультацій;
- групову терапію, яка сприяє соціалізації ветеранів, обміну досвідом за принципом «рівний – рівному» та створенню атмосфери підтримки;
- навчання навичкам управління емоціями, технікам релаксації та стресостійкості через когнітивно-поведінкову терапію;
- роботу із суспільним ставленням до ветеранів для зменшення стигматизації та інтеграції їх у соціальне середовище.

Основний висновок. Таким чином, соціально-психологічний супровід є ключовим інструментом забезпечення ефективної адаптації ветеранів війни до мирного життя, профілактики суїцидальної поведінки та покращення їхнього психічного здоров'я. Комплексний підхід до роботи з ветеранами, що включає правовий, психологічний і соціальний компоненти, дозволяє не лише знизити ризики суїцидів, але й сприяє повноцінній реінтеграції ветеранів у суспільство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбань Т. Ю. Психологічні чинники суїцидальної поведінки серед військовослужбовців. *Habitus*. 2020. № 20. С. 123–129.
2. Дослідження суїцидальної поведінки у ветеранів операції Об'єднаних сил на сході України і ліквідаторів наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції. *Проблеми радіаційної медицини та радіобіології*. 2020. № 25. С. 234–237. URL : https://radiationproblems.org.ua/25_2020/NCRM_2020_Paper_12.pdf (дата звернення: 20.01.2025)
3. Невидимі наслідки війни. Як розпізнати? Як спілкуватись? Як допомогти подолати? Довідник для широкого кола фахівців / Заг. ред.: К. Возніцина, Л. Литвиненко. Друге видання, доповнене. Київ, 2023.
4. Психологічна оцінка суїцидального ризику у військовослужбовців : метод. посіб. / Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Корня Л. В. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2019. 206 с.
5. Ткаченко І. М. Фізичні та психічні наслідки війни: вплив на ветеранів. *Медична психологія та психіатрія*. 2017. № 135. С. 123–125.

Ірина КАЛИНА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталія ЗАХАРОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ТЕХНІКИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ

Актуальність. Діти – одна з найбільш вразливих категорій населення під час війни. Пережитий стрес може суттєво відобразитися на подальшому житті дитини, яка бачила події та речі, що могли її травмувати. Якнайшвидша робота з травматичними наслідками та подоланням психічного навантаження в подальшому може дозволити уникнути проблем із здоров'ям, які зазвичай з'являються після пережитого стресу (психічні розлади, серцево-судинні захворювання, ослаблення імунітету тощо). Отже, потреба дослідження технологій соціально-психологічної реабілітації зумовлена необхідністю надання цій вразливій категорії населення кваліфікованої допомоги.

Військові конфлікти призводять до серйозних психологічних травм, що вимагають термінових реабілітаційних заходів для відновлення емоційного та соціального здоров'я дітей. Якщо діти пережили в ранньому віці травми різного походження та ступеня важкості, від середнього до важкого, то наслідки травм в процесі життя можуть ускладнитися, оскільки на них накладаються негативні емоції, які доводиться переживати далі [2].

Ступінь досліджуваності проблеми. Дослідження соціально-психологічної реабілітації дітей, які зазнали впливу війни, розпочалося ще після Першої світової війни. Психологи та соціальні працівники того часу намагалися зрозуміти та пом'якшити наслідки війни для дітей. З тих пір, кожен новий військовий конфлікт приносить нові дані та підходи до реабілітації постраждалих.

У сучасному світі проблема реабілітації дітей, постраждалих від війни, активно досліджується. Вчені з різних країн вивчають ефективні методи надання психологічної допомоги, беручи до уваги культурні, соціальні та індивідуальні особливості. Так, проблематика психологічної допомоги вимушеним переселенцям, мігрантам вивчалася Я. Овсянніковою, Г. Петрусевич, К. Халепою, В. Франклом та ін. Дослідники Н. Бочкор, Є. Дубровська, О. Залеська розробили методичні поради з питань соціально-педагогічної та психологічної роботи з дітьми у конфліктних та стресових ситуаціях. Питання

застосування методів арт-терапії у роботі з дітьми широко представлено у практиці роботи центрів реабілітації [1].

Вчені використовують різні методологічні підходи для вивчення проблеми: клінічні, експериментальні, оглядові дослідження.

Останнім часом увага дослідників зосереджується на інтегративних підходах, які поєднують різні методи реабілітації для досягнення найкращих результатів. Інтеграція арт-терапії, ігрової терапії та когнітивно-поведінкової терапії дозволяє значно підвищити ефективність реабілітаційних заходів [2].

Незважаючи на значний прогрес у дослідженнях, залишаються численні виклики: відсутність достатньої кількості висококваліфікованих фахівців, обмежені ресурси для проведення досліджень у зонах конфлікту та складність адаптації методів до конкретних культурних контекстів.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є розробка та впровадження ефективних технологій соціально-психологічної реабілітації. Для досягнення мети дослідження застосовано методи аналізу науково-теоретичних джерел, систематизації та узагальнення результатів практичної діяльності за обраною темою дослідження.

Сутність дослідження. Провідна ідея дослідження полягає у визначенні найбільш ефективних технік реабілітації, до яких відносимо:

- арт-терапію як напрям у психотерапії та психологічному консультуванні, заснований на використанні засобів мистецтва та творчості; як метод зцілення особистості за допомогою творчого самовираження ;
- ігрову терапію для розвитку соціальних навичок і зниження тривожності;
- когнітивно-поведінкову терапію як роботу з негативними думками та поведінковими реакціями дітей;
- групову терапію як спілкування з іншими дітьми, які пережили подібні травми, для підтримки та взаємодопомоги;
- інтегративні підходи через поєднання різних методів для досягнення найкращих результатів [1].

Для того, щоб ефективно організувати роботу з соціально-психологічної реабілітації дітей, постраждалих від війни, необхідно мати чітке розуміння проблем, спричинених травматичною ситуацією. У дітей може виникати почуття незахищеності, гніву, страху, сорому, агресії, відчуженості, сепарації від соціуму, почуття провини та ін. Такі проблеми можуть стати причиною неуспішності у навчанні, з запам'ятовуванням інформації, зосередження на основному, уваги, а також виникнення різноманітних психосоматичних порушень. Травматичні події детермінують різноманітні поведінкові прояви, емоції, почуття, які

важливо вчасно простежити та допомогти дитині у цій ситуації пережити їх й відновити нормальний стан.

Основні висновки. Проведена наукова розвідка показала, що використання комплексного підходу до соціально-психологічної реабілітації дітей, постраждалих від війни, значно підвищує ефективність реабілітаційних заходів. Впровадження сучасних технологій дозволяє забезпечити індивідуальний підхід та врахувати потреби кожної дитини, що сприяє швидшому відновленню та інтеграції в суспільство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кулакова Л., Кулаков Р. Психологічна реабілітація дітей-вимушених переселенців засобами арт-терапії. *Наукові перспективи*. 2022. № 10 (28). С. 386–394. DOI: [10.52058/2708-7530-2022-10\(28\)-386-394](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-10(28)-386-394).
2. Максимова Н. Психологічні основи соціальної реабілітації : навч. посіб. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2022. 288 с.

Олександра КІЖАПКІНА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталя ЗАХАРОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ЧЛЕНІВ СІМ'Ї ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Актуальність. Сучасний стан українського суспільства пов'язаний із впливом комплексу різноманітних факторів політичного, військового, економічного, демографічного та духовного характеру, які негативно впливають на громадян. Особливе місце тут посідає військовий конфлікт, що супроводжується веденням активних бойових дій на території України з 2014 року, та пов'язані з ним психологічні проблеми та соціальні катастрофи. Бойові дії в Україні сьогодні суттєво впливають на психіку громадян і самопочуття груп людей, спричиняють зміни в житті та поведінці конкретної людини.

Після повернення учасників бойових дій додому, до місць постійної дислокації військових частин, проблеми, що виникли, часто переносяться на їхні родини, рідних та близьких. Повертаючись до мирного життя, учасники бойових дій відчувають нові стреси, пов'язані із соціальною адаптацією, труднощами у спілкуванні, нерозумінням з боку дорослих дітей, близьких, труднощами в інтимному житті, проблемами професійного самовизначення. Крім того, травматичний

досвід, отриманий під час бойових дій, негативно впливає на здоров'я військовослужбовців і водночас ускладнює ці труднощі.

Враховуючи це, на сьогоднішній день виникає нагальна потреба у вдосконаленні реабілітаційної діяльності, залученні до неї науковців, методистів, лікарів, соціальних працівників, спеціалістів державних органів, а також спеціалістів цивільно-військового співробітництва з метою більш оперативного реагування на звернення учасників бойових дій щодо організації та проведення систем комплексних реабілітаційних заходів, які охоплюють сім'ю та близьких військовослужбовця.

Ступінь досліджуваності проблеми. У зарубіжній практиці підтримки родин військових В. Сатір, Дж. Герман наполягали на обов'язковості проведення сімейної психотерапії. Так, у своєму дослідженні, проведеному після військових операцій США в Афганістані та Іраку В. Сатір стверджує, що необхідно тримати всю сім'ю у фокусі терапії, проводити терапію для сім'ї як цілісної системи, а не лише її окремих частин [3].

Аналіз досліджень показує, що на сьогодні переважає такий варіант зміни ролей у сім'ї військовослужбовця: під час виконання ним бойового завдання вдома його дружина виконує господарсько-соціальну роль замість чоловіка, справляється з навантаженням, яке раніше більш-менш розподілялося між двома. Тому неминуче виникають проблеми, коли солдат повертається і розраховує відновити стосунки на тому рівні, на якому вони були до відправки в район бойових дій. Незалежність дружини майже відразу стає фактором «ризик», який не дає чоловікові «повернутися» і він докладає зусиль для реінтеграції в сім'ю [2].

До цього слід додати, що процес повернення пов'язаний з ейфорією – він супроводжується як радістю, так і шоком, що призводить близьких до стресового стану, може викликати емоції розгубленості, неминучості змін, нерозуміння їх модальності та значення для власного життя.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є визначення ефективних соціально-психологічних засобів підтримки військовослужбовців. Для досягнення мети дослідження застосовано методи аналізу науково-теоретичних джерел, зарубіжного досвіду.

Сутність дослідження. Під психологічною допомогою сьогодні розуміють вид допомоги, що надається людині або групі людей для відновлення необхідної якості психологічних станів, поліпшення функціонування психічних процесів, поведінки, спілкування та їх реалізації в груповій діяльності [3].

У роботі з родинами учасників бойових дій виділяють два основні аспекти: соціальна робота в контексті соціально-психологічної реабілітації та психологічної допомоги учасникам бойових дій, які

повернулися з війни; другий – надання безпосередньої психологічної допомоги членам сімей військовослужбовців.

Слід мати на увазі, що значна частина ветеранів, які потребують соціально-психологічної підтримки, часто не можуть нею скористатися. Це призводить до ізоляції від родини та друзів. Аналізуючи цей феномен, можна констатувати, що ветерани створюють навколо себе своєрідний бар'єр, щоб зберегти контроль над власними інтимними переживаннями, пов'язаними з важливими людьми та подіями [2].

Перенісши негативні події та досвід війни у мирні умови, ветерани продовжують контролювати глибину власних інтимних переживань та стосунків; бояться знову відчувати душевний біль, пов'язаний із пережитими ситуаціями впливу стресових факторів. У той же час нездатність відкрито виражати свої почуття може проявлятися в напруженості, дратівливості, конфліктах з близькими, жорстокому поводженні з дітьми [3].

Така поведінка учасника бойових дій часто супроводжується підвищеною вимогливістю до себе та оточуючих, різкістю у словах та емоціях, надмірною регламентацією та реакцією у відповідь на звичну для членів сім'ї поведінку. Реакцією учасника бойових дій на порушення членами сім'ї його звичок і поглядів може бути гнів, роздратування, вербальна агресія тощо [4].

Основні висновки. Таким чином, бойові дії в Україні, які сьогодні суттєво впливають на психіку громадян та самопочуття груп людей, спричиняють зміни в житті та поведінці особистості військовослужбовців та їхніх сімей, викликають нагальну потребу вдосконалення реабілітаційної діяльності, залучення до цієї роботи науковців, методистів, лікарів, соціальних працівників, спеціалістів державних органів та фахівців різних служб для швидшого реагування на звернення учасників бойових дій, організації та реалізації системи комплексних реабілітаційних заходів, що охоплюють ветерана, сім'ю та близьких військовослужбовця.

Для розробки основних напрямків удосконалення роботи з сім'ями слід детально проаналізувати розгалужену структуру державних і недержавних організацій та установ, волонтерських і дослідницьких центрів, груп підтримки військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей, які сьогодні діють у США з метою імплементації позитивного досвіду в українську систему реабілітації та підтримки ветеранів та їх родин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асонов Д. О. Когнітивні та емоційні компоненти резилієнсу у ветеранів війни з травматичним ураженням головного мозку у віддаленому періоді (психокорекція, прогнозування) : дис. ... доктора філософії : 225 «Медицина

психологія» (галузь знань 22 «Охорона здоров'я»). Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, Київ, 2022. 220 с.

2. Вінтоняк В., Рибчук О., Недвига О. Теоретико-методологічний аналіз феномену бойової психічної травми: сучасні підходи. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. Вип. 4 (68). С. 29–36.

3. Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знущань у сім'ї до політичного терору : д-р Джудіт Герман / переклад з англ. Оксана Лизак, Оксана Наконечна, Олександр Шлапак. Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. 416 с.

4. Психосоціальний стрес: прояви та техніки його подолання : рек. бібліограф. покажч. / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, наук. б-ка ; уклад. Т. І. Неудачина ; відп. ред. О. Г. Коробкіна. Харків : ХНПУ, 2020. 49 с.

Лілія КИРМА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Анастасія ТУРГЕНЄВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У ПОЛОНІ

Актуальність. В умовах сучасного конфлікту сім'ї військовослужбовців стикаються з важкими емоційними наслідками, невизначеністю майбутнього та ізоляцією, що негативно впливає на їх соціальне функціонування. Нестача спеціалізованих програм соціальної роботи, орієнтованих на підтримку родин, поглиблює кризи, викликаючи додаткові психологічні травми та соціальну дезадаптацію. Дослідження даної проблематики дозволить розробити ефективні методи психологічного консультування та сприятиме створенню умов для реінтеграції та соціальної адаптації родин до нових умов життя. В умовах військових конфліктів питання соціальної роботи набуває особливої актуальності, оскільки підтримка родин сприяє збереженню морального духу та допомагає подолати життєві випробування; інтеграція психологів і соціальних працівників забезпечує оперативну кризову допомогу та сприяє стійкості сімей у довгостроковій перспективі.

Ступінь досліджуваності проблеми. Дослідженням особливостей соціальної та психологічної підтримки сімей військовослужбовців, які перебувають у полоні, займаються багато вчених, а саме: О. Бантишев, О. Бантишева, В. Батиргарєєва, В. Ворожбіт-Горбатюк, О. Хміляр та ін. (психологічні особливості військовополонених та їхньої реінтеграції); В. Апальков, Н. Гаєвська,

Ю. Широбоков та ін. (особливості сімей військовослужбовців, які перебувають або повернулися з полону); В. Багрій, О. Борисова, О. Кокун, Н. Лозінська, І. Пішко та ін. (специфіка соціально-психологічної роботи з сім'ями військовополонених).

Мета і методи дослідження. Визначити специфіку соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців, що перебувають у полоні. Під час роботи над темою були використані такі методи дослідження як аналіз, синтез, систематизація та узагальнення.

Сутність дослідження. У сучасних умовах важливість соціальної роботи із сім'ями військовослужбовців постійно зростає, оскільки життя військових пов'язане з численними труднощами, що безпосередньо впливають на їхніх близьких. Активна діяльність соціальних працівників і комплексне надання соціальних послуг цій категорії сприяють не лише зміцненню сімейних зв'язків, але й забезпечують необхідною підтримкою та ресурсами для подолання кризових ситуацій.

Особливо гостро ці виклики постають у випадках, коли військовослужбовці перебувають у полоні або повертаються з нього, адже цей досвід спричиняє серйозні психологічні, соціальні та емоційні наслідки як для самих військових, так і для їхніх родин. У таких ситуаціях активна діяльність соціальних працівників та комплексне надання соціальних послуг сприяють не лише зміцненню сімейних зв'язків, але й забезпечують необхідною підтримкою та ресурсами для подолання кризи, адаптації до змін та відновлення повноцінного життя після полону.

Полон є надзвичайно важким станом для особистості як психосоціальної істоти, адже він супроводжується позбавленням основного права на свободу внаслідок збройної агресії проти України. Після звільнення особа неодмінно потребує як фізичного, так і психологічного відновлення, а також підтримки для успішної реінтеграції в соціальне середовище. Це стосується як військовослужбовців, так і цивільних осіб, які опинилися на територіях, де ведуться або продовжуються активні бойові дії. Утримання в полоні характеризується тотальним контролем над життям людини та відсутністю можливості самозахисту, що створює постійну загрозу. Під час допитів до полонених часто застосовують різноманітні тортури та інші форми насильницької поведінки. Ті, хто пережив такі випробування, зазвичай втрачають довіру до світу та оточуючих, що призводить до почуття ізоляції, безпорадності та самотності в процесі повернення до мирного соціального життя [4 : 144].

Полон військовослужбовця завдає тяжкого удару по всій сім'ї, адже становить екстремальний виклик, що вимагає мобілізації значних емоційних і психологічних ресурсів. У такій ситуації відчуття втрати

контролю над життям близької людини та брак достовірної інформації про її стан можуть спровокувати глибокий стрес у членів родини. Стрес, у свою чергу, проявляється через емоційну нестабільність, безсоння та фізичне виснаження, що ускладнює виконання звичних обов'язків і спілкування з оточенням. З часом надмірне нервово напруження може перерости у депресію, яка посилює ізоляцію, оскільки людина втрачає здатність раціонально оцінювати ситуацію та просити про допомогу. Особливо негативно це впливає на дітей, які ще не мають сформованих механізмів психологічного захисту й часто сприймають відсутність батька чи матері як особисту трагедію.

Тривога, що супроводжує невизначеність та постійну загрозу життю рідної людини, може стати хронічною. Її характерними ознаками є почуття безпорадності, страх перед майбутнім, а також генералізовані побоювання щодо повсякденного життя. У поєднанні зі стресом це може призвести до самоізоляції, коли сім'ї уникають контактів із суспільством, побоюючись осуду або не бажаючи додаткових запитань. Усе це наголошує на важливості комплексної допомоги: професійної психологічної підтримки, соціального супроводу, а також створення спільнот взаємодопомоги, де родини можуть ділитися досвідом і ресурсами [1 : 250].

Одним із ключових викликів у роботі з сім'ями військовослужбовців, які перебувають у полоні, є надання цілісної, комплексної допомоги. До основних напрямків такої підтримки належать психологічна підтримка, інформаційне забезпечення та правова допомога, кожен з яких відіграє критичну роль у процесі стабілізації та реінтеграції родин у суспільне життя.

Психологічна підтримка. Родини військовослужбовців, зокрема й ті, що переживають досвід полону близької людини, зазнають потужного емоційного тиску та тривалого стресу. Саме тому психологічне консультування, індивідуальна чи групова психотерапія та участь у групах взаємодопомоги можуть стати ефективними методами підтримки. Професійні психологи допомагають членам сім'ї розуміти та керувати власними емоціями, долати посттравматичні реакції та відчуття тривоги. Крім того, організація воркшопів, семінарів і тренінгів з техніками емоційної саморегуляції сприяє зміцненню внутрішніх ресурсів і покращенню комунікації між рідними. Це особливо важливо для дітей, які можуть не мати достатніх навичок подолання кризових ситуацій і потребують спеціального підходу [3 : 84].

Інформаційне забезпечення. В умовах військового конфлікту та полону доступ до вичерпної та актуальної інформації часто стає критичним фактором для збереження психологічної рівноваги. Сім'ї повинні оперативно отримувати відомості про стан справ,

можливості отримання матеріальної та соціальної допомоги, юридичні нюанси щодо статусу рідних. Створення гарячих ліній, сайтів або чат-ботів, де можна дізнатися про поточну ситуацію або проконсультуватися зі спеціалістами, дозволяє зменшити рівень невизначеності та тривоги. Також важливо надавати інформацію про діяльність державних і громадських організацій, які пропонують допомогу в кризових ситуаціях.

Правова допомога. У контексті полону часто виникають питання, пов'язані з оформленням документів, отриманням соціальних виплат, захистом прав затриманого, а також визнанням статусу військовополоненого відповідно до міжнародних норм. Тому забезпечення родин кваліфікованими юридичними консультаціями має пріоритетне значення. Адвокати й фахівці з прав людини можуть консультувати сім'ї щодо процедур, вимог, необхідних заяв і збору доказів, а також представляти їхні інтереси перед державними органами або міжнародними інституціями. Такий підхід забезпечує захист прав і свобод родин, а також надає їм відчуття безпеки і підтримки [2 : 76].

Родини військовослужбовців, які перебувають у полоні, стикаються з унікальними викликами, що вимагають особливої уваги та специфічних методів соціальної роботи. Однією з ключових особливостей є відсутність повної інформації про стан військовополоненого, що спричиняє хронічний стрес і невизначеність. Це, своєю чергою, впливає на психоемоційний стан членів сім'ї, які часто відчують страх, безпорадність і тривогу. Тому першим завданням фахівців є встановлення довірчих відносин і надання психологічної підтримки.

Соціальний працівник також має допомагати сім'ї в отриманні матеріальних та інформаційних ресурсів, зокрема правової допомоги. Налагодження співпраці з державною, волонтерською та медичною системами дозволяє створити комплексну мережу підтримки, яка охоплює всі аспекти життя родини. Врешті-решт, ефективна соціальна робота з цими сім'ями полягає не лише в кризовому втручанні, а й у подальшому супроводі.

Висновки. Дослідження проблематики соціальної та психологічної підтримки сімей військовослужбовців, які перебувають або повернулися з полону, підтвердило актуальність комплексного підходу до їхньої реабілітації та інтеграції в суспільство. Соціальна робота в цьому контексті має включати три основні напрями: психологічну підтримку, інформаційне забезпечення та правову допомогу. Комплексний підхід до соціальної роботи сприяє стійкості сімей військовополонених, допомагаючи їм долати кризові ситуації та зберігати психологічне благополуччя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лемко Г., Скуматчук І. Технології соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців. *Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі* : зб. матеріалів І Міжнар. науково-практ. конф., м. Івано-Франківськ, 19–20 трав. 2023 р. Івано-Франківськ, 2023. С. 250–252.
2. Міхеєва О. Аспекти соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців. *Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи в Україні та зарубіжжі* : зб. матеріалів ІІ міжнар. науково-практ. конф., присвяч. Міжнар. дню сім'ї, м. Івано-Франківськ, 15–16 трав. 2024 р. Івано-Франківськ, 2024. С. 76–78.
3. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами / О. Кокун та ін. Київ : 7БЦ, 2023. 175 с.
4. Швець Т. Організація соціальної роботи з особами, звільненими з полону. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Педагогіка. Соц. робота. 2024. № 2 (55). С. 144–149.

Оксана КОВАЛЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Катерина ПЕТРОВСЬКА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

СИНДРОМ ВІДКЛАДЕНОГО ЖИТТЯ У ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ВІЙСЬКОВИХ: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ

Актуальність. Сучасні збройні конфлікти, зокрема війна в Україні, створюють значні виклики для психосоціальної адаптації військовослужбовців після повернення з фронту. Одним із найпоширеніших феноменів, що супроводжують демобілізацію, є «синдром відкладеного життя» – психологічний стан, коли людина відкладає прийняття рішень, реалізацію життєвих планів та інтеграцію в суспільне життя, перебуваючи в очікуванні кращих умов або повернення в зону бойових дій. Військові, що стикаються із синдромом, часто переживають відчуття відчуженості, втрату сенсу життя, труднощі у працевлаштуванні та побудові соціальних зв'язків.

З огляду на це, важливо дослідити особливості проявів синдрому у демобілізованих військових, фактори його виникнення та шляхи ефективної соціально-психологічної допомоги.

Ступінь досліджуваності проблеми. Синдром відкладеного життя досліджують різні науковці: визначення життя та життєвого шляху особистості (Ш. Бюлер, К. Абульханова-Славська, Ю. Швалб); проблема життєвої перспективи (К. Левін, Є. Головаха, В. Вілюнас, К. Абульханова-Славська); класифікація прокрастинації (Н. Мілграм, Тенне); поняття синдрому відкладеного життя (В. Серкін, Р. Кіплінг).

Мета і методи дослідження – проаналізувати особливості синдрому відкладеного життя у демобілізованих військових. Під час роботи над темою були використані такі методи дослідження як аналіз, синтез, систематизація та узагальнення.

Сутність дослідження. Військова служба, особливо в умовах активних бойових дій, суттєво впливає на психіку людини, змінюючи її сприйняття реальності, емоційний стан і поведінкові реакції. Демобілізація стає новим викликом для військовослужбовців, які повертаються до мирного життя, але часто відчують труднощі з адаптацією. Після повернення з війни демобілізовані військові стикаються з серйозними психоемоційними викликами, які впливають на їхню адаптацію до мирного життя. Однією з ключових особливостей є емоційна нестабільність – військові можуть переживати перепади настрою, відчуття тривоги, гніву або апатії.

Багато демобілізованих військових стикаються з почуттям ізольованості та соціального відчуження – їм важко знайти спільну мову з цивільним населенням. Крім того, існує ризик розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії та «синдрому відкладеного життя», коли людина відкладає реалізацію планів і не бачать сенсу в майбутньому. Перелічені психоемоційні особливості вимагають комплексної підтримки – як з боку суспільства, так і через спеціалізовані психологічні та соціальні програми реінтеграції.

Синдром відкладеного життя – це психологічний феномен, що характеризується постійним відкладанням важливих життєвих рішень, реалізації планів та особистісного розвитку на невизначене «потім». Людина, яка переживає цей стан, вважає, що її повноцінне життя розпочнеться лише за певних умов: після завершення війни, покращення фінансового стану, змін у суспільстві чи особистих обставинах. Цей синдром часто зустрічається серед демобілізованих військових, які повернулися з бойових дій і відчують розгубленість щодо майбутнього [3 : 252].

Демобілізовані військові, які переживають синдром відкладеного життя, часто відкладають прийняття важливих рішень і активну участь у соціальному житті, відчуючи, що їхнє «справжнє» життя розпочнеться лише за сприятливих умов.

Основними проявами синдрому є:

- емоційна пасивність – військові можуть втратити мотивацію до саморозвитку, спілкування та інтеграції у цивільне життя;
- відкладання важливих життєвих кроків – небажання шукати роботу, створювати сім'ю чи відновлювати старі зв'язки через відчуття невизначеності;
- песимізм і відчуття безглуздості – думки про те, що будь-які

зусилля не мають сенсу, оскільки ситуація може змінитися в будь-який момент;

- соціальна ізоляція – уникання контактів з людьми, особливо цивільними, через труднощі у комунікації;

- готовність повернутися у зону бойових дій – деякі військові не можуть уявити себе поза військовою службою і вважають мирне життя тимчасовою паузою [2 : 17].

Перелічені прояви можуть призвести до депресії, ПТСР, тривожних розладів і вимагають професійної підтримки.

Синдром відкладеного життя у демобілізованих військових розвивається під впливом психологічних, соціальних та економічних чинників, які ускладнюють їхню адаптацію до мирного життя.

Психологічні чинники. Пережитий бойовий досвід змінює сприйняття реальності, викликаючи постійну тривожність, страх перед майбутнім і відчуття відчуженості. Військові можуть уникати планування майбутнього через невпевненість у своїх можливостях або через відчуття, що мирне життя їм «чужорідне». Без належної психологічної підтримки це може призвести до депресії, соціальної ізоляції та труднощів у реінтеграції. Вони включають:

- посттравматичний стресовий розлад (ПТСР);
- втрата життєвих орієнтирів;
- гіпернастороженість і підвищена тривожність.

Соціальні чинники. Повертаючись із війни, військові нерідко відчують, що їхній життєвий досвід радикально відрізняється від досвіду цивільних, що ускладнює адаптацію. Відсутність підтримки, брак спеціалізованих реінтеграційних програм і низький рівень соціального прийняття можуть призводити до самоізоляції та відкладання активної участі в суспільному житті. Вони включають:

- невідповідність між військовим і цивільним середовищем;
- відсутність підтримки;
- стигматизація ветеранів.

Економічні чинники. Військові після демобілізації часто не мають відповідних цивільних професійних навичок, що ускладнює пошук роботи. Низькі доходи, залежність від соціальних виплат або невизначеність щодо майбутньої кар'єри посилюють відчуття безнадії, змушуючи відкладати прийняття життєво важливих рішень та адаптацію до мирного життя. Вони включають:

- складнощі з працевлаштуванням;
- фінансова нестабільність;
- брак державних програм реінтеграції [2 : 18].

Ефективне подолання синдрому відкладеного життя у демобілізованих військових має враховувати комплексний підхід, що включає психологічну підтримку, соціальну адаптацію та економічну

інтеграцію. Важливо розробляти спеціалізовані програми реінтеграції, які сприятимуть відновленню впевненості демобілізованих військових, допоможуть їм знайти своє місце в суспільстві та уникнути стану невизначеності.

Один із методів психологічної допомоги, спрямований на підвищення обізнаності військового про його емоційний стан, механізми подолання стресу та розвиток навичок саморегуляції – психоедукація. Вона є ефективним інструментом у профілактиці синдрому відкладеного життя у демобілізованих військових, оскільки допомагає їм усвідомити свій психологічний стан, зрозуміти причини тривожності та знайти шляхи адаптації до мирного життя.

Основні завдання психоедукації в цьому контексті:

- інформування про психологічні наслідки війни – роз'яснення демобілізованим військовим природи ПТСР, емоційної нестабільності, тривожних розладів та депресії, щоб вони могли розпізнати власні стани та звернутися по допомогу вчасно;

- навчання методів подолання стресу та саморегуляції – практичні техніки (дихальні вправи, когнітивно-поведінкові стратегії, медитація), що допомагають справлятися з тривожністю та емоційним напруженням;

- розвиток навичок соціальної адаптації – тренінги з комунікації, працевлаштування, інтеграції у цивільне середовище, що сприяють поверненню до активного життя;

- підтримка родин військових – надання знань їхнім близьким про особливості психоемоційного стану ветеранів, щоб зменшити соціальне нерозуміння та конфлікти [4 : 137].

Застосування психоедукації у вигляді групових занять, семінарів, онлайн-курсів та індивідуальних консультацій дозволяє демобілізованим військовим усвідомити свою роль у суспільстві, знайти нові життєві орієнтири та зменшити ризик соціальної ізоляції та апатії.

Висновки. Синдром відкладеного життя у демобілізованих військових є серйозною соціально-психологічною проблемою, що ускладнює їхню адаптацію до мирного життя. Ефективне подолання цього синдрому вимагає комплексного підходу, який включає психологічну підтримку, соціальну адаптацію та економічну інтеграцію. Психоедукація є одним із ключових методів допомоги, оскільки вона сприяє підвищенню обізнаності про психологічні наслідки війни, навчанню методів подолання стресу, розвитку навичок комунікації та підтримці родин військових.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравченко О., Балдинюк О., Квашук В. Соціально-психологічна підтримка у центрах ветеранського розвитку: практичний досвід. *Науковий вісник*

Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соц. робота. 2024. № 2 (55). С. 38–43.

2. Лановенко Ю., Кацалап Л. Дослідження впливу негативного минулого на відкладання людиною свого життя. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2024. Т. 1. № 50. С. 17–33.

3. Черезова І. Синдром відкладеного життя як феномен психічного життя людини в умовах війни. *Наука III тисячоліття : пошуки, проблеми, перспективи розвитку*: матеріали VI Міжнар. науково-практ. інтернет-конф., м. Запоріжжя, 20–21 квіт. 2024 р. Запоріжжя, 2023. С. 252–254.

4. Череповська Н., Умеренкова Н. Медіапсихологічні ресурси подолання травми війни : практичний посібник. Київ : Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології, 2021. 220 с.

Наталія КОЗОРОВСЬКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталія ЗАХАРОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ПРОЦЕСІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Актуальність теми. Сучасне суспільство прагне створення рівних можливостей для всіх громадян, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних чи соціальних особливостей. Інклюзивна освіта є важливим напрямом міжнародного та вітчизняного розвитку системи навчання, оскільки забезпечує доступ до якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Вона сприяє не лише академічному розвитку дітей, але й їхній соціалізації та адаптації в суспільстві. Успішне впровадження інклюзивної освіти неможливе без активної участі соціальних педагогів та соціальних працівників, які відіграють важливу роль у забезпеченні підтримки дітей та їхніх сімей [3].

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання інклюзії врегульовується на міжнародному рівні через низку важливих документів, таких як Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006) [3], Саламанкська декларація (1994) [5] та Декларація про права дитини (1959) [2]. В Україні ця проблематика активно досліджується у працях таких науковців, як О. Безпалько, Н. Софій, Л. Коломоєць та інших. Їхні дослідження підтверджують значущість соціальної роботи в процесі інтеграції дітей з ООП у навчальний процес.

Мета і методи дослідження. Метою розвідки є визначення ролі соціальної роботи у впровадженні та підтримці інклюзивної освіти, а також виявлення ефективних механізмів її реалізації. Для досягнення мети використано методи аналізу наукової літератури та нормативно-

правових документів; спостереження за навчальним процесом у закладах освіти; анкетування та опитування соціальних педагогів, батьків; аналіз конкретних випадків успішної інклюзії (кейс-стаді).

Сутність дослідження. Інклюзивна освіта – це процес навчання, який передбачає створення рівних можливостей для всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних чи соціальних особливостей. Основна мета інклюзивного підходу полягає у створенні сприятливого середовища, де кожна дитина може реалізувати свої освітні потреби та максимально розкрити потенціал [1].

Нормативно-правове забезпечення інклюзивної освіти є важливою складовою її ефективного впровадження. В Україні ключовими документами є: Закон України «Про освіту» та Постанова Кабінету Міністрів України «Про організацію інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах».

Педагогічний колектив, мультидисциплінарна команда здійснюють комплексну підтримку дітей з ООП, сприяючи їхній соціалізації, адаптації до навчального середовища та подоланню бар'єрів у спілкуванні. Вони надають консультативну допомогу батькам, приймають участь у розробці індивідуальних планів розвитку дітей та сприяють формуванню толерантного середовища [1].

Одним із ключових завдань соціальної роботи є надання психологічної підтримки дітям з ООП. Соціальні працівники, психологи допомагають дітям подолати тривожність, страхи, адаптуватися до нового середовища та сформувати позитивну самооцінку. Психологічна підтримка сприяє підвищенню мотивації до навчання та зниженню рівня стресу у дітей.

Ефективна соціальна робота в інклюзивній освіті передбачає активну співпрацю з батьками та педагогами. Соціальні працівники консультують батьків щодо особливостей розвитку дітей, допомагають педагогам адаптувати навчальні програми та формувати толерантне середовище в класі [4].

Розробка Індивідуального плану розвитку (ІПР) є важливим інструментом соціальної роботи. ІПР включає оцінку потреб дитини, визначення цілей та заходів підтримки, а також координацію дій між соціальними працівниками, педагогами та батьками.

Основні висновки. Соціальна робота відіграє важливу роль у підтримці інклюзивного процесу, забезпечуючи психологічну, емоційну та організаційну допомогу. Тісна взаємодія між соціальними працівниками, педагогами, психологами, логопедами та батьками є На важливою для успішного навчання дітей з ООП. Важливо вдосконалювати нормативно-правову базу та покращувати підготовку фахівців у сфері соціальної роботи та інклюзивної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буйняк М. Г. Формування психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.08. Кам'янець-Подільський, 2019. 322 с.
2. Декларація прав дитини: прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. / Верховна Рада України (BBP). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text (дата звернення: 27.02.2025).
3. Конвенція про права осіб з інвалідністю : міжнародний документ від 13 груд. 2006 р. № 995_g71 : чинна редакція від 19 червня 2023 р. / Верховна Рада України (BBP). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 27.02.2025).
4. Миронова С. П. Нова українська школа: особливості організації освітнього процесу учнів початкової школи в інклюзивних класах : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Астон, 2020. 176 с.
5. Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами: прийнята Всесвітньою конференцією щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами: доступ і якість, Саламанка, Іспанія, 7-10 червня 1994 р. / Верховна Рада України (BBP). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text (дата звернення: 27.02.2025).

Максим КРАСИЛЬНИКОВ,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталя ЗАХАРОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УМОВАХ КРИЗИ: ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ТА ДОСВІД

Актуальність. Технологія соціальної роботи являє собою систему методів та прийомів, спрямованих на відновлення, підтримку або покращення соціального функціонування індивідів і груп, а також на запобігання негативним соціальним явищам. Інтегровані технології соціальної роботи є розвинутими в європейських країнах; визначаються як комплекс методів та інструментів інноваційної діяльності соціальних служб і фахівців, які забезпечують якісні трансформації у сфері надання соціальних послуг та сприяють сталому розвитку соціальної системи. У вітчизняному соціальному просторі існує низка невирішених проблем у соціальній сфері, які зумовлені поточною ситуацією в країні. Вони охоплюють як законодавчі аспекти, так і практичну реалізацію соціальної політики та надання послуг безпосередньо на місцях [1].

Ступінь дослідженості проблеми. Система соціального захисту населення в умовах повномасштабного збройного

конфлікту, активних бойових дій, а також внутрішньої та зовнішньої міграції потребує ефективних стратегій соціально-профілактичної та соціально-реабілітаційної роботи. Особливо актуальним є питання підтримки учасників бойових дій та членів їхніх родин. Аналіз зарубіжного і вітчизняного досвіду, нові наукові дослідження, розробка стратегій соціальної допомоги та їх експертне оцінювання є важливими і необхідними завданнями.

У наукових дослідженнях і практичній соціальній роботі висвітлюються різні аспекти підтримки військовослужбовців, учасників бойових дій та їхніх родин. Зокрема, питання державного регулювання соціального захисту розглядали П. Ворона, Л. Кисіль, О. Корольчук, М. Кравченко, В. Мацько, Л. Сіньов, І. Грабчук. Концептуальні підходи до вивчення сімей військовослужбовців та проведення з ними сімейної терапії досліджували В. Багрій, В. Бондаренко, Н. Зарецька, Н. Олексюк. Побудові комплексної системи реабілітації військовослужбовців приділяли увагу О. Євсюков, І. Козубовська, Є. Потапчук, Л. Романовська, І. Трубавіна, С. Харченко та інші науковці.

Мета і методи дослідження. Для досягнення мети дослідження застосовано методи аналізу науково-теоретичних джерел, систематизації та узагальнення даних законодавчих, соціально-психологічних досліджень та сучасних практик соціальної роботи.

Сутність дослідження. Аналізуючи сучасний стан соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями, можна визначити, що основною метою є підтримка цієї категорії, відновлення їхніх фізичних і психічних сил. На рівні практичних установ, соціальних центрів і закладів освіти впроваджуються новітні методи соціально-психологічної підтримки військових. Важливим завданням є визначення законодавчих підстав, теоретичне обґрунтування принципів, методів та умов надання соціальної допомоги сім'ям військових, а також підвищення рівня підготовки фахівців у сфері соціальної роботи з інноваційними практиками.

Інноваційним методом соціальної роботи є інтегрований підхід у наданні соціальних послуг, що посилює їхню ефективність через покращену координацію дій соціальних служб. Важливою складовою цього процесу є впровадження нових проєктів, що містять інноваційні підходи до реформування системи допомоги сім'ям військовослужбовців [2; 3].

З огляду на збільшення кількості мобілізованих осіб і необхідність реабілітації демобілізованих військових, розвиток системи соціальних послуг стає критично важливим. Інноваційні практики соціальної роботи в структурних підрозділах територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки

(ТЦК) можуть забезпечити безперервну підтримку військовослужбовців на всіх етапах їхньої служби – від мобілізації до реабілітації та повернення до цивільного життя.

Аналіз законодавчих засад дозволяє констатувати наявність адміністративно-організаційних передумов для реалізації партнерської взаємодії державних установ у сфері соціальних послуг. Постанова КМУ «Про затвердження Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки» від 23 лютого 2022 р. № 154 регламентує діяльність таких центрів і створює підґрунтя для їх структурних підрозділів.

Одним із ключових аргументів створення таких підрозділів є наявність централізованого документообігу, що значно полегшує комунікацію між військовими структурами та родинами у питаннях соціальної допомоги. Це включає маршрути перебування мобілізованих або демобілізованих військових, дозволить більш системно і своєчасно відповідати на запити щодо допомоги або реабілітаційних заходів. Крім того, наявність відділення соціальної роботи при ТЦК сприяє кращому врахуванню локальних потреб, що підвищує доступність та ефективність соціальних послуг.

Згідно з Постановою КМУ «Про внесення змін до Загального положення про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді» від 19 липня 2017 р. № 528 на місцеві центри соціальних служб (ЦСС) покладено обов'язки щодо системної оцінки потреб сімей військових, надання соціальних послуг та підтримки в процесах інтеграції, реадaptaції, кризового втручання та психологічної допомоги. І в умовах війни важливо надавати підтримку сім'ям військовослужбовців, які захищають свою родину й свою країну, створити сприятливе середовище для повернення військових у сімейне та суспільне життя.

Функції фахівців цих служб частково перетинаються або розгортаються, об'єднуються в контексті соціальної підтримки, реінтеграції та допомоги у вирішенні життєвих труднощів клієнтів.

Таким чином, акцентовано увагу на інтеграції законодавчих засад функціонування та можливостях партнерської допомоги й підтримки військовослужбовців, ветеранів та їх родин фахівцями територіального центру комплектування та соціальної підтримки (ТЦК) та центром соціальних служб (ЦСС), що можна вважати інноваційною практикою соціальної роботи в сучасних умовах.

Основні висновки. Інноваційна діяльність соціальних служб відкриває можливості для мобільної, своєчасної та індивідуально-зорієнтованої допомоги. Перспективним напрямком є використання соціального замовлення як комплексного методу підтримки військовослужбовців та їхніх родин. Це забезпечить ефективну інтеграцію, реадaptaцію та соціальну реінтеграцію осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горемикіна Ю. В. Україна на шляху до Європейського Союзу: інновації у сфері соціальних послуг. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 5. Т. 1. С. 101–104.
2. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації : навч.-метод. комплекс / автор.-упоряд.: О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, З. П. Кияниця, В. О. Кузьмінський та інш. ; за заг. ред.: І. Д. Зверевої, Ж. В. Петрочко. Київ : Фенікс, 2007. 528 с.
3. Овод Ю. Інноваційні технології у соціальній роботі. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія : Педагогічні науки. 2016. № 3. С. 175–184.

**Дмитро КУРАКСІН,
Тетяна КУРАКСІНА,**

здобувачі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Науковий керівник: **Наталя ЗАХАРОВА,**
к.пед.н., доцент (БДПУ)

**ЛЕКОТЕКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІДНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ
ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ**

Актуальність. Розвиток світового громадського руху на захист прав дітей з обмеженими функціональними можливостями вимагає розробки та впровадження альтернативних моделей освітньої системи, що дасть змогу виховувати таких дітей серед їхніх здорових однолітків, починаючи з дошкільного віку, а в подальшому – забезпечувати їм професійну підготовку. Саме тому, все більшого поширення набуває форма спільного навчання та виховання дітей із порушеннями розвитку разом зі здоровими ровесниками, що є основою їхньої соціальної адаптації та інтеграції. Окремою проблемою залишається зростання кількості дітей, які зазнали психологічних травм, стали жертвами або свідками насильства та потребують додаткової підтримки в навчальному процесі. Для відновлення постраждалих дітей, насамперед, необхідно посилити систему соціально-психологічної та соціально-педагогічної допомоги.

Ступінь досліджуваності проблеми. Ключові принципи і положення щодо освіти дітей з особливими освітніми потребами викладено в Саламанській Декларації 1994 р., яка містить заклик до урядів всіх країн щодо впровадження інклюзивної освіти та трактує цей процес як необхідність спільного навчання всіх дітей; ініціювання

розробки методів викладання та розвитку з урахуванням індивідуальних відмінностей дітей [4].

Тема інклюзивної освіти є достатньо розробленою у законодавчому, теоретико-методичному напрямках української освіти. Вітчизняними авторами цієї темі присвячено дослідження, методики, програми тощо: А. Колупаєва концентрує увагу на законодавчих та наукових основах інклюзивної освіти, організація навчання дітей з особливими освітніми потребами [3]; З. Шевців – на засадах інклюзивної педагогіки та професійної підготовки фахівців [5]; Н. Захарова – на практиці впровадження інклюзивної освіти [1]. Тож теоретичних і практичних ресурсів для ефективної підтримки інклюзивної освіти в кризовий період достатньо.

Мета і методи дослідження. Метою нашої розвідки є дослідження впровадження лекотеки як інструменту відновлення і розвитку дітей з ООП та постраждалих в умовах кризової ситуації. Для досягнення мети дослідження застосовано методи аналізу науково-теоретичних джерел, систематизації та узагальнення результатів практичної діяльності за обраною темою дослідження.

Сутність дослідження. В освітній системі України відбувається оновлення підходів до надання корекційно-розвиткових і психолого-педагогічних послуг дітям з особливостями розвитку. Нині створено широкі можливості для організації інклюзивного навчання, а також забезпечено відповідне інформування про ці можливості. Передбачено внесення змін до порядку роботи закладів освіти, у тому числі, можливість створення на їхній базі змішаних та інклюзивних класів.

Окрім того, за період епідемії коронавірусу і, особливо, під час введення воєнного стану, швидко відбулося запровадження дистанційного та змішаного навчання, а також надання додаткових рекомендацій щодо організації освітнього процесу. Особлива увага приділяється гарантуванню безпечних умов для інклюзивного навчання та підтримки дітей з особливими освітніми потребами в освітньому процесі.

Серед основних напрямів розвитку інклюзивної освіти – запровадження нових підходів з урахуванням європейського досвіду інклюзивної освіти: індивідуальні потреби та можливості кожної дитини понад усе.

Важливим завданням держави, освіти, суспільства є створення належних умов навчання для дітей з ООП відповідно до сучасних вимог безпеки, розширення мережі навчальних закладів, а також відновлення тих, що були зруйновані. При відбудові закладів освіти важливо враховувати принципи інклюзивності та безбар'єрності на всіх рівнях освіти. Особливу увагу слід приділити розробці нових підходів до навчання дітей, які вже мали особливі освітні потреби, але їхній стан погіршився внаслідок психологічних травм. Соціальні служби надають

психолого-педагогічну та соціальну допомогу травмованим дітям та їхнім родинам через формат соціально-педагогічного патронажу, соціально-психологічної та фізичної реабілітації, різноманітні культурно-масові заходи тощо. Сучасні підходи визначають соціальну реабілітацію дітей з інвалідністю як систему реабілітаційних та корекційно-відновлювальних заходів. Їх мета – подолання або мінімізація фізичних і психологічних обмежень, набуття знань, умінь і навичок, які дозволять дитині інтегруватися в суспільство [2].

Цей процес пов'язаний із поняттям праймінгу. Праймінг – це попереднє навчання навичкам, які знадобляться дитині у спілкуванні з однолітками чи в навчальному процесі. Одним з ключових елементів ранньої допомоги дітям у цьому контексті є лекотека. Лекотека – це служба, що надає психолого-педагогічну допомогу дітям із порушеннями здоров'я, які потребують ранньої соціальної реабілітації. Це спеціально облаштований простір із великою кількістю іграшок, розвивальних атрибутів, що сприяють покращенню зорового та слухового сприйняття, розвитку сенсорики й моторики, а також активізації когнітивних процесів [1].

Основними завданнями лекотеки є: створення сприятливих умов для розвитку особистості дитини; формування необхідних умінь і навичок для успішної адаптації; навчання ефективним засобам комунікації як для дитини, так і для її батьків; подолання бар'єрів, що ускладнюють адаптацію; розвиток самостійності, витривалості та інших важливих особистісних якостей дитини.

Отже, одним із важливих інструментів вирішення проблем відновлення та розвитку дітей в закладах інклюзивної освіти є функціонування лекотеки як служби ранньої соціальної допомоги дітям з особливостями розвитку.

Основні висновки. Таким чином, створення необхідних умов для підтримки дітей з особливими освітніми потребами, які постраждали внаслідок війни, отримали фізичні та психологічні травми, стали жертвами чи свідками різних видів насильства або бойових дій є важливою складовою сучасної інклюзивної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Захарова Н. М. Соціально-педагогічна робота в закладі дошкільної освіти: інклюзивний аспект : навчальний посібник, 2-ге вид., перероб. і доповн. Мелітополь, 2018. 176 с.
2. Кандзюба Я. Підтримка дитини з особливими освітніми потребами в умовах емоційного напруження : навч.-метод. посіб. Київ : КВІЦ, 2022. 179 с.
3. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивне навчання: вибір батьків. Київ : Літера ЛТД, 2019. 56 с.

4. Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами / Всесвітня конференція щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами: доступ і якість. Саламанка, Іспанія, 7-10 червня 1994 р.
5. Шевців З. М. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 384 с.

Марина ЛЕВШІНА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Анастасія ПОПОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ: КЛЮЧОВІ ПІДХОДИ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Актуальність. Діти дошкільного віку, які зазнали впливу воєнних конфліктів, є вразливою групою, що потребує спеціалізованої психосоціальної підтримки. Втрата стабільності, безпеки та звичних соціальних зв'язків може спричиняти розвиток тривожних розладів, проблем із соціалізацією та труднощів у когнітивному розвитку. Дослідження показують, що ефективні інтервенції можуть значно зменшити рівень стресу у дітей, сприяючи їхній адаптації та психологічному благополуччю.

Ступінь досліджуваності проблеми. Існує значна кількість міжнародних досліджень та програм, спрямованих на соціально-психологічну підтримку дітей, які постраждали від війни. Такі організації, як War Child, UNICEF та Save the Children, розробляють інтегровані підходи до надання допомоги дітям у зонах конфлікту [1 ; 5]. На думку Т. Бетанкур (Т. Betancourt) та співавторів, одним із ключових напрямів роботи є ігрова терапія, яка допомагає дітям адаптуватися до нового середовища, знижує рівень стресу та сприяє їхньому психосоціальному розвитку [3]. Дослідники М. Джорданс (М. Jordans) та В. Тол (W. Tol) наголошують на важливості рухових активностей, оскільки вони допомагають дітям висловлювати емоції через тілесну взаємодію, що є критично важливим для подолання наслідків травматичного досвіду [5]. Водночас Т. Бетанкур (Т. Betancourt) та колеги підкреслюють значущість підтримки батьків, оскільки їхній психоемоційний стан безпосередньо впливає на процес реабілітації дитини. Надання консультацій та порад щодо спілкування з дітьми, які пережили травму, допомагає формувати у

них відчуття безпеки та емоційної стабільності [3]. Однак, у контексті України відсутні комплексні адаптації цих методів до місцевих умов.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є аналіз міжнародних підходів до соціально-психологічної роботи з дітьми дошкільного віку, які постраждали від війни, та розробка рекомендацій щодо їхнього впровадження в Україні. Для досягнення мети використано наступні методи: аналіз наукової літератури та звітів міжнародних організацій, контент-аналіз програм психосоціальної підтримки, порівняльний аналіз методик, що використовуються в різних країнах.

Сутність дослідження. У сучасних умовах збройних конфліктів особливої уваги потребують діти дошкільного віку, які перебувають у зоні військових дій або були вимушені залишити свої домівки. Втрата стабільного середовища, розлука з близькими, вплив стресових подій значно підвищують ризик виникнення у них психологічних розладів, зокрема посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривожності, порушень сну та поведінкових проблем. Відтак, розробка та впровадження ефективних соціально-психологічних інтервенцій для дошкільнят є надзвичайно важливим завданням, що потребує комплексного підходу.

Дане дослідження зосереджується на аналізі міжнародного досвіду соціально-психологічної підтримки дітей дошкільного віку, які постраждали від війни, з метою адаптації найкращих практик до українських реалій. Основна увага приділяється таким ключовим підходам: ігровій терапії та створенню безпечних просторів для гри, методиці «Huggy-Purpy Intervention», руховим активностям і тілесно-орієнтованим методам, підтримці батьків та розвитку спільнотних програм.

Ігрова терапія є одним із найбільш ефективних методів підтримки дітей, оскільки гра дозволяє їм виражати емоції, адаптуватися до нових обставин і зменшувати рівень стресу. У міжнародній практиці активно використовуються спеціалізовані ігрові простори у центрах для біженців, що створюють безпечне середовище та сприяють емоційному розвантаженню дітей. Дослідження підтверджують, що такі програми сприяють нормалізації поведінки дошкільнят, які пережили травматичний досвід [2].

Методика «Huggy-Purpy Intervention» демонструє позитивні результати у зниженні рівня тривожності серед дітей 2–7 років. Вона базується на використанні м'якої іграшки, яка символізує турботу та відповідальність, дозволяючи дітям переносити свої почуття на предмет, що сприяє емоційній стабілізації та покращенню соціальної адаптації [3].

Рухові активності, зокрема методика *TeamUp*, спрямовані на управління стресом через структуровані фізичні вправи. Такі програми формують у дітей відчуття стабільності, розвивають

навички комунікації та допомагають долати страхи. Рух є важливим елементом психосоціальної підтримки, оскільки дозволяє дітям висловлювати свої емоції на невербальному рівні, що особливо важливо для тих, хто ще не може повністю усвідомити або вербалізувати свої переживання [2].

Значну роль у психоемоційному стані дітей відіграють їхні батьки, тому багато програм включають заходи з їх підтримки. Консультації та рекомендації щодо догляду за дітьми, які пережили травму, дозволяють батькам краще розуміти психологічні потреби своїх дітей і створювати сприятливе середовище для їхнього розвитку. Простими, але ефективними методами є тактильний контакт, спів перед сном та ритуали, що формують у дітей відчуття безпеки. Дослідження підтверджують, що батьківська підтримка є ключовим фактором у відновленні емоційного благополуччя дитини [3].

Розвиток спільнотних програм, таких як *Child Friendly Spaces*, сприяє створенню комплексної підтримки для дітей у кризових умовах. Такі простори поєднують соціальну, психологічну та освітню складові, дозволяючи дітям відновлювати соціальні зв'язки та адаптуватися до змінених умов життя. Вони є ефективним рішенням для швидкого реагування в кризових ситуаціях і вже довели свою результативність у міжнародній практиці [5].

Основні висновки. Таким чином, дослідження демонструє, що ефективна соціально-психологічна підтримка дітей дошкільного віку, які постраждали від війни, має базуватися на комплексному підході, що включає ігрові, творчі, рухові та спільнотні методики, а також активну підтримку батьків. Запровадження цих підходів у роботі з дітьми дозволить покращити психологічний стан дітей, допоможе їм адаптуватися до нових умов та сприятиме їхньому подальшому розвитку в умовах післявоєнної відбудови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Child W. Our Care System. *We believe no child should be part of war.* Ever. | War Child. URL : <https://www.warchild.net/care-system-overview/> (date of access: 28.02.2025).
2. Child W. TeamUp Scales up rapidly. *We believe no child should be part of war.* Ever. | War Child. URL : <https://www.warchild.net/news/rapid-expansion-psychosocial-support-children-war/> (date of access: 28.02.2025).
3. Interventions for Children Affected by War / T. S. Betancourt et al. *Harvard Review of Psychiatry*. 2013. Vol. 21, № 2. P. 70–91. URL : <https://doi.org/10.1097/hrp.0b013e318283bf8f> (date of access: 28.02.2025).
4. Jordans M. J. D., Tol W. A. Mental health and psychosocial support for children in areas of armed conflict: call for a systems approach. *BJPsych. International*. 2015. Vol. 12, № 3. P. 72–75. URL : <https://doi.org/10.1192/s2056474000000490> (date of access: 28.02.2025).

5. UNICEF. *Growing up in Conflict: Securing Children's Mental Health and Psychosocial Wellbeing in the Context of Escalating Conflicts around the World* / UNICEF, The Government of the Netherlands, War Child Holland, WHO, Save the Children, UNHCR, Johns Hopkins University, International Medical Corps та ін. The Hague, 2015. 28 с. URL : https://interagencystandingcommittee.org/sites/default/files/migrated/2015-10/unicef_growing_up_in_conflict-2.pdf (date of access: 28.02.2025).

Юлія ЛЕНЧУК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти.

Науковий керівник: **Катерина ПЕТРОВСЬКА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ВПЛИВ АРТ-ТЕРАПІЇ, ТВОРЧОСТІ ТА МИСТЕЦТВА НА ПСИХОЛОГІЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ ОСІБ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ

Актуальність теми. Тема психологічного відновлення осіб, які постраждали від війни в Україні, є надзвичайно актуальною з кількох причин. Війна – це масштабна травма та стрес. Ці події спричинили величезні фізичні, емоційні та психологічні травми для мільйонів людей. Втрата близьких, пошкодження майна, вимушене переселення, постійні переживання небезпеки – все це залишає глибокі сліди в психічному стані людей. Багато постраждалих від війни стикаються з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), депресією, тривожними розладами та іншими психологічними проблемами, які ускладнюють їхнє життя [4]. Як наслідок – росте потреба в професійній психологічній підтримці.

Війна змусила мільйони людей покинути свої домівки, що призвело до збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Переживання втрати дому, адаптація до нових умов життя, інтеграція в нові спільноти – все це створює нові психологічні виклики для цих людей [1]. Психологічні проблеми постраждалих від війни можуть призвести до соціальних і економічних труднощів. Люди з ПТСР можуть мати труднощі з працевлаштуванням, відновленням соціальних зв'язків і навіть виконанням повсякденних завдань. Це, в свою чергу, може погіршити загальний стан суспільства [2].

Таким чином, тема психологічного відновлення є надзвичайно важливою, оскільки вона стосується не лише безпосередніх постраждалих від війни, а й здоров'я нації загалом. Відновлення

психологічного стану є невід'ємною частиною процесу зцілення та стабілізації суспільства в умовах війни.

Арт-терапія, як сучасний метод психологічної допомоги, здобуває популярність завдяки своєму позитивному впливу на емоційний стан, зниження стресу та психологічне відновлення.

Ступінь досліджуваності проблеми. Ця тема активно вивчається на різних рівнях – від клінічної психології до соціальних наук. Однак є ряд факторів, які визначають, чому проблема ще потребує глибшого вивчення.

Враховуючи масштаб війни в Україні, тема психологічного відновлення стає все більш актуальною, особливо з початку повномасштабного вторгнення Росії в 2022 році. Наукові роботи, що вивчають вплив війни на психічне здоров'я українців (Н. Авер'янова, Г. Католик, Н. Бардин та ін.), почали з'являтися порівняно недавно, тому це питання досліджується все активніше, але потребує ще значної роботи. Проблема складна через різноманітність переживань, соціальних факторів та складних життєвих умов, у яких опинились українці, тому дослідження часто мають міждисциплінарний характер.

Психологічне відновлення осіб, постраждалих від війни включає в себе лікування ряду психічних розладів, таких як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, тривожні розлади, адаптаційні труднощі [3]. Однак різні групи постраждалих можуть мати специфічні проблеми – ветерани, цивільні, жінки, діти, внутрішньо переміщені особи. Це створює потребу в точних дослідженнях для розуміння, які саме методи допомоги є найефективнішими для кожної з цих груп.

Дослідження зосереджуються на різних методах психологічної підтримки та відновлення, таких як когнітивно-поведінкова терапія, психоедукація, групові заняття, арт-терапія, психологічні тренінги та інші методи. Проте на сьогоднішній день немає єдиного підходу, який би працював для всіх постраждалих від війни. Вивченням ефективності таких методів в умовах війни та постконфліктного відновлення займаються багато фахівців (Н. Авер'янова, О. Вознесенька).

Хоча вивчено багато аспектів психологічного відновлення військових, постраждалих цивільних осіб та дітей, ця проблема не досліджена в повному обсязі у відношенні жінок, старших людей та внутрішньо переміщених осіб, які можуть мати унікальні потреби в психологічній підтримці.

Таким чином, ступінь досліджуваності цієї проблеми високий, але вона є надзвичайно складною і багатогранною. Враховуючи нові виклики та специфіку війни в Україні, ця тема продовжує потребувати глибшого дослідження та розробки спеціалізованих методик відновлення для різних категорій постраждалих осіб.

Метою роботи є вивчення впливу арт-терапії, творчості та мистецтва на психологічне відновлення ветеранів війни, учасників бойових дій і осіб, постраждалих від війни, а також розробка рекомендацій щодо застосування цього методу в реабілітаційних програмах.

Сутність дослідження полягає у аналізі ефективності арт-терапії як засобу психологічного відновлення. Проаналізувати вплив творчих процесів (малювання, танцю, музики, ліплення тощо) на емоційний стан постраждалих осіб. Оцінити роль арт-терапії і творчості в контексті психологічної реабілітації осіб, постраждалих від війни. Для збору емпіричних даних використовувались якісні та кількісні методи дослідження, включаючи аналіз наукових публікацій, книг, проведення інтерв'ю з особами, постраждалими від війни, а також застосування арт-терапевтичних вправ в групах та індивідуальних сесіях на базі центру підтримки сім'ї МБО «Посланець миру». Методи спостереження і самооцінки дозволяють аналізувати ефективність арт-терапії в реальному часі.

Основні висновки. Аналіз теоретичних фактів і практичних занять показав, що арт-терапія є дієвим засобом для зниження рівня тривожності, депресії та посттравматичного стресового розладу (ПТСР) серед осіб, постраждалих від війни. Творчі заняття допомагають знизити рівень тривожності, страху, знайти нові способи вираження своїх емоцій, а також сприяють глибокому особистісному відновленню. Впровадження арт-терапії у програми реабілітації для осіб, постраждалих від війни, може значно покращити якість їхнього психологічного відновлення. Це може включати розробку спеціалізованих курсів арт-терапії, тренінгів для психологів та соціальних працівників, а також створення арт-центрів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авер'янова Н. М. Арт-терапія як засіб реабілітації учасників бойових дій в умовах російсько-українського збройного конфлікту. *Українознавчий альманах*. 2020. Випуск 26. С. 8–12.
2. Арт-терапія в роботі психолога: інноваційні підходи: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Кропивницький, 20–27 квітня 2021 року / уклад. Молчанова О. М.; за заг. ред. Жосана О. Е. Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2021. 150 с.
3. Арттерапія і війна: контексти і досвід практичної роботи : [колективна монографія] / за заг. ред. Н. Кальки, Г. Одинцової. Львів : ЛьвДУВС, 2023. 283 с.
4. Вознесенська О. Л. Арт-терапія як засіб психосоціального відновлення особистості. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки* : [зб. наук. праць]. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2015. № 3 (29). С. 40–47.
5. Art Therapy with Military Populations. History, Innovation, and Applications. Edited by Paula Howie. New York : Routledge, 2017. 250 p.

Олександр ЛІСОВСЬКИЙ,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник :**Наталя ЗАХАРОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ОСІБ, ЯКІ ПРОЖИВАЛИ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Актуальність. Соціально-психологічна реабілітація осіб, які проживали на окупованих територіях, є важливим і складним процесом, що потребує комплексного підходу з урахуванням специфічних потреб і травматичного досвіду цих людей. Після пережитого досвіду війни, насильства, депортацій та інших психологічних травм багато осіб, які постраждали від окупації, потребують професійної допомоги для відновлення емоційного та соціального стану. Водночас наявні методи реабілітації не завжди враховують специфіку травмуючих факторів, з якими стикаються ці особи, а також їхні соціальні, культурні та економічні труднощі [1].

Актуальність проблеми полягає в тому, що в умовах війни і окупації виникає необхідність створення ефективних методів психологічної підтримки та адаптації; розробки ефективних моделей реабілітації, що дозволить людям відновити соціальну функціональність, подолати посттравматичний стрес та інтегруватися у нормальне суспільне життя.

Ступінь досліджуваності проблеми. Ступінь висвітлення проблеми соціально-психологічної реабілітації осіб, які проживали на окупованих територіях, охоплює низку важливих тем з подолання наслідків кризи, правової підтримки та потребує подальшого розвитку в контексті відновлення після психологічних та соціальних травм таких осіб.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є аналіз ефективних соціально-психологічних методів реабілітації осіб, а також визначення оптимальних підходів до інтеграції в суспільне життя. Методи: аналіз та узагальнення літератури з теми соціально-психологічної реабілітації та адаптації.

Сутність дослідження. В умовах війни та окупації особи, які пережили ці важкі етапи, зазнають серйозних психологічних та соціальних травм. Реабілітація таких осіб стає необхідним етапом їх відновлення та інтеграції в мирне суспільне життя. У результаті аналізу наукової літератури з'ясовано основні аспекти соціально-психологічної реабілітації.

По-перше, психологічна реабілітація є ключовим етапом у процесі відновлення постраждалих осіб методами консультування,

арттерапії, анімалотерапії. Ці методи дозволяють глибше зрозуміти психологічні проблеми, визначити джерела стресу та тривоги, а також розробити індивідуальну стратегію подолання травмуючого досвіду. Когнітивно-поведінкова терапія сприяє зміні негативних думок і переконань, допомагаючи інтерпретувати стресові ситуації з іншого ракурсу та знижувати тривожність.

По-друге, соціальна адаптація є важливою частиною реабілітації осіб, які пережили окупацію, оскільки багато з них мають проблеми з відновленням зв'язків у суспільстві, соціальних ролей, участі у соціальних процесах. Ефективними є реабілітаційні програми, що містять тренінги з розвитку комунікативних навичок та дозволяють людям налагоджувати взаємодію з оточуючими, а також сприяють розвитку соціальної активності [2].

По-третє, комплексна підтримка внутрішньо переміщених осіб, що включає надання базових гуманітарних послуг, правову, психологічну підтримку. Багато осіб, які пережили окупацію, мають проблеми з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), тривожністю, депресією, а також іншими психічними порушеннями. За даними Міністерства охорони здоров'я України, система реабілітації була суттєво розширена, зокрема введені нові програми для надання комплексної допомоги всім постраждалим особам, включаючи як дорослих, так і дітей [1].

По-четверте, одним із важливих аспектів соціально-психологічної реабілітації є професійна підготовка та перенавчання. Реабілітаційні програми можуть включати курси професійного навчання, розвиток навичок у нових сферах діяльності. Такі програми є важливими не тільки для відновлення економічної самостійності, а й для підвищення рівня самооцінки та впевненості у своїх силах, допомагають зменшити відчуття безпорадності та ізоляції, сприяють соціальній реінтеграції [2].

Також зазначимо, що методи реабілітації осіб, які пережили окупацію, включають широкий спектр терапевтичних підходів, спрямованих на відновлення психоемоційного стану та соціальної адаптації. Для подальшого розвитку реабілітаційних програм необхідно продовжувати розширювати доступ до психологічної допомоги по всій території України, підготовку фахівців з соціальної роботи та психології для роботи з постраждалими особами, а також впроваджувати інноваційні методи терапії, серед яких арттерапія та групова терапія.

Основні висновки. Таким чином, соціально-психологічна реабілітація осіб, які пережили окупацію, є необхідною умовою для їх повернення до життя в мирному суспільстві та для відновлення соціальної гармонії в Україні. Розвиток комплексних реабілітаційних

програм, що містять як психологічну, так і соціальну допомогу є важливим завданням для держави, громадських організацій і міжнародних партнерів, щоб надати допомогу тим, хто найбільше потребує підтримки в цей складний період відбудови країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальна інформація з реабілітації. Міністерство охорони здоров'я України. URL : <https://moz.gov.ua/uk/aktualna-informacija-z-reabilitacii> (дата звернення: 19.02.2025).
2. Вакуленко Н. Соціально-психологічна реабілітація мирного населення, яке перебувало на тимчасово окупованих територіях. *Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Медицина реабілітація в Україні: сучасний стан та напрями розвитку, проблеми та перспективи»* (м. Полтава, 8 вересня 2023 р.). Полтава, 2023. С. 74–78.

Катерина МОЩАНЕЦЬ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Анастасія ПОПОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ

Актуальність. У період воєнного стану молодь особливо потребує соціально-психологічної підтримки через підвищену чутливість до травмуючих подій та негативний вплив війни на психоемоційний стан. Ці фактори знижують мотивацію до навчання, ускладнюють адаптацію в суспільстві та професійний розвиток. Соціально-психологічна підтримка здобувачів освіти сприяє стабілізації емоційного фону, зниженню рівня тривожності та адаптації до стресових ситуацій. Водночас, заклади освіти стикаються з проблемою недостатнього методично-інформаційного забезпечення організації такої підтримки.

Ступінь досліджуваності проблеми. Теоретичні та практичні аспекти психосоціальної підтримки висвітлені у роботах В. Андрєєнкової, Т. Войцях, О. Флярковської. Організаційні виклики освітньо-виховного процесу в умовах війни досліджували С. Шкарлет, Т. Собченко, М. Чабанна, Г. Панок та інші.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є аналіз соціально-психологічної підтримки здобувачів освіти у закладах освіти в умовах війни. Методи дослідження – аналіз, синтез, систематизація, узагальнення.

Сутність дослідження. В умовах повномасштабного вторгнення росії в Україні потреба в соціально-психологічній підтримці значно зростає. Це зумовлено впливом кризових подій, які важко передбачити та прожити: втрата рідних, житла, роз'єднання з близькими, вимушене переселення, перебування під обстрілами чи тимчасовою окупацією. Усе це викликає сильний дистрес, що може призводити до проблем із психічним і фізичним здоров'ям [4 : 2].

У таких умовах особливого значення набуває психосоціальна допомога та підтримка, яка характеризується як діяльність, яка спрямована на відновлення втраченої психосоціальної рівноваги, на пошук ресурсів особистості та ресурсів соціального середовища для подолання труднощів у складній життєвій ситуації [4 : 5]. Вона включає відновлення психосоціальної рівноваги, стимулювання впевненості в собі, а також пошук як особистісних, так і соціальних ресурсів для подолання труднощів. Основними завданнями такої допомоги є розвиток особистісних і соціальних можливостей людини, актуалізація її творчих, інтелектуальних, особистісних, духовних і фізичних можливостей, необхідних для виходу з кризового стану, стимулювання самоповаги і впевненості у власних силах [4 : 6].

Заклади освіти відіграють важливу роль у забезпеченні соціально-психологічної підтримки учасників освітнього процесу. Одним із головних завдань освітніх установ є надання психологічної допомоги здобувачам освіти та емоційної підтримки у повсякденному житті. Це передбачає участь педагогічних та інших працівників, які володіють алгоритмом першої психологічної допомоги [4 : 5].

Міністерство освіти і науки України (МОН) активно сприяє трансформації психологічної служби системи освіти «шляхом упровадження багаторівневої системи надання психологічних послуг» [2 : 221]. Зважаючи на те, що ті учасники освітнього процесу, які постраждали від військової агресії РФ, потребують психологічної підтримки, МОН вживає заходів для її забезпечення шляхом інформування щодо контролю емоційного стану, надання безкоштовної психологічної допомоги та ін. З цією метою, у вересні 2022 р. у Міністерстві освіти і науки України було створено робочу групу з питань створення фізично та психологічно безпечних умов у закладах освіти [3 : 1]. У рамках діяльності цієї робочої групи та за підтримки ЮНЕСКО розроблено такі проекти:

- організаційно ієрархічна система управління безпечним освітнім середовищем;
- концепція трансформації психологічної служби та психосоціального супроводу в системі освіти;

- регламент роботи закладів освіти в умовах надзвичайних ситуацій [1 : 12].

Важливим аспектом соціально-психологічної підтримки є допомога учасникам освітнього процесу в умовах війни, яка реалізується через різні напрями роботи. До них належать:

- індивідуальні консультації, групові тренінги з метою зменшення рівня тривоги та посилення резиліентності;
- допомога з отримання матеріальної допомоги, забезпеченням безпеки в закладі освіти, допомогу в здійсненні пошуку інформації про надання допомоги;
- додаткові заняття з навчальних предметів, дистанційне навчання, організація освітнього процесу з урахуванням специфічних умов воєнного стану;
- організація культурних заходів, лекцій та інших заходів, які допоможуть здобувачам розширити свої знання про культуру, мистецтво, історію своєї країни та інші сфери життя.

Попри широкі можливості закладів освіти у створенні умов для соціально-психологічної підтримки, вони не здатні повністю вирішити всі проблеми, які виникають у здобувачів освіти, що зазнали психотравмуючих подій. Проте освітні установи можуть суттєво пом'якшити наслідки таких подій і запобігти додатковим проблемам. Це може бути досягнуто через профілактичні тренінги, консультації психологів, організацію груп підтримки та заходи, спрямовані на соціалізацію [5 : 973].

Важливо враховувати, що кризові ситуації впливають не лише на учнів і студентів, а й на фахівців, які надають їм допомогу. Робота з постраждалими може призводити до емоційного виснаження, що негативно позначається на їхньому соціо-емоційному стані. Тому відповідальне виконання завдань у сфері підтримки має включати також турботу про здоров'я та благополуччя самих фахівців [4 : 6].

Основні висновки. Таким чином, соціально-психологічна підтримка в закладах освіти є важливим інструментом допомоги учасникам освітнього процесу в умовах війни. Вона спрямована на подолання кризових станів, підтримку емоційної стабільності та адаптацію до нових умов життя. Реалізація цієї підтримки вимагає не лише якісного впровадження багаторівневої системи допомоги, а й належної підготовки фахівців та створення безпечного середовища для здобувачів освіти. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку ефективних методів підтримки, вивчення впливу кризових ситуацій на учасників освітнього процесу, а також створення інноваційних програм підготовки педагогів і психологів для роботи в умовах війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Освіта і наука України в умовах воєнного стану : інформаційно-аналітичний збірник / Міністерство освіти і науки України, Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2023. 64 с. URL : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf> (дата звернення: 01.02.2025).
2. Освіта України в умовах воєнного стану : інформаційно-аналітичний збірник / Міністерство освіти і науки України. Київ, 2022. 358 с. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serp.n.ped.naukprakt.konferentsiya/Inform-analytic.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennogo.stanu.22.08.2022.pdf> (дата звернення: 02.02.2025).
3. Про утворення робочої групи з питань створення безпечних умов у закладах освіти : Наказ Міністерства освіти і Науки України від 23.09.2022 № 856. URL : <https://mon.gov.ua/npa/pro-utvorenniya-robochoyi-grupi-z-pitanstvorennya-bezpechnih-umov-u-zakladah-osviti> (дата звернення: 01.02.2025).
4. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу : навчально-методичний посібник / Андрєєнкова В. Л. та ін. Київ, 2023. 149 с.
5. Собченко Т. М., Мороз К. Ю. Напрями психолого-педагогічної підтримки здобувачів загальної середньої освіти під час воєнного стану. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, Харків, 16-18 березня 2023 р. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. С. 972–974. URL : <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/11774>. (дата звернення: 03.02.2025).

Катерина ПІРУС,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Анастасія ТУРГЕНЄВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОТІКАННЯ ПТСР У ДІТЕЙ,
ЯКІ ВТРАТИЛИ БАТЬКІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ**

Актуальність. Проблема посттравматичного стресового розладу (ПТСР) у дітей, які втратили батьків під час війни, набуває критичного значення в сучасних реаліях. Військові конфлікти спричиняють глибокі психологічні травми, що можуть суттєво впливати на психоемоційний стан дитини, її соціальну адаптацію та подальший розвиток. Особливості протікання ПТСР у дітей цієї категорії зумовлені не лише втратою близьких, але й факторами, пов'язаними з безпосереднім перебуванням у зоні бойових дій, вимушеним переселенням, розлукою з іншими членами сім'ї та нестачею належної психологічної підтримки.

Дослідження даної проблематики важливе для розробки ефективних психосоціальних програм підтримки та адаптації дітей, які втратили батьків через війну. Вчасне виявлення симптомів ПТСР та впровадження сучасних методів психологічної реабілітації допоможуть знизити рівень деструктивних наслідків, сприятимуть формуванню стійкості та емоційної рівноваги.

Ступінь досліджуваності проблеми. Дослідження посттравматичного стресового розладу у дітей, які втратили батьків привертає увагу багатьох науковців у всьому світі. Серед провідних дослідників у цій галузі можна виділити наступних: О. Аврамчук, І. Котенев, І. Марціновська, Л. Підлісецька, О. Соловей, Н. Тарабріна, О. Чабан та інші.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є визначення особливостей протікання ПТСР у дітей, які втратили батьків. Методами дослідження є теоретичний аналіз джерел, синтез, конкретизація, узагальнення й аналіз статистичних даних.

Сутність дослідження. Посттравматичний стресовий розлад – це серйозний психічний стан, що виникає у відповідь на травматичні події, які спричинили сильний стрес або небезпеку для життя. Діти, які пережили втрату батьків під час війни, є особливо вразливими до розвитку цього розладу, оскільки поєднання психологічного шоку, горя та нестабільності оточення сприяє формуванню глибоких емоційних і когнітивних порушень [1 : 151].

Втрата батьків є однією з найважчих психологічних травм для дитини, особливо якщо це відбувається внаслідок війни. Вона позбавляє дитину базового почуття безпеки, емоційної підтримки та стабільності, що є критично важливими для нормального розвитку. Військові події створюють додатковий стресовий фон, що підсилює ризик розвитку посттравматичного стресового розладу.

Психологічний вплив втрати батьків залежить від віку дитини, її індивідуальних особливостей та рівня соціальної підтримки. Діти молодшого віку часто не можуть повністю усвідомити втрату, що проявляється у вигляді регресивної поведінки. У підлітків втрата може спричинити глибоку депресію, агресію або відчуття провини.

Додатковим тригером є відсутність адекватного соціального оточення та підтримки. Без належної психологічної допомоги дитина може залишитися в стані хронічного стресу, що негативно впливатиме на її майбутнє.

Основними симптомами посттравматичного стресового розладу у дітей є:

- нав'язливі спогади та флешбеки;
- емоційна нестабільність;
- уникання нагадувань про травму;

- гіперзбудження;
- соціальна ізоляція;
- соматичні симптоми.

Розвиток посттравматичного стресового розладу у дітей залежить від сукупності факторів, які впливають на їхню здатність справлятися з пережитими травматичними подіями.

До основних факторів ризику можна віднести такі:

- вік дитини;
- ступінь травматизації;
- соціальне оточення;
- попередній рівень стресу;
- генетична схильність;
- доступ до психологічної допомоги [2 : 27].

Посттравматичний стресовий розлад у дітей, які втратили батьків під час війни, може мати серйозні довготривалі наслідки для їхнього психічного здоров'я. Без належної психологічної підтримки ці наслідки можуть зберігатися впродовж усього життя, впливаючи на емоційний стан, поведінку та соціальну адаптацію.

Хронічна тривожність і депресія. Діти, які пережили сильну травму, часто страждають від постійного почуття страху, напруги та безнадійності. Це може призвести до розвитку генералізованого тривожного розладу, депресивних станів і навіть суїцидальних думок у підлітковому та дорослому віці.

Порушення соціальної адаптації. Через емоційну відстороненість, недовіру до оточуючих та труднощі у встановленні міжособистісних контактів діти з ПТСР можуть мати проблеми в навчанні та особистих стосунках.

Ризик розвитку деструктивної поведінки. Відсутність належної психологічної підтримки може призвести до зловживання психоактивними речовинами, агресивної поведінки або участі в девіантних групах.

Когнітивні порушення. Діти, які пережили важку втрату, можуть мати труднощі з концентрацією уваги, пам'яттю та навчанням. Хронічний стрес впливає на роботу мозку, що може ускладнювати здобуття освіти та професійний розвиток.

Психосоматичні розлади. Тривале перебування в стані стресу може спричинити хронічні головні болі, розлади сну, проблеми з травленням та інші фізіологічні наслідки [3 : 28].

Втрата батьків під час війни є серйозним психологічним випробуванням для дитини, що потребує комплексної соціально-педагогічної підтримки, спрямованої на створення безпечного середовища, надання психологічної допомоги та забезпечення умов для її подальшого гармонійного розвитку.

Основними напрямками соціально-педагогічної підтримки є:

- емоційна та психологічна допомога: організація індивідуальних та групових зустрічей із психологами для подолання почуття втрати; використання арт-терапії, казкотерапії, хібукі-терапії та інших методів, що допомагають дітям виражати свої емоції; залучення фахівців із психосоціальної підтримки для зниження рівня тривожності та депресивних проявів;

- соціальна адаптація та інтеграція: організація груп підтримки для дітей-сиріт, що допомагає їм налагоджувати контакти з однолітками та почуватися частиною спільноти; проведення інтеграційних заходів, екскурсій, творчих занять, що сприяють соціалізації та розвитку комунікативних навичок; навчання дітей навичкам саморегуляції та управління емоціями для подолання стресу;

- освітня підтримка; індивідуалізований підхід до навчання, що враховує психологічний стан дитини; надання доступу до безкоштовних курсів, репетиторської допомоги для подолання можливих прогалин у знаннях; стимулювання розвитку талантів через творчі конкурси, спортивні секції та наукові проекти [2 : 28].

Соціально-педагогічна підтримка є важливою складовою допомоги дітям, які втратили батьків через війну. Комплексний підхід, що включає емоційну, соціальну та освітню підтримку, дозволяє зменшити наслідки травми, сприяє адаптації та забезпечує дітям можливість жити повноцінним життям.

Висновки. Посттравматичний стресовий розлад у дітей, які втратили батьків під час війни, є серйозною проблемою, що потребує комплексного вивчення та розробки ефективних стратегій підтримки. Втрата батьків стає потужним тригером для розвитку емоційних, когнітивних та поведінкових розладів, що можуть мати довготривалий негативний вплив на психічне здоров'я дитини.

Одним із ключових напрямів роботи з такими дітьми є комплексна соціально-педагогічна підтримка, що включає емоційну, освітню та соціальну адаптацію. Важливо створити для дитини безпечне середовище, надати якісну психологічну підтримку та забезпечити умови для її подальшого гармонійного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Братков Л., Радченко А. Психосоматичний профіль посттравматичного стресового розладу у дітей. *Theories of worlds science and technology implementation : abstracts of XVIII International Scientific and Practical Conference, Osaka, May 8 – May 10. 2023. Osaka, 2023. P. 151–154.*
2. Дрок М. Напрями подолання ПТСР у дітей, які постраждали або стали свідками війни. *Захист прав та інтересів дітей і жінок в умовах воєнного стану : матеріали Всеукр. науково-практ. семінару, м. Дніпро, 29 квіт. 2022 р. Дніпро, 2022. С. 27–29.*

З. Кузьменко Ю. Психологічні особливості та наслідків для осіб, що пережили втрату близьких їм людей під час війни. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти*. Серія: Педагогіка. Психологія. 2022. № 1. С. 28–34.

Ксенія СИВОДІД,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Ольга ГУРЕНКО,**
д.пед.н., професор (БДПУ)

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО НОВОГО СЕРЕДОВИЩА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Актуальність. Починаючи з 2014 року внаслідок збройного конфлікту та окупації частини території України наша країна зіткнулась з явищем масового внутрішнього переміщення людей. Майже кожна вимушено переміщена сім'я має дітей, які змушені адаптуватися до нових умов життя.

Війна в Україні однозначно вплинула на всі верстви населення, однак діти молодшого шкільного віку, які були змушені покинути свої домівки, є однією з найуразливіших категорій у цей період. Для них вимушене переселення є потужним стресовим чинником, пов'язаним із втратою домівки, друзів, а також звичного способу життя. Переїзд на нове місце нерідко призводить до втрати соціальних зв'язків, що значно ускладнює адаптацію дитини до нового середовища. Нова школа, нові знайомства та соціальні норми можуть зумовлювати у дітей відчуття ізольованості та неповноцінності. Діти ВПО стикаються з численними викликами у процесі соціально-психологічної адаптації, включаючи психоемоційні труднощі, агресивність, проблеми комунікації та когнітивні порушення. Тому, дослідження цієї проблеми набуває особливої актуальності.

Ступінь досліджуваності проблеми. Аналіз наукової літератури з порушеної проблеми показав, що різні аспекти цієї проблеми представлені у дослідженнях українських та зарубіжних вчених. Зокрема, проблеми внутрішньо переміщених осіб розкривають у своїх наукових працях Г. Гудвін-Гілл, О. Малиновська та інші. Явище соціально-психологічної адаптації дітей ВПО було у фокусі наукових розвідок А. Бабенко, С. Бенсон, О. Безпалько, Г. Гартманн, Г. Гоулборн, Т. Дудка, Б. Дуллей, Е. Еріксон, Р. Едвардс, Д. Райян, О. Следь, Дж. Соломос, О. Федоренко, А. Фрейд, І. Швець та ін.

Сутність дослідження. Водночас питання організації ефективної соціальної роботи в контексті соціально-психологічної адаптації дітей ВПО молодшого шкільного віку досліджено недостатньо, що обумовлює ряд суперечностей: між необхідністю комплексної підтримки дітей для їх успішної адаптації, включаючи психологічну допомогу, соціальну інтеграцію та адаптацію освітніх програм, і відсутністю системного підходу до такої підтримки в сучасних умовах; між потребою батьків, педагогів, працівників соціальних і психологічних служб, а також приймаючих громад у розумінні особливих потреб дітей ВПО та недостатньою обізнаністю щодо специфіки труднощів, з якими стикаються діти під час адаптації; між значущістю підтримки для зниження психологічного навантаження на дітей і обмеженими ресурсами, що спрямовуються на їхню соціально-психологічну адаптацію; між потребою у створенні сприятливих умов для ефективної адаптації та недостатністю практичних методик, інструментів і підходів, які б забезпечували комплексну та ефективну підтримку дітей ВПО молодшого шкільного віку.

На основі аналізу наукових праць ми розглядаємо дефініцію «соціально-психологічна адаптація» як сукупність психологічних та соціальних здатностей особистості, що характеризують її стійкість до умов та вимог соціального середовища. Ми не розглядаємо соціально-психологічну адаптацію як пристосування до нового середовища, але суголосні з думкою Т. Дудки в тому, що це передбачає перетворення елементів цього середовища до індивідуальних та вікових особливостей і відповідно до потреб особистості [3]. Саме тому соціально-психологічна адаптація в прийнятому нами розумінні розглядається з позиції структури, яка включає в себе фізіологічний, особистісний та соціальний компоненти.

У тлумаченні дефініції «внутрішньо переміщені особи», окрім наукових досліджень, ми керуємось рядом нормативно-законодавчих документів, зокрема, Рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо внутрішньо переміщених осіб, Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та ін. У результаті проведеного теоретичного аналізу дефініції «внутрішньо переміщена особа» розуміємо її як особу, яка є громадянином України, що вимушено залишила місця свого постійного проживання в результаті ускладнення політичної, соціально-економічної, екологічної ситуації у певній адміністративно-територіальній одиниці держави з метою уникнення проявів насильства, порушення прав людини, наслідків стихійних або антропогенних лих, екологічних змін, проектів соціально-економічного розвитку задля збереження життя та свободи та не перетнула міжнародно визнаних державних кордонів [2].

Необхідність особливої уваги до соціально-педагогічної адаптації дітей-ВПО молодшого шкільного віку підсилюється рядом наслідків, які її супроводжують:

- втрата безпеки від внутрішнього відчуття захищеності під час розлуки та втрати сімейних стосунків до перебування далеко від друзів, власних домівок тощо;
- соціальна ізоляція та зниження соціалізації у новому середовищі, яка підсилюється недостатністю сформованості соціально-комунікативних навичок у період молодшого шкільного віку;
- низький рівень інтеграції в нову освітню систему, яка виникає через мовні, культурні та соціальні бар'єри, недостатність у батьків психологічних, матеріальних чи соціальних ресурсів для успішного навчання дітей;
- пережитий стрес і тривога внаслідок загрози життю, втрати близької людини, домівки чи улюблених іграшок тощо;
- труднощі у концентрації уваги, що впливає на успішність навчання дітей молодшого шкільного віку;
- гальмування розвитку емоційного інтелекту внаслідок емоційних переживань [1].

Оскільки період молодшого шкільного віку є сенситивним для морального розвитку, активного розвитку особистості, пізнавальних процесів та мотиваційної сфери, то зміна звичного життя та адаптація до нових умов лише ускладняється.

Основні висновки. Враховуючи всі наслідки вимушеного переміщення, можна зробити висновок, що діти даної вікової категорії належать до найуразливішої частини населення з категорії внутрішньо переміщених осіб з огляду на незрілість у них процесів аналітичного осмислення, емоційної регуляції, поведінково-мотиваційних патернів та ціннісно-світоглядних характеристик. Важливо розуміти, що усі ці наслідки вимушеного переміщення проявляються не поодинокі, а в системі і взаємній залежності. Саме тому успішна адаптація визначається інтегральною і комплексною взаємодією соціального та психологічного факторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гордієнко Н. В., Навошицький М. Т. До проблеми соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб у приймаючих громадах та організації соціальної роботи з ними. *The 10th International scientific and practical conference «Science, innovations and education: problems and prospects» (May 4-6, 2022).* CPN Publishing Group, Tokyo, Japan, 2022. P. 323-333.
2. Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. *Грані.* 2015. № 8. С. 6–11.
3. Соціокультурні та психологічні вектори становлення особистості : колективна монографія / Т. М. Дудка та ін. Херсон : ФОП Вишемирський В. С., 2018. 428 с.

Анна СПОДИНЮК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Анастасія ПОПОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

САМОСВІТА ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Актуальність. У сучасному суспільстві професія соціального працівника є однією з найбільш динамічних і відповідальних, адже вона пов'язана з вирішенням соціальних проблем та допомогою вразливим категоріям населення. Постійні зміни у соціальній сфері, впровадження нових методик та технологій, а також зростаючі вимоги до якості соціальних послуг вимагають від фахівців не лише академічної підготовки, а й безперервного саморозвитку.

Самоосвіта є невід'ємною складовою професійного становлення майбутніх соціальних працівників. Вона сприяє розвитку особистісних та професійних якостей, набуттю практичного досвіду та підвищенню компетентності у сфері соціальної роботи. Таким чином, дослідження значення самоосвіти у підготовці соціальних працівників є вкрай актуальним.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема самоосвіти у контексті професійної підготовки соціальних працівників активно досліджується вітчизняними та зарубіжними науковцями. Значна увага приділяється питанням мотивації до самонавчання, впливу практичного досвіду на формування професійної компетентності та використання сучасних технологій у навчальному процесі [1 ; 2].

Зокрема, у дослідженнях Д. Фергюсон наголошується на важливості рефлексивної практики як ефективного методу самоосвіти [3]. Роботи В. Корнєшук та Ю. Колодійчук [1] висвітлюють роль волонтерської діяльності у професійному становленні соціальних працівників, а у наукових пошуках Р. Вайноли, О. Міхєєвої, Ж. Петрочко, Н. Мірошніченко, О. Вакуленко розглядається інтеграція доказової практики (ЕВР) у навчальний процес [2]. Однак, незважаючи на значний науковий інтерес до теми, питання системного впровадження самоосвітніх практик у підготовку соціальних працівників потребує подальших досліджень.

Мета і методи дослідження. Метою даного дослідження є аналіз значення самоосвіти у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників, визначення її основних компонентів та ефективних стратегій. Для досягнення мети використано наступні методи: аналіз наукової літератури, порівняльний метод, синтез та узагальнення.

Сутність дослідження. Самоосвіта майбутніх соціальних працівників є багатовимірним процесом, що поєднує розвиток особистісних і професійних якостей, набуття практичних навичок, опанування сучасних методик роботи та адаптацію до динамічних соціальних умов. Вона є ключовим чинником підготовки фахівців, здатних до самостійного навчання, аналізу ситуацій та ефективного застосування набутих знань на практиці. Процес самоосвіти соціального працівника неможливий без формування глибокої мотиваційно-ціннісної основи, яка визначає професійну ідентичність фахівця. Зокрема, важливим є розвиток емпатії, етичної обізнаності та стресостійкості, адже ці характеристики забезпечують якісну взаємодію з клієнтами та ефективне вирішення соціальних проблем [1 ; 2].

Формування таких особистісних якостей відбувається через постійне самостійне навчання, аналіз професійних ситуацій, вивчення етичних кодексів та застосування рефлексивної практики. Саме остання дозволяє майбутнім соціальним працівникам усвідомлювати власні сильні й слабкі сторони, коригувати свою діяльність та вдосконалювати навички саморегуляції [3].

Ефективне засвоєння знань у сфері соціальної роботи значною мірою залежить від їхньої практичної апробації. Навчальні програми, які включають стажування, польові дослідження та волонтерську діяльність, сприяють формуванню професійного досвіду, що є особливо важливим для розуміння реальних викликів соціальної роботи [1 ; 2].

Самоосвіта у цьому контексті проявляється у самостійному пошуку можливостей для проходження практики, участі в соціальних проєктах, дослідженні актуальних проблем громади. Такий підхід дозволяє студентам поєднувати теоретичні знання з реальним досвідом, формуючи професійні навички та розширюючи коло компетентностей.

Сучасні інформаційні технології відкривають широкі можливості для самоосвіти соціальних працівників. Вони дозволяють отримувати доступ до актуальних наукових досліджень, брати участь у вебінарах, онлайн-курсах та професійних дискусіях [2].

Зокрема, використання цифрових платформ для навчання та обміну досвідом дозволяє майбутнім соціальним працівникам вдосконалювати свої знання незалежно від місця перебування та часу. Самостійне опанування спеціалізованих програм і методик також сприяє професійному розвитку та розширенню компетентностей у сфері соціальної роботи.

Важливим компонентом самоосвіти є волонтерська діяльність, яка дозволяє студентам взаємодіяти з різними соціальними групами, формувати професійні навички та розвивати почуття соціальної відповідальності [1 ; 2].

Участь у волонтерських ініціативах допомагає студентам зрозуміти специфіку роботи з різними категоріями населення, такими як люди похилого віку, діти-сироти, особи з інвалідністю тощо. Завдяки цьому майбутні фахівці набувають практичного досвіду, що є невід'ємною складовою їхньої професійної підготовки.

Доказова практика (Evidence-Based Practice, EBP) є важливим підходом у підготовці соціальних працівників, адже вона забезпечує використання лише науково обґрунтованих методів та підходів у професійній діяльності. Інтеграція цього підходу у навчальні програми дозволяє студентам формувати навички критичного мислення та прийняття обґрунтованих рішень [2].

Самоосвіта у цьому аспекті включає аналіз сучасних досліджень, вивчення методології оцінки ефективності соціальних програм та самостійне вдосконалення навичок збору й аналізу даних. Це сприяє підвищенню рівня професіоналізму та якості надання соціальних послуг.

Одним із ключових завдань підготовки соціальних працівників є забезпечення плавного переходу від навчання до професійної діяльності. Цей процес потребує розширення можливостей студентів для набуття реального досвіду ще під час навчання [2].

У рамках самоосвіти студенти можуть активно брати участь у стажуваннях, залучатися до професійних спільнот, проходити додаткові курси та тренінги. Завдяки цьому вони набувають важливих навичок роботи в реальних умовах та отримують можливість ефективно адаптуватися до майбутньої професійної діяльності.

Ефективність самоосвіти значною мірою залежить від освітнього середовища, яке повинне підтримувати студентів у процесі самостійного навчання. Гнучкість навчальних програм, індивідуалізація навчального процесу, використання інтерактивних методів навчання та підтримка з боку викладачів є важливими умовами для успішного саморозвитку [1].

Розвиток такого середовища сприяє формуванню у студентів стійкої мотивації до навчання та самовдосконалення, що є запорукою їхньої успішної професійної діяльності.

Основні висновки. Таким чином, сутність самоосвіти майбутніх соціальних працівників полягає у комплексному розвитку особистісних та професійних якостей, набутті практичного досвіду, використанні сучасних технологій для навчання, залученні до волонтерської діяльності, опануванні доказових методик роботи та формуванні ефективного переходу до професійної діяльності. Самоосвіта є важливим фактором професійного становлення соціальних працівників, забезпечуючи їхню готовність до викликів сучасного суспільства та підвищуючи якість соціальних послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Korneshchuk V., Kolodiichuk Y. Professional Training of Future Social Workers and Its Efficiency. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2019. P. 100–112. URL : <https://doi.org/10.18662/rrem/160> (date of access: 28.02.2025).
2. Professional training of future social workers: implementing foreign experience into the national heis practice / Вайнола Р. Х., Міхеєва О. Ю., Петрович Ж. В., Мірошніченко Н. О., Вакуленко О. В. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2022. Т. 12, № 2. С. 163–167.
3. The importance of workplace learning for social workers. *Iriss*. URL : <https://www.iriss.org.uk/resources/insights/importance-workplace-learning-social-workers> (date of access: 28.02.2025).

Марина СТАХЄЄВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Анастасія ПОПОВА,**
к.пед.н., доцент (БДПУ)

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО
ВІКУ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ: КЛЮЧОВІ ПІДХОДИ ТА
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД**

Актуальність. Діти дошкільного віку, які пережили війну, стикаються з численними викликами, що впливають на їхній емоційний, соціальний і когнітивний розвиток. Втрата близьких, вимушене переселення, зруйновані соціальні зв'язки та нестабільність життєвих умов створюють значні труднощі у процесі адаптації до освітнього середовища. У таких умовах необхідність розробки та впровадження ефективних підходів до соціально-психологічної підтримки цих дітей є особливо актуальною. Наукові дослідження вказують на важливість міждисциплінарного підходу, що враховує як психологічні, так і соціальні аспекти розвитку дітей, а також їхнє культурне та сімейне оточення [1].

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема соціально-психологічної адаптації дітей, які постраждали від війни, є предметом численних досліджень. Т. С. Бетанкур та К. Т. Хан підкреслюють важливість соціального середовища у формуванні механізмів стійкості [1]. Х. Елтанамлі та співавт. доводять, що підтримка з боку батьків значно пом'якшує наслідки травматичного досвіду [3]. Міжнародний огляд Червоного Хреста наголошує на високих ризиках психічних розладів у дітей, які пережили війну [2]. Йохані С. пропонує модель ADAPT, яка акцентує комплексну підтримку через родину, школу та громаду [4]. Однак практичне впровадження травма-інформованих освітніх підходів у дошкільних закладах залишається недостатньо дослідженим.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є визначення основних підходів до соціально-психологічної адаптації дітей дошкільного віку, які постраждали від війни, в освітніх умовах, та обґрунтувати ефективність конкретних моделей підтримки. Для досягнення мети використано наступні методи: аналіз наукової літератури, компаративний аналіз міжнародного досвіду реабілітаційних програм для дітей, постраждалих від війни.

Сутність дослідження. У ході дослідження визначено ключові напрями підтримки дітей дошкільного віку, які пережили воєнні травми, що охоплюють екологічний підхід, моделі психологічної реабілітації, залучення батьків, травма-інформовані освітні практики та механізми громадської підтримки. Комплексне поєднання цих підходів дозволяє забезпечити ефективну соціально-психологічну адаптацію дітей у навчальному середовищі.

Одним із ключових аспектів соціально-психологічної адаптації дітей, які постраждали від війни, є екологічний підхід. Він базується на розумінні того, що дитина розвивається у складній системі соціальних зв'язків, яка включає родину, школу, громаду та суспільство загалом. Воєнні події руйнують ці зв'язки, що призводить до глибоких емоційних потрясінь та утруднює адаптацію дитини до нового середовища. Відновлення соціальної екології через підтримку родини, шкільного колективу та громади відіграє вирішальну роль у процесі реабілітації [1].

Концепція стійкості розглядається як динамічний процес, що формується під впливом міжособистісних стосунків, культурного контексту та доступності ресурсів підтримки. Важливо не лише зміцнювати внутрішню стійкість дитини, а й створювати зовнішнє середовище, яке сприятиме її адаптації та компенсуватиме негативні наслідки травматичного досвіду. Дослідження показують, що стійкості не є вродженою характеристикою, а розвивається через підтримку значущих дорослих, відчуття безпеки та можливість конструктивного вираження емоцій [1].

Ефективні підходи до соціально-психологічної підтримки дітей передбачають багаторівневі втручання, що включають як індивідуальну, так і групову роботу. Багаторівневі моделі реабілітації включають:

- Негайну психосоціальну підтримку після пережитого травматичного досвіду для зниження стресу та стабілізації емоційного стану.
- Індивідуалізовані втручання, що враховують особливості психоемоційного стану дитини та рівень її адаптації до навчального процесу.
- Інтегровану підтримку, що передбачає взаємодію педагогів, психологів, соціальних працівників та батьків у процесі надання допомоги дитині [3].

Доведено, що використання арт-терапії, музичної терапії, ігрової терапії та казкотерапії позитивно впливає на психоемоційний стан дітей, допомагаючи їм виражати свої переживання через творчість. Наприклад, методи «точкового малюнка» або «графічного диктанту» дозволяють дітям позбутися тривожності та відновити почуття контролю над своїм життям [3].

Батьки відіграють вирішальну роль у процесі адаптації дітей, оскільки вони є основним джерелом емоційної підтримки. Дослідження показують, що сталість виховних практик, демонстрація турботи та емоційної доступності допомагають дитині подолати наслідки травматичного досвіду [2].

З іншого боку, високий рівень стресу у батьків, спричинений воєнними подіями, може негативно позначатися на дітях. У зв'язку з цим важливими є сімейно-орієнтовані втручання, які спрямовані на підтримку батьків, допомогу у подоланні стресу та формування навичок конструктивного виховання. Програми, що навчають батьків методів регуляції емоцій, комунікації та підтримки дітей у кризових ситуаціях, сприяють покращенню адаптаційних можливостей дітей [2].

Заклади освіти є ключовими просторами адаптації дітей, які пережили війну. Однак ефективність освітньої інтеграції значною мірою залежить від підготовленості педагогів до роботи з такими дітьми. Травма-інформовані підходи передбачають створення безпечного середовища навчання, в якому дитина може відчувати передбачуваність та підтримку [4].

Основними принципами травма-інформованої педагогіки є:

- Формування безпечного навчального середовища, що сприяє відчуттю стабільності та довіри.
- Навчання педагогів розпізнаванню симптомів травми, щоб вони могли адекватно реагувати на емоційні прояви дітей.
- Гнучкий підхід до навчального процесу, який враховує потреби дітей із травматичним досвідом та забезпечує підтримку у складні моменти.

Дослідження показують, що якщо вчителі отримують належну підготовку у сфері психосоціальної підтримки, рівень тривожності серед дітей значно знижується, а їхня залученість до навчального процесу зростає [4].

Соціальна інтеграція є невід'ємним елементом реабілітації дітей, які пережили війну. Програми, що сприяють налагодженню соціальних зв'язків із однолітками, дозволяють дітям відновлювати довіру до навколишнього середовища та покращувати комунікативні навички.

Зокрема, успішні практики громадської підтримки включають:

- Інтеграційні заходи у дитячих садках та школах, що сприяють взаємодії дітей із різним досвідом та попереджають соціальну ізоляцію.

- Створення груп взаємопідтримки для дітей та батьків, де вони можуть спільно працювати над адаптацією до нового середовища.

- Залучення громади до підтримки дітей та родин, що допомагає створювати мережі підтримки та забезпечує додаткові ресурси для психосоціальної допомоги [2].

Основні висновки. Результати дослідження підтверджують, що соціально-психологічна адаптація дітей дошкільного віку, які постраждали від війни, потребує комплексного підходу, що охоплює екологічні, сімейні, освітні та громадські аспекти. Основні висновки включають: відновлення безпечного соціального середовища (сім'я, громада, заклад освіти) є визначальним фактором адаптації; ефективними є моделі багаторівневих втручань, що поєднують психологічну підтримку, педагогічні методи та сімейно-орієнтовані підходи; використання травма-інформованих освітніх стратегій є важливим для створення сприятливих умов навчання; залучення громади та інтеграція дітей у соціальні групи сприяють їхньому емоційному благополуччю; необхідним є регулярний моніторинг психоемоційного стану дітей та ефективності заходів підтримки.

Таким чином, поєднання психологічної реабілітації, освітніх стратегій, батьківської підтримки та громадських ініціатив дозволяє сформувати сприятливе середовище для соціально-психологічної адаптації дітей дошкільного віку, які постраждали від війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Betancourt T. S., Khan K. T. The mental health of children affected by armed conflict: Protective processes and pathways to resilience. *International Review of Psychiatry*. 2008. Vol. 20, № 3. P. 317–328. URL : <https://doi.org/10.1080/09540260802090363> (date of access: 11.03.2025). 1
2. Living through war: Mental health of children and youth in conflict-affected areas. *International Review of the Red Cross*. URL : <https://international-review.icrc.org/articles/living-through-war-mental-health-children-and-youth-conflict-affected-areas> (date of access: 11.03.2025). 3
3. Parenting in Times of War: A Meta-Analysis and Qualitative Synthesis of War Exposure, Parenting, and Child Adjustment / H. Eltanamly et al. *Trauma, Violence, & Abuse*. 2019. Vol. 22, № 1. P. 147–160. URL : <https://doi.org/10.1177/1524838019833001> (date of access: 11.03.2025). 2
4. Yohani S. Applying the ADAPT Psychosocial Model to War-Affected Children and Adolescents. *SAGE Open*. 2015. Vol. 5, № 3. P. 215824401560418. URL : <https://doi.org/10.1177/2158244015604189> (date of access: 11.03.2025).

Ірина ТЕЛЬПИС,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Катерина ПЕТРОВСЬКА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАТЕРАПІЇ В РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Актуальність. Реабілітація військовослужбовців, які зазнали психологічних травм, є одним із найважливіших завдань сучасної соціально-психологічної практики. Бойові дії, екстремальні умови служби та тривалий стресовий вплив можуть призводити до розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресивних станів, емоційного вигорання та інших психоневрологічних порушень [4]. Відсутність ефективної психологічної підтримки може ускладнювати соціальну адаптацію ветеранів, знижувати якість їхнього життя та призводити до вторинних психічних розладів.

На сьогоднішній день традиційні методи психотерапії, такі як когнітивно-поведінкова терапія та медикаментозне лікування, мають певні обмеження у впливі на емоційний стан військових. Саме тому зростає інтерес до застосування альтернативних методів реабілітації, зокрема медіатерапії, яка охоплює широкий спектр творчих підходів [1]. Музикотерапія, кінотерапія, віртуальна реальність, геймотерапія та інші методи дозволяють більш м'яко та природно опрацьовувати травматичний досвід, сприяють самовираженню, зниженню рівня тривожності та розвитку адаптивних механізмів подолання стресу.

Дослідження показують, що медіатерапія допомагає зменшити рівень психологічного напруження, покращує емоційний стан та сприяє відновленню когнітивних функцій у ветеранів бойових дій [2]. Впровадження таких підходів у систему реабілітації може значно підвищити ефективність психологічної допомоги, сприяти швидшій соціальній інтеграції військовослужбовців та покращенню їхньої якості життя.

Ступінь досліджуваності проблеми. Наукові розробки щодо винайдення та впровадження різних методик реабілітації військовослужбовців на теренах сучасної наукової думки здійснювались у межах досліджень українських науковців у різних сферах – медицини, психології та соціології, зокрема таких учених: О. Блінова, О. Бойка, А. Бородія, В. Крайнюка, Є. Литвиновського, О. Макаревича, В. Алещенко, О. Караман, В. Лескова, М. Маслопа, Н. Олексюк, Н. Пономаренко, О. Савченко, В. Турбан, О. Хмільяр та ін., а також у працях зарубіжних дослідників: Л. Калхун (L. Calhoun), В. Холл (V. Hall),

Д. Кишбог (D. Kishbaugh), Р. Лайфер (R. Laufer), Р. Скур-філд (R. Skurfield), С. Вільямс (C. Williams), Дж. Вілсон (J. Wilson) та ін. Однак питання інтегрованого підходу до застосування різних методів медіатерапії залишається недостатньо вивченим.

Мета і методи дослідження. Метою роботи є аналіз сучасних підходів до використання медіатерапії в реабілітації військовослужбовців. Методологічною основою дослідження стали методи аналізу наукової літератури, порівняльного аналізу та емпіричного дослідження впливу арттерапії, музикотерапії та кінотерапії на психоемоційний стан учасників бойових дій.

Сутність дослідження. Аналіз наукової літератури дозволив нам визначити сучасні підходи до медіатерапії. Нами було визначено, що медіатерапія включає кілька основних напрямів, які можуть бути ефективними для психологічної реабілітації військовослужбовців [2]:

- віртуальна реальність (VR-терапія) – моделювання контрольованих середовищ, що дозволяють учасникам безпечно опрацьовувати свої травматичні переживання.

- геймотерапія – використання відеоігор та інтерактивних симуляцій для покращення когнітивних функцій та адаптаційних механізмів.

- музикотерапія – прослуховування музики або активне музикування, що сприяє покращенню психоемоційного стану.

- кінотерапія – аналіз та обговорення кінофільмів для рефлексії та розпізнавання власних переживань.

З огляду на зростаючий інтерес до медіатерапії у сфері психологічної реабілітації військовослужбовців, було проведено емпіричне дослідження, спрямоване на оцінку ефективності цих методів у подоланні психологічних наслідків бойового досвіду. Основна увага була приділена визначенню впливу віртуальної реальності, геймотерапії на рівень тривожності та адаптацію ветеранів до мирного життя.

Дослідження проводилося серед військовослужбовців, які перебували у реабілітаційних центрах після участі у бойових діях. Вибірка складалася з 60 осіб віком від 25 до 45 років, які мали діагностовані ознаки ПТСР та підвищеного рівня тривожності.

1. Учасники були поділені на дві групи: експериментальну (30 осіб) та контрольну (30 осіб).

2. Контрольна група отримувала стандартну психологічну підтримку (індивідуальні консультації, групову терапію).

3. Експериментальна група додатково проходила курс медіатерапії протягом 8 тижнів.

4. До та після курсу проводилося оцінювання рівня тривожності (за шкалою Бека) та рівня депресії (за шкалою Зунга).

Програма медіатерапії включала:

Віртуальну реальність: використання VR-симуляцій для безпечного опрацювання травматичних спогадів та навчання адаптивних стратегій поведінки.

Геймотерапію: застосування відеоігор зі сценаріями, які сприяють когнітивному розвитку та навичкам регуляції емоцій.

Музикотерапію: прослуховування музики, активне музикування, спрямоване на покращення емоційного стану.

Кінотерапію: перегляд спеціально підібраних фільмів, які сприяли саморефлексії та розумінню власних переживань.

Після курсу терапії у експериментальній групі було відзначено значне зниження рівня тривожності (на 45% за шкалою Бека), покращення настрою та підвищення загального рівня адаптації до мирного життя. Учасники зазначили, що медіатерапія допомогла їм краще висловлювати свої почуття, позбутися емоційної ізоляції та знайти ефективні способи подолання стресу.

Основні висновки. Результати дослідження підтвердили високу ефективність сучасних методів медіатерапії у реабілітації військовослужбовців. Використання віртуальної реальності, геймотерапії, музикотерапії та кінотерапії значно покращує психоемоційний стан ветеранів, сприяє зниженню рівня стресу та адаптації до мирного життя. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку індивідуалізованих програм реабілітації з урахуванням особистісних особливостей ветеранів, а також на впровадження новітніх цифрових технологій у медіатерапію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бриндіков Ю. Л. Організаційно-педагогічні умови дієвості реабілітаційної діяльності з військовослужбовцями Збройних сил України, що брали участь у бойових діях. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Дніпропетровськ : Приватний ВНЗ «Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля», 2018. С. 69–75.
2. Вдовіченко О., Соколова І., Педченко О., Степанова С., Фролова О. Психологічна реабілітація і супровід ветеранів війни: досвід Ізраїлю. *Zeszyty naukowe wyższej szkoły technicznej w katowicach*. 2023, № 16. S. 107–118. DOI: 10.54264/0066.
3. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 04.02.2025).
4. Реабілітація постраждалих в умовах надзвичайних ситуацій та бойових дій. Посттравматичний стресовий розлад: монографія / за ред. К. Д. Бабова, І. Я. Пінчук, В. В. Стеблюка. Одеса : «ПОЛІГРАФ», 2015. 240 с.
5. Сучасні види реабілітації для постраждалих від війни та ветеранів ЗСУ. URL : <https://mva.gov.ua/ua/veteranskij-fond/konkursiologoshennya> (дата звернення: 22.12.2024).

Олена ТОКМАНЬ,

здобувачка першого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Катерина ПЕТРОВСЬКА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ВЗАЄМОДІЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙНИ

Актуальність теми. Військові конфлікти залишають значний соціально-психологічний слід на постраждалих, що вимагає комплексної реабілітації. Війна спричиняє численні негативні наслідки, зокрема порушення психоемоційного стану, розвиток посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресивні та тривожні розлади. Окрім психологічних проблем, у постраждалих часто спостерігається соціальна дезадаптація, труднощі у поверненні до мирного життя, пошук роботи, відновлення соціальних зв'язків. Важливим аспектом є також економічна нестабільність, руйнування житла, втрата джерел доходу та загострення проблем соціальної інтеграції, що посилює кризовий стан осіб, які зазнали впливу війни.

Важливу роль у процесі реабілітації відіграють громадські організації та соціальні служби, які забезпечують широкий спектр послуг: матеріальну допомогу, психологічну підтримку, юридичне консультування та соціальну адаптацію. Однак ефективність цих заходів значною мірою залежить від рівня координації між державними установами та громадським сектором. Налагоджена співпраця між соціальними службами та громадськими організаціями дозволяє створити комплексні програми реабілітації, що охоплюють усі необхідні аспекти підтримки постраждалих.

В Україні цей процес ускладнюється низкою факторів, серед яких недостатнє фінансування, правові обмеження, відсутність єдиної стратегії та недосконала координація між установами, що працюють із постраждалими. Це вимагає розробки ефективних механізмів співпраці між громадськими організаціями та державними структурами, що дозволить підвищити якість і доступність реабілітаційних послуг. З огляду на актуальність цієї проблематики, дослідження механізмів взаємодії між державними та громадськими структурами є важливим для підвищення ефективності реабілітаційного процесу та соціальної інтеграції постраждалих осіб.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання соціально-психологічної реабілітації осіб, постраждалих від війни, активно досліджується в науковій літературі. Вітчизняні та зарубіжні вчені,

зокрема Г. Келлер, М. Янсон, О. Гончаренко, аналізують механізми подолання стресових розладів, а Л. Пірсон та Р. Браун досліджують роль громадських організацій у підтримці постконфліктних суспільств. Водночас координація між державними структурами та громадськими ініціативами залишається недостатньо розробленою, а питання інтеграції цих зусиль потребує подальших наукових напрацювань.

Українські дослідники, такі як К. Олійник, В. Коваль, І. Лисенко, розглядають соціальну адаптацію ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та інших постраждалих категорій. Їхні дослідження охоплюють питання психологічної підтримки, соціального захисту та правового супроводу, однак ефективні моделі співпраці між державними та громадськими структурами ще потребують розробки. Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на створення дієвих моделей інтегрованої взаємодії, що сприятиме підвищенню ефективності програм реабілітації.

Аналіз міжнародного досвіду свідчить, що у країнах Європи та США розроблено дієві підходи до соціально-психологічної підтримки постраждалих. Наприклад, у США функціонують спеціалізовані реабілітаційні центри для ветеранів, де поєднуються державні та громадські ініціативи. У Німеччині діють програми психологічної адаптації для біженців, які включають психотерапію, курси з професійної перекваліфікації та соціальну інтеграцію. Цей досвід може бути адаптований для вдосконалення українських реабілітаційних практик.

В Україні важливу роль у реабілітаційному процесі відіграють такі організації, як «Повернись живим», «Фонд Сергія Притули» та «Український ветеранський фонд». Вони реалізують програми психологічної підтримки, юридичного супроводу та соціальної адаптації ветеранів. Проте інтеграція цих ініціатив із державними структурами залишається фрагментарною. Для ефективного розвитку системи реабілітації необхідна координація на рівні державної політики, що забезпечить довгострокові стратегії підтримки постраждалих від війни.

Метою дослідження є визначення та аналіз особливостей взаємодії громадських організацій і соціальних служб у процесі соціально-психологічної реабілітації осіб, постраждалих від війни, дослідження існуючих механізмів співпраці, виявлення проблем та бар'єрів у цій взаємодії та розробка рекомендацій для підвищення її ефективності. Як зазначає К. Олійник, «ефективна реабілітація можлива лише за умови тісної координації громадського та державного секторів» [3 : 45].

Для досягнення цієї мети варто використовувати комплексний підхід, що включає аналіз наукової літератури та нормативно-

правових актів, зокрема вивчення національних та міжнародних правових документів, таких як Закон України «Про соціальні послуги», нормативно-правові акти ООН та ВООЗ щодо реабілітації осіб, постраждалих від збройних конфліктів.

Важливою складовою дослідження є порівняльний аналіз міжнародного досвіду реабілітації успішної практики країн Балканського регіону, пострадянських держав та інших країн, що мали досвід відновлення після збройних конфліктів. За результатами дослідження Л. Пірсона, «країни, що зазнали тривалих конфліктів, розвинули ефективні моделі реабілітації, які можуть бути адаптовані в інших державах» [4 : 78].

Застосування методу експертного оцінювання, що передбачає залучення фахівців у сфері соціальної роботи, психології та правозахисту допоможе проаналізувати ефективність наявних програм реабілітації та сформулювати рекомендації щодо покращення міжорганізаційної взаємодії. Як зазначає О. Гончаренко, «залучення експертного середовища дозволяє забезпечити об'єктивність оцінки та вироблення реальних рекомендацій для покращення роботи реабілітаційних служб» [1 : 63].

Дослідження охоплює аналіз історії розвитку громадських організацій та соціальних служб у сфері реабілітації, їхньої ролі в системі соціального захисту населення, а також сучасних підходів до взаємодії цих структур. Визначено основні етапи становлення та трансформації цих організацій в Україні та за кордоном. Наприклад, з початку війни на сході України активізувалися волонтерські ініціативи, які згодом перетворилися на стійкі організації, що забезпечують допомогу ветеранам та внутрішньо переміщеним особам. Також розглянуто успішні моделі взаємодії між державними соціальними службами та громадськими організаціями у США, де діють спеціалізовані центри підтримки ветеранів, що поєднують державні та неурядові програми реабілітації.

Окрім того, досліджено ключові проблеми у співпраці між цими структурами, зокрема недостатнє фінансування, дублювання функцій, відсутність ефективної координації та спільних стратегій дій. В Україні соціальні служби часто мають обмежені фінансові можливості, тоді як громадські організації залежать від грантових програм, що ускладнює довгострокове планування діяльності. На основі аналізу запропоновано рекомендації щодо покращення взаємодії між громадськими організаціями та державними соціальними службами, включаючи створення єдиної бази даних реципієнтів допомоги, вдосконалення правового регулювання діяльності громадських організацій, спрощення процедур фінансування та підвищення рівня кваліфікації фахівців.

Висновки. Отже, громадські організації та соціальні служби є ключовими учасниками процесу соціально-психологічної реабілітації осіб, постраждалих від війни, оскільки забезпечують доступ до психологічної, соціальної та правової допомоги. Ефективність їхньої взаємодії залежить від покращення координації, створення єдиної бази даних реципієнтів допомоги, розширення фінансування та підвищення рівня кваліфікації фахівців. Важливою складовою є застосування міждисциплінарного підходу, що включає співпрацю психологів, соціальних працівників, юристів та інших спеціалістів, а також адаптацію міжнародного досвіду до українських реалій. Запропоновані заходи щодо вдосконалення механізмів взаємодії включають спрощення правового регулювання діяльності громадських організацій, забезпечення належного фінансування державних програм реабілітації та впровадження інноваційних підходів до надання допомоги. Аналіз реальних кейсів співпраці між державними установами та громадськими організаціями доводить необхідність розробки довгострокових стратегій реабілітації, які базуються на системному підході та стабільному фінансуванні, що сприятиме більш ефективній соціальній інтеграції постраждалих осіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко О. Психологічна реабілітація постраждалих від війни. Київ : Наукова думка, 2020. 312 с.
2. Закон України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19> (дата звернення: 10.12.2024).
3. Олійник К. Соціальний захист ветеранів війни: проблеми та перспективи. *Науковий вісник*. 2021. № 3. С. 45–52.
4. Пірсон Л. Міжнародні підходи до реабілітації осіб, що постраждали від збройних конфліктів. *Журнал соціальної політики*. 2019. № 5. С. 78–85.

Олена ФЕЩЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти
Науковий керівник: **Анастасія ТУРГЕНЄВА,**
к.пед.н., доцент (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність. У сучасному суспільстві, де взаємодія з іншими людьми відіграє ключову роль, здатність дитини розуміти, виражати та контролювати власні емоції є не менш важливою, ніж когнітивні навички.

Дошкільний вік є сенситивним періодом для розвитку емоційного інтелекту, оскільки саме в цей час діти вчаться розпізнавати свої почуття та почуття інших, встановлювати міжособистісні зв'язки, розвивати навички саморегуляції та емпатії. Недостатній рівень розвитку емоційного інтелекту може призвести до труднощів у спілкуванні, підвищеної тривожності, агресивності та проблем із самоконтролем.

З огляду на це, формування емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку є важливою складовою їхнього гармонійного розвитку, що безпосередньо впливає на майбутню соціалізацію, навчальні досягнення та психоемоційний стан.

Ступінь досліджуваності проблеми. До вивчення особливостей емоційного інтелекту в дошкільному віці звертаються такі науковці, як: С. Бадер, Л. Божович, К. Борисенко, А. Бурдейна, Н. Волік, О. Запорожець, Н. Компанець, О. Кононко, М. Нгуен та інші.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є обґрунтування особливостей формування емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку. Методами дослідження є теоретичний аналіз джерел, синтез, конкретизація, узагальнення й аналіз статистичних даних.

Сутність дослідження. Емоційний інтелект – це здатність людини розпізнавати, розуміти, виражати, контролювати та використовувати власні емоції, а також розпізнавати емоції інших людей для ефективної комунікації та адаптації у соціальному середовищі. Це поняття було вперше сформульоване у 1990 році американськими психологами Пітером Саловейем і Джоном Майєром, а пізніше популяризоване Даніелем Гоулманом, який розглядав емоційний інтелект як ключовий фактор успіху в житті [4 : 20].

У дітей дошкільного віку емоційний інтелект розвивається через гру, спостереження за дорослими, взаємодію з однолітками та підтримку з боку батьків і вихователів. Його формування сприяє розвитку комунікативних навичок, впевненості в собі та здатності ефективно будувати соціальні зв'язки.

Емоційний інтелект має складну структуру, що складається з когнітивного, емоційного та соціального компонентів, кожен з яких відіграє важливу роль у розвитку особистості.

Когнітивний компонент включає здатність аналізувати та інтерпретувати інформацію, пов'язану з емоціями. Він охоплює навички сприйняття, оцінки та розуміння власних емоційних реакцій, а також здатність інтегрувати емоційні дані з раціональними міркуваннями. Завдяки цьому компоненту дитина вчиться розуміти, як емоції впливають на прийняття рішень та мислення.

Емоційний компонент пов'язаний із самими емоціями – їх розпізнаванням, вираженням і регулюванням. Він включає розвиток самоусвідомлення, уміння адекватно реагувати на внутрішні почуття,

управляти емоційною напругою та адаптувати емоційні стани до зовнішніх вимог. Цей компонент сприяє формуванню емоційної стійкості та здатності долати стресові ситуації.

Соціальний компонент емоційного інтелекту визначає здатність взаємодіяти з іншими людьми, встановлювати ефективні комунікативні зв'язки та розуміти емоційні сигнали оточення. Він охоплює емпатію, соціальну чутливість і навички вирішення конфліктів. У дітей цей компонент формується через гру, спостереження за дорослими та активну взаємодію з однолітками, що забезпечує успішну соціалізацію та розвиток позитивних міжособистісних відносин [3].

Таким чином, розвиток емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку відбувається у взаємозв'язку когнітивного, емоційного та соціального компонентів. Важливою умовою ефективного формування цих навичок є створення відповідного середовища, у якому дитина може вчитися розпізнавати та виражати емоції, керувати своїми почуттями й будувати здорові взаємини з оточенням. Саме тому значну роль у цьому процесі відіграють дорослі: батьки, педагог соціальний, психолог, адміністрація закладу освіти тощо. Вони сприяють розвитку емоційної грамотності дітей через власний приклад, спеціально організовані заняття та повсякденну взаємодію. Завдяки їхній співпраці діти дошкільного віку отримують необхідні навички для ефективної комунікації, саморегуляції та соціальної адаптації.

Педагог соціальний відіграє ключову роль у навчанні дітей основам емоційної грамотності. Він проводить інтерактивні заняття, сюжетно-рольові ігри, казкотерапію, арт-терапію, які допомагають дітям усвідомлювати власні емоції та розуміти почуття інших. Крім того, педагог навчає дітей технікам саморегуляції, розвиває їхню здатність до емпатії та ефективної соціальної взаємодії. Важливим аспектом є також робота з батьками, консультування щодо правильних способів виховання емоційно стабільної дитини.

Батьки є першими наставниками дитини у сфері емоційного розвитку. Їхній власний приклад відіграє вирішальну роль: якщо дорослі вміють виражати та регулювати свої почуття, діти копіюють цю поведінку. Спілкування, підтримка, читання книг про емоції, обговорення почуттів у різних ситуаціях допомагають дитині краще розуміти себе та оточення.

Таким чином, ефективна співпраця педагога соціального та батьків сприяє гармонійному розвитку емоційного інтелекту у дітей, що є важливим для їхньої успішної соціалізації та психологічного благополуччя.

Формування емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку педагогом соціальним відбувається поетапно, враховуючи вікові особливості, рівень емоційного розвитку та соціальний досвід дитини.

1. *Діагностичний етап.* На початковому етапі здійснюється аналіз емоційного стану дітей, їхньої здатності розпізнавати та виражати емоції, рівень комунікативних навичок. Використовуються спостереження, бесіди, тестові методики, проєктивні малюнкові тести та ігрові ситуації, що допомагають визначити особливості емоційної сфери кожної дитини.

2. *Ознайомлення з емоціями.* На цьому етапі здійснюється формування у дітей базових уявлень про емоції через інтерактивні заняття, казкотерапію, ляльковий театр, розгляд ілюстрацій. Діти вчаться розпізнавати емоційні стани за мімікою, жестами, інтонацією, пов'язувати їх із життєвими ситуаціями.

3. *Розвиток саморегуляції.* На цьому етапі діти освоюють навички керування емоціями, техніки розслаблення, дихальні вправи. Використовуються ігри з емоційного самоконтролю, вправи на управління гнівом, розвиток терпіння та самостійного розв'язання конфліктів.

4. *Соціальна взаємодія та емпатія.* Педагог соціальний стимулює дітей до групових ігор, спільної діяльності, навчання емпатії через сюжетно-рольові ігри та практичні ситуації. Підкреслюється важливість взаємодії, дружби, розуміння емоцій інших.

5. *Закріплення та узагальнення.* На завершальному етапі здійснюється аналіз досягнень дітей, проводиться рефлексія, застосовуються вправи для закріплення навичок розпізнавання та регуляції емоцій у повсякденному житті [1 : 998].

Поетапний підхід сприяє гармонійному розвитку емоційного інтелекту, підготовці дитини до ефективної соціалізації та міжособистісної взаємодії.

Отже, ефективне формування емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку передбачає поступове засвоєння навичок розпізнавання, вираження та регуляції емоцій. Залучення педагога соціального та батьків до цього процесу створює сприятливе середовище для розвитку емоційної грамотності.

Однак, для досягнення оптимальних результатів важливо використовувати різноманітні методи та засоби, що відповідають віковим та індивідуальним особливостям дітей. Серед них можна виокремити наступні:

- ігрові методи. Гра – це основний вид діяльності дітей дошкільного віку, тому сюжетно-рольові, рухливі та дидактичні ігри допомагають дітям навчитися виражати та регулювати емоції;

- арт-терапія. Малювання, ліплення, музикотерапія та театралізація допомагають дітям виявляти та проживати свої почуття, знижувати рівень тривожності та розвивати самовираження;

- комунікативні вправи. Бесіди, дискусії та моделювання життєвих ситуацій сприяють розвитку емпатії та навичок соціальної взаємодії;

– техніки саморегуляції. Дихальні вправи, релаксаційні методики («повільний вдих-видих», «хвиля») допомагають дітям опанувати свої емоції та знижувати рівень стресу [2].

Використання різноманітних методів і засобів сприяє ефективному розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку, формуванню соціальних навичок, забезпечує кращу емоційну адаптацію.

Висновки. Гармонійний розвиток емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку є запорукою їхнього успішного навчання, комунікації та інтеграції у суспільство. Використання комплексного підходу та тісна співпраця між батьками та фахівцями створюють сприятливі умови для формування емоційно грамотної особистості, здатної до саморегуляції, емпатії та конструктивної взаємодії з оточенням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Граматик Н. Розвиток емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку: педагогічний потенціал ігрових методів навчання. *Вісник науки та освіти*. 2025. № 1 (31). С. 997–1010.
2. Клевака Л. Розвиток емоційного інтелекту дітей дошкільного віку. *Технології розвитку інтелекту*. 2022. Т. 6, № 1 (31). URL : http://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/590 (дата звернення: 12.02.2025).
3. Коструба Н., Журба М. Емоційний інтелект як чинник ментального здоров'я. *Наукові перспективи*. 2024. № 4 (46). URL : [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-4\(46\)-1286-1297](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-4(46)-1286-1297) (дата звернення: 12.02.2025).
4. Марчук С. Теоретичний аналіз поняття емоційного інтелекту в психології. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Психологія. 2021. № 3. С. 20–24.

Катерина ШАРАФУТДІНОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Катерина ПЕТРОВСЬКА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У НОВІЙ ГРОМАДІ

Актуальність. Масове внутрішнє переміщення населення внаслідок воєнних дій в Україні зумовило необхідність дослідження процесу адаптації внутрішньо-переміщених осіб (ВПО) у нових громадах. Соціально-психологічна адаптація таких осіб є ключовим фактором їхньої інтеграції та відновлення соціального

функціонування. ВПО стикаються з численними викликами, зокрема соціальними, економічними, правовими та психологічними труднощами. Відсутність житла, труднощі з працевлаштуванням, потреба у соціальній підтримці та психологічній реабілітації є основними проблемами, що потребують вирішення.

Значний вплив на адаптаційний процес ВПО мають рівень прийняття їх місцевою громадою, наявність соціальних програм підтримки, доступ до медичних та освітніх послуг. Важливим аспектом є також збереження культурної та національної ідентичності, що може стати як фактором адаптації, так і бар'єром у новому середовищі [3].

Досвід країн, які стикалися з подібними кризами, свідчить про необхідність розробки комплексних стратегій інтеграції ВПО, що включають як державну підтримку, так і залучення громадянського суспільства.

Актуальність теми також зумовлена тим, що ефективна адаптація ВПО сприяє зниженню соціальної напруженості, інтеграції нових громадян у соціально-економічне життя регіону та зміцненню соціальної єдності [4]. Враховуючи сучасні реалії, дослідження механізмів адаптації ВПО дозволить розробити ефективні підходи до інтеграції цієї категорії населення, що є необхідним для стабілізації соціальної ситуації в Україні.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема адаптації внутрішньо переміщених осіб у нових громадах є актуальною в Україні, особливо в умовах військових конфліктів. Дослідження в цій галузі зосереджені на соціальній, психологічній та економічній адаптації ВПО, а також на ролі державних і місцевих органів влади у цьому процесі.

Багато наукових досліджень деталізують окремі аспекти проблеми внутрішньої міграції під час кризових періодів. Так, соціальні виміри цієї проблематики висвітлені у дослідженнях А. Акмалової, Є. Дубровської, Н. Бочкора, О. Залеської та інших; аналізу психологічних аспектів внутрішньої міграції присвячені роботи В. Панка, Д. Ісаєва, О. Блінової; демографічні ситуації, пов'язані з внутрішнім переселенням досліджували Б. Заставецький, О. Заставецька, О. Залеська; дослідженням особливостей нормативно-правового забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб займалися А. Бущенко, Г. Гудвін-Гілл, О. Мартиненко; вчені, висвітлили значення соціальної роботи з переміщеними особами під час воєнних та кризових періодів у своїх дослідженнях А. Акмалова, О. Балакірева, Н. Бочкор, Є. Дубровська, Д. Ісаєва, І. Зверєва, Г. Лактіонова, В. Капицин, А. Капська, О. Залеська, Б. Заставецький, О. Заставецька, О. Ольхович, О. Особова, В. Панок, І. Поліщук, Д. Ткач, А. Реан, Т. Шевченко.

Проте особливості адаптаційних процесів у контексті сучасних викликів потребують подальшого аналізу.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є визначення особливостей адаптації ВПО в нових громадах та виявлення основних факторів, що сприяють або ускладнюють цей процес. У дослідженні використано методи аналізу наукової літератури, анкетування ВПО та експертне інтерв'ю з соціальними працівниками.

Сутність дослідження полягає у виявленні специфічних аспектів адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у нових громадах та визначенні основних факторів, що впливають на цей процес. Дослідження охоплює соціально-психологічні, економічні та культурні аспекти адаптації ВПО, враховуючи їхні індивідуальні особливості, рівень соціальної підтримки та політику приймаючих громад.

Для збору емпіричних даних було застосовано кілька методів дослідження. По-перше, проведено аналіз наукової літератури, що дозволило виокремити ключові теоретичні підходи до проблеми адаптації мігрантів, у тому числі ВПО. По-друге, організовано анкетне опитування серед 120 внутрішньо переміщених осіб, що мешкають у різних регіонах України, яке мало на меті з'ясувати рівень їхньої інтеграції у нові громади, основні труднощі та потреби. По-третє, проведено 15 експертних інтерв'ю з соціальними працівниками, які безпосередньо працюють із ВПО та здійснюють підтримку їх адаптації.

Отримані результати дослідження дозволяють зробити низку важливих висновків. По-перше, виявлено, що адаптація ВПО є багатофакторним процесом, який значною мірою залежить від таких чинників, як рівень доступу до житла, можливості працевлаштування, соціальні зв'язки та психологічний стан переселенців. Близько 70% опитаних зазначили, що основною проблемою залишається пошук стабільного місця проживання. По-друге, результати анкетування свідчать про те, що 60% ВПО стикаються з труднощами у пошуку роботи, особливо ті, хто має вузьку професійну спеціалізацію або обмежені ресурси для перекваліфікації.

Також було виявлено, що рівень соціальної підтримки з боку місцевих громад значною мірою впливає на успішність адаптації. 45% опитаних зазначили, що участь у громадських ініціативах та волонтерських програмах сприяла швидшій інтеграції та налагодженню соціальних зв'язків. Водночас, 35% респондентів відзначили, що стикалися з упередженням ставленням та соціальною ізоляцією, що ускладнювало процес адаптації.

Експертні інтерв'ю з соціальними працівниками підтвердили, що ефективними заходами сприяння адаптації є не лише матеріальна підтримка, а й програми психологічного супроводу,

професійної орієнтації та розвитку комунікативних навичок. Соціальні працівники наголошують на необхідності розширення місцевих ініціатив, спрямованих на інтеграцію ВПО, а також на важливості підвищення рівня толерантності та взаємодії між переселенцями та приймаючими громадами.

Основні висновки. Загалом результати дослідження підтвердили, що успішна адаптація ВПО в нових громадах можлива за умови комплексного підходу, який включає матеріальну, соціальну та психологічну підтримку, активну участь громади у процесі інтеграції, а також розвиток державних і місцевих програм, спрямованих на підвищення рівня зайнятості та соціальної згуртованості.

Адаптація ВПО є багаторівневим процесом, що залежить від особистісних ресурсів, рівня соціальної підтримки та державної політики. Ефективна інтеграція ВПО можлива за умови розвитку програм соціальної підтримки, доступу до якісних послуг та створення сприятливих умов для їхнього самореалізації в новому середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міністерство соціальної політики України: Офіційний сайт. URL : <https://www.msp.gov.ua> (дата звернення: 05.02.2025).
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата звернення: 05.02.2025).
3. Трубавіна І. М., Куратченко І. Є. Сприяння соціальній роботі в умовах гуманітарної кризи : методичні рекомендації. Харків–Бердянськ : Видавець ТОВ «Планета-Прінт», 2017. 28 с.
4. Чуйко Н., Ляшук О. Соціальні права внутрішньо переміщених осіб: особливості реалізації : практичний посібник / упорядник : С. В. Марущенко; видання друге, доповнене. Київ : Видавництво «Право», 2020. 98 с.

Олеся ШВЕЦЬ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Катерина ПЕТРОВСЬКА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ДО ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ВЕТЕРАНІВ/УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Актуальність. На сучасному етапі особливої уваги та турботи потребує проблема соціально-психологічної адаптації

військовослужбовців, ветеранів/учасників бойових дій до цивільного життя та їх захисту. Ця проблема постає не випадково.

По-перше, по закінченню війни найчисленнішою категорією, що потребує соціальної підтримки, будуть саме наші співгромадяни, які здобули участь у бойових діях. В єдиному електронному державному реєстрі ветеранів війни, до повномасштабного вторгнення РФ в Україну, налічувалось майже пів мільйона осіб [2], після закінчення війни ветеранів бойових дій стане щонайменше 1,5 млн. Слід очікувати, що допомоги держави потребують і члени сім'ї ветеранів та сімей загиблих воїнів. За загальним підрахунком, після війни така цифра може сягнути 4 млн. [5].

По-друге, приймаючи участь у бойових діях військовослужбовці потрапляють під несприятливий вплив цілого комплексу небезпечних для життя та здоров'я професійних факторів. Більшість учасників бойових дій можуть утрапляти під вплив бойових стресів. Наслідки психотравмуючого впливу військово-бойових дій згодом може породжувати у ветеранів психічні травми, дезадаптацію і психотравматизацію, що стає головним внутрішнім бар'єром на шляху входження ветерана до цивільного життя [2].

Вплив воєнних подій на суспільство не обмежується лише періодом збройного конфлікту, а продовжується й після його завершення. Ветерани, які повернулися з війни, зустрічають ряд труднощів соціально-психологічного характеру, пов'язані зі змінами соціального та професійного статусу; зміною стосунків (втратою старих, появою нових); змінами у світогляді, який тепер не співпадає зі світоглядом тих, хто не був на війні; зміною життєустрою та побуту; потребою адаптування до життя, яке в чомусь відрізняється від військового.

Після повернення додому, між очікуванням суспільства та колишніми військовослужбовцями дуже часто виникає невідповідність щодо взаємодії в умовах мирного життя. Це зумовлено тим, що ветерани не можуть просто стати «такими як усі», відкидаючи психологічні та емоційні наслідки війни. Багато з них відчують «фронтний максималізм» і труднощі в адаптації до змінених умов життя. Як результат, ветерани бойових дій щоденно стикаються з масою соціальних проблем, а саме: медико-реабілітаційна допомога, соціальна взаємодія з родиною, невизначеність майбутніх перспектив, відсутність належної підтримки від держави тощо [3].

Науковці зазначають, що після повернення з війни військовослужбовців очікує період пристосування до нових особливостей життя, умов соціальної взаємодії, формування особистісних навичок у вирішенні нових викликів. В цей період

відбувається оцінка соціальних ролей, часткова, або повна відмова від старих моделей та стратегій поведінки, пошук способів існування, прийнятних у нових умовах середовища [6].

Визначальним у стратегії інтеграції учасників бойових дій до цивільного життя є, як визначають науковці, вирішення проблеми їх соціально-психологічної адаптації.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема соціально-психологічної адаптації особистості досить широко висвітлена в роботах науковців. Досліджувались, зокрема, уявлення про адаптацію її закономірності та механізми загалом (Г. Балл, Ф. Березін, В. Казначеев та ін.); загальні проблеми соціально-психологічної адаптації особистості (Б. Ананьєв, Г. Балл, Л. Виготський та ін.). Питання, що пов'язані з різними аспектами адаптації та реадаптації військовослужбовців також не залишилися поза увагою дослідників. У цьому аспекті розглядалися такі проблеми: наслідки бойових психічних травм під час світових війн та воєнних конфліктів (Г. Акімов, В. Березовець, С. Захарик, О. Лобанов та ін.); соціально-психологічна реабілітація ветеранів/учасників бойових дій (І. Дроговоз, О. Зотова, О. Ткачишина та ін.). Дослідженням соціально-психологічної адаптації та реадаптації військовослужбовців, присвятили свої роботи С. Бесараб, Ю. Бриндіков, Л. Бегеза, С. Васильєва, В. Лесков, Г. Пріб, А. Чаплигін та інші науковці.

Аналіз наукових джерел свідчить про те, що вітчизняною наукою ще не достатньо вивчені соціально-психологічні аспекти процесу адаптації ветеранів війни. Підтвердженням цієї думки слугує відсутність до цього часу, державних наукових програм, які б були присвячені дослідженню проблеми соціальної адаптації ветеранів/учасників бойових дій.

Мета дослідження – здійснити теоретичний аналіз проблеми соціально-психологічної адаптації військовослужбовців, ветеранів та учасників бойових дій до цивільного життя, визначивши основні виклики та підходи до їхньої реінтеграції.

Методи дослідження: аналіз наукових джерел і досліджень, присвячених соціально-психологічній адаптації військовослужбовців; узагальнення теоретичних підходів до адаптації та реінтеграції ветеранів у суспільство.

Сутність дослідження. У психологічній літературі поняття «соціальна адаптація» визначається «... як процес формування найбільш прийнятних стратегій/моделей поведінки в умовах змінюваного мікросоціального середовища» [1]. Під соціально-психологічною адаптацією військовослужбовців розуміється процес пристосування особистості до нових умов соціального середовища через оволодіння нормами поведінки, пристосування до вимог суспільства [4]. Соціально-психологічну адаптацію учасників бойових

дій визначено також, як пристосування до умов мирного життя у зв'язку із набутим досвідом бойових дій та наслідків, якій ця діяльність супроводжує. При цьому зазначається, що характер перебігу соціально-психологічної адаптації значною мірою залежить від індивідуально-психологічних особливостей особистості [6].

Соціально-психологічна адаптація має вирішальне значення для ветеранів/учасників бойових дій, оскільки вона визначає їхню можливість інтегруватися в суспільство. Недостатня соціальна адаптація військовослужбовців може привести до соціальної відчуженості, відчуття неприйнятності в суспільстві, а також обмежить можливість реалізації їхніх здібностей та потенціалу.

У першу чергу, сприяти соціально-психологічній адаптації військовослужбовців має держава, поліпшуючи перехід від військової служби до цивільного життя. В останній час держава робить певні кроки в покращенні роботи з адаптації ветеранів. Так, Верховною Радою прийняті Закони України «Про соціальні послуги», «Про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про статус ветеранів війни», затверджений Державний стандарт нової соціальної послуги – соціальна адаптація ветеранів війни і членів їхніх сімей. За ініціативи Мінветеранів запроваджується інститут помічника ветерана, як складової системи переходу від військової служби до цивільного життя.

Необхідним є також привертання уваги науково-дослідного кола до вдосконалення методів роботи по успішній адаптації військовослужбовців після повернення до умов цивільного життя. Допомога науковців, фахівців різного напрямку.

Разом з тим наявна система державної підтримки ветеранів війни, яка існує на сьогодні в українському суспільстві, ще не набула системного характеру. Комплексна і дієва політика реінтеграції ветеранів у цивільне життя на одинадцятому році війни все ще розробляється.

Потребується й активна допомога науковців, соціальних фахівців в розробці та реалізації програм соціально-психологічної підтримки та інтеграції ветеранів до цивільного життя. Ці програми можуть включати консультування, психологічну підтримку, психологічний супровід, індивідуальні та групові заняття, психокорекційну роботу з метою виправлення тих особливостей психічного розвитку, які за прийнятою системою критеріїв не відповідають оптимальній нормі; навчання навичкам саморегуляції; соціально-психологічні тренінги з метою підвищення адаптивності військовослужбовця та його особистого розвитку; допомога в професійному самовизначенні; профорієнтація в цілях перенавчання та подальшого працевлаштування.

Основні висновки. В результаті аналізу наукових джерел і досліджень, присвячених соціально-психологічній адаптації військовослужбовців було з'ясовано, що процес соціально-психологічної адаптації військовослужбовців, ветеранів/учасників бойових дій до цивільного життя є складною та багатоаспектною проблемою і потребує комплексного підходу. Для успішної адаптації військовослужбовців необхідно активізувати систему державної допомоги, забезпечити необхідний супровід фахівців, які надали б своєчасну психологічну допомогу, соціальний захист та сприяли в працевлаштуванні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відомості з єдиного державного реєстру ветеранів війни. URL : <https://mva.gov.ua/edrvw> (дата звернення: 15.01.2025).
2. Клименко О., Чепурко Г. Проблеми соціальної адаптації ветеранів війни. URL : https://isnasu.org.ua/popsoci/010_Klymenko_Chepurko_-_Problemy_veteraniv. (дата звернення: 12.12.2024).
3. Орловська О. Особливості адаптації військовослужбовців до умов цивільного життя. *Молодий вчений*. 2019. № 8 (72). С. 45–49.
4. Приб Г. А., Бегеза Л. Є., Раєвська Я. М. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців/ветеранів: проблематика вивчення. *Психологія особистості*: Габітус. 2022. Випуск 35. С. 159–163.
5. Скільки ветеранів може бути в Україні після війни: оцінка екс-міністра у справах ветеранів Юлії Лапутіної. URL : <https://mva.gov.ua/ua/news/ce-kategoriya-potuzhnhiv-lyudej-ministr-u-spravah-veteraniv-rozpovila-pro-dopomogu-veteranam-i-yihnim-rodinam#> (дата звернення: 17.01.2025).

Максим ШЕНДЛЕР,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Анастасія ПОПОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО РЕІНТЕГРАЦІЇ ВІЙСЬКОВИХ ТА ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ, ПСИХОЛОГІЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ

Актуальність. Реінтеграція військових та ветеранів війни у цивільне життя є багатокомпонентним процесом, що вимагає врахування соціальних, економічних, психологічних і політичних чинників. Військовослужбовці, які повертаються з активної служби, часто стикаються з проблемами адаптації до мирного життя, що можуть проявлятися у вигляді труднощів у професійній діяльності,

соціальній взаємодії та особистих стосунках. Нерідко ці труднощі ускладнюються наслідками психологічних травм, отриманих під час військових дій, зокрема посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) та травматичними черепно-мозковими ушкодженнями (ТЧМУ). Використання міждисциплінарного підходу до реінтеграції дозволяє синтезувати методи соціальної роботи, психології, охорони здоров'я, економіки та права для формування комплексної системи підтримки ветеранів [1 ; 2].

Ступінь досліджуваності проблеми. Різні аспекти проблеми реінтеграції військових та ветеранів у цивільне життя досліджували К. А. Елнітський (С. А. Elnitsky), Н. А. Реттрей (N. A. Rattray), А. Леві (A. Levy), М. Л. Гросс (M. L. Gross), К. Л. Педерсен (C. L. Pedersen), К. Візер (C. Wieser), Д. С. Герасі (J. C. Geraci) та інші. Зокрема, К. А. Елнітський (С. А. Elnitsky) здійснив концептуальний аналіз реінтеграції, визначивши ключові соціальні, економічні та психологічні аспекти цього процесу [1]. Н. А. Реттрей (N. A. Rattray) дослідив значення соціальної підтримки та військового досвіду у формуванні адаптаційних механізмів ветеранів [3]. А. Леві (A. Levy) та М. Л. Гросс (M. L. Gross) розглянули зв'язок між моральною травмою та залученістю ветеранів у громадське життя [2]. К. Л. Педерсен (C. L. Pedersen) та К. Візер (C. Wieser) запропонували соціокультурну модель реінтеграції, що підкреслює роль громадських ініціатив у процесі адаптації [4]. Д. С. Герасі (J. C. Geraci) виявив ефективність програм наставництва та сертифікованого менторства у підтримці ветеранів під час переходу до цивільного життя [5].

Однак, незважаючи на значний внесок цих досліджень, питання комплексного міждисциплінарного підходу до реінтеграції ветеранів залишається недостатньо розкритим, особливо щодо інтеграції соціальних, економічних та психологічних стратегій підтримки в єдину систему заходів. Це зумовлює необхідність подальшого вивчення ефективності таких програм в умовах сучасних викликів, включаючи поствоєнну адаптацію та зміну моделей соціальної взаємодії ветеранів.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є аналіз ефективності міждисциплінарних підходів до реінтеграції військових та ветеранів, виокремлення ключових соціальних, економічних та психологічних факторів, що впливають на цей процес. Для досягнення мети використано наступні методи: огляд міжнародного досвіду, та контент-аналіз наукової літератури.

Сутність дослідження. Реінтеграція військових та ветеранів війни є складним процесом, що включає багатовимірні аспекти адаптації до цивільного життя. Міждисциплінарний підхід передбачає

залучення спеціалістів із різних сфер, зокрема психології, соціальної роботи, економіки, охорони здоров'я та юриспруденції, для створення ефективних програм підтримки ветеранів. Важливість такого підходу підтверджується дослідженнями, які розглядають реінтеграцію як комплексний процес змін соціальної ролі, професійної адаптації та психологічного благополуччя [1].

Ветерани, які повертаються до цивільного життя, часто стикаються із труднощами у працевлаштуванні через відсутність відповідних навичок або труднощі в адаптації до робочого середовища. Дослідження показують, що програми професійної перепідготовки та економічної підтримки є критично важливими для успішної інтеграції ветеранів [3]. Ініціативи, такі як Veteran Sponsorship Initiative, спрямовані на надання менторської допомоги та фінансової підтримки для сприяння самозайнятості та розвитку підприємницьких навичок [5].

Державні ініціативи щодо реінтеграції військових значною мірою орієнтовані на надання медичної допомоги та фінансових компенсацій. Однак дослідження свідчать про необхідність розширення цих програм шляхом включення механізмів соціальної адаптації, що враховують культурні та регіональні особливості [4]. Особлива увага приділяється розширенню програм, що залучають родини ветеранів до процесу реінтеграції, оскільки підтримка з боку сім'ї має вирішальне значення для емоційного благополуччя військовослужбовців [1].

Успішна реінтеграція значною мірою залежить від рівня соціальної підтримки, який може реалізовуватися через державні програми, громадські ініціативи та неформальні мережі взаємодопомоги [4]. Соціальні структури відіграють вирішальну роль у процесі адаптації, створюючи середовище, в якому ветерани можуть відчувати підтримку та належність до суспільства. Ефективними у цьому контексті є програми менторства, які сприяють формуванню нових соціальних зв'язків, підтримують ветеранів у перехідному періоді та надають їм необхідні навички для професійного зростання [5]. Дослідження показують, що залучення сертифікованих наставників дозволяє знизити рівень тривожності серед ветеранів та покращити їхню соціальну інтеграцію [5].

Досвід бойових дій та моральні травми можуть значно впливати на психологічний стан військових після повернення з війни. У цьому контексті важливу роль відіграють програми психологічної підтримки, які спрямовані на подолання наслідків бойових травм, включаючи посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) та депресивні стани [2]. Дослідження ізраїльських ветеранів показують, що моральна травма може не лише негативно впливати на психологічний стан, але й стимулювати активне громадянське залучення як форму реінтеграції [2]. Цей аспект є важливим для розуміння механізмів адаптації та пошуку сенсу життя після військової служби.

Реінтеграція військових є процесом, що значною мірою залежить від соціокультурного середовища, в якому вони перебувають після завершення служби. У цьому контексті вивчення соціокультурних моделей підтримки дозволяє краще зрозуміти особливості адаптації військових у різних країнах. Наприклад, у скандинавських країнах реалізуються моделі соціальної підтримки, які передбачають активну взаємодію ветеранів із громадою та створення соціальних зв'язків через волонтерські ініціативи [4].

Основні висновки. Результати дослідження підтверджують, що ефективна реінтеграція військових та ветеранів війни вимагає комплексного підходу, що включає соціальні, економічні та психологічні стратегії підтримки. Важливими компонентами є: розширення програм професійної перепідготовки та підтримки працевлаштування для ветеранів; залучення сімей військових до реінтеграційних процесів для посилення соціальної адаптації; використання менторських програм як ключового інструменту для подолання проблем соціальної ізоляції ветеранів; надання широкого доступу до психологічної допомоги, включаючи терапевтичні методи лікування ПТСР та програм з підвищення стресостійкості. Таким чином, міждисциплінарний підхід до реінтеграції військових та ветеранів дозволяє формувати ефективні та інклюзивні моделі підтримки, що сприяють їхній повноцінній інтеграції у цивільне життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Elnitsky C. A., Fisher M. P., Blevins C. L. Military Service Member and Veteran Reintegration: A Conceptual Analysis, Unified Definition, and Key Domains. *Frontiers in Psychology*. 2017. Vol. 8. URL : <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00369> (date of access: 28.02.2025).
2. Levy A., Gross M. L. From active duty to activism: how moral injury and combat trauma drive political activism and societal reintegration among Israeli veterans. *Frontiers in Public Health*. 2024. Vol. 12. URL : <https://doi.org/10.3389/fpubh.2024.1336406> (date of access: 28.02.2025).
3. Modeling Contingency in Veteran Community Reintegration: A Mixed Methods Approach / N. A. Rattray et al. *Journal of Mixed Methods Research*. 2022. P. 155868982110596. URL : <https://doi.org/10.1177/15586898211059616> (date of access: 28.02.2025).
4. Pedersen C. L., Wieser C. Veteran Transition from Military to Civilian Life: Towards a Sociocultural Framework for Social Support. *Scandinavian Journal of Military Studies*. 2021. Vol. 4. № 1. P. 158–171. URL : <https://doi.org/10.31374/sjms.97> (date of access: 28.02.2025).
5. Supporting servicemembers and veterans during their transition to civilian life using certified sponsors: A three-arm randomized controlled trial / J. C. Geraci et al. *Psychological Services*. 2023. URL : <https://doi.org/10.1037/ser0000764> (date of access: 28.02.2025).

Марина ЯКУБЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Анастасія ПОПОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

РЕІНТЕГРАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ У ЦИВІЛЬНЕ ЖИТТЯ ЯК ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Актуальність. Реінтеграція військових у цивільне життя є однією з ключових проблем сучасного суспільства, особливо для країн, які переживають збройні конфлікти або ведуть війну. Повертаючись із зони бойових дій, ветерани стикаються з численними труднощами. Соціальна робота відіграє важливу роль у процесі реінтеграції, забезпечуючи підтримку ветеранів через програми соціального супроводу, психосоціальної адаптації, професійного навчання та правового захисту. Важливим є досвід розвинених країн, який може бути адаптований до українських реалій.

В Україні проблема реінтеграції військових є особливо гострою через тривалу війну та значну кількість демобілізованих військових, що вимагає комплексного підходу з боку держави, громадських організацій та суспільства загалом.

Ступінь досліджуваності проблеми. Різні аспекти проблеми є предметом дослідження Е. Костишин, В. Грицанюк, Ю. Шевців, Т. Захаріна, Ю. Цюрик, К. Ніжейко, К. Ковалівська, Я. Ткачук, О. Грішнова, В. Лисенко та інші.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є проаналізувати особливості реінтеграції військових у цивільне життя. Методами дослідження є теоретичний аналіз джерел, синтез, конкретизація, узагальнення й аналіз статистичних даних.

Сутність дослідження. Реінтеграція військових у цивільне життя є важливим та складним процесом, що вимагає системного підходу та всебічної підтримки. Повертаючись до мирного життя, ветерани стикаються з численними викликами: зміна звичного способу життя, відновлення родинних і суспільних зв'язків, подолання травматичного досвіду – все це потребує ефективних механізмів допомоги.

Реінтеграція військових у цивільне життя – це комплексний процес повернення ветеранів до повноцінного функціонування в суспільстві після проходження військової служби або участі у бойових діях. Він включає адаптацію до мирного життя, подолання психологічних та соціальних труднощів, а також професійну реадаптацію [2 : 169].

Процес реінтеграції військових у цивільне життя супроводжується численними викликами, які можуть впливати на їхній психологічний стан, соціальну інтеграцію та економічну стабільність. Основні проблеми, з якими стикаються військові, можна розділити на кілька категорій:

- психологічні труднощі – посттравматичний стресовий розлад, депресія, тривожність та емоційну нестабільність. Військові можуть стикатися з флешбеками, безсонням, агресією або почуттям провини за пережиті бойові дії. Недостатній доступ до кваліфікованої психологічної допомоги ускладнює подолання цих проблем;

- соціальна ізоляція – труднощі у спілкуванні з рідними та знайомими, адже їхній досвід кардинально відрізняється від цивільного життя. Деякі ветерани стикаються з нерозумінням з боку суспільства, що може призвести до соціальної ізоляції та конфліктів у сім'ї;

- проблеми з працевлаштуванням – труднощі з пошуком роботи через відсутність цивільної професійної освіти, дискримінація на ринку праці та недостатню державну підтримку в перекваліфікації;

- бюрократичні перепони – отримання соціальних виплат, медичних послуг та інших пільг часто пов'язане з складною бюрократичною системою, що ускладнює адаптацію військових [1 : 263].

Ефективне подолання зазначених викликів можливе за допомогою комплексної системи підтримки, що охоплює всі аспекти реінтеграції військових у цивільне життя. Важливу роль у цьому процесі відіграють державні органи, соціальні служби та громадські організації, які забезпечують психологічну допомогу, соціальний супровід, працевлаштування та професійну адаптацію ветеранів. Соціальна робота є ключовим інструментом підтримки, спрямованим на сприяння адаптації військових до мирного життя та створення умов для їхньої успішної інтеграції у суспільство.

Соціальна робота відіграє ключову роль у процесі реінтеграції військових у цивільне життя, забезпечуючи їхню психологічну, соціальну та економічну підтримку. Завдання соціальних працівників – сприяти адаптації ветеранів до мирного життя, допомагати їм у подоланні труднощів та створювати умови для успішної інтеграції у суспільство.

Психосоціальна підтримка. Соціальні працівники допомагають військовим подолати посттравматичний стресовий розлад, депресію та емоційні кризи. Вони організовують групові та індивідуальні консультації, програми соціальної реабілітації, а також підтримують сім'ї військових, допомагаючи налагодити родинні відносини.

Соціальний супровід. Важливим напрямком роботи є допомога в отриманні державних виплат, соціальних гарантій та юридичного захисту.

Соціальні працівники інформують ветеранів про їхні права, допомагають оформлювати документи та отримувати необхідні послуги.

Працевлаштування та перекваліфікація. Соціальна робота включає сприяння працевлаштуванню, організацію курсів професійного навчання та підтримку у відкритті власної справи. Це дає можливість ветеранам знайти стабільну роботу та відновити економічну незалежність.

Інклюзія у громаду. Соціальні працівники сприяють залученню ветеранів до волонтерських, громадських і соціальних ініціатив, що допомагає їм знайти новий сенс життя та відновити соціальні зв'язки.

Реінтеграція військових у цивільне життя є пріоритетним напрямом для України, що вимагає скоординованих зусиль державних органів та громадських організацій. Цей процес спрямований на забезпечення соціальної, психологічної та професійної адаптації ветеранів, а також надання їм необхідної підтримки для повноцінного повернення до мирного життя [3 : 103].

Український уряд активно працює над створенням ефективної системи підтримки ветеранів. Міністерство у справах ветеранів України реалізує реформу, метою якої є забезпечення прав ветеранів, розвиток системи соціального захисту, медичного обслуговування, психологічної реабілітації та професійної адаптації. Серед ключових заходів – створення Єдиного державного реєстру ветеранів війни та впровадження сервісу «Е-ветеран», що спрощує доступ до послуг та інформації для ветеранів.

Український ветеранський фонд, підпорядкований Міністерству у справах ветеранів, виступає державним провайдером сервісів реінтеграції. Фонд агрегує можливості для ветеранів, надає експертні консультації та підтримує їх у переході до продуктивного цивільного життя. Серед ініціатив фонду – грантові програми для громадських організацій, спрямовані на навчання та працевлаштування ветеранів [5].

Громадські організації відіграють важливу роль у підтримці ветеранів, пропонуючи різноманітні програми та послуги. Програма реінтеграції ветеранів, реалізована міжнародною організацією IREX у співпраці з Міністерством у справах ветеранів, надає психосоціальну підтримку, сприяє працевлаштуванню та професійному навчанню ветеранів. Також програма підтримує проекти, такі як іпотерапія для поранених захисників, що сприяє їх фізичній та психологічній реабілітації [4].

Спільні зусилля державних та громадських ініціатив створюють комплексну систему підтримки ветеранів, забезпечуючи їм необхідні ресурси та можливості для успішної реінтеграції в суспільство.

Висновки. Реінтеграція військових у цивільне життя є складним процесом, що потребує системного підходу та всебічної підтримки. Вона охоплює психологічну, соціальну та економічну адаптацію ветеранів, а також забезпечення їхнього правового та медичного захисту. Ефективна реінтеграція можлива лише за умови координації зусиль держави, громадських організацій та соціальних служб. Досвід міжнародних практик може сприяти вдосконаленню української моделі підтримки ветеранів. Створення комплексних програм адаптації, психологічної допомоги та професійного навчання сприятиме успішному поверненню військових до мирного життя та їхньому повноцінному включенню в суспільство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Захаріна Т. Реінтеграційний потенціал ветеранів як чинник успішної їх реінтеграції в соціум. *Social work & Education*. 2023. Т. 3, № 10. С. 263–275.
2. Коленіченко Т. Концептуалізація поняття «реінтеграція» в умовах збройного конфлікту в Україні. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2022. № 26. С. 169–178.
3. Мусіна Х., Грищенко І. Багатовекторність підходів до реінтеграції ветеранів та учасників бойових дій. *ЛОГОС*. 2024. Section 4. Management, public and administration. С. 103–106.
4. Підтримані проекти. *Програма реінтеграції ветеранів*. URL : <https://veteran-reintegration.in.ua/> (дата звернення: 25.02.2025).
5. Український ветеранський фонд. URL : <https://veteranfund.com.ua/> (дата звернення: 25.02.2025).

Катерина ЯРОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Катерина ПЕТРОВСЬКА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність. Волонтерська діяльність є важливим соціальним феноменом, який набуває особливого значення в умовах воєнного стану. Війна в Україні актуалізувала проблему мобілізації громадянських ініціатив для підтримки військових, внутрішньо переміщених осіб, медичних установ та інших сфер життєдіяльності країни. Волонтерський рух став ключовим елементом національного спротиву, а його ефективність значною мірою впливає на соціальну

стабільність, психологічну підтримку населення та загальну мобілізацію ресурсів для подолання наслідків збройного конфлікту.

Окрім матеріальної та гуманітарної допомоги, волонтери активно займаються психологічною підтримкою, евакуацією мирних жителів, юридичним супроводом та інформаційним спротивом [3]. Цей рух демонструє здатність громадянського суспільства до самоорганізації, що є важливим фактором для відновлення країни після завершення бойових дій. Водночас залишається низка викликів, пов'язаних із координацією зусиль між різними волонтерськими групами, нестачею ресурсів та емоційним вигоранням волонтерів. Тому дослідження цієї теми є надзвичайно актуальним, адже дозволяє виявити механізми підвищення ефективності волонтерської діяльності та розробити стратегії її подальшого розвитку.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання волонтерської діяльності розглядається в працях таких дослідників, як В. Пономарьової та К. Верещаєва. Вченими досліджено особливості розвитку волонтерського руху в Україні в умовах воєнного часу з урахуванням сучасних проблем і потреб військовослужбовців та цивільного населення, яке постраждало від військової агресії російської армії [3]. С. Архіпова та Л. Смеречак в своїх дослідженнях окреслюють основні завдання соціального педагога в умовах воєнного стану: забезпечення безпеки та захисту дітей; формування національної свідомості та патріотизму; розвиток у дітей умінь і навичок самозахисту та надання допомоги у разі виникнення надзвичайної ситуації; формування моральних якостей тощо [1]. Сучасний стан справ та визначення напрямів удосконалення нормативно-правової бази волонтерської діяльності в умовах воєнного стану з урахуванням поточної законодавчої роботи у відповідній сфері досліджували Р. Сербин та І. Пастух. Незважаючи на достатню кількість наукових досліджень означеної тематики сучасні виклики вимагають подальшого аналізу трансформації волонтерської роботи в умовах воєнного стану.

Мета і методи дослідження. Метою роботи є аналіз специфіки волонтерської діяльності в умовах воєнного стану, а також визначення основних проблем та перспектив розвитку цього напрямку. Дослідження базується на методах аналізу, синтезу, порівняння та соціологічного опитування.

Сутність дослідження. Волонтерська діяльність в Україні регулюється Законом України «Про волонтерську діяльність» (2011), який визначає основні засади організації та реалізації волонтерської роботи [4]. Закон гарантує волонтерам право на здійснення своєї діяльності, передбачає соціальні гарантії та обов'язки як для волонтерів, так і для організацій, що їх залучають.

Значні зміни в законодавстві відбулися після початку повномасштабної війни у 2022 році. Було спрощено механізми реєстрації волонтерських організацій, надано додаткові пільги для волонтерів, зокрема в частині оподаткування гуманітарної допомоги та митного оформлення товарів. Однак залишаються проблеми, зокрема недостатня координація між державними структурами та волонтерськими ініціативами, а також бюрократичні перепони при взаємодії з міжнародними партнерами.

Також важливим аспектом є Закон України «Про гуманітарну допомогу», який визначає порядок ввезення, розподілу та використання гуманітарних вантажів. У період воєнного стану цей закон був частково адаптований для прискорення процесу митного оформлення, однак волонтери часто стикаються з труднощами у зв'язку з необхідністю додаткової сертифікації деяких товарів.

З огляду на результати аналізу, можна зробити висновок про необхідність подальшого вдосконалення законодавства, спрямованого на підвищення ефективності волонтерської діяльності. Зокрема, доцільно розробити єдиний координаційний механізм між державними органами та волонтерськими об'єднаннями, що дозволить зменшити бюрократичні труднощі та підвищити рівень державної підтримки.

У межах дослідження нами також було проведено соціологічне опитування серед 250 волонтерів, які працюють у різних напрямках допомоги (гуманітарна, медична, логістична, інформаційна підтримка). Опитування проводилося методом онлайн-анкетування за допомогою Google Forms, а також шляхом телефонних інтерв'ю з представниками волонтерських організацій. Дослідження тривало протягом двох місяців (листопад-грудень 2024 року), а відбір респондентів здійснювався методом снігової кулі, що дозволило залучити представників як великих волонтерських ініціатив, так і локальних ініціативних груп.

За результатами проведеного аналізу та соціологічного опитування було виявлено кілька ключових тенденцій та проблем у сфері волонтерської діяльності в умовах війни. Насамперед, було визначено, що найбільш затребуваними напрямками волонтерської допомоги є матеріальна підтримка військових і цивільного населення (85% опитаних), медична допомога (67%) та евакуація (45%). При цьому 70% респондентів відзначили, що координація між волонтерськими ініціативами залишається недостатньо ефективною.

Щодо організаційних питань, більшість волонтерських об'єднань стикається з проблемою нестачі ресурсів (78%) та кадрового виснаження (60%). Волонтери повідомляють про значний рівень психологічного навантаження та вигорання, що негативно впливає на довготривалість їхньої діяльності. Також відзначено, що

значну роль у координації відіграють соціальні мережі та онлайн-платформи, через які здійснюється залучення нових волонтерів і розподіл гуманітарної допомоги.

Окремим важливим аспектом є рівень державної підтримки. Близько 55% волонтерів відзначили, що вони отримують допомогу від державних структур, але 40% вважають, що така підтримка є недостатньою і потребує вдосконалення. Дослідження також показало, що міжнародна співпраця відіграє важливу роль у забезпеченні волонтерських організацій необхідними ресурсами та фінансуванням [3].

Основні висновки. Волонтерство в умовах воєнного стану є важливим чинником суспільної стійкості. Його ефективність залежить від організованої взаємодії громадських об'єднань, державних структур та міжнародних партнерів. Важливою складовою підвищення ефективності волонтерської діяльності є створення дієвих механізмів координації та взаємодопомоги між різними волонтерськими організаціями.

Для запобігання емоційному вигоранню волонтерів необхідно розвивати програми психологічної підтримки, а також впроваджувати заходи, спрямовані на навчання та підготовку нових учасників волонтерського руху. Крім того, доцільним є посилення державної підтримки у вигляді грантів, пільг та законодавчого закріплення гарантій для волонтерів.

Перспективи подальших досліджень можуть включати аналіз довгострокового впливу волонтерського руху на відновлення країни після завершення бойових дій, а також визначення оптимальних моделей співпраці між державними, громадськими та міжнародними організаціями для забезпечення сталого розвитку волонтерського сектору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архипова С., Смеречак Л. Особливості соціально-педагогічної роботи в умовах воєнного стану. *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2023. С. 5–11. <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2023-2-5-11>.
2. Міністерство соціальної політики України : Офіційний сайт. URL : <https://www.msp.gov.ua> (дата звернення: 05.02.2025).
3. Пономарьова В., Верещаєв К. Напрями волонтерської діяльності в умовах воєнного стану в Україні. *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2024. С. 51–55. <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-1-51-55>.
4. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19 квітня 2011 р. № 3236-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> (дата звернення: 05.02.2025).

Тамара ЯЩЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Наталя ЗАХАРОВА,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ВПЛИВ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ НА ДІТЕЙ ТА ЇХ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНУ АДАПТАЦІЮ

Актуальність. Воєнні конфлікти, збройна агресія зачіпає всіх людей: від дітей до людей старшого віку та спричиняють серйозні соціальні, психологічні, емоційні труднощі, особливо тих, хто змушений покинути дім. Втрата стабільності, безпеки та звичних умов життя ускладнює їхню адаптацію до нових обставин. Вивчення механізмів соціально-психологічної адаптації дітей у періоди кризи зумовлює гостру необхідність відповідної професійної допомоги у збереженні життя й здоров'я та профілактиці негативних наслідків дезадаптації, розробки ефективних методів підтримки. Діти є вразливою частиною населення, яка потребує захисту і допомоги держави. Але щоб надавати допомогу дітям, поряд мають бути дорослі, які компетентні в цьому. На всіх ланках дотичних до виховання, навчання мають бути фахівці підготовлені до психологічної допомоги.

Ступінь досліджуваності проблеми. Вивчення суті проблем адаптації під час війни, воєнного стану і пошук шляхів їх розв'язання – актуальна тема законодавчих органів, сфери соціальної політики, багатьох науково-практичних розвідок як-от: Л. Арутюнян, О. Кононко, Н. Захарова – науково-практичні підходи до сутності адаптації дітей за різних соціальних обставин [1; 3; 5]. О. Блинова – психоемоційний стан дітей під час стресу [2].

Сучасні теоретичні дослідження й практична складова охоплюють актуальні питання допомоги й підтримки дітей, що пережили стресові ситуації, пошук методів, технологій соціально-психологічної адаптації, розробку програм збереження ментального здоров'я дитячого населення України.

Мета і методи дослідження. Мета розвідки: провести аналіз впливу війни на освітній процес. Для вирішення сформульованої проблеми використано наступні методи: узагальнення для з'ясування змісту базових понять дослідження, системний підхід, аналіз наукових джерел.

Сутність дослідження. Визначенням воєнного конфлікту є форма розв'язання гострих суперечностей між державами, народами, соціальними групами або іншими суб'єктами політики з

двостороннім використанням воєнної сили. У широкому розумінні, прийнятому в міжнародному праві, воєнний конфлікт охоплює всі форми збройного протиборства між суб'єктами політики – від прикордонних зіткнень до світових воєн [4].

З точки зору психології адаптація – це процес налагодження гармонійної взаємодії між особистістю та навколишнім середовищем. Соціально-психологічна адаптація дітей відбувається шляхом засвоєння ними нових норм і способів існування, взаємодії та спілкування в соціумі. Наукові дослідження свідчать, що діти особливо чутливі до негативного впливу середовища, що може порушувати їхній емоційний стан, когнітивні процеси, соціальні навички та самооцінку. Особливо уразливими вони стають при різкій зміні звичного середовища. В умовах війни діти стикаються з серйозними стресовими ситуаціями, які можуть бути як раптовими, так і тривалими.

У зв'язку з новими обставинами життя збільшується фізичне, інформаційне, соціально-психологічне навантаження на дитячий організм, що може викликати тривожний розлад, «емоційні гойдалки», депресію, стрес, соціальну замкненість і проблеми з поведінкою. Щоб запобігти таким негативним наслідкам, важливо організувати для дітей сприятливе середовище, забезпечити їм підтримку з боку дорослих, допомагати у встановленню соціальних зв'язків, а також в усвідомленні того, що небезпека вже минула.

Соціально-психологічна допомога відіграє ключову роль у процесі адаптації дітей до нових умов життя й навчання. Родина, навчальні заклади та соціальні програми можуть значно посприяти їхньому емоційному відновленню та нормальному розвитку після пережитих травматичних подій.

Як же можна завадити виникненню й розвитку негативних впливів? Основними підходами до підтримки дітей в складних життєвих обставинах вважаємо наступні:

- ✓ формування відчуття безпеки, зв'язку з іншими людьми, спокою і надії;
- ✓ сприяння доступу до соціальної, фізичної та емоційної підтримки;
- ✓ зміцнення віри в можливість допомогти собі та оточуючим;
- ✓ формування у дитини розуміння того, що надзвичайна подія, свідком або учасником якої вона була, закінчилась і не становить більше загрози.

Соціально-психологічна допомога сприяє кращій адаптації дитини до нових умов проживання та навчання. Створення безпечного середовища, підтримка з боку родини, закладу освіти та інших осіб з найближчого середовища, соціальна інтеграція через освітні та соціальні програми є важливими чинниками відновлення

дитини після переживання травматичного досвіду та подальшого нормального розвитку.

Основні висновки. Воєнні конфлікти чинять негативний вплив на соціально-психологічний стан дітей, знижуючи їхню здатність до адаптації. Діти потребують комплексної підтримки, що включає психологічну допомогу, інтеграцію в нове середовище та спеціальні адаптаційні програми. Важливу роль у процесі адаптації відіграють психологи, соціальні педагоги та працівники, які мають допомагати дітям долати наслідки травматичних подій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнян Л. Соціально-психологічна адаптація дітей: теорія і практика. Львів : Психологічний інститут, 2019. 245 с.
2. Блинова О. Вплив стресових ситуацій на психоемоційний стан дітей. *Психологія і Суспільство*. 2022. № 3. С. 45–58.
3. Захарова Н. М. Адаптація дітей дошкільного віку до сучасного соціального простору : монографія. Донецьк : вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2010. 218 с.
4. Енциклопедія сучасної України. URL : <https://esu.com.ua/article-27383> (дата звернення: 24.02.2025).
5. Кононко О. Л. Адаптація дітей в кризових умовах: соціально-психологічні аспекти. Київ : Видавництво «Освіта», 2020. 280 с.

ЕКОНОМІКА, ПІДПРИЄМСТВА І ФІНАНСИ

Аркадій ГОРПИНІЧ,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 1 курсу

соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Олена ЗАДВОРНА,**

старша викладачка (БДПУ)

ДЕСТИНАЦІЇ ДЛЯ ТУРІВ ВИХІДНОГО ДНЯ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Актуальність теми. Зростаюча популярність коротких подорожей вихідного дня в Україні, потребує детального аналізу у сучасних тенденцій та перспектив розвитку цього сегмента туристичного ринку.

Ступінь досліджуваності теми: досить популярна в дослідженнях українських науковців у сфері туризму та рекреації. Серед дослідників, які активно працюють над питаннями розвитку туризму в Україні, зокрема турів вихідного дня, можна виділити таких науковців: М. Мальська, Н.Панкратова, О. Бейдик, С. Ішук, О. Мельник.

Мета дослідження: Проаналізувати сучасні тенденції розвитку дестинацій для турів вихідного дня 2022-2024 роки та визначити перспективи розвитку цього сегмента туристичного ринку.

Об'єкт дослідження: Дестинації для турів вихідного дня.

Предметом дослідження є сучасні тенденції та перспективи розвитку дестинацій для турів вихідного дня.

Тури вихідного дня – це короткотривалі подорожі, зазвичай від одного до трьох днів, які проводяться у вихідні або святкові дні. Вони є альтернативою тривалим відпусткам і дозволяють відволіктися від турбот, змінити обстановку та отримати нові враження. Ми говоримо про подорож, що триває 1-4 дні. За короткий проміжок часу туристи змінюють кілька локацій та отримують максимум інформації. Часто орієнтовані на подорожі всередині країни або в сусідні країни. Вони вимагають меншої підготовки, оскільки тривалість поїздки коротка. Не вимагають великої кількості багажу, достатньо взяти з собою найнеобхідніші речі [2].

Давайте розглянемо сучасні тенденції та перспективи розвитку цього сегменту туристичного ринку

Дестинації які зараз в тренді: малі міста і села, села агротуризму, еко-туризм і туризм у природу, культурно-історичні маршрути, гастрономічний туризм, активний відпочинок та екстрим., інстаграмні локації, фестивальні тури, острівні курорти. Зростає

популярність мультимодальних подорожей: комбінація різних видів транспорту (літак, потяг, автобус, велосипед) дозволяє досягти віддалених і маловідомих місць, з'являються нові туристичні продукти, розвивається інфраструктура в маловідомих місцях.

Перспективами розвитку цього сегменту туристичного ринку є діджиталізація та доступність інформації, розвиток інфраструктури, створення нових туристичних продуктів, індивідуалізація туристичних послуг, розвиток цифрових технологій, співпраця з місцевими громадами та підтримка локальних ініціатив

Вибираючи DESTИНАЦІЮ, звертається увага на такі фактори: інтереси туриста, вид відпочинку, бюджет, тривалість туру, напрямок, транспорт, проживання, харчування, комфорт, безпека, екскурсії, склад компанії, додаткові послуги [4].

Майбутнє турів вихідного дня полягає у індивідуалізації туризму, розвитку технологій, стійкому туризмі.

Соціальні мережі стали невід'ємною частиною нашого життя, і їх вплив на туристичну індустрію просто колосальний. Користувачі соцмереж діляться своїми враженнями від подорожей, публікують фотографії та відео, рекомендують місця, готелі та ресторани.

Яскраві фотографії та відео, відгуки друзів, блогерів і звичайних користувачів про ті чи інші місця є дуже важливим фактором при виборі DESTИНАЦІЇ. Соціальні мережі створюють тренди, що впливають на популярність певних місць. Туристичні компанії та готелі активно використовують соціальні мережі для просування своїх послуг, проводять конкурси та розіграші, що також впливає на вибір туристів. Соціальні мережі дозволяють користувачам задавати питання, ділитися своїми враженнями та отримувати відповіді від інших мандрівників, що робить процес вибору DESTИНАЦІЇ більш інтерактивним та цікавим. Туристичні компанії використовують соціальні мережі для створення контенту, взаємодії з аудиторією, створення та показу таргетованої реклами, для співпраці з інфлюенсерами для просування туристичних продуктів [3].

Економічні фактори відіграють значну роль у формуванні туристичних потоків та виборі DESTИНАЦІЙ. Вони впливають як на макрорівні (наприклад, глобальні економічні кризи), так і на мікрорівні (індивідуальні фінансові можливості туристів).

Основні економічні фактори, які впливають на вибір DESTИНАЦІЙ: рівень доходів населення, курсів валют, ціни на транспорт та проживання, економічна стабільність, ціни на товари, ціни на товари та послуги в країні відвідування, доступність кредитів, рівень безробіття.

У періоди економічної нестабільності туристи частіше обирають бюджетні варіанти відпочинку, економічні фактори впливають на тривалість подорожі, на вибір виду відпочинку [1 : 52-54].

Сезонність туристичних потоків – це коливання кількості туристів, які відвідують певну місцевість протягом року. Це явище досить поширене і залежить від багатьох факторів, як природних, так і соціально-економічних.

Чинники, що впливають на сезонність туризму: кліматичні умови, свята та канікули, соціально-культурні події, економічні фактори. Як наслідки: нерівномірне навантаження на інфраструктуру, нестабільність доходів підприємств, проблеми з персоналом, зниження екологічності туризму.

Сьогодні, завдяки інтернету, мобільним додаткам та онлайн-платформам, мандрівники мають доступ до інформації та можуть організувати свою подорож за лічені хвилини.

Перевагами використання цифрових технологій для планування подорожей є зручність, швидкість, широкий вибір, економія коштів, інтерактивність. Інтернет надає доступ до інформації про різні країни, міста, готелі, авіаквитки, екскурсії. Онлайн-сервіси дозволяють легко порівнювати ціни на різні види послуг, що допомагає знайти найвигідніші пропозиції. Більшість готелів, авіакомпаній та туроператорів пропонують онлайн-бронювання. Онлайн-платформи можуть пропонувати персоналізовані рекомендації щодо подорожей. Мобільні додатки дозволяють бронювати квитки, готелі, орендувати авто. Деякі компанії пропонують віртуальні тури, що дозволяють ознайомитися з місцем перед поїздкою [4].

Маркетинг та просування DESTINAЦІЙ стали одними з найважливіших складових туристичної індустрії, до складу входять соціальні мережі, блоги та веб-сайти, відеомаркетинг, SEO-оптимізація, партнерські програми, event-маркетинг, мобільні додатки [3].

Створення емоційного зв'язку з аудиторією через історії та легенди, визначення того, що відрізняє DESTINAЦІЮ від інших, демонстрація екологічної свідомості та соціальної відповідальності, показ автентичного життя та культури регіону, створення спільних маркетингових кампаній формує позитивний імідж DESTINAЦІЇ.

Проблемними питаннями у сфері туризму та організації турів «вихідного дня» залишаються: недостатній рівень популяризації та рекламування туристичного потенціалу української держави; недостатня розвиненість інфраструктури туризму.

Тури вихідного дня стають важливим сегментом ринку завдяки своїй доступності, різноманітності та можливості швидкого планування.

Підсумовуючи, тури вихідного дня – це зручний і доступний варіант для тих, хто хоче відпочити, але має обмежений час. Вони відрізняються своєю короткою тривалістю, насиченою програмою і доступною вартістю. Однак, якщо ви мрієте про тривалу подорож і глибоке пізнання світу, то інші види туризму будуть більш доречними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Чернівці : Зелена Буковина, 2003. 311 с.
2. Найдюк Н. Тури вихідного дня: специфіка й перспективи бізнесу. URL : <https://www.oschadbank.ua/blog/tury-vyhidnogo-dnya-specyfika-y-perspektyvy-biznesu> (дата звернення: 01.12.2024)
3. Перспективи розвитку індустрії туризму і гостинності в Україні та світі : тези доповідей І Міжнародної науково-практичної конференції. Луцьк : ЛНТУ, 2024. 208 с.
4. Стратегічні вектори розвитку туристичних дестинацій Тернопільщини : монографія / за заг. ред. д.екон.н., проф. В. Я. Брича, к.екон.н., доц. А. М. Тибія. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2017. 164 с.

Ігор ДАНКОВ,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Тетяна СИДОРЧЕНКО,**
к.екон.н., доцент (БДПУ)

ЕТИКА ПІДПРИЄМНИЦТВА

Актуальність. Етика підприємницької діяльності – певний комплекс норм і правил моральної поведінки керівника, його вміння поєднувати професійні вимоги управління із загально-гуманітарними принципами, основою якого є дотримання чинного законодавства, свого слова, чесність, виконання взятих на себе зобов'язань та ін. Важливими складовими успішної підприємницької діяльності є її психологія, етика і культура, а також соціальна відповідальність. Тільки культура бізнесової діяльності допомагає зберегти постійний інтерес партнерів і клієнтів. Тому етика підприємницької діяльності дуже важлива складова ведення бізнесу.

Ступінь досліджуваності проблеми. Актуальність проблеми, пов'язану з етикою підприємництва, підвищенням її ефективності досліджували такі фахівці як М. Андрушків, І. Бондар, М. Бойчик, В. Пахомов, Ф. Піддубний, Й. Петрович, Т. Раєвська, Н. Реверчук, І. Савенко, П. Харів, В. Хойер, М. Хопчан та інші.

Мета і метод дослідження. Метою є дослідження та вивчення етики підприємництва, що є гарантом і стимулом успішної діяльності та конкурентоспроможності бізнесу.

Сутність дослідження. Підприємництво – самостійне організаційно-господарське новаторство на основі використання різних можливостей для випуску нових товарів або старих новими методами, відкриття нових джерел сировини, ринків збуту тощо з метою отримання прибутків та самореалізації власної мети [2 :11]. На формування підприємницької етики впливають форми суспільної свідомості (менталітету) та суспільних відносин, спрямованих на утвердження самооцінки підприємця, економічної свободи, його відповідальності перед споживачами, суспільством. Підприємницька етика базується на загальних етичних нормах та правилах поведінки, які склались у країні, світі, а також на професійній етиці, що виявляється в тій або іншій сфері діяльності. Етичні проблеми підприємців постійно виникають і вирішуються, насамперед зі споживачами, тому держава захищає їх інтереси. Культура підприємництва як прояв правових та етичних критеріїв включає такі відносини: з державою, зі споживачами, з партнерами, конкурентами, а також дотримання чинних правових актів, стандартів, правил, норм, які прямо чи побічно впливають на розвиток підприємництва. Підприємницька культура охоплює широкий спектр питань ділової етики та етикету. У кожній галузі чи сфері підприємницької діяльності існують свої правила поведінки, але майже в усіх конкретних випадках вони базуються на: чесності і законопослушності підприємця; забезпечені високої якості і технічного рівня своєї продукції; забезпечені безпеки праці; чесних і порядних відносинах з постачальниками, клієнтами, партнерами по бізнесовій діяльності [3 : 137]. Інтелегентність і вміння поводитися гідно у будь-якому зібранні людей мають бути притаманні сучасним підприємцям. Їм належить засвоїти своєрідний кодекс поведінки, який включає передовсім такі визначальні елементи вихованості, як увічливість, невимушеність, достойність і тактовність.

Етика підприємництва розробляє кодекс поведінки, показує гідність намірів підприємця, визначає притаманні йому риси. Провідне місце серед них займають ті, що зумовлюють природу підприємця і підприємництва. Перша риса – це заповзятливість, яка розуміється як здатність досягати поставленої мети за рахунок власної ініціативи, винахідливості, практичної кмітливості, готовності йти на певний ризик, приймати і реалізовувати оригінальні ідеї. Друга – це соціально-новаторський характер діяльності підприємця, його особлива роль у ринковій трансформації економіки. Остання риса, що визначає природу підприємця, – це людський фактор,

людина, зусилля якої в умовах ринкової економіки спрямовані на одержання прибутку, поєднуються з етичною та психологічною готовністю до відповідального, чесного цивілізованого підприємництва. Це означає, що в будь-якій підприємницькій діяльності слід враховувати інтереси і потреби держави та всього суспільства. Наведені риси формують етику підприємця і перебувають у тісній взаємодії [1 : 43].

Основні висновки. Таким чином, сучасний підприємець повинен не лише домагатися максимальних прибутків, а й нести соціальну відповідальність та пам'ятати, що дуже важлива складова ведення бізнесу – це етика підприємництва. Найпоширенішими шляхами формування етичної поведінки в підприємницьких структурах можуть бути такі: розробка етичних нормативів; створення груп або комітетів з етики; проведення соціальних обстежень і ревізій; навчання етичній поведінці. Отже, основа етичного кодексу фірми – дотримуватися правил поведінки, що прийняті в цілому для суспільства. Висока культура підприємницької діяльності є неодмінною умовою досягнення великого господарсько-комерційного успіху на підприємстві. Професійна репутація підприємця створюється роками, її нелегко набути, але втратити можна миттєво. Тільки культура бізнесової діяльності допомагає зберегти постійний інтерес партнерів і клієнтів. За підрахунками спеціалістів, утримати наявних клієнтів набагато дешевше, ніж залучити нових. Отже, підприємець з високим рівнем культури має пам'ятати і виконувати певні умови: перше – у своїй діяльності керуватися насамперед інтересами клієнтів; друге – постійно працювати над власним бізнесом, а не в ньому; третє – гарантувати клієнту повне задоволення його потреб; четверте – заохочувати дії, що відповідають інтересам власного бізнесу; п'яте – не ототожнювати фінансове благополуччя і власні успіхи, пам'ятаючи, що благополуччя і успіх – не те саме. Етика підприємництва є неодмінною умовою досягнення великого господарсько-комерційного успіху на підприємстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Петрович Й. М. Економіка виробничого підприємництва. Київ : Знання, 2020. 462 с.
2. Покропивний С. Ф., Колот В. М. Підприємництво: стратегія, організація, ефективність. Київ : КНЕУ, 2008. 352 с.
3. Соціально-психологічні основи ділового спілкування : навч. посіб. / Є. І. Бородин, К. В. Комарова, Н. А. Липовська, Т. М. Тарасенко. Дніпро : ГРАНІ, 2019. 184 с.

Ігор ДАНКОВ,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу

соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Олена ЗАДВОРНА,**

старша викладачка (БДПУ)

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ КЛІМАТ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ

Актуальність. Сьогодні від ефективності інвестиційної діяльності залежать стан виробництва, положення та рівень технічної оснащеності основних фондів підприємств, можливості структурної перебудови економіки, рішення соціальних і екологічних проблем. Інвестиції є основою для розвитку підприємств усіх форм власності, окремих галузей і економіки країни в цілому. Залучення інвестицій в економіку України буде можливим лише за наявності системи заходів законодавчого, виконавчого, стимулюючого та контролюючого характеру як складової частини інвестиційного клімату, які відповідатимуть національним інтересам країни та інтегрують її у світову економічну систему. Наслідками встановлення сприятливого інвестиційного клімату в Україні стане зростання інвестицій, збільшення валового внутрішнього продукту, ріст показників інвестиційної привабливості та інвестиційного рейтингу країни, усунення диспропорцій у галузевій структурі виробництва. Тому ця тема має дуже актуальне значення.

Ступінь досліджуваності проблеми. Значний внесок у дослідженні інвестицій та інвестиційного клімату в Україні, розкриття проблем та шляхів покращення зробили: Л. Борщ, А. Дука, І. Івахненко, І. Пшика, О. Федорчак та інші.

Мета і метод дослідження. Метою дослідження є аналіз стану інвестиційного клімату України та розробка пропозицій щодо можливих шляхів його покращення. Для проведення дослідження було використано методи економічного аналізу, статистичного аналізу, метод компаративістики економічних даних.

Сутність дослідження. Інвестиційний клімат – це сукупність політичних, правових, економічних та соціальних умов, що забезпечують та сприяють інвестиційній діяльності вітчизняних та іноземних інвесторів [4]. Сприятливий інвестиційний клімат повинен забезпечити насамперед захист прав інвестора від інвестиційних ризиків, тобто непередбачених втрат доходу та капіталу. Якщо інвестиційний клімат країни сприятливий, то інвестор має мінімальний ризик втратити дохід та капітал. Україна має значний інвестиційний потенціал, а зокрема: є одним із найбільших потенційно містких ринків в Європі; володіє

багатими природними ресурсами; має високий рівень науково-дослідних розробок у багатьох галузях науки і техніки та значний науково-технічний потенціал; володіє значним сільськогосподарським потенціалом (вигідне географічне розташування, сприятливий клімат, родючі ґрунти); має добре розвинену інфраструктуру [1]. Окрім того, привабливість української економіки для іноземних інвесторів ґрунтується на наявності відносно дешевої кваліфікованої робочої сили.

Інвестиційний клімат залишається несприятливим через політичну та економічну нестабільність, криміногенну ситуацію в державі, недосконалу податкову систему, відсутність належних гарантій інвесторам, корупцію, низький рівень використання новітніх технологій та конкурентоспроможності вітчизняних товарів, який відвертає увагу іноземних інвесторів і значно перевищує значимість багатих природних ресурсів, науково-технологічного потенціалу, кваліфікованої і відносно дешевої робочої сили та інших факторів в очах іноземних інвесторів, які перш за все керуються власними інтересами і ставлять собі за мету отримати максимальний прибуток.

Згідно проведеного Європейською Бізнес Асоціацією (ЕБА) аналізу, до слабких місць інвестиційної привабливості можна віднести: високий геополітичний ризик (політична нестабільність, яка значно посилилась широкомасштабним військовим вторгненням Росії в Україну наприкінці лютого 2022 року); нестабільна економіка (високий рівень інфляції та вразливість обмінного курсу); слабка правова база та бізнес-середовище (корупція, монополії, слабкі права власності, неефективні державні послуги); високий рівень державного боргу (збільшення в 2021 році до 58,4%, у 2022 році до 62,8% ВВП); збільшення рівня безробіття та бідності. Основними перевагами інвестувати в Україну є: стратегічне географічне положення (Україна розташована в центральній частині між Європою та Азією; багаті природні ресурси (значні запаси залізної руди і марганцю); розвинене сільське господарство (55% орних земель); угода про асоціацію та вільну торгівлю з ЄС, кандидатство у члени ЄС (надає Україні преференційний доступ до ринку); один із найбільших ринків Європи (43,5 мільйони споживачів); кваліфікована та недорога робоча сила (Україна є одним із найпопулярніших центрів розвитку ІТ).

Розглянемо динаміку обсягів капітальних інвестицій в економіку України у період 2017–2022 років, млрд. грн. (рисунок 1) [2]. Як видно, у 2017–2018 рр. спостерігається суттєве зростання обсягу капітальних інвестицій в економіку України, що свідчить про активізацію ведення інвестиційної діяльності в країні (+130,2 млрд. грн.). У 2018–2019 рр. обсяг капітальних інвестицій в економіку України продовжує зростати (+45,2 млрд. грн.), проте вже меншими

темпами. Однак, вже у період 2019–2020 рр. спостерігається зниження обсягів капітальних інвестицій у зв'язку із початком пандемії COVID-19 (-115,9 млрд. грн.). У період 2020–2021 рр. Спостерігається зростання обсягів капітальних інвестицій в економіку України (+165,7 млрд. грн.).

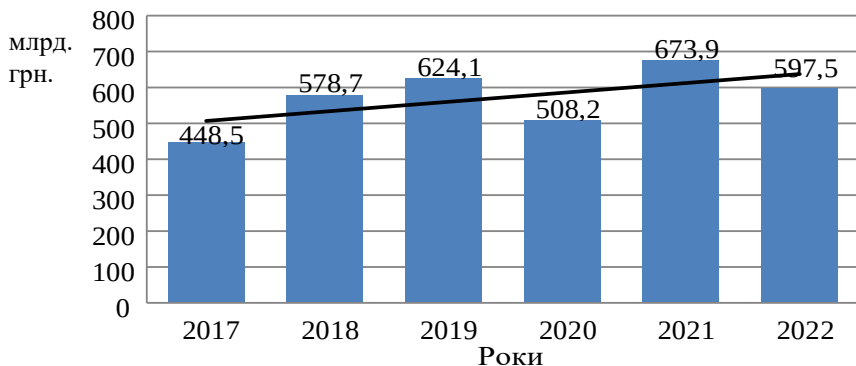

Рис. 1. Обсяги капітальних інвестицій в економік України у період 2017–2022 років, млрд. грн.

За даними Державного комітету статистики України, в 2017 році іноземні інвестори з 76 країн світу вклали в економіку України 1,6 млрд дол. США. Це на 2,2 млрд дол. США менше, ніж у 2015-му. Найвищого значення досягає 2016 рік. Вклад прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) становить 4,4 млрд дол. США [2]. Це проілюстровано на рисунку 2.

Рис. 2. Вкладення прямих інвестицій за 2015–2017 рр. в Україну

Переглянувши динаміку прямих іноземних інвестицій (рисунк 3), можна дійти висновку, що прямі іноземні інвестиції станом на 31.12.2017 р. також зменшуються порівняно з 2015 роком, але

різниця незначна — 0,9 млрд дол. США і становлять 39,1 млрд дол. США [2]. До таких змін привела політична ситуація в країні, тому інвестиційна привабливість погіршилася.

Рис. 3. Обсяг прямих іноземних інвестицій за 2015-2017 рр в Україні

Основні висновки. Таким чином, для покращення інвестиційного клімату України повинні стати: вдосконалення механізмів управління інвестиційною діяльністю; пріоритетне залучення інвестицій у галузі, що особливо потребують капіталовкладень; мотивація суб'єктів господарювання стосовно довгострокових вкладень; стимулювання повторного інвестування; удосконалення інвестиційного законодавства; ефективна антикорупційна діяльність та удосконалення антикорупційного законодавства; підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції.

Активізація інвестиційної діяльності підприємств можлива за умови створення сприятливого інвестиційного клімату, тобто середовища, яке формується під впливом політичних, економічних, соціальних та інших факторів, що визначають умови інвестиційної діяльності в державі і ступінь ризику інвестування галузі. Підтримка інвестиційних процесів підприємств повинна стати одним з пріоритетів державної політики для того, щоб підвищити ефективність і конкурентоспроможність вітчизняного виробництва товарів (робіт, послуг). Отже, у теперішній час стабілізація інвестиційного клімату є найважливішим завданням для України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барановський О. І., Туриянська М. М. Залучення інвестицій: питання теорії та практики. Донецьк, 2003. 278 с.

2. Державна служба статистики України. URL : [Державна служба статистики України](#) (дата звернення: 11.11.2024).
3. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
4. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII. Дата оновлення: 15.08.2022. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1560-12> (дата звернення: 13.11.2024).
5. Татаренко Н. О., Поручник А. М. Теорії інвестицій : навч. посібник. Київ, 2000. 159 с.

Ольга ДУБІНЧУК,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Олена ЗАДВОРНА,**
старша викладачка (БДПУ)

ТРАДИЦІЙНІ МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ ТА ВАЖЛИВІСТЬ ІННОВАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Актуальність. У сучасних умовах посиленої конкуренції інновації є основою конкурентоспроможності, це допомагає країнам з інноваційними заходами або окремим підприємствам отримати гідне місце в зовнішній торгівлі. Важливим є питання методів управління, бо навіть з актуальними інноваційними заходами, можна зазнати поразки у розквіті бізнесу. Інновації є важливими факторами для успішного розвитку будь-якого підприємства. У сучасному світі коли технології займають перші місця, необхідно пристосовуватися до постійних змін на ринку. Тому тема традиційних методів управління та важливість інновацій у підприємств стає ще більш актуальною. Інновації допомагають компаніям не тільки існувати на ринку, але й займати провідні позиції серед конкурентів, забезпечуючи постійний економічний розвиток.

Ступінь досліджуваності проблеми. Дослідженням ролі і впливу інновацій у розвитку підприємств приділяли увагу такі науковці: Е. Менсфілд, А. Єгоров, І. Пригожий, Б. Йонсон, Ф. Янсен, Н. Фролова, Л. Браун, А. Кучерова, А. Дагаєв, І. Алексєєва, А. Маршалл, П. Друкер, Б. Буркинський, О. Виноградова, К. Прахалада, А. Дж. М. Кейнс, О. Кузьміна, В. Гейць, Л. Омелянович, К. Маркс, А. Поручник, Е. Райнерт, П. Рапкіна, І. Фішер.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є визначити сутність традиційних методів управління бізнесом, розглянути загальне поняття про інновації, інноваційні процеси та проаналізувати роль і вплив інновацій на розвиток підприємств. Для

дослідження були використані такі методи: аналіз наукової літератури, макроекономічний і мікроекономічний аналіз, дедукція.

Сутність дослідження. У світі існують різноманітні традиційні методи управління бізнесом, які охоплюють підходи, стратегії, що використовували люди протягом багатьох століть. Таким чином сформувалося таке стандартне управління, як: функціональна організація (розділення підприємства на підрозділи виробництва, маркетингу, фінансів тощо), централізоване управління (прийняття рішень та контроль над діяльністю підприємства зосереджено у верховному керівництві), стандартизація процесів (стандартна діяльність для забезпечення стабільного однакового виробництва) тощо. Можна виділити ще деякі методи управління бізнесом – бюджетування, визначення фінансових цілей, розподіл бюджету; аналіз сильних і слабких сторін бізнесу; навчання та розвиток персоналу дозволяє створити ефективну команду для досягнення успіху. Традиційні методи управління мають позитивні й негативні аспекти. Позитивні: стабільність та надійність у діяльності підприємства, бо вона базується на перевірених роками підходах і технології виробництва; чітке управління, кожен співробітник чітко знає своє завдання; розділення на функціональні підрозділи покращує продуктивність, ефективність виробництва. Негативні: недостатня гнучкість, бо немає можливості пристосовуватися до швидких змін на ринку; централізоване управління може уповільнювати процеси прийняття рішень; традиційні методи можуть бути не адаптованими до нових технологій, вимог споживачів, трендів у світі – це обмежує конкурентоспроможність підприємства. Щоб забезпечити успішне управління бізнесом на ринку йому необхідно не позбутися традиційних методів управління, а додати інноваційні методи. У традиційних методів є свої переваги, але для того, щоб підприємство удосконалювалося, йому потрібно впроваджувати нові технології, процеси, організацію – для цього необхідні інновації. Американський економіст Теодор Льюїт висловив думку: «Творчість – це придумування нових речей, а інновації – це створення нових речей» [1 : 224]. Інноваційні процеси є сукупністю якісно нових прогресивних змін, які безперервно виникають у просторі та часі [1 : 224]. Конкуренція зростає, споживачі стають більш вимогливими, і підприємствам необхідно постійно вдосконалюватися та впроваджувати інноваційні методи. Згідно з законодавством України інноваційна діяльність – це діяльність, спрямована на виконання й комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів та послуг. [3 : 133]. Визначимо роль інновацій у сучасному світі: інноваційне

мислення (це допомагає розв'язувати питання з творчого погляду, підходити до проблем з креативністю), підвищення ефективності виробництва (впровадження нових ідей, наприклад енергоефективність та використання відновлювальних джерел енергії допоможе знизити витрати, збільшити продуктивність ресурсів), конкурентоспроможність (інновації допомагають виділитися серед конкурентів, та показати власний актуальний продукт), розширення діяльності (нові ідеї вимагають нового місця, тому підприємство зможе розширити свою діяльність, додати нові галузі виробництва, асортимент продукції – це збільшить продажі та прибуток), зміни для клієнтів (наприклад, створення онлайн-замовлення, полегшить процес і збільшить обсяг продажів). Розрізняють основні типи інновацій: товарна інновація – введення нового продукту; технологічна інновація – введення нового методу виробництва; ринкова інновація – створення нового ринку товарів або послуг; маркетингова інновація – освоєння нового джерела постачання сировини або напівфабрикатів; управлінська інновація – реорганізація структури управління; соціальна інновація – запровадження заходів для поліпшення життя населення; екологічна інновація – запровадження заходів для охорони навколишнього середовища [3 : 134]. Будь-які інновації вимагають матеріального вкладу, чи зі сторони держави, чи зі сторони підприємця. У статті 18 «Про інноваційну діяльність» Закону України описані джерела фінансування [2]. До них входять – кошти Державного бюджету України; кошти місцевих бюджетів і кошти бюджету Автономної Республіки Крим; власні кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ; власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності; кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб; інші джерела, не заборонені законодавством України [2]. Успішні інновації потребують успішного їх впровадження. Для початку необхідно зробити попередню оцінку інноваційного явища, його переваги й недоліки. Згодом оцінити конкурентів, чи буде дана інновація справді кращою порівняно з іншими. Наступний крок переглянути усі необхідні ресурси, які будуть використані для реалізації. Визначити всі перешкоди та можливі ризики, придумати способи розв'язання ймовірних проблем через інновацію. Останнє і найголовніше оцінити власні можливості для її реалізації, розробити план дій до успіху.

Основні висновки. Традиційні методи управління дають великий успіх бізнесу, це перевірені століттями та роками процеси. Завдяки цьому люди мають базові знання для розвитку бізнесу, які допомагають досягати цілей. Однак сучасний бізнес зазнає змін, тому традиційні методи можуть бути недостатніми для сталого розвитку. Тому важливо додавати в управління інноваційну діяльність. Інновації – це ідеї,

технології, стратегії для досягнення кращих результатів. Вони дозволяють адаптуватися до змін, займати провідні позиції серед конкурентів, забезпечують сталий розвиток, збільшують прибутковість тощо. У підсумку важливо правильно збалансувати перевірені методи управління та інноваційну діяльність. Щоб досягти успіху не потрібно стояти на місці, треба крок за кроком прямувати до реалізації своїх цілей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойчик І. М. Економіка підприємства : підручник. Київ : Кондор-Видавництво, 2016. 378 с.
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення: 03.03.2025).
3. Копитко М. І. Управління інноваціями : навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни у схемах і таблицях. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 292 с.
4. Лойко В. В., Макаровська Т. П. Економіка підприємства : [навч. посібн.]. Київ : КНУТД, 2015. 267 с.

Ольга ДУБІНЧУК,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
соціально-гуманітарного факультету
науковий керівник: **Олена ЗАДВОРНА,**
старша викладачка (БДПУ)

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ, ЇЇ СУТНІСТЬ ТА ШЛЯХ ДО РОЗВИТКУ

Актуальність. Держава, що має значну територію стискається з проблемами нерівномірного розвитку її регіонів. Ця нерівномірність може залежати від різноманітних чинників, основним є особливості географії. Територія з виходом до моря має більше перспектив у розвитку серед інших. Тому регіональна політика передбачає рівномірний розвиток кожної території країни. Вона допомагає зменшити економічні й соціальні відмінності, покращити якість життя населення.

Ступінь досліджуваності проблеми. Сутність і проблеми регіональної політики та регіональної економіки в цілому приділяли увагу науковці: А. Мокія, Т. Татаренко, П. Беленький, Б. Данилишин, Б. Кваснюк, М. Долішний, П. Бубенко, М. Козоріз, З. Бройде, З. Герасимчук, М. Мальський, Є. Кіш, О. Амоша, З. Варналія, В. Василенко, С. Вовканич, Д. Стеченко, А. Шевчук, М. Тимчук, Ю. Макогон, Н. Мікула, Г. Музиченко, С. Писаренко, В. Будкіна та ін.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження є визначення поняття регіональна політика, розглянути важливість її у сучасній

країні та ефективне регулювання політикою для забезпечення рівномірного вдосконалення кожного регіону держави. Основні методи, що були використані: пізнання, аналіз, порівняння.

Сутність дослідження. Регіональна політика країни являє собою систему заходів, які спрямовані на забезпечення єдиного розвитку всіх регіонів країни, поліпшення життя населення, охорона і використання природних ресурсів та забезпечення соціально-економічної стабільності. Регіональна політика держави завжди повинна ґрунтуватися на законодавчих актах які регулюють взаємовідносини між центральною владою України та регіональними органами місцевого управління. Вони обговорюють фінансування та розподіл бюджетних коштів між регіонами, які надалі будуть інвестуватися в розвиток окремого регіону. Регіональна політика охоплює економічні, соціальні та екологічні аспекти. Економічний аспект полягає в стимулюванні економічного вдосконалення менш розвинутих регіонів країни. Залучаються інвестиції, розвивається інфраструктура, підтримуються підприємства, інноваційна діяльність тощо. Соціальний аспект політики розглядає проблеми, які виникають у суспільства. Це забезпечення соціального захисту населення, покращення умов життя, надання можливості в освіті та різноманітних культурних послуг, охорона здоров'я, боротьба з бідністю і безробіттям. Екологічний аспект – це один з найважливіших напрямків регіональної політики, бо він охоплює збереження природних ресурсів і екологічну безпеку. Регіональні програми повинні бути спрямовані на збереження водних, лісових ресурсів, ландшафтів. Стимулювання енергоефективних технологій, зменшення речовин, що забруднюють довкілля, охорона біорізноманіття тощо. Україна є однією з великих країн Європи (за територією і населенням), має велике різноманіття природно-кліматичних, ресурсних, демографічних, етнічних, структурних та інших особливостей регіонів [1:132]. Тому збалансована державна регіональна політика має бути на першому місці, проте впродовж багатьох років залишалася поза увагою держави [4]. Через складне минуле України, відсутність єдиної регіональної політики призвела до значних диспропорцій у регіональній структурі економіки та зростанні економічних і соціальних проблем. Головними з цих проблем є недостатній розвиток регіональних господарських структур, низька економічна ефективність ресурсів, відмінності між регіонами (відставання регіонів від сучасних умов життя). Щодо сільської місцевості відставання виробничої інфраструктури, нераціональне використання природних ресурсів, забруднення природи. Для розв'язання цих проблем необхідно вжити організаційно-правові та економічні заходи та стратегії, щодо створення умов для оптимальної економічної самостійності регіонів та

забезпечення ефективного державного регулювання [1 : 131]. Стратегії регіонального розвитку мають характеризуватися такими ознаками: орієнтація на потреби та інтереси людей; консенсус щодо довготермінової мети розвитку території; всебічність та цілісність; спрямованість на чіткі бюджетні пріоритети; проведення комплексного аналізу стану регіонального розвитку; обов'язковість моніторингу та оцінювання; наявність відповідальності та лідерства на місцевому рівні; розбудова наявних механізмів і стратегій тощо [3 : 203,204]. Команда Мінінфраструктури України запропонувала зміни та плани на 2024 рік, щодо регіональної політики. Політика повинна бути сформована з урахуванням війни, потребами країни під час воєнного стану, відбудовою і відновленням територіальних громад та регіонів тощо. Команда показала досягнення 2023 року. Було оновлено законодавчу рамку державної регіональної політики та положення Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки, розпочато розробку цифрових інструментів для моніторингу та оцінки розвитку. Щодо планів Міністерства на 2024 рік, можна виділити такі: затвердити оновлену Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 роки, розробити та схвалити План заходів на 2024-2027 роки; розробити законодавчий механізм для належного функціонування державної системи управління та збору даних місцевого рівня, запустити муніципальну статистику; підготувати та подати на розгляд зміни та доповнення до Закону України про засади регіональної політики, з метою удосконалення відповідних інструментів відповідно до рекомендацій ЄС; здійснити перезапуск Державного Фонду регіонального розвитку відповідно до політики згуртованості та аналізу роботи подібних фондів в ЄС [2].

Основні висновки. Регіональна політика спрямована на забезпечення рівномірного розвитку регіонів країни, також соціального, економічного та екологічного розвитку. Підтримка місцевої самостійності є важливим аспектом сучасного державного управління. Ефективна реалізація регіональних програм потребує комплексного підходу. Він повинен враховувати потреби та особливості кожного регіону окремо та з активною взаємодією центральних органів влади й органів місцевого управління. Такий підхід допоможе досягти успішних результатів у забезпеченні сталого розвитку країни в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Завадських Г. М. Регіональна економіка : навч. посібн. 1 вид. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 556 с.
2. Інформація Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України про результати роботи та плани на 2024 рік щодо регіональної

політики та децентралізації. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/komanda-mininfrastruktury-prezentovala-rezultaty-roboty-ta-plany-na-2024-rik-shchodo-rehionalnoi-polityky-ta-detsentralizatsii> (дата звернення: 01.03.2025).

3. Регіональне управління: підручник / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. Київ : НАДУ, 2014. 740 с.

4. Ткачук А. Державна регіональна політика 2023: бути чи не бути. URL : <https://rpr.org.ua/news/derzhavna-rehionalna-polityka-2023-buty-chy-ne-buty/> (дата звернення: 04.03.2025).

Єгор КАЛЬМА,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Тетяна СИДОРЧЕНКО,**

к.еон.н., доцент (БДПУ)

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНИХ ФІНАНСІВ (DeFi) НА ФІНАНСОВІ СИСТЕМИ, ЗОКРЕМА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНИ

Актуальність. В сучасних умовах стрімкого розвитку фінансових технологій та впровадження інноваційних цифрових інструментів, застосування децентралізованих фінансових систем (DeFi) набуває особливої важливості для України. Сучасна фінтех-індустрія стимулює зниження залежності від традиційних банківських установ, що є критичним у контексті воєнного стану, коли доступ до класичних фінансових послуг може бути обмеженим. Крім того, гармонізація нормативно-правових стандартів з європейськими вимогами сприяє інтеграції України до єдиного європейського фінансового простору. Проте водночас проблема супроводжується суперечностями, оскільки швидке впровадження інноваційних технологій стикається з труднощами регулювання, а також зростаючими кіберризиками, що підривають довіру до цифрових систем.

Ступінь досліджуваності проблеми. Попередні наукові дослідження, зокрема звіт МВФ, публікація Кейсі М., висвітлюють загальні тенденції впровадження DeFi у глобальному контексті. Проте більшість з них зосереджені на світових ринках і не враховують специфіку українських умов, що обумовлено воєнним та економічним станом.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є всебічний аналіз впливу децентралізованих фінансів (DeFi) на традиційні фінансові системи з урахуванням українського контексту, що дозволяє визначити як потенційні переваги впровадження інноваційних технологій, так і ризики, пов'язані з інтеграцією нових фінансових моделей у національну економіку. Для досягнення

поставленої мети в дослідженні передбачено використання таких методів: SWOT-аналіз; порівняльний аналіз регуляторних моделей.

Сутність дослідження. Дослідження сутності децентралізованих фінансів (DeFi) базується на аналізі як концептуальних засад, так і практичних аспектів застосування інноваційних технологій у фінансовій сфері. DeFi розглядається як система автономних фінансових послуг, що реалізується за допомогою блокчейн-технологій та смарт-контрактів, що дозволяє забезпечити високу прозорість, оперативність та безпеку операцій за умов мінімізації участі традиційних посередників. Звіт Міжнародного валютного фонду «Global Financial Stability Report» демонструє, що цифровізація фінансових систем має суттєвий вплив на стабільність традиційного фінансового сектору, що свідчить про необхідність подальшого наукового осмислення цієї проблематики [2].

Теоретичні підходи до аналізу інтеграції децентралізованих фінансових систем із традиційними фінансовими структурами ґрунтуються на ідеї синтезу новітніх цифрових технологій з усталеними практиками фінансового управління. У своїй статті «DeFi and TradFi Must Work Together» М. Кейсі наголошує, що «гармонійна співпраця між DeFi та TradFi дозволяє забезпечити більш ефективне використання ресурсів та підвищення стабільності фінансової системи» [3]. Це свідчить про необхідність пошуку нових підходів, які дозволять не лише оптимізувати операційні процеси, але й сприяти трансформації традиційних фінансових структур, забезпечуючи їм новий рівень адаптивності до сучасних економічних викликів. Синтез інноваційних рішень із встановленими моделями фінансової діяльності створює синергію, здатну генерувати додаткову вартість для учасників ринку. Завдяки такому підходу можливе зниження операційних витрат, підвищення прозорості процесів та розширення доступу до фінансових послуг, що є критично важливим для забезпечення конкурентоспроможності та стійкості ринку в умовах глобальної цифровізації. Крім того, інтеграція DeFi із традиційними фінансовими моделями сприяє модернізації всіх рівнів фінансової системи, починаючи від кредитування і закінчуючи управлінням активами. Цей підхід дозволяє не лише розширити можливості управління фінансовими потоками, але й створити нові інструменти для аналізу ризиків, що є важливим у сучасних умовах економічної нестабільності.

Ф. Шер у своїй статті «Decentralized Finance: On Blockchain and Smart Contract-Based Financial Markets» розглядає функціональні можливості блокчейн-технологій та смарт-контрактів як основні інструменти для створення нових фінансових ринків, що відзначаються зниженими транзакційними витратами та підвищеною прозорістю операцій, а також автор стверджує, що «застосування смарт-контрактів

у фінансових системах дозволяє автоматизувати процеси, що веде до оптимізації операційної діяльності та зменшення ризиків, пов'язаних з людським фактором», що є важливим кроком у розвитку децентралізованих фінансових рішень [4]. Окрім того, використання блокчейн-технологій відкриває нові можливості для формування фінансової інфраструктури, яка володіє високою безпекою та прозорістю, що сприяє зниженню витрат на обробку транзакцій і забезпечує довіру між учасниками ринку. Завдяки такому підходу традиційні фінансові системи отримують можливість модернізувати свої процеси, інтегруючи інноваційні рішення, що дозволяють адаптуватися до швидкозмінного ринку фінансових послуг.

Монографія К. Р. Харві, А. Рамачандрана та Дж. Санторо підкреслюють, що «комплексний аналіз інтеграції децентралізованих технологій у традиційні фінансові системи відкриває нові можливості для оптимізації операційних процесів» [5]. Це твердження свідчить про те, що систематизація досвіду впровадження інноваційних технологій дозволяє не лише знизити витрати, але й підвищити ефективність управління фінансовими потоками в умовах глобальної цифровізації. Усвідомлення потенціалу децентралізованих фінансових рішень у поєднанні з традиційними моделями є важливим кроком для досягнення стійкості та конкурентоспроможності фінансової системи, інтеграція новітніх технологій в усталені фінансові структури може сприяти модернізації ринку, створюючи передумови для адаптації міжнародного досвіду до національних особливостей, зокрема до українського контексту.

У робочому документі Банку міжнародних розрахунків «Regulatory Challenges for Decentralized Finance» детально аналізуються правові та регуляторні аспекти впровадження технологій децентралізованих фінансів (DeFi), що є ключовим чинником для забезпечення стабільності та прозорості фінансових систем, автори підкреслюють, що ефективне регулювання DeFi вимагає інтеграції як технологічних, так і правових компонентів, що забезпечують баланс між інноваціями та ринковою стабільністю [1]. Це свідчить про необхідність створення нових нормативно-правових механізмів, здатних адаптуватися до специфіки цифрових технологій та швидкоплинних змін у фінансовій сфері. Регуляторні виклики, пов'язані з децентралізованими фінансовими сервісами, охоплюють питання захисту інвесторів, запобігання відмиванню грошей та забезпечення прозорості транзакцій. Ці виклики створюють необхідність розробки комплексних правових стратегій, які дозволяють ефективно реагувати на інновації у фінансовому секторі та мінімізувати потенційні ризики, пов'язані з відсутністю централізованого контролю. Використання інтегрованих регуляторних рішень може сприяти підвищенню довіри до цифрових фінансових послуг та стимулювати подальший розвиток інноваційної інфраструктури.

Основні висновки. Емпіричні дані свідчать, що децентралізовані фінанси (DeFi) активно трансформують традиційну банківську систему України. Використання технологій блокчейн та смарт-контрактів сприяє зниженню витрат і підвищенню доступності фінансових послуг, особливо для малих та середніх підприємств. Це дозволяє їм залучати фінансування безпосередньо від інвесторів, минаючи посередників. Водночас, інтеграція DeFi у фінансову систему України вимагає адаптації регуляторних механізмів для забезпечення прозорості та підзвітності фінансових операцій. Відсутність чіткої нормативно-правової бази може створювати ризики для стабільності фінансової системи, зокрема в контексті кібербезпеки. Тому важливо розробити відповідні регуляторні рамки, що враховують специфіку децентралізованих фінансів та забезпечують захист інтересів усіх учасників ринку.

Для ефективної інтеграції DeFi у фінансову систему України рекомендується створити національну стратегію розвитку децентралізованих фінансів. Це передбачає формування робочої групи за участю представників Національного банку України, ІТ-сектору та міжнародних експертів для розробки нормативно-правових актів, що регулюватимуть діяльність DeFi-платформ. Особливу увагу слід приділити питанням кібербезпеки, розробивши стандарти та протоколи для захисту користувачів від потенційних загроз. Крім того, важливо проводити інформаційно-освітні кампанії для підвищення фінансової грамотності населення щодо використання децентралізованих фінансових інструментів. Подальші дослідження мають бути спрямовані на оцінку впливу DeFi на фінансову безпеку держави в умовах гібридних загроз, а також на вивчення можливостей інтеграції децентралізованих фінансів у існуючу фінансову інфраструктуру країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Банк міжнародних розрахунків. Regulatory Challenges for Decentralized Finance, 2022. URL : <https://www.bis.org/publ/work1061.pdf> (дата звернення: 21.02.2025).
2. Міжнародний валютний фонд. Global Financial Stability Report, 2022. URL : <https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/GFSR/2022/April/English/ch3.ashx> (дата звернення: 20.02.2025).
3. Кейсі М. 'DeFi' and 'TradFi' Must Work Together; Finance & Development, 2022. URL : <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2022/09/Point-of-View-DeFi-Tradfi-must-work-together-Michael-Casey> (дата звернення: 20.02.2025).
4. Шар Ф. Decentralized Finance: On Blockchain- and Smart Contract-Based Financial Markets, 2021. URL : <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9798400205293/CH001.xml> (дата звернення: 20.02.2025).
5. Харві К. Р., Рамачандран А., Санторо Дж. DeFi and the Future of Finance, 2021. URL : <https://www.wiley.com/en-us/DeFi+and+the+Future+of+Finance-p-9781119742623> (дата звернення: 20.02.2025).

Поліна ЛЕБЕДЄВА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти1 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Олена ЗАДВОРНА,**
старша викладачка (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

Актуальність теми. Формування державного бюджету є ключовим етапом у розбудові економічної стійкості країни. Він відображає фінансову політику держави, визначає пріоритети економічного розвитку та забезпечує розподіл ресурсів між різними сферами. Державний бюджет також є важливим інструментом соціально-економічної стабільності, що відображає можливості держави у забезпеченні потреб громадян, розвитку інфраструктури, освіти та охорони здоров'я. В умовах економічної нестабільності та глобальних викликів, таких як пандемії або фінансові кризи, питання формування бюджету набуває особливої актуальності.

Ступінь досліджуваності теми. Питання формування державного бюджету досліджуються в роботах багатьох українських та міжнародних вчених. Серед вітчизняних авторів можна відзначити роботи Олени Ковальчук, Володимира Мельниченка. Серед зарубіжних авторів, які вивчали бюджетний процес, відомі праці таких економістів, як Джон Мейнард Кейнс та Пол Самуельсон. У цих роботах розглядаються різні аспекти бюджетного процесу, а також інструменти та методи управління бюджетними коштами. Питання формування державного бюджету є важливою частиною економічної науки та практики, і дослідження цього процесу триває вже багато років як в Україні, так і в інших країнах. Розглянемо роботи кількох відомих вітчизняних та зарубіжних науковців, які зробили значний внесок у вивчення цієї теми.

У роботах, як українських, так і зарубіжних авторів, аналізується ряд важливих аспектів формування державного бюджету.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є вивчення процесу формування державного бюджету, його складових частин, а також аналіз основних принципів та методів, які застосовуються при складанні державного фінансового плану.

Завдання дослідження: дослідити основні етапи формування державного бюджету; проаналізувати роль доходів і витрат у складанні бюджету; визначити вплив економічної політики та державного управління на процес формування бюджету; оцінити ефективність використання бюджетних коштів у різних країнах світу; проаналізувати роль міжнародних організацій (МВФ, Світовий банк) у формуванні державного бюджету.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використовуються наступні методи: аналіз літератури; порівняльний метод; статистичний метод; метод кейс-стаді.

Бюджетний процес – детальний розгляд всіх етапів від планування до виконання бюджету, а також взаємодії між різними рівнями бюджетної системи.

Методи управління бюджетними коштами – це включає в себе управління витратами, доходами, а також використання інструментів прогнозування для ефективного розподілу фінансових ресурсів. Роль бюджету у забезпеченні соціальної стабільності – аналіз того, як бюджет може використовуватись для фінансування соціальних програм, освіти, охорони здоров'я, пенсійного забезпечення тощо. Економічні теорії щодо бюджетного дефіциту – дослідження того, як дефіцит бюджету може використовуватись для стимулювання економічного зростання, зокрема через державні інвестиції в інфраструктуру та соціальні програми.

Особливу увагу привертає міжнародний досвід щодо управління державними фінансами. Наприклад, дослідження бюджетного процесу в країнах ЄС, США, Японії показують, що важливим є збалансування бюджетного дефіциту та наявність чіткої стратегії для зниження державного боргу. Інші країни, зокрема нові демократичні держави, намагаються адаптувати європейські практики бюджетного управління до своїх економічних і політичних реалій.

Формування державного бюджету включає важливий етап – планування витрат, яке здійснюється відповідно до пріоритетів економічної і соціальної політики держави. Для того, щоб проаналізувати витрати за певними статтями бюджету, можна використовувати офіційні документи, такі як Закон про державний бюджет на конкретний рік. Нижче наведено приклад, як можна проаналізувати статті витрат на певні сфери, спираючись на аналіз бюджетних витрат у попередньому та наступному роках.

1. Освіта. У Законі про державний бюджет зазвичай містяться статті, які відображають планування витрат на освіту. Наприклад: Витрати на освіту в 2023 році на освіту було заплановано витратити 150 мільярдів гривень, що становило 12% від загальних витрат бюджету. Заплановані витрати на освіту на 2024 рік становлять 160 мільярдів гривень. Це збільшення на 6,7% в порівнянні з попереднім роком, що відображає акцент на модернізацію шкільної інфраструктури та підвищення заробітних плат педагогів.

2. Наука. Витрати на науку часто включають фінансування досліджень, розвиток наукових установ, інвестиції в інновації та технології. Витрати на науку в 2023 році були на рівні 20 мільярдів

гривень, що становить 1,7% від загальних витрат бюджету. Заплановані витрати на науку на 2024 рік становлять 22 мільярди гривень на наукову діяльність, що на 10% більше порівняно з попереднім роком. Збільшення фінансування пов'язане з підтримкою нових наукових ініціатив та проєктів у сфері енергетики та екології.

3. Охорона здоров'я. Фінансування охорони здоров'я є важливою складовою соціальної політики держави. Витрати на охорону здоров'я в 2023 році було заплановано у розмірі 120 мільярдів гривень, що становило 9,5% від загального бюджету. Заплановані витрати на охорону здоров'я на 2024 рік – 130 мільярдів гривень, що на 8,3% більше, ніж у попередньому періоді. Це збільшення обумовлене потребами у боротьбі з новими медичними викликами та покращенням інфраструктури лікарень.

4. Витрати на інфраструктуру охоплюють дорожнє будівництво, транспортування, енергетику. Витрати на інфраструктуру в попередньому році становили 100 мільярдів гривень, що складає 8% від бюджету. У 2024 році планувалося збільшення витрат на інфраструктуру до 110 мільярдів гривень, що дасть змогу реалізувати нові проєкти у сфері відновлення доріг та модернізації енергетичних систем.

5. Соціальні витрати включають підтримку пенсіонерів, малозабезпечених верств населення, виплати соціальних допомог. Витрати на соціальний захист в 2023 році становили 200 мільярдів гривень, що становить 16% від загального бюджету. Заплановані витрати на соціальний захист на 2024 рік становлять 210 мільярдів гривень, зокрема через індексацію пенсій та збільшення допомог малозабезпеченим сім'ям.

При аналізі витрат важливо звернути увагу на загальну динаміку бюджету та пріоритети, які держава ставить для себе на наступний плановий період. Наприклад, якщо порівняти загальні витрати на соціальні сфери в попередньому та наступному роках, можна побачити тенденцію до збільшення фінансування, спрямованого на підвищення якості життя громадян через інвестиції в освіту, охорону здоров'я та соціальний захист.

Процес формування державного бюджету включає кілька етапів, серед яких виділяються планування, затвердження, виконання та контроль. На етапі планування враховуються економічні прогнози, потреби в державних видатках та можливості фінансування. Однією з важливих складових бюджету є податкова система, яка визначає доходи держави. Також важливим є аналіз витрат, адже ефективно використання коштів сприяє економічному зростанню та розвитку соціальних програм. Основними витратами бюджету є фінансування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, а також інфраструктурних

проектів. Водночас у країнах з розвиненими економіками особливу увагу приділяють витратам на наукові дослідження та інновації. Формування бюджету тісно пов'язане з економічною політикою держави, а також з міжнародними фінансовими організаціями. Наприклад, рекомендації Міжнародного валютного фонду часто впливають на формування бюджетів країн, що перебувають у процесі фінансової реформи або криз.

Висновки. Процес формування державного бюджету є складним і багатогранним. Він залежить від багатьох економічних, соціальних та політичних факторів. Ефективне управління державним бюджетом сприяє розвитку економіки, забезпечує соціальну стабільність та дозволяє країні реалізовувати свої стратегічні цілі. Однак для досягнення максимального ефекту важливо здійснювати постійний контроль за виконанням бюджету та коригувати його відповідно до змін у внутрішній та зовнішній економічній ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про державний бюджет України на 2025 рік» від 19.11.2024. URL : https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2025-770 (дата звернення: 24.12.2024).
2. Ковальчук О. А. Економічна теорія державного бюджету. Харків : Видавничий центр «Освіта», 2019. 315 с.
3. Шевченко Т. М. Формування та управління державним бюджетом. Київ : Видавництво «Наукова думка», 2020. 256 с.
4. Samuels J. B. Public Budgeting: Principles and Practice. New York : McGraw-Hill, 2018. 420 p.

Поліна ЛЕБЕДЄВА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти1 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Олена ЗАДВОРНА,**
старша викладачка (БДПУ)

ПОПИТ НА СМОРТФОНИ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Актуальність теми. Попит на мобільні телефони є важливою економічною категорією, оскільки він відображає зміни в споживчих уподобаннях, технічному прогресі, а також економічних умовах в різних країнах. У світі мобільних технологій швидко зростають вимоги до нових моделей телефонів, що змінює структуру ринку. Оскільки мобільні телефони стали невід'ємною частиною життя сучасної людини, аналіз попиту на них допомагає зрозуміти, які фактори визначають поведінку споживачів і як вони змінюються під

впливом різноманітних економічних, соціальних та технологічних факторів. Це дослідження є важливим для бізнесу, що працює на ринку мобільних технологій, а також для фахівців з маркетингу, які намагаються прогнозувати майбутні тренди.

Ступінь досліджуваності теми. Попит на мобільні телефони та його характеристики є досить вивченим питанням, що знайшло відображення в роботах багатьох вітчизняних і закордонних науковців. Серед основних досліджень можна відзначити роботи таких вчених, як С. Джонсон [2], який аналізував вплив технологічних новацій на зміни в попиті на мобільні пристрої, а також І. Степанової, яка досліджувала фактори впливу на вибір мобільних телефонів серед молоді в Україні, а також роботи Л. Андрієвської та Т. Глушкової, які досліджували світовий ринок мобільних присторів. Крім того, важливими є роботи іноземних авторів, таких як Р. Сміт та М. Лі, які вивчали тенденції попиту в глобальному масштабі.

Мета дослідження: Метою цього дослідження є порівняння та аналіз попиту на мобільні телефони за різними критеріями, зокрема, за ціною, брендом, технічними характеристиками та соціальними аспектами, що впливають на вибір споживачів.

Завдання дослідження: проаналізувати основні фактори, які впливають на попит на мобільні телефони в різних країнах; порівняти попит на мобільні телефони за різними ціновими категоріями; визначити роль бренду у виборі мобільного телефону; оцінити вплив новітніх технологій на зміну попиту на мобільні телефони; дослідити зміни в попиті на мобільні телефони через пандемію та економічні коливання.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використовувалися наступні методи: аналіз літератури – для огляду існуючих теоретичних та практичних підходів до аналізу попиту; порівняльний метод – для порівняння попиту на мобільні телефони за різними критеріями; статистичний метод – для аналізу даних про продажі мобільних телефонів на основі публікацій у галузевих звітах; соціологічний метод – для вивчення споживчих уподобань через опитування та аналіз ринкових трендів.

Текст дослідження. Фактори, що впливають на попит на мобільні телефони: Попит на мобільні телефони формується під впливом низки економічних, соціальних та технологічних факторів. До основних з них відносяться рівень доходів населення, вплив нових технологій (наприклад, 5G), а також маркетингові стратегії компаній-виробників. В економічно розвинених країнах високий попит на смартфони преміум-класу, тоді як у країнах, що розвиваються, спостерігається стабільний попит на бюджетні моделі. Крім того, бренд відіграє значну роль у виборі мобільних телефонів. Споживачі часто

вибирають пристрої відомих виробників, таких як Apple або Samsung, через їхню репутацію та надійність. Водночас нові бренди, як Xiaomi або Realme, що пропонують хорошу ціну за адекватні характеристики, активно завойовують ринок [1 : 22]. Це явище зумовлене конкурентними стратегіями, що забезпечують постійну інновацію та доступність моделей для різних сегментів споживачів.

Світові продажі смартфонів зросли на 6% у річному обчисленні в другому кварталі 2024 року, встановивши найвищі темпи зростання в річному обчисленні за 3 роки. Про це свідчать дані звіту Counterpoint Research. Можлива причина – впровадження штучного інтелекту спонукає людей оновлювати свої телефони. Експерти Counterpoint очікують, що до кінця 2024 року пристрої з підтримкою ШІ становитимуть 11% від загального ринку смартфона. [4] Згідно з результатами, найбільш продаваним брендом смартфонів у світі залишається компанія Samsung, займаючи 20% на ринку (зростання на 5%). Далі йде американська корпорація Apple з часткою 16% (-1% у річному обчисленні). Xiaomi замикає топ-3 світових виробників смартфонів (зростання на 22%), за нею йдуть Vivo (8%) і Oppo (8%) [4].

Роль нових технологій у попиті на мобільні телефони. Впровадження новітніх технологій, таких як підтримка 5G, покращення камер, процесорів та швидкості роботи пристроїв, змінює попит на мобільні телефони. Споживачі все більше орієнтуються на технічні характеристики і здатність пристрою виконувати більше завдань одночасно. Це також спричиняє попит на телефони, здатні підтримувати новітні програми та онлайн-сервіси, що стає важливим аспектом вибору для технічно підкованої аудиторії.

Економічні коливання та пандемія. Попит на мобільні телефони також суттєво змінюється під впливом економічних коливань та глобальних криз. Пандемія COVID-19 стала стимулом для збільшення попиту на смартфони, адже вони стали важливими інструментами для роботи та навчання. Однак в умовах економічної нестабільності споживачі частіше обирають більш доступні моделі, намагаючись економити на покупках.

Висновки. Попит на мобільні телефони залежить від багатьох факторів, серед яких основними є ціна, бренд, технічні характеристики та вплив нових технологій. Бренд має велике значення при виборі мобільного телефону, оскільки споживачі часто надають перевагу відомих маркам, але зростає попит на альтернативні бренди з хорошими характеристиками за меншу ціну. Інновації, такі як 5G та вдосконалення процесорів, значно впливають на зміну попиту. Економічні зміни, а також соціально-культурні фактори, такі як пандемія, формують попит на мобільні телефони, зокрема через зміну пріоритетів споживачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієвська Л., Глушкова Т., Коломієць Т. Світовий ринок смартфонів *Товари та ринки*. 2021. № 1. С. 19–33 URL : <http://tr.knute.edu.ua/files/2021/04.pdf> (дата звернення: 10.12.2024).
2. Джонсон С. Мобільні технології та попит: Тенденції 2018 року. Нью-Йорк : IT-Ревю, 2018. 304 с.
3. Лі М. Мобільний ринок після пандемії: Аналіз змін попиту. Сеул : Технополіс, 2021. 205 с.
4. Пономаренко Д. Названо найпопулярніші бренди смартфонів у 2024 році. Інформаційне агентство UNIAN. URL : https://www.unian.ua/techno/gadgets/nazvano-naypopulyarnishi-breandi-smartfoniv-u-2024-roci-12696885.html#goog_rewarded (дата звернення: 12.12.2024).

Поліна ЛИСАК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Тетяна СИДОРЧЕНКО,**
к.еон.н., доцент (БДПУ)

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПРОЦЕС

Актуальність. Інвестиції через наявність мультиплікативного ефекту (здатності забезпечувати приріст доходу, що значно перевищує збільшення самих інвестицій) визнаються каталізатором економічного зростання, а збільшення інвестицій, активізація інвестиційного процесу визнається однією із головних рушійних сил економічної політики держави. Звідси високої актуальності набуває питання факторів впливу, що прямо чи зворотно впливають на інвестиційну активність.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питанням вивчення та оцінці факторів впливу на інвестиційний процес знайшли своє відображення у роботах вітчизняних вчених: І. Бузько, І. Давидович, В. Захарченко, М. Катеринич, В. Колпаков, О. Кузьмін, С. Філіппова.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є всебічний аналіз факторів, що впливають на процес прийняття інвестиційних рішень.

Сутність дослідження. Більшість науковців вважають, що в основі факторів впливу на прийняття інвестиційних рішень, як і на інші управлінські рішення знаходиться своєрідний трикутник прийняття рішення «Досвід» – «Логіка» – «Інтуїція». Тобто логічним було б розглядати перелік факторів в розрізі їх впливу на цей трикутник. Однак, треба зазначити, що всі три перелічені поняття насамперед є «навичками» конкретного менеджера, тобто такий підхід має на увазі лише аналіз компетенцій і навичок персоналу, що

іде в розріз з сучасним станом мінливого зовнішнього середовища здійснення інвестиційної діяльності [1].

Головним фактором, що стимулює інвестиції є зростання доходу. Оскільки заощадження, що є джерелом інвестицій, є функцією від доходу, то відповідно із зростанням доходу, зростатимуть і заощадження, і, з певним лагом, зростатимуть і інвестиції. Тобто тут має місце цікавий економічний феномен зворотної залежності: збільшення інвестицій збільшує дохід, а збільшення доходу збільшує інвестиційні можливості.

Очікувана норма доходності має пряму залежність із інвестуванням, але в контексті пошуку шляхів активізації інвестиційного процесу цей фактор вважається нами малоперспективним, адже кожна галузь має свою «онтологічну» норму доходності і безмежно її нарощувати неможливо навіть ефективною державною політикою. Збільшення доходності для забезпечення припливу інвестиційного капіталу визнається як ефективний важіль інвестиційного менеджменту на рівні підприємства, тобто на мікрорівні.

Норма амортизації та амортизаційна політика взагалі є ефективним та універсальним інструментом активізації інвестування на усіх рівнях – від мікро- до загальнодержавного. Сутність і функції амортизації проявляють свою дію через низку складових, взаємодія яких становить зміст амортизаційної політики держави. Такими складовими є: норма амортизації та її структура, оцінка і переоцінка основного капіталу, методи нарахування амортизації та порядок використання амортизаційних засобів. Ефективним інструментом є використання прискореної амортизації. Амортизаційна політика впливає на інвестиційну активність в частині простого відтворення, а задля забезпечення розширеного відтворення необхідно залучення додаткового інвестиційного капіталу, шляхом оптимізації внутрішніх джерел фінансування та створення умов для припливу зовнішніх джерел – іноземних інвестицій.

Рівень інфляції та оподаткування мають зворотній зв'язок із інвестиційною активністю, отже дієвий інструментарій активізації інвестування належить монетарній та фінансовій політиці. Ставка банківського відсотку має подвійний вплив на інвестиційний процес. З одного боку, загальне збільшення відсоткових ставок, в тому числі і депозитної сприяє збільшенню заощаджень. Банки, як інститути фінансового (інвестиційного) ринку перетворюють ці заощадження на інвестиції в процесі здійснення своїх активних операцій. З іншого боку, разом із депозитними (звісно із різними темпами; банківська маржа, її динаміка є напрямком окремого дослідження) зростають і ставки кредитні, що гальмує процес підприємницького інвестування, адже не зважаючи на всі кризові явища у національній банківській

системі, кредит залишається одним із пріоритетних джерел фінансування капіталовкладень на макрорівні [2].

Ефективність національного інвестиційного процесу напряму залежить від його ефективності на усіх ланках: галузевій, регіональній та мікрорівневій, тобто ефективні інвестиційні рішення окремих суб'єктів господарювання кожний у своїй частині формують ефективність інвестиційного процесу на макрорівні.

Основні висновки. Підсумовуючи все вищенаведене вважаємо, що серед найпринциповіших напрямів стимулювання інвестиційних процесів у сучасних умовах слід віднести: створення сприятливих макроекономічних умов (сприятливий інвестиційний клімат); розробка та імплементація ефективної, зваженої, скоординованої у окремих елементах державної інвестиційної політики; стимулювання іноземного інвестування; розвиток національного фінансового ринку; сприяння підвищенню фінансової грамотності населення, власників бізнесу у сфері малого та середнього підприємництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балан О. С. Класифікація факторів впливу на процес прийняття інвестиційних рішень. *Економіка: реалії часу*. 2014. № 2. С. 219–224. URL : <https://economics.net.ua/files/archive/2014/No2/219-224.pdf> (дата звернення: 15.02.2025).
2. Салтикова Г. В., Котенко Н. В. До питання координації монетарної та фінансової політики. *Механізм регулювання економіки*. 2015. № 3. С. 58–67.

Дмитро МАКАРЕНКО,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Ганна КОСТЕНКО,**
к.еон.н., доцент (БДПУ)

ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Оптимізація структури капіталу є важливою умовою ефективного функціонування підприємства, оскільки правильне співвідношення власних і позикових коштів впливає на фінансову стійкість, рентабельність і конкурентоспроможність бізнесу. В умовах економічної нестабільності, зростання вартості фінансових ресурсів та зміни податкового середовища підприємства змушені шукати оптимальні шляхи залучення капіталу. Незбалансована структура фінансування може призвести до зростання фінансових ризиків, зниження прибутковості та втрати інвестиційної привабливості, що підкреслює актуальність дослідження.

Проблема оптимізації структури капіталу залишається предметом наукових дискусій упродовж багатьох десятиліть. За останні роки концептуальні й практичні аспекти оцінки вартості капіталу досліджували О. Велика, Р. Квасницька, Д. Клименко, І. Козлова, Ю. Макаренко, Я. Мрозовський, Т. Мулик, Л. Юрчишина та інші [1-5].

Метою дослідження є визначення основних підходів до оптимізації структури капіталу підприємства, аналіз факторів, що впливають на формування ефективної структури фінансування, та розробка практичних рекомендацій щодо її покращення для забезпечення фінансової стабільності та розвитку бізнесу.

Структура капіталу підприємства визначається співвідношенням власних і позикових ресурсів, які використовуються для фінансування операційної та інвестиційної діяльності. Оптимальна структура капіталу дозволяє мінімізувати середньозважену вартість капіталу (WACC), що є важливим критерієм ефективного управління фінансовими ресурсами. При цьому важливим є правильний баланс між власним капіталом, який забезпечує фінансову незалежність, та позиковим, що дозволяє використовувати ефект фінансового левериджу для збільшення прибутковості.

Одним із ключових аспектів дослідження є оцінка впливу фінансового левериджу на прибутковість підприємства. Висока частка позикових коштів може призводити до підвищеної прибутковості власного капіталу завдяки ефекту важеля, проте одночасно збільшує ризик ліквідності та ймовірність фінансових труднощів. Оптимальний рівень заборгованості залежить від галузевої специфіки, темпів зростання компанії, доступності кредитних ресурсів та рівня процентних ставок.

Фактори, що впливають на формування структури капіталу, можна поділити на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх факторів належать фінансова стратегія підприємства, його прибутковість, рівень ліквідності, політика дивідендних виплат і стратегічні цілі розвитку. Зовнішні фактори включають стан фінансового ринку, рівень інфляції, податкове регулювання, доступність кредитних ресурсів та вимоги інвесторів. Висока волатильність макроекономічного середовища може змушувати підприємства коригувати свою фінансову політику, змінюючи пропорції власних і позикових коштів.

На практиці оптимізація структури капіталу передбачає застосування різних підходів та методів оцінки. Одним із найпоширеніших методів є моделювання середньозваженої вартості капіталу (WACC) та визначення оптимального співвідношення власного і позикового фінансування на основі аналізу його впливу на

рентабельність підприємства. Крім того, використовуються різні моделі фінансового планування, що враховують фактор ризику та ліквідності.

У сучасних умовах дедалі більшого значення набувають альтернативні джерела фінансування, такі як венчурний капітал, фінансування через облігаційні випуски, краудфандинг, лізингові операції та стратегічні партнерства. Використання цих фінансових інструментів дозволяє підприємствам диверсифікувати структуру капіталу та зменшити залежність від банківських кредитів.

В Україні переважна більшість підприємств мають значний рівень кредитної залежності через обмеженість власного капіталу та нестачу ефективних механізмів залучення інвестицій. Це робить питання оптимізації структури капіталу особливо актуальним, оскільки підприємства змушені балансувати між доступністю кредитних ресурсів і рівнем фінансового ризику.

Отже, оптимізація структури капіталу є одним із ключових аспектів фінансового управління підприємством, оскільки вона безпосередньо впливає на його фінансову стійкість, прибутковість та здатність до розвитку. Формування ефективної фінансової стратегії потребує детального аналізу внутрішніх і зовнішніх факторів, оцінки рівня фінансового левериджу та використання сучасних методів управління капіталом. Підприємства повинні прагнути до досягнення оптимального співвідношення власного і позикового фінансування, використовуючи різні джерела фінансування та враховуючи макроекономічні зміни. Розвиток альтернативних механізмів залучення капіталу може стати ефективним рішенням для зменшення фінансових ризиків та підвищення інвестиційної привабливості компаній.

ЛІТЕРАТУРА

1. Велика О. Ю., Козлова І. М. Особливості управління структурою капіталу підприємств України. *Причорноморські економічні студії*. 2023. Вип. 80. С. 76–81. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.80-12>.
2. Квасницька Р., Мрозовський Я. Критеріальні підходи до формування оптимальної структури капіталу підприємства. *Modeling the development of the economic systems*. 2021. № 2. С. 12–18. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2021-2-2>.
3. Макаренко Ю. П., Клименко Д. О. Формування оптимальної структури капіталу з метою забезпечення фінансової стійкості підприємства. *Економіка та держава*. 2022. Вип. 1. С. 45–49. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2022.1.45>.
4. Мулик Т. О. Аналітичне забезпечення управління капіталом підприємств. *Економічний простір*. 2023. № 183. С. 95–103. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/183-15>.
5. Юрчишена Л. В., Карпов Д. О. Концептуальні та практичні аспекти оцінки вартості капіталу підприємства. *Економіка і організація управління*. 2023. № 3 (51). С. 105–114. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2023.3.12>.

Олексій МИСАК,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 1 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Олена ЗАДВОРНА,**
старша викладачка (БДПУ)

ЕКОНОМІКА РОЗВИТКУ ТА БОРОТЬБА З БІДНІСТЮ

Актуальність. Проблема економічного розвитку та боротьби з бідністю з однією з найбільш гострих для світової діяльності. За даними ООН станом на 2024 рік близько 9% населення світу живуть за межею бідності, визначено як дохід менше 2,15 доларів на день. Особливу актуальність ця проблема набуває в умовах посилення глобальних викликів, таких як кліматичні зміни, військові конфлікти, пандемії та економічні кризи.

Бідність є не лише соціальною проблемою, але й економічною, оскільки низький рівень доходів обмежує доступ до освіти, медицини та інших базових потреб, що в свою чергу гальмує економічний розвиток. Аналіз економічних моделей боротьби є критично важливим для формування стратегій сталого розвитку в країнах із різними рівнями доходів.

Ступінь досліджуваності теми. Проблема економічного розвитку та бідності активно досліджується економістами, соціологами та експертами в сфері сталого розвитку. Серед класичних праць варто виділити роботи: Адама Сміта (Дослідження про природу і причини багатства народів), Амартьї Сен (Розвиток як свобода), Джозефа Стігліца (Глобалізація і її незадоволення). Попри численні дослідження, залишається низка невирішених питань, таких як ефективність окремих стратегій боротьби з бідністю в різних країнах, роль технологій у подоланні нерівності, а також вплив інституційних реформ на розвиток країн з низьким доходом.

Мета і метод дослідження: Метою дослідження є аналіз основних проблем економічного розвитку країн, що перебувають на різних стадіях економічного розвитку, та визначення ефективних стратегій боротьби з бідністю. Для проведення дослідження було використано наступні **методи**: аналіз статистичних даних, порівняльний аналіз, кейс-стаді, економічне моделювання. Досягнення мети базуються на вирішенні наступних завдань: визначити основні фактори, що впливають на рівень бідності в країнах із різним економічним розвитком, проаналізувати сучасні підходи до подолання бідності у світовій практиці, дослідити успішні приклади з бідністю у країнах, що перебувають на різних стадіях економічного розвитку, оцінити роль міжнародних організацій та глобальних ініціатив у

зниження рівня бідності, розробити рекомендації щодо ефективних стратегій з бідністю в умовах різних економічних систем.

Сутність дослідження:

У дослідженні виявлено основні проблеми, що перешкоджають економічному розвитку та боротьбі з бідністю:

- Недостатня інституційна спроможність: корупція, відсутність механізмів соціального захисту.

- Нерівний доступ до ресурсів: обмежені можливості для освіти, працевлаштування та кредитування.

- Залежність від сировинних економік: країни з низьким доходом часто залежать від експорту природних ресурсів, що робить їх вразливими до глобальних коливань цін.

Запропоновано стратегії для подолання бідності: 1) Інвестиції в людський капітал: розвиток освіти, охорони здоров'я, професійної підготовки. 2) Розширення доступу до фінансів через програми мікрокредитування та промисловість. 3) Інтеграції сучасних технологій у сільське господарство та промисловість. 4) Реформування інституцій та боротьба з корупцією.

Дослідження акцентує увагу на економічному розвитку як ключовому інструменті подолання бідності. Аналізуючи дані Світового банку та ООН, виявлено, що країни з низьким доходом стискаються із системними проблемами, таких як слабка інфраструктура, обмежений до освіти та медицини, нерівність у розподілі ресурсів.

Водночас у країнах із середнім і високим рівнем доходу зберігаються виклики, пов'язані з нерівністю у доступі до економічних можливостей, що поглиблює проблему бідності серед вразливих груп населення.

Зокрема, розглянуто приклад Бангладеш, де завдяки мікрофінансовим програмам GrameenBank було значно знижено рівень бідності серед жінок і сільського населення. У Раунді стратегія розвитку сільського господарства та інвестицій в інфраструктуру дозволили подолати наслідки громадянської війни і підняти рівень доходів. У Норвегії система соціального забезпечення, заснована на високих податках і справедливому розподілі доходів, дозволяє утримувати рівень бідності на мінімумі.

Також досліджено роль міжнародних організацій, таких як Світовий банк, Міжнародний валютний фонд та Програма розвитку ООН, які через фінансову допомогу, консультації та моніторинг сприяють глобальних ініціатив, зокрема Цілей сталого розвитку (SDG), забезпечує комплексний підхід до вирішення проблеми на міжнародному рівні.

Дослідження також наголошує на важливості врахування культурних, історичних і соціальних особливостей кожної країни під час розробки стратегій боротьби з бідністю. Результати дослідження

можуть бути використані як основа для формування політик і програм економічного розвитку на національному рівнях.

Висновки. Підводячи підсумки, можна сказати, що боротьба з бідністю є не лише соціальним, але й економічним завданням, що вимагає комплексного підходу. Розвиток людського капіталу є найефективнішою стратегією подолання бідності у довгостроковій перспективі. Міжнародна співпраця та фінансова допомога мають значний потенціал для підтримки економічного розвитку найбідніших країн. Ефективні реформи потребують адаптації до унікальних умов кожної країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сен А. Розвиток як свобода. Харків : Фоліо, 2010. 366 с.
2. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів. Київ : Наш формат, 2023. 722 с.
3. Стігліц Дж. Глобалізація і її тягар. Київ : Видавництво Києво-Могилянської академії, 2003. 252 с.
4. Poverty Reduction Strategies. Офіційний сайт МВФ. URL : <https://www.imf.org/external/np/prsp/prsp.aspx> (дата звернення: 03.12.2024).
5. Sustainable Development Goals Report 2023. Офіційний сайт ООН. URL : <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/> (дата звернення: 10.12.2024).
6. World Development Report 2023. Офіційний сайт Світового банку. URL : <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2023> (дата звернення: 12.12.2024).

Катерина РОМАНЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 1 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Олена ЗАДВОРНА,**
старша викладачка (БДПУ)

ТЕОРЕТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ВИНИКНЕННЯ І СУТНОСТІ ГРОШЕЙ. ФУНКЦІЯ ГРОШЕЙ ТА ЇХ ЕВОЛЮЦІЯ

Актуальність: Гроші є фундаментальною складовою економічних систем, їх роль безперервно еволюціонує відповідно до змін у суспільстві та технологіях, та у сучасних умовах цифровізації та глобалізації розуміння походження, сутності та функцій грошей стає критичним для аналізу економічної стабільності, монетарної політики та розвитку фінансових технологій, а дослідження еволюції грошей допомагає прогнозувати їх майбутнє, включаючи вплив криптовалют і цифрових активів.

Ступінь дослідження проблеми: концепції виникнення грошей в античні часи (Аристотель, Платон), праці класиків економічної теорії (Адам Сміт, Карл Маркс, Джон Мейнард Кейнс),

вивчення цифрових грошей, криптовалют і безготівкових систем (роботи Нобелівських лауреатів з економіки).

Мета і методи дослідження: Метою дослідження є визначення теоретичних засад виникнення грошей, їх еволюцію та сучасне функціонування в економіці. При проведенні дослідження було використано наступні методи: історико-логічний аналіз для дослідження еволюції концепцій грошей, порівняльний метод для оцінки традиційних та сучасних функцій грошей, системний підхід для визначення ролі грошей у сучасній економічній системі.

Сутність дослідження: Проблема виникнення грошей розглядається через три основні підходи: раціоналістична теорія (ця теорія передбачає, що гроші виникли як свідома відповідь на проблеми бартерного обміну. У суспільствах із розвиненим натуральним господарством бартер виявився неефективним через складність визначення еквівалентної вартості товарів і необхідність збігу попиту та пропозиції. Як зазначав Адам Сміт, гроші стали засобом подолання цих обмежень, полегшуючи обмін і сприяючи подальшому поділу праці [5 : 58], еволюційна теорія (на відміну від раціоналістичної концепції, еволюційна теорія акцентує на поступовому розвитку грошей. Відповідно до цієї концепції, гроші не були свідомо створені, а виникли в результаті суспільних практик. Спочатку роль грошей виконували товари, що мали внутрішню вартість (наприклад, худоба, сіль чи раковини). Згодом виникли металеві гроші, які уніфікували обмін. Подальший розвиток привів до появи паперових, електронних, а нині й цифрових грошей [4 : 93], кредитна теорія (ця теорія трактує гроші як форму боргу. У ранніх суспільствах боргові зобов'язання між членами спільноти були основою економічної взаємодії. Гроші, як зазначав Джон Мейнард Кейнс, початково слугували способом фіксації боргових відносин. З часом ці зобов'язання перетворилися на загальновизнаний засіб обміну та нагромадження).

Функції грошей та еволюція функцій: Функції грошей є незмінними у своїй основі, однак їх форма та способи реалізації зазнають трансформацій. Традиційно виділяють такі функції грошей: засіб обміну – ця функція залишається ключовою, забезпечуючи ефективність ринкових відносин. Однак із появою електронних платіжних систем відбулися зміни у формах обміну: гроші стали більш мобільними й доступними для використання в будь-якій точці світу, міра вартості – гроші дозволяють порівнювати вартість різних товарів і послуг. Сучасні зміни в економіці, зокрема інфляція та поява криптовалют, створюють виклики для стабільності цієї функції, засіб нагромадження – ця функція грошей еволюціонує через розвиток фінансових ринків і появу нових форм активів, таких як біткоїн та інші криптовалюти. Гроші залишаються

основним інструментом збереження вартості, але довіра до них залежить від стабільності фінансових інститутів, засіб платежу – цифровізація значно розширила можливості виконання цієї функції. У сучасному світі поширення отримали такі інструменти, як електронні гаманці, мобільні додатки та QR-коди, що спрощують процеси платежів і роблять їх миттєвими, світові гроші – ця функція трансформувалася із розвитком глобальної економіки. Традиційно світовими грошима вважалися валюти, такі як долар США або євро. Однак із появою криптовалют і перспективою впровадження цифрових валют центральних банків (CBDC) функція світових грошей стала багатогранною.

Еволюція грошей: Історія грошей демонструє, як поступово змінювалися їхні форма та функції: товарні гроші (на перших етапах розвитку економіки гроші мали форму товарів, що володіли внутрішньою вартістю (наприклад, худоба, зерно або метали), металеві гроші (використання металевих монет дозволило уніфікувати обмін і зробило гроші більш довговічними та зручними), паперові гроші (поява банкнот значно спростила обіг грошей, хоча водночас вимагала довіри до емітента, що забезпечував їхню вартість), безготівкові гроші (ця форма грошей з'явилася разом із розвитком банківських систем. Перекази через рахунки стали більш популярними, ніж готівка), цифрові гроші (на сучасному етапі розвитку економіки цифрові валюти, такі як криптовалюти та CBDC, стають новим стандартом. Використання технології блокчейн забезпечує прозорість і безпеку транзакцій, тоді як цифровізація фінансів створює нові можливості для економічного розвитку).

Сьогодні гроші адаптуються до вимог глобальної економіки, забезпечуючи інтеграцію нових технологій у традиційні фінансові системи. Поява цифрових активів змінює саму природу грошей, створюючи нові виклики для регулювання та монетарної політики. Наприклад, криптовалюти, які базуються на децентралізованих технологіях блокчейн, ставлять під сумнів контроль центральних банків над грошовою масою. З іншого боку, цифрові валюти центральних банків (CBDC) можуть зміцнити державний контроль над фінансами, але потребують комплексного підходу до захисту даних та приватності користувачів.

Водночас глобалізація та цифровізація сприяють виникненню нових форм співпраці між країнами в сфері платіжних систем і транснаціональних валютних ініціатив. Наприклад, міжнародні організації, такі як МВФ, розглядають можливість створення глобальних цифрових валют, що могли б доповнити національні гроші та забезпечити стабільність світової економіки. Однак це

потребує значної уніфікації законодавств і міжнародних стандартів у сфері регулювання фінансових технологій.

Крім того, значний вплив мають фінансові інновації, такі як смарт-контракти, токенизація активів і DeFi-платформи (децентралізовані фінанси), які створюють нові можливості для економічних агентів. Вони розширюють доступ до фінансових послуг, одночасно підвищуючи ризики, пов'язані з безпекою транзакцій і волатильністю нових активів. У цьому контексті важливо розуміти не лише технологічні аспекти, але й економічні наслідки таких змін, що робить подальше дослідження грошей надзвичайно актуальним.

Зрештою, саме здатність грошей адаптуватися до нових реалій забезпечує їхнє ключове місце в економіці. Успішна інтеграція нових технологій, таких як блокчейн і штучний інтелект, у фінансову систему може призвести до формування абсолютно нової парадигми у взаємодії економічних суб'єктів, де гроші перестануть бути лише інструментом обміну, а стануть частиною складної системи цифрових економічних відносин.

Основні висновки: Гроші є динамічною економічною категорією, яка постійно адаптується до змін у соціально-економічному та технологічному середовищі. Їх виникнення пов'язане з необхідністю подолання недоліків бартерного обміну, а еволюція – з прагненням підвищити ефективність економічних відносин. Традиційні функції грошей, такі як засіб обміну, міра вартості, засіб нагромадження та платежу, залишаються актуальними, але змінюються під впливом цифровізації та глобалізації. Введення криптовалют і цифрових валют центральних банків (CBDC) створює нові виклики та можливості для їх виконання. Різні теоретичні підходи до розуміння походження грошей (раціоналістична, еволюційна, кредитна теорії) демонструють багатогранність цієї економічної категорії, що обумовлює її важливість для аналізу економічної системи. Еволюція грошей – від товарних до цифрових – є показником технологічного прогресу. Сучасні тенденції, такі як розвиток блокчейн-технологій і децентралізованих фінансів (DeFi), змінюють характер грошового обігу та сприяють виникненню нових фінансових моделей. Глобалізація економіки потребує нових підходів до регулювання грошей, зокрема інтеграції міжнародних платіжних систем і розробки універсальних стандартів для цифрових активів. Це відкриває нові можливості для економічного зростання, але водночас вимагає вирішення питань безпеки та стабільності.

Успішне вивчення теоретичних засад грошей та їхньої сучасної трансформації є ключем до прогнозування фінансових інновацій і формування ефективної монетарної політики в умовах цифрової економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналітичний огляд «Можливості для реалізації соціально-емоційного навчання в рамках реформи «Нова українська школа» / за заг. ред. Л. Гриневич, С. Калашнікової. Київ : Видавнича група «Шкільний світ», 2021. 312 с.
2. Закон України «Про Національний банк України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (дата звернення: 01.04.2025).
3. Закон України «Про платіжні послуги». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text> (дата звернення: 01.04.2025).
4. Менгер К. Походження грошей. Київ : Видавництво «Академія», 2020. 144 с.
5. Сміт А. Багатство народів. Дослідження про природу та причини добробуту націй. Київ : Наш формат, 2018. 722 с.

Максим ТЕЛЬЧАРОВ,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Тетяна СИДОРЧЕНКО,**
к.еон.н., доцент (БДПУ)

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ У ВИРІШЕННІ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОБЛЕМ

Актуальність. Актуальність теми ролі соціальної економіки у вирішенні демографічних проблем обумовлена глобальними змінами у структурі населення, які створюють нові виклики для економічного та соціального розвитку. Демографічні процеси, такі як старіння населення, низький рівень народжуваності, зростання міграційних потоків і скорочення трудових ресурсів, впливають на всі сфери суспільного життя. Ці явища особливо актуальні для країн із нестабільною економікою, де демографічні проблеми загострюються через обмежені можливості соціального забезпечення та нерівномірний розвиток регіонів. Соціальна економіка, яка поєднує економічні принципи з соціальною відповідальністю, має потенціал для забезпечення сталого вирішення цих проблем. Вона спрямована на задоволення потреб найбільш вразливих груп населення, створення нових робочих місць, покращення умов праці, а також підвищення рівня соціальної інтеграції. Демографічні проблеми мають тісний зв'язок із економічною нерівністю, доступом до якісних соціальних послуг, медичного обслуговування та освіти. Саме тому соціальна економіка може стати дієвим інструментом для їх подолання, оскільки вона спрямована на вирішення таких завдань, як створення умов для підвищення народжуваності, підтримка людей похилого віку та стимулювання міграційної політики, яка враховує інтереси як мігрантів,

так і приймаючих громад [3 : 80]. Зростання уваги до соціальної економіки в умовах демографічної кризи зумовлене її здатністю адаптуватися до швидких змін, забезпечуючи довготривалий позитивний ефект. Залучення інноваційних моделей соціальної економіки до вирішення демографічних викликів є необхідною умовою для формування стабільного та справедливого суспільства, де кожна людина матиме доступ до ресурсів, можливостей і соціального захисту.

Ступінь досліджуваності проблеми. Ступінь досліджуваності проблеми ролі соціальної економіки у вирішенні демографічних проблем є досить високою, але залишається багато невирішених питань, які потребують подальшого аналізу. Дослідження цієї теми активно ведуться як на міжнародному рівні, так і в окремих країнах, особливо в тих, що стикаються зі значними демографічними викликами, такими як старіння населення, депопуляція та нерівномірний розподіл трудових ресурсів. У міжнародній практиці значну увагу цьому питанню приділяють такі організації, як Організація Об'єднаних Націй, Міжнародна організація праці та Європейський Союз. Їх дослідження зосереджуються на інтеграції соціальної економіки в стратегії розвитку та вирішення соціальних і демографічних проблем. Вітчизняні дослідники, такі як О. Гладун, М. Долішній і В. Ткаченко, акцентують увагу на практичному застосуванні принципів соціальної економіки у вирішенні локальних демографічних проблем, зокрема через розвиток соціального підприємництва, підвищення зайнятості вразливих груп населення та створення нових моделей соціального забезпечення [1].

Мета і методи дослідження: Метою дослідження є визначення ролі соціальної економіки у вирішенні сучасних демографічних проблем, таких як старіння населення, низький рівень народжуваності, міграційні процеси та дисбаланс у розподілі трудових ресурсів. Методи дослідження включають комплексний підхід, що поєднує теоретичні та емпіричні інструменти.

Сутність дослідження: Сутність дослідження ролі соціальної економіки у вирішенні демографічних проблем полягає у глибокому аналізі її потенціалу для впливу на ключові демографічні процеси та подолання відповідних викликів. Демографічні проблеми, такі як старіння населення, низький рівень народжуваності, збільшення міграційних потоків та нерівномірний розподіл трудових ресурсів, є складними багатofакторними явищами, що потребують інноваційних підходів. Соціальна економіка, яка базується на поєднанні економічної діяльності із соціальною відповідальністю, має унікальні можливості для формування сталих рішень. Соціальна економіка розглядається як сукупність соціальних підприємств, кооперативів, неприбуткових організацій та інших ініціатив, діяльність яких спрямована на створення

суспільних благ і задоволення потреб вразливих категорій населення. Вона здатна створювати нові робочі місця, підтримувати осіб похилого віку, забезпечувати доступ до якісних соціальних послуг і сприяти економічній інтеграції мігрантів [2 : 42]. Ця форма економіки стає особливо важливою у контексті сучасних демографічних змін, оскільки вона пропонує гнучкі та адаптивні рішення. Особлива увага приділяється вивченню ролі соціальних підприємств у стимулюванні народжуваності, зменшенні рівня соціальної ізоляції осіб похилого віку, а також у створенні умов для підвищення якості життя в регіонах із демографічними дисбалансами. Аналізується вплив соціальної економіки на зайнятість, освітній рівень, доступність медичних послуг і стабілізацію міграційних процесів. Сутність дослідження також полягає у вивченні кращих міжнародних практик, які демонструють ефективність соціальної економіки у вирішенні демографічних проблем. Порівняльний аналіз різних моделей і підходів дозволяє адаптувати успішні рішення до національних особливостей, враховуючи соціально-економічний контекст. Значна увага приділяється розробці рекомендацій для державної політики, спрямованої на підтримку соціальної економіки, зокрема через фінансове стимулювання, розвиток інфраструктури та сприяння громадським ініціативам.

Соціальна економіка сприяє створенню нових робочих місць, особливо у регіонах із демографічними дисбалансами, підтримує зайнятість осіб похилого віку та сприяє інтеграції мігрантів у суспільство. Розвиток соціального підприємництва дозволяє залучити додаткові ресурси для надання якісних соціальних послуг, таких як охорона здоров'я, освіта та соціальний захист, що безпосередньо впливають на покращення демографічної ситуації. Вивчення кращих міжнародних практик показало, що ефективне використання інструментів соціальної економіки значно покращує демографічні показники. Зокрема, моделі, які базуються на державній підтримці соціального підприємництва, фінансових стимулах для місцевих громад і сприянні кооперативному руху, довели свою результативність у створенні сталих рішень для демографічних проблем. Значну увагу необхідно приділити розробці державних політик, які сприятимуть розвитку соціальної економіки. Це включає фінансове стимулювання соціальних підприємств, підтримку громадських ініціатив, спрощення адміністративних процедур і підвищення інституційної спроможності. Інвестиції у соціальну економіку сприятимуть зміцненню соціального капіталу, покращенню якості життя населення та стабілізації демографічних процесів.

Висновки: Соціальна економіка, заснована на принципах соціальної відповідальності, економічної солідарності та

спрямованості на суспільне благо, є ефективним інструментом для подолання демографічних викликів.

Отже, розвиток соціальної економіки є одним із ключових інструментів вирішення демографічних викликів. Її впровадження на всіх рівнях суспільного життя дозволяє створити умови для соціально-економічної стабільності, сприяє сталому розвитку і забезпечує соціальну справедливість у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гладун О. П. Демографічні виклики України: сучасний стан і перспективи. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2019. 250 с.
2. Європейська комісія. Соціальна економіка в Європі: звіт. Брюссель: Європейська комісія, 2018. URL : <https://ec.europa.eu/social-economy> (дата звернення: 12.02.2025).
3. Сен А. Розвиток як свобода / пер. з англ. К. Девдера. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2004. 358 с.

Максим ТЕЛЬЧАРОВ,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Олена ЗАДВОРНА,**
старша викладачка (БДПУ)

ПРОБЛЕМИ КОРУПЦІЇ ТА ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Актуальність дослідження проблем корупції та тіньової економіки у сфері державного регулювання є надзвичайно високою з огляду на їхній згубний вплив на економічний, соціальний і політичний розвиток. Корупція порушує принципи прозорості та підзвітності у діяльності державних інституцій, створює нерівність доступу до ресурсів і послуг, підриває довіру суспільства до влади. В умовах реформування системи управління боротьба з цими явищами є пріоритетним завданням, оскільки корупція призводить до неефективного використання бюджетних коштів, сприяє утворенню тіньових схем і знижує інвестиційну привабливість країни. Тіньова економіка, що охоплює нелегальну економічну діяльність і ухилення від оподаткування, є серйозним викликом для економічної безпеки держави. Її масштаби значно перевищують рівень, прийнятний у розвинених країнах, що обумовлено низьким рівнем правової культури, слабкістю механізмів контролю, складністю регуляторних процедур і недостатньою прозорістю взаємодії між державними органами та бізнесом. Це, у свою чергу, поглиблює соціальну нерівність, зменшує

доходи державного бюджету, посилює фінансові дисбаланси та уповільнює темпи економічного розвитку [2 : 13]. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах глобалізації, коли країни конкурують за міжнародні інвестиції, що вимагає створення прозорого та прогнозованого регуляторного середовища. Відсутність ефективного механізму боротьби з корупцією та тіньовою економікою робить державу вразливою до зовнішніх загроз, посилює ризики економічної ізоляції та уповільнює інтеграцію до світових економічних процесів. Крім того, виклики сучасного світу, такі як цифровізація економіки, швидкі зміни в технологіях та інтеграція до глобальних ринків, створюють нові можливості для нелегальної діяльності, яка стає більш складною і важкою для виявлення. Це вимагає системного підходу до протидії корупції, модернізації регуляторних механізмів, впровадження інноваційних технологій контролю та підвищення прозорості державних процесів. Таким чином, актуальність дослідження корупції та тіньової економіки полягає в необхідності забезпечення стійкості державного управління, економічної стабільності та соціальної справедливості. Це завдання не лише внутрішнього характеру, але й міжнародного значення, оскільки успішна боротьба з корупцією та тіньовою економікою є передумовою інтеграції у глобальну економіку та формування конкурентоспроможного середовища для розвитку бізнесу й залучення інвестицій.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема корупції активно вивчається в контексті її впливу на економічний розвиток і соціальну стабільність. Українські дослідники (наприклад, С. Пирен, Т. Колбіна) приділяють увагу аналізу механізмів запобігання корупційним ризикам, у той час як міжнародні експерти (Д. Кауфман, Р. Кріссен) зосереджуються на інституційних підходах. Тіньова економіка вивчається через призму її впливу на бюджетні втрати, рівень зайнятості та конкурентоспроможність [3 : 127].

Мета і методи дослідження: Метою дослідження є комплексний аналіз причин, механізмів і наслідків корупції та тіньової економіки у сфері державного регулювання, а також розробка ефективних стратегій протидії цим явищам. Основним завданням є виявлення ключових проблем, що обмежують ефективність державного управління, аналіз інструментів, які використовуються для боротьби з корупцією і нелегальною економічною діяльністю, та розробка рекомендацій щодо їх вдосконалення. Особлива увага приділяється формуванню прозорих і підзвітних механізмів регулювання, що базуються на міжнародних стандартах і кращих практиках [4 : 42].

Методи дослідження включають кілька основних підходів. Аналіз літератури дозволяє систематизувати наявні наукові та

практичні знання з теми, вивчити досвід інших країн у боротьбі з корупцією та тіньовою економікою, а також оцінити ефективність різних стратегій. Емпіричні дослідження проводяться за допомогою опитувань, інтерв'ю та фокус-груп серед представників державного апарату, бізнесу та громадськості, що дозволяє отримати реальні дані про масштаби проблеми та ефективність існуючих заходів.

Сутність дослідження: Сутність дослідження полягає у глибокому аналізі природи, причин, наслідків і механізмів протидії корупції та тіньовій економіці у сфері державного регулювання. Воно охоплює вивчення основних факторів, що сприяють виникненню цих явищ, їхній вплив на економічний розвиток, ефективність державного управління та соціальну стабільність. Особлива увага приділяється виявленню структурних недоліків у державному регулюванні, які створюють умови для корупційних проявів і стимулюють економічну діяльність поза легальними рамками [1 : 55].

Корупція розглядається як багатовимірне явище, яке виникає через слабкість інституцій, недостатню прозорість державних процесів, низьку підзвітність посадових осіб та відсутність ефективного контролю. Аналізується, як корупційні дії, такі як хабарництво, зловживання владою чи конфлікт інтересів, впливають на прийняття рішень і розподіл ресурсів у державному секторі. Досліджується взаємозв'язок між корупцією та тіньовою економікою, яка часто функціонує як паралельна система до офіційної економіки, уникати податкових зобов'язань і регуляторного нагляду. Тіньова економіка розглядається як наслідок надмірного державного втручання, неефективного регулювання та високого рівня корупції. Її структура включає нелегальну зайнятість, ухилення від податків, неофіційні фінансові операції та інші види економічної діяльності, що не враховуються офіційною статистикою. Аналізується, як тіньова економіка впливає на зниження доходів державного бюджету, дестабілізує соціальну систему та створює нерівні умови для підприємств. Сутність дослідження також охоплює вивчення міжнародного досвіду у подоланні корупції та тіньової економіки. Досліджуються ефективні моделі, такі як запровадження електронного уряду, спрощення адміністративних процедур, посилення громадського контролю та створення незалежних антикорупційних інституцій. Порівняння різних підходів дозволяє визначити, які інструменти та стратегії найкраще адаптуються до місцевих умов. Ключовим аспектом сутності дослідження є визначення ефективних стратегій протидії корупції та скорочення масштабів тіньової економіки. Це включає створення системи прозорості, підвищення рівня правосвідомості громадян, вдосконалення механізмів контролю та покарання за корупційні дії. Значна увага приділяється необхідності зміцнення інституційної спроможності держави, зокрема у

сфері правосуддя та правоохоронних органів. Таким чином, сутність дослідження полягає в тому, щоб глибоко зрозуміти природу корупції та тіньової економіки, визначити їхні ключові детермінанти, оцінити вплив на суспільство та економіку, а також розробити комплексні заходи для їх подолання. Це дозволить створити передумови для сталого економічного зростання, підвищення довіри до державних інституцій і забезпечення соціальної справедливості [5].

Висновки дослідження демонструють, що корупція та тіньова економіка є складними і взаємопов'язаними явищами, які негативно впливають на всі аспекти державного регулювання. Вони призводять до втрати бюджетних доходів, неефективного використання ресурсів, уповільнення економічного зростання, підриву довіри до державних інституцій та зниження рівня соціальної справедливості. Ефективна боротьба з корупцією передбачає створення прозорих механізмів прийняття рішень, запровадження суворого контролю за діяльністю державних службовців і формування культури підзвітності. Ключовим інструментом у цій боротьбі є використання цифрових технологій, таких як електронний уряд, які мінімізують людський фактор і зменшують можливості для корупційних зловживань. Зниження масштабів тіньової економіки вимагає спрощення регуляторних процедур, зменшення податкового навантаження, підвищення рівня правосвідомості громадян і забезпечення прозорості в економічній діяльності. Надання стимулів для переходу бізнесу до легального сектору економіки, таких як податкові пільги чи амністії, може стати ефективним кроком для зменшення тіньової активності. Особлива роль у вирішенні цих проблем належить міжнародному співробітництву, яке дозволяє впроваджувати найкращі світові практики, обмінюватися досвідом і координувати зусилля у сфері боротьби з транснаціональною корупцією та нелегальною діяльністю. Успіх у протидії корупції та тіньовій економіці залежить від комплексного підходу, що включає вдосконалення законодавства, посилення інституційної спроможності, залучення громадськості до контролю за діями влади та формування культури нетерпимості до корупційних проявів. Такий підхід сприятиме створенню стабільного і прозорого середовища, необхідного для економічного зростання та соціального добробуту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишняк І. М. Запобігання корупції в публічному управлінні: теоретико-правові аспекти. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2018. 300 с.
2. Гудзь О. І. Корупція в публічному управлінні: сутність, причини та механізми подолання. Київ : НАДУ, 2018. 254 с.
3. Розпутенко І. В. Запобігання корупції в державному управлінні: теорія і практика. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2020. 312 с.

4. Тарасенко Н. О. Тіньова економіка як загроза національній безпеці України : монографія. Київ : НАН України, 2019. 198 с.
5. Тарасенко Н. О. Тіньова економіка як загроза економічній безпеці держави. *Економічна безпека*. 2019. № 3. С. 32–37.

Максим ТЕЛЬЧАРОВ,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу

соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Олена ЗАДВОРНА,**

старша викладачка (БДПУ)

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Актуальність теми проблем розвитку інфраструктури підприємництва в Україні обумовлена ключовою роллю підприємницької діяльності у формуванні конкурентоспроможної економіки та забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку. Підприємницька інфраструктура, яка включає фінансові, інформаційні, консалтингові, освітні та інші інститути, створює необхідні умови для ефективного функціонування бізнесу, сприяє його зростанню та інтеграції у міжнародний економічний простір. Проте в Україні розвиток цієї інфраструктури стикається зі значними проблемами, що стримують розкриття підприємницького потенціалу. Недостатній рівень розвитку інфраструктури підприємництва зумовлений низкою чинників, зокрема обмеженням доступом до фінансових ресурсів, низькою якістю консалтингових і освітніх послуг для підприємців, недосконалістю нормативно-правового регулювання, а також слабкою інтеграцією регіональних ініціатив у загальнодержавну стратегію розвитку бізнесу. Відсутність належної підтримки підприємництва особливо негативно впливає на малий та середній бізнес, який є основою економіки розвинених країн, але в Україні залишається вразливим і недостатньо розвинутим сектором.

Ступінь досліджуваності проблеми розвитку інфраструктури підприємництва є досить високою, проте ця тема залишається актуальною через постійні зміни в економічних умовах, технологічний прогрес та глобалізаційні процеси. Значна кількість наукових досліджень у світі та в Україні присвячена аналізу складових інфраструктури підприємництва, її ролі у стимулюванні економічного розвитку та впливу на конкурентоспроможність бізнесу. Міжнародна наукова спільнота широко досліджує моделі підприємницької інфраструктури, які функціонують у розвинених країнах, таких як США,

Німеччина, Сінгапур. Особливу увагу приділено розвитку інноваційних екосистем, бізнес-інкубаторів, технопарків, кластерів і венчурних фондів. У роботах таких авторів, як Майкл Портер, Пол Ромер і Джозеф Шумпетер, аналізуються теоретичні та практичні аспекти створення сприятливого бізнес-середовища.

Мета і методи дослідження: Метою дослідження є визначення сучасного стану, проблем і перспектив розвитку інфраструктури підприємництва в Україні, а також розробка рекомендацій щодо її вдосконалення з урахуванням національних особливостей, регіональних диспропорцій і глобальних викликів. Дослідження спрямоване на аналіз механізмів, що забезпечують підтримку підприємництва, і на визначення ефективних інструментів стимулювання бізнес-активності, які можуть бути інтегровані у державну політику [1 : 23]. Основними завданнями є вивчення існуючих проблем, оцінка впливу підприємницької інфраструктури на економічний розвиток, а також розробка моделей і стратегій, які сприятимуть створенню сприятливого бізнес-середовища. Методи дослідження базуються на використанні комплексного підходу, який охоплює теоретичні, емпіричні та порівняльні інструменти. Аналіз літератури є ключовим методом, що дозволяє вивчити наукові та практичні підходи до розвитку інфраструктури підприємництва. Систематизація міжнародного досвіду допомагає визначити кращі практики, які можуть бути адаптовані до українських реалій.

Сутність дослідження: Сутність дослідження проблем розвитку інфраструктури підприємництва в Україні полягає у глибокому аналізі сучасного стану, викликів і можливостей цієї сфери, а також у визначенні шляхів її вдосконалення. Підприємницька інфраструктура включає сукупність інститутів, механізмів і ресурсів, які забезпечують підтримку бізнесу на всіх етапах його функціонування. Її ефективність є ключовим фактором для стимулювання підприємницької активності, залучення інвестицій та підвищення конкурентоспроможності національної економіки [3 : 61]. Дослідження спрямоване на виявлення основних проблем, що стримують розвиток інфраструктури підприємництва в Україні. Серед них виділяються недостатній доступ до фінансових ресурсів, слабка розвиненість бізнес-інкубаторів, технопарків та інших інноваційних структур, низька якість консалтингових, інформаційних і освітніх послуг для підприємців. Також значним бар'єром є недосконалість нормативно-правової бази, яка регулює діяльність підприємницьких структур, та обмеженість державної підтримки, особливо для малого і середнього бізнесу.

Особлива увага приділяється аналізу регіонального аспекту розвитку інфраструктури підприємництва. Нерівномірний розподіл

ресурсів і можливостей між регіонами України створює значні диспропорції, які посилюють економічну нерівність та уповільнюють розвиток віддалених територій. Дослідження акцентує на необхідності формування ефективних механізмів інтеграції регіональних ініціатив у загальнодержавну політику [4].

Сутність дослідження включає також вивчення міжнародного досвіду та визначення кращих практик розвитку підприємницької інфраструктури, які можуть бути адаптовані до українських реалій. Це передбачає аналіз функціонування бізнес-кластерів, технопарків, венчурних фондів, акселераторів та інших інструментів підтримки підприємництва у провідних країнах світу.

Важливим аспектом є оцінка ролі інноваційної інфраструктури в умовах цифрової трансформації економіки. Дослідження спрямоване на розробку рекомендацій щодо створення та розвитку сучасних бізнес-екосистем, які включають технологічні платформи, інкубатори стартапів, онлайн-сервіси для підприємців та інші цифрові рішення.

Таким чином, сутність дослідження полягає у формуванні комплексного підходу до розвитку інфраструктури підприємництва в Україні, спрямованого на подолання існуючих бар'єрів, використання сучасних технологій і механізмів підтримки, а також створення сприятливих умов для функціонування бізнесу. Це дослідження має важливе значення для формування стратегічних рішень у сфері економічної політики та забезпечення сталого розвитку національної економіки.

Висновки: Висновки дослідження підтверджують, що розвиток інфраструктури підприємництва є ключовим чинником забезпечення сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки України. Ефективна підприємницька інфраструктура сприяє створенню сприятливого бізнес-клімату, розширенню можливостей для малого та середнього бізнесу, стимулюванню інновацій і залученню інвестицій [2].

Дослідження виявило низку проблем, які стримують розвиток підприємницької інфраструктури в Україні. Серед них недостатній доступ до фінансових ресурсів, слабкий розвиток інноваційних структур, таких як бізнес-інкубатори та технопарки, низька якість консалтингових і освітніх послуг, а також недосконалість нормативно-правового регулювання. Значна нерівномірність у розвитку інфраструктури між регіонами посилює диспропорції у доступі до ресурсів і можливостей для підприємців. Результати дослідження підкреслюють важливість впровадження комплексного підходу до розвитку інфраструктури підприємництва. Це включає посилення державної підтримки, розвиток інноваційних структур, стимулювання інтеграції регіональних ініціатив та адаптацію

міжнародного досвіду. Особливу увагу слід приділити цифровій трансформації інфраструктури, створенню електронних платформ для підтримки бізнесу та розвитку сучасних бізнес-екосистем. Досвід провідних країн світу демонструє, що ефективна підприємницька інфраструктура можлива завдяки активній співпраці між державою, бізнесом та науковими установами. Адаптація успішних міжнародних моделей до українських реалій дозволить створити умови для стимулювання підприємницької активності, підвищення рівня зайнятості та зміцнення економічної стійкості. Таким чином, розвиток інфраструктури підприємництва є стратегічно важливим завданням, що вимагає узгоджених дій на рівні державної політики, регіонального управління та громадських ініціатив. Розробка і впровадження ефективних механізмів підтримки підприємництва сприятиме формуванню конкурентоспроможної економіки, зростанню добробуту населення та підвищенню міжнародного іміджу України як привабливого бізнес-середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гейць В. М., Кизим М. О., Черняк О. І. Формування та розвиток інфраструктури підприємництва в умовах трансформаційної економіки : монографія. Харків : Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2019. 368 с.
2. Державна служба статистики України. Малий та середній бізнес в Україні: статистичний бюлетень. Київ : Держстат, 2021. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10.12.2024).
3. Портер М. Конкуренція : пер. з англ. Київ : Основи, 2005. 715 с.
4. Стадник В. В. Ефективність функціонування інфраструктури підприємництва в регіонах України. *Економіка та держава*. 2020. № 6. С. 78–82.

МЕНЕДЖМЕНТ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

Єгор АРДАБ'ЄВ,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу

соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Вікторія ШВАЧКО,**

старша викладачка (БДПУ)

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ В ТУРИСТИЧНІЙ ІНДУСТРІЇ: ПОДОЛАННЯ МОВНИХ ТА КУЛЬТУРНИХ БАР'ЄРІВ

Сучасна туристична індустрія є глобальним сектором економіки, що сприяє культурному обміну та міжкультурному розумінню. Актуальність подолання мовних та культурних бар'єрів є ключовим чинником для забезпечення якісного сервісу та позитивного досвіду туристів.

Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених міжкультурній комунікації, досі залишаються відкритими питання щодо уточнення визначення поняття «крос-культурна комунікація» в контексті туристичного бізнесу, її цілей та функцій. Також потребують детального розгляду проблеми, що виникають у процесі крос-культурної взаємодії в туристичній сфері, можливі способи їх запобігання чи вирішення. Питання міжкультурної комунікації у туризмі досліджуються в роботах таких науковців, як Г. Гофстеде, Е. Лордан та М. Скотт. Серед українських дослідників, які вивчали цю тему, слід відзначити О. Біловола, Л. Бабій та Т. Гриценко, які аналізують вплив мовних бар'єрів на якість туристичних послуг.

Мета дослідження полягає в уточненні поняття крос-культурної комунікації в контексті туристичної діяльності та у визначенні ефективних методів подолання культурних та мовних бар'єрів. Методи дослідження: аналіз літературних джерел, порівняльний аналіз, контент-аналіз соціальних мереж.

У туристичному бізнесі комунікаційні процеси є ключовим елементом діяльності, а особливе значення мають міжкультурні або крос-культурні комунікації. Термін «крос-культурний» походить від англійського «cross» – «перетинати, переходити» та «culture» – «культура», що має однакове значення в усіх мовах. Таким чином, цей термін можна інтерпретувати як «перетин культур». Відповідно, крос-культурна комунікація – це спілкування, що відбувається на межі або у взаємодії різних культур.

Термін «міжкультурна комунікація» вперше з'явився в науковому обігу завдяки Г. Трейгеру та Е. Холлу у 1954 році в їхній праці «Культура і

комунікація. Модель аналізу». Вони розглядали міжкультурну комунікацію як ідеальний орієнтир, до якого людина має прагнути, щоб максимально успішно й ефективно адаптуватися до навколишнього середовища.

Науковці А. Козлова та О. Усачова визначають крос-культурну комунікацію як процес вербальної та невербальної взаємодії між представниками різних моральних систем, світоглядів і релігій. Вони підкреслюють важливість дотримання трьох ключових правил у цьому процесі: невербальна інформація є найскладнішою для сприйняття та інтерпретації представниками іншої культури; для ефективного спілкування необхідно навчати учасників міжкультурної взаємодії технікам активного слухання; варто вміти передбачати та запобігати можливим комунікаційним помилкам, інакше міжкультурний контакт може зазнати невдачі через сформоване негативне враження [1].

Провівши детальний аналіз поняття крос-культурна комунікація ми пропонуємо уточнити визначення поняття міжкультурна комунікація в контексті туристичної діяльності.

Міжкультурна комунікація в сфері туризму – це обмін інформацією, ідеями, переконаннями та емоціями між представниками різних культур в контексті туристичного середовища. Вона враховує культурні особливості, що відрізняють туристів, працівників готелів, ресторанів, туристичних агентств та інших учасників туристичного процесу.

Основна ціль міжкультурної комунікації в туризмі – забезпечити ефективне взаєморозуміння, створити комфортні умови для туристів з різних країн та сприяти гармонійним міжкультурним відносинам у сфері туризму [2].

У сфері туризму міжкультурні комунікації мають вирішальне значення для взаємодії між людьми та групами, які належать до різних культур. Основні завдання міжкультурних комунікацій у туристичній діяльності:

- Підвищення рівня взаєморозуміння між представниками різних культур, що передбачає усвідомлення їхніх традицій, цінностей та культурних особливостей.
- Забезпечення ефективної взаємодії між туристами та працівниками сфери обслуговування.
- Сприяння формуванню поваги до культурного розмаїття, створення сприятливих умов для обміну культурним досвідом та ознайомлення з новими аспектами різних культур.

Однак міжкультурні комунікації в туристичній сфері часто виявляються неефективними через різноманітні бар'єри. Вони виникають внаслідок недостатнього знання культурних особливостей, мовних труднощів, відмінностей у традиціях та їхнього різного

сприйняття в різних країнах і серед різних груп туристів. До основних проблем міжкультурної комунікації можна віднести:

- Мовні бар'єри через незнання мов нерідко призводить до непорозумінь і ускладнює комунікацію між туристами та місцевим населенням або працівниками сфери обслуговування.

- Культурні розходження в різниці у культурних нормах, цінностях, етиці.

- Стереотипи та упередження. У туристів можуть бути сформовані певні уявлення про культуру країни, яку вони відвідують, що впливає на їхню поведінку та сприйняття. Водночас місцеві жителі також можуть мати упереджене ставлення до туристів, виявляти надмірну увагу або несвідомо проявляти неповагу до них та їхніх традицій.

- Недостатня підготовка персоналу в сфері гостинності та різниці в сприйнятті якості обслуговування.

Для вирішення цих проблем необхідні ефективні стратегії управління культурним розмаїттям, навички міжкультурної комунікації та підвищення обізнаності учасників туристичного процесу щодо культурних відмінностей і особливостей.

По-перше, варто проводити спеціалізовані тренінги з міжкультурної освіти та комунікації для працівників і керівництва туристичних підприємств.

По-друге, іншомовна підготовка повинна стати обов'язковим і постійним елементом навчання персоналу.

По-третє, необхідно розробляти та адаптувати послуги з урахуванням культурних особливостей. Це може включати різноманітне меню, організацію проживання відповідно до традицій різних народів, а також інші аспекти сервісу.

По-четверте, важливим кроком є формування колективу підприємства з представників різних культур.

По-п'яте, використання сучасних технологій, зокрема мобільних додатків, віртуальних турів та інших цифрових інструментів, допоможе покращити комунікацію між персоналом і відвідувачами.

По-шосте необхідно регулярно збирати та аналізувати відгуки туристів, а також створювати ефективні канали зворотного зв'язку для вдосконалення якості обслуговування.

У висновку, міжкультурні комунікації відіграють важливу роль у сфері туризму, сприяючи взаєморозумінню та ефективній взаємодії з іноземними мандрівниками. Вони допомагають покращити якість туристичних послуг. Як наслідок, це сприяє розвитку міжнародного туризму, створенню позитивного досвіду для туристів і зміцненню їхньої лояльності до України.

Для ефективного розвитку крос-культурних комунікацій у туристичному бізнесі необхідно регулярно проводити тренінги для

персоналу з міжкультурної компетентності, створювати програми обслуговування, адаптовані до особливостей різних культур, а також активно вивчати іноземні мови та підвищувати обізнаність співробітників щодо традицій і звичаїв різних народів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кривобок К. В., Котельникова Ю. М., Кінас І. О. Міжкультурні особливості в процесі управлінських комунікацій. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2023. № 1–2. С. 18–24. <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2023-1-3>
2. Моргулець О., Нищенко О., Шевченко О. Крос-культурні комунікації в туристичній діяльності: проблеми та шляхи вирішення. *Економіка та суспільство*. 2023. № 57. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-60>

Софія БУЦАНОВА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Катерина ЛЕМІШ,**
к.економ.н., доцент (БДПУ)

СТРАТЕГІЇ ТА ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ В ГОТЕЛЬНОЇ СФЕРІ

Сучасний готельний бізнес в Україні, особливо в умовах війни, стикається з численними викликами, пов'язаними зі змінами в споживчих потребах, впливом конфлікту на економіку та зростаючою конкуренцією. Якість послуг стала вирішальним фактором для виживання готелів, адже вона безпосередньо впливає на задоволеність клієнтів і їхню лояльність. У цьому контексті управління якістю стає не лише необхідним, але й стратегічно важливим інструментом для підвищення конкурентоспроможності.

Якість послуг є ключовим аспектом, що визначає успішність готельного бізнесу. Висока якість обслуговування не лише впливає на імідж готелю, а й є важливим фактором у формуванні лояльності клієнтів [4].

Визначення якості послуг у готельному бізнесі включає в себе не лише фізичні характеристики продукту, але й емоційний досвід, який отримують гості під час перебування. Важливими складовими якості послуг є [2]: доступність – можливість отримання послуг у зручний для клієнта час і в зручному місці; своєчасність – швидкість і ефективність обслуговування; компетентність – професіоналізм персоналу, який забезпечує високий рівень обслуговування; відповідність очікуванням – здатність задовольнити або перевищити очікування клієнтів.

Якість послуг в готельному бізнесі також має вплив на фінансові результати підприємства. Дослідження показують, що готелі з високим рівнем задоволення клієнтів отримують більше повторних відвідувань, що позитивно впливає на їхню прибутковість [3].

Управління якістю в готельному секторі є складним і багатогранним процесом, що включає різні підходи та методи, які допомагають забезпечити високий рівень обслуговування клієнтів. Залежно від особливостей діяльності готелів, можна виділити кілька основних підходів до управління якістю [1].

1. Системний підхід. Цей підхід передбачає розгляд готельного бізнесу як єдиної системи, в якій усі елементи взаємодіють між собою. Управління якістю здійснюється на всіх рівнях організації, включаючи процеси бронювання, обслуговування номерів, харчування та інші послуги. Кожен з цих процесів повинен бути стандартизованим і регулярно оцінюватися.

2. Процесний підхід. Згідно з цим підходом, увага зосереджується на окремих процесах, що формують якість послуг. Управління якістю передбачає визначення, документування та вдосконалення цих процесів з метою зниження витрат і підвищення ефективності. Це може включати поліпшення комунікації між працівниками, оптимізацію графіків роботи та впровадження нових технологій.

3. Клієнтоорієнтований підхід. Даний підхід акцентує увагу на задоволенні потреб і очікувань клієнтів. Важливо не лише забезпечити високий рівень послуг, але й отримувати зворотній зв'язок від гостей, що дозволяє виявити слабкі місця в обслуговуванні. Це може включати опитування клієнтів, аналіз відгуків та швидке реагування на скарги.

4. Інноваційний підхід. У готельному секторі важливо впроваджувати новітні технології та рішення для покращення якості обслуговування. Це може бути автоматизація процесів, впровадження систем управління інформацією, використання мобільних додатків для бронювання та обслуговування клієнтів.

5. Підхід на основі стандартів. Введення міжнародних стандартів якості, таких як ISO 9001, допомагає готелям систематизувати процеси управління якістю. Дотримання таких стандартів забезпечує постійний моніторинг та вдосконалення процесів, а також підвищує довіру з боку клієнтів.

Застосування цих підходів у комплексі дозволяє готельним підприємствам досягати високого рівня якості послуг, що, в свою чергу, сприяє збільшенню задоволеності клієнтів і підвищенню конкурентоспроможності на ринку.

В умовах сучасної конкуренції готельний бізнес стикається з безліччю проблем, що вимагають впровадження ефективних стратегій

управління якістю. У готелів є можливість поліпшити процеси управління і підвищити якість обслуговування клієнтів за допомогою таких стратегій.

Впровадження системи менеджменту якості (СМЯ): ключовою стратегією поліпшення є впровадження стандарту ISO 9001, який дає змогу систематично управляти якістю послуг. Впровадження цієї системи дає змогу виявити ключові процеси, знизити ризики та підвищити ефективність роботи готелю.

Навчання та розвиток персоналу: інвестиції в навчання співробітників забезпечують високий рівень сервісу. Регулярні тренінги, семінари та програми підвищення кваліфікації дають змогу співробітникам удосконалювати навички спілкування з клієнтами, управління конфліктами та професійні навички.

Зворотній зв'язок із клієнтами: важливою стратегією є регулярний збір відгуків від гостей. Опитування, анкетування та електронні платформи зворотного зв'язку після перебування в готелі дають змогу виявити недоліки в обслуговуванні та своєчасно їх усунути.

Аналіз конкурентного середовища: готелі повинні регулярно аналізувати своїх конкурентів, щоб виявляти нові тенденції в готельному бізнесі, адаптувати свої послуги до вимог ринку і впроваджувати інновації, що підвищують їхню конкурентоспроможність.

Поліпшення технічного оснащення: інвестиції в сучасні технології, як-от системи управління номерним фондом, автоматизовані процеси бронювання та CRM-системи, дають змогу оптимізувати робочі процеси та підвищити якість обслуговування клієнтів.

Диверсифікація послуг: розширення спектра пропонованих послуг може залучити нових клієнтів і підвищити лояльність наявних. Наприклад, можна додати оздоровчі послуги, екскурсії, бізнес-центри та спеціальні програми для корпоративних клієнтів.

Екологічна стійкість: впровадження екологічних розробок, таких як використання екологічно чистих матеріалів, економія енергії та скорочення відходів, може зміцнити репутацію готелю і залучити свідомих споживачів.

Впроваджуючи ці стратегії, готелі можуть не тільки поліпшити процеси управління, а й значно підвищити якість послуг, що надаються, підвищити задоволеність клієнтів і забезпечити сталий розвиток.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баєва О. І. Про еволюцію підходів до управління якістю. *Управління якістю у фармації*: матеріали XVI наук.-практ. конф., м. Харків, 20 травня 2022 р. Харків : НФаУ, 2022. С. 15–18.
2. Ільницька-Гикавчук Г., Римар М. Формування системи управління якістю туристичних послуг. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2016. № 6. С. 67–69.

3. Поворознюк І. Управління якістю послуг на підприємствах індустрії гостинності під час кризи. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1656> (дата звернення: 12.02.2025).

4. Чередниченко А. О., Калинин М. В. Якість надання послуг як ключовий фактор привабливості підприємств готельного господарства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2016. № 56. С. 88–96.

Валерія ВОВК,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу

соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Катерина ЛЕМІШ,**

к.екон.н., доцент (БДПУ)

СТРАТЕГІЇ УДОСКОНАЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГОТЕЛІВ

У сучасних умовах функціонування ринку готельних послуг впровадження інноваційних технологій є ключовим чинником, що підвищує конкурентоспроможність готелів. В умовах глобалізації та зростаючої конкуренції запровадження інновацій стає вирішальним фактором для забезпечення конкурентоспроможності та стабільного розвитку готелів [5]. У світі глобалізації та швидкого розвитку технологій готелі змушені активно адаптуватися до змін, пропонуючи нові продукти та послуги, оптимізуючи внутрішні процеси та створюючи унікальний досвід для своїх гостей.

Інноваційна діяльність є ключовим елементом сучасного управління, що передбачає впровадження нових ідей, продуктів або процесів для поліпшення діяльності організації. Вона включає не лише створення нових технологій або послуг, а й вдосконалення вже існуючих, що може суттєво підвищити конкурентоспроможність готелю [1].

У готельному бізнесі інновації можна класифікувати за кількома категоріями, що дозволяє краще зрозуміти їхній вплив на розвиток галузі [4].

1. Технологічні інновації. Ця категорія охоплює нові технології, які використовуються для поліпшення обслуговування клієнтів та оптимізації внутрішніх процесів. Прикладами є системи автоматизації бронювання, електронні ключі для номерів та мобільні додатки для гостей [3].

2. Продуктові інновації. Це зміни у пропонованих продуктах або послугах, що створюють нові варіанти для клієнтів. Наприклад, запровадження нових типів номерів, тематичних пакетів відпочинку або унікальних гастрономічних пропозицій [2].

3. Організаційні інновації. Включають зміни в управлінні та організаційних структурах, які сприяють підвищенню ефективності та гнучкості бізнесу. Наприклад, впровадження нових моделей управління персоналом або створення міждисциплінарних команд для розробки нових ідей.

4. Маркетингові інновації. Ця категорія стосується нових стратегій просування та продажу, які допомагають залучити більше клієнтів. Прикладами можуть бути використання соціальних мереж для реклами або розробка програм лояльності.

5. Соціальні інновації. Охоплюють нові підходи до соціальної відповідальності та сталого розвитку в готельному бізнесі.

Таким чином, різноманіття інновацій у готельному бізнесі дозволяє підприємствам не лише підвищувати свою конкурентоспроможність, але й адаптуватися до змінюваних потреб клієнтів та ринкових умов.

Для ефективного інноваційного розвитку сучасним готелям необхідно розробляти та реалізовувати комплексну стратегію, що охоплює різні аспекти діяльності.

1. Стратегія продуктових інновацій. Ця стратегія є ключовим елементом у забезпеченні конкурентоспроможності та зростання готелю. Вона включає в себе розроблення нових продуктів (впровадження нових послуг, що відповідають поточним потребам ринку); диференціацію продукту (створення унікальних послуг, які виділяються на тлі конкурентів за рахунок унікальних характеристик або додаткової функціональності).

2. Технологічна стратегія: впровадження новітніх технологій (інвестиції в сучасні технології, такі як автоматизація, робототехніка, штучний інтелект і IoT (Інтернет речей), що допоможуть оптимізувати операційні процеси та підвищити ефективність готелю); оновлення матеріально-технічної бази (регулярна модернізація обладнання та інфраструктури для забезпечення якості послуг та конкурентоспроможності готелю).

3. Стратегія організаційних інновацій: оптимізація внутрішніх процесів (впровадження нових методів управління та організації праці з метою підвищення продуктивності та зниження витрат); гнучка організаційна структура (перехід до більш адаптивних форм організації роботи, що дозволяють швидко реагувати на зміни ринкових умов і запитів клієнтів).

4. Маркетингова стратегія: інноваційний маркетинг (використання сучасних підходів у маркетингу, включаючи цифровий маркетинг, соціальні медіа, контент-маркетинг та аналіз великих даних для кращого розуміння потреб клієнтів); бренд-менеджмент (просування

бренду готелю як символу інновацій і якості, що сприятиме залученню нових клієнтів та підвищенню лояльності існуючих).

5. Стратегія розвитку персоналу: навчання та розвиток (регулярне навчання працівників новим навичкам та знанням, що сприяють інноваційній діяльності, а також підвищенню якості обслуговування); залучення талановитих фахівців: активний пошук і залучення кваліфікованих працівників для посилення команди та впровадження новітніх рішень.

6. Фінансова стратегія: інвестування в інновації (визначення та забезпечення фінансових ресурсів для підтримки інноваційних проєктів); залучення зовнішнього фінансування (використання різних джерел фінансування, таких як гранти, венчурний капітал та партнерські програми, для забезпечення розвитку інноваційних ініціатив).

7. Стратегія відкритих інновацій: співпраця з іншими організаціями (активна співпраця з компаніями, науково-дослідними установами та стартапами для спільної розробки інноваційних рішень); використання відкритих платформ (залучення зовнішніх ідей та технологій через відкриті платформи, що сприяє швидшому розвитку та впровадженню інновацій); екологічна та соціальна відповідальність (екологічні інновації: впровадження екологічно чистих технологій та продуктів для зменшення впливу на довкілля, соціальні проєкти: участь у соціальних ініціативах, що підвищують репутацію готелю та сприяють сталому розвитку громади).

Гнучке управління, орієнтоване на інновації та впровадження сучасних технологій, дозволить готелям покращити показники своєї діяльності, залучити більше клієнтів та забезпечити стабільний розвиток навіть в умовах економічної невизначеності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байлик С. І., Писаревський І. М. Організація готельного господарства : підручник / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. 329 с.
2. Борисов І. В. Організаційні форми інноваційної діяльності. *Працюючі інновації*. 2018. № 3 (23). С. 49–55.
3. Галасюк С. С., Нейздомінов С. Г. Організація готельного господарства : навч.-практ. посіб. Київ : ФОП Гуляєва В. М., 2019. 204 с.
4. Жукович І. А. Інновації в туризмі: основні теоретичні та практичні аспекти. *Наука та наукознавство*. 2017. № 2 (95). URL : https://sofs.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/NNZ_2017_2_6.pdf (дата звернення: 31.10.2024).
5. Підприємництво в сучасних умовах розвитку України : науково-практичний посібник / Антонюк Д. А., Бухаріна Л. М., Онищенко О. А., Шишкін В. О. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2018. 410 с.

Анна КИРИЛЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курс
гуманітарно-економічного факультету

Науковий керівник: **Ольга СТАРОКОЖКО,**
к.пед.н., доцент (БДПУ)

ДІЛОВА ТА МІЖОСОБИСТІСНА ВЗАЄМОДІЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕКТИВУ

Актуальність. Ефективна ділова та міжособистісна взаємодія керівника закладу освіти з педагогічним колективом є запорукою продуктивного функціонування закладу загальної середньої освіти.

Пріоритетним завданням керівника закладу освіти є створення комфортних умов для плідної співпраці, збереження професійного мікроклімату та досягнення спільних цілей.

Ступінь дослідження проблеми. Аналіз джерел з обраної теми дослідження відкрив широкий спектр науковців які вивчають та аналізують питання взаємодії керівника закладу освіти з педагогічним колективом. Так у працях О. Бондарчука визначено особливості психологічної підготовки керівників закладів освіти для забезпечення гармонійного розвитку працівників, здобувачів освіти та розвитку самого навчального закладу. У дослідженнях О. Винничука, Л. Немець розглянуто важливі навички педагогічного менеджменту, основні принципи управління освітнім закладом, зазначено управлінські компетентності майбутнього менеджера в освітній сфері, здатного приймати обґрунтовані управлінські рішення на різних організаційних рівнях системи освіти та створювати ефективні моделі управління закладом освіти.

Мета і методи дослідження. Основною метою дослідження є визначення принципу ділової взаємодії керівника з педагогічним колективом, психологічні особливості міжособистісної взаємодії, комунікативні стратегії керівника, основні елементи ділової взаємодії та стиль керівництва у взаємодії з колективом формують основні аспекти ділової та міжособистісної взаємодії в колективі. При написанні дослідження використовувались методи аналізу, комплексності та порівняння які дозволили проаналізувати зазначене дослідження.

Сутність дослідження. Принципи ділової взаємодії керівника з педагогічним колективом, психологічні особливості міжособистісної взаємодії, комунікативні стратегії керівника, основні елементи ділової взаємодії та стиль керівництва у взаємодії з колективом формують основні аспекти ділової та міжособистісної взаємодії в колективі.

Принципи ділової взаємодії керівника з педагогічним колективом:

- ✓ Прозорість та чесність у прийнятті рішень.
- ✓ Розподіл обов'язків.
- ✓ Колективна та індивідуальна відповідальність.
- ✓ Орієнтація на результат та підтримка інновацій.

Психологічні особливості міжособистісної взаємодії:

- ✓ Роль емпатії у створенні довірливих стосунків.
- ✓ Управління конфліктами: попередження, аналіз, вирішення.
- ✓ Підтримка мотивації педагогічних працівників через визнання досягнень та стимулювання професійного зростання.

Комунікативні стратегії керівника:

- ✓ Використання конструктивного зворотного зв'язку.
- ✓ Активне слухання та врахування пропозицій колективу.
- ✓ Використання різних форматів спілкування (педагогічні ради, віче, індивідуальні зустрічі).

Елементи ділової взаємодії:

- ✓ Планування та організація спільної діяльності.
- ✓ Оцінка професійної діяльності педагогів.
- ✓ Участь у вирішенні питань професійного розвитку та підвищення кваліфікації.

Стили керівництва у взаємодії з колективом:

- ✓ Демократичний: залучення до обговорень, спільне прийняття рішень.
- ✓ Авторитарний: чітка ієрархія та контроль (доцільний у кризових ситуаціях).
- ✓ Ліберальний: мінімальне втручання у діяльність колективу (ефективний із професійно зрілими педагогами).

Кінцевий результат виокремиться у підвищенні ефективності навчально-виховного процесу, підтримці професійного зростання педагогів та формуванні позитивного іміджу закладу освіти.

Основні висновки. Таким чином, вмотивована та зважена діяльність керівника закладу освіти залежить від його здатності будувати продуктивну взаємодію з педагогічним колективом.

Ділова взаємодія забезпечує організаційну ефективність, а міжособистісна – сприяє формуванню довірливого середовища, яке мотивує педагогів до активної роботи.

Керівник повинен поєднувати управлінські навички, емпатію та здатність до ефективної комунікації для досягнення загальних цілей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарчук О. І. Модель психологічної підготовки керівників освітніх організацій до діяльності в умовах змін. *Організаційна психологія*.

Економічна психологія: наук. журнал. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2015. № 1. С. 33–42.

2. Винничук О. Т. Педагогічний менеджмент як теорія і практика управління освітнім процесом. *Актуальні проблеми управління закладами освіти в контексті стратегії модернізації освітньої галузі: колективна монографія.* Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. С. 19-30.

3. Немець Л. М., Серіда К. Ю., Логвинова М. О. Педагогічний менеджмент: навчально-методичний посібник для студентів першого курсу магістратури спеціальності 014.07. Середня освіта (Географія). Харків, 2019. 86 с.

4. Тарасова О. С. Педагогічна культура керівника. Київ: Либідь, 2019. 160 с.

Іван МАРЕНИЧ,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 1 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Вікторія ШВАЧКО,**

старша викладачка (БДПУ)

ТУРИСТИЧНІ ТРЕНДИ: ЕКОТУРИЗМ, КУЛЬТУРНИЙ ТУРИЗМ, ГАСТРОНОМІЧНИЙ ТУРИЗМ

Сучасний туризм переживає безліч змін, адже з розвитком технологій, зміною пріоритетів у суспільстві та зростанням екологічної свідомості, туристичні тренди також зазнають суттєвих змін. Серед найбільш популярних і зростаючих напрямків сьогодні можна виділити екотуризм, культурний туризм і гастрономічний туризм. Кожен з цих трендів набирає популярності і відповідає на різні запити мандрівників, які прагнуть отримати не тільки відпочинок, а й новий досвід, взаємодію з природою та культурними традиціями.

Останні десятиліття спостерігається зростання інтересу до екотуризму, що відображає підвищення екологічної свідомості у суспільстві. Культурний туризм активно розвивається, сприяючи міжкультурному обміну та збереженню місцевих традицій. Гастрономічний туризм набуває популярності, дозволяючи туристам знайомитися з культурою через їжу та підтримувати локальну економіку.

Мета дослідження полягає в аналізі сучасних туристичних трендів: екотуризму, культурного туризму та гастрономічного туризму, їх взаємозв'язку та впливу на розвиток сталого туризму.

Екотуризм став одним із найпопулярніших напрямків у світі в останні десятиліття. Цей вид туризму приваблює тих, хто прагне пізнати природу, насолоджуватися її красою і одночасно сприяти її збереженню. Водночас він дозволяє мандрівникам не тільки

відпочити, а й покращити своє розуміння екологічних проблем та важливості охорони навколишнього середовища.

Екотуризм включає в себе подорожі до природних резерватів, національних парків, екологічних селищ, уникаючи негативного впливу на природу. Мандрівники можуть насолоджуватися пішими прогулянками в лісах, гірських походах, спостереженні за тваринами та птахами в їх природному середовищі. Одним з важливих аспектів екотуризму є освіта та підвищення екологічної свідомості, тому багато організаторів таких турів працюють над тим, щоб донести до людей важливість збереження природи та захисту біорізноманіття.

Зростаючий інтерес до екотуризму часто веде до розвитку сталого туризму, коли туристичні маршрути та інфраструктура враховують мінімальний вплив на навколишнє середовище. Для багатьох мандрівників це не просто хобі, а ціле життєве переконання, що також підтримує індустрію екологічно чистих транспортних засобів, органічних готелів і кафе, що використовують місцеві продукти [3].

Культурний туризм є ще одним важливим трендом, який активно розвивається в усьому світі. Мандрівники, що обирають цей вид туризму, прагнуть не лише відпочити, а й зануритися в місцеву культуру, пізнати історію, традиції, мистецтво та архітектуру різних країн і регіонів. Це може бути відвідування музеїв, галерей, історичних пам'яток, фестивалів, а також участь у різноманітних культурних заходах.

Завдяки культурному туризму люди отримують можливість знайомитися з багатою історією та різноманітними культурами, розширюючи своє бачення світу. Важливим аспектом культурного туризму є також збереження місцевих традицій і ремесел, адже багато туристів цікавляться не тільки сучасним мистецтвом, а й старовинними ремеслами, кухнею, музику, танцями, що можуть розповісти про минуле певного регіону. Тому культурний туризм стимулює розвиток місцевих громад, підтримує локальні бізнеси та дає можливість зберегти унікальні традиції для майбутніх поколінь.

Сьогодні зростає інтерес до культурного туризму через різноманітні фестивалі, виставки, театральні і музичні вистави. Мандрівники шукають можливість побувати на великих культурних подіях, таких як Олімпійські ігри, міжнародні кінематографічні фестивалі або карнавали. Вони прагнуть не тільки спостерігати, але й активно брати участь у таких подіях, таким чином глибше занурюючись у культуру та традиції місцевих жителів.

Один із найсмачніших трендів сучасного туризму – гастрономічний туризм. Він виник як окремий напрямок, коли туристи почали активно подорожувати, шукаючи нові смаки, традиційні страви та автентичні рецепти різних країн. Сьогодні гастрономічний

туризм став не просто способом спробувати нові страви, але й можливістю познайомитися з культурою і традиціями через їжу.

Гастрономічні тури можуть включати не лише відвідування ресторанів і кафе, але й участь у кулінарних майстер-класах, де туристи вчать готувати національні страви, а також відвідування ринків і фермерських господарств, де можна побачити процес вирощування і виробництва продуктів харчування. Це дає можливість глибше зрозуміти місцеву кухню і культуру, а також вивчити особливості її приготування.

Водночас гастрономічний туризм підтримує локальну економіку, адже мандрівники часто купують місцеві продукти, відвідують сімейні ресторани і підтримують малий бізнес. Особливо популярними є гастрономічні тури по виноробних регіонах, відвідування оливкових плантацій чи фермерських господарств, що спеціалізуються на виробництві сирів, меду чи інших традиційних продуктів. Це дозволяє не тільки насолоджуватися смаками, але й дізнатися історію продукту та традиції його виробництва.

Ці три напрямки туризму – екотуризм, культурний туризм та гастрономічний туризм – можуть чудово поєднуватися між собою. Наприклад, подорожуючи по виноробних регіонах, туристи можуть не лише спробувати місцеві вина, але й насолоджуватися природною красою та пейзажами, які є частиною екологічної цінності цих місць. Культурні елементи можуть бути інтегровані в гастрономічні тури, де мандрівники можуть вивчати традиційні рецепти та культурні особливості приготування їжі в конкретному регіоні. Це дозволяє створити багатогранний досвід, який охоплює всі аспекти місцевої культури, природи та гастрономії.

Таким чином, ці нові тренди в туризмі не лише приносять задоволення від подорожей, а й сприяють розвитку сталого туризму, підтримують економіку місцевих громад і сприяють збереженню культурної та природної спадщини для майбутніх поколінь.

Сучасний туризм набуває нових форм, і три напрямки – екотуризм, культурний туризм та гастрономічний туризм – займають важливу роль у зміні туристичних уподобань. Сьогодні мандрівники шукають нові способи подорожей, що допомагають краще зрозуміти природу, історію та культуру місць, які вони відвідують. Ці тренди, безумовно, відображають зміну споживацьких звичок, на тлі глобальних змін у суспільстві, і надають можливість туризму стати більш етичним, освіченим і сталим.

Екотуризм розвивається, оскільки з кожним роком зростає усвідомленість людей щодо охорони навколишнього середовища. Мандрівники все більше прагнуть не тільки відпочивати, але й активно сприяти збереженню природних ландшафтів і екосистем.

Подорожуючи через природні резервати, відвідувачі мають можливість долучитися до природоохоронних ініціатив, допомагати у збереженні місцевих видів тварин і рослин, а також підтримувати екологічно чисті форми туризму, такі як пішохідні походи, кемпінг або навіть волонтерські програми, де можна допомогти в охороні природи.

Такі тури часто включають взаємодію з місцевими громадами, які пропонують екологічно чисті продукти і послуги. У результаті, екотуризм сприяє розвитку місцевих економік, покращує якість життя місцевих жителів, допомагає зберегти екосистеми, а також підвищує обізнаність у питаннях сталого розвитку серед туристів. Багато хто, приїжджаючи в такі місця, отримує не тільки насолоду від природи, а й вивчає важливість екології, що залишається з ними на довгі роки.

Культурний туризм є дуже популярним через глобалізацію, адже люди прагнуть зрозуміти інші культури та традиції. Під час таких подорожей мандрівники можуть не тільки відвідувати відомі культурні пам'ятки, але й занурюватися в повсякденне життя місцевих жителів. Це може включати участь у фестивалях, перегляд театральних постановок або навіть волонтерську роботу в музеях чи на археологічних розкопках.

Культурний туризм сприяє зміцненню зв'язків між народами, збагачує культурний обмін і дозволяє по-новому оцінити культурну спадщину різних народів. І це не тільки відвідування великих міст з їх історичними пам'ятками, а й відкриття малих, менш відомих селищ з їх унікальними традиціями, ремеслами та фестивалями, що дають можливість глибше зануритися в культуру [1].

Гастрономічний туризм, в свою чергу, стає одним з найбільш цікавих і затребуваних напрямків у світі. Люди почали більше цінувати якість їжі та кулінарну спадщину кожного регіону. І якщо раніше туристи просто відвідували ресторан, то сьогодні вони прагнуть більш глибокого досвіду – відвідуючи місцеві ринки, ферми, куховарські майстер-класи, де можна навчитися готувати традиційні страви за старовинними рецептами.

Це тренд, який розвивається у багатьох країнах, адже гастрономія є невід'ємною частиною культури і часто є основним способом познайомитися з традиціями. Сьогодні туристи шукають унікальні гастрономічні враження: від відвідування виноробних регіонів до участі в місцевих кулінарних фестивалях. Крім того, гастрономічні подорожі також можуть бути спрямовані на здорове харчування, органічні продукти, фермерські господарства, що підтримують стає виробництво [2].

Такі тури дозволяють туристам глибше зрозуміти не лише смакові вподобання місцевих жителів, а й традиції, ритуали, які стоять за їжею. Це є важливим моментом в гастрономічному туризмі,

адже їжа – це не просто смачна річ, а ціла історія, що переплітається з культурою та спадщиною кожного народу.

Підсумовуючи, можна сказати, що всі ці напрямки – екотуризм, культурний туризм та гастрономічний туризм – відповідають на запити сучасних мандрівників, які шукають глибші, змістовніші досвіди. Вони все більше відмовляються від традиційного відпочинку «під пальмою», і звертаються до таких турів, які дозволяють не лише відпочити, але й отримати нові знання, знайти цікаві ідеї для власного розвитку та культурного збагачення. Ці тренди не лише задовольняють потреби туристів, але й позитивно впливають на екологію та економіку, сприяючи розвитку сталого та відповідального туризму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Подолян Я., Тимошенко І., Садова Н. Культурний туризм як інструмент відновлення та розвитку індустрії гостинності у повоєнний період. *Економіка та суспільство*. 2023. № 53. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-35>
2. Сіра Е., Каролоп О., Загнибіда Р. Різноманітність культур у ресторанному бізнесі, вплив на розвиток гастрономічного туризму: проблеми та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2024. № 61. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-154>
3. Шуліка Б., Сержантова Ю., Денищенко Л. Екотуризм: збалансований підхід до відвідування природних місць та його вплив на природні ресурси. *Економіка та суспільство*. 2023. № 57. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-82>

Данило ПАНКЕВИЧ,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
гуманітарно-економічного факультету
Науковий керівник: **Тетяна ЧЕРЕМІСІНА,**
к.еон.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ІМІДЖЕМ ПІДПРИЄМСТВА СФЕРИ ПОСЛУГ

Актуальність. Конкурентна боротьба в сфері послуг здійснюється не тільки і не стільки між результатами діяльності, скільки між думками про образи підприємств. Отже, управління іміджем стає найважливішим стратегічним управлінським завданням підприємств, що функціонують у сфері послуг.

Актуальність теми дослідження посилюється наявністю ряду проблем, що виникають у процесі управління іміджем підприємства сфери послуг, а саме: протиріччя між практичною діяльністю і теоретичною базою, пов'язане з тим, що досить тривалий період часу управління іміджем на вітчизняних підприємствах зводилося до

роботи з організації праці всередині колективу; значна частина керівників українських підприємств відносять проблему управління іміджем до зовнішніх атрибутів ведення комунікацій, що в сучасних умовах неприпустимо для вибудовування соціально значущих комунікацій з прямим та опосередкованим зовнішнім середовищем.

Ступінь досліджуваності. Проблемам управління іміджем присвячена велика кількість наукових праць і публікацій. Питаннями управління займаються як зарубіжні, так вітчизняні дослідники досить довгий час, в результаті чого накопичений великий теоретичний матеріал. Базою дослідження послужили праці В. Алієва, І. Ансоффа, А. Антонова, В. Горфінкеля, П. Друкера, Ф. Котлера, Б. Кузнецова, М. Мескона, М. Портера, Б. Мільнера, Б. Райзберг, С. Рогожина та інших.

Важливим для розуміння сутності іміджу підприємства сфери послуг представляється питання про його структуру, оскільки в ряді досліджень розглядається саме проблема створення його оптимальної структури. Багато авторів розглядають не структуру іміджу підприємства, а його зміст – сукупність елементів і процесів, що входять до його складу.

Таким чином, імідж підприємства сфери послуг в сучасних умовах господарювання є не тільки інструментом управління, а й об'єкт управління. У даний час імідж підприємства сфери послуг розглядається, як стратегічна мета управління.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є виявлення особливостей особливостей та проблем управління іміджем підприємства сфери послуг.

Сутність дослідження. Управління іміджем підприємства – це комплекс дій, спрямованих на створення, підтримку і покращення враження, яке підприємство намагається справити на своїх споживачів, клієнтів, партнерів і громадськість [1]. Це особливий комплекс заходів, що сприяє зростанню лояльності з боку клієнтів, залученню нових споживачів, посиленню образу унікальності підприємства.

Основні завдання управління іміджем підприємства сфери послуг полягають у наступних аспектах: підвищення престижу підприємства;

- збільшення ефективності рекламних акцій та заходів з просування послуг;

- полегшення впровадження нових послуг, оскільки підприємству з уже сформованим у суспільстві іміджем вивести продукцію на ринок легше;

- підвищення конкурентоспроможності підприємства: в умовах рівнозначності послуг конкуренція здійснюється на рівні іміджу підприємств [2].

Для ефективної реалізації процесу управління іміджем підприємства сфери послуг представляється доцільним впровадження системи управління параметрами, у тому числі і іміджем підприємства. У цілому, система може бути представлена як сукупність блоків: процес управління, підсистеми забезпечення управління та ін.

Таким чином, управління іміджем підприємств сфери послуг являє собою вироблення, прийняття і реалізацію управлінських рішень в процесі формування сукупності властивостей, що створюють переваги в ефективності використання потенціалу підприємства та визначають умови для динамічного розвитку в конкурентному середовищі щодо інших об'єктів-конкурентів по задоволенню певних потреб груп сприйняття іміджу в послугах.

Вивчення наукових праць з досліджуваної проблеми, дозволило виявити підходи до розгляду економіко-практичного змісту управління іміджем підприємств сфери послуг: процесний, системний, ситуаційний, інноваційний, проектно-плановий, програмно-цільовий, орієнтований на мету, ціннісно-орієнтований [3].

Сучасні умови господарювання обумовлюють необхідність пошуку і впровадження інноваційно орієнтованого інструментарію управління іміджем з метою адаптації підприємств до зовнішніх і внутрішніх змін. В якості однієї з альтернатив традиційним методам управління виступає стратегічне управління іміджем підприємства на основі ціннісного підходу.

Управління іміджем підприємства сфери послуг має ґрунтуватися на парадигмі сталого розвитку. Оскільки пріоритетом сталого розвитку позначена соціальна відповідальність суб'єктів господарської діяльності, то імідж сучасного підприємства повинен формуватися, як мінімум, у двох основних сферах (економічній та соціальній), а ключовим принципом формування є принцип відкритості.

Застосування даного аспекту дозволило виявити об'єкти управління іміджем підприємства, в якості яких виступають: клієнти, співробітники, бізнес-партнери і суспільство. Основною метою діяльності підприємства сфери послуг повинно стати створення цінності для різних груп. Створюючи цінність і реалізуючи свою місію і стратегію підприємство спрямовує зусилля на зовнішнє і внутрішнє середовище, впливаючи на цільові групи і створюючи, таким чином, певне іміджеве поле своїми діями.

Основні висновки. У забезпеченні унікального конкурентоспроможного підприємства особливу роль відіграє імідж, який відноситься до рідких та найбільш складних нематеріальних стратегічних ресурсів, які майже неможливо скопіювати. Кожне підприємство має свої конкурентні переваги, які відрізняють його від

інших підприємств, оскільки вони є результатом взаємодії різних факторів та унікальних людей – персоналу підприємства.

За результатами глибокого вивчення категоріального апарату під управлінням іміджем підприємства сфери послуг запропоновано розуміти вироблення, прийняття і реалізацію управлінських рішень в процесі формування сукупності властивостей, що створюють переваги в ефективності використання потенціалу підприємства та визначають умови для динамічного розвитку в конкурентному середовищі щодо інших об'єктів-конкурентів по задоволенню визначених потреб груп сприйняття іміджу в послугах.

Запропонований ціннісно-орієнтований підхід управління включає програмно-цільовий і детермінований підходи, де детермінантою виступає фундаментальна цінність (в рамках дослідження – задоволення потреб групи сприйняття іміджу). Перехід до ціннісно-орієнтованого підходу дозволить вибудувати ієрархію цілей, підцілей і завдань розвитку, що забезпечують досягнення базової цінності підприємства сфери послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азізов С. П. Використання концепції управління іміджем підприємства у підвищенні його конкурентоспроможності. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2018. № 15. С. 74–81.
2. Пащук О. Маркетинг послуг: стратегічний підхід : навчальний посібник. Київ : ВД «Професіонал», 2005. 560 с.
3. Пономаренко В. С., Ястремська О. О. Управління іміджем підприємства : монографія. Харків : Вид-во ХНЕУ, 2012. 240 с.

Ілона САКСОНІК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга СТАРОКОЖКО,**

к.пед.н., доцентка (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Актуальність. Спілкування керівника закладу освіти є одним із ключових чинників успішного функціонування закладу освіти. Ефективна комунікація сприяє побудові довірливих відносин у колективі, мотивації персоналу та досягненню освітніх цілей. З розвитком інформаційних технологій та демократизації управлінських процесів, роль комунікації в освіті лише зростає.

У сучасних умовах керівник має володіти навичками комунікації, що забезпечують адаптацію закладу до змін у суспільстві та освіті.

Зміни у сфері освіти, впровадження інноваційних підходів і цифрових технологій вимагають нових підходів до комунікації

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблематика комунікації керівника розглядається в працях І. Зайченко [1], де акцентовано на стилях управління і взаємодії в колективі, та І. Кузьменко [2], яка аналізує специфіку управлінського спілкування в умовах трансформації освіти. Зарубіжні дослідники, зокрема, J. T. Klein [4], акцентують увагу на важливості емоційного інтелекту та зворотного зв'язку у керівництві освітніми закладами. Проте недостатньо висвітлено питання адаптації комунікативних підходів до сучасних викликів.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є виявлення особливостей спілкування керівника освітнього закладу, визначення його ролі у формуванні ефективної комунікації. Методи: аналіз наукової літератури, соціологічне опитування педагогічних працівників, метод кейсів

Сутність дослідження. Дослідження виявило, що ефективне спілкування керівника базується на таких принципах: відкритість, довіра, зворотний зв'язок і використання сучасних інформаційних технологій. Важливими є індивідуальний підхід до членів колективу, уміння врегульовувати конфлікти і підтримувати мотивацію працівників.

Комунікація є основою для прийняття управлінських рішень, створення ефективної команди та вирішення конфліктів. Керівник, який володіє високим рівнем комунікативної компетентності, здатен:

- ✚ Забезпечити прозорість у прийнятті рішень.
- ✚ Формувати сприятливий психологічний клімат.
- ✚ Забезпечувати двосторонній зв'язок із працівниками, учнями та батьками.

Існують певні принципи ефективної комунікації. Це відкритість і прозорість: керівник повинен бути готовим до діалогу та враховувати думки колективу; емпатія: розуміння потреб і настроїв співрозмовників; демократичний стиль управління: залучення колективу до обговорення та прийняття рішень.

Сучасні інструменти, такі як електронна пошта, платформи для відеоконференцій та месенджери, дозволяють оптимізувати процес комунікації. Керівник має активно використовувати ці технології для підвищення ефективності управління.

Під час процесу комунікації керівник зіштовхується з певними викликами:

- ✚ Відсутність чіткості у переданні інформації.
- ✚ Емоційні конфлікти та нерозуміння.
- ✚ Різниця в поколіннєвому сприйнятті між керівниками, працівниками та учнями.

Висновок. Ефективне спілкування керівника закладу освіти є запорукою успішного управління, створення гармонійної атмосфери в колективі та досягнення поставлених цілей. Для цього необхідно постійно вдосконалювати свої комунікативні навички, враховувати етичні норми спілкування та використовувати сучасні інформаційні технології. Запровадження тренінгів і навчальних програм для керівників дозволить підвищити їх комунікативну компетентність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зайченко І. В. Стиль керівництва як чинник ефективного управління навчальним закладом. *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського*. 2021. Вип. 2 : Педагогічні науки. С. 120–124.
2. Кузьменко І. І. Специфіка управлінського спілкування керівника закладу освіти в умовах змін. *Управління освітою*. 2020. № 4. С. 88–92.
3. Мельник О. В. Комунікативна компетентність керівника закладу освіти як чинник ефективного управління. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2022. № 1. С. 45–51.
4. Klein J. T. *Interpersonal Leadership in Education*. New York : Routledge, 2021. P. 110–118.

ПРАВОЗНАВСТВО

Вероніка БОБРИКОВА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Ірина ПЕТЯГІНА,**
старша викладачка (БДПУ)

ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ МИТНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Актуальність. В умовах воєнного стану роль митних органів нашої країни набуває критичного значення. Державна митна служба України не лише забезпечує економічну безпеку держави, сприяє постачанню гуманітарної допомоги, інших важливих товарів, а й надає допомогу нашим громадянам, які вимушені перетинати митний кордон задля власної безпеки. Митна служба України виконує ключову роль у регулюванні зовнішньоекономічної діяльності та забезпеченні безпеки громадян. Саме через ці важливі питання необхідно визначити основні функції митної політики, яку держава Україна впроваджує через діяльність Державної митної служби України.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання функціонування митної служби досліджували такі науковці, як Ю. Бухарева, В. Білоус, О. Козирев, А. Долженко, Н. Авраменко, О. Гребельник, І. Гуцул та інші. Проте актуальним залишається саме дослідження ефективності виконання митними органами своїх функцій у сучасних умовах.

Мета і методи дослідження. Метою цього дослідження є встановлення та аналіз основних функцій митної служби України, які визначають напрями розвитку сучасної митної політики та їх вплив на підтримання суверенітету держави, її зовнішньоекономічний розвиток та безпеку перетину кордону для громадян. В роботі використано методи аналізу, синтезу, систематизації та порівняння нормативно-правових актів, що регулюють діяльність митної служби України.

Сутність дослідження. Митна служба України виконує ряд важливих функцій, які їй делегувала держава через ведення відповідної митної політики, і які, в свою чергу, спрямовані на захист економічних інтересів держави, безпеки громадян, митного контролю та інтеграції у міжнародну торгівельну систему. Її діяльність регулюється Митним кодексом України (далі – МКУ), який визначає основні функції та повноваження митних органів. Зміни у формуванні сучасної митної політики зараз, на жаль, пов'язані з перебуванням країни в режимі воєнного стану. Тобто при виконанні базових функцій

митної політики треба враховувати економічний, геополітичний стан держави, необхідність подальшого залучення інвестицій, фінансової та матеріальної допомоги, які надходитимуть після закінчення військових дій і будуть спрямовані на відновлення України.

Фіскальна функція полягає у стягненні митних зборів, податків та її направлення додержавного бюджету. Саме такі митні платежі становлять важливу частину доходів бюджету нашої держави. Відповідно до статті 544 МКУ, митні органи контролюють правильність обчислення і нарахування, своєчасність та повноту сплати митних платежів [2]. Це завдання є критично важливим для фінансової стабільності країни. Аналізуючи результати виконання митними органами фіскальної функції у 2024 році, Державне казначейська служба України визначила, що за рік до державного бюджету було перераховано 591,7 млрд. грн. податків і митних платежів. Серед факторів, які впливають на стан надходження митних платежів слід відмітити певні зміни у правилах оподаткування, зниження світових цін на низку товарів і сировини, збільшення обсягів пільг на товари та майно, яке має оборонне призначення.

Щодо адміністративної (контрольної) функції, можна сказати, що саме вона відповідає за переміщення товарів, транспортних засобів, тощо через митний кордон. Саме в теперішній час, спільно з міжнародними партнерами, митна служба України впроваджує низку проектів, спрямованих на модернізацію митної інфраструктури на державному кордоні. Мова йдеться про застосування передових технологій, впровадження цифровізації певних процесів, які пов'язані з митним оформленням та логістикою, та удосконаленням нормативно – правової бази, яка регулює зазначені процеси.

Однією із базових функцій є захисна або правоохоронна функція. Вона спрямована на захист держави від зовнішніх загроз і в широкому розумінні включає захист національної безпеки держави, підтримання миру та міжнародної безпеки, суспільного порядку, моральності, захист внутрішнього ринку, забезпечення екологічної безпеки, захист інтересів споживачів, створення умов для підтримання законності щодо порядку переміщення через митний кордон України товарів і транспортних засобів. Згідно з статтею 320 МКУ, митні органи здійснюють перевірку документів та відомостей, які є необхідними для митного контролю [2]. Тобто, це дозволяє запобігати незаконному обігу товарів та забезпечувати дотримання митного законодавства України. Крім того, наявність цієї функції в митній політиці нашої держави допомагає митним органам вести ефективну боротьбу з контрабандою та іншими порушеннями митних правил, сприяє боротьбі з міжнародним тероризмом, злочинністю тощо. Після опрацювання дослідження Ю. Бухаревої необхідно зазначити, що митні органи відіграють важливу роль у

боротьбі з порушеннями митних правил, використовуючи механізми міжнародного співробітництва, сучасні інформаційні технології та правильний підхід до правозастосування [1]. Це зумовлює необхідність постійного вдосконалення митного законодавства.

Ще однією з не менш важливих є регулятивна функція. Вона передбачає вплив з боку держави та її компетентних органів на зовнішньоекономічні відносини за допомогою засобів економічного та неекономічного характеру і включає в себе встановлення певних митних тарифів, пільг, ліцензування, квотування або інших засобів для регулювання зовнішньоекономічної діяльності, а також з метою захисту національних економічних інтересів та інтересів національних товаровиробників [2].

Постійно зростає актуальність функції міжнародного співробітництва, яка включає взаємодії з митними органами інших країн та іншими міжнародними організаціями. Україна з 1992 року є повноправним членом Всесвітньої митної організації – міжнародної організації, основною метою якої є розробка міжнародних інструментів і нормативних актів, пов'язаних з регулюванням міжнародних митних правовідносин, а також націлена на боротьбу з правопорушеннями у митній сфері і боротьбу з корупцією. Крім того Україна прагне стати членом Митного союзу Європейського Союзу, що стане можливим, коли наша держава отримає членство Європейського Союзу. У подальшому це буде значно сприяти спрощенню міжнародній торгівлі та певному підвищенню ефективності митного контролю.

В умовах воєнного стану роль митної служби залишається надзвичайно важливою. Саме вона забезпечує постачання військової і гуманітарної допомоги та інших необхідних товарів для українців. Також посилюється контроль щодо запобіганню перевезення заборонених товарів та ухиленню від сплати митних платежів. Цю функцію можна назвати стратегічною. До неї слід віднести й безпечний перетин кордону нашими громадянами.

На теперішній час, не зважаючи на військовий стан, урядом країни було схвалено План реформування Державної митної служби України на 2024–2030 роки. Реалізація цього плану пов'язана з оперативними змінами, які повинні відбутися в митній службі України. Це і нові стандарти проходження служби в митних органах, і впровадження нових ІТ-рішень відповідно до Довгострокового стратегічного плану цифрового розвитку Держмитслужби України, і внесення змін в нормативно-правових актів, які пов'язані з імплементацією положень Митного кодексу Європейського Союзу до законодавства України.

Основні висновки. Досліджені функції (фіскальна, контрольна, правоохоронна та інші) Державної митної служби України відіграють

важливу роль для економічної діяльності, зовнішньої політики та, безпосередньо, безпеки нашої держави і наших громадян. В умовах воєнного стану митна служба посилює і вдосконалює виконання всіх зазначених функцій митної політики, впроваджує реформи та виконує завдання, які ставить перед нею держава.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бухарева Ю. В. Завдання та функції Державної митної служби України як суб'єкта протидії порушенням митних правил. *Європейські перспективи*. 2024. № 1. С. 193–200. URL : <https://dspace.univd.edu.ua/items/9623ca63-9345-46b1-b5f1-42374c2b78d5> (дата звернення: 14.02.2024).
2. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>. (дата звернення: 16.02.2024).
3. Про внесення змін до Положення про Державну митну службу України від 06.03.2019 № 227. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#n209>. (дата звернення: 17.02.2024).

Олександр КАЛЮЖНИЙ,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Катерина ДУДОРОВА,**

к.юрид.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОДОВЖЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ДОГОВОРІВ ОРЕНДИ ДЕРЖАВНОГО НЕРУХОМОГО МАЙНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Економіка нашої держави вкрай гостро відчула на собі всі виклики повномасштабної війни. У сучасних умовах господарювання, після введення в Україні правового режиму воєнного стану всі галузі економічного життя почали стрімко перебудовуватись. Механізми управління державним та комунальним майном у цей період мали стати гнучкими, простими та швидкими. Не стала винятком і оренда нерухомого майна, що належить до державної власності, яка в умовах воєнного стану є альтернативним і більш надійним варіантом для можливості ведення бізнесу, ніж придбання у власність нерухомості для розміщення власного бізнесу в умовах, коли є величезні ризики невизначеності майбутнього. Розмір орендної плати за користування державним майном відносно невисокий, до того ж орендарю надаються сприятливі умови приватизації об'єкта оренди. Тому оренда державного майна для суб'єктів господарювання є оптимальним варіантом отримання нерухомості для здійснення господарської діяльності.

Важливою умовою розвитку оренди нерухомого майна, що належить до державної власності є ефективна нормативно-правова база. В зв'язку з цим держава одразу взяла на себе обов'язок розроблення та впровадження відповідних змін, які повинні були швидко надати нових імпульсів оренді нерухомого майна, що належить до державної власності [3 : 334]. Зокрема, це створення значних пілг для суб'єктів господарської діяльності та спрощення процедури оренди в умовах воєнного стану. На сьогодні воєнний стан в Україні діє вже три роки, за цей період сформувалась як законодавча база, так і практика її реалізації у сфері оренди нерухомого майна, що належить до державної власності.

Дослідження правових особливостей оренди державного майна в умовах воєнного стану характеризується актуальністю як з теоретичного так і з практичного боку. Окремі питання цієї проблематики висвітлювалися такими науковцями, як: С. Кідалов, Н. Кідалова, Н. Кузнецова, Л. Панькова, О. Світличний, Ю. Труфанова.

Метою дослідження є аналіз основних змін в законодавстві та їх реалізація у сфері правового регулювання продовження та припинення договорів оренди нерухомого майна, що належить до державної власності в умовах воєнного стану. Методи, які були використані для досягнення мети: системний, індукції та дедукції, статистичний та порівняльно-правовий.

Правовою основою регулювання оренди нерухомого майна, що належить до державної власності є Цивільний Кодекс України, Господарський Кодекс України, Закон України «Про оренду державного та комунального майна» № 157-IX від 03.10.2019 року зі змінами (далі – Закон про оренду) та Порядок передачі в оренду державного та комунального майна, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 03.06.2020 року №483 зі змінами (далі – Порядок). Додаткове регулювання під час воєнного стану встановлюється постановами Кабінету Міністрів України та нормативно-правовими актами Фонду державного майна України (далі – ФДМУ) як центрального органу виконавчої влади із спеціальним статусом, що реалізує державну політику зокрема і у сфері оренди державного майна та виконує функції орендодавця державного майна.

Першим кроком до врегулювання оренди нерухомого майна, що належить до державної власності в умовах воєнного стану було прийняття Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про оренду державного та комунального майна» від 01.04.2022 року No2181-IX, яким Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) уповноважено визначити на період воєнного стану особливості оренди державного та комунального майна [4].

Так, відповідним нормативно-правовим актом на період воєнного стану пропонувалось уповноважити КМУ визначати серед іншого: процедури продовження договорів оренди, їх припинення та підписання акта повернення майна з оренди.

Для мінімізації негативного впливу збройної агресії російської федерації ФДМУ ініціював та взяв активну участь у підготовці проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану», метою якого стала реалізація Урядом права встановлювати особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану відповідно до Закону України від 01.04.2022 року № 2181-IX «Про внесення змін до Закону України «Про оренду державного та комунального майна».

На виконання зазначеного закону та маючи на меті необхідність швидкого врегулювання питання орендних відносин під час воєнного стану 27.05.2022 року КМУ прийняв Постанову «Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану» №634 (далі – Постанова №634), яка набрала чинність з 01.06.2022 року. Ця постанова містить ключові зміни щодо процедури продовження договорів оренди нерухомого майна та їх припинення на період воєнного стану та на час після його скасування чи припинення. Постанова №634 обов'язкова для виконання органами управління, орендодавцями, балансоутримувачами та орендарями нерухомого майна, що належить до державної власності [5].

Згідно ч. 5 Постанови № 634 договори оренди нерухомого майна, що належить до державної власності, строк дії яких завершується у період дії воєнного стану, вважаються продовженими на період дії воєнного стану та чотири місяці з дати припинення чи скасування воєнного стану [5].

Слід відмітити, що в цьому випадку для продовження дії договору оренди державного майна на зазначений строк заява орендаря та окреме рішення орендодавця не вимагається. Водночас, варто зазначити, що інколи орендарі все ж таки звертаються до орендодавців із заявами для отримання офіційної відповіді щодо питання продовження договору оренди, але це лише для власного документообігу та звітності.

З метою обліку договорів оренди, продовжених відповідно до вимог пункту 5 Постанови № 634 фахівцями ФДМУ постійно проводиться робота зі створення та наповнення Реєстру таких договорів. Реєстр договорів оренди державного майна, строк дії яких завершувався у період воєнного стану та був продовженим на період дії воєнного стану та протягом чотирьох місяців з дати його припинення чи скасування (далі – Реєстр автоматично пролонгованих договорів оренди) формується шляхом синхронізації даних ІППС

«Етап-Оренда» та інших орендних реєстрів, зокрема, Реєстру нових договорів оренди державного майна, Реєстру чинних договорів оренди державного майна, які були укладені та/або продовжені за старим законодавством, Реєстру рішень про припинення договорів оренди, держателем яких є ФДМУ. ФДМУ та його регіональні відділення офіційно повідомили всіх орендарів, які потрапили під дію пункту 5 Постанови № 634, про статус договорів оренди. Фахівцями ФДМУ була проведена робота по приєднанню копій направлених листів до Реєстру автоматично пролонгованих договорів оренди шляхом заповнення відповідних гугл-форм, розроблених ФДМУ.

Відповідно до даних, які містяться в Звітах про роботу ФДМУ та хід приватизації державного майна у 2022–2023 роках (далі – Звіти ФДМУ) за період з 24.02.2022 по 31.12.2023 р. було пролонговано 3339 договорів оренди державного майна згідно з пунктом 5 Постанови №634 [1; 2; 5].

При цьому слід відмітити, що КМУ передбачив можливість для балансоутримувачів майна припинити договори оренди у разі, закінчення строку, на який їх було укладено навіть під час дії воєнного стану у випадку, коли балансоутримувач з урахуванням законодавства, статуту або положення балансоутримувача про погодження уповноваженим органом управління, до сфери управління якого належить балансоутримувач, за 30 календарних днів до дати закінчення договору оренди повідомив орендодавцю та орендарю про непродовження договору оренди з підстав, визначених ст.19 Закону про оренду.

Дострокове припинення діючих договорів оренди державного майна також зазнало кардинальних змін в умовах воєнного стану. Зокрема, Постановою №634 встановлено спрощену процедуру дострокового припинення договорів оренди в період дії воєнного стану за заявою орендарів. Згідно з п. 5 Постанови №634 якщо сторони договору позбавлені можливості підписати Акт повернення майна з оренди, майно вважається повернутим з моменту отримання орендодавцем заяви орендаря про дострокове припинення договору. Заява вважається належно поданою, якщо вона підписана уповноваженою особою орендаря, а її PDF-копія надіслана з електронної адреси орендаря, зазначеної в договорі оренди.

Таким чином, держава забезпечила права орендарів державного нерухомого майна, яке знаходиться на тимчасово окупованій території або в зоні активних бойових дій, коли фізично не можна виконати дії з повернення орендованого майна, які передбачені умовами договору оренди та нормами, визначеними в законодавстві з питань оренди державного майна.

Відповідно до даних, які містяться в Звітах ФДМУ із загальної кількості припинених договорів оренди, які були припинені з 24.02.2022 по 2023 роки (2927 договори), достроково припинені за заявою орендаря відповідно до абзацу 2 пункту 5 Постанови №634 – 377 договорів державного майна або 12,88% [1;2;5].

З огляду на наведені вище твердження можна дійти висновку, що незважаючи на надзвичайно важку ситуацію, з якою зіткнулась наша країна в умовах воєнного стану, держава змогла запровадити необхідні правові норми, які торкнулися: в тому числі порядку продовження та припинення договорів оренди, встановлення пільгових процедур оренди державного нерухомого майна, які сприяють суб'єктам господарювання вести бізнес, адаптуючи його до нових реалій, а державі – отримати необхідні кошти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Звіт про роботу ФДМУ та хід приватизації державного майна у 2022 році. URL : https://www.spfu.gov.ua/userfiles/pdf/zvit-spfu-2022_17368.pdf (дата звернення: 05.02.2025).
2. Звіт про роботу ФДМУ та хід приватизації державного майна у 2023 році. URL : https://www.spfu.gov.ua/userfiles/pdf/zvit-spfu-2023_17964.pdf (дата звернення: 05.02.2025).
3. Кідалов С., Кідалова Н. Правові особливості оренди державного та комунального майна в умовах воєнного стану. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 3 (9). URL : <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/4019/4041>. (дата звернення: 01.02.2025).
4. Про внесення змін до Закону України «Про оренду державного та комунального майна» : Закон України від 01 квітня 2022 року № 2181-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2181-IX#Text> (дата звернення: 01.02.2025).
5. Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 травня 2022 року № 634. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.02.2025).

Карина КОРОТУН,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
соціально-гуманітарного факультету

Науковий керівник: **Катерина ДУДОРОВА,**

к.юрид.н., доцент (БДПУ)

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ У СФЕРІ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

16.09.2014 р. українським парламентом була ратифікована Угода про асоціацію між Україною та ЄС (далі – Угода про асоціацію).

Наша держава зобов'язалась привести своє законодавство у відповідність до європейських стандартів. За 10 років були зроблені значні кроки на шляху гармонізації законодавства України з правом ЄС, в тому числі у сфері авторського права. Однак динамічний розвиток суспільних відносин ставить перед нашою країною нові виклики, які потребують свого вирішення.

Питання євроінтеграційних зобов'язань України в галузі авторського права активно вивчали А. Кірик, Д. Кондик, Л. Майданик, О. Орлюк.

Мета цієї роботи – дослідити питання щодо виконання євроінтеграційних зобов'язань України у сфері авторського права. У роботі були використано формально-юридичний, порівняльно-правовий та інші методи дослідження.

Угода про асоціацію є основним актом співпраці України та ЄС у сфері авторського права. Главою 9 цієї Угоди зокрема передбачається спрощення процедури створення та комерційного використання продуктів творчої діяльності на території України та ЄС, а також досягнення належного та ефективного рівня безпеки та захисту прав інтелектуальної власності, до числа яких входять і авторські права. Розділом IV Угоди про асоціацію наголошується на функціонуванні Діалогу з прав інтелектуальної власності. План заходів з виконання Угоди було затверджено у 2017 р. Зазначеним документом встановлювалось 34 завдання у сфері авторського права та суміжних прав, спрямованих на прийняття в Україні нових нормативно-правових актів [3].

Аналізуючи ці процеси, юристи оперують термінами «адаптація», «наближення» та «гармонізація». Під «адаптацією» доктрина українського права розуміє «зближення із сучасною європейською системою права». Вперше даний термін був закріплений в Указі Президента України «Про затвердження стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» від 11 червня 1998 року. У ньому вказано про те, що «адаптація законодавства України до законодавства ЄС полягає у зближенні із сучасною європейською системою права. Адаптація законодавства України передбачає реформування її правової системи та поступове приведення її у відповідність до європейських стандартів...» [4].

Під поняттям «наближення законодавства» розуміються будь-які дії, спрямовані на узгодження норм національного права та законодавства ЄС. На сьогоднішній день жодний нормативно-правовий акт ЄС не визначає поняття «наближення» та не пояснює, в яких межах повинно здійснюватись таке наближення. За словами Д. Кондика, у законодавстві ЄС поняття «наближення» та «гармонізація» ототожнюються, тоді як в Україні дані поняття мають певні відмінності в їх розумінні [2 : 57].

Щодо поняття «гармонізація», то в юридичній літературі під нею розуміється уніфікація законодавства, яка виступає як окремий правовий інститут. Гармонізація українського законодавства до положень законодавства ЄС здійснюється на основі директив та регламентів органів ЄС. При адаптації шляхом гармонізації через регламент відбувається точне запозичення норм права, тоді як адаптація через директиви дозволяє здійснювати гармонізацію на власний розсуд, проте вона повинна бути спрямована на досягнення єдиної мети [2 : 57].

На сьогодні наша держава досягла значних успіхів у приведенні законодавства України про авторське право у відповідність до законодавства ЄС. Так, 15.05.2018 р. було прийнято Закон України № 2415-VIII «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав». Законом № 2803-IX від 01.12.2022 р. внесено зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо відповідальності за порушення авторського права і (або) суміжних прав. І нарешті 01.12.2022 р. Верховною Радою було ухвалено новий Закон України № 2811-IX «Про авторське право і суміжні права». Ці нормативні акти імплементували в українське національне законодавство у сфері авторського права положення понад десятка Директив ЄС.

За інформацією, розміщеною на веб-ресурсі «Пульс Угоди: моніторинг реалізації плану заходів з виконання Угоди», станом на 2023 рік Україна виконала всі взяті на себе зобов'язання у сфері авторських та суміжних прав та досягла рівня 100% показника за даною сферою [1].

Однак в умовах бурхливого поширення комп'ютерних технологій, розвитку штучного інтелекту українське законодавство не встигає врегулювати існуючі суспільні відносини належним чином. Тому реформи, які були необхідними станом на 2017 рік вже не відповідають тому рівню правового регулювання авторських прав, який ми спостерігаємо наразі у країнах ЄС. За таких умов процес гармонізації законодавства України із законодавчою базою ЄС має тривати постійно. При цьому щоб нове законодавство України могло ефективно функціонувати слід забезпечити наявність дієвих механізмів контролю за його дотриманням, а також розробити ефективні способи притягнення до відповідальності осіб, які вчиняють порушення у сфері авторських прав.

Отже, на шляху до євроінтеграції Україна реформувала своє законодавство у сфері авторського права у відповідності до взятих на себе зобов'язань. Але це зовсім не означає, що вітчизняне авторське право є таким, що повністю відповідає авторському праву

ЄС, адже за період 2017-2025 років авторське право ЄС зазнало значних трансформацій, які не були враховані Україною та ЄС у положеннях Угоди про асоціацію. Тому необхідно продовжувати процес гармонізації українського законодавства у сфері авторського права із законодавчою базою ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інтелектуальна власність. *Пульс Угоди: моніторинг реалізації плану заходів з виконання Угоди*. 2023. URL : <https://pulse.kmu.gov.ua/ua/direction/intelektualna-vlasnist>. (дата звернення: 25.02.2025).
2. Кондик Д. Гармонізація законодавства України у сфері авторського права з правом ЄС: дис. докт. філософії. Спеціальність 081 «Право». Київ, 2024. 214 с. URL : <https://ir.library.knu.ua/entities/publication/3b639b68-bee4-4c7b-a3b6-2cb7a8c06230> (дата звернення: 25.02.2025).
3. План заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Постанова КМУ від 25 жовтня 2017 р. № 1106. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/85/f473622n63.docx>. (дата звернення: 25.02.2025).
4. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу. Указ Президента України від 11.06.1998 № 615/98. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98#Text> (дата звернення: 25.02.2025).

Сергій СТАБІАС,

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2 курсу
соціально-гуманітарного факультету
Науковий керівник: **Катерина ДУДОРОВА,**
к.юрид.н., доцент (БДПУ)

АНАЛІЗ СУДОВИХ РІШЕНЬ У СПРАВАХ ЗАХИСТУ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ НА ПРЕДМЕТ КОМПЕНСАЦІЇ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ

Захист честі, гідності та ділової репутації є важливим елементом правової системи демократичної держави, оскільки гарантує кожній особі право на недоторканність її немайнових благ. В умовах сучасних викликів, зокрема інформаційної війни, поширення дезінформації, а також активного використання засобів масової комунікації та соціальних мереж, питання забезпечення цього права набуває особливої гостроти.

Право на повагу до честі та гідності є фундаментальним правом кожної особи, що закріплено у статті 297 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ). Згідно з її положеннями, гідність та честь

фізичної особи є недоторканими, а їх захист набуває особливого значення в сучасних реаліях.

У вітчизняній цивілістиці питання захисту честі, гідності та ділової репутації знайшли своє висвітлення у роботах Р. Стефанчука, Д. Луспеника, В. Крата, І. Саприкіної, О. Кучера та інших науковців. Проте питанням аналізу судової практики у справах захисту честі, гідності та ділової репутації на предмет компенсації моральної шкоди приділено недостатньо уваги.

Мета дослідження – проаналізувати сучасну судову практику щодо захисту честі, гідності та ділової репутації в Україні. Визначити основні тенденції та проблеми правозастосування механізмів захисту цих немайнових прав в умовах сучасних викликів, зокрема інформаційної війни та поширення недостовірних відомостей.

Методами дослідження виступили аналіз і синтез, статистичний та формально-логічний.

Для комплексного розуміння проблематики дослідження важливо не лише проаналізувати судову практику та виявити основні тенденції правозастосування, а й розглянути ключові теоретичні аспекти. Зокрема, у ст. 280 ЦКУ закріплено, що якщо фізичній особі внаслідок порушення її особистого немайнового права завдано майнової та (або) моральної шкоди, ця шкода підлягає відшкодуванню. Моральною шкодою визнаються страждання, заподіяні громадянину внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливості реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру [3].

При цьому питання відшкодування моральної шкоди у законодавстві прописано нечітко. У 350 з 663 рішень у справах захисту честі, гідності та ділової репутації за 2024 рік є посилання на Постанову пленуму Верховного суду України №1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27.02.2009 року [4]. При чому, у цій постанові зазначається, що судам необхідно враховувати роз'яснення, що містяться в постанові Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року N 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди».

Протягом останніх п'яти років суди кожного року виносять від 663 до 1207 судових рішень у справах щодо захисту честі, гідності та ділової репутації. Такий рівень судової активності свідчить про стабільний попит на судовий захист у справах цієї категорії, а також про наявність системних проблем у правозастосуванні.

Для глибшого розуміння тенденцій у цій сфері звернемося до аналізу судової практики за 2024 рік. Якщо проаналізувати судову

практику щодо захисту честі, гідності та ділової репутації за 2024 рік, то в Єдиному державному реєстрі судових рішень міститься 663 судових рішення у цій категорії справ [1]. Варто зазначити, що деякі з них дублюються через оприлюднення окремо вступної та резолютивної частин судових актів.

Водночас результати розгляду таких справ демонструють значну варіативність у підходах судів до оцінки доказів, визначення факту порушення прав та призначення компенсації моральної шкоди. Загалом суди хоча б частково задовольнили позовні вимоги у 181 справі, що свідчить про відносно невисокий рівень задоволення таких позовів. Компенсація моральної шкоди була присуджена лише у 30 справах, що підтверджує складність доведення як самого факту завдання моральної шкоди, так і її розміру. Цікавим фактом є те, що існують справи, у яких компенсація моральної шкоди хоча і була однією з вимог позову, судом не була задоволена. При цьому вина відповідача судом визнавалася та позов був частково задоволений у частині зобов'язання його вчинити певні дії, зокрема зі спростування інформації.

Розмір моральної шкоди суд повинен визначати залежно від характеру та обсягу страждань (фізичних, душевних, психічних тощо), яких зазнав позивач, характеру немайнових втрат (їх тривалості, можливості відновлення тощо) та з урахуванням інших обставин [3]. Встановлених нормативів мінімального чи максимального розміру відшкодування та методик визначення у законодавстві не існує. Для справ щодо незаконного позбавлення волі державою суди визначили мінімальний розмір моральної шкоди, виходячи з установленого законодавством розміру заробітної плати на момент розгляду справи судом за кожен місяць перебування під слідством та судом. Тобто цей розмір у будь-якому випадку не може бути зменшено, оскільки він є гарантованим мінімумом. А для справ щодо захисту честі, гідності та ділової репутації можна застосовувати лише норму, що визначаючи розмір відшкодування, суд має керуватися принципами розумності, справедливості та співмірності. Розмір відшкодування моральної шкоди має бути не більшим, ніж достатньо для розумного задоволення потреб потерпілої особи, і не повинен приводити до її безпідставного збагачення [2]. Тобто ані постраждала особа, ані суд не мають навіть приблизних орієнтирів для розрахунку розміру сум відшкодування.

Аналіз судових рішень за 2024 рік показує, що розмір присудженої компенсації варіюється в широких межах (див. рис. 1). Мінімальна сума відшкодування – символічна 1 грн, що була призначена у чотирьох справах, тоді як максимальні суми компенсації сягнули 300 000 грн та 480 000 грн. Примітно, що у справі з найбільшим

присудженим відшкодуванням у 480 000 грн відповідачами виступали три особи, а компенсацію отримали чотири позивачі.

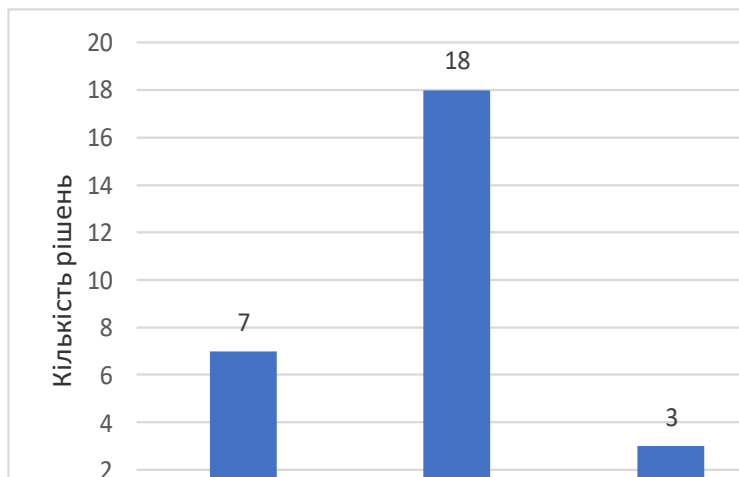

Рис. 1. Розподіл стягнень відшкодування моральної шкоди у судових рішеннях у справах захисту честі, гідності та ділової репутації за 2024 рік (створено самостійно на основі [1])

Ці дані свідчать про те, що питання захисту немайнових прав осіб залишається складним як у доказовому аспекті, так і в частині визначення розміру компенсації. У справах щодо захисту честі, гідності та ділової репутації розмір суми відшкодування дуже відрізняється і є як суто формальним та символічним, так і доволі суттєвим. Водночас, у контексті сучасних викликів, включно з інформаційною війною та поширенням недостовірних відомостей, судова практика у цій сфері потребує подальшого розвитку та вдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний сайт Єдиного державного реєстру судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення 20.02.2025).
2. Постанова ВП ВС від 15 грудня 2020 року у справі № 752/17832/14-ц. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95177479> (дата звернення 20.02.2025).
3. Практика Верховного Суду у справах про компенсацію моральної шкоди, 17.06.2023. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Pract_mor_shkodi_2023_06_17.pdf (дата звернення 20.02.2025).
4. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : Постанова Пленуму Верховного суду України від 27.02.2009 р. №1. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (дата звернення 20.02.2025).

ПСИХОЛОГІЯ

Єлизавета АГАРКОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Ольга ГУРЕНКО,**

д.пед.н., професор (БДПУ)

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА СПІВРОБІТНИКІВ ІТ-КОМПАНІЙ ПІСЛЯ ВОЄННИХ СТРЕСІВ

Актуальність. Тема психосоціальної підтримки співробітників ІТ-компаній після воєнних стресів є вкрай важливою в сучасних умовах глобальних криз і збройних конфліктів, що мають серйозні наслідки для психічного здоров'я. ІТ-сектор, як одна з ключових галузей економіки, зазнає значного впливу стресових факторів, які посилюються пережитими травматичними подіями. Це може призводити до емоційного вигорання, зниження працездатності та підвищеної плинності кадрів.

Урахування специфіки роботи в ІТ-сфері, що передбачає високе розумове навантаження, довготривалу концентрацію уваги та низький рівень фізичної активності, робить психологічну підтримку працівників ще більш актуальною. Попри це, багато компаній недооцінюють роль психосоціальної допомоги, що може призводити до серйозних наслідків як для працівників, так і для організацій. Впровадження системи підтримки не лише сприяє збереженню психічного здоров'я фахівців, а й позитивно впливає на продуктивність праці та загальну стабільність компаній. Таким чином, дослідження цієї проблематики є необхідним як у соціальному, так і в економічному аспектах.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема психосоціальної підтримки співробітників ІТ-компаній у контексті післявоєнних стресів в Україні досліджена недостатньо. Більшість міжнародних наукових робіт, зокрема дослідження М. Коллера (Німеччина), Т. Джонса та Х. Лі (Великобританія), А. Сміта (США), зосереджені на загальних аспектах подолання стресу в професійній діяльності, але специфічний вплив воєнних травм на працівників ІТ-сфери розглядається обмежено.

Водночас, українські дослідники роблять перші кроки у вивченні цієї проблематики. Так, В. Шубравський аналізує хронічний стрес ІТ-спеціалістів під час війни та його наслідки. Л. Перція досліджує шляхи подолання професійного стресу та формування професійного здоров'я

в ІТ-компаніях. Ю. Антоненко вивчає вплив війни на ментальне здоров'я ІТ-фахівців, порівнюючи довоєнний та воєнний періоди. Л. Карамушко акцентує увагу на психічному здоров'ї працівників організацій в умовах війни та розробляє заходи його підтримки.

Незважаючи на наявні дослідження, все ще бракує комплексного аналізу поєднання професійного стресу з наслідками воєнних психоемоційних травм. Це вказує на необхідність подальших спеціалізованих досліджень, спрямованих на створення ефективних механізмів психосоціальної підтримки працівників ІТ-сфери.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є оцінка рівня психоемоційного стану та наявності посттравматичних стресових розладів (ПТСР) серед співробітників ІТ-компаній, які пережили воєнні стреси, а також вивчення ефективності психосоціальної підтримки у цих компаніях. Дослідження спрямоване на виявлення рівня стресу, посттравматичних реакцій та визначення потреб працівників в психоемоційній підтримці в умовах післявоєнного стресу, а також на оцінку існуючих підходів до організації допомоги для працівників ІТ-сектору.

Для досягнення поставленої мети були використані два методи збору та аналізу даних:

1. PCL – шкала самооцінки наявності ПТСР (цивільна версія). PCL (Posttraumatic Stress Disorder Checklist) – це стандартний інструмент для самооцінки наявності симптомів посттравматичного стресового розладу. Ця шкала базується на критеріях діагностики ПТСР за версією DSM-IV та включає 17 запитань, що оцінюють рівень вираженості симптомів ПТСР, таких як нав'язливі спогади, уникання ситуацій, що нагадують про травму, і фізіологічні реакції на стресові ситуації. Респонденти оцінюють прояви кожного з цих симптомів за шкалою від 1 (зовсім не виражено) до 5 (дуже виражено). Це дозволяє отримати кількісні дані про інтенсивність симптомів ПТСР серед працівників ІТ-компаній, що допомагає оцінити психоемоційний стан співробітників та визначити групи ризику для розвитку ПТСР.

2. Авторський опитувальник: Психосоціальна підтримка співробітників ІТ-компаній після воєнних стресів. Авторський опитувальник створений для оцінки рівня стресу, емоційного вигорання, а також оцінки наявності посттравматичних реакцій у співробітників ІТ-компаній, які пережили воєнні стреси. В опитувальнику містяться питання, що стосуються емоційного стану, проблем з концентрацією, тривожності, відчуття відстороненості від колективу, сну, а також оцінки рівня підтримки з боку компанії. Опитувальник включає також питання щодо доступності психологічної допомоги та підтримки на робочому місці.

Сутність дослідження. У результаті обох досліджень, що стосуються психосоціальної підтримки співробітників ІТ-компаній після пережитих воєнних стресів, були отримані висновки, що стосуються як наявності симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР), так і рівня психосоціальної підтримки на робочому місці:

Перше дослідження, яке використовувало PCL-шкалу самооцінки наявності ПТСР, продемонструвало значний рівень симптомів посттравматичного стресу серед респондентів. З 34 опитаних, 41,2% (14 осіб) показали наявність симптомів, що можуть свідчити про ПТСР, відповідно до критеріїв DSM-IV. Ще 47,1% (16 осіб) мали помірний рівень симптомів, що потребує подальшого моніторингу. Серед цих респондентів особливо виражені симптоми були зафіксовані у чоловіків, які частіше оцінювали свою реакцію на травматичні події як більш інтенсивну, порівняно з жінками. Для деяких з цих працівників спостерігалися такі проблеми, як фізична реакція на тригери, відстороненість від людей, роздратованість і вибухи гніву. У контексті ПТСР важливо відзначити, що на основі цього дослідження понад чверть респондентів, зокрема 29,4% (10 осіб), мали високі показники симптомів, що свідчить про потенційно серйозний ризик розвитку ПТСР.

У другому дослідженні, яке аналізувало рівень стресу та емоційного стану співробітників ІТ-компаній, виявлено, що більшість респондентів стикається з високим рівнем стресу. Зокрема, 76,5% (26 осіб) опитаних повідомили про емоційні перепади та підвищену дратівливість, що є наслідком пережитих стресових подій, а 61,8% (21 особа) відзначили труднощі з концентрацією уваги. Окрім того, 58,8% респондентів (20 осіб) зізналися в постійній втомі навіть після відпочинку, що свідчить про високу психологічну напругу, а 55,9% (19 осіб) відзначили зниження інтересу до роботи. Прояви посттравматичних реакцій, включаючи нав'язливі думки, уникаючи поведінку та проблеми зі сном, були відзначені в 79,4% (27 осіб), 64,7% (22 особи) та 67,6% (23 особи) респондентів відповідно. З точки зору організаційної підтримки, лише 44,1% (15 осіб) респондентів змогли відкрито обговорити свій емоційний стан з керівництвом, а 64,7% (22 особи) вважали, що компанія не надає достатньої інформації щодо боротьби зі стресом. Більш того, тільки 35,3% (12 осіб) вважали, що керівництво компанії усвідомлює важливість психосоціальної підтримки на робочому місці.

Висновки. Загалом результати обох досліджень вказують на те, що співробітники ІТ-компаній, які пережили воєнні стреси, стикаються з високим рівнем стресу та емоційної дезадаптації, що проявляється як у симптомах ПТСР, так і в значному погіршенні їх психоемоційного стану. Зокрема, висока частка респондентів

повідомляє про прояви тривожності, панічних атак, порушення сну, відчуття відстороненості та зниження інтересу до роботи. Більше того, рівень психосоціальної підтримки на робочому місці є недостатнім, що підвищує ризики погіршення емоційного стану працівників. Лише невелика частина респондентів відчуває достатню підтримку з боку колег та керівництва. Тому, на основі отриманих результатів, можна зробити висновок, що для поліпшення психосоціального клімату в компаніях необхідно впроваджувати програми психологічної підтримки, сприяти відкритій комунікації між керівництвом і співробітниками, а також забезпечити доступ до додаткових ресурсів для боротьби зі стресом і профілактики ПТСР.

ЛІТЕРАТУРА

1. Джонс Т., Лі Х. Post-Conflict Mental Health Interventions in the Tech Industry. *International Journal of Workplace Health Management*. 2023. № 16 (2). Р. 112–128.
2. Коллер М. Psychosocial Support in High-Stress Professions: Strategies for IT Companies. *Journal of Occupational Health Psychology*. 2022. № 27 (3). Р. 345–359.
3. Перція Л. Обґрунтування програми психологічного забезпечення професійного здоров'я працівників ІТ-компанії. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. № 1 (73). С. 284–294. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-73-284-294>
4. Перція Л. Психологічні шляхи подолання професійного стресу у працівників ІТ-компаній. *Psychology Travelogs*. 2024. № (1). С. 91–102. <https://doi.org/10.31891/PT-2024-1-9>
5. Шубравський В. А. Психологічні особливості хронічного стресу працівників ІТ-сфери за умов триваючої війни. *Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича*. 2023. URL : <https://archer.chnu.edu.ua/handle/123456789/9199?show=full> (дата звернення: 02.03.2025).

Оксана АГАРКОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Науковий керівник: **Ольга ГУРЕНКО,**

д.пед.н., професор (БДПУ)

ВПЛИВ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ НА ПІДЛІТКІВ ТА ЇХ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНУ АДАПТАЦІЮ

Актуальність. Військові конфлікти мають серйозний вплив на психічне здоров'я дітей, особливо підлітків, які є більш вразливими до стресових подій. Війна в Україні спричинила зростання рівня психоемоційного дистресу, підвищення випадків посттравматичних стресових розладів (ПТСР) та труднощі у соціальній адаптації.

Враховуючи ці обставини, дослідження адаптаційних механізмів і методів соціально-психологічної підтримки дітей набуває особливої актуальності.

Ступінь досліджуваності проблеми. Вітчизняні дослідники лише частково аналізують вплив війни на дитячу психіку. Так, О. Кисельова досліджує психосоціальні аспекти адаптації дітей до травматичних подій, О. Голубева розглядає психічну стійкість у стресових умовах. У зарубіжній науці Л. Джудіт і М. Джеймс розробляють методики психологічної реабілітації дітей після стресу, наголошуючи на необхідності комплексного підходу.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є оцінка рівня психоемоційного стану, соціально-емоційного благополуччя підлітків, які пережили воєнний конфлікт, а також визначення їхніх адаптаційних механізмів. Також воно передбачає оцінку доступності психологічної допомоги та соціальної підтримки для дітей, які опинилися в кризових умовах.

Для досягнення поставленої мети були використані два методи збору та аналізу даних:

1. CRIES-8 – опитувальник для оцінки рівня посттравматичних симптомів (Children's Revised Impact of Event Scale). Даний інструмент містить 8 запитань, що оцінюють три основні складові ПТСР: інтрузію (нав'язливі спогади, повторне переживання травматичних подій), уникнення (небажання згадувати травмуючий досвід) та фізіологічну гіперактивацію (тривожність, порушення сну, емоційна нестабільність). Респонденти оцінювали кожне питання за 4-бальною шкалою (від 0 – «ніколи» до 3 – «майже завжди»). Загальна оцінка понад 17 балів вказує на високий ризик розвитку ПТСР. Використання CRIES-8 дозволило отримати кількісні показники психоемоційного стану підлітків та визначити рівень їхнього посттравматичного стресу.

2. Авторський опитувальник: «Вплив воєнного конфлікту на дітей та їхню соціально-психологічну адаптацію». Опитувальник включав 20 запитань, спрямованих на оцінку емоційного стану дітей, соціальної адаптації, рівня підтримки з боку родини, школи та громади. Питання стосувалися загального рівня тривожності, проблем зі сном, частоти емоційних спалахів, труднощів у спілкуванні з однолітками та дорослими, а також стратегій подолання стресу. Окремий блок запитань був присвячений оцінці доступності психологічної допомоги: підліткам пропонувалося оцінити, наскільки вони можуть звернутися до шкільного психолога, педагогів чи родичів у разі потреби. Цей метод дозволив отримати розширену картину соціально-психологічної адаптації дітей та визначити основні проблеми, з якими вони стикаються в процесі інтеграції у нові умови життя.

Сутність дослідження. Результати дослідження свідчать про значний рівень психологічного дистресу серед респондентів. Згідно з даними шкали CRIES-8, середній загальний бал серед підлітків становить 31,7, що значно перевищує поріг у 17 балів, який вказує на високий ризик розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Найвищий рівень стресу зафіксовано серед 15-річних підлітків – середній показник 34,0. У віковій групі 16 років цей показник становить 31,1, у 17-річних – 30,5, а у групі 18-19 років – 30,0. Це свідчить про те, що молодші підлітки є більш вразливими до впливу стресових подій, тоді як старші демонструють часткове пристосування до складних умов.

Гендерний аналіз виявив, що дівчата демонструють вищий рівень травматичного стресу, ніж хлопці. Середній загальний бал серед дівчат становить 32,3, тоді як серед хлопців – 30,9. Найбільш вразливою групою є 15-річні дівчата, які мають найвищий показник стресу 36,0. Серед хлопців цього ж віку спостерігається також високий рівень стресу – 34,0. Аналіз окремих шкал CRIES-8 засвідчив, що дівчата частіше страждають від нав'язливих спогадів (інтрузії) – середній бал 16,3, тоді як у хлопців – 15,2. Рівень уникнення у дівчат також вищий – 16,0, порівняно з 15,7 у хлопців. Найвищий рівень інтрузії зафіксовано серед 15-річних дівчат (19,3), тоді як хлопці цього віку демонструють максимальний рівень уникнення (18,0).

Результати авторського опитувальника підтверджують високий рівень тривожності серед усіх респондентів. 85,2% (23 особи) підлітків відзначають постійний стан занепокоєння, 77,8% (21 особа) мають труднощі зі сном, 66,7% (18 осіб) стикаються з раптовими спалахами гніву, а 70,4% (19 осіб) відзначають проблеми з концентрацією уваги. Найвищі показники тривожності спостерігаються у 15-16-річних респондентів, які демонструють виражені прояви страху, емоційної нестабільності та нав'язливих думок. У 17-річних підлітків рівень тривожності залишається високим, хоча в них проявляються більш ефективні адаптаційні стратегії. У 18-19-річних відзначається часткова адаптація, проте 66,7% (18 осіб) з них усе ще відчувають емоційне виснаження та нестачу підтримки.

Аналіз соціально-емоційного благополуччя засвідчив, що 81,5% (22 особи) підлітків мають труднощі у встановленні контактів з однолітками, 77,8% (21 особа) уникають спілкування з дорослими, включно з батьками, вчителями та психологами. 63,0% (17 осіб) респондентів вважають, що їхні емоції залишаються незрозумілими оточуючими. 59,3% (16 осіб) зазначають, що після воєнних подій втратили відчуття радості та сенсу життя.

Рівень адаптаційних механізмів серед підлітків є недостатнім для подолання життєвих труднощів: 37% (10 осіб) опитаних не відчувають підтримки з боку родини, 66,7% (18 осіб) не мають

близької людини, якій можуть довіритися. 59,3% (16 осіб) зазначають, що школа та соціальні інституції не сприяють їхній адаптації. Ці дані свідчать про значний дефіцит соціальної підтримки, що лише поглиблює кризовий стан підлітків.

Висновки. Отримані результати підтверджують значний негативний вплив воєнного конфлікту на психологічний стан, соціальні зв'язки та адаптаційні можливості підлітків. Усі респонденти потребують негайного залучення до програм психологічної підтримки, особливо 15-16-річні підлітки, які мають найвищі показники тривожності та соціальної ізоляції. Необхідно розробити комплексні програми допомоги, що включають заходи зниження тривожності, формування ефективних адаптаційних механізмів, створення підтримуючого середовища у школах і родин, а також залучення фахівців до роботи з підлітками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Американська психологічна асоціація (АПА). Рекомендації щодо психологічної підтримки дітей, що пережили травматичні події: науковий огляд. Вашингтон: APA Publishing, 2020. 156 с. URL: https://montessoriuia.com/ua/think-equal-serial/?gad_source=1&gclid=Cj0KCQiA_Yq-BhC9ARIsAA6fbAgZPihauib41NDnGuk0LIAPbZPb-uCWgiU5rJRjYBz_HUfoRsiVvAaAjSEALw_wcB (дата звернення: 13.02.2025).
2. Голубева О. Соціально-психологічні аспекти адаптації дітей в умовах кризових ситуацій: навчальний посібник. Харків: Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 312 с. URL: https://deps.snu.edu.ua/media/filer_public/5d/55/5d5576d5-2fca-45bc-91a7-a1db975d7872/materiali_i_vseukrayinskoyi_konferentsiyi_zdobuvachiv_vishchoyi_osviti_ta_molodikh_uchenikh_2024.pdf (дата звернення: 23.01.2025).
3. Джудіт Л. Г. Психологічна травма та шлях до одужання: вплив насильства – від зловживань у сім'ї до політичного терору. Львів: Видавництво «Апріорі», 2018. 368 с.
4. Кисельова О. Психологічні наслідки травматичних подій у дітей та підлітків: методи діагностики та корекції: монографія. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2020. 276 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi79/0059548.pdf> (дата звернення: 17.01.2025).
5. Пеннебейкер Д. В. Відновлення після травми: як письмова практика допомагає подолати емоційні труднощі: монографія. Нью-Йорк: Oxford University Press, 2017. 245 с. URL: <https://www.qui.help/blog/metod-pennebejkera-vsego-tri-dnya-na-to-chtoby-stalo-luchshe-qui> (дата звернення: 30.01.2025).
6. ЮНЕСКО. Психосоціальна підтримка дітей у кризових ситуаціях: аналітичний звіт. Париж: Видавництво ЮНЕСКО, 2021. 198 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2021/19.08/Inform.zbirnyk-Osv.v.nezalezniy.Ukrayini/Inform.zbirnyk-Osv.v.nezalezniy.Ukrayini.17.08-1.pdf> (дата звернення: 24.01.2025).

Тетяна БАРАБАНОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

РОЗВИТОК СТРЕСОСТІЙКІСТІ ПСИХОЛОГА ЯК ФАКТОР ЙОГО ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Актуальність. У сучасному світі психологи стикаються з високим рівнем емоційного навантаження через роботу з клієнтами, які переживають стрес, кризові ситуації, психічні розлади. Тривалий вплив професійних стресорів може призвести до емоційного вигорання, втрати мотивації та професійної деформації.

Стресостійкість є одним із ключових факторів, що забезпечують ефективність та довготривалу професійну діяльність психолога. Тому питання її розвитку є важливим як на етапі навчання, так і в процесі професійної діяльності.

Професія психолога передбачає постійну взаємодію з людьми, які переживають кризові стани, емоційні труднощі та психічні розлади. Високе емоційне навантаження, необхідність прийняття відповідальних рішень і дотримання етичних норм роблять цю професію однією з найбільш психологічно складних. У сучасному суспільстві, де зростає рівень стресу, тривожності та депресивних станів, значення психологів стає ще більш важливим. Однак без належного рівня стресостійкості сам психолог ризикує зіткнутися з емоційним вигоранням, професійною деформацією та навіть втратити мотивацію до роботи.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема стресостійкості широко досліджується у психології, зокрема: Г. Сельє (концепція стресу, механізми адаптації організму). Р. Лазарус, С. Фолкман (теорія когнітивної оцінки стресу, копінг-стратегії). К. Масlach (дослідження емоційного вигорання у професіях допомоги). Вітчизняні дослідники: О. Лазоренко, Л. Карамушка, Н. Самоукіна (адаптаційні можливості психологів, методи запобігання вигоранню). Крістіна Масlach (1976–2000) – створила модель емоційного вигорання та розробила «Шкалу вигорання Масlach» (MBI), яка широко використовується для оцінки рівня вигорання у професіях допомоги. Дж. Хобфолл (1989) – запропонував «теорію збереження ресурсів», яка пояснює механізми стресу через втрату особистісних, соціальних та емоційних ресурсів. Олена Лазоренко, Людмила Карамушка (2015) – вивчали особливості стресостійкості українських фахівців у сфері допомоги та запропонували методи її підвищення. В останні роки особлива увага приділяється дослідженню стресостійкості психологів у кризових

умовах, зокрема під час пандемії COVID-19, військових конфліктів та економічних криз. Українські дослідники (Л.Карамушка, О.Лазоренко, О.Гуменюк) аналізують, як війна та робота з травмованими клієнтами впливають на стресостійкість психологів. Практичні дослідження підтверджують ефективність методів психологічної саморегуляції, супервізії, майндфулнесу та тілесно-орієнтованих практик у розвитку стресостійкості. Попри значну кількість досліджень, питання практичного формування стресостійкості у психологів залишається актуальним, особливо в контексті нових викликів сучасності.

Хоча проблема стресостійкості психологів широко досліджується, залишаються відкриті питання: індивідуальні особливості (як темперамент, рівень емоційного інтелекту впливають на стресостійкість). Довготривалий вплив кризових подій (війна, пандемія) на професійний розвиток психологів. Розробка ефективних програм навчання стресостійкості для студентів-психологів і практикуючих фахівців.

Проблема стресостійкості психолога є добре дослідженою в контексті стресу, емоційного вигорання та копінг-стратегій. Однак сучасні виклики потребують подальших досліджень ефективних методів формування стресостійкості, особливо в кризових умовах.

Мета і методи дослідження. Визначити роль стресостійкості у професійному становленні психолога та дослідити ефективні методи її розвитку.

Методи дослідження. Теоретичний аналіз (вивчення літератури, концепцій, емпіричних досліджень). Опитування та анкетування (вивчення суб'єктивних оцінок психологами власної стресостійкості). Психодіагностичні методики (Шкала професійного вигорання Масlach, методика визначення копінг-стратегій Р.Лазаруса, опитувальник «Стресостійкість» С. Кобаси). Експериментальні методи (впровадження психотренінгів, аналіз їх ефективності).

Сутність дослідження. Аналіз професійних чинників стресу у діяльності психолога. Дослідження рівня стресостійкості у практикуючих фахівців. Визначення взаємозв'язку між рівнем стресостійкості та ефективністю психологічної допомоги. Розробка рекомендацій щодо підвищення стресостійкості через психотренінги, техніки саморегуляції, супервізію.

Основні висновки. Стресостійкість є важливим фактором професійного становлення психолога, оскільки впливає на його ефективність, емоційну стабільність та професійне довголіття. Основними джерелами стресу у діяльності психолога є: велике емоційне навантаження, робота з кризовими станами клієнтів, необхідність етичного вибору.

Найефективніші методи розвитку стресостійкості: когнітивно-поведінкові техніки, психоемоційна саморегуляція, професійна супервізія, баланс роботи та відпочинку.

Необхідно розробляти спеціальні програми підготовки майбутніх психологів, які включають розвиток адаптаційних механізмів та емоційного інтелекту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карамушка Л. Психологія стресостійкості: теоретичні аспекти та методи формування. Київ : Інститут психології ім. Г. Костюка, 2015. 215 с.
2. Лазоренко О. Стресостійкість особистості як психологічна проблема. *Наукові записки*. 2017. Вип. 1 (10). С. 123–130.
3. Сельє Г. Стрес без дистресу. Київ : Наукова думка, 2002. 240 с.

Мирослава БОРКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Любов СПІВАК,**

д.психол.н., професор (БДПУ)

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ» У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ: ОСНОВНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ

Актуальність. У сучасному світі, де ми стикаємося з великою кількістю стресів і труднощів, вміння ефективно керувати своїми емоціями набуває все більшого значення. Емоційний інтелект тісно пов'язаний з нашим успіхом у всіх сферах життя, від стосунків до кар'єри, тому розуміння цього поняття може допомогти людям легше адаптуватися до змін і долати життєві труднощі, глибше пізнати себе та побудувати гармонійні стосунки з оточуючими.

Ступінь досліджуваності проблеми. Поняття «емоційний інтелект» вивчали такі вчені, як О. Боковець, В. Валле, С. Дерев'яноко, Л. Заграй, С. Каліккіо (S. Calicchio), А. Леонель (A. Leonel), О. Ляш, С. Марчук, С. Могиляста, М. Шарльє (M. Charlier), О. Чебікін, Дж. Хессон (J. Hesson), О. Хуртенко, М. Шпак та ін.

Мета дослідження: розкрити поняття емоційного інтелекту.

Методи дослідження: аналіз, синтез, порівняння, історичний метод, узагальнення.

Сутність дослідження. Термін «емоційний інтелект» з'явився відносно недавно, але інтерес до вивчення емоцій та їхнього впливу на поведінку людини має давню історію. В 1964 р. М. Белдох (M. Beldoch) опублікував видання «Чутливість до вираження емоційного значення в

трьох способах спілкування», можна припустити, що ця книга заклала основи для подальших досліджень в цій галузі.

В 1983 році Г. Гарднер (H. Gardner) в монографії «Структура розуму: Теорія множинного інтелекту» зазначив, що не існує єдиного типу інтелекту, а є підтипи інтелекту, кожен із яких є носієм певних здібностей та навичок. Вчений підкреслив, що ці підтипи розкривають різні аспекти людських здібностей і можуть розвиватися автономно, що дозволяє краще зрозуміти і оцінити індивідуальні відмінності в інтелектуальних здібностях людей. Він виокремив 9 типів інтелекту, серед яких описав внутрішньоособистісний і міжособистісний інтелект, які є найближчими до сучасного поняття емоційного інтелекту. Людина, яка володіє внутрішньоособистісним інтелектом, найкраще усвідомлює власні емоційні стани, почуття, є більш самосвідомою. Людина з міжособистісним інтелектом здатна розпізнавати наміри, настрої, почуття інших людей та ефективно взаємодіяти з ними [2].

У 1985 році Р. Стернберг (R. Sternberg) обґрунтував теорію інтелекту. В цій теорії вчений виокремив три типи інтелекту: аналітичний, творчий і практичний інтелект. Зокрема практичний інтелект включає навички комунікації, співпраці та ведення переговорів, які є важливими компонентами емоційного інтелекту [5].

У 1988 році Р. Бар-Он (R. Bar-On) ввів поняття «емоційний коефіцієнт». Вчений запропонував спосіб вимірювання коефіцієнта емоційного розвитку, розробивши опитувальник, який дозволяє оцінити зв'язок між емоційною сферою і психологічним благополуччям. Цей опитувальник вимірює ключові компоненти моделі Р. Бар-Она (R. Bar-On). Першим важливим компонентом є саморозуміння, яке включає в себе усвідомлення власних емоцій, а також таких якостей, як впевненість у собі, самооцінка та самоактуалізація. Це означає, що людина повинна вміти аналізувати свої внутрішні почуття та емоційний стан, що є важливим аспектом особистісного розвитку. Другий компонент – комунікативність, що включає такі якості, як емпатія і соціальна відповідальність. Вони сприяють формуванню здорових міжособистісних стосунків та вмінню сприймати і розуміти почуття інших. Третій компонент – адаптивні здібності – охоплює важливе вміння знаходити рішення проблем, адже здатність адаптуватися до нових обставин і стресових ситуацій впливає на загальне самопочуття. Четвертий компонент – антистресовий потенціал, який включає в себе такі характеристики, як стресостійкість і самоконтроль. Це показники того, наскільки добре людина здатна протистояти стресу і контролювати свої реакції в стресових ситуаціях. П'ятий компонент – загальний настрій, який можна охарактеризувати як оптимізм. Цей показник відіграє важливу

роль у формуванні позитивного ставлення до життя і здатності здобути корисний досвід навіть у складних ситуаціях. Отже, ці компоненти взаємодіють між собою, формуючи цілісну картину емоційного інтелекту і психологічного благополуччя [1].

Вперше до наукового обігу поняття «емоційний інтелект» ввели в 1990 році Дж. Майер (J. Mayer) і П. Саловей (P. Salovey). Відповідно до концепції вчених, емоційний інтелект – це здатність усвідомлювати власні почуття та почуття інших людей, краще розпізнавати емоції та управляти ними. Їх модель має такі складові: сприйняття/вираження емоцій завдяки невербальній комунікації; використання емоцій для підвищення когнітивної функції та здатності адаптуватися до різних ситуацій; здатність розпізнавати емоційні стани, а також їхні конкретні чинники; регулювати свої емоції. Дж. Майер (J. Mayer) і П. Саловей (P. Salovey) описали кілька механізмів, які відображають суть емоційного інтелекту та його зв'язок із когнітивними здібностями. По-перше, емоції впливають на мислення: певні емоційні стани можуть покращувати продуктивність мислення і зосереджувати увагу на конкретних завданнях. По-друге, здатність ефективно регулювати власні емоції може бути пов'язана з такими вміннями, як співчуття та чесність. По-третє, дослідження алекситимії – стану, коли людина не може оцінити та усвідомлено висловити свої емоції, вказує на те, що може існувати певна відсутність зв'язку між зонами мозку, які відповідають за емоції і мислення [4].

Пізніше, у 1995 році, Д. Гоулман (D. Goleman) опублікував науково-популярну книгу «Емоційний інтелект: Чому він може бути важливішим за IQ», в якій описав, що емоційний інтелект складається з п'яти компонентів: самосвідомість, самоконтроль, самомотивація, емпатія і соціальні навички. Самосвідомість – це здатність розпізнавати й розуміти свої власні емоції, а також те, як вони впливають на життєвий досвід. Самоконтроль полягає у вмінні контролювати та керувати власними емоціями. Самомотивація – це здатність використовувати емоції для досягнення цілей. Емпатія – це здатність розуміти емоції інших людей та співчувати їм. Соціальні навички – це вміння будувати і підтримувати позитивні взаємозв'язки з іншими людьми. Емоційний інтелект потрібно розвивати ще з дитинства, оскільки це створює основу для подальшого емоційного (здатність проявляти позитивні емоції, настрої, думки та почуття, а також адаптуватися при зіткненні з труднощами та стресовими ситуаціями) та соціального (здатність ефективно взаємодіяти з іншими та будувати здорові стосунки з оточуючими) благополуччя. У своїй книзі Д. Гоулман (D. Goleman) підкреслив важливість емоційного інтелекту для життєвого успіху і соціальної адаптації. Автор наголосив на результатах тривалих досліджень, які свідчать

про те, що діти, які зберігали життєрадісність навіть у складних життєвих ситуаціях, краще володіли емоційними характеристиками. Такими характеристиками є: спокій, дружелюбність, упевненість у собі та оптимізм. Він стверджує, що емоційний інтелект можна розвивати так само, як і будь-які інші навички та вміння. Після опублікування цієї книги концепція емоційного інтелекту набула широкої популярності та визнання [3].

Дж. Готтман (J. Gottman) та Дж. Деклер (J. DeClaire), автори книги «Емоційний інтелект у дитини» акцентували увагу на емоційному вихованні (навчання розуміти, називати та регулювати емоції). Замість того, щоб виховувати дитину через страх і покарання, ефективніше будувати з нею довірливі, емоційно насичені стосунки. Завдяки такому підходу дорослі допомагають їй вирости впевненою в собі, успішною та щасливою людиною [3].

В 1997 році К. Штайнер (C. Steiner) започаткував дослідження в галузі емоційної грамотності, розробивши програму тренінгу та випустивши книгу «Досягнення емоційної грамотності», а через п'ять років – «Емоційна грамотність: інтелект з серцем». Емоційна грамотність, як складова емоційного інтелекту фокусується на здатності людини розпізнавати, розуміти свої емоції та емоції інших людей. Емоційна грамотність є джерелом особистісної сили, необхідної для успіху в сучасному світі. Автор наголосив, що емоції є невід'ємною частиною людської природи. Коли ми втрачаємо свої емоції, ми втрачаємо фундаментальний аспект нашого людського потенціалу. Розуміючи свої почуття, керуючи ними, слухаючи і реагуючи на емоції інших, ми зміцнюємо свою особисту силу. Наші емоції суттєво впливають на стосунки з іншими людьми, Усвідомлення своїх емоцій та емоцій інших людей допомагає будувати довірливі та міцні стосунки.

Людина, яка має високий рівень емоційного інтелекту, є господарем власних почуттів. Вона не тільки усвідомлює свої емоції, а й вміло керує ними, обираючи, які почуття висловлювати в тій чи іншій ситуації. Це допомагає їй уникнути придушення емоцій та їх неконтрольованого прояву. Тільки тоді, коли ми почнемо розбиратися у власних емоціях та усвідомлювати їх, ми зможемо почати розуміти емоції інших людей та причини, що їх зумовлюють.

Висновки. Отже, поняття «емоційний інтелект» пройшло довгий шлях від теоретичної концепції до широко розповсюдженого поняття. Багато науковців визначають емоційний інтелект як здатність людини ідентифікувати й усвідомлювати власні та чужі емоції, а також керувати ними, що є невід'ємною частиною успіху в особистому житті, соціальній взаємодії та професійній діяльності.

Саме емоційний інтелект допомагає людині краще адаптуватися до змін, управляти стресом та будувати гармонійні стосунки. Ключовими компонентами емоційного інтелекту є: самоусвідомлення, саморегуляція, самомотивація, емпатія, соціальні навички, адаптивність, загальний настрій. Вони взаємопов'язані та взаємодіють, утворюючи основу емоційного інтелекту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bar-On R. The development of a concept of psychological well-being: Ph. D. Thesis. Rhodes University, 1988. 431 p.
2. Gardner H. Frames of Mind: A Theory of Multiple Intelligences : monograph. New York : Basic Books, 1983. 528 p.
3. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More than IQ. New York : Bantam Books, 1995. 352 p.
4. Salovey P., Mayer J. D. Emotional Intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*. 1990. Vol. 9. P. 185–211.
5. Sternberg R. J. Beyond IQ: A triarchic theory of human intelligence. Cambridge University Press, 1985. 432 p.

Ольга БРАГІНЕЦЬ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв
Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**
к.психол.н., доцент (БДПУ)

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК РЕСУРС ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність. Проблема невизначеності в сьогодишніх реаліях стає все більш актуальною, та викликає багато запитань та інтересу у науковців.

Актуальність вивчення поняття невизначеності в психології викликана високими темпами змін, які відбуваються в усіх сферах життя людей, соціальних інститутах, комунікації, тощо особливо в умовах війни.

Сучасні умови життєдіяльності потребують значної витримки, готовності до перманентних змін, вміння приймати відповідальні рішення в короткий термін та при існуванні дефіциту інформації, неправдивості інформації або її надлишковості. В умовах війни особливо актуальним стало питання маніпуляції інформацією та формування навички розпізнавання цієї маніпуляції, тому приймати зважені та вірні рішення стало набагато важче.

Також зараз дуже гостро постає питання психологічного здоров'я та благополуччя особистості. У наш час для психології питання психологічного благополуччя та пошук шляхів його досягнення є одним зі найважливіших. Наш час є часом постійних різких змін, трансформацій особистості та суспільного життя, великої кількості криз та конфліктів, тому людина майже постійно знаходиться у ситуації невизначеності, яка дуже часто є чинником стресу, тривожності, тривоги, що в довгостроковій перспективі приводить до порушення психологічного здоров'я та благополуччя особистості. Тому дуже важливим наразі є вивчення рис особистості, що будуть виступати в якості ресурсів для досягнення та підтримки психологічного благополуччя.

Війна – це лихо, що має нищівний вплив на всі сфери життєдіяльності людини та суспільства, особливо на психічне здоров'я особистості. У військовий час люди стикаються з величезною кількістю стресорів: втратою рідних та близьких людей, руйнуванням житла, втрата фінансової стабільності, постійний ризик для життя та здоров'я, відсутність ясності щодо майбутнього, необхідністю зміни місця та середовища проживання, зміни звичного оточення та сталого укладу життя, вимушеною розлукою з близькими та рідними. У цій ситуації толерантність до невизначеності виступає важливим ресурсом для збереження психологічного благополуччя людини.

Толерантність до невизначеності – це здатність людини ефективно функціонувати та приймати рішення в умовах браку інформації, її незрозумілості та суперечливості. Це вміння не відчувати себе некомфортно перед невизначеністю та приймати незвідане. Люди з високим рівнем толерантності до невизначеності здатні краще адаптуватися до стресових ситуацій, ефективніше справлятися з негативними емоціями та зберігати психологічну рівновагу.

Ступінь досліджуваності проблеми. Уперше поняття толерантності до невизначеності використовується у працях Е. Френкель-Брунсвік (1948) у рамках вивчення авторитаризму, тому що авторитарність є виразним прикладом інтолерантності до невизначеності. Інтollerантність варто розглядати як антонім толерантності [2].

Вивчення толерантності до невизначеності – це нині дуже актуальний напрямок дослідження. І він постійно розвивається. Наразі немає єдиного тлумачення визначення поняття «толерантність до невизначеності». Науковці досліджували толерантність до невизначеності з різних ракурсів: Е. Френкель-Брунсвік, С. Баднер, С. Бочнер вивчали зміст та саму ідею толерантності до невизначеності; Е. Мак-Дональд, Р. Нортон досліджували толерантність до невизначеності в якості стійкої риси

особистості; Д. Л. МакКоллум, М. Лейн, К. Кленке розглядали її як динамічну властивість, що варіюється залежно від контексту [2].

В Україні вивчення толерантності до невизначеності в психологічній науці розпочались нещодавно. Найвідоміші дослідження присвячені питанням формування толерантності до невизначеності стосовно сфер діяльності (А. Гусев, В. Пічурін); вивченню толерантності до невизначеності як фактору благополуччя та психологічного здоров'я особистості (І. Ющенко, П. Лушин), фрустраційної толерантності (В. Предко, Л. Мітіна, І. Попик, О. Холодова, В. Стасюк, С. Павлушенко) [1]. А саме зараз все більшої і більшої актуальності набуває вивчення толерантності до невизначеності особистості в умовах війни.

Сутність дослідження. Наукові дані демонструють взаємозв'язок між толерантністю до невизначеності та психологічним здоров'ям і благополуччям. Люди з високим рівнем толерантності до невизначеності легше адаптуються до стресових ситуацій у тому числі і військових дій. Вони більш стійкі перед тривогами, розвитком депресії та ПТСР, а також легше справляються з деструктивними емоціями та стресом.

Війна чинить руйнівний вплив на психічне здоров'я та благополуччя населення. Дослідження показують, що в умовах війни значно зростає кількість психічних розладів, таких як депресія, тривожні розлади та ПТСР. За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), близько 10% людей, які переживають травматичні події, пов'язані з війною, стикаються з серйозними проблемами психічного здоров'я, а ще 10% розвивають поведінку, яка заважає їм ефективно функціонувати.

Жінки, діти, люди похилого віку та люди з інвалідністю є особливо вразливими до негативного впливу війни на психічне здоров'я. Дослідження, проведене в Україні через шість місяців після початку повномасштабного вторгнення, показало, що значна частина українського населення має підвищений рівень тривоги, депресії та стресу [4].

Тому дуже важливо в сучасних умовах розвивати психологічну гнучкість, що є важливим чинником, який допомагає збереженню психологічного благополуччя та здоров'я в умовах невизначеності. Вона дозволяє людям приймати свої думки та емоції, сприймати об'єктивно ситуацію, що виникла, адаптуватись до змін та діяти відповідно до своїх принципів та цінностей, навіть у складних та не до кінця зрозумілих обставинах. Психологічна гнучкість є особливо необхідною для тих, хто має високий рівень інтолерантності до невизначеності, оскільки вона допомагає їм зосередитись на тому, що вони можуть контролювати і на що вплинути, а не заціклюватись на тому, що вони контролювати не в змозі.

Людина, що толерантна до невизначеності, може відчувати себе відносно комфортно навіть в непевній ситуації. Вона здатна бути продуктивною в незнайомій обстановці і при дефіциті інформації, не боїться брати на себе відповідальність, в змозі приймати рішення без довгих роздумів, великої кількості сумнівів та страху невдач. У нетиповій ситуації ця людина бачить можливість для розвитку, а також прояву своїх навичок та здібностей.

Рівень толерантності до не визначеності не є сталим та визначеним на генетичному рівні, він може змінюватись впродовж всього життя в залежності від обставин, в яких довгий час знаходиться людина. Рівень толерантності до невизначеності можна розвивати та підвищувати протягом усього життя. А в умовах війни підвищення рівня толерантності до невизначеності стає нагальною потребою багатьох українців. Для цього можна застосовувати ряд практичних рекомендацій [3]:

- Навчитись розпізнавати дезінформацію. Необхідно критично оцінювати ту, інформацію, що споживається з інформаційного поля, обов'язково звертати увагу на джерело походження інформації, дивитись дату публікації та намагатися зрозуміти мету поширення.

- Обмежити споживання новин. Зараз люди в Україні та за її межами споживають дуже багато інформації і часто ця інформація має негативне забарвлення, що в свою чергу посилює тривогу та страх. Тому необхідно визначити для себе час та джерела інформації, які викликають довіру, ключові моменти на які буде звертатись увага, під час перевірки новин. Дуже важливо намагатись не переглядати новини перед сном.

- Уникати упередження та дискримінації, натомість практикувати розуміння, толерантність та співчуття.

- Тримати фокус на тому, що можна контролювати. Необхідно спрямовувати основну енергію на вирішення тих проблем, з якими під силу впоратись. Не варто намагатись контролювати все, що знаходиться в полі зору та відбувається навколо, це може тільки посилити тривогу.

- Не стримувати негативні емоції такі як страх, гнів, розчарування, тощо, всередині. Важливо знайти екологічні способи вираження цих емоцій назовні, такі як розмова з рідними, розмова зі спеціалістом, фізична активність, дихальні практики, творчість.

- Не залишатись наодинці з собою та своїми думками, а шукати підтримку у близьких, рідних та друзів. Соціальна підтримка є важливим чинником психологічного благополуччя, тому треба не боятись звертатись за допомогою та підтримкою до тих, кому довіряєте.

- Розглянути застосування релаксації та медитацій для зменшення рівня стресу та тривожності.

- Звертатись за професійною допомогою до спеціаліста при необхідності. Якщо самотійно справитись з тривогою та страхом не

виходить, то варто звернутись за допомогою до психолога чи психотерапевта.

Для розвитку толерантності до невизначеності важливо кинути виклик своїй потребі в визначеності, відпустити її та прийняти невизначеність к невід'ємну частину життя. Варто задати собі питання чи можливо взагалі досягти повної визначеності в будь-якій ситуації, чи можливо досягти повної визначеності в умовах війни. І скоріш за все відповідь буде негативною. Тому важливо прийняти невизначеність та зосередитись на теперішньому моменті, а не на майбутньому, яке неможливо передбачити та точно спланувати. Варто розглянути невизначеність як можливість розвитку та зростання, набуття нових необхідних для якісного життя навичок.

Основні висновки. В наш час постійних змін, трансформацій, розвитку та особливо в умовах війни дуже актуальним є вивчення поняття толерантності до невизначеності та впливу її рівня на психологічне благополуччя особистості. Сучасні умови життя кидають виклик людині та потребують від неї навчитися приймати рішення, жити, працювати, рости дітей, розвиватися в умовах невизначеності. Розвиток толерантності до невизначеності та підвищення її рівня можливий впродовж всього життя та дає людині змогу та ресурс ефективно функціонувати та приймати зважені рішення не зважаючи на дефіцит інформації, її неправдивість, або надлишок. Розвиток толерантності до невизначеності дозволить зменшити рівень стресу та тривожності у людини, що в свою чергу, приведе до зменшення кількості випадків розвитку депресій та ПТСР, допоможе навчитись справлятися з деструктивними емоціями та страхами.

З початком військових дій на території сучасної України величезна кількість людей втратили рідних та близьких, втратили домівки, фінансову стабільність, були вимушені переїздити всередині країни та за її межі, шукати новий прихисток, змінювати місце роботи, професію. Усі ці події привели людей до такого рівня невизначеності, якого не було раніше. Тому вивчення поняття та змісту толерантності до невизначеності, визначення чинників, що впливають на рівень толерантності до невизначеності, розробка заходів по розвитку та підвищенню рівня толерантності до невизначеності є ключовими аспектами для підвищення якості життя людини, її психологічного благополуччя та здоров'я в умовах війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грабова Т., Астремська І. Толерантність до невизначеності та її зв'язок із психологічним здоров'ям українців, що перебувають за кордоном у зв'язку з війною. *Габітус*. 2024. Вип. 65. С. 146–150.

2. Томаржевська І. Теоретичний аналіз психологічного феномену «Толерантність до невизначеності». *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2018. Вип. 3 (40). С. 43–46.
3. Six months into the war: a first-wave study of stress, anxiety, and depression among in Ukraine / Kurapov A., Danyliuk I., Loboda A., Kalaitzaki A., Kowatsch T., Klimash T., Predko V. *Frontiers in Psychiatry*. 2023. May 10. URL : <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10206008> (дата звернення: 22.02.2025).
4. 5Tips for Dealing with Uncertainty in Times of War. *Voices of Youth*. 2022. 29 березня. URL : <https://www.unicefusa.org/stories/5-tips-dealing-uncertainty-times-war> (дата звернення: 20.02.2025).

Анна ВАСЮТИНСЬКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЕМОЦІЙНОЇ НАПРУГИ НА ПСИХОСОМАТИКУ ЮНАКІВ

Актуальність. Тривала війна в Україні спричинила безпрецедентний стрес для юнацтва, що призвело до зростання психосоматичних захворювань. Відомо, що психосоматичні захворювання виникають внаслідок взаємодії психологічних та фізіологічних факторів. Хронічна напруга, викликана постійною загрозою життю, втратами та вимушеним переселенням, негативно впливає на психічне здоров'я молодих людей, викликаючи фізичні симптоми, такі як головний біль та порушення сну. Це дослідження є кроком до розуміння психологічних наслідків війни для юнацького населення України. Отримані результати можуть бути використані для розробки програм психологічної підтримки та допомоги, спрямованих на покращення здоров'я та добробуту молодих людей, які постраждали від війни.

Ступінь досліджуваності проблеми. Історія вивчення емоцій та їх впливу на тіло людини сягає ще античних часів. Аристотель, Сократ, Платон, Демокрит розглядали емоції як силу, що впливає на свідомість і поведінку, але часто вважали їх руйнівними, наголошуючи на необхідності контролю розумом. У середньовіччі Ф. Аквінський, спираючись на Аристотеля, розглядав емоції як рухи чуттєвої частини душі, що супроводжуються фізіологічними змінами. Пізніше Р. Декарт наголошував, що емоції є результатом взаємодії розуму і тіла, намагаючись пояснити їх виникнення з позицій механістичної фізіології. Чарльз Дарвін у праці «Вираження емоцій у

людини і тварин» досліджував універсальність емоційних виразів, доводячи їх біологічне підґрунтя та еволюційне походження [2].

Сучасність психосоматичної науки починається у 1818 році, коли Й. Хайнрот запровадив термін «психосоматика», вважаючи, що психологічні фактори, особливо негативні емоції, викликають багато хвороб. У 1828 році К. Якобі запропонував термін «соматопсихіка», який описує зворотний вплив – як хвороби тіла впливають на психіку. Обидва поняття відображають двосторонній зв'язок між психічним і фізичним здоров'ям. Слід зауважити, що до тепер важливим стовпом психосоматики є психоаналіз З. Фрейда. Він вважав, що «пригнічений афект» або «психічна травма» можуть викликати фізичні симптоми через механізм конверсії. З. Фрейд пояснював це конфліктом між інстинктами та захисними механізмами психіки, використовуючи модель свідомого, передсвідомого та несвідомого. Наприклад, істерія виникає через невирішений емоційний конфлікт, який витісняється, але трансформується в фізичний симптом. Цей симптом є символом конфлікту, а порушення тіла – вираженням несумісних з «Я» ідей. З. Фрейд стверджував, що ці психогенні захворювання не є свідомими, а є захисним механізмом психіки. На початку XX століття Ф. Александер висунув теорію, що хронічні негативні емоції викликають специфічні фізичні хвороби. Наприклад, гнів пов'язаний із серцевими захворюваннями, а залежність – із проблемами шлунку. Різні люди реагують на один і той же стрес по-різному через спадковість та особистісні риси [3; 4].

У своїх працях Ф. Данбар ввела поняття «психосоматичного профілю», описуючи характерні особистісні риси, властиві людям, схильним до певних захворювань, таких як виразка, коронарні хвороби та ревматоїдний артрит. Психосоматичний профіль виявляє людей, схильних до фізичних хвороб, через пригнічення емоцій, переоцінку порівнянь з іншими, занижену самооцінку.

Психосоматичний профіль формується під впливом багатьох чинників, включаючи:

- Спадковість – схильність до певних хвороб і реакцій на стрес.
- Дитячий досвід – несприятливе виховання (критика, напруга) спричиняє психологічні травми, що проявляються в соматичних захворюваннях. Ігнорування стресу призводить до хронізації симптомів.
- Соціальні та особистісні фактори – характер, когнітивні здібності, цінності, самооцінка відіграють важливу роль; нереалізований психологічний потенціал викликає внутрішні конфлікти і соматичні прояви. В. Ямницький виділяє адаптацію, рефлексію, творчість та пізнання як ключові внутрішні психологічні чинники.
- Близьке оточення – дисфункціональні сімейні взаємини створюють сприятливий ґрунт для психосоматичних розладів. «Психосоматичні сім'ї»

характеризуються гіперопікою, емоційною залежністю, ригідністю, уникненням конфліктів та використанням дитини як стабілізатора.

- Психосоціальна адаптація – високий рівень адаптації допомагає протистояти стресу. Нерозв'язані внутрішні конфлікти та травми збільшують ризик психосоматичних розладів.

Отже, психосоматичні розлади є результатом складної взаємодії біологічних, психологічних та соціальних факторів [5].

Мета і методи дослідження.

Метою дослідження є теоретично вивчити та емпірично дослідити психологічні особливості впливу емоційної напруги на психосоматику юнаків; розробити та апробувати тренінг зменшення емоційної напруги особистості юнацького віку.

Для досягнення мети використовувались методи теоретичного аналізу сучасних наукових джерел, емпіричні дослідження з використанням опитувальників, а також розробка та апробація тренінгової програми зменшення емоційної напруги особистості юнацького віку.

Сутність дослідження. Дослідження впливу емоційної напруги на психосоматику юнаків спрямоване перш за все на вивчення взаємозв'язку між психологічними факторами, зокрема емоційним стресом, та виникненням соматичних (тілесних) захворювань у юнацькому віці.

Перш за все, проведено аналіз факторів, що сприяють психосоматичним розладам, а саме які психологічні, соціальні та біологічні фактори роблять юнаків більш вразливими до психосоматичних розладів. Ці чинники складають психосоматичний профіль.

За допомогою діагностичних методів проводиться виявлення зв'язку між емоційною напругою та соматичними проявами, тобто як саме емоційний стрес впливає на фізичне здоров'я юнаків, які конкретні соматичні симптоми (наприклад, головний біль, розлади шлунково-кишкового тракту, порушення сну) можуть виникати в результаті емоційної напруги.

На основі результатів дослідження буде розроблено та апробовано тренінгову програму, спрямовану на формування здатності виявляти та розпізнавати емоції, актуалізувати усвідомлення зв'язку між емоціями та тілом, зменшити рівень емоційної напруги та стресу, сформувані навички досягнення психоемоційної рівноваги, розвинути навички саморегуляції та управління емоціями.

Основні висновки. Дослідження впливу емоційної напруги на психосоматику юнаків є важливим і актуальним, особливо в умовах триваючої війни. Аналіз історичного контексту та сучасних досліджень показав, що вивчення впливу емоцій на тіло має давню

історію, а сучасна психосоматика базується на працях відомих психологів та психоаналітиків. У дослідженні виявлено ключові чинники, що формують психосоматичний профіль юнаків, такі як спадковість, дитячий досвід, соціальні та особистісні фактори, близьке оточення та психосоціальна адаптація.

Результати цього дослідження можуть бути використані для розробки програм психологічної підтримки юнаків, які пережили війну, підвищення обізнаності суспільства про психосоматичні розлади та їх профілактику, підготовки фахівців, які працюють з юнаками, які постраждали від війни та впровадження тренінгових програм у навчальних закладах та центрах психологічної допомоги. Це допоможе зберегти здоров'я та уникнути більш серйозних психологічних проблем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дяченко В. Психосоматичні порушення здоров'я в умовах сучасності. Актуальні проблеми психології. *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Том 7. Екологічна психологія. 2013. Випуск 33. С. 175–183.
2. Ковальчук З. Історія психології: курс лекцій. Частина 2 : для студентів спеціальностей «Психологія», «Практична психологія» / З. Я. Ковальчук. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 344 с.
3. Никоненко Ю. Клінічна психологія : навчальний посібник / укл. Ю. Никоненко. Київ : КНТ, 2016. 369 с.
4. Орос М. Психосоматичні розлади на тлі емоційного виснаження. *Медична газета «Здоров'я України 21 сторіччя»*. 2024. Вип. 6 (567). С. 26.
5. Якимчук О., Ханецька Т. Вплив сім'ї на виникнення психосоматичних розладів у дітей молодшого шкільного віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2021. Вип. 14 (59). С. 90–104.

Олена ВІЗНЮК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Наталія СЕРДЮК,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В КОЛЕКТИВІ ВИХОВАТЕЛІВ ЗДО

Головна ідея формування та організації соціально-психологічного клімату вихователів ЗДО – це орієнтація на особистість та її основні потреби, формування таких умов, клімату, які будуть забезпечувати особистісний розвиток кожного окремо

взятого вихователя, мотивацію на ефективну роботу. Збільшення функцій, зміна змісту роботи сучасного закладу дошкільної освіти, а також умов роботи підштовхують до змін і у процесі управління, ускладнивши тим самим роботу керівника та визначивши необхідність у пошуку нових форм, змісту та методів діяльності організаційно-адміністративного характеру [3]. Відповідно, перед керівником та психологом ЗДО постає завдання розвитку, функціонування та налагодження соціально-психологічного клімату комфортного у колективі, який прийнято вважати основою для стабільного стану в цілому всього колективу вихователів під час суміжної діяльності щодо досягненню поставлених освітніх цілей.

Проводячи аналіз особливостей соціально-психологічного клімату в колективі працівників ЗДО, важливим є врахування досить складної діючої системи психологічних та соціальних відносин, що виникають під час зв'язків взаємних мікро- (фон суспільний, на якому розвиваються та будуються взаємовідносини людей) та макросередовища (духовне та матеріальне оточення індивіда у трудовому колективі). У підсумку, соціально-психологічний клімат в середовищі ЗДО показує відносини у макросередовищі та перебуває у значній залежності від будь-яких його змін. Варто зауважити, що саме соціально-психологічний клімат в колективі вихователів може мати на них як негативний, так і позитивний вплив. У тому випадку, якщо у колективі ЗДО панує атмосфера взаємодопомоги та співробітництва, то вихователі мають велике бажання перебувати разом в одному колективі, а також відчують почуття радості від спільної праці.

Аналіз наукових джерел дозволяє виділити наступні основні психологічні особливості формування сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі вихователів ЗДО:

1) *Спрацьованість* – це певна успішність спільної роботи та узгодженості між усіма без виключення учасників колективу ЗДО та відповідними суб'єктами освіти. Власне, спрацьованість варто охарактеризувати значною продуктивністю спільної праці всіх педагогічних працівників колективу. На думку соціальних психологів, саме злагодженість, спрацьованість колективу працівників ЗДО визначається загальним ступенем єдності неформальної та формальної структур. Структура неформальна створюється на індивідуальних суб'єктивних антипатіях і симпатіях членів колективу, стає головним центром виникнення внутрішньогрупових конфліктів в ЗДО, котрі з часом переміщуються у сферу відносин формальних, вибиваючи колектив вихователів із звичного нормального ритму праці [2]. Іншими словами кожен працівник педагогічного колективу має прямий вплив на продуктивність, згуртованість та відсутність плінності.

2) Дисципліна – це певна форма зв'язку між працівниками колективу ЗДО, що зумовлює довірчі та доброзичливі відносини у всьому колективі. Безпосередньо дисципліна слугує вагомим засобом та обов'язковою умовою в загальному розвитку продуктивності колективу вихователів, а відсутність дисципліни слугує відсутністю як колективу, так і в цілому відсутністю умов для утворення більш оптимального соціально-психологічного клімату у ЗДО [3].

3) Адекватна самооцінка – у діяльності пов'язаній із освітою та вихованням велике значення відводиться суб'єктивній оцінці професійних і особистісних якостей, в нашому випадку, вихователя, а також його особистого внеску у спільну справу в цілому [3].

4) Взаємоповага – це ще один із найбільш важливих критеріїв забезпечення сприятливого клімату в колективі працівників ЗДО [3].

5) Стиль керівництва. Лідерство, орієнтоване на підтримку та розвиток персоналу, сприяє формуванню позитивного клімату в колективі.

Під час безпосереднього формування позитивного соціально-психологічного клімату у колективі вихователів ЗДО керівнику та психологу варто враховувати особливості цього колективу. Головною особливістю педагогічного колективу ЗДО являється особливість професійної діяльності, а саме відсутність досить чіткого часового регламенту щодо реалізації тих або других видів роботи, певні обмеження у комунікації, що має негативний вплив на життєдіяльності усього колективу, та може слугувати основною причиною перевантаження вихователів, нестача часу для їхнього особистого та професійного росту, що призводить до появи різноманітних стресових станів [2].

В переважній мірі колектив ЗДО складаються із жінок, що є також особливістю, оскільки жінки значно частіше, ніж чоловіки, проявляють чутливість до соціально-психологічного клімату у колективі та намагаються працювати у комфортній для себе психологічній атмосфері [2].

Найбільш дієвими способами підтримки та формування соціально-психологічного клімату серед вихователів ЗДО є: ефективна міжособистісна взаємодія; спонукання до доброзичливості, відкритості, використання конструктивних способів зняття емоційної напруги; не нав'язування колегам власної думки, а рахуватись з думкою інших та приходити до компромісного вирішення всіх спірних питань; створення відповідних умов для особистісного зростання вихователів у ЗДО; розвивати культуру міжособистісної комунікації; розвивати емпатійність, емоційний інтелект та толерантність; заохочення ініціативності, активності, креативності; пошук спільних інтересів, що об'єднали б вихователів; заохочення до безпосередньої участі у спільних проєктах чи заходах [1].

Разом з тим, достатньо сприятливий для формування соціально-психологічного клімату є зростання продуктивності праці, задоволеності колективу вихователів власною працею та колегами.

Таким чином, формування сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі вихователів ЗДО має низку психологічних особливостей, а саме забезпечення довіри та підтримки, емоційної згуртованості, визнання внеску кожного працівника, незалежно від досвіду чи посади, що сприяє рівності в колективі, ефективна комунікація, спільні цінності та цілі, мотивація та визнання, розвиток особистісних і професійних якостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борщевецька Н. М. Формування соціально-психологічного клімату в процесі управління персоналом дошкільного навчального закладу як спосіб підтримки продуктивності праці педагогів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: збірник наукових праць. 2021. № 3 (102). С. 47–57.
2. Карамушка Л. М. Психологія освітнього менеджменту : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2004. 424 с.
3. Соціальна психологія : навч. посіб. / Н. Ю. Волянюк, Г. В. Ложкін, О. В. Винославська, І. О. Блохіна та ін. ; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 254 с.

Марина ВОЛОШОК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Наталія СЕРДЮК,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ВПЛИВ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ НА СТАНОВЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ

Із усе більшою популярністю віртуального світу та Інтернету, людство поступово забуває про важливе значення реального спілкування та у повній мірі поглинаються віртуальним життям. Чутливим особливо періодом відносно розвитку інтернет-залежності являється підлітковий вік. Передусім це пов'язано із тим, що у цьому віці індивіди мають велике бажання відкривати для себе щось незвичайне, нове та відчують себе дорослими, що виявляється у потребах самореалізації, афіліації та саморозкриття.

Основним фактором, що приводить підлітків у віртуальних світ подій, у відповідності до досліджень зарубіжних вчених, являється комунікативна депривація. Це значить, що молоді люди цього віку стають значно менш активними під час комунікації із своїми

однолітками, а також втрачають контакт емоційний із вчителями та родичами, які на даному етапі є досить важливими для психологічного та соціального розвитку особи підліткового віку [2]. У цьому випадку, Інтернет стає певним заміником особистісного та інтимного спілкування з однолітками. Він безпосередньо задовольняє багато підсвідомих і свідомих потреб підлітків.

Особливістю прояву інтернет-залежності у підлітків є те, що вона супроводжується деяким постійним прагненням проводити весь час в мережі «Інтернет» та сприйняттям її як одного єдиного джерела соціальної взаємодії та інформації. В результаті цього, реальні друзі просто замінюються на віртуальних, а взаємовідносини із особами протилежної статі стають все більш складними, тому що будувати відносини в онлайн-середовищі вважається набагато простішим заняттям. Також існує певна можливість створення Его альтернативного, що має риси, котрі людина прагнула б мати у житті реальному.

Особи підліткового віку стають все більшою мірою залежними саме від того часу, який вони проводять в мережі Інтернет, де вони почуваються справді щасливими. У результаті цього може з'явитися особистісна деперсоналізація та амбівалентність відносно її «Я-концепції», що в себе включатиме як дійсні аспекти індивіда, так і певні риси Его альтернативного. У свою чергу, у таких підлітків можуть виникати внутрішньоособистісні конфлікти та можуть розвиватися навіть неврози. Поступово особистість підлітка втрачає власну цілісність та розчиняється у реальності віртуальній.

Відповідно до наукових досліджень К. Янгх, існує декілька основних показників, що можуть свідчити на загальний розвиток інтернет-залежності підлітків, а саме: бажання постійно проводити перевірку електронної пошти і навіть у час непотрібний; очікування та передчуття наступної онлайн-сесії; зростання загальної тривалості проведеного в Інтернеті часу; збільшення грошових витрат на онлайн-послуги чи покупки [5].

Дані ознаки можуть свідчити про існування проблем із інтернет-залежністю та вказувати на потенційні досить негативні наслідки в цілому для особистості. Особи підліткового віку знаходять у мережі Інтернет певну змогу здійснити втечу від світу реального та побудувати свою власну реальність віртуальну, що відповідатиме їх власним бажанням та потребам [4].

Відповідне дослідження кола потреб, котрі особи підліткового віку задовольняють з використанням Інтернету та соціальних мереж, було проведене «Фондом розвитку Інтернету». У ході цього дослідження було визначено наступні потреби:

- потреба прояву самостійності (під час соціалізації ця потреба є надзвичайно важливою, передусім, через прагнення бути незалежними від своїх батьків);

- потреба у визнанні та самореалізації (досить часто підліткам необхідно відчувати себе комусь потрібними та особливими);

- потреба в афіліації (підлітки прагнуть себе відчувати важливою частинкою соціуму загалом та конкретної групи зокрема);

- пізнавальна потреба (отримання нових знань сприяє досягненню певного визнання зі сторони однолітків та в подальшому самореалізації);

- у підсумку користування соціальними мережами з'являється відчуття повного володіння та контролю ситуацією, що задовольняє потребу у безпеці – одну із основних у системі потреб особистості [3].

Вивчаючи питання інтернет-залежності серед підлітків, Ю. Асєєва зробила висновок, що досліджувану форму залежність можна розпізнати за психологічними та фізіологічними ознаками [1].

До психологічних ознак дослідниця віднесла: відчуття піднесеності чи ейфорії під час знаходження підлітків в мережі Інтернет; нездатність зупинитися та завершити роботу в мережі Інтернет; значне зростання загального часу, проведеного в мережі Інтернет; ізолюваність від родини та однолітків; відчуття депресії, порожнечі та роздратованості у випадку, якщо відсутній доступ до мережі Інтернет; перекладання буденних обов'язків на членів родини.

До фізіологічних ознак було віднесено: синдром зап'ястного каналу, а саме зниження чутливості та оніміння пальців рук через певне ущемлення нерву у зап'ястній канавці; сухість очей; болі у скронях, схожі на симптоми мігрені; значні болі у ділянці спини; втрата апетиту та нерегулярне харчування; недбалість відносно гігієни; значні розлади сну, як приклад проблеми порушення тривалості сну, засипання та часті сновидіння [1].

Таким чином, інтерес до застосування інтернет мережі може бути обумовлений різними соціальними та психологічними факторами, такими як депресія, стрес, тривожність, проблеми у особистому житті та комунікаціях, конфлікти в навчальній діяльності тощо. Для підлітків, що зазнають подібних проблем, мережа Інтернет стає досить безпечною платформою для задоволення власних потреб та спілкування, а також може захищати підлітка від певних можливих невдач, а також ситуацій стресу у житті реальному. Проте, це може спричинити до того, що підліток почне уникати соціальних ситуацій, що в подальшому спричиняє зниження його психологічної стійкості та порушення регуляції діяльності та поведінки. Саме це й обумовлює необхідність своєчасного коректного втручання зі сторони дорослих для психологічної просвіти та психопрофілактики розвитку інтернет-залежності в підлітковому віці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асєєва Ю. О. Виявлення особистісних характеристик кібер-адиктів у підлітковому та юнацькому віці. *Проблеми сучасної психології*. 2020. № 2 (18). С. 9–18.
2. Коваленко О. В. Кіберпростір – гуманістичний потенціал цивілізації. *Психологічні перспективи*. № 18. Луцьк: Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2011. С. 111–121.
3. Литовченко І. Л. Методологічні аспекти Інтернет-маркетингу : монографія. Київ : Наукова думка, 2008. 196 с.
4. Посохова В. В. Стилі он-лайн спілкування інтернет-користувачів в повсякденній мережній діяльності. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. № 3. С. 202–206.
5. Young K. S. *Internet Addiction: A New Clinical Phenomenon and Its Consequences*. *American Behavioral Scientist*. 2004. № 48 (4). P. 402–415.

Вероніка ГОРЯНИНА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Крістіна ПЕТРИК,**

к.пед.н., доцент (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: РОЛЬ УЧИТЕЛЯ У ЗБЕРЕЖЕННІ ЕМОЦІЙНОЇ РІВНОВАГИ

Актуальність. В умовах війни в Україні психологічна підтримка здобувачів початкової освіти стала одним із найважливіших завдань для українських освітян. Молодшим школярам зараз особливо важко, коли сирени, вибухи і постійний страх увірвались у їхнє дитинство. Переживання страху, тривоги, невизначеності, а також порушення звичного способу життя негативно впливають на емоційний стан учнів. Щодня спостерігається, як діти реагують на стрес: багато хто погано спить, боїться гучних звуків, не може зосередитись на уроках, а дехто взагалі відмовляється ходити до школи. У таких умовах заклад загальної середньої освіти та, зокрема, вчителі стають важливими агентами психологічної підтримки, які допомагають дітям адаптуватися до нових реалій, зберігати емоційну рівновагу та розвивати стратегії подолання.

Атмосфера в школах суттєво змінилася. Учні постійно обговорюють війну, малюють танки і вибухи, а на перервах граються в «повітряну тривогу». Учителям зараз найскладніше. Багато вчителів відчують труднощі з тим, як працювати з дітьми в таких обставинах. Постійні переміщення в укриття руйнують освітній процес, унеможлижуючи проведення повноцінних уроків. Вони самі переживають стрес, але при цьому мусять підтримувати своїх учнів,

створювати для них безпечне освітнє середовище в умовах, коли безпека стала дуже відносним поняттям. Вчитель у цьому процесі виконує не лише роль наставника, а й психологічного фасилітатора, що підтримує здобувачів початкової освіти, допомагає їм виражати свої емоції та адаптуватися до змін.

В умовах воєнного й післявоєнного стану актуальність здійснення психологічного супроводу здобувачів початкової освіти, які відчують емоційне напруження та страждання, спрямовується на їх підтримку та практичну допомогу і передбачає створення сприятливої атмосфери, що дозволить дітям розслабитися, відновити почуття безпеки та психоемоційного комфорту, залишається високою.

Ступінь досліджуваності проблеми. Дослідження психологічних аспектів освітнього процесу в умовах військових конфліктів має міждисциплінарний характер і охоплює психологічну, педагогічну та соціальну сфери. Аналіз наукової літератури дозволяє виділити декілька ключових напрямів досліджень даної проблеми. За останні десять років у науці зріс інтерес до вивчення психотравми як соціально-психологічного феномену. Збільшується кількість робіт вітчизняних дослідників: П. Горностая, В. Климчука, О. Кочубейник, О. Романчука, Т. Титаренко, Л. Царенко, ін. у яких обговорюється розуміння поняття «психотравма» через уточнення відмінностей між конструктами «психічна травма» і «психологічна травма». У наукових дослідженнях Л. Боярин, І. Ващенко, О. Бондаренко, О. Кокун та ін. увага акцентується на особливій чутливості учнів до впливу негативних соціально-психологічних чинників на детермінацію фізичного та психічного здоров'я. Учені наголошують на тому, що в здобувачів початкової освіти ще не сформовані або слабо розвинені механізми психологічного самозахисту [3].

Мета – проаналізувати роль учителя у психологічній підтримці здобувачів початкової освіти під час війни, визначити ефективні методи збереження емоційної рівноваги учнів та розробити практичні рекомендації щодо створення сприятливого емоційного клімату в освітньому середовищі.

Методи дослідження. Теоретичні методи: аналіз психолого-педагогічної літератури з проблем дитячої психотравми, систематизація та узагальнення наукових підходів до організації психологічної підтримки молодших школярів в освітньому середовищі.

Сутність дослідження. Війна в Україні стала стресом для усіх учасників освітнього процесу. Під час будь-якого конфлікту найбільше страждає найуразливіша категорія – молодші школярі, і вони зазнають значних труднощів соціального та психоемоційного характеру, пов'язаних зі зміною середовища проживання та звичного кола спілкування [1 : 6].

Психолого-педагогічний супровід здобувачів початкової освіти забезпечує створення комфортного та безпечного освітнього середовища, а також упровадження додаткових заходів, спрямованих на подолання можливих труднощів у навчанні, де учитель виконує не лише освітню, а й психологічну функцію. Він стає ключовою фігурою в процесі стабілізації емоційного стану дитини та її адаптації до складних умов життя. Це, у свою чергу, допомагає їм не лише пережити кризові ситуації, а й розвинути стійкість, упевненість у собі та вміння долати труднощі [2].

Психологічна підтримка здобувачів початкової освіти в умовах війни є багатовимірним процесом та має базуватися на комплексному підході, який враховує вікові особливості дітей, специфіку їхніх психотравматичних переживань та організаційні можливості освітнього процесу. До ключових аспектів психологічної підтримки молодших школярів належать створення безпечного освітнього середовища, розвиток емоційного інтелекту та навичок саморегуляції, ефективна комунікація між учителем та учнями, а також співпраця з батьками та фахівцями. Комплексний підхід до реалізації цих аспектів сприяє емоційній рівновазі здобувачів початкової освіти та допомагає їм адаптуватися до умов невизначеності. Розглянемо кожен з них більш детально.

Безпека є фундаментальною потребою кожного учня, особливо в періоди криз і нестабільності. Освітній простір має стати місцем, де учні відчують спокій, розуміння та підтримку, що є необхідною передумовою для їхнього психологічного комфорту. Для забезпечення психологічної безпеки необхідно створювати атмосферу довіри та взаємопідтримки між учителем і здобувачами початкової освіти, що сприяє формуванню відчуття захищеності та стабільності.

Однією із форм створення психологічно комфортної атмосфери в класному колективі, актуалізації в учнів мотивації до навчальної діяльності є ранкові зустрічі. Ефективним способом забезпечення емоційного комфорту в класі є виконання вправ на зняття напруги, практик психологічного розвантаження. Також важливо використовувати арт-терапевтичні методики, які допомагають здобувачам початкової освіти виражати свої переживання через творчість, зокрема малювання, ліплення або музику. Особливу увагу слід приділити індивідуальному підходу до учнів, які пережили травматичний досвід, щоб надати їм необхідну підтримку та адаптувати освітній процес відповідно до їхніх потреб.

Окрім фізичної та психологічної безпеки, важливо допомогти дітям навчитися усвідомлювати та регулювати свої емоції. Саме розвиток емоційного інтелекту сприяє стійкості до стресових ситуацій та формуванню навичок самоконтролю. Емоційна грамотність

допомагає здобувачам початкової освіти краще розуміти власні почуття та знаходити адекватні способи реагування на стресові ситуації. Учитель відіграє ключову роль у формуванні цієї навички, сприяючи розвитку емоційного інтелекту через різноманітні методики. До ефективних засобів належать навчання учнів розпізнавати та виражати емоції, що може реалізовуватися через ігри на зразок «Я відчуваю...» або ведення «Щоденника емоцій». Використання релаксаційних методик, таких як «Квадратне дихання» чи техніка «Заплющені очі» або дихальних практик «4-7-8», «5-4-3-2-1» допоможе учням заспокоїтися та повернути контроль над емоціями. Додатково можна застосовувати казкотерапію, що дозволяє дітям знаходити рішення у складних ситуаціях через аналіз сюжетів та поведінки персонажів. Важливим елементом також є впровадження майндфулнес-практик, які розвивають навичку зосередженості на поточному моменті та знижують рівень тривожності.

Ще одним важливим компонентом психологічної підтримки здобувачів початкової освіти є ефективна комунікація. Учні потребують не лише безпечного середовища та розвитку емоційної грамотності, а й можливості висловлювати свої переживання, отримувати зворотний зв'язок від учителя та відчувати його підтримку. У період невизначеності молодші школярі особливо потребують довірливого спілкування. Важливо, щоб учитель залишався відкритим до діалогу та допомагав учням справлятися з їхніми переживаннями. Ефективна комунікація сприяє не лише емоційному благополуччю, а й покращенню навчальних результатів.

До основних методів належить регулярне обговорення емоційного стану дітей у форматі коротких бесід або групових дискусій. Значну роль відіграє невербальна підтримка, яка включає теплий погляд, спокійний тон голосу, м'які жести, що підсвідомо сприяють відчуттю безпеки. Важливо також організовувати спільні активності, наприклад, метод «Мішечок добрих слів», коли учні пишуть одне одному позитивні повідомлення. Окрім того, розвиток навичок активного слухання дозволяє учителю не лише чути, а й розуміти глибинні переживання кожного здобувача, що допомагає коригувати індивідуальний підхід до навчання.

Психологічна підтримка дітей не може бути повноцінною без залучення їхніх батьків та професійних фахівців. Лише партнерська взаємодія педагогів, родини та психолога можуть створити систему допомоги, що охоплюватиме всі аспекти емоційного благополуччя здобувача початкової освіти. Комплексна психологічна підтримка неможлива без залучення батьків і професійних фахівців, адже навчання та виховання є спільним процесом.

Батькам доцільно рекомендувати проводити відкриті розмови з дітьми про війну у доступній формі, що відповідає їхньому віку. Спільне виконання релаксаційних практик може значно знизити рівень тривожності в молодшого школяра. Також важливо уважно стежити за змінами в поведінці учнів і вчасно реагувати на можливі прояви стресу.

Водночас співпраця з психологом та соціальним педагогом дозволяє вчителям ефективніше надавати підтримку здобувачам початкової освіти. Важливими напрямками цієї роботи є проведення групових тренінгів для розвитку емоційної стійкості, організація арт-терапевтичних занять та індивідуальне консультування учнів, які особливо потребують допомоги.

Таким чином, психологічна підтримка здобувачів початкової освіти в умовах війни є надзвичайно важливим аспектом педагогічної діяльності. Комплексний підхід, що включає створення безпечного середовища, розвиток емоційної грамотності, довірливу комунікацію та активну співпрацю з батьками й фахівцями, дозволяє забезпечити гармонійний психоемоційний стан учнів, сприяючи їхньому особистісному розвитку та успішному навчанню. Саме поєднання цих аспектів дозволяє здобувачам початкової освіти відчувати себе захищеними та зберігати емоційну рівновагу у складних життєвих умовах.

Основні висновки. Аналізуючи особливості психологічної підтримки здобувачів початкової освіти під час війни, можна зробити висновок, що вчитель відіграє ключову роль у створенні безпечного простору для емоційного відновлення дітей. Через використання емпатійного спілкування, арт-терапевтичних методик, адаптованих навчальних практик та елементів емоційної грамотності педагоги можуть значно зменшити рівень стресу здобувачів початкової освіти. Формування довірливих стосунків, психологічна підтримка та чутливе реагування на емоційні потреби молодшого школяра сприяють не лише збереженню емоційної рівноваги, а й розвитку стресостійкості, соціальної адаптації та позитивного сприйняття майбутнього. Отже, необхідно активно впроваджувати ефективні методики психологічної підтримки в освітній процес, аби забезпечити гармонійний психоемоційний розвиток здобувачів початкової освіти навіть у складних соціальних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатюк О. В. Психологічний супровід освітнього процесу в початковій школі в умовах воєнного і післявоєнного часу. *Українська школа в контексті війни: психологічні проблеми* : збірник тез наукових доповідей Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Київ, 23 серпня 2024 року) / за ред. С. Д. Максименка. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. С. 5–12 URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743008/1/%D0%97%D0%B1%>

[D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84._23_08_2024%28%D0%95%D0%91%29.pdf](https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/66d/ffe/c4c/66dffec4c92d2958213439.pdf) (дата звернення: 13.02.2025).

2. Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів/інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році. *МОН України*. 194 с. URL : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/66d/ffe/c4c/66dffec4c92d2958213439.pdf> (дата звернення: 13.02.2025).

3. Яцина О. Ф. Вплив війни на психічне здоров'я: ознаки травматизації психіки дітей та підлітків. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»*. Київ : Громадська наукова організація «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління», 2022. № 7 (25). С. 554–567.

Людмила ДЕНИСЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв
Науковий керівник: **Юлія КРЮЧКОВА,**
асистентка (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Війна спричинила одну із гострих проблем сучасної України – вимушене внутрішнє переміщення населення. Унаслідок анексії АР Крим, тимчасової окупації територій Луганської, Донецької, Харківської, Херсонської та Запорізької областей з'явилась велика кількість осіб, які були вимушені покинути свої місця постійного проживання та переміститися до інших регіонів України заради збереження власного життя та життя своїх родин.

Внутрішньо переміщеною особою (ВПО) є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [2 : 1]. За даними Міністерства соціальної політики України, станом на кінець 2024 року в Україні офіційно зареєстровано понад 4,6 млн ВПО.

Проблема життєстійкості ВПО є актуальною для вивчення та наукового осмислення. Події, які відбуваються у сьогоденній Україні, демонструють велику цінність і значення людини, її роль у суспільно-історичних змінах. Зараз стала безсумнівною необхідність

психологічної допомоги окремим соціальним групам, до яких відносяться і ВПО. Наша держава перебуває у досить скрутному становищі, яке спричинила війна: занепад політичної, соціальної та економічної сфер. Гуманітарна криза створила одну із найскладніших соціальних проблем – вимушену міграцію населення, яка несе за собою значні ризики для психічного здоров'я людей, адже вони переживають стрес, страх, тривогу та інші негативні емоції.

ВПО часто стикаються з психологічними проблемами, пов'язаними з пережитим стресом та вимушеним переселенням, та мають такі характерні особливості, як депресивність, невротичність, апатія, тривожність, невпевненість, труднощі в соціальній взаємодії, занижена самооцінка, низька опірність до стресу. Також, особи, що зазнали переміщення мають схильність до підвищеного рівня психопатизації, що сприяє імпульсивній поведінці. ВПО можуть ігнорувати соціальні норми, зневажливо ставитись до думок оточення, бути егоцентричними та відчувати труднощі в адаптації [4 : 56].

Ситуація вимушеного переміщення може сприяти розвитку психічних порушень, серед яких: невроз, депресія, психастенія, параноїдальний та шизоїдний стани. Для осіб, які зазнали переміщення може бути притаманне відчуття незадоволеності новими умовами проживання та оточенням. Подібний стан спричиняє прогресування почуття пригнічення, апатії та безсилля [3 : 81].

ВПО в Україні стикаються з деструктивним впливом не лише на психічне, а й на фізичне здоров'я особистості. Часто у вимушених переселенців відбувається загострення хронічних захворювань та з'являються симптоми стану посттравматичного стресу, ускладнюючи процес адаптації до нових умов життя [1 : 69].

Також варто звернути увагу на особливості адаптації українських переселенців, серед яких основними є непередбачуваність, невизначеність, спонтанність та травматичність. Ці фактори призводять до емоційного дискомфорту, відчуття розгубленості та безпорадності, страху за майбутнє, відчутті втрати та туги за домом і близькими, стану самотності та ізольованості. Процес адаптації для вимушених переселенців відбувається значно складніше ніж для тих, хто залишив місце свого проживання добровільно.

На жаль, вимушене переселення являється складною життєвою ситуацією, що травматизує психіку самою історією міграції та умовами нового соціокультурного середовища, що ставить свої вимоги щодо адаптації особистості. Вимушене переселення ставить перед людиною проблеми виживання, постійної боротьба з надскладними життєвими обставинами. Оскільки життєва ситуація ВПО сприяє тому, що у даної категорії осіб руйнуються колишні, звичні форми взаємодії з навколишнім середовищем, їм доводиться не тільки формувати в собі нові цінності,

переконання, форми поведінки, характерні для нового середовища, а й знайти в собі сили відмовитися від колишніх.

Але варто відзначити, що труднощі, з якими стикаються ВПО, можуть сприяти розвитку їхньої життєстійкості та стресостійкості. Ці навички є надзвичайно цінними не лише для подолання поточних проблем, але й для майбутнього життя в цілому. Зосередження на сильних сторонах може допомогти ВПО ефективніше використовувати наявні можливості, такі як отримання психологічної допомоги, інтеграція в нове соціокультурне середовище та самореалізація.

ВПО – це та категорія населення України, що потребує психологічної допомоги та підтримки. А формування в них життєстійкості сприятиме їх швидкій адаптації до нових умов життя, організації дозвілля, розширення кола знайомств та самореалізації. Багаточисельність ВПО приводить до розуміння того, що сучасні реалії пред'являють жорсткий виклик до психологів та соціальних працівників, які забезпечують як психосоціальну реабілітацію та корекційну роботу з вразливими верстами населення з одного боку, так і, з іншого боку, відкривають перспективи широкомасштабних наукових досліджень у цій галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кердивар В., Христенко В. Синдром жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту : монографія. Харків : 2021. 143 с.
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 1. ст. 1.
3. Солдатова О. С. Соціально-психологічні особливості адаптації внутрішньо-переміщених осіб. «UChoice: 4P» *Ukrainian Choice: Public Policy, Politics, Psychology: матер. Третьої міждисципл. наук-практ. конфер.* (м. Одеса, 6 жовтня 2017 р.) / за заг. ред. Д. В. Яковлева. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. С. 80–83.
4. Спринська З. Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 6. С. 50–56.

Наталія КІРІЧОК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність. Варварське вторгнення російського агресора стало причиною масштабного руйнування психоемоційного стану українців. Зміна умов життя, втрата близьких, тривожність, стреси,

вибухи та звуки сирен, постійні переживання вплинули на кожного. На фоні стресів та тривоги звичні для дітей безтурботність та наївність переросли в напруженість, страхи, злість. Неймовірно складні умови існування відчувають як доросле так і дитяче покоління. Але, проблема формування життестійкості підлітків як однієї із найуразливіших категорій є актуальною та потребує негайного вивчення. Розробка та реалізація корекційних програм з подолання психотравмуючих чинників, розвитку резильєнтності, життєвої стійкості підлітків важливий напрямок роботи психологів.

Ступінь досліджуваності проблеми. Згідно опублікованих даними ЮНІСЕФ (станом на грудень 2024 року, рисунок 1) Війна погіршила стан психічного здоров'я, вплинувши на приблизно 25% населення, і загострила існуючі потреби у послугах із охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки (MHPSS30). Майже 61% батьків вважають, що їхні діти мають ознаки стресу та поганого сну; 24% молодих людей у віці 14–24 років вважають, що їхній психологічний стан погіршився; а 11% вважають, що їм потрібна психологічна допомога 32% [5].

Рис. 1. Стан психічного здоров'я молоді

Питання життестійкості та психоемоційної стабільності давно набуло актуальності в сфері психологічних досліджень. Такі психологи, як В. Мухіна, Г. Саллівен, Д. Селлі, розглядали психоемоційний страх, як феномен невротичного розвитку особистості, як значущий елемент соціальних взаємин підлітка із зовнішнім світом [1; 2; 3].

Психологиня сучасності, науковиця О. Чиханцова пропонує сприймати стійкість в сукупності психологічних утворень зі складниками важливих компонентів становлення особистості до яких належать поведінкові стереотипи, світоглядні формування, орієнтири, бажання, стиль, соціальні стереотипи та соціальна самоідентифікація [4].

Аналіз досліджень вказує на важливість формування життєвої стійкості підлітків як базисної компетентності особистості. Науково доведено, що психоемоційний стан особистості в підлітковому віці впливає як на фізичне так і на психічне благополуччя. Адже, саме підлітки найбільш піддаються впливу депресивних станів, тривоги, низької самооцінки та поведінкових проблем. Це виявляється в агресивності, усамітненні, втраті мотивації до навчання, дружби, протиправних діях. Страждає загальний фізичний стан дитини.

Життєстійкість – це вміння зберігати позитивне ставлення до життя та досягати своїх цілей, незважаючи на негативні обставини. Це можливо завдяки ряду психологічних ресурсів, таких як оптимізм, самоконтроль, пристосованість до змін, рішучість та гнучкість мислення. Люди з високим рівнем життєстійкості можуть відновлювати свою емоційну стійкість та продовжувати розвиватись після досвіду травматичних подій та викликів, що є важливою складовою успіху та добробуту в житті [3].

Мета і методи дослідження. Вивчення сучасних методик дослідження та розвитку життєстійкості підлітків як вразливої категорії. Аналіз ефективності використання методів розвитку психоемоційної стійкості особистості підліткового віку. Розробка тренінгової програми з подолання тривожних станів та підвищення стресостійкості підлітків. У ході дослідження використані теоретичні та практичні методи: аналіз, узагальнення, опитування, бесіда, тренінг.

Сутність дослідження. Життя в умовах очікування небезпеки має негативний вплив на будь-яку особистість, та особливо це впливає на дитячу та підліткову психіку. На природні вікові кризи підлітків накладаються психологічні травмуючі фактори: втрата рідних, каліцтва, переживання та страхи, вимушена зміна місця проживання та матеріальний стан родини стають факторами прискореного дорослішання, змін світогляду та розпади психоемоційних формувань.

Підлітковий період формування особистості є важливим етапом розвитку психологічних основ свідомості. Вплив воєнних дій на психіку підлітків є вагомим, а тому робота з подолання тривожності, розвитку психологічної та життєвої стійкості, формування навичок саморегуляції та відновлення психологічних ресурсів є важливим напрямком роботи психологів.

Вирішити проблеми руйнування психоемоційного стану підлітків можна через реалізацію комплексних програм та спільної роботи громад, волонтерів, центрів соціального розвитку, закладів освіти, державних установ. Визнання важливості даного питання допоможе подолати проблему підлітків, дасть можливість підтримати родини в яких виховуються діти. Моніторингове опитування дає підґрунтя для тривожних роздумів про стан молодого покоління.

Результати дослідження по дитячій шкалі впливу подій (CRIES-8) виявили стресовий стани у підлітків, що перенесли воєнні впливи (рисунок 2).

Рис. 2. Аналіз рівня тривожності підлітків

Основні висновки. Діти, які пережили травмуючі події обстрілів, втрат, окупації, потребують індивідуальної роботи з психологом. Кожна дитина повинна мати доступний та прийнятний для неї комплекс діагностичних, відновлюючих та превентивних заходів. Адже вчасна та професійна психологічна допомога дасть можливість відновити стани психоемоційного вигорання серед підлітків. Розробка та апробація корекційного тренінгу безумовно є перспективним напрямком подальших досліджень та пошуку шляхів вирішення зазначеного питання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Знаковська Н. М. Проблеми девіантної поведінки в сучасному українському молодіжному середовищі. *Соціологія*. 2014. № 6 (110). С. 90–95.
2. Психологічні механізми ресоціалізації осіб з девіантною поведінкою в умовах суспільних змін: монографія / Н. Ю. Максимова, А. М. Грись, І. Ф. Манілов, Л. М. Литвинчук, Т. А. Рябовол, Л. А. Філоненко, О. В. Максим, В. М. Щербина-Прилука; за ред. Н. Ю. Максимової. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. 272 с.
3. Ситуаційний аналіз становища дітей в Україні: 2024. URL : https://www.unicef.org/ukraine/media/49201/file/UNICEF_SitAn_Summary_2024_UKR.pdf.pdf (дата звернення: 20.02.2025).
4. Чиханцова О. А. Деякі аспекти вивчення проблеми життєстійкості особистості. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Київ-Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. Т. VI. Психологія обдарованості. Вип. 12. С. 465–472.
5. Яновська Т. А. Психологічні особливості прояву конфліктів між підлітками та батьками. *Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПНУ*. 2017. Т. XII. Ч. 5. С. 349–355.

Єлизавета КОВАЛЬ,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ірина ЧЕРЕЗОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ УСВІДОМЛЕННЯ ЦІННОСТЕЙ ТА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В СТАРШОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Актуальність. Нестабільна політична, економічна та соціально-психологічна ситуація в нашій країні обумовлює актуальність дослідження проблеми цінностей та ціннісних орієнтацій як важливих елементів внутрішньої структури особистості. Це пояснюється роллю, яку зазначені конструкти відіграють у розвитку особистості на різних етапах життя. В даному контексті старший юнацький вік є критичним періодом життя, оскільки на цей вік припадає криза ідентичності. Свідомість сучасної молодії людини надзвичайно суперечлива: з одного боку – прагнення виявляти активність у різних сферах життя, з іншого – нездатність успішно адаптуватися до мінливих умов життя. Адекватне подолання цієї кризи є важливим у сприятливому розгортанні внутрішнього процесу розвитку особистості, а чітке усвідомлення власних цінностей та ціннісних орієнтацій забезпечує успішність даного процесу.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема цінностей та ціннісних орієнтацій особистості розглядається в багатьох дослідженнях – психологічних, соціологічних, філософських, культурологічних, політологічних. Серед психологічних досліджень варто виділити роботи таких сучасних українських вчених, як В. Панок, Г. Дубчак, Е. Алієва, І. Бех, М. Савчин, М. Пірен, М. Головатий, О. Гріньова, П. Таланчук, Т. Титаренко та інші. Заслужовують на увагу наукові розробки зарубіжних вчених: А. Adler, С. G. Jung, С. Rogers, Е. Fromm, Е. Spranger, G. Allport, М. Rokeach, R. Dahrendorf, S. Freud, V. Frankl.

Мета дослідження – теоретико-емпіричний аналіз усвідомлення цінностей та ціннісних орієнтацій в старшому юнацькому віці. **Методами дослідження** виступили теоретичні (аналіз, синтез, систематизація, узагальнення) та емпіричні (авторська анкета «Цінності та ціннісні орієнтації», опитувальник «Ціннісні орієнтації юнаків» О. Гріньової).

Сутність дослідження. Аналіз наукових досліджень, присвячених вивченню цінностей та ціннісних орієнтацій, демонструє

наявність різних підходів до трактування цих понять: деякі дослідники ототожнюють їх, в той час, як інші – розмежовують.

Психологічний словник визначає цінності як продукти матеріальної і духовної діяльності людини, що можуть стати предметом її потреб; як суспільно значущі елементи середовища, що складають органічну частину культури. Ціннісні орієнтації трактуються як суб'єктивно ідеалізоване і мотивоване відображення в психіці людини, соціальної групи цінностей на конкретному етапі історичного розвитку, які дозволяють групі, особистості ранжувати об'єкти соціальної дійсності і мотиви поведінки за їх значущістю для неї і виступають як певні збуджувальні стимули для досягнення поставлених цілей, набуваючи функцію регуляторів соціальної поведінки. Ціннісні орієнтації є однією з найбільш стабільних характеристик особистості, «програмують» всю її діяльність на тривалий термін і визначають генеральну лінію поведінки [4].

Процес формування цінностей та ціннісних орієнтацій включає в себе два основні етапи – усвідомлення та реалізацію. Усвідомлення власних цінностей та ціннісних орієнтацій є необхідною передумовою їх реалізації, що, в свою чергу, забезпечує реалізацію особистості і втілення бажаного майбутнього. Саме тому в нашому дослідженні ми більшою мірою спираємося на процес усвідомлення цінностей та ціннісних орієнтацій як ключовий етап їх формування [2; 3].

Аналіз наукової літератури показав, що більшість учених припускаються думки, що старша юність – це період між 16-17 та 23-25 роками. Таким чином, старший юнацький вік знаходиться на межі дитинства та дорослості, що визначає його особливості. На цей вік припадає вибір майбутньої сфери діяльності, оволодіння низкою нових соціальних ролей (студент, працівник), вибір шлюбного партнера тощо. Вчені вважають цей вік періодом формування цінностей та ціннісних орієнтацій, розуміючи під цим процес усвідомлення особистістю власних цінностей та впровадження їх у власне життя, в ході чого вони закріплюються та стають основою світогляду людини [1; 2].

Період пізньої юності супроводжується закономірною кризою ідентичності (особистісна криза), яка розуміється як процес, в результаті якого формується повне і чітке уявлення про себе, своє місце в соціумі та світі. Виникнення кризи змушує людину пристосовуватися до нових умов життя, як зовнішніх, так і внутрішніх. У найбільш несприятливому варіанті криза може закінчитися появою різних страхів, хвилюванням та тривожністю, що зумовлює виникнення стійкого стресу. Тому усвідомлення власних цінностей та ціннісних орієнтацій є важливою ланкою у формуванні самосвідомості особистості [1].

Сучасні наукові дослідження вказують на зв'язок між пріоритетним типом ціннісних орієнтацій (егоїстичних чи альтруїстичних, духовних чи матеріальних тощо) молоді та специфікою постановки ними цілей і планів на майбутнє. Це підтверджує значущість аналізу процесу усвідомлення власних цінностей та ціннісних орієнтацій сучасною молоддю, що сприятиме ефективній побудові власного бажаного майбутнього [2].

Емпіричне дослідження було проведено на базі Бердянського державного педагогічного університету за участю 25 здобувачів першого (бакалавського) рівня вищої освіти вікового діапазону 17-24 років. Для здійснення дослідження були використані авторська анкета «Цінності та ціннісні орієнтації» та опитувальник «Ціннісні орієнтації юнаків» О.Гріньової. Опитування проводилося в три етапи: аналіз поінформованості молоді про поняття «цінності» та «ціннісні орієнтації»; аналіз рівня усвідомленості молоддю власних цінностей та ціннісних орієнтацій, ступінь їхньої реалізації; аналіз схильності молоді до альтруїстичних та егоїстичних цінностей і ціннісних орієнтацій, а також орієнтації на осмислення дійсності та проектування майбутнього.

Згідно з результатами I етапу опитування за авторською анкетною «Цінності та ціннісні орієнтації», більшість респондентів мають чітке розуміння понять «цінності» (76%) та «ціннісні орієнтації» (64%). Однак, респонденти виявляють менший рівень поінформованості щодо ціннісних орієнтацій порівняно з цінностями, що може ускладнювати процес їх усвідомлення.

На II етапі опитування за авторською анкетною «Цінності та ціннісні орієнтації» учасникам було запропоновано виділити п'ять найбільш важливих для них цінностей. Ієрархія цінностей для більшості респондентів виявилися наступною: сімейні цінності (80%), освіта та розвиток (56%), моральні та етичні цінності (56%), здоров'я та здоровий спосіб життя (52%), свобода та незалежність (40%), фінансове благополуччя (36%), любов та кохання (24%), соціальне благополуччя (16%). Крім того, респонденти зазначали важливість таких цінностей, як дружба, творчість, гармонія, вірність, справедливість.

Оцінюючи ступінь реалізації обраних цінностей у своєму житті за шкалою від 1 до 5, респонденти продемонстрували наступні результати: 64% опитаних активно послуговуються обраними цінностями в своєму житті, 24% – в меншій мірі, 12% – майже не послуговуються. Ці дані свідчать про те, що більшість опитаних усвідомлюють власні цінності та ціннісні орієнтації, реалізуючи їх у своєму житті. Однак, більше ніж третина опитуваних недостатньо реалізують цінності та ціннісні орієнтації у власному житті. За

результатами додаткового опитування 56% респондентів зазначили, що їм було легко аналізувати свої цінності, водночас 44% респондентів зіткнулися з певними труднощами.

Аналіз результатів III етапу опитування засвідчив, що наразі молоді люди більш схильні до осмислення своєї актуальної реальності, аніж до проєктування свого майбутнього. Спостерігається виражена орієнтація на альтруїстичні цінності (осмислення актуальної реальності) та егоїстичні цінності – проєктування майбутнього (професійні та етнічні цінності). Найбільш значущими цінностями для респондентів виявилися духовні (57%) та професійні цінності (53%), тоді як цінності романтичних взаємин (46%) та етнічні цінності (41%) виявилися менш пріоритетними.

Висновки. З наведеного вище можна зробити висновок, що проблема цінностей та ціннісних орієнтацій особистості є актуальною. Аналіз наукових доробок свідчить про складність характеру і функцій цінностей та ціннісних орієнтацій, а старший юнацький вік є сенситивним для формування зазначених особистісних конструктів.

Експериментальне дослідження показало, що пріоритетними цінностями для сучасної молоді є сімейні (80%), освіта та розвиток (56%), моральні та етичні цінності (56%), здоров'я та здоровий спосіб життя (52%). Більшість опитаних активно послуговуються обраними цінностями в своєму житті (64%). Проте сучасна молодь більш схильна до осмислення своєї актуальної реальності, аніж до проєктування свого майбутнього. Тож було виявлено необхідність подальших досліджень даної проблеми, зокрема впливу об'єктивних умов та стану невизначеності на усвідомлення та реалізацію цінностей та ціннісних орієнтацій сучасною молоддю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаража Ю. Л. Психологічний зміст особистісної кризи у період юності. *Психологія і війна* : збірник матеріалів XIV Міжнародної науково-практичної конференції (23-24 квітня 2024 р., м. Ніжин) ; за ред. М. В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2024. С. 67–68.
2. Грінцова О. М. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій особистості в пізньому юнацькому віці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*. 2018. № 6. С. 9–13.
3. Коханова О. П. Цінності та ціннісні орієнтації, їх роль у розвитку особистості. *Науковий вісник державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2015. Вип. 3. С. 108–112.
4. Психологічний словник / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова ; за ред. Н. А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 274 с.

Євгенія КОЧЕРГА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ірина ЧЕРЕЗОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ВАЖЛИВІСТЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Війна з її жахливими наслідками безсумнівно має негативний вплив на психічне здоров'я українців. Особливо серйозним викликом ця ситуація стала для системи освіти. Негативний вплив відчувають як науково-педагогічні і педагогічні працівники, так і здобувачі вищої освіти. Серед труднощів слід назвати втрату стабільності, психологічне напруження, відсутність фізичної безпеки. Загальний фон напруженості відчувають навіть ті здобувачі освіти, які знаходяться у відносно безпечних та безпечних (закордоном) умовах життя. За таких умов психологічна підтримка здобувачів освіти має особливе значення. Вона допомагає адаптуватися до змін, зменшити рівень стресу, що дозволить продовжити навчальний процес.

Сучасні науковці і практики приділяють значну увагу питання психологічної підтримки дітей і дорослих в умовах тривалого стресу. Проводяться науково-практичні конференції, науково-методичні семінари, вебінари та інші заходи, на яких обговорюються теоретичні питання психологічної підтримки та відбувається обмін практичним досвідом. Також проводяться численні практичні заходи, реалізуються проекти різних рівнів (від університетських, до всеукраїнських та міжнародних).

Відзначаємо активний інтерес науковців та практиків щодо дослідження психологічної підтримки здобувачів вищої освіти під час війни. Ряд робіт присвячено дослідженню психологічного стану здобувачів вищої освіти (А. Буровицька, М. Кічула, У. Михайлишин, В. Москалець, О. Овчаренко, Л. Прокоф'єва, А. Путько, І. Черезова та ін.). Також ряд досліджень присвячено опису особливостей та шляхів психологічної підтримки здобувачів вищої освіти (І. Войціх, Н. Жигайло, О. Карпенко, Н. Кот, О. Лазуренко та ін.). Наразі питання про психологічну підтримку здобувачів вищої освіти залишається актуальним та потребує пошуку нових шляхів та засобів, які можна запровадити у практику.

Метою здобуття вищої освіти є не тільки отримання необхідних для подальшої професійної діяльності компетентностей. Заклад вищої освіти є осередком, у якому продовжує формуватися особистість, продовжується соціалізація здобувачів освіти. Ще одним не менш

важливим аспектом є забезпечення психологічної підтримки здобувачів вищої освіти. Система вищої освіти наразі у складних соціально-політичних умовах має стати комплексним механізмом, який може допомогти здобувачам адаптуватися до реалій життя та підвищити їх резиліентність. Навчання у закладі вищої освіти покликане формувати у здобувачів відчуття приналежності до професійної спільноти та допомогти їм отримати підтримку однодумців.

Ми погоджуємося з думкою Л. Прокоф'євою про те, що «вплив війни в Україні на психічний стан студентської молоді не може бути недооцінений. Ця надзвичайна ситуація створює значний стрес та тривогу серед студентів, особливо тих, хто проживає у зоні конфлікту або має близьких, що перебувають під загрозою. Війна призводить до постійної напруги та страху за майбутнє, що може відобразитися на їхньому навчанні та загальному психічному самопочутті. Тому важливо надавати студентам підтримку та ресурси для подолання стресу та тривоги, а також створювати безпечні умови для їхнього навчання та розвитку» [1 : 153-154].

У дослідженні К. Радзівіл та С. Кузікової визначено основні чинники психологічних труднощів адаптації майбутніх психологів до освітнього процесу:

«1. У період воєнного стану студенти можуть стикатися з високим рівнем стресу та тривожності, спричинених постійною загрозою для їхнього фізичного та психологічного добробуту. Розвиток навичок копінгю зі стресом, релаксації та саморегуляції стає необхідністю для зниження рівня тривожності.

2. Студенти, які стали свідками або потерпілими від військових дій, можуть зазнавати психологічної травми, яка впливає на їх здатність до концентрації на навчанні.

3. В умовах війни студенти можуть переосмислювати свої цінності та пріоритети, приділяючи особливу увагу безпеці та допомозі своїй країні. Навчання може втратити свою колишню пріоритетність, і психологи повинні сприяти самоідентифікації студентів та допомагати їм знайти баланс між особистими цілями та потребами країни.

4. Важливо, щоб студенти мали можливість висловлювати свої почуття та думки в умовах війни. Соціальна підтримка від одногрупників, викладачів і психологів може допомагати студентам впорядковувати свої емоції та сприяти психологічній адаптації» [2 : 56].

У дослідженні І. Черезової щодо визначення психологічного стану учасників освітнього процесу Бердянського державного педагогічного університету зазначено, що «життєва ситуація починає продукувати стрес, пригнічення та втому. Респонденти відчувають тривогу, хвилювання, неспокій, емоційне напруження, невпевненість, розчарування, які пов'язані з умовами навчання та професійної

діяльності (онлайн-режим організації освітнього процесу та праці, тривала соціальна ізоляція, віртуальне спілкування та ін.) та умовами життя, детермінованими війною (бойові дії, окупована територія, внутрішнє переміщення, перебування за кордоном, ситуація невизначеності та ін.)» [3 : 113].

Усе вище зазначене ще раз підкреслює необхідність психологічної підтримки здобувачів вищої освіти та визначає її напрями, основними з яких є підвищення резилієнтності, зменшення негативних наслідків стресу, проживання важких емоцій та почуттів, вміння турбуватися про своє психічне здоров'я та ін. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у необхідності розробки моделі комплексної психологічної підтримки здобувачів вищої освіти, яка б включала когнітивний, емоційний, поведінковий та ціннісно-мотиваційний компоненти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Прокоф'єва Л. О. Особливості психологічного стану студентської молоді в умовах війни. *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*. 2023-2024. № 2. Том I (92). С. 146–156. URL : <https://doi.org/10.38014/osvita.2023.92.13> (дата звернення: 07.03.2025).
2. Радзівіл К. П., Кузікова С. Б. Особливості психологічної адаптації студентів-психологів до освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Психологічний журнал*. 2023. № 11. С. 53–58. URL : <https://doi.org/10.31499/2617-2100.11.2023.298406> (дата звернення: 07.03.2025).
3. Черезова І. Психологічний стан учасників освітнього процесу Бердянського державного педагогічного університету: результати моніторингового дослідження. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2023. Вип. 3. С. 108–117. URL : <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2023-1-3-108-117> (дата звернення: 07.03.2025).

Анна ЛЕВЧЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв
Науковий керівник: **Ірина ЧЕРЕЗОВА,**
к.психол.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІЧНОГО СТАНУ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Актуальність. Сучасні умови життя, спричинені воєнними діями, є надзвичайно травматичними для всіх вікових категорій населення нашої держави. Психологічна реакція на війну є індивідуальним явищем, яке залежить від психологічних, вікових,

гендерних та особистісних особливостей людини. Найбільш вразливими до несприятливих умов життя є особи похилого віку.

Психологічними особливостями переживання подій війни людьми похилого віку є виражена тривожність, підвищений рівень стресу, знижений рівень життєстійкості та здатності спиратися на власний життєвий досвід, невпевненість у власних силах справлятися зі стресовими ситуаціями, низька мотивації до життя в цілому. Актуальність порушеної теми зумовлюється також і тим, що дослідження проблеми адаптації людей похилого віку до умов нового соціального середовища залишається ще недостатньо повним, особливо в практичному аспекті.

Ступінь досліджуваності проблеми. Тема людей похилого віку є предметом сучасних соціально-психологічних досліджень. Так, соціальні аспекти реалізації потреб людей похилого віку в сучасному українському суспільстві розглядаються в дисертаційному дослідженні Р. Джуган [2]; задоволеність та якість життя жінок похилого віку досліджувалися С. Дудіцькою, А. Медвідь, М. Ячнюк, І. Хрипко [3]; особливості та стан соціально-педагогічної підтримки життєдіяльності осіб похилого віку представлені в дисертаційному дослідженні М. Житинської [4]; стресореактивність, стресостійкість та психічне здоров'я особистості стали предметом дослідження В. Романюк [5]; особливості психологічного захисту людей похилого віку, які мають внутрішні конфлікти, висвітлені в роботі О. Горецької [1].

Метою дослідження є теоретико-емпіричний аналіз особливостей психічного стану осіб похилого віку в умовах війни.

Методами дослідження виступили теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація) та емпіричні (шкала психологічного стресу PSM 25, шкала тривожності Спілбергера-Ханіна, тест життєстійкості S. Maddi). Вибірка складала 47 осіб: 36 жінок (77%) та 11 чоловіків (23%) віком від 54 до 80 років.

Сутність дослідження. Похилий вік або старість – віковий етап, який має певну специфіку. У цей період особливого значення набуває дія таких законів психічного розвитку, як гетерохронність, специфічність та різноманітність, пластичність і компенсація розвитку психіки, що призводить до внутрішньої розбіжності соматичного й нервово-психічного розвитку людини, зростання індивідуалізації осіб, перебудови й суперечливості розвитку різних підструктур психіки. Новий досвід формується не так швидко, виникають труднощі у вибудовуванні нових рольових взаємин, відносин, цінностей, життєвих стандартів, соціальної ідентифікації; переважають негативне ставлення до власної старості й душевні переживання; відсутні внутрішні ресурси; нове часто викликає негативну реакцію й порівнюється з минулим, тому людина похилого віку часто перебуває в ситуації внутрішньоособистісного напруження й суперечностей [1].

З метою визначення особливостей переживання психологічного стресу особами похилого віку в умовах війни було проведено дослідження за шкалою психологічного стресу PSM 25 (таблиця 1).

Таблиця 1

Розподіл частот за шкалою психологічного стресу PSM 25

Рівень психологічного стресу	Кількість осіб	%
низький	19	40
середній	27	58
високий	1	2

Результати діагностики показали, що 58% людей похилого віку мають середній рівень психологічного стресу, 2% – високий і 40% – низький. Можна зробити висновок, що більше половини учасників відчувають психологічний стрес і, як наслідок, психологічний дискомфорт.

Далі було проаналізовано рівень реактивної тривожності як стану та особистісної тривожності як стійкої риси людини за шкалою тривожності Спілбергера-Ханіна (таблиця 2).

Таблиця 2

Розподіл частот за шкалою тривожності Спілбергера-Ханіна

Шкала	Високий рівень тривоги		Середній рівень тривоги		Низький рівень тривоги	
	К-ть осіб	%	К-ть осіб	%	К-ть осіб	%
ситуативна тривожність	38	79	8	17	1	2
особистісна тривожність	33	70	13	28	1	2

Згідно з результатами опитування, 79% учасників мали високий рівень ситуативної тривожності та 70% – високий рівень особистісної тривожності. Середній рівень ситуативної тривожності продемонстрували 17% респондентів, особистісної тривожності – 28%. Лише 2% респондентів мали низький рівень тривожності за обома шкалами. Це може свідчити про те, що люди старшого віку загалом мають високий рівень тривожності в контексті війни. Ця тривожність пов'язана з особистими переживаннями і потребує опанування техніками самозаспокоєння та зниження тривожності.

Наступний етап дослідження проводився за допомогою методики діагностики життестійкості S. Maddi (таблиця 3).

Таблиця 3

Розподіл частот за шкалами життєстійкості S. Maddi

Шкала	Високі		Середні		Низькі	
	К-ть осіб	%	К-ть осіб	%	К-ть осіб	%
залученість	15	32	28	60	4	8
контроль	11	23	33	70	3	7
прийняття ризику	9	19	28	60	10	21

Опитування показало, що 32% респондентів мають високий рівень залученості (прихильності), 23% – високий рівень контролю, 19% – високий рівень прийняття ризику. Більшість респондентів (60-70%) показали середній рівень за всіма трьома шкалами. Найбільш низькі показники маємо за шкалою прийняття ризику – 21%.

Отримані дані свідчать про те, що літні люди мають середній рівень здатності успішно долати стрес, ситуативні переживання та проблеми, які виникають у невизначених ситуаціях і ситуаціях вибору. Водночас проведене дослідження окреслило подальші наукові розвідки, зокрема виявлення кореляції між показниками кожної методики з метою більш достовірного визначення впливу воєнної ситуації на психічний стан людей похилого віку та побудову соціально-психологічної роботи з даною категорією осіб.

Висновки. Встановлено, що люди похилого віку мають ряд психологічних особливостей, таких як низька самооцінка, втрата впевненості, незадоволеність собою, страх самотності та смерті, безпорадність, депресія, дратівливість, песимізм, втрата інтересу до нового і тривога про майбутнє. У сукупності ці особливості призводять до нестабільної поведінки, дратівливості, тривоги та страху. В умовах війни ці переживання актуалізуються і діють як стресогенні фактори.

Проведене нами експериментальне дослідження особливостей психічного стану людей похилого віку в умовах війни свідчить, що більшість людей похилого віку мають середні показники за всіма методиками, проте особливо уваги потребують респонденти з низькими показниками.

Актуальність досліджуваної проблеми зумовлює необхідність удосконалення сучасного інструментарію діагностики психічного стану осіб похилого віку та впровадження її результатів в практику роботи психолога. Робота з цією категорією осіб може бути спрямована на підвищення рівня адаптації, впевненості й стресостійкості; розвиток умінь виокремлювати пріоритетні мотиви й потреби; зниження проявів агресивності, тривожності, страхів і почуття провини; отримання емоційної підтримки, збереження цілісності особистості та ментального здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горещька О. В. Особливості психологічного захисту людей похилого віку, які мають внутрішні конфлікти. *Габітус*. 2021. Вип. 27. С. 64–71.
2. Джуган Р. І. Соціальні аспекти реалізації потреб людей похилого віку у сучасному українському суспільстві (на прикладі Закарпатської області) : дис. ... канд. соц. наук: 22.00.04. Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів, 2020. 237 с.
3. Дудіцька С., Медвідь А., Ячнюк М., Хрипко І. Задоволеність та якість життя жінок похилого віку. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2021. № 3. С. 62–68.
4. Житинська М. О. Соціально-педагогічна підтримка життєдіяльності осіб похилого віку в умовах територіального центру соціального обслуговування : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2018. 250 с.
5. Романюк В. Л. Стресореактивність і стресостійкість та психічне здоров'я особистості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Психологія. 2023. Вип. 14. С. 9–15.

Анастасія ЛОГІЙКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Євгенія КОЧЕРГА,**

к.пед.н., старша викладачка (БДПУ)

**РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ
РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Останнє десятиліття для українців виявилось справжнім випробуванням: гібридна війна, пандемія, повномасштабне вторгнення – обставини, що безумовно стали надпотужними стресовими факторами, які все ще продовжують свою дію, впливаючи на здоров'я та психіку нації. Тож, серед найголовніших питань, які постали перед усім нашим народом, окрім захисту населення від фізичної небезпеки, актуалізується питання розвитку резильєнтності кожної особистості, спільнот та народу України в цілому. Емоційний інтелект – це збірне поняття, яке вміщує у собі, на наш погляд, саме ті чинники, які можуть допомогти у підвищенні резильєнтності як військових, так і мирного населення в межах та поза межами країни під час та після війни.

Поняття резильєнтності за останні роки в україномовній літературі набуло значної поширеності та популярності, що не є дивним з огляду на обставини у країні. Українські вчені прийняли виклики військового часу та на ряду з міжнародним науковим товариством (J. Acosta, D. Ciccetti, A. Feder, C. Folke, S. Fergus, A. Masten, M. Ungan, M. Zimmerman та ін.)

досліджували чинники, які можуть розвивати резильєнтність особистості (Д. Асонов, Е. Грішин, Н. Гусак, О. Кокун, Г. Лазос, Т. Мельничук, О. Морозова, О. Хаустова, В. Чернобровкін та ін.).

Поняття ж «емоційний інтелект» з'явилося наприкінці 1980-х років, проте вже незабаром здобуло свою популярність через практичне застосування у бізнесі. І хоча вчені усієї міжнародної спільноти все ще не мають узгодженості щодо структури цього конструкту (R. Bar-On, D. Caruso, H. Gardner, D. Goleman, J. Mayer, P. Salovey та ін.), проте відзначають його значущість в успішній життєдіяльності людини (А. Четверик-Бурчак, Е. Носенко, К. Barchard та ін.), благополуччі та здоров'ї (Е. Austin, A. Martins та ін.), формуванні стресостійкості та адаптивності (Е. Носенко та ін.), емоційної стійкості (І. Аршава та ін.).

Взаємозв'язок цих понять теж є темою сучасних досліджень як в Україні, так і в усьому світі. Тож, метою даного аналітичного дослідження є встановлення теоретичного підґрунтя для визначення взаємозв'язку понять «емоційний інтелект» та «резильєнтність», їх значення для особистості в умовах воєнного стану.

Термін «резилієнс» (resilience) перекладається українською як стійкість, витривалість, пружність, та використовувався протягом століть для визначення «властивості тіл відновлювати попередній стан та форму». У 1970-х роках цей термін вперше почав з'являтися у медицині, психології, біології та інших соціальних науках у контексті впливу на людину певних екстремальних, загрозливих чи стресових умов, а також її здатності до збереження повноцінного функціонування під час та після такого впливу. Д. Асонов, О. Хаустова пропонують розрізняти цей термін та «резильєнтність» («resiliency»), стверджуючи, що «резилієнс є процесом, а резильєнтність – властивістю (або здатністю) особистості» [2].

Розглядаючи визначення, які надають різні автори та переклад даних понять, ми у даному дослідженні обрали, на нашу думку, найбільш відповідне нашій меті, що було запропоновано вищезгаданими авторами. «Резильєнтність – це розумова, фізична, емоційна та поведінкова здатність людини адаптуватися, відновлюватися та процвітати в ситуаціях ризику, викликів, небезпеки, складності та негараздів, а також вчитися та рости після невдач» [4 : 8].

О. Кокун та Т. Мельничук деталізували чинники, що сприяють резильєнтності та розбили їх на рівні:

- індивідуальні (позитивний копінг, позитивні прагнення, позитивне мислення, реалізм, контроль поведінки, фізична підготовка, альтруїзм);
- сімейні (емоційні зв'язки, комунікація, підтримка, близькість, виховання, адаптивність);
- робочого колективу/команди (позитивний психологічний клімат, командна робота, згуртованість)

- суспільні (приналежність, згуртованість, зв'язаність, колективна ефективність) [4 : 10].

Усі ці рівні містять частини конструкту «емоційний інтелект», тож розглянемо основні теорії, що його описують.

Структура емоційного інтелекту за визначенням вчених, які першими ввели цей термін J. Mayer, P. Salovey, має чотири гілки: рефлексивна регуляція емоцій, що сприяє емоційному та інтелектуальному зростанню; розуміння й аналіз емоцій; фасилітація мислення за допомогою емоцій; сприйняття, оцінювання та вираження емоцій. Автори обґрунтовували принципи теорії емоційного інтелекту, які пов'язані з такими характеристиками як емпатія, обізнаність, рівновага та відповідальність.

Змішана модель компетентностей автора D. Goleman визначає емоційний інтелект як здатність людини тлумачити власні та чужі емоції, щоб використовувати отриману інформацію для реалізації власних цілей. Він виділив чотири сфери компетентностей: самосвідомість, яка охоплює характеристики адекватної самооцінки, емоційної самосвідомості та впевненості у собі; самоконтроль, що включає контроль над емоціями, відкритість, адаптивність, жагу до перемоги, ініціативність та оптимізм; соціальну чутливість та форми її прояву: співпереживання, ділову обізнаність, запобігливість; керування відносинами з оточуючими людьми, що виявляється в прагненні надати їм допомогу у самовдосконаленні, сприяти змінам, ефективно вирішувати конфліктні ситуації, стимулювати командну роботу і співпрацю, надихати та здійснювати вплив на оточення.

Третя модель, що найчастіше згадується у літературі теж відноситься до змішаних і автором її є R. Bar-On. Вона включає самопізнання (внутрішньоособистісний емоційний інтелект), навички міжособистісного спілкування (міжособистісний емоційний інтелект), здібність до адаптації, керування стресовими ситуаціями, переважаючий настрій.

Отже, якщо ще раз порівняти чинники розвитку резильєнтності із складовими конструкту емоційного інтелекту різних моделей, то виникає припущення, що вони будуть мати позитивний кореляційних зв'язок між собою, що має емпіричні підтвердження у багатьох дослідженнях. Як стверджують О. Амплеева та Г. Тарганюк: «Психологічна адаптація особистості опосередковується через ресурси стресостійкості, стратегії подолання, адаптивну гнучкість як здатність змінювати модель поведінки у відповідь на зміни у навколишньому середовищі, резильєнтність, толерантність до невизначеності, і всі ці особистісні здібності та набуті у процесі життєвого досвіду навички входять до дефініції поняття «емоційний

інтелект», оскільки включають у себе необхідність опанування емоційної сфери» [1 : 89]. У ході дослідження цих авторів, виявлено: взаємозв'язок рівня емоційного інтелекту й адаптації особистості до умов війни; збільшення рівня емоційного інтелекту корелює зі збільшенням толерантності до невизначеності; прямий зв'язок між емоційним інтелектом та посттравматичним зростанням.

С. Дерев'янка провела огляд досліджень різних країн (США, Велика Британія, Ізраїль, Канада, Німеччина, Україна), вивчаючи резильєнтність та емоційний інтелект дітей під час війни. Деякі автори рекомендують розвивати резильєнтність дітей, які зазнали військової агресії через вплив на їх емоційний стан (особливо через соціальну підтримку їхніх батьків). Дослідження показують, що стійкість дітей до впливу травматичних подій війни обумовлена розвинутими здібностями їх емоційного інтелекту та психологічним захистом, забезпеченим батьками. Емоційні здібності та емоційна підтримка батьків значно зменшували симптоми депресії та посттравматичного стресового розладу у більшості опитаних дітей. Як зауважила автор огляду: «Резильєнтність дітей презентується як низка адаптаційних здібностей, пов'язаних з емоційним інтелектом – здатністю дитини до швидкого переключення з негативних переживань до позитивних емоцій, здатністю до позитивного емоційного налаштування на подальше життя» [3 : 110].

Були також опрацьовані статті, що висвітлюють зарубіжні дослідження, в яких знайдено кореляційні зв'язки між рівнем емоційного інтелекту та резильєнтністю біженців із зон бойових дій, військового персоналу та ін. У своєму дослідженні емоційного інтелекту та резильєнтності до негативних подій життя Armstrong A. та ін. показують, що резильєнтні люди мають достовірно більший рівень емоційного інтелекту, тоді як вразливі мають низькі показники, а середні – відповідно середній рівень емоційного інтелекту [5 : 334].

З аналізу вищенаведених джерел ми можемо констатувати, що емоційний інтелект та резильєнтність особистості між собою позитивно пов'язані і збільшення резильєнтності є важливим завданням під час війни. Тож, перспективи подальших досліджень у цьому напрямі можуть полягати у більш детальному вивченні засобів та чинників, які сприяють посиленню резильєнтності особистості (складових емоційного інтелекту, стресостійкості) саме в умовах воєнного стану для різних верств населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амплеева О., Тарганю Г. Взаємозв'язок емоційного інтелекту та психологічної адаптації особистості до умов війни. *Габітус*. 2023. Вип. 45. С. 89–94.

2. Асонов Д., Хаустова О. Розвиток концепції резилієнсу в науковій літературі протягом останніх років. *Психосоматична медицина та загальна практика*. 2019. Вип. 4. URL : <https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/219> (дата звернення: 27.02.2025).
3. Дерев'янка С. Резилієнтність та емоційний інтелект дітей під час війни: огляд досліджень різних країн. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету: [збірник]*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 37. С. 108–111.
4. Кокун О., Мельничук Т. Резильєнс-довідник : практичний посібник. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 25 с.
5. Armstrong A., Galligan R., Critchley C. Emotional intelligence and psychological resilience to negative life events. *Personality and Individual Difference*. 2011. Vol. 51. P. 331–336. URL : https://www.researchgate.net/publication/229324277_Emotional_intelligence_and_psychological_resilience_to_negative_life_events/stats (дата звернення: 27.02.2025).

Оксана МАНЧЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ПРОГРАМА ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРОЖИВАННЯ ВТРАТИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Актуальність. Проблема втрати у сучасному світі, а особливо в Україні після 24 лютого 2022 року є однією з важливих та актуальних у житті суспільства. Процес горювання-це природний процес, який проявляється у різних поведінкових, емоційних та фізичних реакціях. Певна частина людей після пережитої втрати може впоратись і адаптуватись до нового життя самостійно, проте часом людині потрібна підтримка і допомога. Психологічний супровід при переживанні втрати-процес, який має надати кваліфіковану підтримку, можливість про рефлексувати та адаптуватись до подальшого життя у нових реаліях.

Ступінь досліджуваності проблеми. Багато дослідників намагались охарактеризувати процес «горювання» та психологічного супроводу, зокрема З. Фройд, Е. Кюблер-Рос, М. Войтович, Дж. Уорден, М. Шефард, Дж. Бонанно, Е. Ліндемман та інші.

Мета і методи дослідження. Теоретично вивчити та емпірично дослідити психологічний супровід проживання втрати під час війни; розробити та апробувати програму психологічного супроводу проживання втрати.

Сутність дослідження. «Проживання втрати» (або «горювання») доволі складний психологічний процес, який включає в себе як емоційні, так і поведінкові реакції на втрату близької людини, об'єкта або стану. Єдиного визначення цього процесу на сьогоднішній день не існує. «Горювання» не має єдиного шаблону переживання (темп, тривалість – індивідуальні для кожної окремої особистості).

На думку автора статті, типові симптоми горя (прояви): порушення сну; анорексія чи втрата ваги; дратівливість; проблеми з концентрацією уваги; втрата інтересу до новин, роботи, друзів, церкви та ін.; пригніченість; апатія й відчуження; намагання усамітнитись; плач; самозвинувачення; суїцидальні думки; соматичні симптоми; втома [1 : 6]. Отже, «горювання» часто охоплює та дестабілізує усі основні сфери життя людини.

Примирення із втратою – тривалий процес, який не треба пришвидшувати, але часто людина потребує підтримки з боку рідних та близьких людей, а часом і психологічної допомоги. Як зазначає автор, адаптація горюючого до життя після смерті близького залежить від багатьох факторів, серед яких важливе значення має соціальна підтримка, тобто вміння інших підтримати, вислухати горюючого, а також створити для нього безпечне середовище спілкування [2 : 28].

Психологічний супровід при роботі з втратою має спрямовуватись на допомогу у прийнятті втрати та можливості адаптуватись до подальшого життя. Окрім того, як зазначає у своїй статті О. Стельмах, під час війни та після її завершення увага до психічного здоров'я громадян перебуває на особливо високому рівні, оскільки рівень психологічного благополуччя буде впливати на загальний стан здоров'я, економічне відновлення та добробут країни [3 : 31].

В умовах програми психологічного супроводу, за нашою думкою, важливо надати можливість учасникам проговорити про свій біль, усвідомити всі аспекти свого травматичного досвіду та у безпечному просторі знайти способи та методи, які допоможуть відновити стабільний психоемоційний і фізичний стан та знайти у собі ресурс, щоб рухатись далі. При розробці майбутньої програми провідними є наступні фактори: індивідуальний підхід до кожного учасника; використання методів і вправ, які спрямовані на емоції та роботу з ними; навчити учасників розпізнавати тілесні прояви, що свідчать про напругу, яка виникає у тілі після пережитої травми і допомогти впоратись з цими проявами; сфокусуватись на напрацювання навичок самопомоги, пошуках нових сенсів і дій для можливості прийняти втрату для того щоб жити далі без щоденних думок про травмуючий досвід.

Основні висновки. Процес проживання втрати, на жаль, невід'ємна частина сучасного життя, особливо в умовах війни. Тому

можливість мати підтримку кваліфікованих спеціалістів під час «горювання» значно полегшує адаптацію людини до втрати та допомагає знайти нові сенси, а також ресурси для виконання своїх щоденних обов'язків. Отже, ми можемо зробити висновок, що, запровадження програми психологічного супроводу при проживанні втрати важливий напрям як для окремої особистості, так і для всього суспільства в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войтович М. Психологічні особливості горювання. *Науковий вісник*. 2019. № 2. С. 1–14. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/721340> (дата звернення: 20.02.2025).
2. Довгань А. Консультативно-терапевтична допомога клієнту у процесі горювання через втрату близької людини: Кваліфікаційна робота. Тернопіль : Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, 2022. 65 с. URL : https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/40022/2/%D0%9C%D0%B0%D0%B3%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B0_%D0%94%D0%BE%D0%B2%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%8C.docx.pdf (дата звернення: 20.02.2025).
3. Стельмах О. Особливості психологічного супроводу населення в умовах воєнного стану. *Збірник наукових праць «Наукові записки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Педагогіка і психологія»*. Львів, 2023. Т. 2. С. 30–34. URL : <https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/pp/issue/view/100/%D0%92%D0%B5%D1%81%D1%8C%D0%B2%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA> (дата звернення: 20.02.2025).

Марина МІЦЕЛЯ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Актуальність. Психологічний супровід батьків дітей з особливими освітніми потребами є надзвичайно актуальною темою в сучасному суспільстві, оскільки батьки відіграють ключову роль у розвитку та соціалізації своїх дітей. Виховання дитини з особливими потребами часто супроводжується емоційними, психологічними та соціальними викликами, які можуть впливати на сімейну динаміку та психічне здоров'я батьків. Надання професійної психологічної підтримки допомагає батькам краще розуміти особливості розвитку своїх дітей, ефективно долати стресові ситуації та будувати конструктивні стратегії

виховання. Крім того, такий супровід сприяє формуванню позитивного ставлення до інклюзії та забезпечує більш гармонійне інтегрування дітей з особливими потребами в освітнє середовище. Таким чином, дослідження та впровадження програм психологічного супроводу для батьків є важливим кроком до створення інклюзивного суспільства, де кожна дитина має можливість реалізувати свій потенціал.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблема психологічного супроводу батьків дітей з особливими освітніми потребами є предметом активних наукових досліджень у сучасній психології та педагогіці. Зокрема, у 2022 році Оксана Іванашко, Жанна Вірна та Людмила Сіпко опублікували статтю «Психологічні індикатори емоційної безпеки батьків дітей з особливими освітніми потребами», де вони теоретично та емпірично обґрунтували відмінності в емоційних станах батьків дітей з особливими потребами та батьків дітей з типовим розвитком. Автори акцентують увагу на необхідності впровадження психокорекційних заходів для забезпечення емоційної безпеки цих батьків [1]. У 2023 році Людмила Матохнюк та Юрій Максименко у своїй роботі «Допомога батькам, які мають дітей з особливими освітніми потребами» проаналізували можливі шляхи підтримки таких батьків. Вони підкреслюють, що батьки стикаються з численними труднощами, включаючи фінансові, соціальні та психологічні аспекти, і наголошують на важливості надання комплексної допомоги для зменшення навантаження на сім'ю та створення кращих умов для розвитку дітей [2]. Крім того, у 2024 році Оксана Кучер у своєму дослідженні «Психологічний супровід батьків дітей з особливими освітніми потребами» представила комплексну корекційно-розвивальну програму, спрямовану на покращення взаємин між батьками та дітьми з особливими потребами. Авторка здійснила теоретико-емпіричний аналіз проблем психологічного супроводу та окреслила напрями роботи з такими сім'ями [3].

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є розробка та впровадження ефективних стратегій психологічного супроводу батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, для покращення їх емоційного стану та підвищення якості життя сімей. Для досягнення цієї мети використовувались методи теоретичного аналізу сучасних наукових джерел, емпіричні дослідження з використанням опитувальників, а також розробка та апробація корекційно-розвивальних програм, спрямованих на підтримку батьків у процесі виховання дітей з особливими потребами.

Сутність дослідження. Сутність дослідження психологічного супроводу батьків дітей з особливими освітніми потребами полягає у глибокому розумінні та аналізі тих унікальних викликів, з якими

стикаються ці сім'ї, а також у розробці ефективних стратегій підтримки для покращення їхнього психоемоційного стану та якості життя. Виховання дитини з особливими потребами часто супроводжується підвищеним рівнем стресу, тривожності та емоційного вигорання у батьків, що може негативно впливати на сімейну динаміку та розвиток дитини. Тому важливо дослідити, яким чином професійна психологічна підтримка може допомогти батькам адаптуватися до цих викликів та забезпечити гармонійне середовище для розвитку їхніх дітей.

У рамках цього дослідження особлива увага приділялась вивченню психологічних характеристик батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. Це включало аналіз їхніх емоційних реакцій, рівня стресу, стратегій подолання труднощів та загального психічного здоров'я. Розуміння цих аспектів дозволяє розробити індивідуалізовані програми підтримки, спрямовані на зниження негативних емоційних станів та підвищення психологічної стійкості батьків. Крім того, дослідження враховує соціально-економічні фактори, які можуть впливати на доступність та ефективність психологічної допомоги для різних категорій сімей. Практична частина дослідження зосереджена на розробці та впровадженні корекційно-розвивальних програм, які включають індивідуальні та групові консультації, тренінги з розвитку навичок стрес-менеджменту, а також створення підтримуючих спільнот для батьків. Такі програми спрямовані на формування у батьків ефективних стратегій взаємодії з дітьми, покращення їхньої емоційної регуляції та зміцнення соціальних зв'язків. Особливо важливим є залучення до цих програм обох батьків, оскільки спільна участь сприяє покращенню сімейних відносин та створенню єдиного підходу до виховання дитини.

Основні висновки. Дослідження психологічного супроводу батьків дітей з особливими освітніми потребами виявило, що такі батьки часто стикаються з підвищеним рівнем стресу, емоційного вигорання та соціальної ізоляції. Це підкреслює необхідність надання їм спеціалізованої психологічної підтримки, спрямованої на покращення їхнього емоційного стану та адаптаційних можливостей. Розроблені корекційно-розвивальні програми, що включають індивідуальні та групові консультації, тренінги з управління стресом та створення підтримуючих спільнот, показали свою ефективність у зниженні рівня тривожності та покращенні якості життя батьків.

Крім того, результати дослідження свідчать про важливість комплексного підходу, який охоплює не лише психологічну допомогу, але й соціальну та інформаційну підтримку. Залучення фахівців різних профілів, таких як психологи, соціальні працівники та педагоги, сприяє створенню ефективної системи супроводу, що

відповідає індивідуальним потребам кожної сім'ї. Таким чином, впровадження таких програм є важливим кроком до забезпечення гармонійного розвитку дітей з особливими освітніми потребами та покращення добробуту їхніх родин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванашко О., Вірна Ж., Сіпко Л. Психологічні індикатори емоційної безпеки батьків дітей з особливими освітніми потребами. *Психологічні перспективи*. 2022. № 39. С. 153–165. URL : <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/21826> (дата звернення: 20.02.2025).
2. Кучер О. Психологічний супровід батьків дітей з особливими освітніми потребами : кваліфікац. робота. Кривий Ріг : Криворізький державний педагогічний університет, 2024. 84 с. URL : <https://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/11380/Оксана%20Кучер%20-%20Кваліфікаційна.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 20.02.2025).
3. Матохнюк Л., Максименко Ю. Допомога батькам, які мають дітей з особливими освітніми потребами. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти*. 2023. № 3. С. 73–78. URL : <https://journals.academ.vinnica.ua/index.php/psych/article/view/68/65> (дата звернення: 20.02.2025).

Юлія НОВАК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв
Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**
к.психол.н., доцент (БДПУ)

ПРАКТИКИ АРТТЕРАПІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ЗМЕНШЕННЯ СТРЕСУ ТА ПОКРАЩЕННЯ САМОПОЧУТТЯ У ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Актуальність. Домашнє насильство є однією з найгостріших соціальних проблем, що залишає глибокий психологічний слід у дітей, які його пережили. Тривалий стрес, почуття страху, невизначеності та втрата базового почуття безпеки можуть призводити до серйозних емоційних, поведінкових і когнітивних порушень. Традиційні методи психотерапії не завжди ефективні у роботі з дітьми, оскільки вони часто не можуть вербалізувати свої почуття та переживання. У цьому контексті арттерапія стає потужним інструментом, який дозволяє через творчий процес опрацьовувати травматичний досвід, висловлювати емоції та відновлювати внутрішню рівновагу [5 : 60].

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання застосування арттерапевтичних практик у роботі з дітьми, які пережили домашнє

насильство, активно досліджувалося вітчизняними та зарубіжними вченими. Значний внесок у вивчення цієї проблематики зробили М. Авраменко, І. Бабій, С. Березка, Н. Буркало, А. Валуйська, О. Вознесенська, І. Довгаль, Н. Калька, О. Карапетрова, З. Ковальчук, Г. Мустафаєв, Н. Нагурнова, Г. Одинцова, О. Притула, Я. Раєвська, Т. Розумовська, М. Сидоркіна та інші.

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є визначення ефективності арттерапевтичних практик у зниженні рівня стресу та покращенні психоемоційного стану дітей, які пережили домашнє насильство.

Арттерапія як метод психологічної корекції базується на використанні мистецької діяльності для покращення психоемоційного стану людини. Її головний принцип – допомогти дитині виразити свої почуття, які важко передати словами, особливо після пережитої травми. Переживання домашнього насильства може викликати у дітей тривожність, емоційну закритість, страх перед дорослими, відчуття безсилля або провини. Традиційні психотерапевтичні підходи не завжди є ефективними, оскільки дитині складно вербалізувати свої емоції, натомість творчість надає можливість опосередковано виразити переживання через символи та образи [4 : 273].

Використання малюнків, скульптур, апікацій, музики, рухів чи інших художніх технік створює безпечний простір для емоційного вираження, дозволяючи поступово знижувати рівень тривожності, працювати з травматичними спогадами та відновлювати відчуття контролю над життям. Особливо ефективною арттерапія є у роботі з молодшими дітьми, які ще не мають достатнього мовного арсеналу для пояснення своїх відчуттів, а також із тими, хто схильний до самоізоляції після травматичних подій.

Сутність дослідження. Історія арттерапії бере свій початок з глибокої давнини, коли мистецтво використовувалося як спосіб вираження емоцій та переживань. У сучасному розумінні арттерапія почала формуватися у XX столітті. Засновниками цього напрямку стали А. Хілл та М. Номбург. А. Хілл, британський художник і викладач, у 1940-х роках помітив, що малювання допомагає пацієнтам, які лікувалися від туберкульозу, долати стрес та тривожність. Американська психотерапевтка М. Номбург розвинула ідею арттерапії як методу несвідомого вираження емоцій, що дозволяє глибше розкрити внутрішній світ людини.

З часом арттерапія набула широкого поширення у психологічній практиці. У 1950-1960-х роках цей метод почав активно застосовуватися в лікуванні пацієнтів із психічними розладами, наслідками воєнних конфліктів та травматичних переживань. На сьогодні арттерапія є ефективним

інструментом у роботі з дітьми та дорослими, допомагаючи у подоланні тривожних станів, депресій та посттравматичних розладів [1 : 12].

Методи арттерапії включають широкий спектр творчих технік, спрямованих на емоційне розвантаження, самовираження та психологічну корекцію, зокрема:

1. Малювання та живопис – створення образів, що відображають внутрішній світ дитини, сприяє вивільненню накопичених емоцій, допомагає опрацювати тривожність і набуття почуття контролю над ситуацією.

2. Ліплення з глини чи пластиліну – тактильна взаємодія з матеріалом дозволяє дитині виразити емоції невербально, сприяє розвитку дрібної моторики, творчого мислення та стабілізації психоемоційного стану.

3. Казкотерапія та створення історій – допомагає дитині осмислити травматичний досвід, моделюючи альтернативні позитивні сценарії та можливі варіанти подолання труднощів.

4. Колажування та аплікація – процес поєднання різних елементів у єдину композицію дозволяє структурувати власні переживання, висловити страхи, надії та приховані емоції.

5. Танцювальна та музична терапія – ритмічні рухи та взаємодія зі звуками допомагають зняти психічну напругу, активізувати внутрішні ресурси та сприяють емоційній стабілізації [2 : 34].

Кожен з методів арттерапії надає дітям безпечний простір для вираження почуттів, сприяє зниженню стресу та поступовому відновленню емоційної рівноваги.

Арттерапія впливає на психоемоційний стан дітей через декілька ключових механізмів, які забезпечують її ефективність у роботі з травмою:

1. Візуалізація емоцій – мистецька діяльність допомагає дитині передати страх, гнів або сум у безпечній формі. Через створення малюнків, ліплення чи інші творчі процеси вона може символічно «вивільнити» травматичні переживання, що полегшує їх опрацювання та знижує рівень тривожності. Дослідження підтверджують, що невербальне вираження емоцій сприяє зниженню посттравматичних симптомів.

2. Активація правої півкулі мозку – творчий процес стимулює емоційне та образне мислення, що допомагає гармонізувати психоемоційний стан. Права півкуля мозку відповідає за інтуїцію, символіку та підсвідоме опрацювання інформації, тому через мистецьку діяльність діти можуть розкрити приховані почуття та відновити внутрішню рівновагу.

3. Підвищення відчуття контролю – створення власного твору дає змогу дитині відчути свою здатність впливати на навколишню реальність. Це особливо важливо для тих, хто пережив домашнє насильство та має відчуття безсилля. Арттерапія допомагає дитині

«переписати» свій травматичний досвід через нові образи, що формує позитивні моделі поведінки та сприяє розвитку впевненості.

4. Розвиток навичок комунікації – через мистецьке вираження діти вчаться взаємодіяти з іншими, що поступово допомагає їм долати соціальну ізоляцію. Групові арттерапевтичні заняття сприяють покращенню навичок спілкування, формуванню довіри до оточення та зменшенню відчуття самотності.

5. Формування адаптаційних механізмів – арттерапія дозволяє дітям знайти нові способи справлятися з труднощами, замінюючи деструктивні форми поведінки конструктивними. Наприклад, дитина, яка раніше виражала свій страх через агресію або уникнення, може навчитися трансформувати негативні почуття у творчість [3 : 37].

Завдяки цим механізмам арттерапія є потужним інструментом, який не лише допомагає дітям знизити рівень стресу, а й сприяє їхньому емоційному та соціальному розвитку.

Арттерапія є доказово ефективним методом у реабілітації дітей, які пережили домашнє насильство. Дослідження підтверджують, що після проходження арттерапевтичних занять у дітей спостерігається: зменшення рівня тривожності та страхів; покращення настрою та загального психоемоційного стану; розвиток стійкості до стресу; поліпшення самооцінки та соціальної адаптації. Крім того, арттерапія є універсальним методом, що може застосовуватися як у групових, так і в індивідуальних заняттях, адаптуючись до віку та особистих потреб дитини.

Основі висновки. Таким чином, арттерапія є ефективним і гуманним методом психологічної підтримки дітей, які пережили домашнє насильство. Вона не лише допомагає подолати наслідки травми, а й розвиває особистісні ресурси, сприяє відновленню почуття безпеки та покращенню загального самопочуття. Успішне використання цього підходу вимагає підготовлених фахівців та комплексної програми психологічної допомоги, інтегрованої в систему реабілітації дітей, які постраждали від насильства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вознесенська О., Сидоркіна М. Арт-терапія у подоланні психічної травми : практичний посібник. Київ : Золоті ворота, 2015. 148 с.
2. Калька Н., Ковальчук З., Одинцова Г. Практикум з арт-терапії : навчально-методичний посібник. Ч. 2. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 148 с.
3. Карапетрова О. Використання методів арт-терапії у роботі психолога з корекції тривожних станів особистості. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Педагогіка і психологія*. 2020. № 2. С. 34–41.
4. Нагурнова Н. Арт-терапевтичні практики в роботі з підлітками, які пережили домашнє насильство. *Сучасна українська держава: вектори розвитку та*

шляхи мобілізації ресурсів: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 30 квітня 2024 р.). Одеса : ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Центр соціально-політичних досліджень «Politicus», 2024. С. 273–275.

5. Розумовська Т. Арттерапія як ефективний засіб корекції негативних наслідків ПТСР. *Наукові записки. Серія: Психологія.* 2023. Вип. 1. С. 58–67. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2023-1-8>.

Вікторія ПАРФЬОНОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Євгенія КОЧЕРГА,**

к.пед.н., старша викладачка (БДПУ)

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ УЯВЛЕНЬ ПРО МАЙБУТНЮ СІМ'Ю

Уявлення про майбутню сім'ю формуються під впливом соціокультурних, психологічних та особистісних чинників. Гендерна ідентичність відіграє важливу роль у визначенні очікувань щодо сімейного життя, розподілу ролей, відповідальності та пріоритетів у шлюбі. Дослідження цієї проблематики допомагає краще зрозуміти сучасні тенденції формування сімейних цінностей серед молоді.

Результати дослідження [1] показали, що уявлення про майбутню сім'ю суттєво відрізняються залежно від гендерної приналежності. Жінки частіше орієнтуються на емоційну підтримку, взаєморозуміння та рівноправне партнерство у сім'ї. Вони наголошують на важливості психологічної гармонії, взаємної довіри та рівного розподілу домашніх обов'язків, що демонструє тенденцію до модернізації поглядів на шлюб. Чоловіки здебільшого акцентують увагу на фінансовому забезпеченні сім'ї та традиційному розподілі ролей, де вони виступають як головні годувальники, а жінки – як хранительки домашнього вогнища. Це свідчить про те, що патріархальні цінності ще зберігають своє місце у свідомості молодого покоління, хоча певні зміни в бік рівноправності вже відбуваються. Більшість респондентів незалежно від статі зазначили, що вважають взаємоповагу і підтримку ключовими факторами щасливого шлюбу. Це вказує на поступовий перехід до більш демократичної моделі сімейних відносин, де обоє партнерів мають можливість вільно обирати свої ролі без суворого дотримання традиційних норм. Водночас існує певний рівень амбівалентності в уявленнях про майбутню сім'ю, оскільки багато молодих людей прагнуть поєднувати як традиційні, так і сучасні підходи до організації сімейного життя. У контексті соціокультурних змін можна відзначити, що

на формування сімейних уявлень значний вплив мають медіа, популярна культура, а також особистий досвід, отриманий у батьківській сім'ї. Спостерігається зростання усвідомлення необхідності рівноправного партнерства, однак на практиці цей процес потребує подальшого часу для глибшого вкорінення в суспільстві.

О. Кочерга у своїй праці зазначає, що гендерні стереотипи є вкоріненими. Ми живемо за правилами і канонами, які боїмося порушити, боїмося осуду. Це свідчить про те, що традиційні уявлення про гендерні ролі можуть впливати на формування очікувань щодо майбутньої сім'ї та розподілу обов'язків між партнерами [2].

Гендерні особливості уявлень про майбутню сім'ю відображають загальні соціокультурні зміни в суспільстві. Сучасна молодь схильна до рівноправного партнерства, проте частково зберігаються традиційні уявлення про роль чоловіка та жінки у шлюбі. Подальші дослідження можуть допомогти в глибокому аналізі змін у гендерних стереотипах та їх впливі на формування сімейних відносин у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доценко В., Мілорадова Н. Гендерні особливості уявлень про сімейне життя майбутніх правоохоронців. *Актуальні питання забезпечення прав і свобод людини та громадянина* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Харків : ХНУВС, 2019. С. 353–355. URL : https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/25_04_2019/pdf/72.pdf (дата звернення: 08.02.2025).
2. Кочерга О. Гендерні стереотипи: мої вирішені і невирішені питання. *Гендерний педагогічний альманах*. Харків : Планета-Принт, 2017. С. 50–51. URL : <https://ua.boell.org/sites/default/files/gendernii-almanach.pdf> (дата звернення: 08.02.2025).

Ірина ПЕТРУК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Любов СПІВАК,**
д.психол.н., професор (БДПУ)

ЗАСТОСУВАННЯ КАЗКОТЕРАПІЇ ТА СЕНСОРНИХ КОРОБОК ДЛЯ КОРЕКЦІЇ СЕНСОРНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Актуальність. У сучасних умовах зростає необхідність пошуку ефективних методів психолого-педагогічної підтримки дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Одним із найбільш дієвих

інструментів корекційної роботи є казкотерапія, яка поєднує в собі елементи психологічного впливу, навчання та розвитку.

У роботі з дітьми з індивідуальними освітніми потребами важливо використовувати методи, що залучають різні аналізатори та сприяють всебічному розвитку. Одним із таких методів є поєднання казкотерапії із сенсорними коробками, що дозволяє дітям із особливими потребами краще засвоювати інформацію через взаємодію з різними текстурами, кольорами, запахами та формами предметів.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питання застосування казкотерапії для корекції розвитку дітей дошкільного з особливими освітніми потреби досліджували такі вчені, як: І. Макєєва, І. Садова, С. Штіль та ін. [1; 2; 4].

Питання сенсорного розвитку найбільшою мірою дослідили такі науковці, як: Т. Фаласеніді, М. Козак [3].

Мета і методи дослідження. Мета дослідження – описати застосування казкотерапії та сенсорних коробок для корекції сенсорного розвитку дітей дошкільного віку з ООП, розкрити їх вплив на сенсорний розвиток, емоційну регуляцію та комунікативні навички.

Методи дослідження: аналіз наукових джерел, присвячених впливу казкотерапії та сенсорних коробок на корекційний розвиток дітей дошкільного віку з ООП.

Сутність дослідження. Діти з особливостями навчання мають вади не тільки слуху або зору, а також опорно-рухового апарату, інтелектуальні порушення, затримки розвитку та комплексні труднощі.

Про інсайторієнтовний характер казкотерапії зазначала І. Садова: «...значне місце відводиться арт-терапії та казкотерапії, які мають інсайторієнтовний характер та створюють атмосферу довіри й уваги до внутрішнього світу дитини» [2 : 294].

Казкотерапія – це один із методів психологічної допомоги, виховання та розвитку особистості за допомогою казок. Вона використовується як у дитячій, так і в дорослій психології для м'якого опрацювання страхів, травм, внутрішніх конфліктів, формування позитивних моделей поведінки та розвитку емоційного інтелекту.

Сучасні корекційні психологи активно шукають ефективні методи роботи з дітьми з порушеннями розвитку в освітньому процесі. Одним із таких методів є використання сенсорних коробок, що сприяють розвитку сенсорної інтеграції, дрібної моторики, пізнавальних процесів і соціальної взаємодії. Особливо важливим є їхнє застосування для дітей з порушеннями аутистичного спектра (РАС), ДЦП, затримкою психомовленнєвого розвитку (ЗПР).

Сенсорні коробки – це спеціально підготовлені ємності, наповнені різними матеріалами (пісок, крупи, камінці, гудзики, природні матеріали, фігурки казкових героїв, тканина тощо), які

допомагають розвивати дрібну моторику, сенсорне сприйняття, концентрацію уваги, а також сприяють емоційному розвантаженню.

Основні компоненти інтеграції казкотерапії та сенсорних коробок:

1. Казковий сюжет

○ Казка або історія підбирається відповідно до теми заняття та потреб дитини.

○ Вона може бути традиційною, авторською або створеною педагогом разом із дитиною.

○ У сюжет включаються ситуації, що розвивають мовлення, мислення, навички соціальної взаємодії.

2. Сенсорна коробка як частина казки

○ Наповнення коробки відповідає темі казки (наприклад, якщо казка про море – коробка наповнюється піском, мушлями, камінчиками, фігурками морських мешканців).

○ Дитина взаємодіє з предметами, відчуючи різні текстури, форми, температуру, що активізує тактильне, зорове та слухове сприйняття.

3. Інтерактивна взаємодія

○ Дитина стає учасником казки, створює її розвиток, використовуючи сенсорні матеріали.

○ Практикуються рольові ігри, де дитина може відтворювати поведінкові моделі, що сприяє соціальній адаптації.

4. Рефлексія та обговорення

○ Після роботи із сенсорною коробкою обговорюються відчуття, емоції та висновки, які дитина винесла з казки.

○ Відбувається розвиток мовлення, емоційного інтелекту та навичок самовираження.

Казкотерапія та сенсорні коробки – це ефективні методи, котрі допомагають дітям із ООП адаптуватися до світу, розвивати мовлення, зменшувати стрес і покращувати взаємодію з оточенням. Використовуючи їх разом, можна створити потужний інструмент для навчання та терапії, що приносить дитині радість і комфорт.

Основні висновки. Підсумовуючи вище сказане, можемо стверджувати, що казкотерапія та сенсорні коробки є ефективними методами розвитку дітей із особливими освітніми потребами. Ці методи найбільшою мірою сприяють сенсорному розвитку, емоційній регуляції, комунікативним навичкам та створюють сприятливе середовище для гармонійного розвитку дитини. Учені підтверджують, що сенсорні коробки та казкотерапія ефективно впливають на розвиток дітей, які потребують спеціальної освітньої підтримки, проте це питання постійно вдосконалюється та не є широко поширеним серед практикуючих фахівців в галузі спеціальної педагогіки та психології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макеева І. П. Казка як засіб розвитку емоційної сфери у дошкільників з порушеннями поведінки. *Дошкільна освіта*. 2002. № 1. С. 70–75.
2. Садова І. Казкотерапія – сучасний метод роботи з дітьми, які мають особливі потреби. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 11. С. 293–298.
3. Фаласеніді Т. М., Козак М. Я. Порушення сенсорної інтеграції у дітей з особливими потребами. *Молодий вчений*. 2017. № 9. С. 49.
4. Штіль С. Казкотерапія на заняттях із дітьми з особливими потребами : дошкільний вік. *Дефектолог*. 2009. № 4 (Квітень). С. 24–39.

Наталія РУДНЄВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Євгенія КОЧЕРГА,**

к.пед.н., старша викладачка (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПІДГОТОВКИ ЖІНОК ДО ПОЛОГІВ ТА ГРУДНОГО ВИГОДОВУВАННЯ

Через велику різноманітність і доступність джерел інформації підготовка до пологів за останні 20 років змінила свій вплив на психологічний стан вагітної жінки. Ситуація від обмеженості достовірної інформації про фізіологічну вагітність, нормальні пологи та грудне вигодовування змінилися на довіру соціальним мережам, де кожен може ділитися своїм досвідом і називати себе експертом. Це призводить до збільшення психологічно-емоційного напруження жінок, бо велика кількість інформації немає наукових джерел і не спирається на дослідження.

Тому, як ніколи, сучасне суспільство потребує якісних джерел інформації в темі материнства і батьківства. На державному рівні в Україні є необхідність створення організацій з підготовки до пологів та підтримка існуючих центрів, орієнтованих у своїй діяльності на роботу з вагітними жінками. Які мали би фінансування для проведення просвітницької діяльності серед підлітків та населення репродуктивного віку. Є необхідність створення наукової бази в області психології материнства, яка б сприяла дослідженням і вивченню впливу підготовки до свідомого планування народження дитини. В перспективі це б підвищило рівень здоров'я майбутніх поколінь, знизило витрати у медичному секторі, коли вже вирішуються наслідки складних пологів та адаптації дитини. Діяльність українських фахівців та вчених в сфері психології батьківства і материнства актуальна останні десятиріччя через демографічну ситуацію в суспільстві [1]. Після початку війни спектр

проблем в питанні народжуваності збільшився, про що свідчить Міністерство соціальної політики.

Тож актуальність психологічного супроводу підготовки жінок до пологів та грудного вигодовування обґрунтована реальністю сьогодення. Це підтримка жінок в прагненні нормальних фізіологічних пологів. Від інформованості жінки залежить її задоволення від пологів. А пологи – це суспільна подія, де мати має взаємодію з іншими людьми. Народження дитини залишає сильний вплив на життя жінки, її адаптацію у материнстві, ресурс доглядати за дитиною [2]. Якісна підготовка до пологів знижує рівень емоційного напруження вагітної та безпосередньо впливає на готовність до грудного вигодовування. Яке є важливою складовою формування здоров'я дитини та відновлення після пологів і засобом профілактики жіночих хвороб.

Через наслідки війни, міграцію медичних фахівців та фахівців дотичних до питань грудного вигодовування, порушення «Кодексу збуту заміників грудного молока» з 2022 року відбувається ускладнення старту грудного вигодовування ще на етапі пологових будинків.

Питання важливості психологічної підготовки жінок до пологів вивчав всесвітньо відомий лікар-акушер, хірург, вчений і новатор Мішель Оден [4]. Він змінив кардинально світову акушерську практику, став засновником Науково-дослідного центру первинного здоров'я в Лондоні (Primal Health Research Centre). Результати Банку даних центру (www.primalhealthresearch.com) свідчать про те, що в період від зачаття до першого року життя, формується здоров'я людини. Є підстави вважати, що обставини народження дитини мають довгостроковий вплив на якість людини, які допомагають адаптуватися в соціальному житті.

Британський акушер Ґрентлі Дік-Рід у своїй книзі «Пологи без страху» [3] довів про шкідливість втручання у пологи і важливість почуття безпеки, яке зменшує болісні відчуття жінки.

Психоаналітик і педіатр Дональд Віннікот [5] вивчав материнство і займався просвітницькою діяльністю серед батьків.

Мета майбутнього дослідження: оцінити взаємозв'язок між психологічним супроводом підготовки жінок до пологів та грудного вигодовування і адаптацією в післяпологовий період у материнстві.

Для дослідження планується зробити порівняльний аналіз психологічної літератури в темі батьківства та материнства. Використати анкетування до та після отримання жінкою психологічного супроводу до пологів та грудного вигодовування, аналіз анкетування.

Дослідження буде проводитися серед вагітних жінок у різних триместрах виношування дитини, віком від 18 до 48 років.

Сутність дослідження: проаналізувати вплив психологічної підтримки на адаптацію в післяпологовому періоді. Результати

дослідження використати для розробки рекомендацій для фахівців, які працюють з вагітними жінками та породіллями.

Основні висновки. В Україні питання психологічної підтримки вагітних жінок є важливим через відсутність багатьох базових потреб. Жіноча частина населення репродуктивного віку немає достатньої підтримки з боку держави в період вагітності та адаптації після пологів. З боку родини також складно отримати своєчасну допомогу, тому що мільйони родин в наслідок війни мають розрізнене місцезнаходження. Таким чином, жінки України цей сенситивний період свого життя проживають в обмеженнях. Тому психологічний супровід є діючим інструментом допомоги в підвищенні рівня обізнаності в материнстві. Він допомагає краще розуміти фізіологічні процеси до, під час та після пологів, усвідомлювати потреби жінки і потреби дитини, мати достовірну інформацію. Усе це впливає на зниження рівня напруженості і тривоги у материнстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року. URL : <https://www.msp.gov.ua/projects/870/> (дата звернення: 18.02.2025).
2. Чепелева Н. І. Криза материнських уявлень жінок після народження дитини як наслідок їх ідеалізації. *Science and Education a New Dimension : Pedagogy and Psychology*. 2020. № 91. С. 53–55.
3. Grantly Dick-Read. *Childbirth without Fear: The Principles and Practice of Natural Childbirth*: Pinter & Martin, 2013. 368 p.
4. Odent M. *The Scientification of love*: Free Association Books, 1999.115 p.
5. Winnicott W. W. *Babies and Their Mothers: A Merloyd Lawrence Book*, 1988.125 p.

Тетяна САВИЦЬКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Любов СПІВАК,**
д.психол.н., професорка (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ БАТЬКІВСЬКОГО ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ

Сьогодення ставить перед сучасними батьками все більше і більше випробувань і задач. Пандемія, війна, економічні та політичні кризи додають все нових стресів у життя сучасної людини. Тиск, який відчувають батьки, напевне один з найтяжчих, адже необхідно піклуватися не тільки про себе, а й про дітей. Не дивно, що багато батьків відчувають себе виснаженими, фізично й психічно

втомленими та не здатними бути емоційно залученими у життя своїх дітей. Усе це прояви батьківського емоційного вигорання.

Вперше поняття «емоційне вигорання» з'явилося в 70-ті роки минулого століття у контексті професій сфери «людина-людина». Так стали називати емоційний та фізичний стан спеціалістів, які у своїй роботі багато стикаються з іншими людьми (клієнтами, пацієнтами, учнями, колегами тощо) та їх емоціями, що викликає певне емоційне напруження.

Довгий час термін емоційне вигорання застосовували виключно у професійній сфері та розглядали як професійне захворювання. Але останнім часом з'явилися масштабні дослідження, які доводять наявність такого феномену як батьківське емоційне вигорання.

Спочатку дослідження батьківського вигорання стосувалися переважно матерів та батьків, які виховують хворих дітей або дітей з особливостями розвитку. Дослідження мало на меті порівняти таких батьків з родинами, де виховувалися здорові діти (М. Вейс, А. Норберг). Емпірично було доведено, що прояви вигорання в родинах з першої групи значно вищий. Основні причини цього пов'язані з недостатньою соціальною підтримкою, браком вільного часу та фінансовими труднощами. Значним виявився також вплив особистісних характеристик людини [1].

За основу концепції батьківського емоційного вигорання дослідники взяли трикомпонентну модель К. Маслач, яка була створена для вивчення професійного вигорання. Вже в 1981 року К. Маслач та С. Джексон опублікували першу методику оцінки вигорання – Maslach Burnout Inventory (MBI), що базувалась саме на трикомпонентній моделі емоційного вигорання. У 1989 Д. Пелсма з колегами провели дослідження щодо валідизації цього опитувальника, адаптованого для батьків.

За останні двадцять років дослідження феномену батьківського вигорання проводилися в США (2002), Швеції (2007, 2010), Туреччині (2013), Франції (2017), Бельгії (2018, 2020) та інших країнах. За останніми даними, феномен батьківського вигорання вивчається більше ніж в 40 країнах світу.

У 2021 році І. Роскам з колегами провели перше масштабне дослідження емоційного вигорання, яке охопило 42 країни. У ході дослідження було опитано більше ніж 17 000 респондентів, 71% серед яких жінки. У ході вивчення впливу культури на феномен емоційного вигорання, було виявлено, що індивідуалістичні країни вразливіші [3].

Українські дослідники почали вивчати це явище відносно недавно. Посилюють інтерес до цієї теми несприятливі політичні та соціально-економічні умови. Пандемія, ізоляція, війна, міграція –

причини постійного стресу для багатьох батьків. Окремі аспекти емоційного вигорання батьків досліджували Г. Соколова, І. Скидан, І. Сухіна, О. Царьова, Ю. Кулик та інші.

Найбільший вклад у вивчення синдрому емоційного вигорання батьків зробили бельгійські дослідниці М. Миколайжак й І. Роскам. Вони розробили опитувальник «Оцінка батьківського вигорання» (Parental Burnout Assessment, скорочено PBA) та адаптували опитувальник К. Маслач в опитувальник батьківського вигорання (Parental Burnout Inventory, скорочено PBI) [1].

М. Миколайжак і І. Роскам довели, що батьківське вигорання відрізняється від професійного вигорання, депресії чи батьківського стресу. На думку дослідниць синдром емоційного вигорання батьків містить три компоненти.

Перший компонент – надзвичайне виснаження, що пов'язане з виконанням батьківської ролі. Батьки відчують себе емоційно та фізично втомленими, їм бракує енергії, часу для відпочинку. Необхідність цілодобово дбати про дітей спричиняє неабиякий тиск та напруження. Батьки відчують, що не можуть впоратися зі своїми батьківськими обов'язками. Така сильна втома призводить до того, що батьки емоційно віддаляються від дітей.

Емоційне дистанціювання від дитини – другий компонент синдрому. Батьківство стає більш функціональним. Батьки часто продовжують добре фізично піклуватися про дітей, проте емоційного стають відстороненими та менш чутливими.

Усе це призводить до почуття провини, відчуття власної неефективності при виконанні батьківської ролі. Третій компонент – відчуття некомпетентності, знецінення своїх «досягнень» як батьків. Це в свою чергу впливає на їхню самооцінку та поведінку [4].

Треба зазначити, що батьківське емоційне вигорання має великий вплив на стосунки батьків і дітей. Саме воно стає причиною агресивної поведінки батьків, нехтування потребами дітей, байдужості, дратівливості, частими конфліктами в родині. Діти в таких сім'ях часто демонструють порушення емоційного фону, поведінкові розлади та труднощі у спілкуванні.

Наслідки батьківського вигорання вивчені менше, ніж наслідки професійного вигорання. Однак впевнено можна сказати, що вони впливають на всі сфери життя особистості (фізичний стан, емоції, когнітивні функції, поведінку). Батьківське емоційне вигорання може привести до суїцидальних думок і прагнення «втечі» [4].

Емоційне вигорання батьків – це хронічний стресовий стан, що виникає внаслідок тривалого перевантаження, відсутності відпочинку та емоційної підтримки. У сучасному суспільстві цей феномен набуває все більшого поширення, що негативно позначається не лише на самих

батьках, а й на їхніх дітях. Батьківське вигорання є більш комплексним і глибоким, оскільки батьки не можуть просто «відключитися» від своєї ролі. Немоżliво «звільнитися» від батьківства, обов'язки тривають 24/7.

Важливим моментом на шляху профілактики та подолання проявів емоційного вигорання батьків є всебічне масштабне дослідження цього феномену в Україні. Робота має проводитися як на рівні соціальної підтримки, так і з боку сім'ї та друзів. Психоедукаційні заходи, тренінги, співпраця з сімейними лікарями, педіатрами, психологами закладів освіти – усе це має стати складовими загальнодержавної програми підтримки батьків, що стикаються з емоційним вигоранням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Збродська І. Теоретико-методичні підходи до вивчення особливостей батьківського вигорання в сфері материнства. *Психологічний часопис*. 2021. Вип. 7. № 8 (52). С. 59–68.
2. Збродська І. Феномен батьківського вигорання як предмет психологічного дослідження. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2020. Вип. 12 (57). С. 38–52. URL : [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2020.12\(57\).04](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2020.12(57).04) (дата звернення: 07.02.2025).
3. Поширеність батьківського вигорання: дослідження, проведене у 42 країнах. Оригінальне дослідження ResearchGate. URL : https://www.researchgate.net/publication/350135450_Parental_Burnout_Around_the_Globe_A_42-Country_Study (дата звернення: 07.02.2025).
4. Сметаняк В., Кубашок Н. Батьківське і материнське вигорання як психологічне явище. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 13 (27). С. 1027–1038. URL : [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-13\(27\)-1027-1038](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-13(27)-1027-1038) (дата звернення: 07.02.2025).

Валерія СКРИПЧЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Любов СПІВАК,**
д.психол.н., професор (БДПУ)

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ» У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ: ОСНОВНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ

Актуальність дослідження поняття «резильєнтність» полягає у недооціненому його значенні в житті людини, як здатності долати складні ситуації, легко адаптуватися і продовжувати функціонувати незалежно від зовнішніх обставин. На нашу думку, вивчення поняття «резильєнтність» є перспективним для психології, медицини, соціальної роботи та інших суспільних наук.

Ступінь досліджуваної проблеми. Поняття «резильєнтність» вивчали багато дослідників. Зокрема у психологічній науці сутність цього поняття розкрито в наукових працях Л. Адаменко, А. Денисенко, О. Креденцер, А. Локтіонова, Ф. Лозель, А. Муравйова, А. Нестерова, А. Шейко, В. Шкраб'юк та ін.

Мета: проаналізувати сутність поняття «резильєнтність» у психологічній науці крізь призму основних підходів.

Методи: для досягнення поставленої мети ми використали теоретичні методи дослідження, серед яких: аналіз і синтез, індукція і дедукція, абстрагування і конкретизація, узагальнення і систематизація, аналогія і порівняння, теоретичне моделювання.

Сутність дослідження. Термін «резильєнтність» все частіше зустрічається в психологічній науці. Проте це слово прийшло в психологію з механіки, де воно визначало властивість фізичної матерії повертатися після деформації до початкової форми. На практиці це здатність раз за разом повертатись у стан, який був на початку. Крізь психологічну призму резильєнтність означає, що людина здатна зберігати стабільність і цілісність свого морального й фізичного станів у певних складних життєвих обставинах. При цьому людина може звертатися до нових форм поведінки й пристосовуватися в ключі позитивного мислення до потенційно травмуючих подій, що сприяє продуктивному існуванню в соціумі [3].

Одним із перших вчених, хто спробував визначити поняття «резильєнтність» був Ф. Лозель. На його думку, резильєнтність – це здатність цілої соціальної системи або окремо взятої людини побудувати повноцінне, нормальне життя, успішно долаючи труднощі з адаптацією до можливих змін. Науковець відзначив, що концепція резильєнтності є набагато ширшою, ніж процес «подолання життєвих труднощів». І, навпаки, Дж. Річардсон переконаний, що резильєнтність – це процес подолання несприятливих умов і стресів [1].

Автор соціально психологічної концепції життєздатності молоді в моменти звільнення з роботи А. Нестерова визначає резильєнтність як системну якість індивідуума, що єднає соціальні, психологічні й індивідуальні здібності людини до активації її ресурсного потенціалу. При цьому особистість використовує конструктивні стратегії поведінки в умовах соціально-економічної депривації та складних життєвих обставинах. Це забезпечує людині повернення особистості на рівень функціонування ще до кризи й визначає її особистісне зростання як посткризове або посттравматичне [1].

Проблематика резильєнтності особистості в зарубіжній психології активно почала досліджуватися ще в 70-х роках ХХ ст. Першою ці дослідження розпочала фахівець у галузі психології розвитку Е. Вернер. Усі її наукові дослідження були сфокусовані на тому, чому є люди, які

долають будь-які негаразди й продовжують успішно жити далі, а в інших навіть дрібниця викликає максимальний стрес. Дослідження вийшло досить довготривалим у часовому проміжку й було завершено лише наприкінці 90-х років. Це було викликано необхідністю дочекатися 40-річного переходу тих людей, які народилися в 1955 році й мали можливість здійснити попередні підсумки життя. У результаті успіху досягали ті люди, яким був властивий «захисний фактор», що і є резильєнтністю. Завдяки резильєнтності діти з неблагополучних родин досягли соціальної адаптації набагато швидше та якісніше [2].

Сучасні дослідження резильєнтності, переважно західних авторів, базуються на різноманітних теоріях і концепціях, які можна поділити на три основні напрями: 1) когнітивно-біхевіористський, 2) конструктивістський та 3) екологічно-реалістичний.

Зокрема в межах екологічно-реалістичного напрямку, перші дослідження резильєнтності зосереджувалися на вивченні емоційної регуляції поведінки дітей у стресових ситуаціях. Навіть використовувався спеціальний термін «емоційна пластичність». Паралельно досліджувалися способи подолання життєвих труднощів, і було встановлено, що успішно справляються з ними діти з високою самооцінкою та впевненістю в собі.

На сучасному етапі розвитку когнітивно-поведінковий підхід до вивчення резильєнтності набуває все більшої практичної спрямованості.

Останніми роками у закордонних дослідженнях резильєнтності спостерігається активний розвиток конструктивістського підходу, який наголошує на ключовій ролі активної життєвої позиції в процесі формування особистого життєвого шляху. У цьому контексті резильєнтність розглядається, зокрема, як важливий компонент моделі професійного зростання і розвитку, що включає професійне самовизначення, професійне самоврядування та професійну життєздатність [1].

Останнім часом дослідження резильєнтності особистості активно проводяться, як у світі, так і в Україні, особливо через війну. Різноманітність трактувань цього поняття (резистентність, резелентність, резіліантність) зумовлена трансформацією життєвих умов. Резильєнтність розглядається як здатність відновлюватися та адаптуватися після стресу, зберігаючи психологічну рівновагу. Аналіз сучасних підходів до дослідження психічної резильєнтності свідчить про те, що це поняття одночасно позначає адаптивний динамічний процес (відновлення після травми) та особистісну якість, що дозволяє ефективно долати життєві труднощі.

Висновки. Отже, резильєнтність, з огляду на індивідуальні та особистісні характеристики, розкривається як здатність людини

протистояти різноманітним стресовим факторам та успішно долати найважчі моменти життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адаменко Л. С. Актуальні підходи до проблеми дослідження психічної резильєнтності. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. Т. 58, вип. 5. С. 5–13. doi:10.33099/2617-6858-2020-58-5-5-13
2. Креденцер О. В. Основні підходи до аналізу поняття «резильєнтність» в сучасній організаційній психології. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2024. Вип. 3-4 (33). С. 124–136. <https://doi.org/10.31108/2.2024.3.33.11>
3. Поняття та структура резильєнтності особистості / Шкраб'юк В. С., Шейко А. О., Денисенко А. О., Чумаченко О. Ю. *Журнал «Перспективи та інновації науки» (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2024. Вип. 9 (43). С. 744–757. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-9\(43\)-744-757](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-9(43)-744-757)

Катерина СМІРНОВА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Євгенія КОЧЕРГА,**

к.пед.н., старша викладачка (БДПУ)

ВПЛИВ ПСИХОЛОГІЧНИХ ІГОР НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ОСОБИСТОСТІ

В умовах щоденного стресу, погіршення безпекових і соціальних аспектів життя українців в наслідок війни, увага до психоемоційного стану стає надважливою. За даними національної програми психічного здоров'я «Ти як?» в 2024 році 42% українців мали необхідність у психологічній допомозі. При цьому звернулись до спеціалістів лише 6%. Значна кількість населення не звертається за психологічною допомогою через наявну в нашій спільноті стигму, упереджене ставлення до проблем із психічним здоров'ям [4]. Відповідно до цього, стає актуальним мати більше альтернативних інструментів для швидкого покращення психоемоційного стану і зниження негативного впливу стресу. Одним з таких інструментів можуть бути сучасні групові психологічні ігри [3].

Розвиток і дослідження психологічних ігор розпочалися в середині двадцятого сторіччя. Одним з перших визначення психологічних ігор дав американський психотерапевт і психіатр Е. Берн, відомий, як розробник транзактного аналізу. Він розглядав ігри, як елемент повсякденної взаємодії людей. В його книгах «Ігри, в які грають люди» і «Люди, які грають в ігри» висвітлюються типові сценарії взаємодії людей, які дуже схожі на ігри з передбачуванним розвитком подій [1]. Сама концепція транзактного аналізу є підтвердженням того, що гра є частиною життєвого сценарію кожної особистості.

Тему впливу ігор на емоційний стан також досліджували Джонатан Хайдт, Мартін Селігман, Керол Двек, Сьюзен Кейн, Алан Бадділі. Але простір для дослідження зв'язку і впливу ігор на емоційний стан невичерпаний і відкритий для подальших гіпотез і їх аналізу. Особливо враховуючи спостереження, що цікавість до психологічних ігор в нашій країні має перспективу зростання.

У роботі Г. Донець та І. Євтушенко описано класифікацію трансформаційних ігор. «За рівнем психологічної корекції т-гри можна поділити на поверхневі (стосуються одного конкретного запиту поведінкового рівня, коучингові), середнього (проміжного) рівня та глибинні (зачіпають широкий спектр тем і торкаються несвідомої сфери суб'єкта самопізнання). За часом проведення є гри короткотривалі (до 1 години, наприклад «Управління стресом»), середньотривалі (до 3 годин, наприклад «Соціальний інтелект», «Формула успіху»), довготривалі (більше 3 годин, наприклад «Мій шлях», «Бажай-Дій», «Мій шлях любові»). За кількістю учасників можливе проведення т-гри у форматі індивідуальної психокорекції або коучингу (більшість ігор), для двох людей (пари, які грають у т-гру для налагодження або покращення стосунків, наприклад гра «Залежні відносини»), для невеликих груп (наприклад, «Ліла Життя», «CashFlow») і корпоративного призначення (наприклад, «Upgrade»). За наявністю запиту психологічні трансформаційні ігри поділяються на ті, в які можна грати без визначеного запиту, тобто на вивчення себе, свого актуального стану, самопізнання або з будь-яким різновидом мети. Вони є універсальними («Мій шлях», «Ліла Життя», «Жива Я», «Лінія Життя», «Подорож душі», «Пробудження», «Перезавантаження», «БлагоПолучча ... Код доступу», «Смак життя», «Баланс 4 стихій» тощо) та спеціалізованими – це такі т-гри, в яких передбачається опрацювання запиту лише з визначеної теми (наприклад, «Моя професія та гроші», «Грошовий сценарій родини» на тему грошей, «Хочу заміж» і «Залежні відносини» на тему стосунків)» [2].

Аналіз досліджуваної проблеми доводить, що психологічні ігри є одним з ефективних способів покращення психоемоційного стану особистості. Опитування залучених до ігор респондентів свідчать про зниження рівню тривожності і негативного впливу стресу. Таким чином, стає зрозумілою актуальність продовжувати досліджування в цій сфері з метою створення нових актуальних для підтримки психічного здоров'я психологічних ігор.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берн Е. Ігри, у які грають люди. Харків : КСД, 2024. 256 с.
2. Донець Г., Євтушенко І. Загальна характеристика психологічних трансформаційних ігор як психокорекційної методики у роботі психолога-практика. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2020.

Випуск 7. С. 45–52. URL : http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/7_2020/9.pdf (дата звернення: 18.02.2025).

3. Скорніна-Погребна О. В. Трансформаційні ігри та їх роль в практичній психології. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2018. Вип. 3 (1). С. 89–94. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2018_3%281%29__17 (дата звернення: 18.02.2025).

4. Яснопольська В. За два роки війни: українці понад 9 млн разів зверталися по допомогу з приводу психічного здоров'я. URL : <https://health.fakty.com.ua/ua/napulsi/za-dva-roky-vijny-ukrayinczi-ponad-9-mln-raziv-zvertalysya-po-dopomogu-z-privodu-psyhichnogo-zdorovya/> (дата звернення: 18.02.2025).

Алла СОКАЛЬ,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ КОНФЛІКТУ

Актуальність. Проблема емоційного стану людей є надзвичайно актуальною в наш час, особливо в умовах війни. Щодня ми зіштовхуємося з неприємними чинниками, які вибивають зі спокійного внутрішнього стану та спричиняють значний ріст рівня стресу, психологічної напруги, тиску, агресії. Все це призводить до частих непорозумінь та конфліктів – від особистісних до глобальних, які, в свою чергу, негативно впливають на всі сфери життя та загальний рівень благополуччя людства.

З початком повномасштабного вторгнення в Україні помітно виросла кількість міжособистісних конфліктів. Під впливом загального напруженого фону людям складніше керувати власними емоціями і зберігати внутрішню рівновагу, що стає каталізатором конфліктних ситуацій. Саме тому зараз кожному українцю надважливо мати актуальні знання та практичні інструменти, щоб розвивати емоційну стійкість та емоційний інтелект.

Високий рівень емоційної стійкості допомагає людині керувати власними реакціями і знаходити конструктивні рішення конфліктів, справлятися зі стресом у складних життєвих ситуаціях, запобігаючи тривожно-депресивним станам, досягати особистих і професійних цілей, адаптуватися до різних зовнішніх обставин, зберігаючи внутрішню рівновагу.

Отже, емоційна стійкість – це невід’ємна складова нашого ментального здоров’я та гармонійного співіснування у суспільстві.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблему розвитку емоційної стійкості особистості в умовах конфлікту дослідили багато науковців у галузі психології та соціології, зокрема:

Р. Лазарус розробив одну з когнітивних теорій емоцій, копінг-стратегії, що пояснюють моделі поведінки людини у стресових ситуаціях, зокрема конфліктах [2 ; 4].

Д. Гоулман зробив значний вклад у вивчення емоційного інтелекту людини, який безпосередньо впливає на вміння керувати своїми емоціями в умовах конфлікту.

Дж. Бонанно вивчав особливості емоційної стійкості та механізми, які допомагають справлятися з конфліктами.

П. Екман дослідив емоції, імпульсні реакції та їхній вплив на поведінку особистості в конфліктних ситуаціях.

О. Чебикін побудував концепції емоційної стійкості, емоційної зрілості та емоційної регуляції людини [3].

Отже, вищезазначена проблема є широко досліджуваною у науковому світі. Проте, через воєнні події і порушення базових потреб людини рівень емоційної стійкості зараз не може бути таким самим, як у мирний час, тому тема особливостей розвитку емоційної стійкості залишається актуальною для подальших досліджень [2].

Мета і методи дослідження. Метою дослідження є теоретично вивчити та емпірично дослідити особливості розвитку емоційної стійкості особистості в умовах конфлікту; розробити та апробувати тренінг з розвитку рівня емоційної стійкості особистості в умовах конфлікту.

Методи дослідження включають: *Теоретичні* (порівняльний аналіз літератури, наукових підходів і досліджень у темі емоційного інтелекту, розвитку емоційної стійкості, конфліктології). *Психодіагностичні* (опитування і тестування для визначення рівня емоційного інтелекту, емоційної регуляції та стійкості, спостереження). *Експериментальні* (моделювання конфліктних ситуацій для виявлення поведінкових стратегій та рівня емоційної стійкості особистості) [1 : 332]. *Корекційні* (проведення психологічного тренінгу з використанням арт-терапії, медитативних практик для зниження рівня стресу та розвитку емоційної стійкості).

Сутність дослідження. Дослідження особливостей розвитку емоційної стійкості особистості полягає у тому, щоб проаналізувати різні існуючі концепції, основні наукові теорії та підходи щодо цієї теми, виявити актуальний рівень емоційної стійкості українців і особливості його формування, прослідкувати взаємозв'язки між рівнем емоційного інтелекту та поведінковими реакціями людей в умовах стресу, зокрема в ситуаціях конфлікту, сформувати власні висновки у процесі дослідження, розробити та апробувати ефективну тренінгову програму

для дорослих, спрямовану на розвиток емоційного інтелекту та підвищення рівня емоційної стійкості в умовах конфлікту.

Отже, дослідження особливостей розвитку емоційної стійкості особистості в умовах конфлікту – це комплексний багаторівневий процес, що поєднує теоретичні та практичні аспекти, спрямований на покращення навичок емоційної регуляції в конфліктних ситуаціях і збереження ментального здоров'я українців.

Основні висновки. Тема розвитку емоційної стійкості особистості в умовах конфлікту є гостро актуальною в сучасних реаліях, особливо у контексті воєнних дій. Повномасштабне вторгнення в Україні призвело до підвищення загального рівня стресу, зростання психологічної напруги й агресії та, як наслідок, збільшення кількості конфліктів між людьми. Зараз, як ніколи, суспільство потребує актуальних знань і практичних інструментів для розвитку емоційного інтелекту і навичок емоційної регуляції. Це важливі складові ментального здоров'я та гармонійного життя у соціумі.

Проблема розвитку емоційної стійкості вже давно досліджується у науковому світі, зокрема у працях таких науковців, як Р. Лазарус, Д. Гоулман, Дж. Бонанно, П. Екман, О. Чебикін. Вони зробили великий внесок у розуміння емоційного інтелекту людини, механізмів і моделей поведінки у стресових ситуаціях, зокрема в умовах конфлікту. Проте, через воєнні події, соціально-культурні та технологічні зміни у світі тема розвитку емоційної стійкості залишається відкритим полем для нових досліджень і наукових напрацювань.

Сутність дослідження особливостей розвитку емоційної стійкості полягає у тому, щоб знайти дієві способи підвищення рівня емоційного інтелекту та навичок емоційної регуляції в конфліктних ситуаціях, сприяти покращенню ментального здоров'я українців шляхом проведення психологічного тренінгу.

Отже, розвиток емоційної стійкості допомагатиме зберігати внутрішню рівновагу в стресових ситуаціях, зокрема в умовах міжособистісних і глобальних конфліктів, щоб знаходити конструктивні шляхи їх вирішення. Підвищення емоційної стійкості людей сприятиме зменшенню загального рівня стресу, агресії і конфліктного фону, щоб будувати гармонійні міжособистісні стосунки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравцова О. Стресостійкість особистості як психологічний феномен: основні теоретичні підходи. *Вісник післядипломної освіти. Серія : Соціальні та поведінкові науки*. Київ : Атопол груп, 2019. Вип. 7. С. 98–117.
2. Психологія конфлікту: навч.-метод. посіб. / Галага В., Орлов В., Отич О., Фурса О. Київ : ДЕДУТ, 2008. 422 с.
3. Чебикін О., Павлова І. Становлення емоційної зрілості особистості : монографія. Одеса : СВД Черкасов, 2009. 230 с.

4. Lasarus R., Folkman S. Stress, appraisal and coping. New York : Springer publishing company, 1984. 230 p.

Анастасія СТЕПАНЮК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ірина ЧЕРЕЗОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІВ

Актуальність. Сучасна педагогічна діяльність супроводжується значним емоційним навантаженням, що може призводити до синдрому емоційного вигорання. Це явище включає хронічну втому, зниження професійної мотивації, емоційне виснаження та розвиток психосоматичних розладів. Вчителі, які тривалий час працюють в умовах постійного стресу, схильні до втрати інтересу до професійної діяльності, що негативно позначається на якості освіти. З огляду на це, дослідження особливостей емоційного вигорання педагогічних працівників є надзвичайно актуальним.

Ступінь досліджуваності проблеми. Дослідження проблеми емоційного вигорання відображене в роботах численних зарубіжних і вітчизняних науковців, зокрема Г. Фрейденберга, К. Маслач, С. Джексона, В. Бойка, Н. Водоп'янової, О. Старченкової, В. Орла та інших. Значну увагу приділено аналізу цього явища серед представників професій, схильних до високого емоційного навантаження, зокрема медичних працівників, педагогів, соціальних працівників, психотерапевтів та консультантів-психологів.

Окремий інтерес викликає вивчення емоційного вигорання серед педагогів, що відображено в працях Н. Зикової, Н. Коровушкіної, Т. Шевцової, Л. Карамушки, К. Hardeer, S. Mastrantuono та інших дослідників.

З одного боку, для зазначеної категорії фахівців ключовими професійними якостями є емпатія, гуманізм, терпіння, доброзичливість і тактовність. З іншого, складність і висока емоційна напруженість їхньої роботи, а також високий рівень персональної відповідальності потребують значних психічних та енергетичних ресурсів. Це може спричинити емоційне виснаження і, як наслідок, розвиток синдрому емоційного вигорання.

Мета і методи дослідження. Мета дослідження – виявити особливості емоційного вигорання сучасних педагогів.

Для досягнення поставлених завдань було використано такі методи дослідження:

✓ теоретичні методи – аналіз, систематизація та узагальнення наукових підходів і літературних джерел, присвячених проблемі професійного вигорання

✓ емпіричні методи – тестування з використанням методик:
- методика «Діагностика рівня емоційного вигорання» (В. Бойко)
- методика діагностики професійного вигорання (MBI) К. Масlach і С. Джексона (в адаптації Н. Водоп'янової та Є. Старченкової)

✓ методи математично-статистичного аналізу – для обробки та інтерпретації отриманих результатів.

Сутність дослідження. Емоційне вигорання є складним психологічним явищем, яке включає три основні компоненти: емоційне виснаження – почуття спустошеності, втоми, відсутність енергії та ентузіазму; деперсоналізація – негативне, цинічне ставлення до учнів, колег, зниження емпатії; зниження професійної ефективності – відчуття невідповідності професійним вимогам, сумніви у власних компетенціях.

Факторами ризику виникнення емоційного вигорання є високий рівень відповідальності, нестача соціальної підтримки, перевантаження, емоційно напружене середовище, конфліктні ситуації та відсутність часу на відпочинок і відновлення.

Дослідження емоційного вигорання сучасних педагогів потребувало проведення експериментального аналізу із застосуванням психодіагностичних методик для оцінки таких аспектів, як емоційне виснаження, деперсоналізація, зниження особистих досягнень та рівень задоволеності професійною діяльністю. Експеримент складався з двох основних етапів. Перший етап передбачав виявлення ключових компонентів, що спричиняють емоційне вигорання педагогів. Другий етап був спрямований на аналіз отриманих результатів з метою розробки ефективної програми психологічної профілактики емоційного вигорання серед педагогічних працівників.

У межах першого етапу дослідження використовувалися такі психодіагностичні методики: «Діагностика рівня емоційного вигорання» (В. Бойко), а також методика оцінки професійного вигорання (MBI) К. Масlach і С. Джексона, адаптована Н. Водоп'яною та Є. Старченковою.

Завдання другого етапу передбачало кількісний і якісний аналіз результатів, отриманих у ході констатувального експерименту, порівняння даних і розробку програми психологічної профілактики професійного вигорання педагогів на основі проведеного дослідження.

Для оцінки рівня емоційного вигорання була застосована методика «Діагностика рівня емоційного вигорання» В. Бойка. Ця методика є комплексною, оскільки дозволяє детально аналізувати вираженість дванадцяти симптомів синдрому вигорання з урахуванням їхньої належності до певних компонентів. Вона допомагає виявити провідні симптоми вигорання, серед яких виокремлюють три основні компоненти: «напруження», «резистенція», «виснаження».

Крім того, методика В. Бойка не лише дозволяє оцінити специфіку синдрому емоційного вигорання, а й дає змогу виявити можливі психосоматичні та психовегетативні порушення. Аналіз симптомів на різних етапах формування синдрому допомагає визначити рівень його розвитку та надати характеристику особистості, що перебуває у стані вигорання. Отримані результати слугують основою для розробки індивідуальних заходів профілактики та психокорекції.

Для дослідження таких аспектів, як емоційне виснаження, деперсоналізація та зниження професійних досягнень, застосовувалася методика діагностики професійного вигорання (MBI), розроблена К. Масlach і С. Джексоном та адаптована Н. Водоп'яноюю і Є. Старченковою.

Експеримент проводився на базі гімназії № 1 м. Бердянська (Запорізька область), яка тимчасово переміщена до м. Запоріжжя. У дослідженні взяли участь чоловіки та жінки віком від 22 до 60 років із педагогічним стажем від 1,5 до 40 років. Загальна кількість респондентів становила 30 осіб, серед яких 3 (10%) – чоловіки та 27 (90%) – жінки.

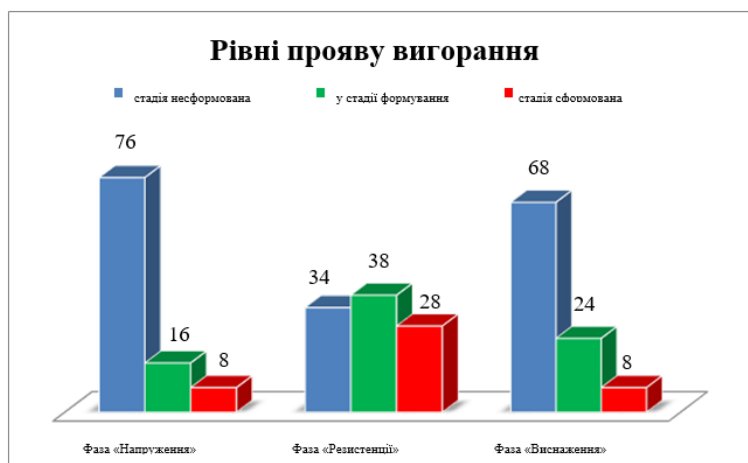

Рис. 1. Рівні прояву компонентів синдрому емоційного вигорання від загальної кількості опитуваних (у%)

Основними проявами синдрому професійного вигорання є емоційне виснаження, деперсоналізація та редукція особистих досягнень. Для їх діагностики було використано методику К. Маслач і С. Джексона, результати якої засвідчили, що найбільш вираженим компонентом синдрому серед педагогів є редукція особистих досягнень: високий рівень цього показника зафіксовано у 50% респондентів, середній – у 34%, а низький – у 16%.

Деперсоналізація, що проявляється у спотворенні взаємин із колегами та учнями, мала високий рівень у 32% опитаних, середній – у 42%, а низький – у 26%. Це могло виявлятися як у зростанні залежності від думки інших, так і в посиленні негативізму, цинічного ставлення та байдужості до оточення.

Найменш вираженим серед досліджуваних педагогів виявилося емоційне виснаження: високий рівень зафіксовано у 20% учасників, середній – у 24%, а низький – у 56%. Цей компонент є ключовим у формуванні синдрому вигорання та включає емоційне перенапруження, пригнічений емоційний фон, байдужість або, навпаки, емоційне перенасичення, що призводить до виснаження ресурсів і притуплення емоцій.

Висновки. Результати експериментального дослідження підтвердили, що ключовими компонентами професійного вигорання педагогів є: редукція особистих досягнень (40%), деперсоналізація (14,7%), емоційне виснаження (10,7%), особиста незадоволеність професійними досягненнями (11%). Таким чином, отримані дані дають змогу розробити ефективні психологічні заходи для профілактики професійного вигорання серед педагогів. Зокрема, варто створити практичні рекомендації для самодіагностики ключових симптомів, а також тренінгові програми, спрямовані на збереження психічного здоров'я та підвищення стресостійкості педагогів, що сприятиме зниженню ризику розвитку синдрому вигорання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дослідження синдрому професійного вигорання» у вчителів / Карамушка Л. М. та ін. Київ : Міленіум, 2004. 24 с.
2. Лисенкова І., Гончарова Г. Діагностика, профілактика та корекція синдрому емоційного вигорання у соціальних робітників. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Психологія*. 2018. Вип. 3. С. 98–106.
3. Міщенко М. С. Особливості дослідження синдрому емоційного вигорання за допомогою методики «Діагностика рівня емоційного вигорання». *Молодий вчений*. 2015. № 4. С. 103–105. URL : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/4/97.pdf> (дата звернення: 21.02.2025).
4. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти / Максименко С. Д., Карамушка Л. М., Зайчикова Т. В. та ін. Київ : Міленіум, 2004. 264 с.

Ганна ТЕЛИЧКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

РІВЕНЬ СПРИЙНЯТОГО СТРЕСУ СЕРЕД ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Актуальність. Ментальне здоров'я працівників освіти є важливим аспектом суспільного благополуччя, особливо в умовах війни. Військові дії створюють численні стресові фактори, які значно погіршують психологічний стан освітян. Педагоги стикаються з викликами, що включають страх за життя, невизначеність, переміщення, втрати житла, травмуючі переживання, а також втрати близьких родичів чи друзів.

Особливо складною є ситуація педагогів, чиї близькі перебувають на фронті, а самі вони змушені працювати у складних умовах, таких як бомбосховища. У таких обставинах навчальний процес супроводжується значною емоційною напругою. Додаткове навантаження виникає через необхідність підтримувати емоційний стан учнів, які також переживають травми війни.

Педагоги, які зазнали евакуації або втрати домівки, потребують психологічної підтримки та терапевтичної допомоги для подолання таких наслідків, як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), тривожні та депресивні розлади, а також професійне вигорання [2].

У цьому контексті дослідження рівня сприйнятого стресу є критично важливим для розробки цільових програм підтримки, спрямованих на покращення ментального здоров'я освітян.

Мета і методи дослідження. Метою даного дослідження є оцінка рівня сприйнятого стресу серед працівників освіти та аналіз факторів, що впливають на його диференціацію. У дослідженні використано методику «Шкала сприйнятого стресу» (PSS-10), адаптовану для української вибірки О. Вельдбрехт і Н. Тавровецькою [1; 3]. Вибірка дослідження складалася з 45 педагогів.

Сутність дослідження. Аналіз отриманих даних показав, що середній бал сприйнятого стресу серед респондентів становить 19,92, що відповідає помірному рівню стресу. Розподіл рівнів стресу серед учасників має наступний вигляд (див. рис.1):

23% респондентів мають низький рівень стресу;

62% – помірний рівень стресу;

15% – високий рівень стресу.

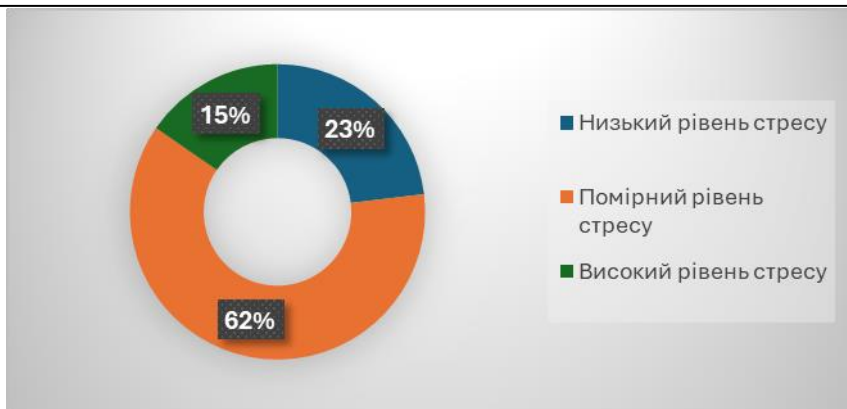

Рис. 1. Рівень сприйнятого стресу серед працівників освіти (n=45) за результатами Шкали сприйнятого стресу PSS-10.

Детальний аналіз відповідей показав, що освітяни з низьким рівнем стресу демонструють вищу здатність до емоційної регуляції та адаптації до складних обставин. Вони рідко відчують перевантаженість або втрату контролю над ситуацією. На питання «Як часто за останній місяць ви почувалися “господарем становища”?» всі відповіли «іноді», що свідчить про впевненість у своїх діях навіть у складних обставинах. На питання «Як часто за останній місяць ви були розсерджені через події, на які не могли впливати?» всі відповіли «ніколи», вказуючи на здатність сприймати ситуації без зайвого роздратування. На питання «Як часто за останній місяць ви відчували, ніби труднощів накопичилося так багато, що ви не можете їх подолати?» всі обрали відповіді «ніколи» або «майже ніколи», підкреслюючи впевненість у здатності справлятися з викликами.

Особи з помірним рівнем стресу стикаються з труднощами в повсякденній діяльності, але здатні підтримувати відносну психологічну стабільність. Водночас, вони періодично відчують напруженість та невпевненість у своїх діях. На питання «Як часто за останній місяць ви почувалися “господарем становища”?» понад 60% відповіли «іноді», решта – «досить часто». На питання «Як часто за останній місяць ви відчували, що все відбувається по-вашому?» відповіді розподілилися рівномірно між «іноді» та «досить часто». На питання «Як часто за останній місяць ви відчували, що не можете впоратися з тим, що маєте зробити?» 35% відповіли «ніколи», 30% – «майже ніколи», а 35% – «іноді».

Освітняни з високим рівнем стресу часто відзначають виражене відчуття перевантаженості, втрати контролю та нездатності впоратися

з накопиченими труднощами. Респонденти цієї групи не обирали відповідь «ніколи» на жодне з питань шкали. На питання «Як часто за останній місяць ви відчували, ніби труднощів накопичилося так багато, що ви не можете їх подолати?» 50% відповіли «дуже часто», решта 50% – «досить часто», що вказує на виражене відчуття перевантаженості та втрати контролю над ситуацією.

Основні висновки. Отримані результати свідчать про необхідність впровадження цільових програм психологічної підтримки для освітян. Рекомендується розробка тренінгової програми «Програма збереження і підтримки ментального здоров'я освітян», яка включатиме техніки емоційної регуляції, методи релаксації, тайм-менеджменту та стратегії формування позитивного мислення для зниження рівня стресу та підвищення психологічної стійкості педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вельдбрехт О. О., Тавровецька Н. І. Шкала сприйнятого стресу (PSS-10): адаптація та апробація в умовах війни. *Журнал сучасної психології*. 2022. № 2. С. 16–27. <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2022-2-2>
2. Власенко Я. В., Павлюк М. М. Психологічні чинники стресу у співробітників організації. *European congress of scientific achievements. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference*. Barca Academy Publishing. Barcelona, Spain, 2024. P. 291–297.
3. Cohen S, Kamarck T, Mermelstein R. A global measure of perceived stress. *J Health Soc Behav*. 1983. Dec. 24(4):385-96. PMID: 6668417.

Яна ТКАЧЕНКО,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Євгенія КОЧЕРГА,**

к.пед.н., старша викладачка (БДПУ)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПОДОЛАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Сучасне суспільство перебуває в постійному русі та постійному розвитку. Зокрема, постійно відбуваються зміни і в професії «педагога». Новітня школа постійно підвищує «планку» до знань та вмінь педагогічних працівників, постійно ми спостерігаємо певні реформи та зміни, що може призводити і призводить до їхнього емоційного, інформаційного та фізичного перенавантаження [1]. Якийсь конкретний вид перенавантаження або їх сукупність можуть стати причиною професійного вигорання педагогічних

працівників, яке має негативні наслідки різного ступеня не лише для психічного та фізичного здоров'я педагога, але і в роботі з дітьми.

Також, не слід ігнорувати той факт, що в умовах військового часу: обстрілів, вимкнення світла, теплопостачання, рівень відповідальності за вчасно та якісно виконану роботу у педагогічних працівників зростає, що ще більше тисне на освітян та призводить до виснаження та вигорання. Тому дана тема є надзвичайно важливою та актуальною і варто шукати різноманітні дієві шляхи подолання вигорання педагогічних працівників.

Дослідженням проблеми синдрому «професійного вигорання» займаються як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Серед вітчизняних дослідників слід відзначити Т. Каткову, Н. Булатевич, Н. Грисенко, Ю. Жогно, Т. Зайчикову, Л. Карамушку, Є. Кочергу, Е. Носенко та ін.

У професійній діяльності педагога дуже важливим є високий рівень емоційного інтелекту: вміння розуміти власні та чужі емоції, вміння контролювати та абстрагуватися від емоцій. Найчастіше освітянам не вдається тримати баланс і вони більше розуміють та враховують чужі емоції, а свої ігнорують, що призводить до емоційного та професійного вигорання. Також, слід зазначити, що заклади вищої освіти, які готують педагогічних працівників, навчають теорії, методиці викладання своїх предметів, але практично не розкривають поняття «емоційний інтелект», «професійне вигорання», «емоційне вигорання», не готують до можливих майбутніх проблем в професійній діяльності. Перш ніж перейти до розкриття суті терміну «професійне вигорання» слід відмітити, що до 1980-их років було складно досліджувати даний синдром через поліструктурність, невизначеність його описових ознак, а також, повний брак вимірювальних засобів. Втім, сучасні вчені виділяють близько 100 проявів вигорання [4 : 64]. Відома американська психологиня К. Маслач визначає професійне вигорання як «синдром емоційного вигорання як стан фізичного, емоційного та розумового виснаження, почуття внутрішньої емоційної порожнечі, які безпосередньо викликані роботою і зазвичай виявляються у професіях соціальної сфери» [5].

Педагоги часто працюють без перерв, вихідних, продовжують «жити» роботою навіть після неї, що перенавантажує психіку людини, психологічні проблеми ігноруються, продовжують накопичуватися і все це може перерости в фізичні захворювання. Педагог, не може повністю ізолюватися від проблем, відповідно до цього, необхідно навчитися зчитувати свої емоції та потреби «тут і зараз» і перезавантажуватися, щоб вчасно реагувати та відновлювати свої психологічні та фізичні ресурси.

Виникнення професійного вигорання відбувається не лише через певні зовнішні (економічні, техногенні та соціальні) фактори, але і через

внутрішні (психологічні) фактори [3 : 61]. Слід вказати на те, що дані фактори часто поєднуються між собою, що підсилює емоційне пригнічення та поглиблює проблему професійного вигорання.

Основними чинниками, які сприяють формуванню професійного вигорання є:

- «- одноманітність діяльності;
- обмеження свободи в прийнятті рішень та безліч правил та вимог, які постійно корегуються;
- високий рівень відповідальності та низький рівень оплати праці;
- невдоволеність соціальним положенням (статусом)» [3 : 62].

Згідно з дослідженнями К. Маслач та С. Джексон синдром професійного вигорання включає в себе три складники:

- емоційне виснаження є головним елементом професійного вигорання. Його можна прослідкувати через байдужість, підвищення або пониження емоційних реакцій;
- деперсоналізація, яка стає помітною в співзалежності з елементами ідеалізації або навпаки підвищенні негативізму та цинізму до оточуючих. Особисті успіхи недооцінюються або взагалі знецінюються;
- редукції власних особистісних прагнень.

Згідно з дослідженнями Г. Сельє існують наступні етапи професійного вигорання: *перший етап* – забудькуватість, прогалини в пам'яті, проблеми в руховій діяльності, жестах; *другий етап* – зменшення зацікавленості в професійній сфері, спілкуванні з родиною, друзями, зростає ступінь дратівливості; *третій етап* – особистісне вигорання. Людина втрачає бажання працювати, жити. Відсутність ресурсу та бажання повного усамітнення [3 : 63].

Переїдемо до заходів, які будуть спрямовані на попередження та профілактику професійного вигорання. Насамперед, опанувати тайм-менеджмент: раціонально розподілити час на роботу, запланувати перерву на відпочинок та прийом їжі. Не слід забувати про здорове збалансоване харчування, фізичну активність (навіть 30 хвилин прогулянки на свіжому повітрі) та повноцінний сон. Важливо знати та опанувати навички саморегуляції та управління стресом, зокрема, практикувати медитації, дихальні вправи. Рекомендується періодично змінювати оточення, організовувати відпочинок, короткі поїздки на вихідних, щоб отримати нові знайомства та позитивні емоції. Дуже гарно відволікає, переключає увагу від професійної напруги творчість, хобі, відвідування занять арт-терапії. Якщо є можливість, організувати консультації з психологом або відвідування груп психологічної підтримки, то цим також не слід нехтувати. Групові заняття та індивідуальні консультації з використанням арттерапії є найбільш екологічним

способом профілактики емоційного вигорання [2]. Також, посилювати соціальну підтримку: не боятися просити про допомогу та підтримку у рідних та друзів, обговорювати складні, важливі робочі моменти з колегами, адміністрацією.

Отже, «професійне вигорання» може виникати під впливом різних чинників та розвивається в декілька етапів, як це дослідив Г. Сельє. Даний синдром вивчали та досліджували багато зарубіжних та вітчизняних вчених. Педагогічні працівники дуже часто відчувають вигорання, але на різних етапах та з різними симптомами. Головне – не переплутати симптоми вигорання з симптомами депресії. Щоб підтримувати своє «професійне здоров'я» та попередити виникнення «професійного спустошення» необхідно звернути увагу на комплекс заходів, які сприятимуть його профілактиці та попередженню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каткова Т. Емоційне вигорання викладачів як наслідок професійної діяльності. *Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць*. Кам'янець-Подільський, 2009. Вип. 6. Ч. 1. С. 300–308.
2. Кочерга Є. В. Засоби арт-педагогіки та арт-терапії як основа профілактики емоційного вигорання. *Психологія кризових станів: наука і практика* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції. (м. Київ, 4-6 листопада 2021 року) / за ред. С. Д. Максименка, В. В. Турбан. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2021. С. 82–84. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/728968/2/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B2%20-%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B0%20%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%204-6.11.2021.pdf#page=83> (дата звернення: 13.02.2025).
3. Прокопенко І. А. Професійне вигорання педагогів як психолого-педагогічна проблема. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2019. Вип. 45. С. 59–64. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzkr_2019_45_9 (дата звернення: 13.02.2025).
4. Стахневич В. І. Феномен «згорання» у професійній діяльності науково-педагогічних працівників ВНЗ. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів та природокористування. Частина II. Серія: Педагогіка. Психологія. Філософія*. 2021. С. 62–71.
5. Maslach C., Schaufeli W. History and conceptuals peciificity of burnout. *Recent developments in theory and research, hemis phere*. New York, 1993. P. 24–32.

Наталя ФЕДОРЧУК,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ТРИВОГА ТА ТРИВОЖНІСТЬ ЯК РЕАКЦІЯ НА СТРЕСОВІ СИТУАЦІЇ

Актуальність. Життя в Україні, коли країна перебуває у стані війни, стає каталізатором появи нових проблем з якими стикається особистість людини. Постійні агресивні військові дії, масовані ракетні обстріли спонукають до вимушеної міграції. Для збереження свого життя та своєї родини, велика кількість українців з прифронтових зон, де безпосередньо відбуваються воєнні дії вимушені покинути свої домівки та переїхати закордон, або у інші міста України, стаючи внутрішньо переміщеними особами (ВПО). За даними Міжнародної організації з міграції, приблизно 6,5 мільйонів людей отримали статус ВПО.

Соціально-економічні, біологічні, економічні чинники впливають на психічне здоров'я людини безперервно, постійні динамічні соціальні зміни, стресові умови праці, безробіття, неосяжне горе від втрати родичів, друзів, знайомих або інших людей, соціальна ізоляція. Війна є прямою загрозою для життя, особливо негативним чинником впливу на психічне здоров'я. Переїзд у більш безпечне місто не є вирішенням та усуненням психологічного навантаження спричиненого навколишнім середовищем. Вимушена міграція підсилює вплив на психо-емоційний стан людей. Однією з типових реакцій на психологічному рівні є стрес, що проявляється у вигляді тривоги та тривожності. Людина відірвана від свого дому, без роботи, без стабільності в житті починає переживати за своє сьогодення та майбутнє, тому з'являється тривожність, напруга, постійне перебування у стресовому стані.

Тривога та тривожність внутрішньо переміщених осіб є перманентною, тільки відрізняється рівень. Особам що мігрували притаманні емоційні розлади, проблеми з психічним та фізичним здоров'я оскільки вони є взаємопов'язаними. Зауважимо, що внутрішньо переміщеним особам частіше характерні порушення сну, такі як неспокійний сон, проблеми із засинанням і просинання посеред ночі, головні болі, хаотичні рухи кінцівками, «клацання» суглобами, це є одними із ознак тривоги та тривожності.

Відзначимо, що визнання наявності проблеми тривоги та тривожності, вже є частиною шляху до вирішення проблеми. Це необхідно робити заради майбутнього нашого суспільства, щоб люди які втратили свій дім, або тимчасово знаходяться у статусі ВПО мали

змогу адаптуватись до нових умов життя та мали внутрішні ресурси задля забезпечення себе та свого оточення в нинішніх умовах.

Ступінь досліджуваності проблеми. Питанням збереження психічного здоров'я внутрішньо переміщених осіб, їх адаптації у міграції, науковці почали займатись з 2014 року, коли відбулась анексія Криму та збройний конфлікт (антитерористична операція) у Донецькій та Луганській областях, тоді їх називали «переселенцями». В. Вишньовський, Л. Карамушка, Т. Карамушка, Я. Короход, В. Лефтеров, Ч. Спілбергер, В. Станчишин, В. Тюріна, Л. Солохіна, В. Федько в своїх працях досліджували вплив збройного конфлікту, аспекти, складники та шляхи збереження психічного благополуччя людей які іммігрували, характеризували такі типові прояви психологічних проблем, як стрес, тривогу, тривожність, посттравматичний стресовий синдром, проблеми із самооцінкою та інші.

Мета і методи дослідження. На основі наукових публікацій охарактеризувати теоретичні аспекти тривоги та тривожності.

Сутність дослідження. Війна в Україні стала причиною виникнення емоційного (психологічного) стресу, що у свою чергу є реакцією на подразники зовнішнього середовища. Негативні афективні переживання які з'являються у людини під час стресу стають каталізатором появи неблагополучних змін у психологічному та фізіологічному станах особистості.

У відповідь на негативні зовнішні впливи часто проявляється тривога і тривожність. Ці два поняття схожі, але мають суттєві відмінності між собою. Тривога за визначенням вчених це безпредметне ірраціональне передчуття віддаленої небезпеки, джерело якої є глибоким та неусвідомленим. На думку Ч. Спілбергера, тривога є емоційною реакцією, яка проявляється у формі передчуття, суб'єктного відчуття напруги, нервозності, тривоги й супроводжується збудженням вегетативної нервової системи [2 : 82]. Важливо зазначити, тривога не завжди проявляється у негативному ключі. На схильність до тривоги впливає генетика, а її рівень (високий, середній, низький) залежить від психологічних чинників, таких як, самооцінка, життєвий досвід, вміння аналізувати свої емоції, тип темпераменту (сангвінік, холерик, флегматик, меланхолік). Також, визначають тривожні стани як епізодичні емоційні стани людини що виникають під дією стресорів, тобто в умовах ймовірних несподіванок, при очікуванні неприємних ситуацій [4 : 94].

Тривожність є індивідуальною психологічною особливістю, що проявляється у схильності людини перебувати постійно або ситуативно в стані підвищеного напруження, занепокоєння, хвилювання й низькому порозі їх виникнення. Особистісна тривожність є стійкою рисою особистості і з часом може стати провідною у структурі особистості [3 : 84].

Коли говорять про тривожність, найчастіше пов'язують її з руйнівним, негативним значенням для особистості, її діяльності. Слід уточнити, що тривога і тривожність можуть виконувати як дезадаптивну, так і адаптивну функцію. Адаптивні тривога і тривожність можуть виконувати мобілізаційну функцію, стимулювати ініціативність особистості у розв'язанні проблеми. Дезадаптивні тривожні стани руйнують діяльність, знижують її ефективність, саме вони є особливо небезпечними для здоров'я особистості [3 : 85].

Тривожність має психологічні особливості прояву:

- в залежності від контексту, розрізняють як особливість особистості або негативний емоційний стан. У першому випадку це схильність до переживання яке переростає у стан тривоги. У другому пов'язаний із постійним нераціональним відчуттям небезпеки;

- тривожність проявляється на психологічному та фізіологічному рівнях, наростає емоційна напруга, що супроводжується швидким серцебиттям, поверхневим диханням, підвищенням артеріального тиску, пульсацією у скронях, зниженням уваги, потовиділенням та іншими фізичними проявами;

- при оптимальному рівні тривожності підвищується ефективність діяльності, оскільки є адаптаційним механізмом;

- тривожність переважно безсуб'єктна, а у випадку поліоб'єктності при концентрації на певному об'єкті стає страхом або фобією;

- виникнення тривожності залежить як від внутрішніх так і зовнішніх чинників, а за думкою деяких науковців ще й від генетичної схильності [1 : 82].

Науковці виділяють шість стадій розвитку тривоги. На першій стадії людина проявляє напруженість, дискомфорт, та настороженість, на цьому етапі найменша інтенсивність тривоги та не несе за собою загрозу. На другій стадії – гіперстезичні реакції, які доповнюють психічні реакції попереднього етапу (внутрішні напруження), стимули набувають значущості та отримують негативне емоційне забарвлення. Людина стає більш дратівливою, її реакції на зовнішні незначні подразники стають більш емоційними. Третя – «тривога», під час якої людина відчуває незрозумілу небезпеку, як підсумок є невизначена загроза для неї. Наступна стадія характеризується виникненням страху, що ґрунтується на тривожних відчуттях, невизначена загроза набуває конкретних образу, хоча в реальності не завжди несе загрозу. На п'ятій стадії, укорінюється думка про невідворотність ймовірної катастрофи, що переважно пов'язана лише з відчуттям тривоги, а не об'єктом страху. Остання, шоста стадія є станом абсолютної дезорганізаційної поведінки та діяльності людини. Виникає паніка [5 : 85].

Під час озброєного конфлікту – війни, люди які переїхали у інші міста країни мають незліченну кількість факторів що викликають почуття тривоги: втрата житла; переїзд у стресових умовах; втрата звичного порядку життя; безробіття або скорочення на роботі, як наслідок матеріальні проблеми; хвилювання за безпеку своєї сім'ї; соціальна ізоляція; постійні обстріли; звуки тривоги; очікування поганих новин; загибелі на фронті, не тільки родичів, друзів або знайомих а й людей які не пов'язані з ними [5 : 86].

Зважаючи, на вищезазначені стадії та їх характеристику, можна припустити що більшість населення зі статусом ВПО мають третю стадію розвитку тривоги, а перші дві є вже нормою для жителів України.

В. Станчишин у своїй праці зазначає що тривога є одним із механізмів нашого мозку, який виконує функцію попередження про небезпеку, й наше тіло повинно реагувати у відповідь на загрозу. Виокремлює три способи реагування:

- *напад* – коли виникає пряма загроза життю й людина відчуває у собі сили для боротьби. Така реакція притаманна військовим, волонтерам, рятувальникам. Це своєрідна реакція супротиву, та дії щоб припинити небезпеку. Гасло цієї реакції «я їду боротися»;

- *втеча* – є адекватною реакція, досить розумна й так само правильна як і наступ, тікати від війни є нормальним явищем. Порятунком свого життя є відповіддю на загрозу;

- *завмирання* – це ступор, коли людина стоїть на місці а все навколо змінюється, й не знаю що робити. Характерним для такої реакції є заморожування своїх емоцій. Завмирання є своєрідною захисною реакцією психіки, пролонгованим наслідком якої є «розморожування» емоцій як позитивних, так і негативних. Для всього необхідний емоційний ресурс [3 : 86].

Основні висновки. Тривога та тривожність є типовими реакціями психіки на війну в Україні. Тривожність розрізняють як реактивну чи особистісну, а також за трьома рівнями: високий, середній, низький. Наголосимо, що будь-яка реакція психіки на раціональну небезпеку (пряма загроза життю, ракетні обстріли) є нормальною. Тривога є закладеним механізмом реагувати на стресові ситуації. Внутрішньо переміщені особи зазнали великих втрат, вони стикаються з більшими труднощами у плануванні свого сьогодення, травматичний досвід війни залишив слід на їх психічному здоров'ї. У ВПО є значна кількість причин які провокують тривожні стани. Важливо діагностувати на ранніх етапах тривоги та тривожність, щоб надалі не допускати їх розвинення у більш серйозніші стадії та діагнози, наприклад, посттравматичний стресовий синдром.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блохіна І. Психологічні причини виникнення тривожності у студентів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Психологія*. 2021. Вип. 4. С. 82–86.
2. Могильова Н. Особливості психічного здоров'я та психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб в умовах війни: досвід України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. Дніпро, 2023. Вип. 2. С. 81–85. URL : <http://www.chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/399> (дата звернення: 20.02.2025).
3. Наугольник Л. Психологія стресу : підручник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.
4. Орос М. Вплив війни на людину. Зміни психіки та характеру в умовах воєнного стану. *Український медичний часопис*. 2023. № 2 (154). С. 93–97.
5. Теоретичне дослідження проблеми тривожності особистості у психологічній літературі / Яремко Р., Гродська В., Дзюбак А., Ільків Х. *Молодий вчений*. 2022. Вип. 5 (105). С. 83–86.

Дар'я ФІРМАН,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Вікторія ФЕДОРИК,**

старша викладачка (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ ТА РІВЕНЬ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДЛІТКІВ

Психологічна стійкість – це системне, складне, багатовимірне поняття, яке в себе включає як біологічні, такі і психологічні фактори [3]. Психологічна стійкість розглядається як особистісна характеристика, так і процес динамічний та залежить від цілої низки зовнішніх та внутрішніх факторів (адекватна самооцінка, емоційний інтелект, впевненість, позитивні батьківсько-дитячі відносини, позитивна взаємодія з оточенням тощо) [1]. Вона пов'язана із спроможністю психіки до відновлення після несприятливих умов та можливістю посттравматичного зростання особистості.

Підлітковий вік – це один із найбільш визначальних періодів онтогенетичного розвитку, що накладає відбиток на все майбутнє життя особи. Труднощі в житті, проблеми чи негаразди особливо складно переживаються в даний період [2].

З метою дослідження психологічної стійкості особистості у підлітковому віці було проведено емпіричне дослідження, в якому взяло участь 40 підлітків, учнів 9-11 класів Запорізької спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів №59.

У дослідженні були застосовані наступні методики: методика «Тест життєстійкості» (С. Мадді), методика «Діагностики соціально-психологічної адаптації» (К. Роджерса та Р. Даймонда), методика самооцінки «Дерево» (Д. Лампен, в адаптації Л. Пономаренко) та тест-опитувальник «Визначення самоставлення особистості» (В. Столін, С. Пантелєєв).

Отримані результати, за тестом тесту С. Мадді, показали, що в цілому, у переважної більшості, а саме у 25 (64,2%) підлітків було діагностовано низький рівень за шкалою «життєстійкість». Для цієї групи опитаних характерною є низька спроможність справлятися із стресовими ситуаціями та труднощами. Дані підлітки здатні бути вразливими до негативних переживань та емоцій, мають досить песимістичний власний погляд на життя, а також можуть втрачати мотивацію перед можливими труднощами. Для них властивою є невпевненість у власних силах, що значною мірою ускладнює подолання існуючих життєвих викликів.

Отримані результати свідчать, що за шкалою «адаптація-деадаптація» методики «Діагностика соціально-психологічної адаптації» (К. Роджерса та Р. Даймонда), у 24 (60%) підлітків був діагностований низький рівень. Для таких опитаних характерними є значні труднощі у адаптації до навколишнього середовища та соціальних умов. Дані підлітки можуть відчувати незадоволеність власним становищем в соціумі та не мати необхідної підтримки у колективі однолітків, відчувати конфлікти із оточенням та емоційну ізоляцію. Це може спровокувати виникнення стресу, зниження самооцінки та негативного сприйняття існуючих в дійсності соціальних ситуацій.

За шкалою «прийняття-неприйняття себе» у 26 (65%) підлітків було діагностовано низький рівень соціально-психологічної адаптації. Для цієї групи опитаних, характерною є низька самооцінка, а також труднощі у прийнятті своєї особистості. Такі підлітки здатні відчувати незадоволеність собою, мати значні сумніви у власних якостях та здібностях. Власне, це може проявлятися у виникненні почуття неповноцінності, значної тривоги відносно свого зовнішнього вигляду або поведінки, а також через відчуття відчуження та соціальні комплекси. Подібні труднощі можуть сприяти в подальшому до розвитку проблем емоційного спрямування та виникнення бар'єрів соціальних під час взаємодії із однолітками чи дорослими. Однак, деякі підлітки вже мають здатність адаптуватися до змін і демонструють покращену емоційну стабільність у соціальних взаємодіях.

Результати дослідження мотивації та адаптації за методикою «Людина на дереві» показали, що стійке положення у соціумі та шкільному колективі відчувають лише 2 (5%) підлітків. Значна кількість осіб підліткового віку, а саме 17 (42,5%) відчувають певну замкнутість, відстороненість, тривожність та відхід у себе. Виявлений також був відхід

у себе у 6 (15%) опитаних підлітків. Комфортний стан або нормальну адаптацію відчують лише 3 (7,5%) опитаних. Були й такі з поміж підлітків, які мають зверхнє ставлення до оточуючих їх людей.

За шкалою «відображене самоставлення» методики тест-опитувальник самоставлення особистості (С. Пантілеєв, В. Столін) у 28 (70%) підлітків було діагностовано низький рівень. Для цих підлітків характерною є низька самооцінка, а також невпевненість у власних силах, що може з'являтися через негативну думку оточення чи відсутність підтримки зі сторони значущих людей. Діти підліткового віку із таким рівнем досить часто є схильними до сумнівів у собі та оцінюють самих себе через призму чужих оцінок, що може мати досить негативний впливати на їх соціальні взаємодії та самоцінність.

За шкалою «внутрішня конфліктність» у 26 (65%) підлітків було діагностовано низький рівень внутрішньої конфліктності. Для таких опитаних характерним є суперечливе відношення до себе, нестійкість власної самооцінки, а також значні труднощі у прийнятті власної особистості. Це може виявлятися у внутрішньому роздвоєнні між ідеальним та реальним «Я», самознеціненні та частих змінах настрою. Даний стан збільшує ризик виникнення емоційної нестабільності, а також проблем у адаптації до умов соціуму.

За шкалою «самоприйняття» у 23 (57,5%) підлітків було діагностовано низький рівень самоприйняття. Такі підлітки мають значні труднощі із прийняттям самих себе таким, якими вони є. Це може свідчити на існування значних проблеми із самооцінкою, почуття незадоволення.

У 24 (60%) дітей підліткового віку було діагностовано низький рівень за шкалою «самокерівництво». Дані респонденти мають певні труднощі у самостійній організації власного життя та управління поведінкою. Ці підлітки є недостатньо зрілими та у них відсутні навички самостійного подолання труднощів. Для даних опитаних характерною є схильність до відкладання справ, залежність від зовнішніх факторів та нерішучість під час прийняття самостійних рішень.

У 20 (50%) опитаних було діагностовано високий рівень за шкалою «самозвинувачення». Дані підлітки є досить схильними до надмірного самозвинувачення та самокритики. Такі опитані часто оцінюють самих себе із негативної сторони, навіть через не великі помилки. Це може вказувати на низький рівень самооцінки та підвищену тривожність. В підсумку, все це може призвести до виникнення внутрішнього конфлікту, труднощів у взаємодії із іншими та депресивних станів.

Таким чином, в результаті проведеного дослідження було встановлено, що психологічна стійкість у більшості підлітків знаходиться на низькому рівні та потребує психологічної корекції.

Для цього можна використати групову психотерапію, що є ефективним методом психологічної допомоги, який використовує динаміку групової взаємодії для досягнення терапевтичних цілей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воронова Ю., Гаркавенко Н., Ричкова Л. Психологічна стійкість дітей і підлітків у важких ситуаціях. *Проблеми екстримальної та кризової психології*. 2010. № 7. С. 87–95.
2. Гончарова Н.О. Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Полтава: Астрія, 2018. 342 с.
3. Лазос Г.П. Резильентність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології*. 2018. Том 3. Вип. 14. С. 26–64.

Наталія ЧУГУНОВА,

здобувачка другого(магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Ольга ФРОЛОВА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ТАНЦЮВАЛЬНА ТЕРАПІЯ В ПРОФІЛАКТИЦІ ТА КОРЕКЦІЇ ВИСОКОЇ ТРИВОЖНОСТІ ЖІНОК СЕРЕДЬНОГО ВІКУ

Актуальність. Тривожні часи, які ми переживаємо останні три роки, глибоко вплинули на всі сфери нашого життя і звичайно, на наше здоров'я та психологічний стан. За таких умов, особистість жінки стає дуже вразливою до різного роду впливів та негативних переживань. Як наслідок, зростає кількість психологічних проблем, збільшується емоційне навантаження та виснаження, вигорання, що призводить до підвищеної тривожності та погіршення психологічного благополуччя. Стрімкість соціальних змін, розвиток інформаційного суспільства, невизначеність і непередбачуваність життя, постійне відчуття небезпеки та емоційне знесилення змушують нас бачити світ у темних тонах. Жінка середнього віку переживає цілу низку негативних психоемоційних станів таких як, страх, слабкість, смуток, розпач, занепокоєння, тривога та інші, що зменшують рівень задоволеності буття. Сьогоднішні реалії ставлять перед нами високі вимоги щодо психологічної стійкості та вміння швидко відновлюватися після стресових ситуацій.

Середній зрілий вік(або середній вік) відноситься до періоду тривалості життя між молодим дорослим віком і старістю. На думку Е. Еріксона, основним напрямом розвитку людини середнього віку є перехід до продуктивності. При занепаді фізичних сил і ослабленні здоров'я людина більшу частину своїх сил спрямовує на розумову

діяльність, а не на фізичну, тобто на цінність мудрості, коли ми розуміємо важливість фізичної сили. У спілкуванні з оточуючими відбуваються фізичні та моральні зміни, змінюється орієнтація особистості від сексуально-конкурентної до соціальної. Емоційна стійкість є ключем до кризового менеджменту, особливо у складних життєвих ситуаціях. Розумова гнучкість прагне розвіяти консервативні погляди і змінити застарілі правила життя [2] Тому питання танцювальної терапії в профілактики та корекції високої тривожності жінок середнього віку є надзвичайно важливим.

Ступінь досліджуваності проблеми. Лікувальні властивості танцю були відомими з давніх давен, але тільки у XX столітті сформувалися історичні передумови, які зумовили виникнення та розвиток танцювально-рухової терапії, як окремого напрямку. З'являються психоаналітичні школи З. Фрейда, А. Адлера, К. Юнга. Які розглядають погляд на психіку як свідомих і несвідомих процесів у онтогенезі людини. Відбувається зародження танцю модерн, у якому акцентовано важливість особистого, експресивного самовираження. Окремий внесок внесли А. Дункан, Р. Лабан, М. Вігман, В. Райх. В. Райх вважав, що невиражені емоційні переживання не зникають, а залишаються у м'язах і «застигають» там у вигляді м'язових блоків.

Танцювально-рухову терапію починають використовувати в програмах для дорослих (боротьба зі стресами, психотерапевтичні програми, програми для вагітних та інші) і закінчуючи програмами для дітей та підлітків, сімей, літніх людей, а також пацієнтів, страждаючих серйозними захворюваннями (хвороба Паркінсона, аутизм, посттравматичні розлади, розлади харчування та інші)

Танцювально-рухова терапія є методом психотерапії. Тіло є інструментом і завдяки руху клієнт може розпізнати та виявити, висловити свої істинні почуття та конфлікти. Рухи тіла відображають внутрішній світ людини назовні. Танцювальна терапія має базу в понятті того що психіка і тіло пов'язані, взаємодіють і взаємовиліковують один одного [1]

К. Юнг вважав що артистичні бажання, виражені через прояви тіла в танці можуть випустити неусвідомлені конфлікти, можуть зробити їх доступними для аналізу. Вплинула на розвиток танцювальної терапії аналітична психологія К. Юнга, який вважав основною задачею танцювальної терапії є набуття свого «Я». Ця терапія цікава в своїй еволюції. Сама людина повинна досліджувати і відчувати себе, свої бажання, інстинктивні потреби які ми не проявляємо, але тіло не обманеш і воно все видає, але це потрібно відчуті і усвідомити [1].

Мета і методи дослідження. Обґрунтувати теоретичні основи вивчення проблеми танцювальної терапії в профілактиці та корекції

високої тривожності жінок середнього віку. Емпірично дослідити характеристики чинників, що впливають на ефективність метода танцювальної терапії в профілактиці та корекції високої тривожності жінок середнього віку. Розробити та апробувати тренінг із танцювальної терапії в профілактиці та корекції високої тривожності жінок середнього віку; сформулювати рекомендації для профілактика та корекції високої тривожності жінок середнього віку-танцювальною терапією.

Сутність дослідження. Допомогти жінкам середнього віку подолати тривожність за допомогою танцювальної терапії, дослідити свої емоції, переживання та думки, а також зрозуміти своє тіло та його можливості.

Основні висновки. На даний час, багато українських жінок опинилася в тяжких життєвих умовах. Це призвело до змін у їхньому світосприйнятті, мотивації та емоційному стані. Особливо вразливою групою є жінки середнього віку, оскільки вони більш схильні до тривожних станів. Вивчення цієї проблеми відкриває нові можливості для профілактики та корекції високої тривожності жінок середнього віку, завдяки танцювальної терапії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Москалець В. П. Основний психологічний зміст та розвивально-особистісний потенціал ігрової діяльності. *Практична психологія та соціальна робота*. 2009. № 10. С. 1–10.
2. Панок В., Титаренко Т., Чепелева Н. Основи практичної психології : підручник. 2-ге вид., стереотип. Київ : Либідь, 2001. 536 с.
3. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.

Ольга ШУЛІКА,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти 1 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Євгенія КОЧЕРГА,**

к.пед.н., старша викладачка (БДПУ)

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАСОБАМИ АРТТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНІК

Сучасний світ вимагає від педагогів високого рівня професійної компетентності, стійкості до змін, уміння працювати в умовах багатозадачності й емоційного навантаження. Робота в системі освіти супроводжується постійною комунікацією, вирішенням конфліктних ситуацій, підготовкою до уроків та перевіркою завдань, що призводить до стресу й вигорання. У дослідженнях встановлено, що понад 50%

педагогів відчувають хронічний стрес, а кожен третій – симптоми професійного вигорання [5 : 45].

У цих умовах стає важливим пошук ефективних методів підвищення стресостійкості педагогів, які дозволять зберегти їхню психоемоційну стабільність і працездатність. Одним із перспективних підходів є використання арттерапевтичних технік [1; 2; 3], які сприяють емоційному розвантаженню, саморегуляції та особистісному розвитку.

Стресостійкість педагогів як психолого-педагогічна проблема досліджується багатьма авторами, зокрема Л. Грінбергом, О. Криловою, В. Бойко. Питання професійного вигорання висвітлювали Х. Фрейденберг і Н. Ентоні. Методи арттерапії як інструмент подолання стресу розроблялися у працях Е. Крамера, А. Ферстера, а також у сучасних українських дослідників, таких як Л. Лепеха та О. Власенко. Попри значний науковий інтерес, використання арттерапії в контексті підвищення стресостійкості педагогів залишається недостатньо вивченим, особливо у поєднанні з розробкою тренінгових програм і практичних рекомендацій [4 : 180].

Метою проведеного дослідження є розробка та апробація комплексу арттерапевтичних технік для підвищення стресостійкості педагогічних працівників.

Методи дослідження включають: 1. Теоретичний аналіз літератури для визначення основних підходів до подолання стресу. 2. Діагностику рівня стресостійкості педагогів за допомогою опитувальників і тестів. 3. Розробку програми тренінгу з використанням арттерапевтичних технік. 4. Експериментальне впровадження програми в роботу з педагогами. 5. Методи кількісного та якісного аналізу результатів.

На першому етапі проведено діагностику рівня стресостійкості педагогів. Результати показали, що близько 60% педагогів мають середній або низький рівень стресостійкості, що потребує корекційної роботи.

На другому етапі розроблено тренінгову програму, що включала такі арттерапевтичні техніки:

- Малювання емоцій – техніка, спрямована на вивільнення негативних емоцій та усвідомлення власного стану через роботу з кольором.

- Кольоротерапія – вправи, що використовують вплив кольорів на психоемоційний стан.

- Колажування – створення образів, які відображають бажані зміни або ресурсні стани.

- Робота з метафоричними картами – спрямована на пошук рішень внутрішніх конфліктів та формування позитивного мислення.

На третьому етапі програма була апробована в рамках групових занять із педагогами. Після участі у тренінгу учасники

продемонстрували підвищення рівня стресостійкості, зниження рівня тривожності та емоційного виснаження, покращення самопочуття.

На основі проведеного дослідження можемо сформулювати наступні висновки:

1. Арттерапевтичні техніки є ефективним інструментом для зниження стресу та підвищення стресостійкості педагогів.

2. Розроблена програма сприяє емоційному розвантаженню, розвитку навичок саморегуляції та формуванню позитивного ставлення до професійних викликів.

3. Використання арттерапії потребує мінімальних ресурсів, що робить її доступною для впровадження у шкільній та позашкільній практиці.

4. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на індивідуалізацію арттерапевтичних технік і їх адаптацію до специфіки роботи різних категорій педагогів.

Результати дослідження мають практичне значення й можуть бути використані для розробки програм психологічної підтримки педагогів у закладах освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жосан О. Використання засобів арт-терапії в процесі підвищення рівня професійної компетентності педагогічних працівників. *Наукові записки. Серія: Психологія і педагогіка*. 2021. № 2. С. 112–118.
2. Кочерга Є. Використання арт-терапії для пропедевтики прокрастинації серед студентів як основа покращення навчальної діяльності. *Соціально-гуманітарні виміри правової держави* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 14.04.2023). Дніпро, 2023. С. 116–118. URL : <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/12368/1/6.pdf> (дата звернення: 09.02.2025).
3. Кочерга Є. В. Засоби арт-педагогіки та арт-терапії як основа профілактики емоційного вигорання. *Психологія кризових станів: наука і практика* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (м. Київ, 4-6 листопада 2021 року) / за ред. С. Д. Максименка, В. В. Турбан. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2021. С. 82–84. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/728968/2/%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B2%20%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%B0%20%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%204-6.11.2021.pdf#page=83> (дата звернення: 09.02.2025).
4. Подолання стресу: метод арт-терапії / за ред. І. І. Кравченко. Київ : Центр учбової літератури, 2022. 180 с.
5. Хатітовська І. В. Розвиток стресостійкості педагогів засобами арт-терапії. *Психологічні перспективи*. 2024. № 1. С. 45.

Ася ЮДІНА,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Олена СТАРИНСЬКА,**

к.психол.н., доцент (БДПУ)

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВІВ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ В РАНЬОМУ ЗРІЛОМУ ВІЦІ

Актуальність. У сучасному динамічному світі вибір професії є одним із ключових рішень у житті людини, що впливає на її самореалізацію, життєве задоволення, рівень життя, соціальну адаптацію тощо. Нині, коли Україна переживає складні часи військової агресії, професійний вибір стає ще більш складним і відповідальним. Наша країна потребує висококваліфікованих фахівців, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці [3], адже саме вони є основою культурного, економічного, політичного і суспільного життя держави. Сьогодні саме в зрілому віці все більше людей стикаються з необхідністю ухвалювати рішення щодо професійного самовизначення чи зміни кар'єри, і ці кардинальні зміни в житті є для них не менш складними, ніж для молоді. Для того, щоб прийняти зважене рішення, необхідно враховувати власні інтереси, здібності, цінності, особистісні якості, мотиви вибору професії, можливості тощо. Актуальність теми зумовлена необхідністю розуміння мотивів вибору професії особистості в ранньому зрілому віці для надання ефективної профорієнтаційної підтримки та попередження професійного вигорання.

Ступінь досліджуваності проблеми. Проблеми професійного вибору та його мотивів присвячені праці багатьох науковців, зокрема Б. Ананьєва, І. Кона, Є. Іллїна, С. Занюка, Є. Головахи, В. Кириченка, О. Кокуна, Н. Мосол, Т. Кудрявцевої, М. Корольчука, О. Василенко, О. Коропецької, В. Одінцової, Б. Барчі, О. Мельника, В. Чудакової, О. Ігнатович, О. Вітковської, А. Курбатової, К. Гавриловської та ін. Період зрілості є одним із найменш досліджених у психологічній науці. Вивченням питання професійного вибору у зрілому віці займалися науковці Е. Еріксон, Д. Сьюпер, Ш. Бюллер, Г. Крайг, Б. Ананьєв, В. Моргун, В. Слободчиков, Б. Барчі, Т. Арабаджи та ін.

Мета і методи дослідження. Метою нашого дослідження є експериментальне дослідження провідних мотивів, які впливають

на вибір професії в ранньому зрілому віці. Для цього було використано такий емпіричний метод, як психодіагностичне опитування за допомогою методик «Мотиви вибору професії» Р. Овчарової та «Ваші пріоритети вибору професії» [4].

Сутність дослідження. Для визначення мотивів професійного вибору було проведено дослідження на базі Бердянського державного педагогічного університету. Онлайн-опитування здійснювалося за допомогою Google-форми. Вибірку склали 15 здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 3 курсу спеціальності 053 Психологія, з них 93% – жіночої статі і 7% – чоловічої (див. Рис. 1) віком від 25 до 44 років (див. Рис. 2).

Укажіть Вашу стать
15 ответов

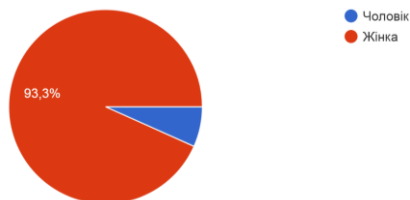

Рис. 1. Характеристика респондентів за приналежністю до статі

Укажіть Ваш вік
15 ответов

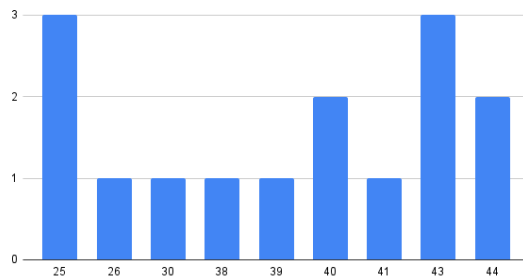

Рис. 2. Характеристика респондентів за приналежністю до віку

Використовуючи методику «Мотиви вибору професії» Р. Овчарової, ми отримали наступні результати. Відповідно до отриманих даних можна стверджувати, що для більшості досліджуваних (13/87%) при виборі професії домінуючими є

внутрішні індивідуально-значущі (57%) та внутрішні соціально-значущі (30%) мотиви. Зовнішні позитивні мотиви вибору професії, як-от: матеріальне заохочення, отримання соціального статусу, можливість кар'єрного зростання, престижність професії та ін., мали вплив на більшість респондентів, однак провідними є тільки для 2 (13%). Також слід відмітити, що для жодного тестованого зовнішні негативні мотиви, як-от соціальний тиск, примус, страх осуду чи негативний досвід, не є основними (7%).

Результати використання методики «Мотиви вибору професії» Р. Овчарової свідчать про вагому перевагу внутрішніх мотивів при виборі професії в ранньому зрілому віці. Це є показником того, що в даному віковому періоді для людей на перший план виходять суспільна й особиста значимість професії, саморозвиток, задоволення, яке приносить робота завдяки її творчому характеру, можливості спілкування тощо. Тож, провідні мотиви вибору професії в ранньому зрілому віці – зацікавленість у самій професії, бажання отримати нові знання, приносити користь суспільству самореалізація та ін. Також у нашому дослідженні була застосована методика «Ваші пріоритети вибору професії». Результати опитування репрезентовано у вигляді діаграми, на якій позначено види мотивів вибору професії в ранньому зрілому віці (див. Рис. 3).

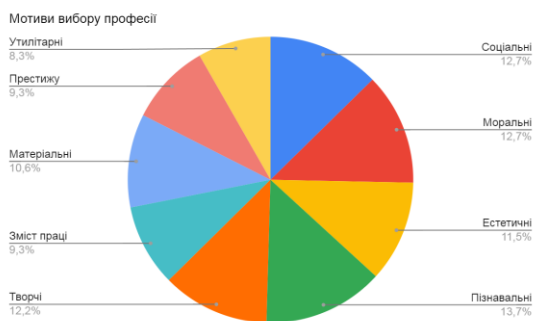

Рис. 3. Мотиви вибору професії

Спираючись на отримані дані дослідження за цією методикою, можна констатувати, що провідними мотивами вибору професії в ранньому зрілому віці є пізнавальні (13,7%), моральні (12,7%), соціальні (12,7%) і творчі (12,2%). Матеріальні (10,6%), естетичні (11,5%), пов'язані зі змістом праці (9,3%), мотиви престижності (9,3%) також відіграють значну роль під час професійного вибору. Найменш значущими для респондентів є утилітарні мотиви (8,3%).

Основні висновки. Отже, за результатами проведеного дослідження з використанням психодіагностичних методик можна стверджувати, що в ранньому зрілому віці переважають внутрішні індивідуально- та соціально-значущі мотиви вибору професії. Люди цього віці прагнуть знайти роботу, яка має для них особистий сенс, пов'язана з їхніми захопленнями, цінностями чи бажанням реалізувати свій потенціал. Для них це – більш усвідомлений вибір професії, який ґрунтується на врахуванні своїх сильних і слабких сторін, можливостях для розвитку тощо. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення діагностичного процесу у професійному самовизначенні для людей раннього зрілого віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барчі Б. В. Вивчення мотивів вибору професії у психологічних дослідженнях. *Проблеми сучасної психології*. 2011. № 12. С. 60–72. URL : <http://dspace.msu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/315> (дата звернення: 25.02.2025).
2. Одінцова В. М. Особливості мотивів вибору професії психолога. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки*. 2017. Вип. 3 (1). С. 121–125. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkh_p_2017_3\(1\)_23](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkh_p_2017_3(1)_23) (дата звернення: 07.03.2025).
3. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002. *Офіційний вісник України*. 2002. № 16. С. 11.
4. Щербак І. М., Стадник Г. А. Психодіагностика професійного самовизначення особистості : навч.-метод. посіб. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2012. 324 с.

Діана ЯЦЕНКО,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 4 курсу
факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв

Науковий керівник: **Вікторія ФЕДОРИК,**

старша викладачка (БДПУ)

ПОДОЛАННЯ НЕВПЕВНЕНOSTІ В СОБІ СЕРЕД ЖІНОК, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Впевненість у собі – це деяка переоцінка позитивних сторін власних здібностей та навичок, переоцінка тих шансів, які дає людині оточуючий світ. Натомість неувпевненість у собі слід розглядати як комплекс, що відносить до прийняття рішень, спілкування із людьми, побудови взаємовідносин. Для нього характерними є постійні сумніви,

боязкість безпосередньо почути від других людей думки про самого себе, значні хвилювання відносно виконання нової справи, переживаннях стосовно власних здібностей та якостей [1].

Психологічне насилля є пролонгованим навмисним деструктивним психологічним впливом на психіку іншої людини, що вступає в суперечність її бажанню чи волі. Насилля психологічне має такі основні особливості: існування двох сторін – жертви і кривдника; примус до деяких дій, які відбуваються на основі контролю, влади, деспотизму; систематичність, іншими словами постійний характер даних дій; певна циклічність як повторюваність цих дій у часових межах у деякій послідовності; характер прихований як важкість у його виявленні; поява травматизації психологічної; порушення особистих кордонів; багатогранність форм вияву. Насилля психологічне виражається у наступних формах: віктимблеймінг, вербальна агресія, газлайтинг, домінування, деструктивна критика, ігнорування, маніпуляція, ізоляція, погрози. В свою чергу, кривдник може застосовувати поєднання кількох форм психологічного насилля у різних його проявах [2].

З метою дослідження невпевненості у собі, з поміж жінок, що зазнали насилля було здійснено емпіричне дослідження. Його учасницями стали 45 жінок, що є відвідувачками Денного центру соціально-психологічної допомоги в місті Дніпро.

Були використані такі методики дослідження, як тест «Впевненість в собі» (Райдаса), опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (Е. Ейдемільер і В. Юстицкис) та індивідуально-типологічний опитувальник (Собчик). Всі підібрані методики було перенесено до Google-форм та розіслано респонденткам.

Отримані результати, за тестом «Впевненість в собі» (Райдаса), показали, що 20 (44,4%) жінок, які зазнали психологічного насильства є дуже невпевненими у собі. Для таких опитаних характерним є досить глибокий вплив насильства на їх самооцінку та особистісну ідентичність. Власне, це є наслідком постійного приниження зі сторони чоловіків, що спричиняє втрату віри у свої здібності, сили та сімейну значущість. Подібний стан невпевненості досить часто може супроводжуватися значними труднощами щодо прийняття правильних рішень, значним страхом зробити помилкові дії та залежністю від позиції інших людей, що значною мірою ускладнює відновлення, а також подальший рух до самореалізації.

Отримані результати за субшкалою «вина» методики «Аналіз сімейної тривоги» (Е. Ейдемільер і В. Юстицкис) свідчать, що для 25 (55,6%) опитаних характерним є високий рівень вини. Такі опитані є схильними до самозвинувачення, що в майбутньому може значною

мірою ускладнювати їх відновлення та посилювати виникнення емоційного стресу. Опитані із високим рівнем вини є схильні безпосередньо брати на себе всю відповідальність за існуючу ситуацію, навіть у випадку якщо вони не являються її причиною. Досить часто це є результатом дії агресора, що звинувачує свою жертву у виникненні та розвитку конфлікту. Почуття вини може значною мірою ускладнювати вихід таких жінок із ситуації насильства, тому що воно здатне пригнічувати впевненість у власних силах та є перешкодою у зверненні за допомогою спеціалістів.

За субшкалою «тривожність» у 32 (71,1%) учасниць було зафіксовано високий рівень тривожності. Для цих опитаних характерним є постійний стан стресу та відчуття небезпеки, тому що вони можуть бути досить схильними до оцінки існуючих життєвих ситуацій як небезпечних потенційно чи досить загрозливих. Власне, це є основним наслідком стану постійної невизначеності, психологічного тиску та маніпуляцій зі сторони чоловіка-агресора.

За субшкалою «напруженість» у 29 (64,4%) жінок, які зазнали психологічного насильства було визначено високий рівень напруженості. Для даних опитаних характерним є постійний стан стресу та емоційне виснаження, що є наслідком досить довготривалого тиску психологічного, маніпуляцій, а також відчуття існування небезпеки, що спричиняє до виникнення постійного напруження та втрати спроможності до релаксації.

В цілому, було визначено, що для переважної більшості опитаних, а саме 29 (63,7%) жінок, які зазнали психологічного насильства характерною є загальна сімейна тривожність. Для даних жінок притаманною є значна напруженість, вина і тривожність у сімейних відносинах, що є основним результатом постійних конфліктних ситуацій, маніпуляцій і страху.

Отримані результати за методикою «Індивідуально-типологічний опитувальник» (Собчик) показують, що екстраверсія на низькому рівні була зафіксована у 25 (55,6%) жінок, які зазнали психологічного насильства. Дана група опитаних є схильними до значної замкненості та утримання власних емоційних переживань у собі. Дані індивіди можуть значною мірою уникати різних соціальних контактів через деякий страх осуду, переживання травматичного характеру чи втрату безпосередньої впевненості у собі.

За шкалою «агресивність» у 24 (53,3%) жінок, які зазнали психологічного насильства було визначено високий рівень агресивності. Для даних опитаних характерним є накопичення емоційного болю та внутрішньої напруги, що можуть виявляються за рахунок різких та імпульсивних реакцій. Такий стан може бути свідченням дії захисних

психологічних механізмів жінки на пережите насилля та спробу відновлення контролю над власним життям.

За шкалою «ригідність» у 29 (64,4%) жінок, які зазнали психологічного насилля було зафіксовано високий рівень ригідності. Для таких опитаних характерною є напруга внутрішня, певний страх, що пов'язаний із втратою стабільності та небажанням йти на ризик, що значною мірою ускладнює вихід із травматичної ситуації спровокованої насиллям та використання нових життєвих долаючих стратегій поведінки.

За шкалою «інтроверсія» у 33 (73,3%) жінок, які зазнали психологічного насилля було зафіксовано високий рівень інтроверсії. Для даних опитаних характерною являється схильність до замкнутості, також значного переважання внутрішніх переживань над взаємодією соціальною.

За шкалою «лабільність» у 33 (73,3%) жінок, які зазнали психологічного насилля було зафіксовано високий рівень лабільності. Для таких опитаних характерною є значна емоційна нестабільність, коли їх емоції здатні досить різко змінюватися залежності від ситуації чи спогадів про вчинене над ними насилля.

Таким чином, в результаті проведеного дослідження було встановлено, що впевненість у собі серед жінок, які зазнали психологічного насильства потребує психологічної корекції. Також необхідним у жінок є зниження рівня загальної сімейної тривожності, агресивності, ригідності та лабільності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боровська В.С. Соціально-психологічні особливості впевненої поведінки особистості в умовах дії стресогенних чинників. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. № 3. С. 49–54.
2. Мітченко К.В., Селецька Л.Є. Психологічне насилля як складова домашнього насилля. *The 5th International scientific and practical conference «Scientific progress: innovations, achievements and prospects» (February 6-8) MDPC Publishing. Munich, Germany, 2023. С. 289–294.*

УДК 37.01(06)
ББК 74я5

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

З 41 Збірник тез наукових доповідей здобувачів вищої освіти Бердянського державного педагогічного університету на Днях науки 13 травня 2025 року. Том 1. Суспільні науки. Запоріжжя : БДПУ, 2025. 562 с.

Головний редактор – Богданов Ігор Тимофійович – д.пед.н., проф., ректор Бердянського державного педагогічного університету.

Відповідальний редактор – Сичікова Яна Олександрівна – д.техн.н., проф., проректор з наукової роботи Бердянського державного педагогічного університету.

*Відповідальність за зміст та літературне редагування тез доповідей несуть **автори та їх наукові керівники**.*

Адреса редакції:

71100, Запорізька область, Бердянськ, вул. Шмідта, 4.
Тимчасово переміщений за адресою (поштова адреса):
Україна, 69011, м. Запоріжжя, вул. Університетська, 55А.

Підписано до друку 08.05.2025 р. Формат 60х84 1/16. Папір офс.
Друк. офс. Умовних друкарських аркушів 17,8
Тираж 300 прим. Замовл. № 261.